A TREIA EUROPĂ

Colecţia „A treia Europă” apare în cadrul programului cu acelaşi nume al Fundaţiei pentru o Societate Deschisă

Coordonatori: Adriana Babeţi şi Cornel Ungureanu

Redactor: Daciana Banciu

Editura POLIROM

Iaşi, B-dul Copou nr. 3, P.O. Box 266, 6600 Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, el. 7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale:

Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă I

coord. Adriana Babeţi, Cornel Ungureanu.

— Iaşi; Polirom, 1998

528 p.; 21 cm. – (A treia Europă) ISBN: 973 – 683 – 131-O

I. Babeţi, Adriana (coord.)

II. Ungureanu, Cornel (coord.)

1. Europa Centrală

CIP: 94 (4 – 191.2) Printed in ROMÂNIA

EUROPA CENTRALA

MEMORIE, PARADIS, APOCALIPSĂ

Volum coordonat de Adriana Babeţi şi Cornel Ungureanu

POLIROM 1998

Cuvânt înainte în toamna lui 1997, un volum antologic, Europa Centrală – nevroze, dileme, utopii, inaugura la Polirom o colecţie ce purta numele unui grup de cercetare interdisciplinară din Timişoara, „A treia Europă”. I-au urmat alte trei apariţii editoriale (Jacques Le Rider, Mitteleuropa, Carl E. Schorske, Viena fin-de-siecle. Politică şi cultură, Michael Pollak, Viena 1900. O identitate rănită) şi, în pregătire, W.M. Johnston, Spiritul vienez, a căror succesiune avea, în intenţia coordonatorilor colecţiei, un dublu rol: pe de-o parte, de a continua punerea în discuţie a însuşi conceptului de Europă Centrală, a cărui „geometrie variabilă” fusese deja sugerată în amintita antologie şi, pe de altă parte, de a propune câteva cărţi-reper consacrate centrului iradiant

de cultură care a fost, pentru această „altă" Europă de până la primul război mondial, Viena. Le vor urma, conform unui proiect coerent, texte din domeniul istoriei, istoriei ideilor, studiilor culturale, socio-politologiei, care vor încerca să surprindă şi alte segmente de timp în care Europa Centrală se redefineşte dramatic: perioada interbelică, anii totalitarismului comunist şi, nu mai puţin, epoca post-comunistă. După cum, prin volumul lui Andrei Corbea, Paul Celan şi „meridianul" său, a fost lansată seria comentariilor critice dedicate marilor autori ai Europei Centrale. Dublat de o colecţie de beletristică (deschisă în paralel la Univers), proiectul nostru editorial s-a bucurat de o bună primire atât din partea publicului larg, cât şi a specialiştilor, suscitând însă – cum era şi firesc – nu doar un consens apreciativ, ci şi stimulatoare polemici. Antologiei Europa Centrală – nevroze, dileme, utopii i-a fost decernat premiul revistei „Sfera Politicii" pentru anul 1997.

Suita tuturor acestor fragmente teoretice provenite din câmpuri ştiinţifice interferente era destinată să definească şi să delimiteze un spaţiu (geografic, mental, afectiv, cultural), un şir de teme şi autori. Ne-am întrebat – la sugestia incitantă a directorului Polirom, Silviu Lupescu – cum s-ar developa întreagă această problematică printr-o altă lentilă, printr-un alt gen de texte: documentele confesive ale marilor personalităţi central-europene sau care au făcut, în diferite moduri, experienţa celei de „a treia Europe": scriitori, artişti, istorici, filosofi, politologi, politicieni.

Un simplu inventar a ceea ce s-ar putea numi „text subiectiv", de la jurnalul intim, la autobiografie, memorii, corespondenţă, chiar roman auto-biografic (fără ca graniţele ce delimitează aceste specii sau subspecii ale confesivului să poată fi întotdeauna strict trasate) ne-a dezvăluit un reper-toriu de lectură fabulos, însumând mii de pagini. Ca orice document de acest tip, mărturisirea, fâltrul subiectiv al rememorării, consemnării prezentului sau al prefigurării viitorului proiecta un timbru distinct,

uneori patetic, alteori melancolic-nostalgic, nu de puţine ori însă încărcat de scepticism, dezabuzare sau vehement critic şi, parcă prea des, plin de teamă, insecuritate, disperare. O diversitate câtuşi de puţin deranjantă, care metamorfoza un spaţiu sau un timp în realităţi vii, aşa cum numai forţa transfiguratoare a literaturii o poate face.

Deşi poetica textului confesiv rămâne încă un spaţiu deschis cercetării, deşi specialiştii problemei nu au ajuns la un consens confortabil asupra literarităţii speciilor amintite, un cu totul alt aspect ne-a concentrat efortul de această dată. Nu ne-am mai întrebat dacă, de pildă, jurnalele, corespondenţa, memoriile sunt literatură propriu-zisă sau doar paraliteratură. Am sesizat doar că o selecţie a fragmentelor de memorie trăită îi poate dezvălui cititorului mai expresiv aceeaşi realitate care îi fusese iniţial descrisă şi analizată „la rece”, obiectiv, cu instrumentele ştiinţei. Ar rezulta atunci o „altă” Europă Centrală? Cu siguranţă că, în principiu, nu. Atât doar că ea şi-ar nuanţa fiecare aspect cu acea intensitate pe care o generează doar sensibilitatea individuală în momentul când amintirea se activează prin scris. Aşadar, pentru ce tip anume de texte confesive am optat? Cele mai multe pagini incluse în antologia noastră aparţin unei specii a literaturii subiective ce s-ar putea numi generic „memorif. Fragmente care, apelând la forţa evocatoare a amintirii, aspiră să recompună o biografie etapă cu etapă sau doar un segment al acesteia. Semnate de mari scriitori sau de scriitori importanţi, aceste autobiografii poartă indiscernabila amprentă a talentului fiecăruia dintre autorii lor. Cu excepţia Profilului autobiografic al lui Svevo, scris deliberat, cu miză retorică, la persoana a treia, sugerând aşadar obiectivitatea, restul memoriilor pun în scenă, cu o subiectivitate de cele mai multe ori accentuată, „eul” scriitorului. Ca şi în cazul jurnalului, şi această specie „egografică” lasă câmp liber unor nesfârşite discuţii teoretice asupra graniţelor (fragile) între document şi ficţiune, între planul referenţial şi cel imaginar etc. Stefan Zweig, Elias Canetti, Milos Cinjański, Lucian Blaga, Illyes

Gyula, I.D. Sârbu, Virgil Nemoianu, Andrzej Kusniewicz, Arthur Koestler, Ion Slavici, Witold Gombrowicz, Dominik Tatarka, Alma Mahler-Werfel, Lou Andreas-Salome (enumeraţi în ordinea intrării din cuprinsul selecţiei noastre) sunt doar câteva din zecile de nume care ar fi putut figura aici cu egală îndreptăţire. Alegerea lor a fost dictată de mai multe considerente, între care, prioritar, acela al integrării în structura tematică a antologiei, după cum, nu lipsit de temei, criteriul accesului direct, într-un timp optim, la respectivele documente confesive. Aspect întru totul valabil şi pentru selecţia celorlalte tipuri de texte ale subiectivităţii pe care le-am avut în vedere.

De pildă, jurnalele. Destul de puţini dintre autorii prezenţi în acest volum scriu ceea ce s-ar chema propriu-zis un jurnal. Cu alte cuvinte, o consemnare (aproape) zilnică, datată cu meticulozitate de ceasornicar, a acelui decupaj propriu din realul trăit, citit sau pur şi simplu imaginat de către scriitor. O fac consecvent Miroslav Krleza, Arthur Schnitzler, Franz Kafka, Rosa Mayreder, Hermann Bahr, Czestaw Mitosz şi, intermitent, Max Brod, Alma Mahler-Werfel, Hilde Spiel. Fragmentele din jurnalul lui Liviu Rebreanu – care în antologia noastră nu au marcată distinct data consemnării – aparţin unui insert, „Jurnal de bord”, care notează – spre a fi apoi prelucrate în cadrul jurnalului propriu-zis – momente ale unui turneu de conferinţe pe care scriitorul îl face prin câteva oraşe din Ardeal şi Banat. Asemănătoare ar fi, până la un punct, şi alte, jurnale de călătorie”. Dacă Brod, Kafka sau Krleza nu se dezmint ca autori-diarişti, notându-şi aproape „zi după zi” impresiile, paginile lui Camil

Petrescu ori ale Corei Irineu sugerează notaţia frugală, „de caiet”, sau imaginează un posibil destinatar.

Nu mai puţin dificilă s-a dovedit a fi şi selectarea fragmentelor dintr-o suită de volume ce pot fi subsumate speciei îndeobşte numită „roman”. Am avut evident în vedere acele texte care îşi afirmau explicit sau implicit dacă nu întotdeauna caracterul autobiografic, măcar

fâltrul subiectiv al percepţiei unui spaţiu şi a unei lumi asupra cărora antologia noastră îşi concentra tematica. În cazul cărţilor lui Primo Levi, Elie Wiesel, Markovits Rodion sau Wilhelm Stepper-Tristis ne aflam în faţa unor romane autobiografice, importante prin caracterul lor documentar, prin valoarea tragică a depoziţiei. Romane-reportaj, unde efortul de transfigurare fabulatorie a realului e suplinit de incredibila, halucinanta densitate a realului însuşi. Aceasta, în timp ce Confesiunile unui burghez ale lui Sándor Mârai sau „colajele de fantezie şi memorie ale unui mitteleuropean” (cum îşi subintitulează volumul Carolus L. Cergoly) sau Clopotul scufundat al lui Livius Ciocârlie sunt texte autobiografice, însă cu un flux al memoriei dirijat, impus de o structură romanescă difuză, discretă. Acelaşi lucru se întâmplă în cazul altor trei autori incluşi în antologie – Bohumil Hrabal, Danilo Kis şi Ivan Klima –, numai că de această dată armătura construcţiei romaneşti e mai coerentă şi mai vizibilă (Hrabal şi Kis propunând chiar „trilogii autobiografice”). Pentru ca la Peter Esterházy şi la Kazimierz Brandys accentul să se deplaseze pe găsirea unor soluţii tehnice spectaculoase, care nu obnubilează însă substanţa dramatică, tragică uneori, a textelor. Mai dificil de plasat în aria autobiograficului a fost volumul lui Milan Kundera. Un roman-eseu, ai cărui eroi se numesc, de pildă, Kafka, Max Brod, Jana Dek, Gombrowicz. Am selectat totuşi fragmente din Testamentele trădate pentru valoarea lor de liant cultural. Citite prin fâltrul subiectiv al lui Kundera, literatura şi arta Europei Centrale, dar mai ales destinele creatorilor se articulează într-o organicitate aparte la marele areal european.

Am optat, în egală măsură, şi pentru o altă categorie de texte: eseurile autobiografice. Redactate sub forma unor notaţii aparent disparate (Karel Dapek), cu un caracter aforistic pronunţat (Karl Kraus), ca un epistolar voalat (Emil Cioran) sau ca o conversaţie (Alexander Wat), ele îşi au un rol bine determinat în structura de ansamblu a antologiei, oferind în acelaşi timp încă o şansă cititorului român de a se întâlni cu autori decisivi pentru definirea

spiritului central-european.

Europa Centrală – memorie, paradis, apocalipsă este, de fapt, prima dintr-o serie de antologii similare pe care le pregătim în perspectivă, tocmai datorită imensului material documentar existent, dar şi interesului pe care acest gen de literatură îl poate suscita. Pentru început, am operat o dublă selecţie. Una – după cum s-a văzut deja, realizată nu fără dificultate – a tipurilor de autori şi de texte confesive. Şi o a doua, vizând intervalul temporal la care aceste pagini se referă. Am ales, aşadar, în antologia de faţă doar fragmentele de jurnal, memoriile, autobiografiile, eseurile sau romanele autobiografice ale scriitorilor central-europeni din secolul XX. Am omis deliberat genul epistolar, căruia îi va fi consacrat probabil un volum distinct. După cum fragmente de text confesiv semnate de personalităţi politice, filosofi, politologi, istorici, autori proveniţi dintr-un câmp extra-artistic vor alcătui materia primă a unei alte antologii, prevăzută să apară în 1999.

Selecţia de faţă a reţinut, în peste 650 de pagini manuscrise, 53 de autori, ale căror texte au fost redactate sau editate în secolul nostru, recuperând, prin mecanismul rememorării, peste o jumătate de veac din istoria Europei Centrale. Mai exact, intervalul cuprins între sfârşitul secolului al XIX-lea şi anii imediat următori celei de-a doua mari conflagraţii mondiale. Arcul de timp care ar cuprinde alţi aproape 50 de ani (1945 – 1989), anii totalitarismului comunist în mai toate ţările Europei Centrale, fixat în memoria scriitorilor cu o intensitate aparte (indiferent de faptul că unii au rămas în aceste ţări sau au făcut experienţa exilului), va deveni obiectul unui alt volum.

Majoritatea autorilor prezenţi în paginile următoare îşi declară, într-un fel sau altul, apartenenţa la spaţiul central-european, fie că sunt austrieci, cehi, evrei, slovaci, polonezi, români, sârbi, maghiari, croaţi, italieni. Propria genealogie, locul naşterii, copilăria, anii formării intelectuale sau cei ai unor experienţe decisive ale maturităţii îi leagă pe aproape toţi, în mod indisolubil, de

Europa Centrală. Ea este acel topos real comun pe care memoria individuală îl reconstruieşte, multiplicându-l în peste 50 de variante. Foarte puţini dintre ei descoperă cu uimire cultura şi civilizaţia unui spaţiu care nu le este familiar. Camil Petrescu sau Cora Irineu, de pildă, trăiesc o inedită experienţă bănăţeană. După cum, lui Primo Levi, episodul tragic al deportării îi intermediază contactul cu un fragment de Europă Centrală.

Poate că nu ar fi lipsită de interes realizarea unei antologii care să releve prin intermediul genului confesiv modul în care spiritul Europei Centrale e perceput din „exterior", dintr-o perspectivă occidentală (inclusiv americană), dar şi dintr-una răsăriteană (de la cea specific est-europeană, la cea orientală propriu-zisă). Identitatea cu graniţe atât de variabile a spaţiului nostru de cercetare s-ar configura poate mai pregnant prin aceste priviri ale „celuilalt", care sesizează în primul rând mărcile diferenţei.

Întreg acest excurs preliminar poate părea fastidios pentru un cititor grăbit să ajungă la fondul problemei, la miezul de conţinut şi, implicit, de sens, pe care antologia noastră îl propune. Nu am putut însă renunţa la el din două motive. Întâi, dintr-o minimă probitate profesională care ne solicita câteva precizări, şi apoi dintr-un firesc impuls justificativ, destinat să preîntâmpine câteva posibile obiecţii. Ceea ce nu ne împiedică să fâm pe deplin conştienţi că încercarea noastră e perfectibilă şi că, în consecinţă, sugestiile vor fi oricând mai mult decât oportune.

Dacă Europa Centrală – realitate geopolitică şi istorică, matrice mental-afectivă şi culturală sau doar construct mental – a fost aproximată, cu toată geometria sa variabilă, în prima noastră antologie, dacă despre vocaţia memoriei scriitorilor de a resuscita o lume va mai fi vorba în Postfaţa acestui volum, vom încerca în cele ce urmează să descriem arcul de sens care subîn-tinde o întreagă lume între polii săi metaforici: paradisul şi apocalipsa. Această cartografiere se suprapune înseşi

structurii de ansamblu a cărţii, deoarece cuprinsul, cu toate cele şapte segmente ale sale, ni s-a relevat abia după lectura repetată a textelor incluse în el. Cu excepţia intervalului temporal precizat preliminar (fânalul secolului trecut – anii imediat următori celei de-a doua mari conflagraţii mondiale), nu am premeditat nicio structură. Ea ni s-a developat abia în fânal, cu o neaşteptată coerenţă. Fragmentele memoriei se „chemau" unele pe altele, intrau în rezonanţă, se grupau prin similarităţi, dar şi prin vehemente divergenţe de viziune, oferind în cele din urmă o perspectivă cosmotică, un ansamblu simfonic. O punere în abis a înseşi ideii de univers, cu treptele succesive ale facerii şi dezagregării sale.

Paradisul lumii despre care depunea mărturie memoria scriitorilor ni s-a dezvăluit, dincolo de orice joc metaforic, în dimensiunea sa barocă. Aşadar, un univers care îşi conţine propriile contradicţii, care îşi afirmă – spre a le submina apoi – valorile, punându-se într-o permanentă criză, dezvoltându-se

sub specia metamorfozei continue. Un baroc înţeles ca „forma mentis" specifică epocilor agonice, dar şi ca „stil" artistic (fie ca un baroc târziu şi al „marginilor", fie transferat Jugendstil-ului). Un paradis relativ şi provizoriu, care îşi conţine, încă din clipa naşterii, germenele viitoarei dezagregări. Şi totuşi, aşa cum o rememorează câţiva importanţi scriitori, această lume are – cel puţin retrospectiv (căci amintirea e de obicei selectivă) – câteva repere stabile, care îl fac, de pildă, pe Stefan Zweig, să o numească „lumea statorniciei". Pentru viitorul sinucigaş, cu o genealogie tipic central-europeană, intervalul 1900 – 1914 e „însăşi vârsta de aur a statorniciei", când „totul părea să se sprijine pe temelii de granit", când „toate îşi aveau o noimă". În plină epocă a raţiunii, „fiecare ştia ce i se cuvine, ce este permis şi ce nu", iar radicalismele, violenţele, extremele, revoluţiile, orice tip de convulsie pertur-batoare erau de la sine excluse. „Nimic nu se clintea".

Cauza acestei stabilităţi trebuie căutată întâi de toate în centrul real şi simbolic al universului pe care îl rememorează Zweig, dar şi Canetti, Cinjański, Cergoly, Franyo sau Baconsky. Viena şi împăratul recuperează întru totul funcţiile Centrului. Forţa de iradiere a acestuia, capacitatea de a coagula coerent şi ritmic în jurul său un întreg sistem de valori civilizatorii şi culturale au structurat o mentalitate distinctă. Tot ceea ce au reuşit să sintetizeze conceptual paginile teoretice ale unor Schorske, Johnston, Le Rider, Janik şi Toulmin, Pollak, Magris sau Csâki, de pildă, când descriu şi analizează faţa solară, senină, tihnită, hedonistă, a unei „Viene de aur", cosmopolită, civilizată şi extrem de culturală, se regăseşte transfigurat nostalgic în acest joc al privirilor" întoarse înapoi pe care antologia noastră îl propune.

Acelaşi versant jubilatoriu al Centrului se propagă şi spre margini, multiplicându-se, amplificându-se. Provinciile imperiale de până după primul război mondial par să retrăiască ritmurile metropolei-mamă. Dispuse în cercuri concentrice, sugerând parcă „treptele" unei posibile ierarhii, aceste provincii stau deseori sub semnul aparte al unor mari oraşe. Aşa cum le retrăiesc în memorie Urzidil, Svevo sau Cergoly, Praga şi Triestul iradiază, ca nişte potenţiali noi centri, o extraordinară atmosferă culturală. O altă – sensibil diferită – imagine a „marginii" o restituie Vilniusul lui Czestaw Mitosz şi Lvovul lui Joseph Roth, capitale ale Lituaniei şi Galiţiei („mică fâlială a marii lumi"); sau oraşul grăniceresc croat Bjelovar, pe care îl evocă Miroslav Krleza; sau Kassa (Košice) din „confesiunile de burghez" ale lui Mârai. În toate reverberează, cu intensităţi diferite, reflexele Centrului. Toposuri predilecte – corso-ul, cafeneaua, cazarma, gimnaziul, teatrul, hotelul; figuri dominante – funcţionarul, ofâţerul, negustorul, artistul; teme „mari", dar şi teme „mici", reiterate obsedant – cosmopolitismul, multietnicitatea, plurilingvismul, toleranţa, prezenţa evreiască, încrederea în valorile civilizaţiei şi culturii, chiar dacă, uneori, în „varianta central-europeană a prostului gust" (S. Mârai),

un anume hedonism, manifestat printr-o senzualitate temperată, tihna blând monotonă, aparent fără fâsură, a programului cotidian etc.

În acest peisaj se decupează un teritoriu aparte, Banatul, Timişoara, cărora le-am consacrat – cu un titlu inspirat de volumul lui Virgil Nemoianu, Micro-armonia – cel mai vast subcapitol. Motivaţia e, firește, subiectivă. Grupul nostru de studii îşi desfăşoară activitatea la Timişoara, iar întregul proiect „A treia Europă" a fost stimulat de realitatea istorică şi culturală a Banatului, de inconfundabilul său specific. Am selectat în acest segment pagini mai puţin cunoscute publicului, fie deoarece încă nu fuseseră traduse (e cazul fragmentului din Cinjański), fie pentru că bună parte din ele nu s-a bucurat de o binemeritată circulaţie (ne referim la textele semnate de Camil Petrescu, Cora Irineu, Andrei A. Lillin sau Meliusz József) – La fel de adevărat însă este şi faptul că din volumele lui Virgil Nemoianu sau Livius Ciocârlie mai puteau fi extrase încă zeci de pagini exemplare pentru tema antologiei noastre.

Timişoara e, pentru Milos Cinjański, o „mică Vienă", preluând – evident, la scară – toată recuzita, dar şi spiritul marii capitale imperiale. La fel o simt, după primul, ba chiar după al doilea război mondial, Andrei A. Lillin sau Livius Ciocârlie. Aşa o descoperă uluit, în 1919, bucureşteanul Camil Petrescu. Iar Banatul, fie el de câmpie sau montan, le apare tuturor quasi-paradisiac. De la Camil Petrescu la Cora Irineu, de la Livius Ciocârlie la Virgil Nemoianu, această margine de lume nu încetează să surprindă prin civilizaţia şi cultura sa. Fie că e vorba despre o cultură scrisă sau orală, a gestului, vestimentaţiei, a tradiţiei culinare, a sărbătorescului, a sociabilităţii, formele sale sunt păstrate mai ales în spaţiul familiei, dar şi în cel al altor micro-comunităţi sociale, etnice, profesionale.

Şi totuşi, pentru un cititor atent, germenii a ceea ce un capitol următor va numi „agonie a Imperiului" sunt deja conţinuţi în subterana lumii pe care nu am ezitat să o

numim paradis. Viena, centrul sacru al acestui univers, dar şi reflexele sale periferice, îşi vădesc ambivalenţa, caracterul paradoxal. Stefan Zweig sesizează (din perspectiva timpului) criza de fond a „celei mai bune dintre lumi" în care trăise generaţia părinţilor săi. O generaţie „orbită de idealism", de încrederea fanatică în şansa progresului civilizaţiei şi a culturii de a stabili definitiv o ordine morală întemeiată pe valorile binelui. „Noi, cei care în noul secol am învăţat să nu ne mai mirăm de nicio răbufnire de bestialitate colectivă, noi, cei care de la fiece zi ce vine ne aşteptăm la ticăloşii şi mai mari decât cele pe care ni le-a servit ziua de ieri, am devenit mult mai sceptici cu privire la perfectibilitatea morală a oamenilor. Avea dreptate Freud când spunea că civilizaţia şi cultura noastră reprezintă numai un strat subţire care poate fi perforat în orice clipă de forţele distructive ale subumanului. […] Astăzi, când marea furtună a spulberat-o de mult, ştim pentru totdeauna că acea lume a statorniciei a fost un castel din acelaşi material ca şi visele". Milos Cinjański notează nu fără ironie cum „moţăiala vieneză" a fost întreruptă – previzibil – de bombele atentatorilor. Pentru Carolus Cergoly, verbele care încep să înfricoşeze din temelii acel centru mirific, aparent imuabil, sunt „a schimba, a muta, a transforma", iar substantivele care se insinuează tot mai intens – „nesiguranţa, teama şi groaza".

Şi provinciile intră într-o ciudată rezonanţă; germenii disolutivi sunt perceptibili pretutindeni, în chiar sânul paradisului. La o lectură atentă, se va vedea cum paginile lui Roth care celebrează Lvovul nu omit să avertizeze. Ceea ce pare mai lax, mai „pe gustul oamenilor", cu alte cuvinte, „îmblânzirea formei severe" (de la arhitectură la structurile sociale, juridice, morale) prezintă un risc major: apariţia dezordinii, a unei „distrugătoare încetineli" şi a unei „dezorientări sinucigaşe". Apartenenţele geopolitice mereu fluc-tuante ale Vilniusului descris de Mitosz sunt, ca şi în cazul Lvovului, o mare şansă a diversităţii culturale, dar, în egală măsură, şi sursa emergenţei naţionalismelor. Este ceea ce sesizează şi Krleza, încercând să stabilească

identitatea multiplă a unui cunoscut personaj din epocă, Ervin Sinko; este ceea ce afirmă Lucian Blaga în fragmentul din Hronic… Nici Banatul, nici Timişoara nu sunt întotdeauna scutite de acea „altă” privire, critică, dezvăluind, de pildă, în memoriile lui Cinjański, cum „mica Vienă”, opulentă, debordând de snobism, are şi o periferie proletară, cu o mişcare de stânga pregătită să destabilizeze ordinea burgheză imperială sau că problema păstrării identităţii sârbe este o chestiune de viaţă şi de moarte: „În această Timişoară fiecare casă sârbească trebuia apărată, ca o baricadă”. Iar pentru Meliusz József, revenit în oraşul copilăriei sale în timpul celui de-al doilea război mondial, copleşit de umilinţă şi deznădejde, Timişoara şi împrejurimile ei nu îşi mai dezvăluie decât rareori, prin rememorare, vechiul chip senin, pacificat, ci masca tenebroasă a unei cetăţi cucerite de venetici, de aventurieri şi barbari.

O singură soluţie de restabilire a ordinii ce se fragilizează treptat, o singură şansă de recosmotizare: cultura. Ideal umanist pentru care pledează patetic aproape toţi scriitorii antologaţi în acest prim capitol. Cine citeşte cu o atenţie sporită paginile lui Zweig, Canetti, Krleza, Svevo, Blaga, Urzidil, Nikolajevic, Franyo, Lillin, realizează că, de cele mai multe ori, pentru aceştia paradisul poate lua forma unei biblioteci, a unei cafenele literare, redacţii sau teatru şi chiar a Arhivelor Militare din Viena, unde un scriitor timişorean îi descoperă în 1916 pe Rilke, Zweig, Csokor.

Dar parcă şi această exaltare a culturii, aproape fanatică, are aici, în Imperiu, din Centru până la margini, ceva devitalizant, aproape morbid, chiar dacă formele concrete de manifestare par exultante. Marii romancieri austrieci greşimt „voioasa apocalipsă” ce li se pregăteşte şi pe care, de fapt, o trăiesc. În paginile confesive însă, forţa analitică sporeşte. Până şi cel mai fervent adept al acestei Viene culturale, Zweig, ajunge să constate că exage-rata propensiune spre cultură a absorbit energia austriacă pentru politic şi economic, în comparaţie cu

„tenacele imperiu german vecin”.

Aceasta e, în esenţă, tema majoră de reflecţie a mai tuturor autorilor incluşi în cel de-al doilea capitol al antologiei, „Clasicii Imperiului agonic”. Ceea ce era doar presimţit, anticipat, se aşază acum în pagină cu forţa evidenţei. Însuşi faptul – aparent fără semnificaţie – că după război proli-ferează jurnalele e, pentru Robert Musil, încărcat de sens. „Jurnalele? Un semn al acestor vremuri. Apar atâtea jurnale. Ele sunt forma cea mai comodă, cea mai lipsită de disciplină. Fie. Cum restul devine tot mai insuportabil, poate că în viitor se vor scrie numai jurnale”. Slăbirea treptată şi – prin sfârşitul războiului – anihilarea Centrului se repercutează dramatic, direct sau indirect, asupra tuturor formelor vieţii sociale. Popoarele, dar şi indivizii sunt livraţi unor experienţe majore, la limită, pentru care nimeni nu e de fapt pregătit. Cauza? Tocmai iluzia blândă, inconştientă în care s-a trăit atâta vreme, „pâcla călduţă”, nesiguranţa şi indolenţa relaţiei cu Dumnezeu, refularea îndelungilor frustrări care, în momentele decisive (fie că ele se numesc război sau revoluţie), vor dezlănţui „subteranele”: bestialitatea, naţionalismele, antisemitismul, un întreg fond primar, de barbarie. Paginile lui Musil sunt exemplare pentru analiza fenomenului agonic. Ca şi cele – scrise însă într-un alt registru – ale lui Schnitzler, autorul unui jurnal autentic, ţinut cu meticulozitate maniacală. Cel puţin în toamna lui 1918, care se anunţă dinamitardă. Dincolo de splendoarea zilelor autumnale, a plimbărilor în natură, a savorii cu care sunt încă degustate un spectacol, întâlnirile cu prietenii, micile tabieturi, se întrevede tot mai clar acel „întreg apocalips care ne paşte”. Dezastrul colectiv al lumii lui Schnitzler poartă câteva nume: republica, prăbuşirea monarhiei, revoluţia, antisemitismul.

Însă în timp ce el se simte încă protejat de cultura Vienei, Karl Kraus vituperează cu ironie şi sarcasm însuşi Centrul pe care îl exaltaseră Zweig sau Canetti. Critic impenitent al capitalei (dar, paradoxal, în realitate, unul din cei mai intenşi stimuli ai efervescenţei culturale

vieneze), Kraus e obsedat – ca, de altfel, numeroşi alţi scriitori austrieci – de comparaţia cu Berlinul, de punerea în relaţie a austricităţii cu germanitatea. Şi, ca de atâtea alte ori, concluziile dau câştig de cauză culturii Germaniei şi a Berlinului, pentru energia lor creatoare, pentru extraordinara forţă de a privi nu înapoi, ci înainte. O afirmă tranşant, vehement critic, chiar cel sub ai cărui ochi s-a născut marea cultură vieneză a modernităţii. Pentru Karl Kraus următoarea întrebare nu rămâne doar pură retorică atunci când ţinta e Viena: „Nu e locul acesta ospiciul unei lumi întregi?”. Iar cauza de adâncime care ar putea da un răspuns plauzibil întrebării e „ştiinţa lipsei de sens a vieţii exterioare”, imensa irosire, ancorarea disperată într-un trecut iluzoriu, „suprasolicitarea culturală şi estetică a acestor rase îmbârligate”, căderea în kitsch, în banalitate şi mediocritate.

Chiar dacă nu au violenţa paginilor lui Kraus sau neliniştea nevrotică a rândurilor lui Schnitzler, fragmentele de jurnal ale lui Hermann Bahr pun degetul pe aceeaşi rană. Şi el se simte, cultural vorbind, cu totul altfel la Berlin. Şi el percepe, încă de la începutul secolului, toate pericolele aflate deocamdată în stare latentă, care vor dinamita din interior blocul monolit al Imperiului. Fascinat de Italia sau Grecia, cu o irepresibilă dorinţă de a pleca definitiv altundeva, el sesizează acut criza Austriei, „în întregul ei penibil respingător”, detectează toate semnele „care dovedesc că s-a zis cu Austria”, că marea dezagregare se apropie, pe acest fundal de Jalnică stare”. Sunt rânduri scrise în 1903.

Iar cei doi praghezi, Franz Kafka şi Max Brod, porniţi în călătorie (împreună, prin Germania, iar apoi Kafka spre graniţa răsăriteană a Imperiului) vor nota, în 1912, respectiv 1915, semnele agoniei. Tonul nu e vehement, ci discret, melancolic, patetic la Brod („O, Praga, patria mea!”) sau nevrotic, cu toate căile percepţiei hipertrofiate, înregistrând oameni, peisaje, atmosferă, în pagini de autentic, mare prozator, la Kafka. Deşi par integraţi acestei lumi prin germana în care îşi scriu operele, amândoi – ca,

de altfel, şi Roth, Zweig, Canetti, Werfel, Brod sau Schnitzler – îşi simt ameninţată, mai vulnerabilă ca oricând, identitatea evreiască. De aici, poate, inconfundabilul ton al jurnalelor. De aici, sentimentul devastator al unor multiple excluderi.

Cu totul altul va fi timbrul paginilor lui Lucian Blaga sau Miroslav Krleza. Aflat la Viena, când primul război era spre sfârşit, Blaga nu înregistrează doar farmecul – încă intact – al unor cartiere sau clădiri, ci mai ales acea „decadenţă austriacă suferind de-o dulce anemie grea de amintiri”. Pentru ca, revenind în „vârtejul evenimentelor” din 1918, să perceapă o altă Vienă. Simboluri imperiale năruite, simptome tot mai numeroase ale dezagre-gării, manifeste roşii vestind Revoluţia. Şi pe acest fundal, următoarea notaţie: „Eram prea tineri, poate, ca să fi putut întrevedea liniile istorice mari ce încercau să se nască sub ochii noştri. De altminteri, semnificaţia seculară a convulsiunilor nu ne preocupa; noi vedeam un singur lucru: vedeam apropiindu-se ziua în care Transilvania va fi a noastră, scăpată din ocolul vulturului heraldic”. Ceea ce – aşa cum o descriu paginile lui Blaga, nu va întârzia să se întâmple. Aceeaşi e – dar transcrisă într-un cu totul alt timbru – obsesia paginilor din jurnalul lui Krleza selectate pentru acest capitol. L-am intitulat Kakania, altfel, deoarece imaginea falnicului imperiu chesaro-crăiesc e surprinsă din interior, în plin proces disolutiv. Forţele centrifuge acţionează tot mai intens. Una dintre ele, poate cea mai importantă, naţionalismul, se manifestă acerb în însăşi armătura, aparent inexpugnabilă, care susţine întregul eşafodaj – armata. Vorbind despre ofâţerii k.u.k., Krleza notează: „Visători cu predispoziţii naţionaliste şi răzvrătiţi disimulaţi, mulţi dintre ei visau la prăbuşirea Imperiului ca la unicul lor ideal. Iredentişti italieni, panslavişti cehi, velikosârbi, croaţi trialişti, iugoslavi, vidovdanişti, panturani, panromâni, toţi aceştia vedeau în prăbuşirea Monarhiei singura salvare şi ieşire pentru popoarele lor”.

Sfârşitul războiului va da un răspuns acestor

aspiraţii. Nu însă şi marile, definitivele soluţii. Scurta mărturie a lui Andrzej Kusniewicz este elocventă în acest sens: „În primul rând doream să-mi dau singur răspunsul la întreba-rea: cum arată omul format de stilul estetizant, în declin, al acelui fin-de-siecle, după patru ani petrecuţi în război”. Cum anume se raportează acest individ la valorile vieţii, după ce a făcut o atroce experienţă a morţii. Şi, în acelaşi timp, cum dintr-o întreagă mitologie resuscitată a raselor şi neamurilor, din cultul elitelor, se va naşte – nu peste foarte multă vreme – fascismul.

Numai că forţele centrifuge care bântuie la sfârşitul războiului cu precădere Europa Centrală, marile sale oraşe (Viena, Budapesta, Praga), unde se experimentează, ca într-un laborator, o întreagă ideologie a stângii, nu doar a dreptei, au şi alte întruchipări, despre care paginile de memorii au avertizat deja. Intermezzo-ul din antologia noastră, Moartea unei revoluţii roşii transcrie, în două secvenţe distincte, vocile celor care au făcut, fie ca simpli spectatori, fie ca actori intens implicaţi, experienţa acestui tip de revoluţie. Dacă Arthur Koestler priveşte Comuna din Budapesta cu ochii adolescentului, fascinat de idealul comunitar-egalitar, dacă, retrospectiv, episoadele insurgenţei sunt recompuse cu farmec şi umor, cu totul altul – neliniştit, grav, apocaliptic chiar – e timbrul paginilor unui autor matur, Arthur Schnitzler, despre revoluţia din 1918 de la Viena. Amândoi au în schimb un acut sentiment al sfârşitului unei epoci şi al începutului unor noi vremi, încă tulburi, spre care privesc cu îngrijorare. Despre eşecul revoluţiei roşii, despre iluziile spulberate brutal ale celor care i-au făcut experienţa vorbesc paginile-document ale unor Illes Bela sau ale lui Wilhelm Stepper-Tristis. Prin romanele lor reportaj, depoziţii ale exilului sau prizonieratului, timi-şorenii Stepper-Tristis sau Markovits Rodion, repuşi în circuitul lecturii prin fragmentele din antologie, „numesc sfârşitul unei lumi, aparţinând prin literatura lor, inevitabil datată, unui Post scriptum. Aşezaţi în provinciile „de altă dată” ale Imperiului sau rătăcitori prin lume în căutarea unei cauze

„mai drepte”, ei numesc un fânal – un naufragiu” (C. Ungureanu).

Înaintând în cuprinsul volumului, nu ne putem reprima următoarea mărturisire: anume că segmentul care s-a structurat cu maximă dificultate a fost cel rezervat problemei identităţilor (vulnerabile sau nu). Efortul nostru ordonator, dar şi interpretativ, s-ar putea măsura şi prin cele câteva luni de dezbatere în cadrul atelierelor săptămânale ale grupului de studii culturale-literatură comparată (autor al acestei antologii), ateliere aflate în dialog cu cercetările noilor grupuri interdisciplinare din cadrul proiectului „A treia Europă” (antropologie-istorie orală – coordonat de conf. dr. Smaranda Vultur – şi socio-politologie – coordonat de conf. dr. Gabriela Colţescu). Punerea în discuţie a identităţii (de grup, dar şi individuale) specifice arealului de care ne ocupăm s-a fânalizat într-un amplu simpozion, Europa centrală şi crizele identităţii, ale cărui lucrări vor apărea în numărul doi al revistei „A treia Europă” şi în primul din seria Caietelor „A treia Europă”. În selectarea textelor pentru acest capitol al antologiei noastre am avut în vedere în primul rând un tip anume de identitate colectivă (repercutată, evident, şi asupra identităţii individuale), repusă acut în cauză de perioada interbelică în toate statele Europei Centrale – identitatea etnică.

Problema nu era câtuşi de puţin nouă. O dovedesc paginile lui Slavici, care rememorează anii aparent faşti ai Imperiului. La sfârşitul veacului trecut tânărului Slavici i se dă de nenumărate ori prilejul, fie la Arad fie la Şiria, să constate şansele, dar – din punctul său de vedere – şi neşansele multietnicităţii. „Lumea de atunci”, pe care amintirea o supralicitează în latura sa idilică, de armonie şi împăcare, e vertebrată de legi morale ferme. „E bine să fii om în lumea lui Dumnezeu”. Fapt care, însă, nu îl împiedică pe acelaşi Slavici să comenteze că „această dragoste obştească se mărginea la români”. Desigur, soluţia coabitării înseamnă „pace şi bună înţelegere”, dialog civilizat cu celelalte etnii, cunoaşterea limbilor

acestora (ceea ce Slavici şi ai săi fac cu prisosinţă), toleranţă („să dai străinului mai mult”). Şi totuşi, realitatea pe care o descrie cu toată obiectivitatea prozatorul ardelean e puţin mai nuanţată: „Nu trăiau românii împreună, ci alături cu ceilalţi, ce-i drept în bună pace şi înţelegere, dar nu împreună”. Istoricii, politologii, sociologii au descris şi interpretat cu asupra de măsură nu doar simptomatologia, ci şi etiologia fervorilor identitare sau a crizelor de identitate specifice Europei Centrale între cele două războaie mondiale. Paginile selectate de noi aparţin unor scriitori; ele reconstruiesc acest timp şi acest spaţiu prin lentila memoriei. Majoritatea sunt extrem de subiective. Însă aproape niciuna, fie că e vorba despre memorii, jurnale sau romane autobiografice, nu e scutită de reflexivitate. Marii autori dau curs liber fluxului amintirii, dar nu se pot împiedica să comenteze, să interpreteze, să interogheze acea realitate. Şi mai ales să încerce formularea unor răspunsuri.

Iată-l, de pildă, pe Liviu Rebreanu, străbătând în 1931 Banatul cu ocazia unui şir de conferinţe şi descriindu-şi sejurul, nu fără umoralitate. Cauza e aparent simplă: fâravul interes al bănăţenilor din Lugoj sau Timişoara pentru conferinţele sale, audienţa precară, succesul ca şi inexistent. Numai că rândurile lui Rebreanu vituperează nu doar un public, ci o întreagă atmosferă. Tonul său e elocvent: „Timişoara are alură de oraş european. Cartiere de fabrici, industrie mare, construită în stil mare, impresionează. Ce păcat că e încă atât de străină! Piaţa monumentală, în mijlocul căreia lupoaica e cam stingheră. Acolo se cere un monument impozant, care cel puţin el să arate stăpânirea românească. Fiindcă astfel, toate palatele acelea sunt străine, proprietate străină. Se zice de altfel că nici zece case româneşti nu sunt în toată Timişoara! E cam puţin. Capitulăm mereu şi fără niciun folos, nici măcar moral. Primăria e înstrăinată. Interesele româneşti nu pot fi apărate faţă de stăruinţa minoritară. Cred că a fost o mare greşeală a guvernului naţional-ţărănesc excesul de libertate acordat minorităţilor. S-a

transformat în libertinaj, de altfel ca şi în restul ţării”.

Dacă Slavici sau Rebreanu au ceva tranşant în opţiune, Emil Cioran e cel mai spectaculos prin paradoxalitatea sa inimitabilă. Imaginând o scrisoare pentru un „prieten de departe” (C. Noica), el mărturiseşte o teribilă nostalgie a spaţiului natal, dar mai ales a limbii române. Îşi evocă anii începutului de viaţă, descriindu-l nu doar pe jandarmul ungur, „teroarea copilăriei mele transilvane”, ci o întreagă capacitate personală de aversiune: „Era străinul, era duşmanul? A urî, înseamnă a-l urî. Din cauza lui îi uram pe toţi ungurii cu o patimă curat ungurească”. Şi, în acelaşi timp, nu se poate împiedica să nu recunoască în ce măsură e fascinat de această etnie, de limba ei. „Popoarele, mai mult decât indivizii, ne inspiră sentimente contradictorii; le iubim şi le urâm în acelaşi timp? Obiecte ale simpatiei şi aversiunii noastre, nu merită să nutrim pentru ele un sentiment anume”.

Dacă pentru cei trei autori români problema delimitării identităţii etnice se pune în termeni fermi, pentru slovacul Dominik Tatarka ea se exprimă altfel. Patetic, nu lipsit de sentimentalitate, el notează: „Cu siguranţă, eu am fost plămădit din protoplasma străpungerii, violării şi iubirii slavo-carpato-polono-ungaro-mongolo-valahe. Până şi după moarte, sufletul meu de haiduc va ridica baltagul, dacă veţi vrea să mă asimilaţi vreunui grup etnic sau mă veţi categorisi drept un naţionalist burghez, un idiot care, într-un moment de trecătoare nebunie, a ucis un altul, care este altfel decât mine. Sufletul meu slovaco-mongolo-valah iubeşte întâlnirile cu fiinţe neasemănătoare, pentru a afla despre sine cum este cu adevărat, dacă va rezista la violenţă, la iubire şi la tandreţe. […] De ce să decad din nou în starea etnică, starea care, în chiar numele acestei etnicităţi, ucide triburile vecine şi pe cei mai frumoşi reprezentanţi ai lor?”

În schimb, cei trei autori polonezi incluşi în acest segment al cuprinsului oferă un punct de vedere mai nuanţat asupra modului în care îşi asumă propria identitate etnică. Amintirile lui Gombrowicz, jurnalul lui

Mitosz sau romanul autobiografic al lui Brandys repun în discuţie şi criză, redefinind-o, însăşi ideea polonităţii. Cel mai acut, cu imbatabilul său stil cinic-ironic, o face Witold Gombrowicz. Analizându-şi lucid generaţia, el îi trasează acesteia un mod specific de a gândi etnicul, în doar câteva fraze: „Cum s-ar putea defini patriotismul generaţiei mele? Nu mai aveam nimic de-a face cu romantismul – asta o ştia toată lumea –, însă trebuie, de asemeni, să adaug că nu mai aveam în niciun fel sentimentul onoarei, acea „onoare" din ce în ce mai demodată şi mai ridicolă. O extremă pudoare se asocia pentru noi cu noţiunea de patrie, fapt care ne distingea, fără îndoială, de generaţia lui Żeromski, iubitoare de foşnet de drapele şi de parade militare. Asupra acestui punct camarazii îmi semănau – efuziunile pariotice în versuri sau proză li se păreau din ce în ce mai deplasate, sensibilitatea lor se apăra prin cinism, iar ei preferau să glumească, în loc să declame". O luciditate împinsă la extrem, un refuz al exaltării, motivate, în cazul generaţiei tinere, de însăşi precipitata istorie a Poloniei de după primul război mondial. Cu nimic mai temperate sunt paginile de jurnal ale lui Czestaw Mitosz sau fragmentele de roman ale lui Kazimierz Brandys. Niciunul nu omite să ofere şi o perspectivă a „diferitului", a Celuilalt: o adevărată schiţă imagologică. Iar pentru ei, acest „altul" e invariabil evreul. Scriitori de vocaţie şi formulă umanistă, autentic democratică, toţi trei constată, nu fără îngrijorare, cu oroare chiar, manifestările tot mai accentuate ale antisemitismului. Pentru ei cultura evreiască, prezenţa elementului evreiesc în spaţiul polonez sunt o şansă sporită pentru cultura Poloniei, pentru modernitatea acesteia.

Dacă cei trei polonezi descriu, în aceeaşi tentativă imagologică, şi problema percepţiei germanului în Polonia interbelică, o cu totul altă perspectivă oferă romanul lui Hrabal. Personajul Karli se simte, exilat la Viena, „un neamţ din Sudeţi, deşi anii cei mai frumoşi ai vieţii mele i-am petrecut la Praga, cu prietenii cehi şi cu fetele. La Praga am fost la mine acasă, până în ziua venirii lui Hitler,

mama a mers şi ea să-l vadă când a venit la Viena, îmi amintesc că, la întoarcere, plângea de bucurie că l-a văzut pe Hitler, plângeau de bucurie şi Lizaj şi tanti Pisinka, care a murit anul trecut, dar eu am înţeles dintr-odată că s-a sfârşit cu cehoaicele şi cu toţi prietenii mei praghezi… fiindcă noi locuiam în Sudeţi, eram nemţi şi eu urma să plec pe front…”. Biografii amputate, identităţi vulnerabile şi vulnerate de jocul crud al unei istorii care deplasează, fracturând, ca pe o tablă de şah, graniţe, destine.

Intrând în dialog imaginar cu Gombrowicz sau cu Hrabal, Milan Kundera, respectiv Esterházy Peter restrâng unghiul de percepţie a identităţii, deplasând accentul spre identităţile individuale, spre fragilele graniţe ale intimităţii şi pudorii. Eseu romanesc sau roman eseu, Testamentele trădate şi Cartea lui Hrabal pot fi citite şi ca autentice profesiuni de credinţă despre dreptul persoanei la identitate şi, deopotrivă, la diferenţă.

Ca un fel de enclavă, integrată însă organic în ansamblu, am selectat pentru capitolul Nevroza de catifea un set de pagini confesive (memorii, jurnale) semnate de trei femei, a căror forţă de iradiere în spaţiul cultural austriac şi german a fost decisivă, de la începutul secolului până mult după război. Prezenţe puternice, fascinante, cu biografii spectaculoase, trăite intens, atrăgând irezistibil, declanşând pasiuni sau doar trainice prietenii, Lou Andreas-Salome, Alma Mahler-Werfel sau Rosa Mayreder îşi leagă numele de cel al lui Nietzsche, Rilke, Freud, Reinhardt, Mahler, Werfel, Gropius, Klimt, Ravel, Madariaga, Max Weber, Paul Kubin, Rudolf Steiner. De o extremă inteligenţă şi sensibilitate, ele înregistrează ca un seismograf, cu maximă acuitate, nu doar marele spectacol al istoriei în care sunt atrase, ci şi reverberările lui în microuniversurile individuale. Toate trei au nu doar talentul, ci şi ştiinţa „coborârii în adâncuri”, a descrierii şi interpretării acestora. Transpare din paginile lor – fie că rememorează un paşnic şi bine aşezat climat casnic de la începutul veacului (Lou Andreas-Salome), fie că surprind dezagregarea Imperiului austro-ungar (Rosa Mayreder), fie

că notează precipitat, cu disperare, anii ascensiunii naziste (Alma Mahler-Werfel) – un alt fel de feminitate, cu totul nouă pentru o lume supusă încă normelor patriarhale, care mai crede în valorile androcraţiei. Citite prin fâltrul acestor cărţi, teoria unor Weininger sau Gross, misoginismul lor acerb pot fi înţelese mai bine. Evident, însă, nu şi justificate. Ceea ce, mai târziu, specialiştii problemei vor numi „criză de identitate masculină" (Jacques Le Rider) – fenomen nu neapărat specific doar Europei Centrale, dar găsind la Viena, Budapesta sau Praga, după 1900, ambianţa propice unor elaborări teoretice de anvergură – se explică şi prin apariţia unui asemenea mod de asumare a feminităţii. Cele trei scriitoare îl pun cu strălucire în scenă.

Aşadar, după disoluţia Imperiului, după ce forţele centrifuge păreau că şi-au epuizat energia, „noua" Europă Centrală, de după primul război mondial, recompusă din state naţionale ce îşi afirmă tot mai pregnant identitatea, are – la prima vedere – toate argumentele stabilităţii. Capitalele, marile, dar şi micile oraşe ale Cehoslovaciei, Ungariei, României, Poloniei, ale viitorului spaţiu iugoslav recuperează oarecum funcţiile Centrului dispărut, devin ele însele noi centri, încercând să reaşeze, să stabilizeze lumea ce se reconstruieşte în jur. Scriitorii, cu antenele ultrasensibilităţii lor, sunt însă primii care percep că această lume e minată din interior, că – iarăşi – incontrolabile forţe centrifuge o ameninţă. Cu cât ne apropiem de anii '30—40, semnele iminentului nou dezastru se înmulţesc. Să ne reamintim un sigur episod, relatat de Alma Mahler. E martie 1938. Ne aflăm la Viena, în pragul capitulării Austriei. Legile antisemite copleşesc capitala valsului. În jurul unei mese, intelectuali şi artişti evrei încearcă să-şi exorcizeze spaima cu o veselie cam chinuită, cu un umor prea negru. „Egon Friedell era deja acolo cu Zuckmayer, de la ora zece. Acesta îl găsise rătăcind întristat pe străzi şi-l luă cu el pentru a-l bine dispune. Friedell, care era deja beat de-a binelea, deveni foarte serios când i-am spus despre presimţirea mea că

Hitler s-ar afla la porţile Vienei. «Nu voi supravieţui acestei veniri… n-am ce căuta pe lumea asta… dar nici nu voi pleca. Am cu mine cianura», (mi-a arătat o fâolă mică), «o dau pe gât dacă va veni.» Totul era spus cu un umor tragic… Curând ne-am săturat, aşa că ne-am luat rămas bun. Clătinându-se, Egon Friedell ne-a condus la maşină, unde ne-a mai ciupit de fund pe amândouă, ignorându-l pe

şofer. Era ultima oară când îl vedeam aşa. La două zile după venirea lui Hitler s-a aruncat pe fereastră, crezând că oamenii de la Siguranţă care sunaseră la uşa lui aveau de gând să-l ridice. Viaţa sa nu mai avea niciun sens pe lumea asta, iar el o ştia şi bine a făcut”.

Triumful nazismului, declanşarea celui de-al doilea război mondial, frontul, spatele frontului, ghetoizarea, deportările, exterminarea, prizonieratul – sunt tot atâtea experienţe disolutive ale individului, dar şi ale comunităţilor. Am fi putut selecta sute de pagini care să recompună diferitele aspecte ale dezastrului. Am ales – evident fragmentar – doar câteva dintre ele, care depun mărturie despre tragedia holocaustului. Ultimul cerc îi cuprinde pe Elie Wiesel şi Primo Levi, pe Ivan Klima şi Danilo Kis, scriitori care au trăit personal sau prin membri ai familiilor lor experienţa deportării. Elie Wiesel e ridicat din nordul Transilvaniei; tragedii similare trăiesc familiile bucovinenilor Paul Celan, Aharaon Appelfeld sau Norman Manea. Romanele sau paginile lor memorialistice vor face obiectul unei alte proiectate antologii, consacrată în exclusivitate holocaustului. În Noaptea, respectiv Armistiţiul, romane-document, romane-reportaj, Elie Wiesel şi Primo Levi transcriu două momente la fel de traumatice ale uneia şi aceleiaşi experienţe tragice: deportarea. Începutul şi sfârşitul. Ghetoizarea, plecarea spre „fabricile morţii” (Elie Wiesel); întoarcerea acasă, în Italia, de la Auschwitz, pe un traseu aberant, care străbate şi România (Primo Levi). Iar Danilo Kis şi Ivan Klima transfî-gurează, cu o excepţională forţă romanescă (în Suferinţe timpurii şi Dragoste şi gunoaie), episoade

mutilante din propria copilărie. Am ales spre a-l cita acum un fragment din ultimul, nu doar pentru extraordinara sa expresivitate artistică, ci şi datorită capacităţii sale avertizoare: „Hoss descrie flăcările ce urcau neîntrerupt spre înaltul cerului, flăcările în care se pârjoleau trupurile victimelor sale. Flăcările erau prea înalte şi prea luminoase, comandamentul D.C.A. se plânsese de asta şi, în plus, fumul greu şi urât mirositor, toate îi înspăimântau pe oamenii din împrejurimi. Acesta a fost motivul, spune el în Memorii, care a condus la construirea grabnică a crematoriilor. Cele două crematorii special concepute pentru lagăr aveau fiecare cinci cuptoare mari; în 24 de ore puteau fi arse aici două mii de cadavre; dar asta nu era îndeajuns; s-au mai construit două crematorii suplimentare şi încă nu era destul. Numărul maxim de trupuri gazate şi arse în 24 de ore, scrie el, s-a situat cu puţin sub cifra de nouă mii. Iată cum se petreceau lucrurile, şi dacă o privim din punct de vedere tehnic, metoda era destul de rudimentară. Dar, în epoca noastră revoluţionară, inteligenţa umană n-a stat degeaba: flăcările de care dispun călăii de azi pot să mistuie un număr oricât de mare de oameni, şi asta fără a-i mai scoate din case. Dar în lume nimic n-a dispărut, nimic nu dispare. Sufletele celor care au fost asasinaţi, sufletele tuturor victimelor, ale celor arşi de vii, gazaţi, îngheţaţi, doborâţi cu puşca sau cu hârleţul, măturaţi, spânzuraţi, morţi de foame, sufletele tuturor fiinţelor trădate, smulse din pântecul maicii lor, sufletele acestea plutesc pe deasupra pământului şi apelor şi umplu înaltul cu tânguirea lor”.

Pentru cineva mai puţin avizat, includerea textului memorialistic al lui Alexander Wat în selecţia noastră, alături de mărturiile holocaustului, poate părea cel puţin ciudată. Fiu al unui rabin polonez, important scriitor de avangardă şi fervent militant de stânga, Wat trece şi el prin cercurile infernale ale unei experienţe concentraţionare. Numai că de data aceasta bolgiile s-au mutat mai spre răsărit şi se numesc Gulag, închisoare sovietică, domiciliu forţat în URSS. Un „ultim cerc”, la fel

de bestial şi dezumanizant. Între proiectele editoriale ale grupului nostru se află şi realizarea unei antologii

de texte confesive consacrate opresiunii (de diferite tipuri) din ţările Europei Centrale, devenite după 1945 ţări ale Europei de Est, „bloc" sau „lagăr" comunist.

Şi din nou, ca într-o mişcare ciclică, sistolă-diastolă, inspir-expir, istoria a ceea ce mai rămăsese din spiritul Europei Centrale pare să-şi revină din moarte. Războiul se încheie, supravieţuitorii săi încearcă să reintre în normalitate, să o ia de la capăt. Dar după apocalipsa abia sfârşită, într-o lume ce încă nu şi-a vindecat rănile, cu cicatricele proaspete la vedere, ca nişte stigmate, nicio mântuire. O nouă apocalipsă îşi insinuează treptat semnele, ameninţând această parte de Europă. Am revenit, prin doi mari prozatori austrieci, Heimito von Doderer şi Hilde Spiel, în locul de unde am plecat, în acel centru de lume care purta numele Vienei. Un fel de paradis fragil (s-a văzut cu prisosinţă), spulberat pas cu pas, pe care Doderer încearcă să-l demonteze compunând Demonii şi, în paralel, jurnalul de creaţie a romanului. El trăieşte în Viena anilor ’50, fără a reuşi să înţeleagă prea bine ce se va întâmpla în realitate. E absorbit total de ficţiunea desprinsă din trecut, ca o peliculă, căreia încearcă să îi dea o consistenţă protectoare. Străbate străzile unei capitale cândva strălucitoare, se întoarce acasă şi scrie despre cei trei oameni din cavernele de la Neudegg. E mai mult decât o simplă metaforă. E însăşi punerea în abis a lumii din care vine şi pe care o încheie.

Mai explicite, paginile de jurnal ale Hildei Spiel au fost alese ca ultim fragment din antologia noastră pentru câteva raţiuni. Cea mai puternică e că memoria scriitoarei, proaspăt revenită la Viena din exil, e resuscitată de tot ceea ce vede la începutul lui 1946 pe străzile fostei mari capitale. În haine militare, coborând dintr-un Jeep, ea reface traseele copilăriei şi adolescenţei, încercând să retrăiască paradisul. Dar nostalgia e brutal întreruptă de imaginea deconcertantă a prezentului. La nouă luni după

încheierea războiului, oraşul se sufocă sub dărâmături, „încă stăpânit de haos”, „pustiit, ştirb şi pârjolit”, bântuit de spectre, înţesat de o lume străină (soldaţi americani, din trupele aliate, sau sovietici). În faţa Praterului, imensul parc de distracţii al Vienei, emblemă a vârstei „de aur”, dar şi a inconştientei, vesele Apocalipse, scriitoarea notează: „Citisem de curând undeva că morţii ne-au fost definitiv răpiţi, aşa încât nu mai contează dacă au murit ieri sau acum o mie de ani. Aici, în cimitirul Praterului, mă simt de parcă aş fi în Pompei. Scotocesc cu interesul rece al istoricului, căutând sub cenuşă o epocă ce pare să fie cel puţin la fel de adânc îngropată în pântecul timpului ca aceea a imperiului roman”. Imagine întru totul emblematică pentru naşterea şi moartea oricărui imperiu, pentru timpii lui paradiziaci, dar şi pentru succesivele sale apocalipse.

Adriana Babeţi

I. Paradisul ca univers baroc

1. Centrul

2. Provinciile

3. Micro-armonia

1. Centrul

Stefan Zweig, Elias Canetti.

Milos Cinjański, Carolus L. Cergoly.

Bozidar S. Nikolajevic, Franyo Zoltán.

A.E. Baconsky

Stefan Zweig (1881 – 1942), poet, prozator, dramaturg, libretist, memorialist şi istoric de limbă germană, se naşte la Viena, studiază la Berlin şi Viena, trăind, până în anii nazismului, ca scriitor liber-profesionist la Viena şi Salzburg, participând activ, ca intelectual entuziast şi „cetă-ţean al lumii” (după cum i-a plăcut să se identifice) la multe dintre confruntările artistice şi ideologice consumate în marile capitale ale Europei. Călătoriile îl poartă în toate cele patru colţuri sale bătrânului continent, precum şi în India, Africa şi pe ambele continente americane. În 1938, este obligat să ia drumul exilului. După o amară rătăcire prin Europa, se

stabileşte la Petropolis (Brazilia), dar, înstrăinat de o limbă, germana, de o cultură, cea europeană, la un an după aceasta şi la scurt timp după redactarea înflăcărătului său volum despre „lumea de ieri”, se sinucide împreună cu soţia. Opera lui Stefan Zweig a fost în cea mai mare parte tradusă în limba română.

Debutul său editorial se face cu versuri: Silberne Saiten (Corzi de argint), 1900, şi Die frühen Kränze (Buchetele timpurii), 1907, purtând pecetea simbolismului calofil, al cărui principal reprezentant va fi Hugo von Hofmannsthal. Celebritatea şi-o va câştiga însă prin publicistică, eseuri şi monografiile dedicate unor mari personalităţi artistice şi istorice: Paul Verlaine, 1905, Emile Verhaeren, 1910; respectiv Joseph Fouché, 1929, Marie Antoinette, 1932 etc. Scrie culegeri de nuvele – Amok (Amok), 1922, Stemstunden der Menschheit (Orele astrale ale omenirii), 1928, precum şi Die Welt von gestern (Lumea de ieri), 1942 – operă autobiografică explicit dedicată evocării unui Paradis al culturii, iremediabil distrus de psihoza totalitară şi războinică nazistă. Fragmentul de faţă, constituind capitolul inaugural al acestui ultim volum, nu face decât să pună în ecuaţie, în termeni pătimaşi, această antiteză trecut – prezent. (Tinu Pârvulescu)

Stefan Zweig Lumea statorniciei.
Crescuţi de mici în tihnă şi-n caldă ocrotire.
Suntem deodat cu toţii în lume aruncaţi.
Ne scaldă-n ea stihia cu valuri în neştire.
Suntem de-atâtea-n viaţă robiţi şi fermecaţi.
Dar altele ni-s contra şi-ntr-un cuprins de-o clipă
Fiinţa ne-o încearcă un şovăit uşor
Şi toate câte-n suflet şi-n cuget se-nfiripă
Pe loc le-nghite-al lumii tumult multicolor.
Goethe

Când încerc să găsesc o caracterizare succintă pentru anii dinaintea primului război mondial, ani în care am devenit matur, mi se pare că formula cea mai pregnantă ce li se poate aplica este aceea de vârsta de aur

a statorniciei. În aproape milenara noastră monarhie austriacă, totul părea să se sprijine pe temelii de granit, statul însuşi fiind chezăşia supremă a acestei trăinicii. Drepturile pe care acesta le acorda cetăţenilor săi fuseseră aprobate de parlament, reprezentanţa liber aleasă a poporului, iar obligaţiile precis delimitate. Valuta noastră, coroana austriacă, circula sub formă de monezi de aur curat, ceea ce îi garanta credibilitatea. Fiecare ştia ce are şi ce i se cuvine, ce este permis şi ce nu. Toate îşi aveau o normă, o măsură şi o pondere precisă. Cine poseda o avere putea să calculeze cu exactitate câtă dobândă îi va aduce aceasta la sfârşitul fiecărui an, funcţionarul, ofâţerul, fiecare la rândul lui era sigur că în anul cutare va fi avansat şi că în anul cutare va ieşi la pensie. Fiecare familie îşi avea bugetul ei, fiecare ştia cât are de cheltuit pentru locuinţă şi hrană, pentru voiajurile din timpul verii şi pentru reuniunile de societate. Afară de aceasta, se îngrijeau să pună de o parte o mică sumă pentru cazuri neprevăzute, pentru boală şi pentru medic. Pentru cine o avea, o casă reprezenta un adăpost sigur pentru copii şi nepoţi, gospodăria şi fârma se moşteneau din tată în fâu. Încă în leagăn, sugarului i se punea în puşculiţă sau la casa de economii un prim obol pentru când va fi mare, o mică „rezervă” pentru viitor. În acest vast imperiu, toate îşi aveau locul lor bine stabilit, nimic nu se clintea, iar sus de tot se afla, încărcat de ani, împăratul. Şi de i se întâmpla ca într-o bună zi să închidă ochii, atunci – era ştiut (sau cel puţin aşa se spunea) – venea altul şi nimic nu se schimba în bine cumpănita rânduială a lucrurilor. Nimeni nu mai credea în posibilitatea războaielor, revoluţiilor şi răsturnărilor. Orice radicalism, orice fel de violenţă păreau ca excluse într-o epocă a raţiunii.

— Stefan Zweig, Lumea de ieri, Editura Univers, Bucureşti, 1988, traducere de Ion Nastasia (fragmente).

24 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Această siguranţă a zilei de mâine era ţinta spre care se-ndrepta râvna cea mai fierbinte a milioane de oameni, idealul de viaţă al tuturor. Numai cu condiţia acestei

siguranţe merita viaţa să fie trăită şi cercuri tot mai largi îşi reclamau partea lor din acest bun de preţ. Iniţial numai cei avuţi beneficiau de acest avantaj, treptat, însă, au început să preseze masele largi; secolul siguranţei zilei de mâine a fost epoca de aur a serviciilor de asigurări. Îţi asigurai casa contra incendiilor şi spargerilor, recolta contra grindinei şi intemperiilor, viaţa contra accidentelor şi bolilor, îţi făceai rost de o rentă viageră s-o ai la bătrâneţe, iar fetelor li se punea în leagăn o poliţă de asigurare în contul zestrei de mai târziu. În cele din urmă s-au organizat până şi muncitorii, au obţinut salarii mai bune şi dreptul la ajutor de boală. Servitorimea căuta să-şi asigure cheltuielile de înmormântare prin economii şi depuneri anticipate la casa specială pentru cazuri de deces. Numai cei care se simţeau la adăpost de surprizele viitorului puteau să se bucure, cu sufletul senin, de prezent.

În această înduioşătoare convingere că-ţi poţi împrejmui viaţa cu un zid care să nu prezinte nicio fâsură în faţa atentatelor destinului, se ascundea, în ciuda unei concepţii despre viaţă întemeiate pe soliditate şi modestie, un mare şi periculos orgoliu. Secolul al XIX-lea fusese, în idealismul său liberalist, sincer convins că se află pe drumul drept şi infailibil spre „cea mai bună dintre lumi”. Se vorbea cu dispreţ despre epocile anterioare bântuite de războaie, foamete şi răscoale ca despre un timp când omenirea încă nu se emancipase şi nu beneficiase suficient de luminile culturii. Acum însă, era o chestiune de numai câteva zeci de ani până să fie eliminate definitiv ultimele urme ale răului şi violenţei, iar această credinţă în „progresul” irezistibil, neîntrerupt, avea într-adevăr pentru acea epocă forţa unei religii; lumea credea în acest „progres” mai mult decât în Biblie, şi evanghelia lui părea a se adeveri, fără putinţă de tăgadă, prin aceea că fiecare zi dădea la iveală noi minuni ale ştiinţei şi tehnicii. În fapt, la acest paşnic sfârşit de veac, o mişcare ascendentă generală devenea tot mai vizibilă, tot mai rapidă, tot mai multiformă. Noaptea, pe străzi, în locul mohorâtelor

felinare, luminau becurile electrice, datorită activităţii comerciale reclamele luminoase ademenitoare se extindeau de la centru până la periferia oraşelor, cu ajutorul telefonului oamenii începeau să-şi vorbească unii altora de la distanţă, zburau de-acuma în trăsuri fără cai cu viteze nemaintâlnite, se avântau în văzduh ca într-un vis al lui Icar devenit realitate. Confortul pătrundea din casele aristocraţiei în cele ale burgheziei, nu mai erai nevoit să aduci apă de la fântână sau de la cişmea sau să te mai chinui să aprinzi focul la plită, igiena câştiga teren, murdăria se restrângea. Oamenii deveneau mai frumoşi, mai viguroşi, mai sănătoşi de când începuseră să-şi călească trupurile prin sport, tot mai rar vedeai infirmi, schilozi, guşaţi pe străzi, şi toate aceste minuni le săvârşise ştiinţa, acest zeu al progresului. Şi pe plan social se făceau paşi înainte; de la an la an individul dobândea noi drepturi, justiţia se administra cu mai multă blândeţe şi omenie, şi chiar problema problemelor, sărăcia marilor mase, nu mai părea de nerezolvat. Unor categorii tot mai largi li se acorda dreptul de vot şi, odată cu acesta, posibilitatea de a-şi apăra

legal interesele; sociologi şi profesori se întreceau care mai de care să propună proletariatului un model de viaţă mai sănătos şi chiar mai fericit – şi-atunci ce este de mirare că secolul acesta se delecta cu performanţele sale şi că fiecare deceniu încheiat era considerat ca o etapă pregătitoare a unuia mai bun? în asemenea întoarceri la barbarie, cum ar fi războaiele între popoarele Europei, lumea credea tot atât de puţin ca şi în vrăjitoare şi stafii; tare mai erau părinţii noştri pătrunşi de încrederea în puterea infailibil unificatoare a toleranţei şi bunei înţelegeri. Ei credeau cu toată fiinţa lor că frontierele şi divergenţele dintre naţiuni se vor dizolva treptat în comunitatea umană şi că atunci întreaga omenire va avea parte de pace şi securitate, bunurile cele mai de preţ.

Nouă, celor de azi, care am alungat de mult ca pe o fantomă din vocabularul nostru cuvântul „securitate” ne

vine să zâmbim la iluzia optimistă pe care şi-o făcea acea generaţie orbită de idealism cum că progresul tehnic al omenirii va aduce cu sine, necondiţionat, un progres la fel de rapid în ordinea morală. Noi cei care în noul secol am învăţat să nu ne mai mirăm de nicio răbufnire de bestialitate colectivă, noi cei care de la fiecare zi ce vine ne aşteptăm la ticăloşii şi mai mari decât cele pe care ni le-a servit ziua de ieri am devenit mult mai sceptici cu privire la perfectibilitatea morală a oamenilor. Avea dreptate Freud când spunea că civilizaţia şi cultura noastră reprezintă numai un strat subţire care poate fi perforat în orice clipă de forţele distructive ale subumanului. A trebuit să ne obişnuim încetul cu încetul să trăim fără pământ sub picioare, fără drepturi, fără libertate, fără siguranţa zilei de mâine. Ca să putem supravieţui, a trebuit să ne lepădăm de religia părinţilor noştri, de credinţa lor într-o ascensi-una rapidă şi ireversibilă a umanităţii; nouă celor care ne-am instruit la şcoala teribilă a războiului, ni se pare frivol un anumit optimism faţă cu o catastrofă care, dintr-o singură lovitură, a anulat o serie de ani de străduinţe umane. Chiar dacă numai o iluzie, a fost cel puţin o iluzie minunată şi nobilă, pe care părinţii noştri au cultivat-o, mai umană şi mai rodnică decât cuvintele de ordine de azi. Şi în ciuda tuturor surprizelor şi dezamăgirilor, ceva misterios din adâncul fiinţei mele nu se poate desprinde cu totul de această iluzie. Ceea ce spiritul epocii ţi-a insuflat încă din copilărie îţi rămâne ca o părticică insepa-rabilă a propriei fiinţe. Şi în ciuda a tot ceea ce fiecare zi face să-mi explodeze în urechi, în ciuda a tot ceea ce mie şi tovarăşilor de destin ne-a fost dat să cunoaştem din repertoriul umilinţelor şi suferinţelor, nu pot totuşi să mă lepăd cu totul de credinţa din tinereţe că, în ciuda tuturor opreliştilor, lucrurile se vor îndrepta din nou. Chiar din abisul groazei în care bâjbâim azi ca orbii, cu sufletul pustiit şi zdrobit, privesc iarăşi şi iarăşi acolo sus, la acele stele nemuritoare care au luminat copilăria mea, şi mă mângâi cu credinţa de la părinţi că această recidivă se va dovedi cândva a fi fost numai un interval în

ritmul etern al devenirii.

Astăzi când marea furtună a spulberat-o de mult, ştim pentru totdeauna că acea lume a statorniciei a fost un castel din acelaşi material ca şi visele. Şi totuşi, părinţii mei au locuit într-însa ca într-o

casă de piatră. Existenţa lor caldă şi tihnită n-a fost niciodată tulburată nici de vreo furtună şi nici măcar de vreo undă de aer rece. Ce-i drept, mai aveau ei şi alt mijloc de apărare contra intemperiilor: erau oameni cu stare care treptat au devenit bogaţi şi chiar foarte bogaţi, şi cu aceasta pe vremea aceea îţi capitonai straşnic pereţii şi ferestrele. Modul lor de viaţă mi se pare tipic pentru aşa-zisa „bună burghezie evreiască", încât cu prezentarea existenţei ei tihnite şi discrete eu relatez, de fapt, ceva ce aparţine istoriei: ca şi părinţii mei, în acel secol al valorilor asigurate, au trăit la Viena zece mii sau douăzeci de mii de familii.

Familia tatălui meu era originară din Moravia. Acolo, în mici localităţi rurale, comunităţile evreieşti trăiau în cea mai bună înţelegere cu ţărănimea şi mica burghezie; aşa că nu se simţeau deloc oprimate şi, pe de altă parte, nici nu erau cuprinse de nerăbdarea evreilor din Galiţia răsăriteană de a se strecura, pe furiş, în rândurile din faţă. Tari şi vânjoşi ca oameni ce trăiseră la ţară, ei îşi arau drumul vieţii cu siguranţă şi stăpânire de sine, aşa cum ţăranii de pe acele meleaguri îşi arau ogoarele. Emancipându-se de timpuriu de sub tutela ortodoxiei religioase, ei deveniseră partizani înfocaţi ai noii religii a „progresului" şi, în era liberalismului politic, trimiteau în parlament deputaţii cei mai respectaţi. Când s-au mutat din locurile lor natale la Viena, ei s-au adaptat cu o rapiditate uimitoare la mediul cultural mai înalt, iar ascensiunea lor personală s-a încadrat organic în avântul general al epocii. Şi prin această formă de transplantare, familia noastră a fost cum nu se poate mai tipică. Bunicul meu dinspre tată se ocupase cu vânzarea de mărfuri de manufactură. Apoi, în a doua jumătate a secolului, a

început dezvoltarea industrială în Austria. Faţă de vechile procedee ale ţesutului manual, războaiele mecanice şi maşinile de filatură importate din Anglia, prin efectul lor raţionalizator, au dus la o colosală ieftinire a produselor. Cu flerul lor comercial şi cu priceperea lor în materie de piaţă internaţională, negustorii evrei au fost primii care au sesizat necesitatea şi oportunitatea trecerii la producţia industrială. Cu capital foarte redus au improvizat la repezeală acele fabrici, puse în mişcare, la început, de energia apei, care apoi s-au transformat în puternica industrie textilă din Boemia care a pus treptat stăpânire pe întreaga Austrie şi pe Balcani. Aşadar, în timp ce bunicul meu, ca reprezentant tipic la perioadei anterioare, slujise numai comerţul cu produse fânite, tatăl meu a păşit hotărât în noua epocă, întemeind în al treizecilea an al vieţii sale, în Boemia de Nord, o mică ţesătorie căreia apoi, în cursul anilor, prudent şi fără grabă i-a dat dimensiunea unei impunătoare întreprinderi.

A urma o cale aşa de prudentă în extinderea afacerilor, în ciuda ispitelor unei conjuncturi favorabile, era cu totul în spiritul vremii. În plus, procedeul corespundea şi fârii discrete şi extrem de cumpătate a tatălui meu. El se pătrunsese de acel credo al epocii sale, „Safety fârst”; pentru el era mai important să fie posesorul unei întreprinderi „solide” (alt cuvânt preferat al acelei vremi), bazate pe capital propriu, decât s-o amplifice prin credite bancare şi ipoteci. Că atât cât a trăit nu i-a văzut nimeni niciodată numele pe vreo obligaţie sau poliţă şi

că a figurat totdeauna numai în calitate de creditor la banca sa – se înţelege, la cea mai solidă, la banca Rothschild, la Institutul de credit a fost singura mândrie a vieţii sale. Îi repugna orice câştig care ar fi comportat fie şi cea mai slabă umbră de risc, şi niciodată în viaţa lui nu s-a amestecat în afacerile altora. Dacă totuşi, încetul cu încetul, a devenit bogat, aceasta nu s-a datorat în niciun caz unor speculaţii îndrăzneţe şi cu atât mai puţin unor operaţiuni cu bătaie lungă, ci adaptării la metoda folosită

pe scară largă în acea epocă prudentă, de a consuma întotdeauna numai o parte modestă a venitului şi, drept consecinţă, de-a spori capitalul cu sume de la un an la altul tot mai importante. Precum cei mai mulţi din generaţia sa, tatăl meu ar fi văzut un risipitor înrăit în acela care ar fi tocat fără scrupule jumătate din veniturile sale, fără – şi aceasta e tot o expresie mereu folosită în acea epocă a statorniciei – „să se gândească la viitor”. Datorită acestei continue tezaurizări a câştigurilor, în acea epocă de prosperitate crescândă, când nici din cele mai serioase venituri statul nu se gândea să reţină mai mult de câteva procente sub formă de impozit şi când, pe de altă parte, acţiunile statului şi ale industriei aduceau mari dobânzi, pentru cei avuţi a deveni tot mai bogat însemna, de fapt, ceva ce se realiza de la sine. Cel strângător încă nu era jefuit ca în vremea inflaţiei, cine era serios nu era tras pe sfoară, şi cel mai mare câştig îl aveau numai cei mai perseverenţi, cei care nu se ocupau cu specula. Datorită acestei adaptări la condiţiile generale ale vremii sale, tatăl meu putea să treacă încă de la vârsta de cincizeci de ani, chiar raportat la standardele internaţionale, drept un om foarte înstă-rit. Dar modul de viaţă al familiei noastre numai cu mare greutate ţinea pasul cu creşterea tot mai rapidă a averii. Ne-am permis treptat mici înlesniri, ne-am mutat dintr-o locuinţă mai mică într-una mai mare, ne reţineam primăvara o trăsură închiriată pentru după-amiezi, călătoream la clasa a doua cu vagon de dormit, dar de-abia în al cincizecilea an al vieţii sale şi-a îngăduit tatăl meu pentru grima dată luxul să plece cu mama pentru o lună de zile, iarna, la Nisa. În general, atitudinea noastră a rămas aceeaşi: bogăţia o savurai având-o şi nu afişând-o; milionar fiind, tatăl meu n-a fumat niciodată ţigări de import ci, asemenea împăratului Franz Josef care fuma numai „virginii” ieftine, consuma trabuc simplu, inferior, iar când juca uneori cărţi, o făcea de fiecare dată numai cu mize mici. Ţinea cu străşnicie la modul lui de viaţă discret, liniştit, tihnit. Deşi era net superior ca prestanţă şi cultură celor mai mulţi dintre colegii lui – cânta excelent la pian,

avea un scris clar şi caligrafic, vorbea franceza şi engleza- a refuzat cu îndărătnicie onorurile şi demnităţile. Cât a trăit nu şi-a dorit şi n-a acceptat niciun titlu, nicio distincţie din câte i s-au oferit lui, ca mare industriaş. Dar la faptul de a nu fi cerut niciodată nimic de la nimeni, de a nu fi fost niciodată obligat să spună cuiva „vă rog” sau „vă mulţumesc”, la acest amor propriu ascuns în el ţinea mai mult ca la orice elogiu exterior.

În viaţa omului vine însă negreşit vremea când fiecare îşi reîntâlneşte tatăl în imaginea propriului eu. Această înclinare spre o viaţă retrasă, anonimă, începe de acum să se afirme în mine tot mai răspicat

28 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

cu fiecare an ce trece, oricât de disonantă ar fi această trăsătură cu profesiunea mea care impune întrucâtva o anumită publicitate în jurul numelui şi persoanei. Din acelaşi amor propriu am refuzat şi eu dintotdeauna orice formă de cinstire exterioară, n-am acceptat niciun ordin, niciun titlu, niciun loc în prezidiul vreunei reuniuni, n-am făcut parte niciodată din vreo academie, din vreun comitet, din vreun juriu; chiar participarea la o masă festivă este pentru mine un chin, şi însăşi ideea de a solicita ceva cuiva – chiar dacă intervenţia mea e pentru o terţă persoană – face să mi se usuce buzele înainte de primul cuvânt. Ştiu cât de nelalocul lor sunt asemenea reţineri într-o lume unde-ţi poţi păstra libertatea numai prin şiretenie şi fugă şi unde, cum bine spunea bătrânul Goethe, „ordinele şi titlurile te apără de câte un ghiont în mijlocul mulţimii”. Firea tatălui meu şi amorul lui propriu care sălăşluieşte în mine, iată ce mă constrânge să stau în umbră şi n-am voie să-i opun rezistenţă; căci lui îi datorez ceea este poate unica mea avere sigură: sentimentul libertăţii interioare.

Mama mea, pe numele ei de fată Brettauer, avea o origine mai cosmopolită. Se născuse la Ancona, în sudul Italiei, şi italiana i-a fost, ca şi germana, limba copilăriei. Ori de câte ori discuta cu bunica mea sau cu sora ei un lucru de care nu trebuia să afle slugile, o lua pe italieneşte.

Rizoto şi pe atunci încă puţin cunoscutele anghinare precum şi alte specialităţi ale bucătăriei meridionale mi-erau familiare din cea mai fragedă copilărie, şi mai târziu, ori de câte ori veneam în Italia, mă simţeam acasă din primul moment. Dar familia mamei mele nu era italiană, ci premeditat cosmopolită. După exemplul marilor familii evreieşti de bancheri, dar fireşte în proporţii mult mai reduse, Brettauerii, care iniţial avuseseră o bancă, au părăsit mica localitate de la graniţa elveţiană, Hohenems, şi s-au răspândit de timpuriu prin lume. Unii au mers la St. Gallen, alţii la Viena şi Paris, bunicul în Italia, unchiul la New York, iar această luare de contact cu mediul internaţional le-a conferit o mai mare urbanitate, o perspectivă mai largă şi în plus un anumit orgoliu de familie. Nu mai existau în această familie mici negustori, samsari, ci numai bancheri, directori, profesori, avocaţi şi medici, fiecare vorbea mai multe limbi, şi mi-aduc aminte cu ce uşurinţă se trecea de la una la alta, la masă la mătuşa, la Paris. Era o familie grijulie în „a-şi păstra rangul”, şi când o fată dintre rudele mai sărace urma să se căsătorească, puneau toţi mână de la mână pentru a-i face o dotă substanţială, şi aceasta numai pentru ca tânăra să nu ia de bărbat pe cineva „de jos”. Tatăl meu, ca mare industriaş, era, ce-i drept, respectat, dar mama, deşi făcuse cu el cea mai fericită partidă, n-ar fi acceptat niciodată ca rudele lui să fie puse pe aceeaşi treaptă cu ale ei. Orgoliul de a se trage dintr-o familie „bună” era irepresibil la toţi membrii clanului Brettauer, şi când în anii de mai târziu vreunul dintre ei voia să-mi demonstreze deosebita lui simpatie, îmi spunea pe un ton protector: „Doar şi tu eşti un adevărat Brettauer”, de parcă ar fi vrut să-mi spună: „Vezi doar ce noroc ai avut”.

Acest fel de nobleţe pe care unele familii şi-o atribuiau cu de la sine putere, pe mine şi pe fratele meu uneori ne amuza, alteori ne

CENTRUL 29

Irita. Tot timpul ne era dat să auzim că domnul sau doamna cutare sunt oameni „fini” şi că domnul sau

doamna cutare nu sunt. Despre fiecare prieten se făceau investigaţii spre a se şti dacă provine sau nu dintr-o familie „bună” şi i se cercetau de-a fir a păr atât rudele cât şi averea. Această permanentă clasificare care constituia, de fapt, obiectul principal al oricărei conversaţii de familie sau de societate, ni se părea atunci de un ridicol şi snobism extrem, pentru că, în definitiv, la mai toate familiile evreieşti era vorba numai de o diferenţă de cincizeci sau o sută de ani de când ieşiseră din acelaşi ghetou. Numai mult mai târziu m-am lămurit eu că noţiunea de familie „bună”, care nouă, copiilor, ni se părea o farsă parodică a unei pseudoaris-tocraţii de imitaţie, exprimă una dintre cele mai intime şi mai tainice tendinţe ale caracterului evreiesc. În general se presupune că îmbogăţirea reprezintă ţelul suprem tipic al evreului. Nimic mai fals. îmbogăţirea înseamnă pentru el numai o treaptă intermediară, un mijloc spre adevăratul scop. Ceea ce vrea cu adevărat evreul, idealul său imanent este desăvârşirea intelectuală, promovarea într-o categorie culturală superioară. Chiar la evreimea ortodoxă răsăriteană, la care atât slăbiciunile cât şi calităţile întregii rase se manifestă mai pregnant, îşi găseşte expresia plastică această supremaţie a voinţei de spiritualitate asupra factorului material nud: cel cucernic, învăţatul în ale Bibliei, valorează de o mie de ori mai mult în ochii comunităţii decât bogatul. Chiar şi cel mai înstărit îşi va mărita fiica mai degrabă cu un învăţat sărac lipit pământului decât cu un negustor. Această întâietate dată celor spirituale se manifestă la fel de intens în toate straturile; chiar şi cel mai sărac neguţător ambulant, care-şi târăşte marfa prin ploi şi zloată, va încerca, cu preţul celor mai grele sacrificii, să-şi dea cel puţin un fecior la-nvăţătură, şi pentru întreaga familie este un titlu de onoare să aibă printre membrii ei pe cineva care a devenit un intelectual de vază, un profesor, un savant, un muzician, ca şi când acesta ar înnobila-o prin performanţa lui. Instinctiv, ceva din firea evreului caută să se debaraseze de ceea ce este moralmente dubios, respingător şi

meschin, inerent oricărui negoţ, oricărei simple afaceri, şi să se ridice în sfera mai pură, imaterială, a valorilor spirituale, ca şi când ar vrea – ca să vorbim ca Wagner – să scape, el şi tot neamul lui, de blestemul banilor. Aşa se face că mai totdeauna la evrei năzuinţa spre bogăţie se stinge pe parcursul a două, cel mult trei generaţii, şi până şi cele mai puternice dinastii se trezesc că fâii lor nu mai sunt dispuşi să preia băncile, fabricile, afacerile înfloritoare ale părinţilor lor. Nu e deloc întâmplător că un lord Rothschild a devenit ornitolog, un Warburg istoric al artei, un Cassirer filosof, un Sassoon poet; ei toţi au ascultat de acelaşi îndemn tainic de a se elibera de tot ce îngustează orizontul neamului, de goana meschină după câştiguri băneşti. Şi poate că astfel se exprimă dorinţa lor secretă ca prin evadare în spiritual să se lepede de umila condiţie iudaică şi să se dizolve în masa umanităţii. O familie „bună" ţinteşte, aşadar, la mai mult decât un simplu loc în societate; ea ţinteşte la o identitate iudaică nouă care, prin deschiderea spre o altă cultură şi, odată cu aceasta, spre universalitate, s-a eliberat sau începe să se elibereze de toate neajunsurile şi servituţile pe care i le-a impus ghetoul. Că evadarea

30 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

În spiritual printr-o îmbogăţire masivă a profesiunilor intelectuale le-a fost evreilor tot atât de fatală ca şi cantonarea de odinioară în domeniul afacerilor, aceasta ţine, desigur, de veşnicul paradox al destinului evreiesc.

În niciun alt oraş din Europa n-a fost setea de cultură atât de pătimaşă ca la Viena. Tocmai pentru că monarhia, pentru că Austria nu mai avea de secole nici ambiţii politice, nici succese deosebit de mari pe plan militar, mândria naţională îşi căuta cu maximă intensitate compensarea într-o supremaţie artistică. Din vechiul Imperiu Habsburgic care dominase cândva Europa, se desprinseseră de mult foarte importante şi preţioase provincii, germane şi italiene, flamande şi valone; capitala însă, vatră a curţii imperiale, păstrătoare a unei tradiţii milenare, rămăsese neatinsă în vechea ei strălucire.

Romanii puseseră primele pietre la temelia acestui oraş destinat să servească drept castru, drept post înaintat pentru apărarea civilizaţiei latine împotriva barbarilor, şi după mai bine de o mie de ani se sfărâmase de aceste ziduri năvala otomanilor asupra Occidentului. Aici veniseră nibelungii, aici străluciseră deasupra lumii cei şapte aştri nemuritori ai muzicii, Glück, Haydn şi Mozart, Beethoven, Schubert, Brahms şi Johann Strauss, aici fusese punctul de confluenţă al tuturor curentelor culturii europene; la Curte, în fiinţa nobilimii, a poporului, se aliaseră organic elementul german cu cel slav, ungar, spaniol, italian, francez, flamand, şi cel care a îmbinat armonios toate aceste contraste într-o unitate nouă şi originală, în unitatea culturii austriece şi vieneze, a fost tocmai geniul acestui oraş al muzicii. Receptiv şi înzestrat cu o deosebită capacitate de asimilare, acest oraş a atras spre sine forţele cele mai discordante, pe care le-a îmblânzit şi umanizat; era o plăcere să trăieşti aici, în acest climat al bunei convieţuiri spirituale, şi fiecare locuitor al acestui oraş devenea, pe neobservate, un cetăţean al lumii.

Această artă a adaptării, a tranziţiilor delicate şi muzicale era deja vizibilă în aspectul exterior al oraşului. Oraşul se tot mărise de-a lungul secolelor, dezvoltându-se organic din nucleul iniţial şi ajunsese destul de dens populat, cu cele două milioane ale sale, ca să poarte tot luxul şi bogăţia unei metropole, dar fără să fie atât de disproporţionat încât să se rupă de natură, aşa cum e cazul Londrei sau New York-ului. Ultimele case i se oglindeau în apele maiestuoase ale Dunării sau priveau departe în largul şesului sau se pierdeau printre grădini şi ogoare sau se căţărau pe colinele domoale până spre poalele împădurite ale Alpilor. Nici nu-ţi dădeai seama unde se sfârşea Viena şi începea natura, una se contopea cu cealaltă firesc şi spontan. În interior simţeai de fiecare dată cum creşte oraşul, aidoma unui copac care adaugă inel după inel; iar nucleul vital şi preţios nu mai era înconjurat de vechile ziduri de cetate, ci de Ring, cu casele lui solemne. În interior, vechile palate ale Curţii şi ale

nobilimii îşi spuneau povestea lor de piatră; aici la Lichnowsky cântase Beethoven, acolo la Esterházy fusese Haydn în vizită, când la vechea universitate răsunase pentru prima dată Creaţiunea lui, Hofburgul văzuse generaţii de împăraţi, Schönbrunnul îl văzuse pe Napoleon, în domul Sf. Ştefan prinţii

reuniţi ai creştinătăţii adresaseră în genunchi rugăciune de mulţumire pentru izbăvirea Europei de turci, universitatea adăpostise între zidurile ei nenumăraţi savanţi. În timpul acesta, se ridica mândră şi somptuoasă noua arhitectură, cu bulevarde sclipitoare şi magazine luxoase. De aici, vechiul nu se încontra cu noul mai mult decât piatra cioplită cu natura virgină. Era minunat să trăieşti aici, în acest oraş care primea cu ospitalitate tot ce era străin şi se dăruia pe sine cu plăcere; în ambianţa lui senină, inspiratoare de mari elanuri ca aceea a Parisului, viaţa putea fi gustată într-un chip mai firesc.

Viena era, se ştie, un oraş îndrăgostit de viaţă, căci ce înseamnă cultura altceva decât arta de a ademeni materiei grosiere a vieţii ce are ea mai fin, mai delicat şi mai subtil? Cu un gust rafinat în probleme culinare, foarte amator de un vin bun, de o bere proaspătă, de prăjituri şi torturi delicioase, vienezul era pretenţios şi în privinţa unor lucruri mai subtile. A face muzică, a dansa, a juca teatru, a conversa, a avea o conduită amabilă şi de bun gust aveau aici valoarea unei arte deosebite. Ponderea cea mai mare în viaţa individului şi în viaţa publică nu o aveau nici problemele militare, nici cele politice, nici cele comerciale; dimineaţa, când citea ziarul, vienezul de rând îşi arunca prima privire nu asupra dezbaterilor din parlament sau evenimentelor de pe arena internaţională, ci asupra repertoriului teatrului care avea în viaţa publică o importanţă greu de înţeles pentru alte oraşe. Căci teatrul imperial, Burgtheaterul, era pentru vienez, pentru austrieci, mai mult decât o simplă scenă pe care evoluau actorii, acesta era microcosmosul care oglindea macrocosmosul, imaginea multicoloră în care societatea se

contempla pe însăşi, unicul „cortegiano” corect al bunului gust. Pentru spectator, artistul de la Teatrul Curţii era un model în privinţa modului de-a te îmbrăca, de-a păşi într-un salon, de-a conversa, de-a alege cuvintele care cadrau cu poziţia unui om de bun-gust sau de-a le evita pe cele ce nu corespundeau acestei cerinţe; scena nu era pur şi simplu un loc de amuzament, ci ghidul vorbit şi interpretat al bunelor maniere, al exprimării corecte, şi un nimb de respectabilitate aureola până şi lucrurile care aveau o cât de vagă legătură cu teatrul imperial. Preşedintele guvernului, magnatul cel mai bogat puteau să se plimbe pe străzile Vienei fără ca cineva să se întoarcă după ei; dar un actor de la Curtea imperială, o cântăreaţă de operă erau recunoscuţi de orice vânzătoare, de orice birjar; noi copiii ne făleam ori de câte ori aveam ocazia să povestim cum am trecut pe lângă unul sau altul dintre ei (pozele şi autografele lor le colecţiona fiecare dintre noi), iar acest cult aproape religios mergea aşa de departe încât se extindea chiar şi asupra celor din jurul persoanei în chestiune. Frizerul lui Sonnenthal, birjarul lui Josef Kainz erau persoane respectabile pe care lumea le invidia în secret; tinerii domnişori erau mândri să-şi comande haine la acelaşi croitor. Orice jubileu, orice înmormântare a unui mare actor lua proporţii care eclipsau toate evenimentele politice. A-ţi vedea o piesă pusă în scenă la Burgtheater era visul suprem al oricărui scriitor vienez, pentru că aceasta echivala cu un fel de înnobilare pe viaţă şi-ţi aducea o serie de avantaje şi onoruri precum bilete gratuite pentru tot restul vieţii.

32 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Invitaţii la ceremoniile oficiale ş.a; ajungeai să fii invitat chiar şi la unul din palatele imperiale. Mi-amintesc şi-acum de modul solemn în care un asemenea tratament mi s-a aplicat chiar mie. Dimineaţa mă poftise la el în birou directorul Burgtheaterului pentru ca – după felicitările de rigoare – să-mi comunice că mi s-a acceptat drama; când, seara, m-am întors acasă, i-am găsit cartea de vizită în locuinţa mea. El îmi făcuse mie, un tânăr de douăzeci şi

şase de ani, o vizită formală de răspuns. Ca autor jucat pe scena imperială devenisem din oficiu un „gentleman” cu care un director al imperialei instituţii trebuia să stea de vorbă de la egal la egal. Şi ceea ce se întâmpla la teatru atingea indirect pe fiecare în parte, chiar şi pe cel care nu avea nimic de-a face cu acesta. […]

Acest fanatism pentru artă şi în special pentru arta teatrală cuprindea la Viena toate straturile societăţii. La drept vorbind, Viena era, prin tradiţia ei seculară, un oraş precis stratificat şi în acelaşi timp – cum am scris odată – minunat orchestrat. Pupitrul de comandă aparţinea tot casei imperiale. Palatul imperial era centrul, nu numai în sens spaţial, ci şi cultural, al monarhiei multinaţionale. Casele marii nobilimi austriece, poloneze, cehe, ungare formau în jurul acestui palat un fel de al doilea val. După aceea venea „lumea bună”, formată din nobilimea mai mică, înalţii funcţionari, industriaşi şi „vechile familii”, şi sub acestea mica burghezie şi proletariatul. Toate aceste straturi trăiau fiecare în cercul său şi chiar în sectoare separate: marea nobilime în palatele ei din centrul oraşului, diplomaţii în districtul al treilea, industriaşii şi comercianţii în apropierea Ringului, mica burghezie în districtele interioare, de la al doilea până la al nouălea, proletariatul în zona exterioară; toţi se întâlneau însă la teatru şi la marile festivităţi ca, de exemplu, la bătaia cu flori din Prater, unde de trei ori câte o sută de mii de oameni aclamau în delir pe „cei zece mii de sus”, în echipajele lor minunat împodobite. La Viena, tot ce emana culoare sau muzică devenea prilej de sărbătoare, procesiunile religioase precum cele din Joia Verde, parăzile militare, „muzica de la palat”, chiar funeraliile atrăgeau o mulţime entuziastă, şi era ambiţia oricărui vienez adevărat să aibă o „înmormântare frumoasă”, cu pompă şi mare alai; un vienez autentic chiar propria moarte şi-o transforma într-un spectacol pentru ceilalţi. Întregul oraş era stăpânit de pasiunea pentru tot ce era culoare, sunet, sărbătoare, de setea de spectacol ca formă de imitaţie şi oglindire a vieţii, indiferent dacă avea loc pe scenă sau în

lumea reală.

Această „teatromanie” a vienezilor, pe care îi vedeai gonind neobosiţi după cele mai neînsemnate amănunte ale vieţii artiştilor preferaţi, aluneca deseori în grotesc şi nu era deloc greu de persiflat. Şi s-ar putea prea bine ca indolenţa noastră austriacă în domeniul politic, rămânerea în urmă sub raport economic faţă de tenacele imperiu german vecin să se datoreze măcar în parte faptului că prea ne-am aservit plăcerilor. Dar acest suprapreţ pus pe evoluţia artistică a produs în plan cultural ceva unic – un respect nemărginit faţă de orice realizare artistică şi, prin cultivarea seculară a acestei atitudini, o creativitate extraordinară, iar datorită acesteia un nivel remarcabil în toate domeniile culturii. Totdeauna artistul se simte cel mai bine

CENTRUL 33

şi, în acelaşi timp, cel mai stimulat acolo unde este apreciat şi chiar supraapreciat. Totdeauna arta ajunge la maximă înflorire acolo unde ea devine cauză vitală a unui întreg popor. Şi aşa cum Florenţa sau Roma în epoca Renaşterii îi atrăgea pe pictori şi-i făcea să aspire la măreţie pentru că fiecare simţea că, aflat într-o permanentă întrecere, trebuie, în văzul concetăţenilor săi, să-i depăşească necontenit pe ceilalţi şi pe sine însuşi, tot aşa şi Viena îi atrăgea şi dădea importanţa cuvenită muzicienilor şi artiştilor ei. La Opera din Viena, la Burgtheater, nimic nu se trecea cu vederea; orice notă falsă era imediat observată, orice intrare incorectă, orice simplificare era cenzurată, şi acest control se exercita nu numai la premiere de către criticii de profesie, ci zi de zi de către întreaga opinie publică, cu auzul ei treaz şi rafinat printr-o permanentă cântărire a valorilor. Dacă, pe plan politic, administrativ, moral, unele lucruri erau deseori trecute cu vederea şi dacă „neseriozitatea” era privită cu o binevoitoare indiferenţă, iar greşelile erau tratate cu indulgenţă, în materie artistică nu se acorda niciun rabat; aici era în joc onoarea oraşului. Fiecare cântăreţ, fiecare actor, fiecare muzician trebuia să dea necontenit tot ce

avea mai bun, altminteri era pierdut. Era splendid să fii un favorit al publicului la Viena, însă nu era uşor să rămâi ca atare; nu se admitea niciun moment de oboseală. Şi ştiindu-se supus unei permanente şi necruţătoare supravegheri, orice artist vienez se străduia să dea tot ce avea mai bun în el. Fiecare dintre noi a dobândit pe viaţă de la aceşti ani de tinereţe un criteriu sever şi riguros de aplicat spectacolului artistic. Cine a cunoscut până în detaliile ei cele mai infime stricta disciplină de la operă de pe vremea lui Gustav Mahler sau patosul legat organic cu acribia de la filarmonică, acela rar va mai fi pe deplin satisfăcut de o punere în scenă teatrală sau muzicală. Dar cu aceasta am învăţat să fâm exigenţi faţă de noi înşine cu privire la orice spectacol artistic; un anumit nivel a fost şi a rămas pentru noi obligatoriu, trăsătură care în puţine oraşe ale lumii s-a imprimat artistului în devenire. Dar şi în straturile adânci ale poporului întâlneai această ştiinţă a măsurii şi ritmului potrivit, căci până şi cetăţeanul de rând care lua masa la birt ştia să ceară de la orchestră muzică bună, tot aşa de bine cum ştia să ceară vin bun de la cârciumar; în Prater, poporul ştia de fiecare dată cu exactitate care orchestră militară are mai mult „suflu”, ungurii sau „teutonii”; cine trăia la Viena primea parcă din aer simţul ritmului. Şi în timp ce la noi, scriitorii, această muzicalitate îşi găsea expresia într-o proză deosebit de îngrijită, la ceilalţi, simţul ritmului pătrundea în comportamentul social şi în viaţa cotidiană. Un vienez fără simţ artistic şi fără cultul formei era de neconceput în aşa-zisa societate „bună”, dar chiar şi cetăţeanul cel mai umil, pe treptele cele mai de jos ale societăţii, dobândea de la peisaj, din sfera senină a omenescului, un anumit instinct al frumosului; nu exista vienez adevărat fără această dragoste de cultură, fără acest simţ iscoditor şi în acelaşi timp receptiv faţă de această bagatelă – cea mai sacră – a vieţii.

Adaptarea la mediul de viaţă al poporului sau al ţării în care trăiesc nu este pentru evrei numai o superficială măsură de apărare, ci o necesitate adânc înrădăcinată.

Dorinţa lor fierbinte de a avea patrie.

linişte, răgaz, siguranţă, adăpost îi împinge să se ataşeze pătimaş de cultura contextului lor uman. Şi nicăieri – în afară de Spania secolului al XV-lea – nu s-a realizat o asemenea legătură într-un mod mai fericit şi mai rodnic decât în Austria. Aşezaţi de mai bine de două sute de ani în oraşul imperial, evreii au dat aici peste un popor vesel, conciliant din fire, căruia sub această aparenţă de slăbiciune îi era propriu acelaşi instinct profund pentru valorile spirituale şi estetice pe care şi ei le preţuiau. În ultimul secol, arta în Austria îşi pierduse apărătorii şi protectorii ei tradiţionali: casa imperială şi aristocraţia. Pe când în secolul al XVIII-lea Maria Tereza îşi trimitea fiicele la Glück pentru iniţiere în muzică, Iosif al II-lea discuta în cunoştinţă de cauză cu Mozart despre operele acestuia, Leopold al III-lea compunea el însuşi, împăraţii de mai târziu, Francisc al II-lea şi Ferdinand, nu mai manifestau niciun fel de interes faţă de artă, iar împăratul nostru, Franz Josef, care până la vârsta de optzeci de ani nu citise şi nici măcar nu pusese mâna pe vreo carte, afară de regulamentul militar, era chiar foarte pornit împotriva muzicii. Tot aşa, marea nobilime abandonase vechea ei poziţie de protector; trecuseră timpurile glorioase când familia Esterházy găzduise pe un Haydn, când familiile Lobkovitz şi Kinsky şi Waldstein se luau la întrecere care să aibă în palatul ei primele auziţii din Beethoven, când o contesă Thun se arunca în genunchi în faţa marelui geniu rugându-l să nu retragă Fidelio de la Operă. Wagner, Brahms şi Johann Strauss sau Hugo Wolf nu mai găseau nici cel mai mic sprijin; ca să se menţină concertele Filarmonicii la înălţimea de odinioară, ca să li se asigure pictorilor şi sculptorilor existenţa, a fost nevoie ca publicul să sară în ajutor.

De mult îndrăgiseră evreii acest oraş şi se bucuraseră de el cu fiinţa lor cea mai intimă, dar numai prin ataşamentul faţă de arta vieneză au devenit ei cu adevărat vienezi şi au căpătat sentimentul că au dreptul

plenar la o patrie. În viaţa publică influenţa lor era de altminteri minoră; strălucirea casei imperiale eclipsa pe oricare dintre familiile avute, funcţiile înalte din conducerea statului se transmiteau ereditar, diplomaţia era rezervată aristocraţiei, armata şi slujbele importante erau pentru vechile familii, iar în ce-i priveşte pe evrei, ei nici măcar nu încercau să pătrundă în aceste cercuri privilegiate. Ei respectau aceste privilegii tradiţionale ce pe ceva natural; mi-aduc aminte, de pildă, că tatăl meu, cât a trăit, a evitat să ia masa la Sacher, şi asta nu din spirit de economie – căci diferenţa faţă de celelalte mari hoteluri era derizorie –, ci din acel firesc sentiment al distanţei: i s-ar fi părut incorect sau necuviincios să stea la o masă în vecinătatea unui prinţ Schwarzenberg sau Lobkowitz. La Viena, numai în faţa artei se simţeau cu toţii egali, fiindcă dragostea de artă trecea aici drept un sentiment comun tuturor.

Sensibilitatea lor şi participarea intensă la viaţa culturală a Vienei au propulsat personalităţi ca Goldmark, Gustav Mahler şi Schönberg, care au dobândit un renume internaţional în creaţia muzicală; prin Oscar Strauss, Leo Fall şi Kálmán, tradiţia valsului şi a operetei a cunoscut o nouă înflorire; Hofmannsthal, Arthur Schnitzler, Beer-Hofmann, Peter Altenberg au dat literaturii vieneze un prestigiu european cum nu mai

avusese aceasta nici în vremea lui Grillparzer şi Stifter; Sonnenthal, Max Reinhardt au făcut ca vestea despre oraşul teatrelor să se răspândească în toată lumea; datorită lui Freud şi marilor inteligenţe ale ştiinţei, privirile se îndreptau spre vechea şi celebra universitate. Iubirea lor pătimaşă faţă de acest oraş, voinţa lor de identificare cu destinul celor de aici i-a ajutat să se adapteze perfect şi au fost fericiţi să contribuie la gloria Austriei; ei îşi percepeau apartenenţa la Austria ca pe un titlu de nobleţe în faţa lumii. Căci geniul Vienei – geniu specific muzical – s-a manifestat încă de mult prin aceea că a armonizat în sine toate contrastele etnice şi lingvistice,

prin sintetizarea tuturor culturilor Occidentului în cultura sa; cine trăia şi activa acolo se simţea liber de îngustimi şi prejudecăţi. Nicăieri nu era mai uşor să fii european, şi ştiu că datorită acestui oraş, care încă în vremea lui Marc Aureliu apăra spiritul roman, universal, am învăţat de timpuriu să iubesc ideea convieţuirii ca pe bunul cel mai de preţ al inimii mele.

Se trăia bine, se trăia uşor şi fără griji în acea Viena de altă dată, şi nemţii din nord ne priveau de sus cu ciudă şi dispreţ pe noi, vecinii de la Dunăre, care, în loc să fâm oameni „muncitori" şi să păstrăm o ordine strictă, ne abandonam plăcerilor vieţii, mâncam bine, ne du-ceam la teatre şi la petreceri şi, în plus, făceam muzică excelentă. În locul „hărniciei" germane care, până la urmă, le-a amărât şi le-a dat peste cap existenţa tuturor celorlalte popoare, în locul acestei pofte nemăsurate de a o lua înaintea tuturor celorlalţi şi a goanei după cuceriri, la Viena lumea prefera să stea la o şuetă în tête-à-tête, la o reuniune agreabilă, şi cu o largă şi, poate, lejeră mărinimie lăsa fiecăruia, după dreptate, partea lui. „A trăi şi a lăsa şi pe alţii să trăiască" era o vestită maximă vieneză, o maximă care mie şi astăzi mi se pare mai omenoasă decât toate imperativele categorice şi care se impunea irezistibil în toate cercurile. Săraci şi bogaţi, cehi şi germani, evrei şi creştini convieţuiau paşnic, în ciuda unor frecuşuri ocazionale, şi chiar şi mişcările politice şi sociale erau lipsite de acea groaznică revărsare de ură care a pătruns în circuitul vital al epocii ca reziduu otrăvitor al primului război mondial. În vechea Austrie oamenii încă se mai combăteau la modul cavaleresc, mai polemizau prin ziare, în parlament, dar după tiradele à la Cicero aceiaşi deputaţi se aşezau la o bere sau la o cafea şi se tutuiau ca nişte prieteni; chiar atunci când Lueger, şeful partidului antisemit, a ajuns primar al oraşului, n-a intervenit nici cea mai mică schimbare în viaţa de fiecare zi, şi eu ca evreu trebuie să recunosc că n-am aflat niciodată nici cea mai mică piedică sau discriminare, nici la şcoală, nici la universitate, nici în literatură. Ura care contrapune o ţară

altei ţări, un popor altui popor, un grup altui grup încă nu ţâşnea zilnic din gazete, nu dezbina oamenii şi naţiunile; acel instinct de turmă şi de gloată încă nu devenise atât de monstruos cum e în viaţa publică de azi; libertatea de mişcare a individului trecea drept o condiţie firească a existenţei, lucru ce abia se mai poate concepe astăzi; toleranţa nu era dispreţuită, cum e astăzi, ca un semn de slăbiciune şi lipsă de fermitate, ci se afla la loc de cinste ca o forţă etică.

36 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Fiindcă n-a fost un secol pătimaş acela în care m-am născut şi m-am format eu. Era o lume ordonată, cu delimitări clare şi tranziţii line, o lume care nu cunoştea graba. Ritmul noilor viteze nu se extinsese încă de la maşini, telefon, radio, avion la om, timpul şi vârsta aveau o altă măsură. Se ducea o viaţă mai tihnită, şi când încerc să-mi reconstitui plastic chipurile celor maturi care au vegheat asupra copilăriei mele, am surpriza să constat că mulţi dintre ei se îngrăşau de timpuriu. Tatăl meu, unchii mei, profesorii mei, vânzătorii din prăvălii, membrii filarmonicii la pupitrele lor erau cu toţii, la patruzeci de ani, oameni deja corpolenţi, „respectabili”. Mergeau încet, vorbeau măsurat, şi în timpul conversaţiei îşi netezeau bărbile bine îngrijite, care în multe cazuri începuseră deja să-ncărunţească. Dar părul cărunt era numai un indiciu al respectabilităţii şi un om „aşezat” evita cu preme-ditare gesturile şi exuberanţa tineretului ca pe ceva nelalocul lui. Chiar la începutul copilăriei mele, când tatăl meu încă nu împlinise patruzeci de ani, nu-mi amintesc să-l fi văzut vreodată urcând sau coborând în fugă scările sau, în general, făcând ceva în mare grabă. Graba era socotită o lipsă de eleganţă, era de fapt inutilă, căci în această lume burgheză bine clădită, cu nenumăratele ei mici asigurări şi măsuri de acoperire, nu se întâmpla niciodată ceva neaşteptat; catastrofele, câte se produceau pe la periferia lumii exterioare, nu pătrundeau prin peretele bine căptuşit al vieţii „asigurate”. Războiul cu burii, războiul ruso-japonez, chiar războiul balcanic nu reuşeau să tulbure

existenţa părinţilor mei. Săreau peste reportajele de război din ziar cu aceeaşi indiferenţă cu care săreau peste rubrica sportivă. Şi, într-adevăr, ce-i interesa pe ei ce se petrecea în afara Austriei, ce importanţă avea asta pentru viaţa lor? În Austria lor, în epoca aceea cu cer senin, nu existau răsturnări revoluţionare, distrugeri intempestive de valori; când vreodată la bursă hârtiile de valoare scădeau cu patru sau cinci procente, aceasta căpăta îndată numele de „crah" şi se vorbea cu fruntea încruntată despre „catastrofă". Lumea se plângea mai mult din obişnuinţă decât din convingere de impozitele „mari" care, la drept vorbind, în comparaţie cu cele de după război reprezentau numai un fel de bacşiş plătit statului. Încă se mai stipula în testamente modul cel mai precis cum să fie ajutaţi nepoţii şi strănepoţii să nu-şi piardă averile, ca şi când printr-un invizibil titlu de creanţă s-ar putea obţine garanţii de la puterile veşnice, şi în timpul acesta oamenii îşi trăiau viaţa lor tihnită şi-şi mângâiau micile lor griji ca pe nişte bune şi ascultătoare animale domestice de care în fond nu se temeau. De aceea, totdeauna când, din întâmplare, îmi cade în mână vreun ziar vechi din zilele acelea şi când citesc articole înfierbântate despre vreo mică alegere de consiliu comunal, când încerc să-mi reamintesc piesele de teatru cu problemele lor minuscule sau tonul exagerat de vehement al discuţiilor noastre din tinereţe despre lucruri, în fond, lipsite de importanţă, fără să vreau îmi vine să zâmbesc. Ce liliputane erau acele griji, ce senin era cerul acelei epoci. A nimerit-o mai bine generaţia părinţilor şi bunicilor mei, ea şi-a trăit viaţa de la un capăt la altul în linişte, cinste şi armonie. Şi cu toate acestea, nu ştiu dacă o invidiez. Ce străini au fost ei de toate adevăratele

amărăciuni, de vicleniile şi duritățile sorţii, cât de ferită le-a fost viaţa de toate acele crize şi probleme care-l strivesc pe om, dar care în acelaşi timp fac din el o făptură grandioasă! Ei care n-au cunoscut grija zilei de mâine şi s-au scăldat în bogăţie şi confort, cât de puţin au ştiut ei că viaţa poate fi şi exces şi încordare, o veşnică luare pe

nepregătite şi o dislocare a tuturor rosturilor; în optimismul şi liberalismul lor duios, aproape că nici n-au bănuit că orice zi care ne mijeşte-n fereastră poate să ne aducă moartea. Nici în nopţile lor cele mai pline de coşmaruri n-au putut întrezări cât de primejdios poate deveni omul, dar tot atât de puţină idee au avut de câtă forţă are el de a învinge primejdii şi de-a trece cu bine peste încercări. Noi, fugăriţi prin toate vâltorile vieţii, noi, smulşi cu rădăcini cu tot din contextul nostru, noi, nevoiţi mereu s-o începem de acolo de unde ni se pregătea un sfârşit, noi, victime, dar şi slugi plecate ale unor puteri necunoscute, noi, cei pentru care tihna a devenit o legendă şi siguranţa zilei de mâine un vis de copil – noi am simţit până în adâncul fiinţei noastre încordarea care a cuprins întreg pământul şi fiorul veşnicelor înnoiri. Fiecare clipă a existenţei noastre s-a legat de soarta umanităţii. Cu necazuri şi bucurii am trăit timpul şi istoria, cu mult mai mult decât putea să încapă în mica noastră existenţă, pe când cei de dinaintea noastră şi-au trăit viaţa lor şi numai a lor. De aceea, oricare dintre noi, chiar şi cel mai umil din generaţia noastră, ştie astăzi despre viaţă de o mie de ori mai mult decât cei mai înţelepţi dintre înaintaşi. Dar nimic nu ni s-a dat pe gratis; pentru toate acestea am plătit cu preţ şi suprapreţ.

În româneşte de ION NASTASIA

Figură proeminentă a culturii Europei Centrale, Elias Canetti se naşte în 1905, la Rusciuc, Bulgaria, într-o familie de evrei sefarzi. Aici, în apropierea Dunării, viitorul scriitor îşi va petrece primii ani ai copilăriei; va locui apoi în Austria, Germania, Elveţia şi, o dată pornite persecuţiile antisemite ale Reich-ului hitlerist, în Anglia, patria atâtor transfugi ai Europei Centrale: Freud, Koestler, Felix Braun. Prin gândire şi prin expresie, Canetti se va considera întotdeauna un exponent al literaturii germane. A scris: piese de teatru; un roman, Z) je Blendung (Orbirea), 1935, care avea să-i aducă celebritatea abia peste treizeci de ani; aforisme, Die Provinz des Menschen (Provincia Omului), 1937; filosofie, Masse und Macht (Masă şi putere), 1960, şi

o serie de fascinante volume memorialistice, Die Stimmen aus Marrakesch (Vocile din Marakeş), 1967, Die gerettete Zunge (Limba salvată), 1977, Die Fackel im Ohr (Facla în ureche), 1980, Das Augenspiel (Jocul Privirilor), 1985. În 1981, obţine Premiul Nobel pentru literatură.

Memoriile sale, traduse integral în limba română, constituie o impresionantă mărturie a vieţii artistice şi intelectuale a Europei Centrale din prima jumătate a secolului XX. Ele descriu, ba chiar mai mult, definesc o cultură, printr-o metodă care nu dă greş: iubirea, dincolo de orice prejudecată, pentru reprezentanţii ei de frunte (Karl Kraus, Robert Musil, Hermann Broch, Bertolt Brecht, Alban Berg etc). Fragmentul de faţă, extras din ultimul volum memorialistic, Jocul privirilor, reprezintă un astfel de exerciţiu de admiraţie. Eroul său, Dr. Sonne, este unul dintre acei „monştri sacri" ai umanismului vienez de cafenea, ai unei aristocraţii a spiritului fără nume, creatoarea acelui excepţional milieu cultural pe care istoria îl va contabiliza sub denumirea de „Viena începutului de secol". (Tinu Pârvulescu)

Elias Canetti Jocul privirilor.

Descoperirea celui bun

Existau nenumăraţi oameni la Viena cu care veneam în contact pe atunci, pe care-i vedeam adesea, cărora nu le cedam, şi ei se împărţeau în două categorii, complet opuse. Pe unii, erau poate şase sau şapte, îi admiram pentru muncă şi seriozitatea cu care şi-o îndeplineau. Erau oameni mergând pe drumuri proprii, neabătuţi de nimeni, neaserviţi, îngroziţi de succes în sensul obişnuit al cuvântului, care-şi avea obârşia, chiar dacă nu pe cea străveche, la Viena, şi ar fi fost greu de închipuit în altă parte, dar nu se lăsau, totuşi, corupţi de Viena. Pe aceştia îi admiram, de la ei învăţam cum să realizez ceva fără să plătesc tribut, cu toate că lumea nu voia să audă nimic despre aşa ceva. Deşi toţi sperau să fie recunoscuţi încă în timpul vieţii, erau destul de conştienţi cât de nesigur era acest lucru, hotărâţi să rămână la planurile lor, chiar dacă ironia celorlalţi avea să-i urmărească până la sfârşitul

vieţii. O astfel de caracterizare sună, probabil, eroic; toţi erau prea serioşi şi prea inteligenţi pentru a se vedea în această postură, dar aveau curaj şi o răbdare ce atingea uneori limitele supraomenescului.

Veneau apoi ceilalţi, care reprezentau totuşi opusul şi erau în stare de orice pentru bani, glorie sau putere. Şi de ei eram fascinat, dar în cu totul alt mod. Voiam să-i observ în profunzime, voiam să ştiu cum arătau pe dinăuntru, să le sondez adâncimile, de parcă fericirea sufletului meu ar fi depins de înţelegerea şi perceperea lor ca personaje complete, dorinţa de a-i vedea e posibil să fi fost chiar mai mare, căci neputând crede pe deplin tot ce observam la ei, trebuia să-mi confirm mereu observaţiile. Dar nu se întâmpla nicidecum să mă compromit în societatea lor, nu mă adaptam şi nu mă făceam plăcut; cu toate acestea, nu aflau imediat ce gândeam despre ei cu adevărat. Şi aici erau vreo şase, şapte figuri principale; cea mai reprezentativă dintre ele era Alma Mahler.

Cel mai greu de suportat erau pentru mine interacţiunile celor două grupe. Alban Berg, pe care-l iubeam, era prieten intim cu Alma Mahler, casa ei îi sta deschisă. Era prezent de fiecare dată în Hohe Warte, la toate invitaţiile mai importante; îl găseam de fiecare dată acolo, într-un colţ, cu soţia sa, Hélène, şi mă ataşam totdeauna grupului lor, respirând uşurat. De fapt, se izola de ceilalţi şi nu participa la intensa activitate de prezentare a noilor oaspeţi sau a celor „deosebiţi”. În schimb, făcea observaţii în legătură cu anumite persoane prezente, la fel de caustice ca acelea din Facla şi care ne uşurau

— Elias Canetti, Jocul privirilor. Povestea vieţii, 1931 – 1937, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989, traducere de Elena Viorel (fragmente).

40 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

amândurora inimile; dar el era întotdeauna prezent şi n-am auzit niciodată din gura lui un cuvânt împotriva stăpânei casei.

Şi Broch avea tot felul de cunoştinţe şi, deşi atunci

când eram singuri îmi spunea deschis ce gândeşte despre ele, nici nu i-ar fi trecut prin gând să le evite. La fel stăteau lucrurile şi cu ceilalţi, pe care-i luam în serios şi-i stimam. Toţi aveau şi o a doua lume comună în care se mişcau, fără să se pângărească, ba de multe ori ţi se părea că această a doua lume era necesară, pentru a o păstra intactă pe cea dintâi. Cel mai mult dintre toţi se distingea Musil. Selecta în modul cel mai exact pe cei pe care-i vedea şi dacă, pe neaşteptate, se afla la cafenea sau în altă parte, printre oameni pe care-i dezaproba, amuţea şi nu-l mai puteai face să scoată un cuvânt.

În discuţiile cu Broch se isca o întrebare care ar putea părea ciudată: există vreun om bun? Cum ar trebui el să fie dacă ar exista? I-ar lipsi, oare, anumite însuşiri de care alţii se lăsau conduşi? Era un individ care se ţinea deoparte sau se putea mişca liber printre ceilalţi, reacţionând la provocările lor şi rămânând totuşi „bun”? Era o întrebare ce ne afecta pe amândoi. N-o evitam prin căutarea de definiţii. Ne îndoiam amândoi de faptul că în viaţă, aşa cum o vedeam în jurul nostru – fiecare în felul său – ar fi posibil un om bun. În caz că ar exista, nu aveam nicio îndoială cum ar arăta. Dacă l-ai putea întâlni, l-ai recunoaşte pe loc. Ambilor participanţi la această discuţie, de o ciudată stringenţă, le era comună convingerea că ştiau exact la ce se refereau. Nu s-a purtat nicio discuţie sterilă despre ceea ce ar fi bun. Asta era surprinzător, tocmai pentru că aveam păreri diferite despre foarte multe lucruri şi le lăsam să transpară. Dar omul bun exista şi în el, la fel ca în mine, ca o imagine intangibilă. Era doar o imagine? Exista cu-adevărat? Unde era?

Discuţia decurgea în aşa fel încât treceam în revistă toţi oamenii pe care-i cunoşteam. Ne întreţineam mai întâi despre oamenii pe care-i ştiam, fără să-i cunoaştem. Atunci reieşea că deţineam prea puţine date despre ei. Ce rost avea să preluăm judecăţi pro sau contra lor, fără să le fi putut controla prin propriile noastre păreri? Am hotărât, deci, să vorbim numai despre lume cunoscută, pe care o cunoşteam bine. Cunoştinţele apăreau una după alta, fie în

faţa lui Broch, fie înaintea mea, şi erau supuse unui examen.

Sună şcolăreşte, practic asta însemna doar că raportai împrejurări din viaţa ta, al căror martor fuseseşi, pentru care, ca să spun aşa, puteai garanta. Era clar că nu eram în căutarea unui naiv, omul bun la care ne refeream noi trebuia să ştie ce face. Trebuia să aibă în el resurse şi rezerve de vioiciune, de unde să poată selecta. Nu era un om simplu sau redus faţă de lume, nu se afla într-o stare de ignoranţă, avea capacitatea de a ghici gândurile altora. Nu se lăsa înşelat sau adormit de alţii, era treaz şi atent, sensibil, dinamic, activ, şi abia când corespundea tuturor acestor premise se putea pune întrebarea: era, totuşi, bun? Nici eu, nici Broch nu duceam lipsă de figuri pe care le-am ales, pentru că le cunoşteam sau le cunoscusem odinioară. Dar ele au fost răsturnate una după alta, ca nişte popice, şi toată afacerea căpătă, în curând, un gust amar, ca după un joc de-a călăul, căci cine erau aceia care îşi arogau această sentinţă? Mă simţeam ruşinat înaintea

CENTRUL 41

lui Broch, din cauză că nu am admis niciunul, poate simţea şi el un fel de jenă în faţa mea, deşi el era mai puţin violent din naştere, când spuse dintr-odată: „Cunosc unul! Cunosc unul! Prietenul meu Sonne! El e omul cel bun! El e!”. Nu auzisem niciodată acest nume şi întrebai: „Îl cheamă chiar Sonne?”. „Da. Puteţi spune şi dr. Sonne. Asta sună mai puţin mitic. El e tocmai ceea ce căutăm. Corespunde atât de bine, încât poate de aceea nu mi-a venit în minte în primul moment”. Aflai că dr. Sonne trăieşte retras, că obişnuieşte să se întâlnească doar cu câţiva prieteni şi – rareori – chiar să-i viziteze. „L-aţi numit înainte tocmai pe pictorul Georg Merkel”, el fusese unul dintre candidaţii noştri. „Pe el îl vizita uneori, în cartierul Penzing. Acolo îl puteţi cunoaşte. Aşa e cel mai simplu. Totul vine de la sine”.

Georg Merkel, un pictor ale cărui tablouri mă atrăseseră adesea la expoziţii, un bărbat cam de vârsta lui Broch, îmi reţinuse atenţia la Cafe Museum, unde venea

mai rar decât ceilalţi pictori, printr-o adâncitură pe frunte, chiar deasupra ochiului stâng. În sufrageria şi camera de zi a lui Wotruba, admirasem tablouri de-ale lui, ce păreau foarte franţuzeşti, influenţate de timpuriu de neoclasicişti; în varietatea lor, ele erau unice şi neobişnuite pentru Viena. Pe atunci, mă interesa persoana lui, punând să mi se povestească despre el. Mai târziu aveam să-l cunosc la Cafe Museum, prin Wotruba, ca pe cei mai mulţi pictori ai vremii, de o oarecare importanţă. Germana sa, foarte distinsă, mă fermecase de îndată. Era lentă şi livrescă, cu un accent polonez, fiecare propoziţie era marcată de convingere şi importanţă, vorbea ca din Biblie; de parcă ar fi cerut-o în căsătorie pe Rachela. Lucrurile despre care vorbea erau însă cu totul diferite, ele nu aveau de-a face nimic cu Biblia, dar accentul cădea pe salutul, pe respectul şi cinstea arătate interlocutorului; acesta trebuia să se simtă măgulit şi stimat când i se adresa, dar se putea simţi limpede cât de în serios se lua pictorul însuşi, fără să pară arogant. De atunci, un nume pronunţat o dată îţi stăruia în ureche în acest fel, te simţeai uneori ispitit de a-l spune în felul tău, asta ar fi sunat însă caraghios, căci ceea ce părea la oricare altul patos, la el era o demnitate naturală. Convingerile sale erau pline, până la refuz, cu sentimente, nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să discute cu el despre ceva. O singură propoziţie de-a lui, pusă la îndoială, l-ar fi pus pe el însuşi la îndoială. N-ar fi fost în stare de o faptă josnică, de un cuvânt vulgar. La un om atât de pasionat, de emfatic, acest lucru pare incredibil. Trebuia să-l fi auzit cum respingea o jignire, cu câtă hotărâre şi forţă, fără să-şi ierte cel mai mic lucru, cum privea în jur ca să se convingă că au auzit toţi, aşa încât rana cea adâncă de pe frunte dădea impresia unui al treilea ochi, de ciclop. Te simţeai ispitit să-l întărâţi, deoarece ceea ce spunea el la mânie suna atât de minunat, dar din prea mult respect şi dragoste faţă de el nu cedai ispitei.

Conştientizarea elementului slav, atât de răspândit la Viena, îşi găsea expresia cea mai grăitoare în Georg Merkel. El studiase la Cracovia, cu Wyspiański, asta

explica probabil persistenţa asimilării sale lingvistice de către limba poloneză; accentul acestei limbi nu-l pierduse niciodată, după decenii de viaţă la Viena şi în Franţa, a murit foarte bătrân, franceza, la fel ca şi germana lui, aveau un accent

polonez. Anumite vocale nu reuşea niciodată să le realizeze, astfel că n-a putut niciodată pronunţa un „6” în prezenţa mea. Două cuvinte care ţineau de cele mai importante momente din viaţa lui, „schön” şi „Osterreich”, n-a putut niciodată să le pronunţe corect. Spunea „Esterreich” şi spunea, ceea ce suna şi mai surprinzător, când, vrăjit de frumuseţea unei femei, nu se putea stăpâni: „Ist sie nicht schen! Schen ist sie!”. Astea le auzise Veza de la el, atât de emfatic, încât ne-a contaminat cu ele. Niciodată, fie că venea la noi, fie că mergeam noi la el, fie că ne întâlneam la Cafe Museum, nu se putea abţine, văzând-o pe Veza, să nu exclame: „Schen ist sie!”; suna cu atât mai bătător la ochi cu cât tot ceea ce scotea din gură era spus într-o germană aleasă şi bine ticluită.

Nu-l cunoscusem pe Georg Merkel cu mult înainte de acea discuţie cu Broch şi ne era la îndemână să discutăm despre el, pe când eram în căutarea omului „bun”. Multe lucruri i se potriveau şi totuşi n-am votat pentru el: căci hotărâtor pentru el era conştiinţa sa de pictor. Prin asta se situa, de fapt, de la sine împotriva restului umanităţii, care nu voia să ştie nimic despre artă, rămânând fidel sieşi şi statutului său. „Omul bun”, aşa cum ni l-am închipuit noi, se retrase în poziţia iniţială.

Merkel plecase cu mulţi ani înainte de izbucnirea primului război mondial la Paris şi trăise, în tinereţe, destul de mult acolo, pentru a-i rămâne amprenta acestor ani pentru tot restul vieţii. O societate de pictori mai complexă şi mai prolifică n-a existat, probabil, niciodată. Veniseră aici de pretutindeni şi erau plini de speranţe. Nu încercau să-şi facă viaţa uşoară, nici să ajungă prin diverse şiretlicuri la recunoaştere şi glorie. Pictatul în sine era atât de important pentru ei, încât nu făceau nimic altceva. Nu

lipseau nici sursele de inspiraţie, oraşul era plin de pictori, se făceau simţite influenţe orientale şi africane, dar şi tradiţiile locale, medievale sau clasice, îşi păstrau în continuare importanţa, chiar şi numai pentru că se aflau la polul opus. Puteai vedea mai multe ca oricând, deoarece atâţia pictori tineri încercau lucruri noi şi originale. Aveai nevoie de forţă ca să rezişti în sărăcie, dar probabil că exista o forţă şi mai penetrantă: aceea de a nu ceda prea uşor diverselor tentaţii, de a accepta din ele doar ceea ce ţi se potrivea şi de a ignora intenţionat restul. Pe atunci lua naştere la Paris o nouă naţiune, aceea a pictorilor. Dacă s-ar trece azi în revistă numele celor ale căror opere reprezintă epoca noastră şi o vor reprezenta întotdeauna, ai rămâne surprins de diversitatea originii lor, fiecare ţară îşi avea tinerii săi la Paris, ca şi când oraşul, oraşul însuşi ca instanţă supremă, i-ar fi înrolat într-un serviciu civil de pictură. Dar nu fuseseră înrolaţi, s-au înghesuit ca voluntari şi, în schimbul renunţărilor asumate fără ezitare, îi ademenea perspectiva de a fi cu cei de teapa lor, care o duceau la fel de greu, dar care, asemenea lor, erau pătrunşi de speranţa prea încrezătoare de a ajunge la glorie aici, în capitala mondială a pictorilor.

Izbucnirea primului război mondial l-a surprins pe Merkel la Paris, unde locuia împreună cu soţia sa, Luise, tot pictoriţă. Oraşul îi atrăgea pe amândoi, o atmosferă mai propice cu greu s-ar fi găsit, Merkel a revenit mereu la Paris, petrecându-şi acolo mai bine de o treime din viaţă. Însă pe atunci, la sfârşitul lui iulie 1914, avea un singur gând:

CENTRUL 43

să se strecoare împreună cu soţia sa până în Austria, pentru a se înrola ca soldat. A fost o călătorie aventuroasă, care a durat mai multe zile; în cele din urmă, ajuns acasă, s-a anunţat şi a plecat pe front. Printre evreii culţi din Galiţia exista, pe atunci, un soi de gatriotism austriac. Mai aveau încă în faţa ochilor pogromurile ruseşti. Împăratul Franz Josei se bucura de simpatia evreilor, care-l considerau un fel de patron al lor. Un bărbat ca Merkel era

pătruns în acea vreme de concepţiile politice din Austria. Nu s-ar fi mulţumit să lucreze undeva într-un departament al presei de război şi de acolo, din siguranţă, să le facă celorlalţi poftă de război. Pentru el era de la sine înţeles să fie soldat; a reuşit să evadeze din Paris, chiar dacă prin şiretlicuri şi cu mari dificultăţi, şi s-a înrolat.

Pentru adeziunea lui la politica Austriei a plătit cu o gravă rănire la cap. O schijă l-a atins chiar deasupra ochiului şi a orbit. Câteva luni, nu ştiu exact câte, le-a petrecut în orbire. Ca pictor a suferit cumplit, aceasta fiind cea mai neagră perioadă din viaţa sa. Mie nu mi-a vorbit niciodată despre asta, şi cred că nici altora. Cicatricea adâncă i-a rămas; de fiecare dată când îl vedeai, te gândeai la perioada de orbire. Şi-a recâştigat lumina ochilor şi tot ceea ce a pictat mai târziu purta amprenta acestui miracol. Faptul că vedea reprezenta pentru el Paradisul său, pe care-l pierduse o dată şi pe care apoi îl recâştigase; nu se putea gândi niciodată altfel la această binefacere. Lui nu-i puteai lua în nume de rău faptul că picta „frumosul”, tablourile sale transformându-se într-o perpetuă mulţumire pentru lumina ochilor.

S-a nimerit ca după această discuţie cu Broch, plină de o nerăbdare copilărească, să fâu invitat pentru prima dată la Georg Merkel în Penzing. Aici îşi avea locuinţa şi atelierul; obişnuia, uneori, duminica după-amiază, să-şi invite prietenii şi să le prezinte tablouri. îi cunoşteam încă prea puţin, istoria sa, mai ales cea a rănirii şi a înspăimântătoarei adâncituri de pe frunte îmi era familiară. Mă simţeam atras de limba lui melodioasă şi – în ciuda farmecului paletei sale, tablourile pe care le cunoşteam nu reprezentau nici pe departe ceea ce mă fascina în pictura modernă – eram curios să-i văd cât mai multe lucrări în atelier. M-a preocupat întotdeauna felul cum pictorii înşişi îşi prezintă tablourile. E un gest în care se îmbină mândrie, risipă şi sensibilitate, proporţia acestor trei elemente fiind diferită de la un pictor la altul.

Am întârziat puţin, mai erau încă la ceai, pe unii dintre vizitatori îi întâlnisem deja personal, pe alţii îi

cunoşteam după nume sau opere. Retras de ceilalţi, în semiîntuneric, timid, abia observabil, stătea un bărbat a cărui faţă o cunoşteam de un an şi jumătate. Şedea în fiecare după-masă la Cafe Museum, ascuns în dosul ziarelor. Semăna cu Karl Kraus (am mai spus-o); ştiam că nu putea fi el, dar doream foarte mult să-l văd pe Karl Kraus liniştit, fără să acuze şi să nimicească, încât am încercat să-mi închipui că era el. Foloseam acele întâlniri zilnice, care decurgeau fără cuvinte, în scopul eliberării mele de forţa covârşitoare a acestui cap în timp ce vorbea.

Capul era acum aici, m-am speriat şi am amuţit văzându-l. Merkel simţi că se întâmplase ceva, mă luă grijuliu de braţ, mă conduse în faţa lui şi spuse: „Şi acesta este, dragul meu prieten, dr. Sonne". Felul

44 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

său de a prezenta oamenii avea ceva sentimental, prezentările seci nu-l prindeau, iar când alătura doi oameni, asta era de durată. El n-avea de unde şti că de un an şi jumătate studiasem în modul cel mai exact fiecare mişcare a acestui bărbat. Nu ştia nici că, înainte cu o săptămână, Broch rostise pentru prima dată acest nume în faţa mea. Jocul tenace în jurul ideii de om bun, pe care-l luaserăm amândoi foarte în serios, devenise realitate şi nu era întâmplător că numele şi faţa acestui pictor cu vocea melodioasă, care în mine existaseră distincte, au devenit un tot.

Sonne

Ce m-o fi atras atât de mult la Sonne, încât trebuia să-l văd zilnic, să-l caut zilnic, devenind cea mai violentă patimă ce m-a cuprins vreodată pentru un om de spirit?

În primul rând absenţa a tot ce era particular. El nu vorbea niciodată despre sine. Nu spunea niciodată ceva la persoana întâi. Nici nu ţi se adresa direct. Totul era pus la persoana a treia şi, prin asta, distanţat. Trebuie să-ţi închipui acest oraş şi această viaţă de cafenea a lui, această inflaţie de discursuri la persoana întâi, jură-minte, mărturisiri şi autoafirmare. Fiecare deborda de milă faţă de sine şi de propria-i importanţă. Fiecare acuza, fiecare

urla şi trâmbiţa. Dar toţi trăiau şi oficial, în grupuleţe, deoarece aveau nevoie unul de altul pentru discursuri şi le suportau reciproc. Se discuta despre toate problemele; tema generală a discuţiilor o ofereau ziarele. Era o perioadă în care se petreceau destule, dar mai ales era acel ceva în care presimţeai câte se vor întâmpla în viitor. Erai cu atât mai nefericit din cauza evenimentelor din Austria timpului, cu cât deveneai mai conştient de gravitatea evenimentelor din ţara vecină, vorbitoare a aceleiaşi limbi. Catastrofa plutea în aer. Izbucnirea ei se amâna, contrar aşteptărilor, de la an la an. În ţară lucrurile mergeau prost, cât de prost, asta se putea vedea după numărul şomerilor. Când ningea, se spunea: „Acum se bucură şomerii”. Pentru a lopăta zăpada, erau angajaţi şomeri din districtele Vienei care, în felul acesta, aveau, temporar, ceva câştig. îi vedeai lopătând zăpada, pentru ei îţi doreai mai multă zăpadă.

Pentru mine această perioadă era suportabilă doar văzându-l pe doctorul Sonne. El era o instanţă la care aveam zilnic acces. Nenumărate lucruri care se întâmplau pretutindeni şi, mai mult, care ameninţau să se întâmple ajungeau să fie discutate atunci când erai cu el. Te-ai fi ruşinat să le invoci ca discursuri personale. În faţa lucrurilor care se prevesteau nimeni nu avea dreptul să se considere privilegiat, nu era pericolul său, era al tuturor. N-aveai niciun merit dacă le sesizai şi vorbeai despre ele, era vorba de înţelegere, de nimic altceva, dar tocmai ea se dobândea atât de greu. Nu-ţi imaginai niciodată înainte ce ai fi dorit să-l întrebi pe dr. Sonne. Nu-ţi propuneai niciodată nimic. Temele care se ridicau decurgeau atât de spontan, ca şi explicaţiile sale. Tot ce rostea era apropiat întotdeauna de izvorul gândirii. Nu mi se părea niciodată falsificat de sentiment, şi nici nu era rece

CENTRUL 45

şi lipsit de simţire. Nu era nici partinic. Nu aveai impresia că acum vorbeşte ca reprezentant al unora sau al altora. Trebuie spus că epoca era infestată deja cu lozinci şi-ţi venea greu să găseşti o frântură liberă în care să nu te

simţi îngrădit. Cea mai mare virtute a discursului său era că, deşi precis, nu era niciodată succint. Spunea ce era de spus clar şi foarte bine conturat, dar fără să sară peste ceva. Nu omitea nimic, totul era detaliat, dacă n-ar fi fost atât de fascinant ai fi putut spune că făcea adevărate expertize. Şi totuşi, era mult mai mult decât o expertiză, deoarece conţinea, fără s-o fi afirmat vreodată direct, germenii oricărei posibile îmbunătăţiri.

Nu exista aproape nicio temă despre care să nu se fi discutat. Aminteam ceva ce-mi reţinuse atenţia, el voia probabil să afle mai multe, dar şi când te ruga pentru alte detalii, nu simţeai niciodată că ţi-ar pune o întrebare. Se apropia astfel de un subiect fără parti-ciparea celui întrebat. Ai fi putut rămâne cu impresia că persoana celui cu care se întreţinea n-ar conta, ci doar lucrurile care-l preocupau din punct de vedere intelectual, dar te înşelai, deoarece, atunci când era prezent un al treilea, felul lui de a i se adresa era iarăşi altul. Făcea, deci, deosebiri, dar ele nu erau niciodată sesizabile pentru cel în cauză, astfel că era de neînchipuit ca cineva să se fi simţit dat la o parte în compania lui. Suferea mult din cauza prostiei şi-i evita pe cei proşti, dar, o dată ajunşi în societatea lui – prin împrejurări independente de voinţa lui – niciunul dintre ei n-ar fi observat cât era de prost.

După primele tatonări uşoare, urma totdeauna clipa când se apuca de un subiect şi începea să discute exhaustiv şi la obiect despre el. Atunci nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte să-l întrerup, nici măcar prin întrebări, ceea ce făceam cu plăcere la alţii. Renunţam la orice reacţie exterioară, ca la un costum de bal mascat prost croit, ascultând cu maximă încordare. În felul acesta nu urmărisem niciodată pe cineva. Uitam că cel care vorbea era un om, nu pândeam niciodată particularităţile felului său de a se exprima, nu l-am transformat niciodată într-un personaj, el era tocmai opusul unui personaj. Dacă mi-ar fi cerut cineva să-l imit, l-aş fi refuzat cu siguranţă, nu numai din respect, dar n-aş fi fost în stare să joc rolul lui, ba mai mult, această idee îmi apare chiar şi azi nu

numai ca o cumplită profanare, ci şi ca o imposibilitate absolută.

Ceea ce avea de spus despre un obiect era desigur amănunţit şi complet, dar ştiai şi că n-o mai spusese niciodată înainte. Era totdeauna ceva nou, ceva ce tocmai se născuse. Nu era o părere despre lucruri, era legea lor. Surprinzător era însă faptul că nu vorbea despre o materie la care se pricepea bine. Nu era un specialist sau, poate, ar trebui să spunem mai bine: nu era specialist într-un anumit domeniu, ci era specialist în toate domeniile despre care l-am auzit vorbind. Prin el am aflat că este posibil să te ocupi de cele mai diverse materii, fără să devii un pierdevară şi un palavragiu. Astea-s vorbe foarte mari şi ele nu devin mai credibile dacă adaug că motivul pentru care nu pot reda conţinutul alocuţiunilor sale este acela că fiecare din ele ar reprezenta un tratat serios şi deosebit de viu, atât de

cuprinzător, încât nu-mi amintesc nimic. Redarea unor fragmente oarecare ar însemna doar o crasă falsificare. Nu era un spirit aforistic, acest cuvânt, pentru care am mare stimă, capătă în cazul lui ceva aproape frivol. Era prea atotcuprinzător ca să fie un spirit aforistic, îi lipsea unilateralitatea şi plăcerea de a face altora o surpriză. După ce spunea ceva până la capăt, te simţeai iluminat şi împlinit, atunci era ceva încheiat, care nu mai revenea în discuţie, oare ce s-ar mai fi putut spune?

Chiar dacă nu-mi permit să redau conţinutul discuţiilor noastre, există, totuşi, un fenomen literar cu care, de bună seamă, se pot compara. Îl citeam în acea perioadă pe Musil şi nu mă puteam sătura de Omul fără însuşiri, din care apăruseră primele două volume, aproximativ o mie de pagini. Aveam impresia că în toată literatura nu există ceva similar. Dar mă mira şi faptul că totul îmi era familiar, indiferent unde aş fi deschis unul din cele două volume. Era o limbă pe care o cunoşteam, un ritm al gândirii pe care îl trăisem şi totuşi nu exista, asta o ştiam cu siguranţă, nicio altă carte ca asta. A durat o

bucată de vreme până când am înţeles legătura: Dr. Sonne vorbea aşa cum scria Musil. Dar nici nu se întâmpla, bunăoară, ca Sonne să-şi noteze acasă chestiuni pe care, din cine ştie ce motiv, nu dorea să le publice, ca apoi, în discuţiile noastre, să se inspire din ceva gata conturat şi gândit. Nu scria pentru sine acasă, iar ceea ce spunea lua naştere pe loc, în timp ce vorbea. Dar tot ceea ce lua naştere avea acea transparenţă desăvârşită pe care Musil şi-o câştigase abia scriind. Ceea ce îmi era dat să aud zi de zi, un privilegiat în adevăratul sens al cuvântului, erau capitole dintr-un alt Om fără însuşiri, despre care n-a mai aflat nimeni în afară de mine. Căci, chiar dacă discuta şi cu alţii, nu zilnic, ci doar din când în când, acestea erau alte capitole.

În locul maniei amorfe a paradei de cunoştinţe, a extinderii în diverse direcţii, a renunţării din nou la ceva o dată atins, abia cucerit, pentru această curiozitate, care este cu siguranţă mai mult decât curiozitate, deoarece nu are nicio intenţie şi nu duce la nimic, în locul acestui tras şi-mpins în toate părţile, ţi se oferă un singur mijloc de tămăduire: compania cuiva care are darul de a se mişca în cadrul a tot ce poate fi cognoscibil, fără să renunţe, înainte de a fi chibzuit ceva, şi fără să destrame. Sonne nu avea pretenţia că lichidează vreunul din domeniile despre care vorbea. Totul era mai interesant decât înainte, era sistematizat şi lămurit. Proiecta ţări întregi, acolo unde înainte fuseseră doar puncte obscure şi iscoditoare. Un om care prezenta importanţă pentru viaţa publică putea fi descris de el ca şi un domeniu al ştiinţei. Evita să vorbească despre oameni pe care-i cunoşteam amândoi personal, în felul acesta excluzând din prezentarea sa tot ceea ce poate transforma discuţiile în bârfă. În rest, dispunea de aceleaşi metode pentru lucruri şi pentru oameni. Poate că prin asta îmi amintea cel mai mult de Musil: concepţia sa despre oameni ca domenii distincte ale ştiinţei. Monotonia unei singure teorii, aplicabile la toţi oamenii, îi era atât de străină, încât nici măcar n-o amintea. Fiecare individ reprezenta ceva deosebit, nu

numai distinct. Ura tot ceea ce provenea de la oameni şi era îndreptat împotriva oamenilor.

CENTRUL 47

n-a existat niciodată un spirit mai puţin barbar decât el. Chiar şi atunci când trebuia să pronunţe ceea ce ura, asta nu suna a ură, era doar o absurditate sesizată de el, nimic altceva.

Îmi vine enorm de greu să explic cât de mult evita tot ceea ce ţinea de propria-i persoană. Ai fi putut petrece cu el două ore în care să fi învăţat enorm de multe lucruri, în aşa fel încât să te simţi mereu surprins de cele aflate. Cum te-ai fi putut tu însuţi situa deasupra altora, ţinând cont de această superioritate intangibilă? Cu siguranţă umilinţa nu era un cuvânt pe care l-ar fi folosit el, dar dispoziţia în care-l părăseai nu s-ar fi putut numi altfel: era însă o umilinţă trează, şi nu cea a unei vite.

Eram obişnuit să-i ascult pe oameni, chiar şi pe cei străini, cu care nu schimbasem niciodată un cuvânt. Cu adevărată înverşunare îi ascultam pe cei care nu mă interesau şi memoram cel mai bine into-naţia unui om îndată ce părea stabilit că nu-l voi mai revedea. Nu mă jenam să-l provoc la vorbă prin întrebări sau chiar printr-un rol pe care-l jucam. Nu mă întrebasem niciodată dacă aveam dreptul să interceptez tot ceea ce se putea afla despre un om prin el însuşi. Naivitatea cu care mi-l arogam îmi apare azi de neconceput. Fără îndoială că există însuşiri imanente şi orice încercare de a le explica e menită să rămână ineficientă. O asemenea însuşire imanentă este tocmai această pasiune a mea pentru oameni. Ea poate fi descrisă, poate fi prezentată – originea ei însă trebuie să rămână mereu nedez-văluită. Pot spune că am avut noroc că în cei patru ani de ucenicie la dr. Sonne am devenit conştient cel puţin de caracterul îndoielnic al acestei pasiuni.

Părea că se zgârceşte cu tot ce era apropiat, nelăsând să-i scape nimic. Faptul că nu vorbea niciun cuvânt despre oamenii care zi de zi şedeau în preajma noastră era tact: nu atingea pe nimeni, asta era valabil

chiar şi pentru cei care n-ar fi aflat-o niciodată. Respectul său pentru limitele celuilalt era irevocabil. Asta numeam eu „ahimsa” lui, cuvântul indian pentru cruţarea oricărei vieţi; dar azi îmi dau seama că avea mai degrabă ceva englezesc. Îşi petrecuse un an important din viaţa sa în Anglia, amănuntul acesta ţinea de cele două sau trei întâmplări pe care le-am putut deduce din cuvintele sale. Căci, în fond, nu ştiam nimic despre el şi aproape niciunul dintre cei care-l cunoşteau şi cu care vorbeai despre el nu avea de spus ceva concret. Poate că era jena de a vorbi despre el ca despre un ins oarecare, deoarece adevăratele lucruri din care era alcătuit puteau fi spuse foarte greu şi pentru că şi cei care nu cunoşteau măsura admirau la el măsura, când era vorba de el te abţineai eroic de la orice deformare a propoziţiilor.

Nu-i puneai întrebări, după cum nici el nu-ţi punea ţie. Făceai diferite propuneri, asta înseamnă că aminteai în aşa fel un obiect, ca şi când el ţi-ar fi trecut demult prin cap, mai degrabă şovăitor decât insistent. Tot şovăind îl înregistra şi el. Vorbind în continuare despre altceva, mai cântărea puţin propunerea. Apoi pornea la atac, abordând subiectul şi prezentându-l cu o limpezime de cristal, într-o copleşitoare perfecţiune. Nu mi se pare eronat să numesc această claritate glacială. Este limpezimea celui care şlefuieşte sticla transparentă, care nu se

ocupă de lucrurile tulburi înainte de a fi limpezite. El cerceta un obiect descompunându-l şi păstrându-l, cu toate acestea, ca întreg. El nu diseca, el radiografia. Alegea pentru radiografie părţi disparate, dislocându-le cu grijă, ca apoi, după terminarea operaţiei, să le introducă din nou, cu grijă, în întreg. Nou şi incredibil pentru mine era că un spirit cu o asemenea forţă de pătrundere nu se temea de detalii. Fiecare amănunt devenea tocmai de aceea important, pentru că trebuia menajat.

Nu era colecţionar, căci, deşi cunoştea totul, nu reţinea nimic ca proprietate pentru sine. Pe el, care citise totul, nu l-am văzut niciodată cu o carte. El însuşi era

biblioteca pe care n-o avea. Dădea impresia că, în urmă cu mult timp, ar fi citit deja tot despre ceea ce se discuta. Nu încerca niciodată să ascundă că reţinuse aceste lucruri. Nu se lăuda cu ele, nu şi le etala niciodată într-un moment nepotrivit. Dar erau neapărat prezente atunci când le venea rândul, curios că nu lipsea niciodată nimic. Existau oameni pe care-i irita prin această precizie. Nu-şi schimba felul de a vorbi nici în faţa femeilor, el nu era niciodată simplu, spiritualitatea sa putea fi tot atât de puţin negată ca şi seriozitatea sa, nu glumea niciodată, pentru frumuseţea ce trecea neobservată avea sinceră admiraţie şi, cu toate acestea, nu s-ar fi schimbat niciodată de dragul ei. Rămânea şi în prezenţa ei acelaşi, neschimbat. Se întâmpla să amuţească în faţa frumuseţii elocvente şi să-şi regăsească glasul abia atunci când ea se retrăgea. Acesta era cel mai mare omagiu de care era în stare şi rareori exista o femeie care să înţeleagă acest lucru. Probabil că felul în care erau pregătite femeile pentru a face cunoştinţă cu el era greşit. Se începea prin a-l situa cu mult deasupra propriei persoane şi deja prin asta derutai o femeie a cărei dragoste pentru cineva conţinea ea însăşi un element de consideraţie şi care trăia în acest element ca într-un fluid. Cum să fi putut accepta atunci o altă consideraţie care ar fi cea adevărată şi singura valabilă, cum ar fi suportat această dezorientare în bugetul credinţei lor?

Aşa se petreceau lucrurile cu Veza şi ea refuza categoric să-l recunoască pe dr. Sonne. Ea, care era sincer ataşată de Broch, nu voia să aude de Sonne. Când l-a văzut pentru prima dată în societate, la pictorul Georg Merkel, mi-a spus: JVW seamănă cu Karl Kraus, cum poţi spune aşa ceva? Arată ca mumia lui Karl Kraus!”. Ea se referea la obrajii lui scofâlciţi, de ascet, precum şi la tăcerea sa. Căci, printre oameni, în societate, nu scotea niciun cuvânt. Simţeam cât era de impresionat de frumuseţea Vezei, dar după rigiditatea trăsăturilor lui ea nu şi-ar fi putut da seama niciodată de aceasta. Nu şi-a schimbat părerea nici când a aflat de la alţii, nici când i-am spus eu cât de

neaşteptate erau lucrurile pe care le spunea despre frumuseţea ei.

Odată, întorcându-mă acasă de la Cafe Museum, după o minunată discuţie cu dr. Sonne, ea mă întâmpină cu ostilitate: „Ai fost cu copilaşul prematur, se observă, nu-mi povesti nimic. Sunt indignată doar că-ţi risipeşti energia cu o mumie!”. Cu „copilaşul prematur” se referea la faptul că el nu era pe deplin format, că îi lipsea ceva pentru a fi un om complet, normal. Eram obişnuit cu reacţiile ei extreme, în

discuţiile noastre despre oameni polemizam, găsea totdeauna ceva just şi exagera în felul ei stăruitor-pătimaş. Deoarece reacţionam identic, făcând acelaşi lucru, se ajungea la cele mai violente ciocniri, care însă ne plăceau amândurora, ele fiind o dovadă permanentă a sincerităţii desăvârşite pe care ne-o acordam reciproc, esenţa relaţiilor noastre. Numai când era vorba de dr. Sonne simţeam la ea o duşmănie profundă, duşmănie împotriva mea, a celui care nu mă lăsasem niciodată subjugat, nici chiar de Karl Kraus, cum însăşi recunoştea, şi îmi păstrasem intacte teritorii întregi ale fiinţei mele; aici însă mă supuneam fără ezitare, în permanenţă şi necondiţionat, nu-i fusese dat să audă de la mine niciodată vreo îndoială în legătură cu o propoziţie rostită de Sonne.

Eu nu ştiam nimic despre Sonne, el consta în propoziţiile sale, şi ele îl caracterizau atât de bine, încât te-ai fi îngrozit să afli ceva despre el în afara acestor propoziţii. Nu găseai nimic răvăşit în jurul lui, ca la toţi ceilalţi oameni, nici chiar boală sau lamentaţii. Era atât de mult o închipuire, încât nu puteai observa nimic la el. Nu-ţi dădeai întâlnire cu el, dar dacă o dată se întâmpla, totuşi, să nu vină, nu se simţea obligat să-şi explice absenţa. Atunci mă gândeam, desigur, la boală; era foarte palid şi nu avea aerul unui om sănătos; mai bine de un an nici nu am ştiut măcar unde locuieşte. I-aş fi putut întreba pe Broch sau pe Merkel de adresa lui. N-am făcut-o, mi se părea mai potrivit să nu aibă niciuna.

Nu mă mirai odată când la masa mea se aşeză un palavragiu, pe care-l evitasem tot timpul, şi mă întrebă direct dacă-l cunosc pe dr. Sonne. I-am spus repede că nu, dar nu l-am putut face să tacă, deoarece era pătruns de ceva ce nu-i dădea linişte şi nu putea pricepe: era vorba de o avere donată. Acest dr. Sonne, spuse el, e nepotul unui bogătaş din Přemyst şi şi-a donat toată averea moştenită de la bunicul lui în scopuri filantropice. În fond, nu-i singurul nebun. Mai era şi Ludwig Wittgenstein, un filosof, fratele pianistului ciung, Paul Wittgenstein, şi el a făcut la fel, dar el a moştenit banii de la tatăl, nu de la bunicul său. Spunea că mai cunoaşte şi alte cazuri. Le enumeră cu numele şi adresa exactă a testatorului; el era un colecţionar de moşteniri refuzate sau donate, i-am uitat numele, care nu-mi spunea nimic, probabil că nu voiam să ştiu nimic nici despre ceilalţi, atât de mult mă impresionase vestea despre Sonne. Am acceptat-o fără alte cercetări, îmi plăcu atât de mult încât i-am dat crezare, cu atât mai mult cu cât şi povestea cu Wittgenstein era adevărată. Faptul că Sonne cunoştea nemijlocit războiul, fără să fi fost soldat, îl dedusesem din numeroase discuţii. Ştia atât de exact ce sunt refugiaţii, ca şi când el însuşi ar fi fost unul dintre ei, de parcă s-ar fi simţit răspunzător pentru toţi refugiaţii, de parcă ar fi adunat transporturi întregi şi i-ar fi transplantat într-un loc unde viaţa nu le mai era în pericol. Am dedus, deci, din ceea ce aflasem de la palavragiu, că-şi folosise averea moştenită pentru refugiaţi.

Sonne era evreu, era singura caracteristică exterioară pe care am cunoscut-o de la început şi, de fapt, cu greu o poţi numi o caracteristică exterioară. La întâlnirile noastre era adesea vorba de religii, de cele

Indiene, de cele din China, de cele bazate pe Biblie, în felul lui concis poseda despre fiecare dintre ele cunoştinţe suverane, dar ce m-a impresionat cel mai mult a fost faima lui de mare expert în Biblia ebraică. Era pregătit pentru orice capitol, din indiferent ce carte, şi-l traducea

fără dubii şi ezitări, într-o germană de cea mai mare frumuseţe, care mi se părea a fi germana unui scriitor. Asemenea discuţii aveau loc pe marginea Bibliei traduse de Buber, în curs de apariţie pe atunci şi la care avea unele obiecţii. Îmi făcea plăcere să aduc vorba de ea, aveam ocazia de a cunoaşte complexul sonor originar. Până acum, evitasem să o fac, ar fi însemnat, pentru mine, o îngrădire să aflu amănunte în acest domeniu, care-mi era atât de apropiat conform originii, în timp ce, cu un zel mereu constant, mă apropiasem de orice altă religie. Claritatea şi forţa dicţiei lui Sonne erau cele ce-mi aminteau de felul de a scrie al lui Musil. O dată pornit pe un drum, nu te mai abăteai de la el până nu ajungeai în punctul din care, în mod firesc, ţi se deschideau alte căi. Evitai salturile arbitrare. În decursul celor aproximativ două ore pe care le petreceam zilnic împreună, abordam diverse teme; o listă a subiectelor ce urmaseră la rând ar părea – în contrast cu ceea ce tocmai am afirmat – pestriţă şi dezlânată. Dar asta ar fi numai o iluzie optică, întrucât, dacă ar exista un protocol al acestor discuţii, s-ar putea recunoaşte că fiecare din temele dezbătute era epuizată înainte de a veni rândul alteia. Dar lucrurile nu se pot reproduce exact, numai în cazul că ai avea îndrăzneala – o chestiune absurdă – să concepi un Om fără însuşiri al lui Sonne. Ceea ce ar rezulta de aici ar trebui să fie atât de exact şi de clar precum însuşi Musil, ceva ce te-ar solicita în întregime, de la primul până la ultimul cuvânt, ceva aflat la aceeaşi distanţă de somn şi de amurg şi care, oriunde s-ar deschide, n-ar fi mai puţin captivant. Musil n-ar fi putut ajunge niciodată la un sfârşit, cine s-a consacrat o dată fânisării acestui lucru de precizie rămâne, pentru totdeauna, prizonierul lui; dacă i-ar fi dat să trăiască veşnic, ar trebui să scrie veşnic. Aceasta este adevărata, propriu-zisa veşnicie a unei asemenea opere, ea se află în însăşi natura ei care se transpune asupra cititorului, ce nu se consolează cu niciun deznodământ şi reciteşte mereu ceea ce altminteri ar fi terminat de mult.

Aşadar, aceasta am trăit-o de două ori, prin cele o

mie de pagini ale lui Musil şi printr-o sută de discuţii cu Sonne. A fost o fericire că aceştia s-au întâlnit, fapt care nimănui altcuiva nu i s-a mai întâmplat. Căci, dacă nivelul spiritual şi registrul lingvistic le erau comparabile, cu totul altfel stăteau lucrurile în ceea ce priveşte intenţia lor lăuntrică. Musil se afunda în demersul său, aşa că orice libertate a gândirii îi era îngăduită, dar se simţea subordonat unui scop, orice i s-ar fi întâmplat, nu renunţa niciodată la el; avea un corp, pe care-l accepta, şi rămânea ataşat lumii prin acest corp. El observa jocul celorlalţi care cutezau să scrie, deşi el însuşi scria, şi întrezărea nimicnicia lor, pe care o condamna. El recunoştea disciplina, îndeosebi pe cea a ştiinţei, dar nu-şi refuza nici alte aspecte ale ei, opera întreprinsă de el însemna şi o cucerire; el recâştiga un imperiu dispărut, dar nu gloria, protecţia şi vechimea acestuia, ceea ce el recâştiga reprezenta, pe plan spiritual.

CENTRUL 51

toate ramificaţiile drumurilor sale mai mari sau mai mici, o hartă de oameni.

Sonne însă nu voia nimic. Faptul că se ţinea atât de înalt şi drept era doar o aparenţă. Timpul în care se gândise la recâştigarea unei ţări trecuse. Că întreprinsese, în acest scop, recucerirea unei limbi, n-am ştiut-o mult timp. Părea să nu se fi dăruit nici unei credinţe, deşi toate credinţele îi stăteau la îndemână. Nu urmărea niciun scop şi nu se măsura cu nimeni. Dar lua parte la proiectele celorlalţi, le analiza şi le critica, şi chiar dacă măsura cu etaloanele cele mai înalte şi nu putea fi de acord cu multe, poate cu cele mai multe, părerea lui nu se referea niciodată la cutezanţă, ci la rezultat.

Se purta asemenea celui mai obiectiv dintre toţi oamenii, dar nu pentru că lucrurile i-ar fi fost importante, ci pentru că nu voia nimic pentru sine. Mulţi ştiu ce este altruismul şi pe mulţi egoismul pe care-l văd în jurul lor îi scârbeşte atât de mult, încât încearcă să se elibereze de el, dar în anii aceia vienezi n-am cunoscut decât un singur om, anume pe el, care să fie lipsit complet de egoism. Nici

mai târziu n-am mai întâlnit vreunul ca el. Căci în acel timp, când înţelepciunile orientale găseau nenumăraţi adepţi, când renunţarea la cele lumeşti devenea un fenomen de masă, era vorba întotdeauna şi de o duşmănie împotriva spiritului aşa cum se dezvoltase el în culturile europene. Totul era lichidat, dar mai ales ascuţimea spiritului era dezavuată; odată cu misiunea participării la lumea înconjurătoare, aşa cum era ea, te fereai şi de răspunderea pentru această lume. Nu te puteai simţi vinovat pentru lucrurile cu care nu voiai să ai de-a face. „Atâta meritaţi” devenea o atitudine larg răspândită. Sonne renunţase la activitatea sa în lume; de ce anume renunţase la a se mai osteni, nu ştiam. Dar rămânea în ea, legat cu toate gândurile sale de manifestările ei. Încrucişase braţele, dar nu-i întorcea spatele, până şi în justeţea echilibrată a vorbelor sale se simţea pasiunea pentru această lume şi impresia mea era că numai de aceea nu făcea nimic, deoarece nu voia să nedreptăţească pe nimeni.

Datorită lui Sonne am conştientizat pentru prima oară ce înseamnă integritatea unei persoane: ea se situează mai presus de orice discuţie, îşi este propria stăpână, fără a-şi dezvălui raţiunile şi logica. Nici măcar eu însumi nu mi-am pus întrebări privitoare la persoana lui, mi-a rămas intangibil chiar şi în gânduri. Vorbea despre multe lucruri şi nu se zgârcea cu aprecierile când îi displăcea ceva. Dar eu nu căutam niciodată motivele cuvintelor sale, ele existau în sine, clar delimitate până şi de originea lor. Asta devenise pe atunci, făcând abstracţie de calitatea lor, un lucru foarte rar. Infestarea psihanalitică făcuse progrese, cât de mari anume am simţit-o eu însumi la Broch. La Broch mă deranja mai puţin decât la alţii, oameni mai obişnuiţi, căci simţurile sale erau – cum am spus-o deja – atât de deosebite, încât nici cele mai banale explicaţii, aşa cum circulau pe atunci, nu i-ar fi lezat specificul. Însă, în general, lucrurile stăteau astfel încât, în acel timp, nu se putea aduce nimic în discuţie fără să fi fost dezminţit imediat prin motive aflate la îndemâna

oricui. Puţini erau cei ce păreau deranjaţi de această permanentă motivare, de inexprimabila plictiseală pe

care-o emana, de sterilitatea ce rezulta de aici. În lume se petreceau cele mai uimitoare lucruri, mereu proiectate pe acelaşi fundal pustiu de pe care se vorbea; astfel explicate, ele nu mai erau uimitoare. Acolo unde trebuia să intervină gândirea, orăcăia un cor obraznic de broaşte.

Opera lui Musil era lipsită complet de această infestare şi, în discuţiile sale, lipsit de ea era şi doctorul Sonne. Nu mă întreba nimic care să aibă tangenţă cu viaţa particulară. Din proprie iniţiativă nu povestea nimic şi mă feream de confesiuni. Aveam în faţa ochilor exemplul demnităţii sale şi mă comportam aidoma lui şi, oricât de pasionante ar fi fost dezbaterile noastre, tot ce-l privea strict personal rămânea în afara lor. Inculpările, de care nu duceam lipsă, nu-i făceau nicio plăcere. Prevedea cele mai rele întâmplări, le exprima în modul cel mai exact, dar nu se bucura atunci când ele deveneau realitate. Răul rămânea rău pentru el, deşi avusese dreptate. Recunoştea ca nimeni altul mersul lucrurilor. Eu m-aş fi sfâit să exprim toate grozăviile pe care el le ştia deja de pe atunci. Se străduia să nu lase să se observe cât de mult îl chinuiau lucrurile pe care le prevedea. Se ferea să ameninţe său să pedepsească pe cineva cu ele. Prudenţa sa faţă de auditor era conformă cu sensibilitatea acestuia, pe care o cunoştea. Nu oferea reţete, deşi ştia multe. Era atât de ferm, ca şi când ar fi trebuit să pronunţe o sentinţă, dar printr-o simplă mişcare de mână ştia să-l excludă pe cel din preajma lui de la o asemenea pronunţare. Tocmai de aceea, în loc de prudenţă, ar trebui să vorbesc de gingăşia sa: împletirea acestei gingăşii cu o severitate de neînduplecat a rămas, până în ziua de azi, o enigmă pentru mine.

Abia azi ştiu că n-aş fi reuşit niciodată să mă desprind de Karl Kraus fără întâlnirile zilnice cu Sonne. Era acelaşi chip: câtă plăcere mi-ar face să pot reda prin

fotografii (care, însă, nu există) o imagine vizuală despre similitudinea acestor chipuri. Dar concomitent mai exista şi un alt chip, nu ştiu cum aş face plauzibil acest lucru, unul care îmi apăruse cu trei ani mai târziu decât cel al lui Karl Kraus, ca mască mortuară, cel al lui Pascal. Mânia se transformase aici în durere, şi rămâi marcat de durerea pe care singur ţi-o provoci. Întrepă-trunderea celor două feţe, cea a zelosului profet şi cea a martirului care are forţa de a se implica în tot ce-i stă în putere unui spirit, fără să devină prin asta infatuat – această întrepătrundere m-a eliberat de stăpânirea zelosului, fără să-mi ia ceea ce primisem de la el, umplându-mă de respect pentru ceea ce-mi era inaccesibil: prin Pascal o presimţisem, prin Sonne o aveam în faţa ochilor.

Sonne ştia multe lucruri pe dinafară, în întregime, cum am mai spus-o, şi putea cita orice pasaj din Biblie în ebraică, fără ezitări. Dar era rezervat cu unele acte mnemotehnice, ele nu deveneau niciodată evenimente. îl cunoşteam de mai bine de un an înainte ca eu să fi adus obiecţii la germana Bibliei traduse de Buber, iar el nu numai că a acceptat aceste obiecţii, dar a şi pătruns cu un mare număr de exemple în textul originar ebraic. După felul cum rostea şi interpreta anumite pasaje scurte îmi căzu dintr-odată vălul de pe ochi: mi-am dat seama că ar trebui să fie scriitor tocmai în această ebraică pe care mi-o prezenta.

CENTRUL 53

Nu îndrăzneam să-l întreb ceva în legătură cu asta, căci, dacă el însuşi evita o constatare, te fereai s-o zgândări. De data asta însă tactul meu n-a mers atât de departe, încât să nu-i întreb pe alţii, care-l cunoscuseră de mai mulţi ani. Am aflat – şi suna de parcă de câtva timp ar fi devenit un secret – că el era unul din întemeietorii poeziei neoebraice.

La o vârstă foarte tânără, la 15 ani, ar fi scris, sub numele de Abraham ben Vitzehak, mai multe poezii în ebraică, după unii cunoscători ai ambelor limbi, comparabile cu cele ale lui Hölderlin. Poeziile ar fi fost

puţine, poate nici măcar douăsprezece formaţiuni imnice, atât de desăvârşite, încât a fost amintit printre maeştrii limbii reînviate. Dar tot atunci a şi încetat să mai scrie şi nicio poezie de-a lui n-a mai ajuns să fie cunoscută publicului. Se credea că ar fi renunţat să mai scrie poezii. Nu vorbea niciodată despre asta; ca despre atâtea lucruri, păstra şi despre acesta o tăcere de mormânt.

Mă simţeam vinovat, deoarece aflasem acest lucru împotriva voinţei sale, şi o săptămână nu m-am dus la Cafe Museum. Devenise pentru mine un înţelept cum nu mai văzusem altul şi ceea ce aflasem despre poeziile sale din tinereţe, oricât de prestigios ar suna, era ca o reducere a acestei imagini. Devenea mai mic, pentru că întreprinsese ceva. Avusese merite şi mai mari, dar asta am aflat-o întâmplător şi treptat. De la toate se abătuse şi, deşi nu-l definea nimic ce nu era la înălţimea unui maestru, asta nu-i satisfăcuse ezitările şi renunţase din severe procese de conştiinţă. Dar a rămas, fără îndoială, un poet. În ce consta oare farmecul discursurilor sale, exactitatea şi graţia cu care-şi găsea drumul printre cele mai dificile obiecte, fără să omită nimic din ceea ce era demn de luat în seamă (cu excepţia persoanei sale), cântărind în modul cel mai exact ceea ce era de sesizat, fără a se contopi cu obiectul remarcat? în ce consta înfrânarea groazei ce-o simţea, misterioasa pătrundere în toate vibraţiile celui căruia îi vorbea, gingăşia menajamentului său? Dar acum ştiam că fusese considerat poet şi că se lepădase de această calitate, în timp ce eu mă aflam tocmai pe punctul de a o cuceri, întrucât n-o aveam încă. Mă ruşinam că nu voiam să renunţ la ea, mă ruşinam că aflasem ce personalitate marcantă fusese cândva Sonne şi cât de puţin era convins acum de acest lucru. Cum să-l înfrunt, fără a mă întreba de ce se subapreciază? Mă detesta oare pentru că scrisul era atât de important pentru mine? El nu citise nimic scris de mine, nu-mi apăruse nicio carte, mă putea cunoaşte doar din convorbirile noastre, pe care le purta el aproape în întregime, iar eu doar parţial.

Era aproape insuportabil să nu-l văd, deoarece ştiam

că la o anumită oră era acolo şi privea, poate, spre uşa turnantă, să vadă dacă nu vin. Din zi în zi, simţeam tot mai mult că n-aş mai rezista fără el. Trebuia să-mi fac curaj, să mă vâr sub nasul lui, fără să vorbesc despre ceea ce ştiam deja, trebuia să reiau discuţia unde o întrerupsesem ultima dată şi să renunţ atâta timp să-i cunosc părerea, până va apărea cartea pe care voiam s-o supun judecăţii lui şi numai acestei judecăţi.

54 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Cunoşteam intensitatea obsesiilor, incisivitatea a ceea ce se repeta mereu, exersarea de mii de ori, care nu-şi pierdea forţa niciodată: tocmai prin asta acţiona Karl Kraus asupra ta. Şi aici stăteam împreună cu un bărbat care avea înfăţişarea lui, care nu era mai puţin sever, dar era calm, căci nu era fanatic şi nu voia să te copleşească. Era un spirit care nu dispreţuia nimic, care-şi împreună forţele consacrându-se oricărui fel de experienţă. Împărţirea lumii în bine şi rău exista şi pentru el; nu te lăsa niciodată în dubiu asupra unei categorii sau alteia, dându-ţi libertatea deciziei şi mai ales a reacţiei proprii. Nimic nu era atenuat sau înfrumuseţat, totul era prezentat cu o claritate pe care, uluit şi puţin ruşinat, o simţeai ca un dar, pentru care nu ţi se cerea nimic decât receptivitate.

Erai scutit de acuzaţii. Trebuie să-ţi închipui cu ce forţă acţionaseră nesfârşitele acuzaţii ale lui Karl Kraus, cum pătrundeau şi te acaparau şi nu te mai părăseau niciodată (mai descopăr şi azi în mine rănile ce mi le pricinuiseră, nu toate s-au cicatrizat), ele aveau deplina putere a poruncilor; şi pentru că le recunoşteai aprioric şi nu încercai niciodată să le ocoleşti, ar fi fost mai bine pentru tine dacă aceste acuzaţii ar fi fost investite cu urgenţa poruncilor; în acest caz, ele ar fi fost realizabile şi n-ai mai fi rămas decât cu spinii, dar nici asta n-ar fi fost uşor. Aşa cum erau însă zidite densele „propoziţii-cetăţi” ale lui Karl Kraus, ele te împovărau ca un tot greoi şi inflexibil, era o încărcătură paralizantă ce-o purtai mereu cu tine şi, deşi mă eliberasem, în mare parte, de această greutate, prin obligaţia, impusă de munca în acel an la

roman şi, mai târziu, prin declanşarea dramei, tot mai exista pericolul ca luptele mele de eliberare să dea greş şi să-şi afle sfârşitul într-o gravă înrobire sufletească.

Eliberarea mi-a venit de la acest chip, care semăna atât de mult cu cel al asupritorului, dar care spunea totul altfel, mai complex, mai bogat, mai stufos. În loc de Shakespeare şi Nestroy, mi-a dat Biblia, dar ea nu reprezenta o constrângere, ci unul din nenumăratele lui domenii, şi era intactă, în forma ei originară. Dacă revenea în discuţie, într-un context oarecare, mi se cita un pasaj mai lung, fără să-l înţeleg, iar îndată după aceea strălucita traducere a unui poet, motivată până în cele mai mici amănunte, pentru care m-ar fi invidiat o lume întreagă. Această traducere mi se oferea fără s-o solicit, o primeam în funcţie de împrejurări şi, desigur, prin citate mai primeam şi altceva, multe din ele îmi erau cunoscute şi, auzindu-le, nici n-aveam sentimentul că ele ar reprezenta adevărata esenţă a înţelepciunii şi copilăriei vorbitorului. Abia atunci m-am apropiat cu adevărat de profeţii din Biblie, pe care-i cunoscusem în urmă cu 15 ani prin tablourile lui Michelangelo; impresia acestor figuri a fost atât de extraordinară, încât ele mă ţinuseră la distanţă de profeţiile lor. Acum le cunoşteam din gura unui singur bărbat, de parcă prin el ar fi vorbit toţi profeţii. Li se asemăna şi totuşi nu semăna cu ei; nu li se asemăna prin fanatism, ci prin chinul pentru ceea ce va urma, despre care vorbea cu mine, aparent fără emoţii; lui îi lipsea, în tot cazul, acea emoţie groaznică a profeţilor care vor să aibă dreptate chiar şi atunci când prevestesc cele mai mari nenorociri. Sonne ar fi luptat până la ultima

suflare să nu aibă dreptate. Vedea războiul, pe care-l ura, îi vedea cursul. El ştia cum ar mai putea fi împiedicat, şi ce n-ar fi făcut să dezmintă groaznica profeţie! Când ne-am despărţit, după o prietenie de patru ani, eu plecam în Anglia, el la Ierusalim, nu ne-am scris deloc, ceea ce îmi profeţise el s-a întâmplat pas cu pas, până în cele mai mici amănunte. Sufeream de două ori de pe urma

evenimentelor, deoarece trăiam ceea ce auzisem deja din gura lui. Le-am purtat atâta timp în mine şi apoi, neîndurător, au devenit realitate.

Motivul pentru ţinuta lui Sonne, mai mult decât dreaptă, puţin ţeapănă în timpul mersului, l-am aflat mult mai târziu, abia după moartea sa. Tânăr fiind, a căzut de pe cal, în timp ce călărea; cred că era la Ierusalim, şi a suferit o leziune la coloana vertebrală. Cum s-a vindecat, dacă trebuia să poarte şi mai târziu ceva pentru sprijinirea coloanei, nu mai ştiu. Dar asta era cauza ţinutei sale pe care unii o denumeau, printr-o exagerare poetică, „regală".

Când îmi traducea Psalmii sau Pildele, mi se părea că era un poet regal. Faptul că tocmai acest bărbat, profet şi poet în acelaşi timp, putea să dispară atât de desăvârşit încât, ascuns în dosul ziarelor, nu-l puteai observa, deşi el percepea tot ce se întâmpla în jurul lui, această lipsă a unei culori, cum am putea-o numi, şi faptul că trăia fără nicio pretenţie, asta mi se părea uimitor la el.

Am reliefat un singur aspect al discuţiilor noastre de la Cafe Museum, cel biblic. Deoarece nu le enumăr aici pe celelalte, s-ar putea naşte impresia că Sonne aparţinea celor ce-şi etalau originea evreiască. Dar, în realitate, era tocmai invers. Cuvântul „evreu" nu l-a folosit nici referitor la el, nici la mine. Era un cuvânt cu care nu-şi bătea capul. Era nedemn de el, atât ca drept, cât ca şi ţintă a unei bande duşmănoase. Era pătruns de tradiţie, fără însă a se făli cu ea. Minunăţiile la care se pricepea ca nimeni altul, nu şi le atribuia ca merit. Mi se părea că n-ar fi credincios. Stima pe care o avea pentru fiecare om îi interzicea să excludă, chiar şi pe cel mai josnic, de la dreptul inali-enabil de a aparţine omenirii.

Era în multe privinţe un model, de când l-am cunoscut n-a mai putut nimeni să-mi devină model. El era în felul în care trebuiau să fie modelele dacă doreau să aibă efect. El îmi apăru pe atunci, în urmă cu 50 de ani, intangibil, şi intangibil mi-a rămas în memorie până azi.

În româneşte de ELENA VIOREL

Miolă Cinjański (1893 – 1977) – cel mai important

reprezentant al modernismului sârb, poet, prozator, memorialist, născut la Csongrâd (Ungaria), într-o familie care număra printre membrii săi o serie de preoţi şi militari. În 1896, familia scriitorului se mută la Timişoara. Cinjański va absolvi aici, în 1905, liceul pianst; din această epocă datează primele însemnări literare, sub semnul lui Maeterlinck şi Rostand (o dramă şi un roman, pierdute). După absolvire, scriitorul părăseşte Timişoara, începând un lung pelerinaj care îl va purta prin toate ţările Europei. Perioade mai lungi va petrece la Viena, unde face studii de filosofie, Rijeka, Zagreb, Belgrad, Berlin, Roma, Paris, Lisabona. În 1942 se stabileşte la Londra, unde obţinuse un post de funcţionar diplomatic în cadrul Guvernului Regal Iugoslav din exil. În 1951 devine cetăţean britanic, fără a renunţa însă la cetăţenia iugoslavă. Patru ani mai târziu se reîntoarce în patrie, stabilindu-se la Belgrad, unde se va stinge din viaţă, în vârstă de 85 de ani. Cinjański a lăsat o operă profund novatoare. Cele mai importante cărţi ale sale sunt: Lirika Itake (Lirica Itacăi), 1919, volum care reuneşte poezii scrise în timpul războiului, vehement atacat de critica tradiţionalistă; Pri De o muskom (Povestiri despre virilitate), 1920; Dnevnik o Darnojevi Du (Jurnal despre Darnojevic), 1921, roman liric; Seobe (Migraţii), 1929, roman de inspiraţie istorică, scris într-un stil de mare originalitate, care îi aduce consacrarea în literatura sârbă; Seobe. Knjga Druga (Migraţii, cartea a doua), 1962; Kod Hiperboreja (La Hiperborei), 1966, roman care îl consacră drept unul din precursorii postmodernismului; Roman o Londonu (Romanul Londrei), 1971, care încheie în notă sumbră tema migraţiilor, a exilului. A mai scris: piese de teatru, jurnale de călătorie, memorii din perioada diplomaţiei. (Ioan Peianov)

Milos Cinjański Itaca.

Plecând la Viena, în toamna lui 1913, lăsasem la Belgrad o piesă de teatru, la Sarajevo o culegere de poezii, iar la Sremski Karlovei un roman.

Ce s-a întâmplat cu ele, m-am întrebat.

Luna rămăsese deasupra câmpiei mele, ca o seceră.

Timişoara, Rijeka, Ilan Da, Belgrad, toate astea se roteau deasupra mea ca într-un caleidoscop şi, odată cu ele, atâtea cărţi citite, în germană, maghiară, italiană – sau cele ruseşti, traduse în sârbă.

Însemnările unui vânător, a lui Turgheniev, o aveam în tren, pe pernă. Europa intrase deja în cel de-al patruzecilea an de pace.

Vizitasem, cu ocazia unei excursii, o mină de sare, în Carpaţi, şi asta a trezit în mine credinţa că există în lume ceva fantastic, care îmi scapă.

Nu-mi puteam închipui ce mă aşteaptă la Viena.

La unchiul meu, Vasa Vujic, mai fusesem eu şi înainte, în vacanţele de vară, dar de data asta am plecat capul, crezând că o să trebuiască să rămân la el pentru totdeauna. De aceea fugeam din casa lui ca să mă dau în scrânciobul acela care la Viena joacă rolul pe care îl are Turnul Eiffel la Paris. îl privesc acum, hârbuit, în fâlmul despre Viena sub ocupaţie, al lui Orson Welles.

Mă ascundeam de unchiul meu şi la circ, unde-mi plăcea tare mult. Mirosul acela de rumeguş încă îl port în amintire, dar mai mult, vârtejul gimnaştilor, la trapez.

Când femeia se azvârlea cu capul înainte, în hău, iar bărbatul o prindea de mâini strigând „hep”, asta îmi plăcea în mod deosebit: că totul se termina cu bine.

Modernist eram, se pare, încă de foarte devreme.

Însă, când s-a ajuns la înscrierea în Academia de Export, cum voia unchiul meu, eu m-am răzvrătit încă o dată. M-am dus să mă înscriu la Medicină. Speram să ajung medic – singura ocupaţie demnă de un poet. La care, unchiul meu m-a aruncat în stradă.

O vreme după aceea am avut viaţă grea la Viena.

În cele din urmă s-a revoltat şi mama împotriva fratelui ei, şi mi-a promis că o să mă ţină ea cât timp o să stau la Viena.

M-am instalat atunci la o pensiune care dădea spre biserica fraţilor piarişti şi spre un liceu de fete (Frau von Thiess. Piansten Gasse no. 54). La câţiva paşi de aici se aflau şi teatrul, în Josefstadt, şi un mic restaurant, unde

luau masa actorii şi actriţele când rămâneau fără

— Milos Cinjański, Lirika Itake i komentari, Svetovi, Novi Sad, 1993 (fragmente).

5

5

bani – dar şi birjarii, care aşteptau să se sfârşească reprezentaţiile tea-trale. Şi eu luam cina aici. Am întâlnit lume interesantă în acel restaurant. Am cunoscut bine o parte a Vienei.

În aceeaşi pensiune locuia şi un compatriot de-al meu, Milos Birimac, care, spre deosebire de mine, se înscrisese la Academia de Export. Lunganul acesta, din Basahida, ţinea în casă o vieneză, profesoară de pian, şi cântau împreună Mondscheinsonate. Eu mă ţineam cu o profesoară de franceză, de la etajul superior, care îmi citea, în extaz, din Baudelaire. Când întorceam capul după vreo altă femeie din Viena, avea obiceiul să spună: „La charogne!”. Iar eu, în replică, vorba pe care, se zice, ar fi rostit-o Cambronne la Waterloo.

Era din Geneva şi se numea Mariette Loriol.

Birimac era dintre acei Birimac care dăruiseră un armăsar de-al lor principelui Mihailo, cal care poate fi văzut şi azi în monumentul de bronz al cneazului, la Belgrad. Cât s-a prins de Birimac Mondscheinsonate, atât s-a prins de mine gramatica franceză. Însă cu franţuzoaica aceea am scos-o bine la capăt, nu numai în privinţa lui Baudelaire, ci şi a poeţilor francezi mai vechi. Când dă primăvara, mai zic şi astăzi: „Avril, la grave…”

Vinaver, dar şi alţi critici ai mei au scris că la Viena aş fi suferit influenţa poeţilor vienezi, Hugo von Hofmannsthal, Mombert şi alţii. Se poate. Habar n-am.

Ştiu doar că trăiam la Viena şi că doream să mă mut la Paris.

Din nefericire, mi-am pierdut curând dorinţa de a studia medicina. Asta s-a datorat faptului că pe atunci era curent ca studenţii din anii mari să-l ducă pe noul venit („balicul”) în pivniţele în care se făceau disecţiile şi să-i

vâre în mână un braţ sau un picior sau nişte intestine ale mortului. Să constate cum suportă cadavrele.

Să-mi petrec viaţa în duhoarea asta? – m-am gândit.

Şi m-am dus acolo unde se învăţa revoluţia franceză, Rusia şi filosofia pură. Învăţam istoria artelor şi-mi perindam zilele prin muzee, care la acea dată erau celebre în toată lumea.

Eram un şturlubatic model al veacului meu.

Eram naiv, aşa cum poeţilor numai – şi ciocănitorilor – le şade bine.

La pâinea cea de toate zilele, la vreun câştig, nu mă gândeam. Aici, în spitalele din preajmă, învăţase şi Radi Devic cândva, şi nu era departe nici spitalul în care zăcuse bolnav, şi unde murise.

De aici provin, în cărţile mele, aluziile la Branko.

Începusem, pe atunci, să scriu Masca.

Speram că o să pot trăi o viaţă modestă, dar liberă, de literat. Aici m-am înşelat. „Speranţa mea, eşti oare numai spumă?”, spune undeva Branko. Iar conţopistul Nikolj De, din Belgrad: „Unul, Branko, să se prezinte numaidecât la poliţie!”

La începutul secolului XX, poporul meu mai trăia încă în secolul XIX. Partidele molfăiau ideologia lui Jovan Ristic, Svetozar Miletic, Stra Devic, Natko Nodilo. Ţinta acţiunilor noastre politice era, de obicei, o oarecare autonomie locală. Din moţăiala asta plăcută, austriacă.

CENTRUL 59

ne-au trezit doar atentatorii, cu bombele şi împuşcăturile lor. Ei proveneau, toţi, din aşa-zisa talpă a ţării.

Activitatea politică a studenţilor noştri la Viena era, pe atunci, condusă de Asociaţia studenţească „Zorile”. Ea se desfăşura urmând instrucţiunile venite nu de la Belgrad, nu de la Zagreb, ci de la Praga. În general, conforme cu ideile lui Masaryk.

Nouă ni se cerea numai atât: să participăm la demonstraţii, să cerem înfiinţarea unei Universităţi pentru sloveni, la Triest. Cu ocazia acestor demonstraţii, se

ajungea şi la încăierări. Lunganul de Birimac şi cu mine ieşeam uneori în acest scop cu bâta sub palton, iar distinsa Frau von Thiess îmi cosea o perniţă sub pălărie, din motive lesne de înţeles.

Că la Sarajevo cineva ar pregăti un atentat, noi despre asta nu aveam habar.

De Vidovdan, Asociaţia pregătise o mare adunare patriotică a sârbilor, croaţilor şi slovenilor, în sala de la Staaptark. Seara urma să se ţină un bal, la care fusese invitat şi trimisul Regatului Sârb. Adunarea s-a ţinut dimineaţa, dar balul nu a mai avut loc niciodată. Mie îmi fusese încredinţată dificila şi patriotica misiune de a începe, la primele acorduri ale dulcelui vals vienez, să învârt în jurul meu pe soţia delegatului din Serbia. Chiar în momentul în care, la Sarajevo, bietul Princip apăsa cu sânge rece pe trăgaci, eu mă gândeam cum să-mi pun la punct fracul. În momentele mari, istorice, soarta îţi distribuie rolul fără să te consulte.

Ştirea că la Sarajevo a fost ucis moştenitorul tronului austriac a ajuns la noi, într-o însorită zi vineză – încă de dimineaţa fără un norişor – abia după prânz. Am primit-o la cafeneaua noastră (Cafe Meint), din preajma turnului Sf. Ştefan, în timpul partidei de biliard.

Interesant este că ştirea ne-a fost transmisă, iniţial, ca şi cum la Sarajevo ar fi fost ucis moştenitorul tronului sârb. Ospătarii au col-portat-o în această formă. Aşa cică le-ar fi spus-o un popă de-al nostru, la telefon. Contrar celor ce se cred astăzi, vestea nu a produs niciun fel de consternare, nici printre noi, nici printre vienezi, iar muzica, la Viena, a cântat până seara. Abia târziu cineva s-a gândit să o oprească. Epoca valsurilor se terminase.

Consternare, printre vienezi, a produs abia sosirea sicrielor moştenitorului şi al soţiei sale, baronesa Chotek (pe care Princip o ucisese din greşeală, ţintind în guvernatorul Bosniei, Potiorek).

Toată gara era în negru.

Iar locomotiva a sosit cu ochii roşii.

Sicriul Erzherzogului era mult mai mare şi cu mult

mai multe coroane decât sicriul consoartei sale, care era doar o baroneasă obişnuită. În Austria nu se aplică principiul egalităţii nici la Curte, nici între cei morţi, şi totul, până şi sicriele, se măsura conform ceremonialului spaniol. În urechi îmi persistă încă, şi aud ca în vis, târşâitul paşilor coloanei de generali austrieci, prezenţi atunci la înmormântare. Înaintau în pas cadenţat, legănându-se în ritmul marşului funebru al lui Chopin, purtând pe cap bicornurile împodobite cu pene verzi din coadă de cocoş. Se auzea tropotul cailor. Pretutindeni – linişte.

60 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Sicriul lui Franz Ferdinand era acoperit cu steagul Habsburgilor, galben, cu vulturul negru bicefal, vechi de vreo două mii de ani. […]

9

[…] Şi totuşi, a doua zi, la contravizită, dr. Dumic a descoperit că am plămânii bolnavi şi, cum era mare disciplină în armata Austriei, doi medici mai tineri, unguri, au confirmat şi ei acest diagnostic.

De aici, tuberculoza la eroul romanului meu Jurnal despre Darnojevic.

La infirmeria diviziei au descoperit că osul nazal nu mi-era rupt şi că plămânii mei sunt în perfectă ordine. În două-trei zile urma să mă întorc la regiment şi să mă prezint la Janauschek.

Însă, în zilele acelea era aşa un aflux de răniţi la infirmerii, încât am fost încărcat într-un transport care s-a oprit abia la Brody.

De aici am dat de ştire, telegrafic, la Ilan Da.

Se poate imagina perplexitatea mea când, după trei zile, am fost chemat la cancelaria spitalului, unde mi s-a comunicat că voi pleca de urgenţă la un spital din Viena. La spitalul mănăstirii „Fiicelor iubirii divine” unde, mi-au zis, am o mătuşă, călugăriţă catolică. Eu stăteam drepţi şi credeam că înnebunisem. Totul însă era în regulă. Toate astea le aranjase Buca, cel mai mare comediant din lume.

Mama, după cum cititorul a avut deja ocazia să

constate, avea un frate la Viena, care dorea să studiez la Academia de Export şi care m-a azvârlit afară din casă când a auzit că mă înscrisesem în altă parte. Însă când mama a primit telegrama de la mine, s-a adresat, săraca, fratelui, şi el s-a îmbunat. A rugat-o pe soţia sa, care era vieneză, să intervină pe lângă una dintre prinţesele Windischgratz. Iar mătuşa mea, vieneza, şi-a adus aminte de verişoara mamei, care era într-adevăr călugăriţă la o mănăstire din Viena.

Despre care, că ar exista pe lume, eu nu aveam nici cea mai mică bămiială.

Aceasta era o domnişoară Vujic, verişoară a mamei, care voise, în urmă cu mulţi ani, să se mărite la PanDevo. Dar nu i-au dat voie să meargă după acela pe care şi-l alesese. Atunci ea s-a hotărât, ca Ofelia, să se înece, apoi s-a răzgândit şi a intrat la mănăstire. Şi pentru că mănăstiri de femei în vremea aceea nu erau în Serbia, şi-a schimbat şi confesiunea. S-a dus la o mănăstire catolică din Sarajevo, iar acum se afla în Viena. Pentru familia Vujic, la PanDevo, era ca şi moartă.

Dar, ca să mă mute la Viena, au căutat-o pe ea.

În Austria, conform unui anumit paragraf, fiecare familie avea dreptul, teoretic, să-şi mute bolnavul sau rănitul ei în locul în care îşi avea reşedinţa. Dar, în practică, pentru aşa ceva era nevoie, ca pentru toate cele în Austria, de protecţie. Treaba au rezolvat-o prinţesa şi călugăriţa.

Am apărut din nou, aşadar, în noiembrie 1915, la Viena, dar nu la pensiunea mea, ci în faţa porţii mănăstirii de maici („Tochter der Gottlichen Liebe”), care era doar la parter mănăstire, iar sus, la etaj, era spital. M-a întâmpinat o călugăriţă bătrână cu o pânză albă în jurul capului, ca o pescăriţă olandeză; avea un căţeluş alb în poală, care lătra la mine; iar la brâu purta mătănii din boabe negre.

Mă sărută pe frunte şi îmi mângâie obrazul.

Îmi spuse că şi ea a fost Vujic, ca şi mama, din PanDevo.

CENTRUL 61

Eu, atunci, mi-am zis că viaţa e poate doar o comedie, de Goldoni.

Mă întorsesem, deci, la Viena, iarăşi, după un an de zile, dar aceasta nu mai era Viena de acum un an. Nu mai era în ea nici pensiunea mea, nici Universitatea, nici prietenul meu Birimac, nici stricata, vesela Mariette Loriol.

Distribuiam medicaţia doctorului, peste zi participam la preluarea răniţilor. La parter era plin de liliac alb, iar la etaj – cârje şi proteze. Orga cânta sub noi; poate şi deasupra noastră. În amintire, toate-mi vin de-a valma.

Seara mă puteam duce la unchiul, sau la teatre, sau oriunde, în zori, apăream în faţa porţilor mănăstirii, era de-ajuns să strig „der Neffe” („nepotul”) şi uşile se deschideau.

În Galiţia, văzusem războiul.

La Viena: cum un imperiu şi o capitală se destramă. Viena era deja, în toamna lui 1915, un uriaş bordel.

În plin război, astfel, şedeam la teatre, mă legănam pe undele valsului, vizitam familiile cunoscuţilor, am văzut şi mizeria umană crescând în inimile oamenilor. Corupţie, prostituţie, melancolie.

Pretutindeni, pe pereţi, era expus un tablou: al bătrânului în uniformă de mareşal, cu favoriţi care îl făceau să semene cu un iepure alb, al cărui fâu se sinucisese, pe a cărui soţie o uciseseră, şi care acum se ruga Domnului pentru Austria.

Existau aici două Viene. Una: sănătoasă, tânără, care pleca pe front, ca să se întoarcă în spitale, fără mâini, picioare sau capete. Cealaltă: bogată, ştirbă, a hodorogilor, chiulăilor, care se împerechea acasă cu femeile rămase singure. Unii se duceau la moarte – cea mai bună parte a populaţiei –, iar ceilalţi – care se îmbogăţeau pe seama lor – se roteau în continuare în acordurile valsului. Asta da selecţie!

În viitoarele războaie, cel puţin, această inegalitate avea să dispară din eugenetica omenirii: Toţi vor fi egali sub bombe.

Mătuşa cerea de la mine, la Viena, un singur lucru.

Iar acesta era ca duminica să primesc sfânta împărtăşanie, la fel ca toţi ceilalţi pacienţi. Când am protestat, ca nefiind catolic, ci pravoslavnic, ea mi-a spus că acum este război, că Dumnezeu este unul şi că refuzul meu ar putea fi interpretat ca un scandal în biserică. Atunci am acceptat să întind limba, pe care-mi puneau hostia. Treaba era foarte ceremonioasă. Pe mine mă lăsa rece. […]

La Viena, mama avea nu numai un frate şi o verişoară, ci şi un văr, pe maiorul Kosta Vujic, care era pe atunci adjutant al Curţii Marţiale Supreme.

Acest Kosta era, peste zi, un adevărat Kir Janja, dar seara venea după mine, să mă scoată în oraş într-un fâacru cu nişte roţi de cauciuc. Eu frecventam la Viena vechile mele anturaje, compuse în cea mai mare parte din studenţi şi studente de la Universitate. Kosta cunoştea diferiţi vienezi şi vieneze din toate clasele, chiar şi pe nepoata Hausmeisterului.

Pe la miezul nopţii, aşadar, începea să ne povestească.

Despre cei ce fuseseră condamnaţi la spânzurătoare.

62 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Până în primăvara lui 1916, am cutreierat astfel Viena, ca o umbră, şi cine ştie cât timp aş mai fi hălăduit aşa, în spatele frontului, dacă nu s-ar fi întâmplat ceea ce pe atunci se numea vizită la cel mai înalt nivel.

Prinţese, erzherzogi, împărat, când făceau vizite la spitale trebuiau să vadă, ca în satele lui Potemkin, numai răniţi cu medalii. Cei care erau găsiţi fără medalii erau aruncaţi imediat din spital în spital, sau la regiment, sau pe front. împăratul Carol avea, mai târziu, şi tot în astfel de prilejuri, obiceiul să-l apuce pe rănit de medalie sau de nasturele de la bluză şi să-l întrebe: „Unde aţi obţinut asta? Aţi participat la lupte?”

Acelaşi lucru. Iarăşi şi iarăşi. De mai multe ori.

În astfel de situaţii, mătuşa mă ascundea: o dată la spitalele Salzburg, apoi la sanatoriul Grafenhoff (St. Johann), la 800 de metri de mănăstire, iar peste vară, în staţiunea lui Franz Josef, la Băile Ischl.

Aveam timp să scriu, dar de scris nu-mi ardea.

Însă, în toamna lui 1916, această camuflare n-a mai fost posibilă. Atunci, pentru a scăpa de front, mătuşa mea a aranjat ca spitalul să mă declare temporar inapt şi să mă trimită la muncă în spatele frontului. Şi nici nu trebuie, poate, să spun că întâmplarea, cel mai mare comediant, a întors în aşa fel lucrurile ca să fâu trimis exact acolo unde mă înhăţase Austria, la 4 august 1914.

Am fost trimis la muncă, în Segedin, la Direcţia de stat a căilor ferate, care se afla nu departe de poliţie şi vizavi de baia de aburi. În Direcţie se afla şi Comanda (secretă) a transporturilor militare, care dirija convoaiele militare dinspre şi înspre front, spre Balcani şi România. Nici nu e nevoie să menţionez că serviciul era strict confidenţial. Cititorul se întreabă, poate, cum de a fost posibil ca, după toate câte le-am povestit, să fâu trimis tocmai eu într-o astfel de slujbă. Răspunsul la această întrebare este următorul: aşa era Austria.

Comandamentul ei superior (Armée Ober Kommando) avea iniţia-lele AOK. Însă, deja din acea toamnă, toată armata austriacă, şi ofâţerii, şi soldaţii, avea în obicei să spună că asta ar însemna de fapt: „Totul fără cap” („Alles ohne Kopf”). […]

11

[…] La începutul lui iulie sunt din nou la Komoran.

Adjunctul regimentului nu mai este maiorul Tasch, ci un maior din Osijek, sârb, care poartă o medalie mare de aur, pentru curaj, cel mai înalt ordin care se poate obţine pentru participarea la război. Îmi cercetează documentele şi se amuză de excursia mea în Italia. Mă repartizează într-o unitate comandată de un prieten din Timişoara, cu care mă jucam în copilărie (Reiter Sandor).

Intru, deci, la acest căpitan şi mă prezint, urlând, iar el chicoteşte şi-mi spune că am mai crescut. Îmi întinde mâna. Zece ani nu ne mai văzuserăm. Zice că abia m-a recunoscut. Dar sunt binevenit. El merge la Piave, luna viitoare, aşa că, dacă trebuie să murim, de ce să nu o facem împreună.

Cu toate că stau în faţa lui în poziţie de drepţi, mi se pare că m-am întors în copilărie şi că ne jucăm de-a soldaţii. Îmi aminteşte că, odată.

CENTRUL 63

I-am plesnit. Iar eu, lui, că altă dată, când veneam desculţ cu pâinea de la brutar, mi-a ieşit cu biciul în cale şi m-a silit să joc ca un titirez.

Tatăl lui era arhitect şi construia case în cartierul Elizabetin din Timişoara. Noi, de pe schele, şi încă de la etajul trei, săream în nisip. Odată m-am înţepat într-un cui ruginit, şi el mi-a supt rana. Aşa cum fac indienii din tribul Sioux. Avea două surori foarte frumoase, vestite pentru frumuseţea lor în toată Timişoara, mult mai mari decât noi. Când îşi schimbau toaleta, să plece la plimbare, se uita la ele prin gaura cheii. Dintre toţi prietenii noştri numai pe mine m-a lăsat să le spionez, alături de el, pe cele două domnişoare. […]

La începutul lunii septembrie, anul 1918, sunt din nou repartizat, într-un batalion care pleca în Italia. În unitatea pe care o comanda prietenul meu din copilărie. Tot ceea ce, pe uniformele noastre, putea să sclipească în soare este acoperit cu un strat de vopsea gri.

Ne transformăm într-o grămadă cenuşie, albăstrie, ca de praf.

Apoi, se apropie ziua plecării pe front şi batalionul organizează un banchet, la restaurant, lângă podul de pe Dunăre, la care este invitată şi casieriţa.

Luptele sunt deosebit de sângeroase în Italia şi ştim că mulţi dintre noi n-o să ne mai întoarcem. Cântăm, sentimental. Pe casieriţă au invitat-o pentru că, într-adevăr, slujise cu credinţă întregul batalion.

Se ajunge, apoi, la încăierare în bordel şi comandantul localităţii ordonă o anchetă. Eu sunt chemat la adjutantură.

Acolo mi se spune să mă pregătesc, de urgenţă. Plec la Viena, într-un concediu de trei luni, pentru pregătirea examenelor, la Universitate. Eu iau poziţia de drepţi şi cred că m-am ţicnit. Dar totul e în regulă. Cuiva, la Viena,

la Minister, i s-a luminat mintea, că nu-i drept ca toţi chiulangiii să-şi termine studiile şi să-şi aranjeze carierele, în timp ce studenţii care au întrerupt se bat în război, şi mor, şi rămân în urmă. În luna august a acestui an, deci, Austria ia decizia ca toţi studenţii care au întrerupt cursurile şi au luat parte la lupte să primească trei luni de concediu, ca să-şi dea examenele.

Batalionul pleacă, deci, peste trei zile în Italia, fără mine.

Stau în faţa restaurantului, lângă podul de pe Dunăre, şi privesc cum tinerele femei aleargă după soţii lor, iar copiii plâng. Regimentul 29 fusese mutat de la Becicherec la Komoran, să fie cât mai departe de ai săi, dar şi cât mai departe de efectivele verzi, dezertorii ascunşi prin porumbişte. Bietele femei, şi părinţii, veneau totuşi să-i vadă pe-ai lor, pentru ultima dată, la Komoran. Pentru că dezertorii apăreau şi la vagonare, batalionul mărşăluia spre gară flancat de un cordon de străjeri, cu baioneta la arm.

Eu stau ţeapăn şi salut când trece unitatea din care până ieri am făcut parte şi care pleacă, fără mine, în foc.

În faţă, pe calul care joacă, prietenul meu din copilărie.

Îmi strigă, zâmbind, ceva.

Trece peste pod.

Nu l-am mai văzut niciodată.

În româneşte de IOAN RADIN

Carolus Luigi Cergoly Serini, cum poate fi găsit numele complet al autorului în impozantul dicţionar al scriitorilor triestini, s-a născut la Triest, în 1908, descinzând dintr-o familie nobilă ungaro-slavă. A încetat din viaţă în 1986. Poet, prozator, ziarist, a fost una dintre cele mai active prezenţe în spaţiul cultural din nordul Italiei. Lectura versurilor sale din anii ’30, „poezie mitteleuropeană în grai triestin”, a suscitat interesul, ba chiar entuziasmul lui Joyce. Apariţia în volume este de dată relativ târzie. După câteva volume de versuri, între care II portolano di Carolus (Portolanul lui Carolus), 1970, Inter

pocula. Poésie segrete triestine (între pocale. Poezie secretă triestină), 1974, Ponterosso, 1976, şi Latitudine nord. Tutte le poésie mitteleuropee în lesico triestino (Latitudinea nord. Toate poeziile mitteleuropene în grai triestin), 1980, Cergoly intră în conştiinţa cititorilor şi ca un remarcabil prozator.

După II complesso dell'Imperatore (Complexul împăratului), Mondadori, Milano, 1979, urmează, la aceeaşi editură, Fermo ia în poltrona (înfundat în fotoliu), 1984, şi l'allegria di Thor (Bucuria lui Thor), 1985. Primul roman, Complexul împăratului, devine pentru Cergoly un spaţiu recuperator al memoriei care se confesează: „Sunt triestin prin naştere, dar cosmopolit prin spirit". Iar ultimul volum continuă acelaşi gest rememorativ al atmosferei imperiale, subinti-tulat „jurnal intim scris cu cerneală multicoloră de către baronul mitteleuropean Heinrich Edling von Boffa".

Pentru cine doreşte să înţeleagă de ce anume un segment important al literaturii italiene, datorat prioritar autorilor din Triest sau Gonţia, aparţine spaţiului cultural al Europei Centrale, lectura romanelor lui Cergoly este imperios necesară. Ca şi cea a lui Svevo, Slataper, Stuparich sau Tomizza. (Afrodita Cionchin)

Carolus L. Cergoly Complexul Împăratului.

Ieremia, fâul lui Hilchia, din ţara lui Veniamin. Căruia i-a vorbit cuvântul Domnului în al treisprezecelea an al domniei lui Iosia, fâul lui Amon.

Te-am cunoscut, spune Domnul, înainte ca tu să fi ieşit din pântece.

Te-am ţinut la o parte şi te-am făcut proroc al neamurilor. Astăzi te pun peste neamuri şi peste împărăţii ca să zideşti şi să sădeşti. Ah, ah, Doamne Dumnezeule, răspunde Ieremia, dar eu nu ştiu să vorbesc, căci sunt doar un copil. Ţine seama de asta.

Iar Domnul i-a spus lui Ieremia: Încetează a mai spune că eşti copil. Te vei duce oriunde te voi trimite, vei spune tot ceea ce îţi voi porunci.

Iată „ieremiadele". Iată lamentările, şirul fără capăt

al necazurilor. Eram atunci în puterea zeilor, iar astăzi – oameni pierduţi.

Părinţii noştri ne-au părăsit şi s-au supus altor zei.

Iar voi, fâii, sunteţi mai răi decât părinţii voştri, şi în fiecare dintre voi văd o inimă de piatră, şi răutate văd.

Veţi sfârşi în deşert, locuind pământuri pustii şi sărace.

Şi duhul Celui-cu-multe-nume se mişca sau mai bine zis se purta deasupra pământurilor şi apelor.

Cu multe nume? De ce cu atâtea?

Cel-cu-multe-nume: o sută douăzeci şi şase are, şi Odin, spune cartea de aur a Eddei, e primul dintre ele. Primul nume al primului zeu al acestui pământ.

Îi place să-şi schimbe numele Celui-cu-multe-nume, şi are o sută douăzeci şi şase.

Părinte al veacurilor, Stăpân în cer, Dumnezeu al corbilor, înainte! – pentru încă o sută douăzeci şi trei de nume.

Şi regele Corb s-a aşezat pe umărul stâng al actorului Henry Becque, spunând: Domnule, mi-ar face o deosebită plăcere ca supuşii mei corbi să fie mai temeinic cunoscuţi în dulcea Franţă.

Henry Becque, gentilom perfect, naturalist veleitar şi iubitor al păsărilor, i-a răspuns: Cu plăcere. Am să scriu ceva care să amintească posterităţii de supuşii corbi ai regelui Corb.

— Carolus L. Cergoly, ÎI complesso dell'Imperatore (Collages di fantasie e memorie di un mitteleuropeo), A. Mondadori Editore, Milano, 1979 (fragmente).

66 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Şi a scris Les corbeaux, o comedie frumoasă şi plină de natu-raleţe, de miros de iarbă şi de mentă, de vânt iscat de aripi de corb, atât de izbutită încât vântul părea vânt adevărat şi aripile de corb aripi adevărate.

Seara de 14 septembrie 1882 a fost o dată importantă pentru Comedia Franceză. Aplauze şi Bravo, Bravo şi sus cortina, jos cortina şi domnul Becque cu însuşi regele Corb pe umărul stâng, complimente şi zâmbete, şi

mâini care aplaudau, mâini vârâte în mănuşi din piele albă.

Şi volănaşele fluturau intens pe ciocurile corbilor: se născuse teatrul naturalist francez.

În vremea lui A fost odată, Cel-cu-multe-nume se numea Odin.

Era o epocă plină de nelinişte.

Jos, în Olimp, şi sus, în Walhalla, odihnindu-se pe nisipurile Saharei sub numele de Allah, ascuns în negură sub numele de Yahweh şi, pe urmă, sălăşluind printre norii din Europa sub numele sonor de Dumnezeu – iată-l pe Stăpânul nostru, purtând o curioasă pălărioară în formă de triunghi de aur (aur fals, spun gurile rele), împinsă înspre ceafă asemeni căciulilor de blană ale bărbaţilor îmbibaţi de alcool, cu gâtle-jurile arse, dar mereu pregătiţi să mai deşerte o sticlă.

Cel-cu-multe-nume spune prin pana lui Gershom Scholem: Dumnezeu este ca o materie foarte subtilă răspândită pretutindeni.

Dar şi Paula, precupeaţa, care e dotată, desigur, cu mai puţină autoritate decât Cel-cu-multe-nume, strigă în piaţă: Câtă răutate şi idioţenie există în rândul majorităţii absolute a parlamentului lumii.

Odin pleacă în vacanţă, să se odihnească, la reşedinţa sa regală din Asgard.

Din liră cântă el în odaia bucuriei, sorbind discursurile înţelepte ale lui Knauser, vărul lui Orion, ca pe o cupă cu hidromel.

Când se simte destins şi odihnit, Cel-cu-multe-nume îşi aminteşte că e şi zeul acvilelor şi se transformă pe dată într-o acvilă cu două capete, pe care persoanele cultivate o denumesc acvila bicefală.

Şi ca acvilă bicefală zboară el pe cerul Mitteleuropei, mai precis pe cerul Imperiului Austriac – proprietatea personală a vechii familii de Habsburg-Lorena.

Acest Imperiu sau, mai bine, această posesiune de familie este reprezentată pe hărţile geografice asemeni unui animal cu botul aşezat pe inima vechii Europe.

Şi domnul Cu-multe-nume, preschimbat în acvilă

bicefală, aterizează uşor pe câmpia de la Schönbrunn, la 18 august 1830.

Şi spune: Tu vei fi împărat pentru că eu vreau asta.

Pentru că eu te-am cunoscut încă înainte ca spada tatălui tău Franz Carol să iasă din teaca mamei tale Sofia. Înainte ca, ieşind, să se odihnească în poziţia sa naturală.

Nu numai împărat te fac, continuă Cel-cu-multe-nume, ci şi rege al Ungariei şi al Lodomeriei din Iliria, şi al Ierusalimului, oraşul sfânt al lui Allah, al lui Yahweh şi al tânărului Zeu Iosua sau Christos.

CENTRUL 67

Nume, nume. Dar sub toate se găseşte întotdeauna Cel-cu-multe-nume.

Şi Franz-Josef ieşi din pântece şi bubuiră tunurile şi bătură clopotele, trâmbiţele anunţară cele mai frumoase marşuri şi minunate focuri de artificii luminară cerul Imperiului, şi popoarele cântară în multele limbi ale Imperiului: Ţine, Doamne, Bătrânul Regat al Austriei şi pe împăratul Nostru şi Bog oDuvai Bog oh râmi, şi apoi toţi, în Weltsprache: Gott erhalte Gott beschutze unsern Kaiser unser Land.

În leagăn stătea Porfirogenetul, pe salteaua plină cu fulgi de heruvimi, şi în jur, nori din dantelă de Idria şi Burano, de Flandra şi Dalmaţia.

Şi din nou vocea Celui-cu-multe-nume, preschimbat în Iosua, născut din Maria: Tu vei fi cel mai iubit împărat din lume!

Ochii tăi vor fi albaştri ca Adriatica, mâinile tale vor fi albe ca pietrele dolomite, degetele tale lungi şi subţiri asemeni celor ale cântă-reţului din liră David Irlandezul.

Şi după ce vor trece multe primăveri, şi după ce vor trece toamne şi ierni, te voi numi Apostolic, ca să fii la fel ca Apostolii din Evanghelie.

Dar să te ţii departe de mincinosul Matei, Apostolul, de evreul Josephus Flavius, şi mai ales de scornelile lor.

Minciună cruntă au spus despre marele Irod şi despre uciderea pruncilor. Niciuna dintre aceste fapte nu se verifică istoric. Şi nici Salomeea cea cu şapte voaluri nu

are nicio legătură cu marele Irod, ci cu un altul, neînsemnat.

Oscar Wilde a prelungit această minciună într-o formă poetică. O minciună poetică poate fi însă iertată. Ca şi ăst fel de mincinoşi. The liars yes, mister Jones.

Şi vocea se stinse, vocea Celui-cu-multe-nume, Celui ascuns pentru totdeauna în negură.

În leagănul său moale ca fulgii aripilor de heruvimi, în leagănul dantelat şi parfumat ca trandafârul de Saron sau ca şi crinii din vale, Porfârogenetul îşi dădu drumul pe el.

Cel mai frumos împărat din lume scânci. Baroana Luisa Sturmfeld, ce-i era dădacă, îl schimbă şi îl sărută, iar el adormi liniştit în soarele de august ca un diamant mare – Gloriette de Schönbrunn. Şi prin munţi şi păduri, pe plaje marine şi fluviale, se auziră voci purtând periculoase uneltiri.

Erau voci care strigau: Căraţi-vă, sfârşitul e aproape!

Voci periculoase punând la cale schimbări.

Schimbări în cele cincizeci şi una de familii princiare ale căror proprietăţi erau evaluate la 456 milioane de forinţi, schimbări în cele şaptezeci şi nouă de familii de conţi şi în cele patruzeci şi patru de familii de baroni, care reprezentau 129 milioane de forinţi. Nu întindeţi prea mult coarda. Dar principii o întindeau deja prea mult, şi o întindeau şi conţii, şi baronii, şi preoţii, mai ales cei cu pălării cu ciucuri şi boruri, cu inele ce primiseră binecuvântarea şi în care erau montate moaşte sfinte care aşteptau buzele credincioşilor. Şi vocile

uneltitoare şi periculoase purtau argumente din ce în ce mai puternice. Vocile ţăranilor: gata cu dijma pentru Biserică, gata cu supunerea totală şi respectul faţă de stăpâni.

Ţărani în continuare, dar ţărani eliberaţi de sărăcia „cronică”.

Şi din ce în ce mai răsunătoare erau vocile celor care unelteau. O mişcare de mase umplu străzile Imperiului. Şi

vocile erau din ce în ce mai clare, mai sonore, mai puternice, mai curajoase, mai decise pentru schimbare.

Dacă lucrurile rămân aşa, ne prăbuşim.

Şi iarăşi, voci de meşteşugari, de mici negustori, de funcţionari, de muncitori.

Şi pe lângă voci, paşii răsunând furioşi, ai celor care demonstrau în lungi cortegii asemănătoare cu nişte şerpi uriaşi.

Schimbare, schimbare. Schimbare strigată cu pasiune, pasiune întotdeauna periculoasă pentru că ea duce la fanatism, iar fanatismul mai departe, la revoluţie.

Dar acest lucru nu aveau cum îl ştii domnii principi, domnii conţi sau domnii baroni, şi nici domnii bancheri, cei din urmă prea concentraţi asupra Briefadel-urilor, adică asupra ordinelor imperiale prin care erau ridicaţi la rangul de nobili. Şi nu o ştia nici împăratul, total dedicat concepţiei sale despre existenţa veşnică a domeniilor sale ereditare. O intuia, o presimţea însă jandarmul Milanovici şi, de asemenea, jandarmul Tonut, împreună cu toată jandarmeria imperială şi regală cu coifurile ei de culoare galbenă, pe care era aşezată acvila bicefală, plină de sclipiri de aur şi alamă.

Ja hat, ja hat, spunea Milanovici, nu aduce nimic bun această schimbare care nu vrea să schimbe.

Şi continua să se întâlnească cu colegul său Tonut pe străzile Imperiului pentru semnarea carnetului de inspecţie. Şi Tonut spunea şi el: Ja hat, ja hat, acum începe nebunia popoarelor.

Ja hat, ja hat. Dar niciunul dintre ei nu ştia ce putea să însemne asta.

Şi iată mărşăluind pe partea stângă a străzilor Imperiului lungi şiruri de bărbaţi, femei şi copii, fiecare cu o garoafă roşie în mână, roşie ca limba unui balaur mic, cu aripi mici, cu coada mică.

Şi mărşăluiau pe străzile Imperiului. Pretutindeni: pe drumuri de ţară, pe străzile din piatră ale oraşelor. Şi întotdeauna cu o garoafă roşie ca scut, ca steag şi, din când în când, ca armă.

Şi, din acea zi, lungul convoi al schimbării şi al garoafelor roşii a continuat să mărşăluiască pe toate trotuarele stângi ale oraşelor imperiale.

Viena, Praga, Zagreb, Graz, Ljubljana, Triest, Fiume, Pola, Trento, Salzburg şi, mai departe, în oraşele din Bucovina şi Galiţia, ca să nu mai vorbim de cele din Bosnia-Herţegovina şi din Transilvania.

Şi au ajuns la Viena, oraşul liedurilor, oraşul viorilor.

CENTRUL 69

Tot pe trotuarul stâng, purtând cu ei garoafele roşii. Cum treceau pe eleganta Kärtnerstrasse îndreptându-se către Prater, unde pomii dau încă în floare, puteai să crezi că sunt chiar domnii de pe Ring.

Bărbaţii şi femeile cântau cântece nemaiauzite, iar copiii pe cele învăţate la şcoală: Fericită e vremea copilăriei, Păsărelele cântă minunat în pădure şi, în dialectul vienez pe care îl vorbeau în familie, Mei Muatteri war a Weanerin.

Gardienii priveau cu uimire amestecată cu puţină teamă spre mag-naţii din trăsurile cu blazoane sau din trăsurile fără blazoane, spre oficialităţi şi spre consilierii Curţii, spre veteranii purtând haine de un albastru intens, puţin decolorat, şi pălării împodobite cu pene.

Chiar şi domnul Franz Plener, proprietar al Vopsitoriei şi Călcătoriei, cu un magazin premiat pe Mariahilferstrasse, privea, dacă nu îngrozit, cel puţin cu teamă aceste şiruri de bărbaţi, femei şi copii care treceau cu garoafele roşii în mână. Şi cântând.

Printre primii, iată-l pe Viktor Adler ţinând câte două garoafe în fiecare mână, pentru că era un om care ştia să spună ceea ce pe alţii nu-i ducea mintea, ştia ce voiau să schimbe, şi mai era ceva: el nu era numai domnul Viktor Adler, ci: domnul doctor Viktor Adler.

Iar împăratul? Nu ştia, şi nici nu putea să ştie, pentru că nu era de căderea împăratului să se intereseze de ceea ce se petrece pe străzile domeniilor sale ereditare; pentru că întotdeauna în spatele biro-ului său se afla spiritul lui Clement Metternich şi trupurile masive ale generalilor şi

ale mareşalilor, şi ale aghiotanţilor, şi ale consilierilor de Curte, şi toţi visau – fără a le dori cu adevărat – declaraţii de război şi războaie-genocid, iar asta numai pentru câteva medalii strălucitoare şi frumoase în plus.

Războaie nu, războaie nu, răspundea Sublimul Stăpân.

Eu ştiu ce e războiul. L-am văzut la Solferino.

Gândiţi-vă mai degrabă, domnii mei, la muncile de toamnă şi la paradele de primăvară. Gândiţi-vă la Wiener Spezialitäten şi la traiul elegant în Viena mea.

Specialităţile vieneze erau bomboanele de ciocolată sau salzstangel-ul, gulaşul, viţelul pane, Wienerschnitzel-ul şi pâinea de secară.

Doctorul Viktor Adler şi-a câştigat cu prisosinţă meritul de a ţine în mână patru garoafe roşii. Garoafa roşie îl ajuta să prezinte lucrurile, să le explice, să facă lumină acolo unde era nevoie, şi toţi cei care aveau în mână o garoafă roşie înţelegeau numaidecât ce înseamnă să ai în mână o garoafă roşie. Bărbaţilor, femeilor, până şi copiilor, doctorul Adler le spunea: Spune-mi ce mănânci ca să-ţi spun cine eşti.

Şi mai spunea: Cine nu munceşte nu mănâncă. Şi mai spunea că un soare nou va răsări nu peste multă vreme, un soare al bunătăţii şi ai dreptăţii, soarele unui viitor strălucit.

Un soare pe care văzându-l, te vei simţi înălţat de heruvimi.

70 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Cu fiecare zi garoafele roşii se înmulţeau înfricoşător. Domnii cu blazoane şi cei fără blazoane începură să simtă o anumită stânjeneală în faţa mulţimii, apoi o anumită nesiguranţă, şi teamă, şi groază.

Şi le era teamă şi negustorilor, şi berarilor, şi domnişoarei Erika Faidutti, creatoare de modă, şi domnişoarei Wanda, şi asociatei sale, Elizabeta, proprietare ale Cafenelei şi Cofetăriei „La Tava de Argint”.

A schimba, a schimba, acest verb activ, prea activ poate, devenea din ce în ce mai înfricoşător.

A schimba, a muta, a transforma.

Schimbarea velelor, schimbarea trenului, schimbarea vremii.

Dar ce să schimbe, se întreba doctorul Borkowsky, prim chirurg la Allgemeines Krankenhaus din Viena?

Velele, trenul, vremea?

Timpurile, timpurile. […]

Reacţiunea, garoafele albe, începu să mărşăluiască pe trotuarele din dreapta. Încetul cu încetul, ea ajunse la o poziţie foarte puţin tolerantă, şi asta mai ales datorită discursurilor baronului Vogelsang, protestant de origine prusacă.

Şi: Cine nu e cu noi e împotriva noastră; şi: Diavolii roşii nu îi vor înlătura pe îngerii albi; dacă vor încerca, îi vom ucide fără milă.

Mentalitate obscurantistă de nebuni, de indivizi violenţi, de fana-tici. Din spatele biroului său tranşee, împăratul ascultă, apoi pofteşte pe cineva să iasă. Apoi semnează ce trebuie să semneze, cu o mişcare pe care numai stiloul cu peniţă Adler poate să o facă fână şi elegantă. Apoi reîncepe să studieze schimbările pe care le cer popoarele sale şi e gata să accepte orice cu condiţia ca totul să rămână ca înainte.

Totul pentru popor, spune, dar nimic de la popor; şi, pentru a face fericit poporul vienez, înfiinţează un detaşament de jandarmi imperiali şi organizează, la aniversarea sa, o frumoasă paradă militară, iar seara, focuri de artificii şi stele căzătoare ce par să ardă în cer.

Şi toate acestea pentru fericirea poporului vienez.

Ţine, Doamne, Bătrânul Regat al Austriei şi pe împăratul Nostru.

Ah, frumoasele cuvinte ale imnului imperial pe care poetul Haschka le-a aşternut pe hârtie, iar maestrul Haydn le-a transpus pe portativ.

Pentru a compune imnul Habsburgilor, Haydn şi-a plecat urechea spre douăzeci şi trei de surse muzicale, de la Pater Noster, până la un cântec croat pe care preailustrul maestru îl auzise în Eisenstadt.

Imn solemn, imn demn de o casă imperială, şi regală, şi apostolică. Imnul i-a plăcut atât de mult unei rude a împăratului, încât i-a dăruit maestrului Haydn o frumoasă tabacheră de aur cu portretul acestuia. Inspiraţia Eisenstadt-ului.

În amintirea acestui oraş, împăratul consimţi să se emoţioneze cinci minute, deşi eticheta de la Curte, inspirată de cea spaniolă, prevedea pentru aceste momente nu mai mult de patru.

CENTRUL 71

Ideea ca toate trupele din Imperiul lui să cânte spre desfătarea, mai mult, spre bucuria bravelor şi bunelor sale popoare îl încânta. Totul pentru popor, dar nimic de la popor.

Şi, mental, împăratul silabisi cele cinci vocale de aur A.E.I.O.U. Austriae Est Imperare Orbi Universo.

[…] îşi va putea împlini Mitteleuropa propria evoluţie după destrămarea Imperiului Austriac? Dacă răspunsul va fi pozitiv, se va putea adeveri anticul motto al Habsburgilor: Austriae Erit în Orbi Ultima.

În româneşte de AFRODITA CIONCHIN

Bozidar S. Nikolajevic (1877 – 1947). Fiu al unui reputat om politic sârb, studiază istoria artelor la Viena, apoi la München, Berlin, Heidelberg. Este fondatorul criticii de artă profesioniste din Serbia, ministru al culturii, director de muzeu, corespondent de presă, ataşat cultural la Viena. Autor al unor prestigioase studii consacrate artei bizantine sau celei bisericeşti sârbe.

Deşi îşi datorează notorietatea scriitoricească celor 12 piese de teatru, debutează ca poet, în 1898, cu volumul Lirske pesme 1894 – 1898 (Poeme lirice 1894 – 1898). Ceea ce suscită însă şi astăzi interesul cititorului sunt cele două importante lucrări de memorialistică, de o mare bogăţie a informaţiilor, extinse pe o amplă suprafaţă (cultură, literatură, politică, istoria masoneriei etc.): una consacrată memoriei tatălui său, Svetomir Nikolajevici Radikalna Partija (Partidul radical şi Svetomir Nikolajevic) (1938) şi Iz minulih dana (Din vremi apuse), un jurnal

rămas neterminat. Fragmentul care urmează este extras din acest volum confesiv şi se concentrează asupra reconstituirii atmosferei vieneze de la începutul veacului nostru, din perspectiva anilor în care a fost redactat (1931 – 1935). (Ioan Peianov)

Bozidar S. Nikolajevic Viaţa e vis.

După doi ani jumate petrecuţi la München, am sosit la Viena chiar în ajunul noului an 1931. Venisem cu acceleratul de noapte, prin Salzburg. Era o dimineaţă geroasă de iarnă, invadată de zăpadă, care trebuie că troienise fără oprire în noaptea aceea străzile şi pieţele vieneze. Priveam din automobil cum cei din urmă oaspeţi, bine dispuşi, părăsesc localurile şi se îndreaptă cu pas nesigur spre casă, după sărbătorirea voioasă a Silvesterului.

Aşa, albă, în întregime acoperită de zăpada proaspătă, neatinsă, Viena îmi părea şi acum la fel de frumoasă, primitoare şi intimă ca şi aceea în care îmi petrecusem primele două semestre şcolare (1895 – 1896). Îmi mai stăruie încă plăcut în amintire, cu toate că în cei patru ani şi jumătate în acest oraş am avut destule necazuri, fiind chiar în situaţia de a fi expulzat din Austria pe motive politice. Cu toate acestea, m-am străduit mereu să-mi desluşesc această ciudată atracţie pe care Viena a exercitat-o asupra mea, chiar şi după căderea Imgeriului Habsburgic.

Încetând să mai fie k.u.k. Residenz und Hauptstadt, Viena post-belică devenise un teren al deselor răzmeriţe, demonstraţii şi atentate, refugiu şi adăpost pentru diverşi emigranţi, terorişti, revoluţionari. Pe de altă parte, domnea aici mizeria cea mai de jos. Cerşetorii se înmulţiseră incredibil: cu ochii mei i-am văzut cum stau desculţi în zăpadă, cerşind în genunchi milostenia, cu palma întinsă. Într-una din zilele acelea geroase, mă îngrozisem văzând la colţul străzii o cerşetoare cu copilul, pe jumătate gol, în braţe. Mai târziu mi se explicase că, fără îndoială, acel copil fusese închiriat pentru cerşit! Cerşetorii vienezi editau un ziar al lor special, litografiat, în care publicau

anunţuri de închiriere a locurilor de cerşit, a efectelor – cârje, cârpe, zdrenţe – şi chiar a copiilor…

Şi totuşi, când vine vorba de Viena, toată lumea o pomeneşte cu plăcere. Ea captează simpatiile tuturor, indiferent de culoarea politică. În timpul Habsburgilor, erau numeroşi aceia care, politic, disociau Viena de Austria – pe aceasta din urmă o urau, dar îi vizitau bucuros capitala. Cel mai bun exemplu suntem chiar noi, cei din Serbia antebe-lică: nici austrofobii cei mai înverşunaţi nu erau, în inima lor, împotriva Vienei. Este o atitudine paradoxală şi e greu de spus de unde provine şi în ce constă. Fără a încerca o analiză detaliată, îmi exprim, deocamdată, convingerea că şi acest fenomen a mai prelungit puţin veacul monarhiei bicefale. Spre fericirea ei („Felix Austria”), aproape

Bozidar S. Nikolajevic, Iz minulih dana. SeDanja i dokumenti, Srpska Akademija, Beograd, 1986 (fragment).

*

*

74 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

toţi trimişii străini se îndrăgosteau de Vindobona şi, aproape de regulă, plecau de aici cu inima frântă. Se ştie, de pildă, că mulţi diplomaţi ruşi, în ciuda tranşantei deosebiri dintre spiritul şi mentalitatea ruse şi austriece, deveneau, sub înrâurirea atmosferei vieneze, austrofili înflăcăraţi. Trimisul rus Novikov se convertise chiar în slavofob. În anii şaptezeci el se angajase energic pentru ca Austro-Ungaria să obţină mandat pentru ocuparea Bosniei şi Herţegovinei. Ambasadorii Rusiei, cneazul Lobanov-Rostovski şi contele Kapnist, au contribuit ca, în anii nouăzeci, să se ajungă la cea mai strânsă colaborare ruso-austriacă în problemele balcanice („împărţirea sferelor”). În vara anului 1896, ţarul Nikolai al II-lea face o vizită Kaiserului, iar acesta îi întoarce vizita în primăvara lui 1897. Cu această ocazie, miniştrii de externe rus şi austriac – Muraviev şi Goluchowski – au elaborat acordul referitor la Balcani („pământ nesigur”). Atunci a fost decisă şi anexarea Bosniei şi Herţegovinei. Cât despre

înţelegerea de la Miirzsteg, de la 7 octombrie 1903, încheiată „în vederea reformelor şi pacificării macedonenilor", ea a fost parafată sub mandatul lui Kapnist (Lamsdorff-Goluchowski). Abia în ultimul timp s-a aflat că această înţelegere ruso-austriacă, scoţând efectiv la mezat pielea popoarelor balcanice, conţinea şi o anexă secretă. Conform punctului doi al acestei anexe, Austro-Ungaria urma să ocupe oraşul Skopje, în cazul că Serbia ar fi încercat să se răzbune pentru Kosovo. Domniile lor imperiale nu gândeau atunci nici în vis că foarte curând Serbia va merge chiar mai departe de Kosovo şi se va învrednici să-şi asume o misiune piemonteză în sudul slav.

Am enumerat aceste fapte istorice numai pentru a sublinia puterea de seducţie şi asimilare a Vienei. Cred că în aceasta ar trebui căutată, într-o oarecare măsură, şi explicaţia unor evenimente din Serbia şi Iugoslavia. N-am să mă opresc prea mult la înrâurirea politică şi culturală a Austriei, care a fost, oricum, uriaşă. Va fi suficient să atrag atenţia asupra faptului că însuşi Karadiordje, înainte de revoluţie, fusese subofâţer în armata austriacă şi că – după cum o pune în evidenţă contribuţia istoriografică a lui Alexa Ivic – legăturile sale şi ale răsculaţilor lui cu Austria erau strânse. Aceste legături le perpetuează Alexandar Karadiordjevic: în timpul Revoluţiei maghiare din 1848, el se pune necondiţionat la dispoziţia Vienei chesaro-crăieşti şi, prin mijlocirea lui KniDanin, participă la apărarea activă a Habsburgilor de maghiari.

În ce priveşte influenţa culturală a Austriei, aceasta poate fi apreciată în mod corect dacă nu se scapă din vedere că activitatea reformatoare a lui Vuk Karadjic a fost indisolubil legată de Viena spirituală a epocii.

Prezenţa austriacă a fost dominantă îndeosebi în furtunoasa epocă a frământărilor şi europenizării Serbiei, în anii optzeci. Raporturile regelui Milan cu Viena, de pildă, au fost încărcate de romantism politic. În viaţa primului rege sârb de după Kosovo, Viena a jucat un rol care, prin întorsăturile şi aventurile de-un dramatism de-a dreptul cinematografic, o face atrăgătoare atât pentru

poet, cât şi pentru istoric. Dinastia Obrenovic fusese adepta probată a Austriei: de dragul acesteia, Obrenovicii s-au aflat uneori în divergenţă cu propriul popor. Alexandar Obrenovic, la drept vorbind, n-a fost un austrofil, în schimb

fusese tatăl lui, Milan, care, prin politica sa austrofilă, încerca să menţină prestigiul şi rangul micii Serbii de atunci. Totuşi, aceasta n-a împiedicat Austria să rămână indiferentă atunci când a fost ucis unicul moştenitor al lui Milan, deşi fusese la curent cu întâlnirile conjuraţilor din primăvara lui 1903, de la cafeneaua vieneză „Imperial”. Ziarul vienez „Fremdenblatt” scria că pentru Austria este indiferent cine va domni în Serbia; ea pretinde guvernului Serbiei un singur lucru, iar acesta este: o atitudine corectă şi amicală…

Ce este Viena?... Oraşul măreţ, colorat în tonuri senine, construit pe „frumoasa Dunăre albastră”. În fapt, Dunărea nu este nici frumoasă, şi nici albastră, însă este un fluviu cosmopolit: el uneşte popoarele aşa cum valsul lui Strauss uneşte perechile în unduitoare şi exaltate acorduri. Aceasta este Viena: o cultură veche, a fiecăruia şi a nimănui – nici slavă, nici latină, întrucâtva germană –, un melanj unde fiecare poate să se regăsească. Capitală a chesaro-mozaicului pestriţ, ale cărui pietricele divers colorate le-au potrivit de-a lungul veacurilor popoarele narcotizate de haşişul şi moscul tradiţiilor habsburgice.

Credulitate şi necredinţă. Supusul credea, chesarul însă îi trăda credinţa. Aici se ascunde inima capitalei habsburgice. Palacký, istoric şi patriot ceh, exclamă, în revoluţionarul an patruzeci şi opt: dacă Austria n-ar exista, ea ar trebui inventată L. Fuseseră, înainte de război, politicieni şi patrioţi cehi de seamă – într-o vreme însuşi Masaryk şi Kramarz – care, cu toate decepţiile, au păstrat credinţa într-o Monarhie echitabilă. Cu aceeaşi credinţă se cânta şi prin părţile noastre: „Oricând luminatul împărat i-o cere, în moarte sare mândru grănicer!”… Oare nu conţin aceste versuri un întreg capitol de istorie sud-slavă? Nu

provin aceste versuri din acelaşi izvor din care se trag şi tragediile grofâlor din Celje, Zrinjski şi Frankopan, contele Diordje Brankovic, Pera Segedinac, Alexa Nenadovic, Eugen Kvaternik – ca şi soarta năprasnică a ultimilor despoţi, voievozi şi patriarhi sârbi care, în luptă cu chesarul de la Viena pentru câteva drepturi elementare, au trebuit să bea până la fund paharul de cucută?

Mozaicul cultural imperial s-a dispersat, s-a împrăştiat, dar a rămas partea lui centrală, cea mai pestriţă şi cea mai frumoasă. A rămas martorul de veacuri al evenimentelor istorice, al vechilor şi marilor tradiţii cultural-politice – Viena, în care au cântat Mozart şi Haydn şi unde au venit pe lume simfoniile lui Beethoven… Oamenii sunt din carne şi sânge, dar la Viena muzica îi domesticeşte. Muzica îi umple de uitare şi de iertare. Oare nu este şi aceasta una din cauzele pentru care păcatele istorice ale Austriei Habsburgice au fost uşor şi repede uitate?

Viena avea, ca să mă exprim astfel, însuşirea cosmopolită de a persuada. Aici te puteai lăsa legănat de Valurile mării şi ale iubirii, de Grillparzer, un Calderón al Vienei, sau te puteai exalta de romantismul repertoriului şarmant al lui Raimund, te puteai preda reveriilor odată cu serenadele lui Schubert (Liedul dorinţei) despre cârlionţii mătăsoşi ai frumoaselor doamne din Epoca Biedermeier. Biedermeierul este o specialitate vieneză, dar el a înflorit şi în alte regate-moştenitoare ale Habsburgilor. A ajuns şi prin părţile noastre: Branko Radi Devic, Bogoboj Atanackovic, pictorii Avramovic, Pavle Simic.

Nikola Alexic şi atâţia alţii, până la Veljko Petrovic, reprezentant al beletristicii sârbe… Viaţa e vis – Der Traum, ein Leben –, iar la Viena se putea visa frumos.

Italienii calificau Viena drept nobile e ospidale. Viena stârnea şi entuziasmul francezilor. Îmi aduc aminte că ziarele vieneze scriau că Beaumarchais şi contele Chambrin, ambasadori postbelici ai Franţei, şi-au deplâns „despărţirea de Viena”. Autorul acestor rânduri, ca ataşat

de presă al Iugoslaviei, n-a apucat, cu toată bunăvoinţa, să verse o lacrimă în amintirea Vienei, deoarece autorităţile austriece l-au îndepărtat, pe cel mai scurt drum – „per Schub" –, de pe teritoriul lor. Şi asta numai pentru că scrisese că slovenilor din Carinthia nu le merge prea bine… Dar să ne întoarcem la subiect. Spiritualitatea şi cultura Vienei sunt în bună măsură pătrunse de componentele slavă şi latină. Aceste interferenţe sau – s-ar putea spune – internaţionalismul cultural au făcut ca Viena să ocupe un loc cu totul aparte între centrele culturale ale Europei. Ea poartă o marcă întru totul specifică. Modelul vienez marchează un fenomen distinct în poezie şi arte, în primul rând în muzică (Schubert, Larmer, Marschner). În acest domeniu, elementul vienez realizează, estetic-afectiv, cea mai deplină, cea mai adecvată expresie a sa, care nu e lipsită de trăsături germane, dar nici nu poate fi socotită un produs al acestui tip de imaginaţie.

Francezii au prevăzut corect că, dacă Viena îşi pierde autonomia, aceasta va fi o pierdere nu numai pentru ea, ci şi pentru gândirea şi chiar pacea lumii. La fel de adevărat este că Viena şi Austria, atât spiritual, cât şi prin felul de viaţă, trăsături de caracter, obiceiuri etc, sunt mult mai apropiate Sud-Estului european decât Europei Centrale. Vienezii au avut numeroase legături de sânge, de înrudire, cu toate statele moştenitoare ale Austro-Ungariei; legăturile de acest fel cu Germania erau o raritate.

Şi în politică, şi în artă, Viena înfăţişa o varietate coloristică, o diversitate rar întâlnită, care putea să ofere o privire sinoptică asupra gusturilor şi direcţiilor unei epoci, prin creaţii întotdeauna plăcute şi frumoase. Cu toate că austriecii şi nemţii din Reich sunt din acelaşi arbore, arta lor se deosebeşte în aşa măsură una de alta, încât par a aparţine unor lumi distincte. Pe când artei pur-germane, şi culturii germane în genere, îi sunt proprii o anume răceală şi rigiditate, lipsite de graţie şi fără „schick", cea vieneză se caracterizează prin căldură şi delicateţe. Cea dintâi este ponderat severă şi puţin senină; cealaltă – oarecum fâravă, vioaie şi armonioasă. Graţie pură, gingăşie – nett, cum ar

spune vienezii. La nemţii din Reich – realitatea vieţii; la cei din Austria – bucuria vieţii. Această seninătate, această bucurie a trăitului este semnul distinctiv al artei vieneze. El o însoţeşte de-a lungul tuturor epocilor şi stilurilor. Să luăm, întâi, arhitectura… Sunt aici Fischer von Erlach şi Lukas von Hildebrandt, doi arhitecţi geniali, cei care au ridicat palatele prinţului Eugen şi ale principelui Schwarzwoberg, castelele şi reşedinţele de vară ale înaltei aristocraţii austriece, Belvedere, biserica lui Carol, Schönbrunn-ul. Cei doi au imprimat barocului vienez acea tipică expresivitate şi eleganţă pe care o regăsim, după două secole, în edificiile arhitecţilor secesionişti Otto Wagner şi Josef Olbrich.

CENTRUL 77

De acelaşi spirit este impregnată pictura vieneză, în întregime. Aceeaşi căldură iradiază atât din frescele naivului romantic Moritz von Schwind, cât şi din pânzele celui mai galant pleinairist al Biedermeierul-ul, Waldmuller, pictor al Pădurii vieneze, al Praterului şi al plăcutelor interioare din vechile case ale Vienei. În faţa portretelor lui Friederich von Amerling eşti cuprins de o stare agreabilă, aceeaşi pe care o ai în faţa acuarelelor arhitectonice ale lui Rudolf Alt, în care turnul catedralei Sfântului Ştefan nu încetează să străpungă cerul; şi tot acelaşi sentiment te împresoară în faţa tablourilor surdinizat-decorative, fastuoase şi eclatante ale coloristului Hans Makart. Acest sentiment rămâne neschimbat şi în zilele noastre: de la Gustav Klimt, cel mai important pictor al Secession-ului vienez, de care, o vreme, a fost aproape şi sculptorul Mestrovic, până la straniul futurist Oskar Kokoschka; aceeaşi senzaţie de contopire intimă te va năpădi dacă priveşti sculpturile lui Kaspar Zumbusch (în special Beethoven-ul lui), pe cele ale lui Edmund Helmer (bunăoară, impunătorul lui Goethe) sau pe cele ale lui Victor Tiltner, al cărui monument stufos-baroc închinat lui Mozart pare a simboliza, în marmură, broderia unei sonate a nemuritorului muzician austriac.

La fel ca în artele plastice, Viena oferă şi în domeniul

literelor, al teatrului şi al presei un model aparte. Chiar dacă lucrările de acest fel sunt scrise în aceeaşi limbă, germana, ele se deosebesc şi în fond, şi în formă de cele pur-germane. În timp ce acolo domină uniformitatea, aici ne întâmpină diversitatea, mixtura, avântul temperamental. Presa vieneză, de pildă, prin lejeritatea stilistică, prin vervă, prin spirit şi prin temperatura sentimentului este un fenomen în sine. Ea va reprezenta întotdeauna în istoria jurnalisticii europene un capitol deosebit de interesant. Dintre toate gazetele în limba germană, „Neue Freie Presse" (să ne aducem aminte de foiletoanele ei) era cea mai citită, nu numai în Austro-Ungaria, ci pretutindeni în Europa. În amintirea mea a rămas vie o imagine din vechiul Belgrad sau din oraşele mai mari ale Serbiei, unde atârna pe „reteveiul" din cafenele „Presa" vieneză. Vienezii sunt mândri de tradiţia culturală a oraşului lor, mai mult decât de măreţia şi gloria lui istorică. În asta şi constă contrastul dintre mentalitatea germană şi cea austriacă: germanul este sensibil naţional, austriacul e sensibil cultural. Şi, aşa după cum deosebirea dintre cultura vieneză şi cea pur-germană este tranşantă, la fel este şi deosebirea dintre neamţul din Viena şi cel din Reich. Neamţul austriac se distinge prin două calităţi care nu sunt proprii fiinţei germane: calda bonomie slavă şi o spontaneitate latină, aducând mai degrabă cu cea veneţiană decât cu cea lombardă. Neamţul vienez este o prezenţă agreabilă, şi numai sub cerul vienez a fost posibilă această mixtură între veneţianul germanizat şi neamţul slavizat.

Prin anexarea Austriei la Germania (Anschluss, 1938), Viena a fost redusă de la un centru de importanţă internaţională la un oraş german de provincie. Prin aceasta, atracţia şi importanţa ei au suferit cea mai mare pierdere. Iar pierderea a fost nu numai a Vienei, ci şi a întregii lumi culturale. […]

În româneşte de IOAN PEIANOV

Franyo Zoltán (1887 – 1973) – traducător, eseist, publicist, poet, personalitate proteică a spaţiului central-

european. Activitatea sa este un exemplu clasic de asumare a unui rol de ferment în ceea ce priveşte interacţiunea culturală atât de frecventă în ariile multi-etnice. Traduce în limbile maghiară şi germană din numeroşi poeţi români, printre care Blaga şi Eminescu. În 1968 îi apare la Viena ediţia a doua a antologiei Poeţi români (cea dintâi văzuse lumina tiparului în 1932). La Berlin îi apar patru volume din antologia bi-lingvă (germano-greacă) Lirica grecească (între 1967 şi 1969). Tot în 1969, publică un volum de publicistică: A pokol tornâcân (Pe prispa iadului). Cititorii români au ocazia ca prin intermediul cărţii Bătălia condeiului (1972), ce reuneşte articole, texte memorialistice şi eseuri, să se convingă de profunzimea spirituală a autorului, pe nedrept ignorat astăzi.

Dincolo de scriitor se află însă un veritabil personaj. Se pare că accidentele biografice îşi au câteodată partea lor benefică. Astfel, rănit fiind în timpul primei conflagraţii mondiale, Franyo Zoltán ajunge în preajma celor mai faimoşi scriitori austrieci ai momentului: Rainer Maria Rilke, Hugo von Hofmannsthal. Prilej pentru tânărul Franyo să consemneze clipele petrecute în proximitatea atâtor personalităţi, fără a cădea însă într-o admiraţie lipsită de nerv. Şi totuşi, Franyo Zoltán nu este nicidecum doar cel din paginile polemice, caustice, ale unora din eseurile sale, ci e un autor înzestrat cu o sensibilitate poetică desăvârşită, aşa cum se dovedesc a sta lucrurile într-un fragment dedicat prozaicelor bâlciuri provinciale. Observarea atentă a „lumii minore”, a detaliului aparent nesemnificativ, ironia fină sunt tot atâtea coordonate pe care vor evolua ulterior şi alţi prozatori bănăţeni (Sorin Titel, Livius Ciocârlie, Daniel Vighi, Viorel Marineasa). (Sorin Tomuţa)

Franyo Zoltán

*

În arhivele de război Cu Rainer Maria Rilke în primul război mondial în vara anului 1916, fiind în convalescenţă după rănile primite pe frontul de nord (Galiţia), am fost

repartizat cu serviciul pe o durată de trei luni în Arhivele Militare din Viena, unde, spre marea mea surpriză, în locul birocraţilor cenuşii înăcriţi al comandamentului k.u.k. pe care credeam că-i vom întâlni, am descoperit reuniţi pe cei mai de seamă reprezentanţi ai literaturii vieneze din acele timpuri. Intrasem pe poarta vechii cazărmi baroce din Alserstrasse, plictisit şi pornit împotriva tuturor lucrurilor din orânduirea militară, adică în atmosfera sufletească ce s-a exteriorizat în cartea mea antirăzboinicăbruder-Feind (Frate duşman). Dar după ce am străbătut coridorul lung din faţă şi am ajuns într-o sală mare, cu arcade, în primul moment mi s-a părut că am greşit adresa şi că nu mă aflu într-un birou militar ci, mai curând, în localul unui club al scriitorilor. Doar mirosul stăruitor, îmbâcsit şi acru, de hârţoage vechi, îmi amintea că mă aflu în localul faimoasei „Arhive Militare". Deodată, dincolo de perdeaua deasă de fum care plutea în faţa mea, descoperii vreo jumătate de duzină de feţe prietenoase. Era în toi tocmai o discuţie aprinsă despre o nuvelă citită de unul din cei mai frecvenţi la acest cenaclu literar cu totul ieşit din comun.

După clipele de familiarizare inerente mi-am dat seama că îi cunoşteam aproape pe toţi, fie de prin redacţii, fie de la „Stammtisch"-urile cafenelelor, fie de la Asociaţia scriitorilor Concordia. Era acolo, adunată „în păr", toată „floarea" scriitorimii vieneze.

Ce căutau aceşti oameni ai literelor şi artelor tocmai aici, în această arhivă sumbră? Răspunsul l-am aflat nu peste mult timp: comandantul Arhivei Militare, generalul Hohn, era un om iubitor de literatură (se mai găseau chiar şi asemenea generali în k.u.k!); a cerut să-i fie repartizaţi lui cei mai talentaţi reprezentanţi ai literaturii din Austria, sub pretextul foarte transparent că avea nevoie de ei pentru selecţionarea materialului interesant din punct de vedere documentar şi informativ care se poate extrage din scrisorile, însemnările şi jurna-lele personale ale ostaşilor de pe front, precum şi pentru stilizarea şi sintetizarea acestui material în vederea unei eventuale publicări. generalul Hohn găsise în acest fel mijlocul adecvat pentru

a scăpa de

— Franyo Zoltán, Bătălia condeiului, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, în româneşte de Gelu Păteanu (fragmente).

front pe toţi cei despre care era convins că trebuie feriţi de „moartea eroică”. Erau prezenţi aici, contopiţi într-o armonioasă unire, reprezentanţii celor mai diferite direcţii şi curente literare: Paul Zifferer, foarte cunoscutul foiletonist al ziarului „Neue Freie Presse”; Alfred Polgar, criticul vienez de mare prestigiu; Sil-Vara, literat reputat, autor dramatic; condenhove-Kalergi-junior, fratele promotorului ideii paneuropene; Stefan Zweig, încă de pe vremea aceea celebru ca poet şi eseist; Franz Teodor Csokor, poetul liric care aducea un timbru nou în poezia austriacă; Emil Lucka, autor al unor savante lucrări de psihologie, şi Rainer Maria Rilke, talentul cel mai strălucitor dintre toţi. Aici am fost repartizat eu ca „ofâţer şef de sector”, primind sarcina ca, în virtutea experienţei mele câştigate pe frontul de nord, să controlez munca scriitorilor, oferindu-le consiliile mele provenite dintr-o „documentare”, ca să zic aşa, directă. Dar generalul Hohn nici misi-unea mea nu a luat-o tocmai în serios. Încă de la audienţa de prezentare m-a instruit:

— Dumneata ai datoria să veghezi ca timpul scriitorilor să nu fie solicitat într-o măsură prea mare. Fiecare dintre ei se ocupă şi de opera lui personală; şi ar fi păcat să le stânjenim creaţia…

M-am conformat sfaturilor superiorului meu, ocupându-mă şi eu cu mai multă plăcere de scris, decât de „control”. Tocmai pe atunci, în timpul internării mele în spital, terminasem traducerea celebrei şi multeditatei – în tiraje uriaşe pe acele vremuri – opere a lui Rilke: Cântecul iubirii şi al morţii stegarului Cristoph Rilke, pe care îl cunoşteam de câţiva ani; ştia despre această traducere şi chiar din prima după-amiază a serviciului nostru comun a venit la mine în birou şi m-a rugat să-i citesc, cu voce tare şi accentuat, poezia, întrucât ar vrea să audă sonoritatea ei

în maghiară. Aceasta a fost prima noastră întâlnire în arhiva militară. Abia îl recunoscusem. Purta o tunică ponosită de glotaş, fără niciun fel de grade, avea capul tuns chilug, doar mustăţile sale specifice, pe „oală”, mai erau cele vechi şi, bineînţeles, privirea sa – întotdeauna vioaie şi pătrunzătoare. Cine nu-l cunoştea pe Rilke personal, ci numai din opera sa poetică, şi-l închipuia cu totul altfel decât era, ca un tânăr melancolic, palid, hipersensibil, singuratic. Mărturie despre această imagine sunt multe scrieri contemporane, dar mai ales atâtea scrisori care i-au fost adresate – în cea mai mare parte – de cititoarele sale. Rilke avea însă o înfăţişare cu totul contrară acestui portret imaginar. Era deosebit de vioi, un „causeur” spiritual strălucit, în cele mai comune povestiri ale sale, dominate de o veselie senină, răsăreau, pe neaşteptate, detalii scânteietoare. Avea darul deosebit de a caracteriza diferite situaţii, fenomene sau date omeneşti cu umor ales şi chiar cu o ironie caustică, dar niciodată jignitoare. În acele zile ascuţişul ironiei sale se exercita cu precădere faţă de sine, mai bine zis, faţă de atitudinea lui atât de puţin cazonă şi atât de boem neglijentă. Trebuie să ştim că în prima sa tinereţe Rilke a fost elev al unui institut militar. De această epocă îşi amintea adesea:

— Educaţia din institutul militar a fost excelentă, fiindcă m-a dezgustat pe toată viaţa atât de uniformă, cât şi de indolenţa mic burgheză uniformizatoare… Rilke făcea aluzie nu numai la îmbrăcămintea confecţionată în atelierele militare, ci şi la uniformizarea care se tristă – CENTRUL 81

pâinea tot mai mult în stilul de viaţă al burgheziei. Într-adevăr, atât poezia cât şi viaţa lui erau la polul opus al concepţiilor predominante atunci în societatea burgheză. El nu s-a putut niciodată încadra în mediul burgheziei mijlocii, chiar dacă aceasta îi oferea cele mai confortabile condiţii de existenţă. Nu-şi găsea căminul potrivit niciodată. Schimba locuinţele fără încetare, refugiindu-se nu din sinea sa, ci de cotidianul tern al „societăţii”, de pseudomorala ipocrită a conducătorilor ei, de fanfaronada

pretenţioasă şi inconsistentă a snobilor etc. Când a fost chemat „sub arme” la Viena, din prima zi, Rilke a avut cele mai mari probleme pentru a descoperi un colţ potrivit, unde să locuiască. „Oriunde, zicea el, dar nu în centrul oraşului, plin de uruieli şi zgomote”. Ar fi preferat un cartier liniştit, o căsuţă modestă în mijlocul unei grădini. Când a aflat că Franz Teodor Csokor, Anton Widgans, Arnold Schönberg şi cu mine locuim în vechiul Modling de la poalele munţilor, şi-a exprimat dorinţa să vină şi el acolo. Dar şi la planul acesta a renunţat de-ndată ce a aflat că în acest cartier au început să se stabilească noii bogătaşi, cavaleri ai conjuncturei, din cauza apropierii acestui cartier de staţiunea climaterică mondenă Hinderbruhl, cu ale ei hoteluri pretenţioase şi apartamente unde se practica cea mai deşănţată cartoforie.

Într-o zi, Hugo von Hofmannsthal a invitat pe câţiva dintre noi la o gustare în grădina sa din Rodaun, de la marginea Vienei, unde se putea ajunge fără multe complicaţii, cu o simplă cursă de tramvai. Hofmannsthal locuia într-un mic castel clădit în stil baroc – acolo se afla cunoscuta sa cameră de lucru ovală – Badgasse nr. 3. Vizavi avea şi o grădină mare, plină de plante rare şi de pomi planturoşi. În grădină se afla un mic pavilion cu două încăperi, cu pereţii copleşiţi de ramurile veşnic verzi de luxuriante iederi. Aici ne-a fost servită gustarea. Fermecat, în adevăratul înţeles al cuvântului, de acest „lăcaş de sihastru”, în Rilke se născu instantaneu dorinţa de a locui acolo. Hofmannsthal i-a ghicit gândurile şi s-a oferit cu desăvârşită naturaleţe ca atâta vreme cât doreşte, dar în orice caz pe timpul lunilor de vară, să-i pună la dispoziţie această „sihăstrie”. Ca un copil, Rilke a început să aplaude de fericire şi imediat a trecut la construirea altor planuri, bazate toate pe speranţa că aici i se va risipi – în sfârşit – chinuitoarea neproductivitate care îl stăpânea de vreo patru ani şik eliberându-se de sub constrângerile ei, va putea să lucreze din nou. Încă înainte de izbucnirea primului război mondial, pe când era oaspetele prinţesei Marie Thurn-Taxis, în minunatul castel din Duino, în

superba cameră cu vedere spre Adriatica, pe care i-o pusese la dispoziţie amfâtrioana, Rilke, într-un elan creator de mare intensitate, a conceput extraordinarele piese ale operei sale poetice: Elegiile din Duino. Când a început războiul, tot atât de brusc s-a stins în el incandescenţa creatoare, pierzându-şi total râvna de lucru. Trecuseră trei ani şi continua să lâncezească în această stare de suferinţă, măcinat de îndoieli, de întrebări fără răspuns, sterp. Nu era capabil să scrie un singur rând, şi nici n-a scris în acest timp nimic, în afară poate de câteva scrisori personale. Aici, în această sihăstrie din mijlocul liniştitei grădini, spera să-şi dobândească elanul şi inspiraţia. N-a mai aşteptat nici măcar să-şi guste cafeaua neagră şi, nerăbdător ca un copil, cu o privire

adânc imploratoare, s-a adresat lui Hofmannsthal cerându-i să consimtă să rămână chiar atunci acolo, urmând ca noi, prietenii lui, să-i aducem puţinele lucruri, cărţile şi manuscrisele pe care le avea la un hotel din Viena. Abia a trecut o săptămână de când se mutase în sihăstrie când, la Hotelul „Stelzer” din Rodaun – la vreo cincizeci de paşi de casa lui Hofmannsthal –, a sosit pictoriţa Lou Albert-Lazard, cu care legase, încă din 1913, pe timpul şederii sale la München, o prietenie strânsă. Atelierul münchenez al tinerei artiste, o femeie foarte talentată şi cultă, era locul de întâlnire predilect al celor mai buni scriitori şi artişti de acolo. Înconjurat de vreo duzină de tablouri terminate sau în lucru, s-a întâlnit Rilke şi cu binecunoscuta romancieră Ricarda Huch şi cu Ruth Schumann: atunci s-a învoit ca Lou să-i picteze portretul – ceea ce până atunci refuzase categoric altuia. Nu s-a ajuns totuşi la pictarea portretului, căci Rilke, după obiceiul lui, a părăsit Münchenul, fără vreun anunţ prealabil, şi s-a întors la castelul de la Duino – ca să încerce continuarea elegiilor. Lou aflase abia de curând că Rilke fusese chemat în luna decembrie la serviciul militar. A călătorit în grabă acolo, ca, în sfârşit, vechiul proiect al portretului să se realizeze. Fireşte, l-a căutat pe poet în anturajul lui

Hofmannsthal şi de aceea s-a instalat în hotelul vecin, „Stelzer”. Îndată după prima lor întâlnire, Rilke a închiriat şi el o cameră la „Stelzer”, iar Lou s-a apucat de portretul în mărime naturală. Vreo două săptămâni a „pozat” răbdător artistei Rilke în fiecare după-amiază în interiorul pavilionului, şi când tabloul a fost gata, găsindu-se la cină în grădina restaurantului „Stelzer” cu Alfred Polgár, Stefan Zweig şi soţia acestuia Maria Winternitz, ne-a invitat pe toţi în camera de hotel a prietenei sale să ne arate portretul. Era într-adevăr o operă de artă: reda fidel expresia deloc cotidiană a lui Rilke şi criza lui sufletească de atunci. Însuşi poetul găsea că e cea mai bună imagine a lui, mai autentică decât oricare din nenumăratele fotografii. El a comentat şi analizat, punând în valoare multilateral, cu o rafinată pricepere artistică, pânza, dându-i literalmente viaţă cu parafrazele concepţiei sale poetice, atât de bogată în culori. Atât de fermecător vorbea despre portret, încât sub efectul sugestiv al cuvintelor sale îl vedeam toţi cu ochii lui, iar autocaracterizarea făcută de el atunci avea să ne revină în minte chiar şi după mulţi ani, după decenii întregi. Din clipa aceasta, viaţa lui Rilke a început să oscileze între cei doi poli contrari: de dimineaţa şi până-n primele ore ale după-amiezii trăia sub boltele sumbre ale clădirii Arhivei Militare, iar apoi, până noaptea târziu, se regăsea în solitudinea grădinei din „strada Pădurii” în luptă acerbă cu demonul atât de greu evocabil al creaţiei. Adâncile frământări prin care trecea nu au scăpat nici atenţiei generalului Hohn. Într-o zi, comandantul l-a chemat pe Rilke la el şi l-a întrebat cum crede că i-ar putea uşura munca (pe care, în realitate, Rilke nu trebuia s-o îndeplinească decât formal, pentru ochii lumii). Rilke i-a răspuns răspicat că nu este în stare nici să citească scrisorile sosite de pe front, nu poate suporta suferinţa ostaşilor şi strigătele lor de durere şi de foame, care răzbăteau din rândurile aparent camuflate ale autorilor anonimi; nu poate suporta descrierea rănilor sângeroase, a noroiului tranşeelor, consemnarea ultimelor cuvinte ale muribunzilor, şi nici înfiorătorul

apocalips evocat de aceste mărturii omeneşti despre măcelul detestabil şi lipsit de raţiune care era în toi. Rilke a mai adăugat:

— Domnule general, chiar de comit o crimă militară, eu vă mărturisesc: urăsc războiul!

Generalul Hohn l-a ascultat cu fruntea încruntată, dar nu fără să fi înţeles în sinea lui mărturisirea sinceră şi zguduitoare a lui Rilke. Pe Hohn îl frământa un alt gând: cum ar putea să-l elibereze pe acest poet sensibil din captivitatea sa spirituală?

— Herr Rilke, zise generalul după câteva clipe de meditaţie, dumneata actualmente eşti soldat, şi de vreme ce ai fost repartizat aici, eşti supus ordinelor mele, pe care trebuie să le execuţi. Văd că datorită sistemului dumneatale nervos nu eşti în stare să îndeplineşti nici măcar această muncă uşoară de… scriitor… (Rilke asculta uluit cuvintele şefului său şi se aştepta la cine ştie ce sancţiune drastică, dar cu toate acestea a rămas pe loc, gata să înfrunte toate consecinţele.)

— Sunt silit, prin urmare, continuă generalul, să te repartizez la o altă muncă. Am hotărât! începând din această clipă, dumneata vei lucra în camera din capătul acestui coridor. Am să dispun să ţi se instaleze acolo o masă mare, un stativ de scris – aud că dumneatale îţi place să scrii stând în picioare! –, precum şi o canapea, ca din când în când să te poţi odihni… după oboselile muncii…

— Vă mulţumesc, domnule general, de atenţie, mormăi Rilke într-un limbaj nu tocmai militar.

— Stai! încă nu ţi-am spus tot ce vei avea de făcut de acum înainte! Ţi se vor pune la dispoziţie nişte coli de hârtie albă şi o linie… Misiunea dumitale va fi să liniezi aceste coli, da, să le liniezi frumos şi uniform! Mă înţelegi?

— Vă înţeleg, domnule general, dar…

— Niciun „dar”! Ştiu că dumneata ai un scris frumos, ordonat, cu litere ca de mărgean… Ei bine, în josul fiecărei coli de hârtie îţi vei semna numele… Ce vei scrie deasupra numelui, te priveşte exclusiv pe dumneata… Sper că vei

scrie nişte poezii frumoase, adăugă apoi, cu un abia perceptibil surâs de bunătate.

Emoţionat, Rilke şi-a lipit călcâiele destul de zgomotos, ca pentru cea mai ortodoxă poziţie de drepţi, dar imediat s-a înclinat adânc... ceea ce, evident, era cu totul contrariu regulamentului militar. Peste un ceas, când s-a prezentat ordonanţa şi i-a raportat că din ordinul generalului camera de lucru destinată îi stă la dispoziţie gata instalată, s-a îndreptat într-acolo cu oarecare neîncredere. Prea i se părea totul ieşit din comun! Când a deschis uşa, a avut o plăcută surpriză. Camera era frumos mobilată, prevăzută cu toate cele necesare pentru a putea fi considerată un loc de lucru confortabil, plăcut. Pe masă era linia, iar sub linie un teanc de coli albe... Colile erau gata liniate...

Pe aceste coli a scris Rilke continuarea Elegiilor din Duino – întrerupte în 1914 – şi tot acolo şi primul sonet către Orpheu...

(1965)

În româneşte de GELU PĂTEANU

A.E. Baconsky (1925 – 1977) – poet, eseist, prozator, devine, după un debut nefericit cu versuri conjuncturale, un stilist de prima mână. Cultivă un estetism rafinat, departe de canoanele oficiale. Ca redac-tor-şef al revistei clujene „Steaua", încurajează o serie de tineri talentaţi, creând, într-o epocă ostilă, o veritabilă oază literară. Volume de versuri: Fluxul memoriei, Dincolo de iarnă (1957), Imn către zorii de zi (1962), Fiul risipitor (1967), Cadavre în vid (1969). Ca prozator, publică Echinoxul nebunilor şi alte povestiri (1967). îi mai apar volume de eseuri (Meridiane, 1969; Itinerarii plastice, 1987), iar în 1972 îngrijeşte o Panoramă a literaturii universale contemporane.

Paginile falsului jurnal de călătorie intitulat Remember (vol. I-II, 1977) certifică o întâlnire exclusiv culturală cu fosta capitală habsbur-gică. Deşi paşii îl poartă prin Viena prezentului, privirea are forţa unui revelator care scoate la iveală vestigii glorioase ale

trecutului. Clădirile, muzeele, monumentele au darul de a-l proiecta pe cel care le priveşte avid într-o voluptuoasă călătorie temporală. Viena lui A.E. Baconsky este, într-o anumită măsură, unică, întrucât închide într-însa nu doar o realitate fizică palpabilă, ci şi una ideală, estetizată. Întâlnirea reală cu metropola central-europeană o confirmă în chip fericit pe aceea fâctivă, livrescă. (Sorin Tomuţa)

A.E. Baconsky

Remember* Viena

Toate drumurile spre Occident trec prin Viena. Oraş de răspântie generoasă unde lumea Apusului se îngână cu orizonturile Europei de Răsărit şi spiritul germanic pare să-şi afle bogate confluenţe cu latinitatea, vechea metropolă austriacă poartă farmecul ce-l vor fi avut în antichitate acele claras Asiae urbes de Catul său, la începuturile evului mediu, Veneţia.

Toate lucrurile au aici conture blânde, întotdeauna uşor estompate sau mai curând mobile, şi nici chiar cutezătoarea săgeată a Sfântului Ştefan, pietrificată printre păsările şi norii cerului, nu poate atenua atmosfera de voluptate şi graţie a acestui oraş unde până şi cele mai austere clădiri sunt frecventate de o lumină aurie, şi rafalele vântului hibernal capătă stranii tonalităţi muzicale.

Am descins aici la mijloc de februarie, bogat în ninsoare şi rece, fără să am sentimentul iernii. Zăpada e mai curând un decor la Viena, un mod de a sublinia eleganţa oraşului, o coafură suavă a palatelor din vremea barocului sau a rococoului, un motiv de feerie nocturnă în pitorescul Grinzing, unde se desfată prin pivniţele viticultorilor lumea bună la un pahar de vin nou. Pentru mine Viena era cetatea strălucitelor umbre, mai mult decât leagănul valsurilor şi al operetei. Există fără îndoială şi un oraş al fetiţelor vieneze, al pădurii, al Dunării albastre, al spumoasei frivolităţi care nu e întotdeauna dezagreabilă; Eminescu însuşi, rătăcind pe aleile Praterului, urmărea himera trandafăriilor Clotilde şi fredona, după carnetul

unde şi-o transcrisese, o strofă din Santa Lucia. De altfel, nici nu s-ar putea spune că e aici o caracteristică a spiritului vienez. Mai curând e o infuzie italică, asimilată în timp şi adusă la numitorul unei sensibilităţi deosebite. Nota aceasta de frivolitate exuberantă e foarte acuzată şi la Veneţia şi în Napoli, unde temperamentele solare se risipesc sub stelele nopţii mediteraneene, iar surâsul, exaltarea şi cântecul sunt funcţii fireşti ale intemperanţei devenită natură. Oricum, noii românii nu suntem cei mai indicaţi pentru a ridica piatra… Pentru aceasta ar fi anglo-saxonii şi scandinavii, pe care însă i-am întâlnit pretutindeni prin Viena, prin oraşele italiene sau la Paris, topindu-se ca nişte cuburi de gheaţă în cupele de vin.

— A.E. Baconsky, Remember, fals jurnal de călătorie, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1977 (fragmente).

86 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Oamenii obosesc de a fi mereu consecvenţi cu structura lor, şi uneori caută pretexte de infâdelitate, se trădează pe ei înşişi, evadează din propria lor temniţă, cum spune portughezul Pessoa, duşi de un spirit al compensaţiilor şi al secretelor echilibrării interioare. Un alt orizont geografic, un alt oraş, o altă lume, o climă deosebită de aceea ce ţi-a patronat genealogia sunt tot atâtea prilejuri de a te sustrage legilor după care tu însuţi ceri să fii judecat de semeni. Într-o noapte de exaltare străină descoperi dintr-odată plăcerea unei măşti pe care niciodată încă n-ai îndrăznit s-o arborezi în casa ta, unde până şi lucrurile nu-ţi mai îngăduie să fii altfel decât aşa cum te-ai arătat întotdeauna, unde la cea mai uşoară inflexiune dincolo de frontierele tiranicului autoportret la care te-ai condamnat se dezlănţuie alarma inhibitivă a unui mecanism creat de tine însuţi.

Orice călătorie te face receptiv la ceea ce J. Huizinga numea Homo Ludens, pseudonim nemărturisit fie şi al celor mai gravi, mai posomorâţi dintre noi.

Poate că şi eu am fost altul începând din Viena, începând din prima seară când am speriat păsările din Stephansplatz şi am coborât pe artera supremei

mondenităţi vieneze, Kärntnerstrasse, spre Operă… Stătusem prea multă vreme închis în inconfortabila mea singurătate bucureşteană, mut la replicile superflue ale fantomelor ce mă frecventează nevăzute, restituindu-mi crâmpeie de vechi existenţe obscure neexpiate. O împrejurare pe cât de agreabilă, pe atât de neaşteptată mă aruncase între zidurile patinate ale capitalei Habsburgilor – spectrali în propria reşedinţă de odinioară –, în oraşul pe care cu o jumătate de secol în urmă Blaga îl descoperea privindu-l prin Des Meeres und der Liebe Wellen a lui Grillparzer. Îmi amintesc de primele ceasuri ritmate prin turnuri ascunse în întunericul înălţimii, acolo, undeva pe Ring, între Operă şi celebrul Burgtheater; ninsoare vagă, lumini pierdute în imensul spaţiu al acelui bulevard circular, tramvaie lăsate parcă anume de un edil inteligent, ca să perpetueze în plină agitaţie modernă ceva dintr-un subtil farmec al desuetului vienez, vitrine de cafenele unde-şi avură sediile, mereu flotante, boemele generaţiilor mai vechi – totul se concentra într-o atmosferă ce dizolva elementele. O purtam ca pe o trenă invizibilă în seara întâia din ciclul celor douăzeci şi una de seri pe care le-am petrecut în Austria şi în cea mai mare parte la Viena.

Hotelul „Wandl” unde locuiam era o clădire mai veche, cu faţada modernizată, situată în plin centru, în spatele unei mari şi impunătoare biserici în stil baroc, Peterskirche, dominând mica piaţă cu acelaşi nume, la un mai mult de o sută de paşi de Stephansplatz. Odaie modestă, dar de o curăţenie absolută, care dă senzaţia confortului. De altfel, n-o utilizez decât în chip de refugiu nocturn şi pierd aproape total imaginea obiectelor, destul de reduse la număr, care o mobilează, încât îmi amintesc fără voie cuvintele lui Hugo von Hofmannsthal când spune că în cutare hotel din Germania lucrurile îi păreau absolut ireale, fără o existenţă adevărată, în ciuda indescriptibilei lor banalităţi.

CENTRUL 87

Piaţa elegantă, cu o frumoasă deschidere spre Graben, unde monumentul ciumaţilor, fantezie barocă a

celui mai de seamă arhitect austriac, Fischer von Erlach, care a lucrat dirijând o întreagă echipă de meştri italieni şi germani, se înalţă încadrat de două fântâni d l'italienne, cam târzii, probabil de la începutul secolului trecut. Monumentul, isprăvit în 1693, fusese ordonat de Leopold I după vestita ciumă din 1679, care a bântuit funest între zidurile de atunci ale oraşului. E un punct de atracţie a turiştilor, mai cu seamă americani, care fac în preajma lui o risipă stridentă de fâlme fotografice. Eu am preferat frumoasa şi străvechea biserică, pe care am gustat-o nestingherit până la a-mi deveni familiară. Cuvântul străvechi poate şoca, dar el nu se referă decât la biserica în sine: un relief exterior semnifică legenda întemeierii sale de către Carol cel Mare, în al cărui imperiu se cuprindea şi actuala Austrie, însă alte legende îi atribuie origini şi mai îndepărtate, urcând spre primele veacuri ale creştinismului. Peterskirche, aşa cum ni se înfăţişează astăzi, e o splendidă construcţie a lui Lucas von Hildebrand, din primele decenii ale strălucitului secol al XVIII-lea austriac, de un baroc uşor decadent, amintind profilul mobilelor din vremea Mariei Tereza – a acelor incomparabile tabernacole, bunăoară, dintre care unul, văzut de mine la un anticar remarcabil, chiar vizavi de biserică, şi îndelung admirat în chipul cel mai platonic, costa mai mult decât cel mai luxos Mercedes. Trebuie spus că pentru iubitorul de vestigii miraculoase nu există o mai crudă tortură decât anticariatele occidentale, adevărate muzee miniaturale, de o bogăţie direct proporţională cu preţurile inabordabile pentru muritorul de rând. Încă de la Viena le-am cultivat cu religiozitate, stăruind în lumea vizitatorilor habituali, de cele mai multe ori oameni de gust şi agreabili. Acolo poţi întâlni cumpărători care ştiu valoarea unor asemenea lucruri, alături de maniaci pauperi, primiţi totuşi obsecvios de patronul de multă vreme edificat asupra divorţului brutal dintre competinţa şi finanţele lor. O dată am văzut însă un personaj bizar, îmbrăcat cu precaritate de majordom al unei case scăpătate, bătrân sau mai curând îmbătrânit înainte de

vreme, tăcut şi ostil, plătind sub ochii mei o imensă sumă pentru un Twer de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Situaţii moliereşti vezi mult mai rar: preţurile sunt mari şi parvenitul neavizat ezită de obicei sau, ca pretutindenea, preferă somptuozitatea iluzorie a imitaţiilor, uimit de faptul că lucrurile cu adevărat frumoase sunt infinit mai ieftine decât ciudatele „vechituri" estimate prohibitiv şi absurd.

Punctul de plecare al tuturor vagabondărilor mele vieneze e aşadar însăşi incinta originară a oraşului. Unele edificii de azi sunt clădite pe temelii romane, altele se perpetuează, restaurate din vreme în vreme, din evul mediu, care dă o notă caracteristică şi urbanisticii: străzi înguste, curbate, pasaje, pieţe mici, acoperise înalte. În câteva minute ajung la Hoher Markt, centrul premedieval al Vienei, când actuala Stephansplatz se găsea în afara zidurilor, aşa cum fusese de pe vremea romanilor, care, încă înainte de Christos, aveau aici un castru puternic. Hoher Markt e o mică piaţă mărginită de palate vechi

şi având în mijloc fântâna barocă ridicată de Carol al VI-lea, poate chiar pe locul unde erau odinioară executaţi tâlharii. De aici pleacă Marc Aurelstrasse, coborând spre un canal al Dunării şi slăvind amintirea marelui împărat filosof care şi-a găsit moartea în vechea Vindobona (numele roman al Vienei) în timpul unei campanii împotriva marcomanilor, trib germanic înrudit cu suebii, la 17 martie 180, cu toate că alte surse, şi în primul rând Tertullian, pretind că s-ar fi sfârşit la Sirmium. Conducându-şi legiunile biruitoare spre bătălia ce avea să fie ultima pentru el, înţeleptul şi viteazul monarh îşi va fi rememorat propriile lui cuvinte (IV. 44): Tot ce se întâmplă e la fel de obişnuit ca şi trandafirul primăvara sau secerişul vara, aşa sunt şi boala, moartea, calomnia, ipocrizia şi toate cele ce-i bucură ori îi întristează pe proşti. Ruini romane, urme inefabile de ev mediu incipient, vechime, tradiţie, tot atâtea elemente ce-mi sunt familiare ca şi unda acestui fluviu în care, mai jos, la o depărtare de sute şi sute de kilometri, strămoşii mei îşi

oglindeau chipurile prin acele vremuri sau mai de mult, când zeul lor Soarele ilumina peisaje şi destine rămase în timp sub lacăte de prea puţini cunoscute. E şi în mine ceva vechi, poate şi barbar şi feudal, evuri stinse către care am visat adeseori, porţi înalte şi ferecate de moarte. De aceea mă simt bine în acest oraş, în albia începuturilor lui pe care-o colind ca aurarii căutători de fire sclipitoare în nisip.

Din Hoher Markt ajung într-o piaţă a evreilor – Judenplatz – stabiliţi aici încă în epoca romană şi urmărindu-şi soarta, prosperă dar şi dramatică adesea, de financiari ai oraşului sub toate stăpânirile ce s-au succedat. Cândva era aici ghetoul şi Sinagoga de mult spulberată, în vremuri de năpastă când, prin secolul al XV-lea, au avut loc persecuţii, expulzări, incendii şi ruguri aprinse. Mai departe, la câteva minute de mers, o altă piaţă, Am Hof, loc de turnire în primul ev mediu, când pe zidurile de atunci a trecut umbra vestitului Frederic Barbarossa; un admirabil palat baroc, fost arsenal, cu armonii graţioase de ornamente şi linii, o biserică şi o coloană a Fecioarei acuză amprenta secolelor XVII-XVIII –, atât de pregnante pretutindenea în oraş. Această pecete străluceşte îndeosebi pe Herrengasse; clădirile au şi denumirea franţuzească de Palais. Într-un asemenea edificiu, Wilczek Palais, se află şi sediul Societăţii Scriitorilor, al cărei animator, eseistul dr. Wolfgang Kraus, e de fapt autorul exclusiv al voiajului meu austriac. Am trecut de multe ori pe această stradă a aristocraţilor de altă dată, am dialogat cu unii dintre urmaşii lor şi ochii mi s-au umplut de ceaţă, o ceaţă prin care sunau clopotele dispărute ale lui Hofmannsthal, căutându-se unul pe altul, şi alte clopote mute încercau zadarnic să le răspundă de undeva dintr-o ţară de amintiri şi de nostalgie confuză.

Secolul acesta galant n-a fost chiar atât de frivol şi de epidermic pe cât le păruse urmaşilor pozitivişti şi burghezi, circumscrişi la o realitate pe care o doreau superlativ-concretă şi o priveau cu ochi de posesori virtuali. Fie şi numai faptul de a-i fi meritat pe un Haydn,

un Mozart, atât de vii aici la Viena, şi încă ar fi suficient pentru a

saluta cu o largă reverenţă aceste pietre cu blazoane aliniate ca într-o pantomimă de simboluri esoterice. Un gânditor arab spune că Divinitatea e doar un semn pentru cei capabili să înţeleagă limbajul aluziilor. Orice oraş e un astfel de semn, orice stradă, orice palat nu fac decât să te invite în incinte inepuizabile unde tronează nestingherită fantezia, şi visul conferă tuturor lucrurilor adevărata lor realitate: vai celor ce nu sunt capabili s-o vadă atunci când urmează cursul străzilor prin cetăţi străine, prin care paşii lor nu mai deşteaptă pe nimenea, prin care privirii lor nu-i mai răspunde nicio fereastră deschisă dintr-odată în suprafaţa inertă a poligoanelor de piatră. Plăcerea călătoriilor o descoperi de altfel cu mult înainte de a pune piciorul pe scara unui vagon: primele drumuri sunt întotdeauna cele din jurul propriului tău craniu, cum spunea maghiarul Karinthy, sau din jurul odăii tale, după celebra expresie a lui Xavier de Maâstre. Dacă n-ai fost în stare să le întreprinzi niciodată, voiajele cele mai seducătoare vor degenera la nivelul unor simple acte de transport.

Viena medievală e aceea a Ringului, arteră circulară închisă pe o parte de canalul Dunării, având drept centru Stephansplatz, cu impunătoarea construcţie a Domului închinat Sfântului Ştefan, asemănându-se oarecum, prin anumite elemente, cu biserica Sf. Mihail din Cluj, ceea ce-l face pe eruditul profesor V. Vătăşianu să bănuiască prezenţa unei şcoli comune. Între zidurile înnegrite ale acestei enorme catedrale am stăruit nu o dată, urmărindu-i toată biografia arhitecturală care se întinde pe câteva secole, de la romanic la goticul flamboaiant, şi ajunge până la Renaştere. O împrejurare amuzantă face ca mortarul utilizat la construirea turnului dinspre miazănoapte să fi fost preparat cu must în loc de apă: anul 1456 a fost ingrat cu viticultorii vienezi şi strugurii dovedindu-se mult prea acri pentru a justifica vinificarea, împăratul Frederic al III-

lea, cel ce domni mai bine de o jumătate de secol, hotărâse ca mustul respectiv, în loc de a fi aruncat, să fie folosit la mortar, soluţie tipic austriacă prin caracterul ei de aparentă chibzuială, în fond de o totală gratuitate, frizând poezia.

Elie Faure spune că goticul n-a urmărit obscuritatea ci, dimpotrivă, a murit din dragoste pentru lumină, ceea ce e adevărat, dar lumina rămâne aici redusă la aspiraţie în sine. Toate liniile caută să sugrume suprafeţele, volumele, să le dizolve materia, convertind-o în spirit pur, în idee suverană; toate liniile se adună, guvernate parcă de legile nevăzute ale reductibilităţii universului formal la linie şi chiar la ideea de linie, ce continuă abstract unghiurile ascuţite ale marilor construcţii. Faptul e îndeosebi evident când stai lângă un turn cum e acela al Sfântului Ştefan – foarte apropiat prin sugestie de cunoscuta catedrală ideală a lui Viollet-le-Duc – şi priveşti spre vârful lui fără să ai impresia că-l vezi; mai curând mi se pare că formele dispar, subţiate până la invizibil, şi continuă undeva în infinit prin sferele înălţimilor unde se naşte lumina. Nu atât lumina ce ajunge până la noi, cât mai ales o lumină abstractă, categorială, aceea spre care aspirăm fără s-o atingem vreodată. Senzaţia de dispariţie prin înălţare la cer o am însă

90 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

În preajma zidurilor vechi, pentru că în ele vibrează o epocă în tot ce-a avut ea mai nobil, mai pur, mai autentic. Recompuse deliberat în vremea aşa-zisului neogotic, aceleaşi elemente duc la efecte contrarii: iată biserica numită Votivkirche din Viena, înălţată pe la jumătatea secolului trecut în stilul marilor catedrale franceze, e o oroare, un morman de pietre care a ucis formele pretenţioase ce încercaseră să-l însufleţească.

Domul Vienei are în faţă morminte scufundate. În piaţa de azi era cândva cimitirul.

Trec pe asfaltul sub care dorm generaţii de duhuri sedimentate şi, prin agitaţia maşinilor şi a pietonilor, mă gândesc la ţara mea şi la toate ţările care nu sunt decât

cimitire uriaşe evadate din orice amintire, trecute în timp şi în nefiinţă. Şi noi trecem deasupra somnului imemorial, care e somnul pământului recuperat din văzduh, din vise şi din lumină, aspiratul înăuntrul lui însuşi cu toate sufletele ce au ieşit din hotarele Cuvântului: Şi au ca împărat al lor pe îngerul adâncului (Sf. Ioan Teologul 9.11).

Din Stephansplatz, coborând spre Ring, trec adesea pe Kärntnerstrasse. Magazine elegante, lume elegantă, maşini elegante, printre care zăresc cetăţeni ai ţărilor cu o industrie uşoară mai modestă, înarmaţi cu sacoşe enorme, făcând probabil diverse calcule în faţa vitrinelor unde rămân îngânduraţi. îi deosebesc după croiala stângace a hainelor, după mers, după graba cu care trec dintr-o prăvălie în alta sau după mândria cu care arborează diverse componente vestimentare de ultimă oră, achiziţii recente în divorţ acuzat cu înfăţişarea generală cam rebarbativă. Caracteristică le este şi o anumită importanţă a expresiei, contrastând cu degajarea şi nonşalanţa jovială a vienezilor. Afluenţa pietonilor e suportabilă, fără aglomerare, fără exces de solicitare a prăvăliilor, care sunt atât de numeroase şi diverse sub toate raporturile, încât publicul se distribuie şi cumpărătorul se disimulează de la sine. De altfel, strada comercială prin excelenţă este interminabila Mariahilferstrasse, care pleacă din Ring şi se pierde undeva prin foburgul Penzing, cu vile agreabile şi aerisite. Mariahilfer e o adevărată enciclopedie a negoţului, unde poţi găsi toată gama imaginabilă de produse, iar preţurile devin tot mai acceptabile, fie şi pentru cumpărătorul umil. Nu mă refer la provinciali, care sunt rareori văzuţi în magazine, dat fiind că mărfuri similare se pot găsi chiar în localităţi obscure, oferite nu o dată în condiţii mai avantajoase decât în capitală. Ca să nu mai vorbesc de oraşele mari ca Salzburg, Innsbruck sau Graz, pline de prăvălii ce concurează cu succes abundenţa şi eleganţa Vienei.

Oamenii par friguroşi. Femeile poartă blănuri sau paltoane îmblănite şi cu somptuoase gulere, iar bărbaţii pot fi văzuţi cu mici căciuli de astrahan, care le dau o

uşoară tentă balcanică, în profundă discor-danţă faţă de ţinuta generală. Am bănuit în acest obicei, mai mult decât un imperativ climateric, o amintire a epocii habsburgice, când geografia politică austriacă cobora spre Serbia şi Muntenegru, în plină peninsulă. La Viena, unde oamenii sunt lesne dispuşi la o anumită

autominimalizare colorată de ironie, am şi auzit spunându-se că aici te afli în cel mai balcanic dintre marile oraşe germanice sau dintre capitalele occidentale, ceea ce e însă cu totul gratuit şi fără acoperire în realitatea cu puternică pecete vest-europeană.

Ringul e frumos îndeosebi seara, când spaţiul lui se pune în valoare şi-ţi dă sentimentul că te plimbi pe cheiul masiv al unui fluviu ce străbate oraşul şi se ascunde în neguri. Am crezut că sunt pe malul Dunării când l-am văzut întâia oară sub ninsoarea nocturnă, dar ulterior am avut o dezamăgire văzând că valurile cântate de Strauss au în urbanistica oraşului un rol în toate sensurile periferic. Frumuseţea Vienei se alcătuieşte străină de Dunăre ca şi, de altfel, aceea a multora dintre oraşele vechi, rămase cu structura lor originară medievală, şi nu reprofilate ca Parisul. Chiar la Florenţa, cheiul Arnului te impresionează mai puţin decât, să zicem, Piaţa della Signoria sau Piaţa Domului. Concepţia cetăţii fortificate nu poate fi compatibilă cu frumuseţea largă, deschisă, a cheiurilor ce se oferă unanim; aici dictează legile frumuseţii închise, concentrată asupra ei însăşi într-un elan de verticalitate hieratică – şi în spiritul acestor legi, apele nu au rostul de a-ţi acorda accesul în oraş, ci pe acela de a ţi-l interzice, oprindu-te la porţile acoperite de poduri mobile.

Între Operă şi Burgtheater, pe un spaţiu imens, plin de grădini şi monumente, se deschide calea spre Hofburg, Luvrul vienez, ansamblu de construcţii desfăşurate secole de-a rândul, începând de pe timpul lui Ottokar al II-lea, adică în plin secol al XIII-lea. Intrarea principală e de fapt în partea opusă, pe unde se ajunge din Herrengasse sau

din Augustiner. Acolo e splendida piaţă barocă Josefplatz, cu Biblioteca Naţională, una dintre cele mai bogate din lume. Dar mirosul de infolii, despre care vorbeşte Blaga în paginile lui autobiografice, nu l-am putut simţi. Timpul scurt cât îl aveam la dispoziţie în asaltul solicitărilor unui oraş prin excelenţă al muzeelor şi monumentelor, în care veneam pentru prima oară ca să-mi omologhez toate acumulările livreşti, era cel mult răgazul necesar ca să dai foc unei biblioteci. Când mi se apropia vremea plecării, întorcându-mă o dată dintr-o vizită, am întârziat cu nostalgie lângă zidurile învăluite de întuneric ale acelui templu ce rămăsese inaccesibil ceasurilor mele fugare. Încercam să caut în memorie, printre superstiţiile moştenite, un descântec miraculos menit să-mi readucă paşii, nu peste mult, pe drumurile vieneze; însă faţa lunii, singura ce mă privea în noaptea aceea de la începutul lui martie, nu părea să-mi răspundă, păstrându-şi surâsul ei impenetrabil de mască asiată.

De partea cealaltă a Ringului ajung în Karisplatz, cu masiva biserică în stilul barocului tardiv al Austriei, Kariskirche, zidită de acelaşi Fischer von Erlach, în anii lui Carol al VI-lea, tatăl Mariei Tereza, biruitor în războaie cu turcii şi francezii şi ambiţionând spre stăpânirea Gibraltarului, pentru care a luptat fără succes. În amintirea şi poate pentru sprijinirea acestor vise, biserica ridicată la porunca lui e încadrată de două mari coloane în stilul celei a lui Traian din Roma, simbolizând, se crede, Gibraltarul (coloanele lui Hercule), dar văzându-le

terminaţiile, mici cupole având ceva de Levant, mă gândesc că ar putea simboliza tot atât de bine şi victoria asupra necredincioşilor; două minarete transformate în coloane triumfale latine.

Nu departe e una din cele mai fastuoase pieţe ale Vienei, Schwartzenbergplatz, din care pleacă urcând bifurcate cele două străzi ce mărginesc Belvedere: strada Prinz Eugen, ducând la gara de sud, şi Rennweg, strada Grădinii Botanice. Construit de Lucas von Hildebrandt la

începutul secolului al XVIII-lea, ca reşedinţă a lui Eugeniu de Savoia, mare general, intrat în legendă şi atât de popular încât eclipsa împăraţii, palatul Belvedere mi s-a părut infinit mai frumos decât Schönbrunnul, prin barocul său, care îmbină somptu-ozitatea şi echilibrul de o manieră incomparabilă şi se impune printr-o desăvârşită artă de a armoniza relieful locului, parcul, cu liniile sale. O gradaţie savantă şi secretă a valorilor arhitecturale, un ritm când sever, când elastic, o eleganţă a jocului de linii şi o supleţă a volumelor fac din acest palat o capodoperă a barocului vienez. Clădirea de sus, cea mai importantă în economia ansamblului, adăposteşte azi un muzeu al artei austriece din ultimele veacuri. De pe terasa ei va fi pictat odinioară Canaletto-nepotul peisajele lui vieneze, înainte de a se duce să lucreze şi să moară la curtea varşoviană a lui Stanislas Poniatowski. Fericite vremuri, când Curţile îşi disputau poeţii şi pictorii, muzicienii şi arhitecţii, când până şi căpeteniile militare nu se puteau lipsi de coardele lirei şi de umbra fiicelor Mnemosynei, zeiţa memoriei…

2. Provinciile

Johannes Urzidil, Italo Svevo.
Carolus L. Cergoly, Joseph Roth.
Czesław Miłosz, Miroslav Krleza.
Sándor Mârai, Lucian Blaga.
Illyes Gyula, I.D. Sârbu

Fiu al unui funcţionar de cale ferată praghez, Johannes Urzidil (1869 – 1977) îl reprezintă pe acel scriitor pentru care locurile natale, prietenii, evenimentele trăite fac parte integrantă din operă. Urzidil studiază germanistica, slavistica şi istoria artei, luptă în primul război mondial, lucrează apoi în presă, pentru ca, în 1939, să emigreze, la început în Anglia, apoi în SUA. Cariera literară şi-o începe ca poet, publicând plachete de versuri în spirit expresionist: Sturz der Verdammten (Prăbuşirea damnaţilor), 1920, şi Die Stimme (Vocea), 1930. Deşi va fi obligat, ca atâţia alţi scriitori evrei (Canetti, Roth, Werfel), să ia calea exilului, povestirile şi romanele lui vor dovedi că, afectiv, el nu şi-a părăsit niciodată Boemia natală.

Volumele sale de proză sunt scrieri memorialistice. Dintre acestea, reprezentative rămân: Die verlorene Geliebte (lubita pierdută), 1957, unsprezece povestiri autobiografice din tinereţe, Magische Texte (Texte magice), 1961, sau Das Prager Triptychon (Triptic praghez), 1960, din care face parte fragmentul următor, o descindere, pe fondul primului război mondial, în mijlocul unui cerc de praghezi pentru care arta însemna cel dintâi şi cel de pe urmă lucru, o comunitate încă în putere pentru a păstra viu mitul romantic al poetului. (Tinu Pârvulescu)

Johannes Urzidil Testamentul unui tânăr.

Într-o zi – pe când primul război mondial era în toi pe toate fronturile, deşi întâmplările despre care vreau să vă vorbesc n-au avut nimic comun cu războiul – în cafeneaua „Arco”, scriitorii fură cuprinşi de o agitaţie neobişnuită. Heinrich Mann, aşa se vorbea, ar avea intenţia să viziteze Praga, cu care ocazie urma să ţină o conferinţă. Iar ca temă ar fi ales Émile Zola, mai puţin ca fenomen literar, mai mult ca militant împotriva crizei morale a unei comunităţi naţionale şi statale. Se vorbea în dreapta şi-n stânga ce ar trebui să se facă pentru ca vizita lui Heinrich Mann să fie sărbătorită cum se cuvine.

— Să mergem cu toţii la gară să-l întâmpinăm. Eu i-aş putea oferi trandafâri, propuse frumoasa Wanda, fiica unui tipograf care lucra la un ziar local din Praga. Deşi urmaşe doar şcoala elementară, învăţase pe de rost pagini întregi din Kierkegaard, ca să-l impresioneze pe iubitul ei, R, literat mintos, pagini pe care le recita cu plăcere la cafenea, fără a le înţelege câtuşi de puţin. „Omul este spirit. Dar ce este spiritul? Spiritul este el însuşi. Dar ce este el însuşi? O proporţie raportată la el însuşi; el însuşi nu este proporţia, ci este proporţia raportată la el însuşi. Omul este o sinteză de infinit şi fânit, de temporar şi etern, de libertate şi necesitate, pe scurt, o sinteză. O sinteză este un raport între două lucruri. Astfel privit, omul nu este încă el însuşi”. Şi apoi mai adăuga: „Asta-i tot!”

— Bine, bine, noi ştim că în domeniul proporţiilor eşti la tine acasă, ironiza Walter Fiirth, un om cu părul ca

ariciul, ale cărui merite constau în faptul că ar fi început o nuvelă din care nu scrisese decât prima frază. Walter Fiirth nu moştenise de la tatăl său nimic altceva decât blestemul de a trăi. „Dar", continuă Furth, „acum e vorba de a face ceva pentru Heinrich Mann. O, cât sunt de chinuit!"; îşi încheia aproape toate destăinuirile cu faţa schimonosită şi cu refrenul: „O, cât de chinuit sunt!"

— O duduie extraordinară, exclamă un ceh bărbos pe nume Antonin MaDek, un blând autor, social-democrat şi atât de tare de ureche încât niciodată nu putea urmări vreo conversaţie până la capăt. Privirea lui

— Johannes Urzidil, Testamentul unui tânăr (fragmente), în Amurgul imperiului. Proză austriacă modernă, vol. I, BPT, Bucureşti, 1968, antologie, prefaţă şi note de Dieter Schlesak.

se odihnea cu admiraţie pe chipul Wandei. „O duduie extraordinară, şi ce vedere înaintată are!"

— Heinrich Mann, mormăi Weissenstein, care voia să transforme lumea; eliberarea celor oropsiţi trebuie să vină! Weissenstein vedea în toate fenomenele apropierea acestei eliberări.

Kafka zâmbi din depărtări infinite şi nu spuse nimic.

— Când trebuie să vină? întrebă bunul Oskar Baum cel orb. Werfel sau Max Brod ar putea să ţină cuvântări.

— Minunată idee, sări Fiirth, Max Brod ar putea vorbi în numele generaţiei mai vârstnice. Doar a împlinit treizeci de ani. Nu ştie nimeni cât de chinuit sunt?

Nimeni nu se sinchisi să-i răspundă. Werfel, de altfel, nu-l prea asculta cu atenţie. Când, deodată, afară, pe stradă, apăru silueta unei femei înalte, cu părul alb ca zăpada, dar cu chipul uimitor de tânăr şi de frumos; el s-a ridicat ca-n transă, şi-a lăsat cafeaua şi cornul cu nucă abia început şi a dispărut fără să-şi achite consumaţia. Ţalul Poschta era obişnuit cu astfel de ieşiri şi îi ţinea fără nicio grijă socoteala.

— „Când transformarea ta m-a împăcat cu moartea şi prin tine m-am avântat spre nemărginire", începu să recite

Weissenstein.

— Da, da, iar glume pe tema infinitului, observă Kisch. Reporterul furios, cum era numit, se întorsese de pe front, într-o scurtă permisie, în oraşul său natal.

— Ieri, spunea aici Alice G., începu Weissenstein să-şi interpreteze recitarea, că ea, zeiţa cu păr alb, parcă ar rătăci cu ochii închişi deasupra mării. Că s-ar găsi mereu un înger în preajma ei… Viziunea mersului ei îl face poet!

— Na, na, na, obiectă Wanda, puţin ofensată. Ar trebui să puteţi odată studia femeile când sunt singure. Dar ce-i cu acest Heinrich Mann?

— Ar trebui venerat în genunchi, zise înflăcărat Karl Brand, ca pentru sine; dar aceste cuvinte se adresau şi lui Werfel. Tânărul Brand ardea intens sufleteşte şi trupeşte. Tuberculoza lui galopa dimpreună cu el şi avea întotdeauna febră. Numele1 său de poet şi-l alesese pe măsură. Era într-o continuă ardere.

— Printre prozatorii secolului, interveni R, literat mintos, care mai era şi procurist la o bancă, Heinrich Mann este acela care a transpus în sfera germană, cu un elan de mare raconteur2, strălucita artă a interpretării psihologice, apanaj al francezilor, de altfel. El este acela care apără expresionismul de prăbuşirea în neant. El reuneşte este-ticul şi eticul într-o singură chintesenţă.

— În afară de asta, parcă s-a însurat cu fiica unui fabricant din Boemia, adăugă încet Kafka.

— Ce concepţie grozavă, zise bătrânul MaDek, care, fireşte, nu înţelesese niciun cuvânt.

Furth suspină:

— O, cât de chinuit sunt!

1. Brand – foc, incendiu (germ.).

2. Povestitor (fr.).

Wanda simţi că sosise şi momentul ei.

— Eticul, declară ea, este ca atare generalul. El se află imanent în el însuşi, n-are nimic în afara sa ca să-i fie ţelos, ci, dimpotrivă, este el însuşi ţelos pentru tot ceea ce este în afara sa. Asta e tot!

Deoarece niciunul dintre cei prezenţi nu părea să ia în seamă constatările Wandei, ea bombăni supărată:

— Cum aşa? De ce tăceţi? Doar e un citat din Frică şi tremur. Spuneţi măcar ceva. De pildă: „Du-te dracului!”

— Din cauza ta n-o să putem introduce aici ceremonialul de la curtea spaniolă, spuse Kisch.

Kafka, care niciodată nu zăbovea prea mult la cafenea, se ridică luându-şi rămas-bun printr-un salut distant, depărtându-se cu paşi tot mai rari.

Brand se ridică şi el să plece. L-am însoţit. Peste făptura lui fâravă purta o redingotă încă de pe atunci demodată, moştenită de la tatăl său. Brand era sărac. Tatăl său lucra într-o brutărie. Mama lucra cu ziua. Sora sa era un fel de funcţionară. El absolvise o şcoală comercială şi năzuise, înainte de izbucnirea războiului, să obţină un post în Egipt. Sudul era visul său. Sudul i-ar fi redat sănătatea. Dar războiul i-a curmat şi această posibilitate. Între timp, starea lui Brand se înrăutăţise atât de mult, încât nu s-a mai putut gândi la activitatea sa profesională. Necesitatea de a întrupa şi de a modela acum din spirit ceea ce îi era refuzat şi de neatins a dat aproape, prin constrângere, naştere poetului. Visul a devenit însăşi substanţa vieţii lui şi imaginea visurilor, renunţărilor, dorinţelor şi a revoltei împotriva morţii a devenit conţinutul mesajului său. Căuta un model din nevoia de comparaţie. Astfel a ajuns în cercul nostru. Werfel sau altcineva îi plătea întotdeauna micile consumaţii, aşa cum se întâmpla şi cu Weissenstein, care era cu mult mai sărac. Werfel de altfel îl ajuta pe Brand şi în alte împrejurări şi de aceea îl privea ca pe un trimis al lui Dumnezeu. N-a promis oare nu de mult Werfel că o să recomande lucrările lui Brand marelui editor al scriitorilor expresionişti din Leipzig? Nu a iniţiat el şi o acţiune ca să-l trimită pe Brand într-un sanatoriu din Tirolul de Sud sau poate chiar din Elveţia? Mistuitor se agăţau privirile lui Brand de femeile tinere şi frumoase care stăteau uneori la masa noastră, de Wanda (în mod cinic supranumită de Fiirth „tribuna poporului”), de Milena, plină de simţire şi deşteaptă foc, de vraja eterică a actriţei Martha N. şi de

celelalte vizitatoare paradiziace care apăreau şi dispăreau şi care-şi ofereau graţiile şi îmbrăţişările amicilor lui Brand, iar acestuia, în cel mai bun caz, o blândă îngăduinţă şi cruţare.

— Oare de ce se amuză toţi când o aud pe Wanda citând pe Kierkegaard? întrebă Brand, în timp ce străbăteam oraşul vechi îndreptându-ne spre podul Karl. Mie îmi pare demnă de admirat. De ce pasiune trebuie să fie cuprinsă ca să înveţe, fără să înţeleagă, pagini întregi, numai sperând să-i facă astfel plăcere domnului P! Ce simţământ trebuie să-ncerci când te iubeşte atât de mult o femeie? Şi când te gândeşti că totu-i în van şi absurd! El, ca mai toţi ceilalţi, de mult nu mai are ochi decât pentru Milena.

98 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

— Aceasta este deosebirea între omul care se învinge pe el însuşi, am răspuns eu, şi acela care, în virtutea sacrificiului, ar dori să-şi atingă scopul. Dacă Wanda n-ar face altceva decât să fie prezentă, ar exercita o mai puternică atracţie.

Ea este minunată aşa cum este, chiar dacă n-are cât de cât habar de ceea ce înseamnă cuvântul „ţelos”. De fapt, ce înseamnă acest cuvânt?

— Ţelul, scopul.

— Aşa. Ţelul. Scopul. Crezi că, dacă aş ruga-o pe Wanda să citim împreună, ar accepta? E o idee de-a mea. Vreau să spun, aşa, cu scopul de a-i explica, să ştie cel puţin ce vorbeşte. Eu însumi nu ştiu prea multe. De exemplu, încă nu cunoscusem cuvântul „ţelos”. Cred că aş putea face ceva care s-o ajute în dragostea ei.

— Propune-i.

— Eu? Nu, n-aş putea niciodată. Ar trebui poate altcineva să-i propună în locul meu.

— O voi face eu, îţi făgăduiesc.

— Îţi mulţumesc; oare însă va suporta? Eu sunt bolnav doar. Tuşesc. Câteodată scuip şi sânge. Probabil e şi molipsitor. Ar încerca o repulsie faţă de mine. Şi pe drept cuvânt.

— Prostii. În primul rând că o să te simţi în curând mai bine. În al doilea rând, stă destul de des la aceeaşi masă cu dumneata la „Arco”. În al treilea rând, te simpatizează!

— Crezi? O, asta o spui doar aşa. Şi să mă simt mai bine, Dumnezeule, cum poate să-mi meargă vreodată mai bine? Eu ştiu cât o mai duc, până când mi-oi scuipa şi restul plămânilor. Îmi pot număra pe degete lunile. Ştii, noaptea, când stau culcat şi mă uit pieziş, pe fereastră, la lună sau, pur şi simplu, scrutez hăul negru, atunci începe numărătoarea, atunci număr de la un acces de tuse la altul. Vinele mi se umflă şi respiraţia mi se aude ca orăcăitul de broască. Apoi aprind lumina şi notez socoteala sau îmi imaginez o femeie pe care aş fi avut-o şi pe care am pierdut-o, cu care aş fi avut chiar şi-un copil, una care m-a iubit până la ură şi pe care o urăsc la rândul meu.

În timp ce vorbea, am străbătut pe jumătate aleea cu statuile baroce ale sfinţilor de pe bătrânul pod Karl. De pe trotuarul de peste drum ne-au întâmpinat doi domni, amândoi poeţi, Friedrich Adler şi Hugo Salus. Ei aparţineau „epocii liberale” de pe vremuri, a literaturii germane din Praga. Brand şi cu mine ne-am scos pălăriile, cu o închinare respectuoasă, deşi îi consideram pe cei doi doctori nişte lirici în oarecare măsură demodaţi. Salus, cu cârlionţii de poet până pe ceafă, cu guler ştaif şi lavalieră cu dungi negre, ne făcea condescendent semne cu mâna.

— „Salus reipublicae suprema lex este”, i-am spus lui Brand, care, bineînţeles, nu pricepea o boabă de latină. Acesta este un citat din Cicero şi ştii cum l-am tradus? „împotriva lui Salus să fie aplicate cele mai severe legi ale statului”.

— Poeziile lui, într-adevăr, sunt desuete. Poate odată vor fi preţuite iarăşi. Da, ca şi mobila străbunicilor noştri. Literatura merge pe căi ciudate.

— Totuşi, nu i se poate nega un oarecare merit poetic, am spus eu.

— Şi care ar fi acesta?

— Salus este, după cum ştii, de profesie mamoş. Ca atare, a asistat şi la naşterea mea.

Brand izbucni în râs.

— Vreau să-ţi povestesc ceva, a spus el. L-am întâlnit deunăzi la o conferinţă la clubul scriitoarelor germane. Da, aşa ceva există în Praga. Am ajuns acolo pentru că cineva îmi trimisese o invitaţie. Dumneata ai spune că e imposibil să existe atâtea scriitoare germane la Praga. În mijlocul sălii era aşezată o masă mare, pe care erau îngrămădite o mulţime de romane „Engelhorn”, legate în roşu. Şi în faţa mesei stăteau scriitoarele alegând cu lăcomie cărţile, iar cele mai multe visau să apară odată la „Engelhorn”.

— Asta n-ai scornit-o, Brand?

— Nu, crede-mă! Fiecare cuvânt e adevărat. Şi Adler, şi Salus au fost la conferinţă sau, mai bine zis, la şezătoare. Mai întâi, o făptură tânără a cântat la pian: „Din marile-mi dureri fac cântecele mici”. După aceea, o poetă a citit câteva poezii, despre cerşetorul orb, despre Dumnezeu, despre parcul baroc cu amoraşi de piatră. Apoi Salus m-a onorat adresându-mi-se: „Dumneavoastră, tinere poet, cum v-a plăcut?”. Ce era să-i spun? i-am răspuns cu o altă întrebare: „Cum v-a plăcut dumneavoastră?”. „Poezia despre Dumnezeu nu mi-a prea plăcut”, a spus el, „dar aceea cu amoraşii m-a încântat”.

— Asta o cred şi eu, am intervenit.

— Stai, încă n-am terminat. Adler s-a amestecat atunci în discuţie şi a zis: „Da, tinerii noştri poeţi şi poete, această prăsilă tânără nu-ţi mai cere sfatul. Pe vremea mea, vreau să spun mai demult, exista în Praga un papă al literaturii, pe nume Klaar. Pe el trebuia să-l întrebe fiecare dintre noi dacă o poezie e coaptă sau nu. Dar în ziua de azi? Generaţia de astăzi? Credeţi că acest Werfel m-ar întreba vreodată dacă găsesc bună sau rea vreuna din poeziile sale? Că are şi din astea…”

Brand şi cu mine am izbucnit în râs.

— Şi asta încă nu-i totul, a continuat Brand. Adler a mai vorbit despre vremurile bune de altă dată. „Am mai cunoscut un prozator din Praga”, a spus, „care se numea

Salomon Kohn. I se dusese vestea în toată lumea. A apărut şi în editura Reclam. Era atât de renumit, încât, odată, după miezul nopţii, cineva a bătut în uşa locuinţei sale de pe strada Josephstädter. Kohn deschise. Un american sta înaintea uşii sale. Kohn întrebă: «Ce doriţi?». Americanul răspunse: «Nu mai doresc nimic; l-am văzut pe Salomon Kohn.». Aşa erai preţuit pe vremuri".

Brand trebui să se oprească, pentru că vorba îl obosise din cale afară. Râdea şi tuşea în acelaşi timp. Era cam penibil. Dar mă bucuram că Brand râdea. Cei doi decani ai literaturii se îndepărtaseră între timp în direcţia opusă, spre turnul podului Altstädter, unde şi dispărură.

Noi însă am mai zăbovit pe pod. Dincolo, pe malul stâng al Vltavei, se înălţa, în sclipirile de lumină ale înserării, deasupra învălmăşelii de acoperişuri şi case din strada Kleinseitner, acropola lui Hraschin. Într-una din acestea, în vechea piaţă Radetzki, locuia Brand.

Parterul casei forma un umbrar deschis, sub care vânzătorii ambulanţi îşi ţineau mărfurile, obiecte de lut, mături şi fel de fel de lucruri

de uz casnic, pe care le vindeau cu preţuri mici. Tocmai şi le strângeau, deoarece începuse să se întunece. În portalul bine zăvorât şi bătut în fier era tăiată o uşiţă, prin care se intra într-un coridor mucegăit, neluminat încă. Acesta ducea într-o curte de formă pătrată care, pe o înălţime de patru etaje, era înconjurată cu balcoane întărite cu grilaj de fier, denumite în Praga „Pawlatsche", ecou al arhitecturii baroce italiene, „Pârvula Loggia". Din aceste balcoane se intra în camerele de locuit; ferestrele bucătăriei şi ale câtorva odăi dădeau spre bal-coane, locul bârfelor casei, unde erau situate şi dependinţele comune ale etajelor. Era una dintre acele case străvechi, tipice în Praga, ale oamenilor cu „venituri mici", o clădire-monstru, confortabilă şi fantomatică, din acelea care te înfioară prin unele povestiri şi romane ale scriitorilor praghezi.

Din gang se ramifica, încă înainte de a ajunge în curte, o scară de lemn cu trepte abrupte şi încovoiate, care

scârţâie la fiecare pas şi care duce în sus, la etaje, la balcoane şi la o mulţime inexplicabilă de alte ganguri şi coridoare şi, în sfârşit, în pod, unde sforile de rufe, grinzile, fel de fel de vechituri şi de lăzi vechi îşi exercitau magia încurcată, suprarealistă şi, cum bine se ştie de pe atunci – justiţia lor specială.

Dintr-un balcon, Brand a deschis o uşă şi am intrat în bucătărie, unde, sub un crucifâx cu candelă, se afla şi un pat de fier, al surorii lui, care însă nu era acasă. Odaia lui Brand era dincolo de această bucătărie; dormitorul părinţilor era alături. Tatăl, muncitor în tură de noapte, plecase. Mama, nu mică de statură, dar încovoiată de greutăţile existenţei, schiţă un zâmbet mut de bun-venit. Şi ne lăsă singuri.

Brand îşi aruncă redingota pe pat. Prin fereastra balconului pătrundea, jucăuşă, lumina amurgului, abia atingând dulapul şi capul de ghips al lui Schiller, al cărui nas era cam prăfuit. De pe o poliţă de cărţi cu picioare laterale rotunjite, Brand ridică un teanc de manuscrise.

— Doreşti să asculţi poezii sau proză? întrebă el cu un acces groaznic de tuse care umplu odaia cu un horcăit puternic. Şi, fără să aştepte răspunsul meu, ca şi cum s-ar fi temut că l-aş fi putut împiedica în dorinţa lui arzătoare de a-mi citi, începu imediat să recite pe de rost versuri, agitând manuscrisul în mână şi atât de grăbit, încât capul lui Schiller se clătină în sus şi-n jos, încoace şi-ncolo, aprobând sau dezaprobând parcă.

— Sunt doar curbele febrei, spuse el la urmă aruncând hârtia, dar aşteptând evident o contrazicere din partea mea, sunt numai notaţii grafice ale febrei. Dar voiam să ştii cum arată o noapte de-a mea. Un medic ar putea, cred, să-mi stabilească diagnosticul numai citindu-le.

Încercai un murmur de contrazicere şi de laudă. Se aşeză. Între timp se întunecase de tot.

— Iată-mă deci trăind, dar în curând voi muri. Parcă asta aminteşte de Ippolit din Idiotul, nu-i aşa? Nu e nimic deosebit. Dar demn de remarcat este că eu, în acelaşi

timp, şi trăiesc. Trăiesc intens şi ard. Şi asta trebuie să aibă un anumit sens. Iată-mi tatăl. El pleacă seara la lucru şi se întoarce dimineaţa. Apoi se culcă. După-masa se trezeşte, mănâncă şi pleacă din nou să muncească. Ţelos! Ţel şi scop? Chiria, mâncarea şi medicamentele. Iar aceasta e mama. Ai văzut-o adineaori.

PROVINCIILE 101

Lucrează cu ziua şi spală rufele altora. Ţel şi scop? Chiria, mâncarea, medicamentele. Iat-o şi pe Maria, soră-mea, e mai tânără decât mine, cred că e şi drăguţă. Toată săptămâna se speteşte muncind. Şade într-un birou avocăţesc, aplecată deasupra unei maşini de scris, şi bate la maşină până-şi bătătoreşte degetele. Splendidă soartă pentru o fiinţă tânără! Ţel şi scop? Chiria, mâncarea, medicamentele. Dacă-şi cumpără vreodată o rochie nouă, părinţii privesc neliniştiţi în jur. Probabil – umblă şi ea cu un tânăr. Dar aici nu l-a adus niciodată. Din cauza mea, ştiu asta. Tusea mea l-ar putea speria. Toţi lucrează pentru mine, eu sunt parazitul care consumă banii ce ar trebui puşi de-o parte sau folosiţi cu rost. Zac sau mă târâi încoace şi încolo, ca ploşniţele sau gândacii, şi la nimica bun! Un acces groaznic îi tăie vorba şi-i scuturǎ întreg trupul, apoi se transformă într-o tuse mai uşoară, până ce se stinse cu totul. Şi totuşi, continuă el, totuşi trebuie să fie ceva care să-mi justifice existenţa, un ţel, un scop, un sens, o valoare, altfel nu s-ar fi risipit în van o asemenea imensă energie. Eu însă nu-mi pot descoperi un alt rost decât scriind. Căci altceva nu există. Ceea ce scriu eu deci nu poate, nu are voie să fie total lipsit de valoare. Asta ar fi împotriva naturii.

— Bineînţeles, îmi scăpă, şi mai întâi de toate e foarte important pentru dumneata însuţi. Mă şi speriasem că am redus importanţa operei lui la persoana sa. Şi apoi – am continuat eu repede –, doar rudele dumitale te iubesc. Dumneata n-ai face acelaşi lucru pentru ei? Am simţit îndată că nici această remarcă nu era la locul ei.

— Pentru ce mi-ai publicat în ziar unele din lucrările mele? întrebă el tăios. Din pură milă?

— Cum crezi asta? Pentru aşa ceva n-aş tipări un rând. Conduceam pe atunci o mică revistă lunară. Rostul ei era să fie un mijloc de informare şi să slujească celor mai noi creaţii poetice. Era în timpul războiului. Umanitate! Dar din milă n-aş publica un rând.

— Nu-i adevărat, spuse Brand. Şi totuşi, mai e şi Werfel. Şi el crede, adică aşa cel puţin a afirmat, că este ceva de capul lucrărilor mele. Dar dumneata, pe dumneata vreau să te întreb ceva acum. Şi anume, dacă mor, ai putea să alegi din aceste manuscrise măcar o plachetă şi să te îngrijeşti de publicarea ei? Numai o culegere modestă, ca să rămână ceva. Un sens şi un scop.

— Să mori? De ce să mori? Nu mai fi atât de prăpăstios. Există acum metode noi. Pneumotorax, de pildă, şi…

— Mi s-a făcut. Nu. E în zadar. Uneori mă întreb: de ce tocmai eu sunt condamnat la moarte? Şi-mi răspund: tocmai eu, fiindcă mi-a fost hărăzită, ca în derâdere, şi puterea de a crea. De n-ar fi asta, m-aş resemna mai uşor. E cumplit să-ţi imaginezi totala dispariţie a fiinţei. Vei avea grijă să rămână ceva?

— Sigur c-o voi face. Vorba căzu ca o piatră în întunericul încăperii. Nu mai îndrăzneam să adaug un cuvânt de consolare sau îmbărbătare.

— De fapt, mai voiam să-ţi citesc ceva. Dar mai bine îţi povestesc. Nu trebuie să aprindem lumina. Se vorbeşte mai lesne pe întuneric. De altfel, ştiu aproape totul pe de rost.

Lăsă puţin timp să treacă. Apoi începu, şi acestea sunt propriile sale cuvinte:

102 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

— După o existenţă bolnăvicioasă de 21 de ani, moartea s-a cuibărit în plămânii săi, măcinându-i, şi, cuprins de o febră îngrozitoare, simţea cum sângele vuieşte în el şi cum îi îngheaţă saliva pe buze. Patul alb gemea sub tremurul mădularelor sale putrede. Ochii albaştri se împăienjeneau de un cenuşiu opac, pe fruntea încinsă vinele se umflau ca funiile, în inimă i se revărsa un

torent de foc. Şed lângă bolnav şi-i ţin mâna în mâna mea. Vocea lui se fărâmiţează la primul strigăt, ca porţelanul fân, subţire, şi răsună pe urmă sec, asemenea unui huruit. Tusea sfâşietoare îi tăia, ca un fluierat, gâtlejul, rătăcea prin odaie, aluneca pe pereţi şi apoi se pierdea.

Mama stinse lumina şi aprinse o alta, mică, verde, pâlpâitoare, acel paznic singuratic al nopţilor de zbucium. Eu nu mă mişc de la patul lui, voi rămâne până dimineaţa, arăt cu mâna spre divan. Femeia nu înţelege. Bolnavul zace aici, toropeala îi apasă pleoapele fierbinţi. Mama a plecat şi uşa s-a închis fără zgomot. îl văd în patul alb, în lumina verde de veghe în noapte, cum deschide ochii împăienjeniţi şi cum mă sfredeleşte cu privirea, simt, ştiu că sunt prizonier în sufletul lui, simt durerea tusei şuierânde şi mă afund în somn. În somn, însă, sunt treaz. Mii de făpturi se schimbă hidos în lumina verde. Afară plouă, o ploaie intermitentă. Sunt treaz în somn şi ştiu tot ce se întâmplă afară. Va dura veşnic această ploaie care mă mistuie şi mă ţine ferecat în odaia asta strâmtă? Norii imenşi, învălmăşiţi, n-or să dispară de pe cer? Vor să şteargă toate, toate zilele prin curgerea lor, vor să spele tot ceea ce e strălucitor pe străzi? E noapte. Din trupul meu vlăguit, putred de boală, se naşte un altul, sănătos. M-am născut din nou deci, cu noua mea fiinţă cutreier străzile.

Plouă de ceasuri întregi. Veşnice ore care se pierd în neant. Dar forţele cerului încep să se epuizeze. Potolirea ploii mă înviorează. Nedumerit trec prin întuneric. Arareori fereastra unei crâşme străluceşte, dar nu aud niciun zgomot. Casele par vii pe dinăuntru, însă chipul lor e mort. Niciun sunet, şi totul în mine tânjeşte după sunet şi cuvânt. Ploaia a încetat. Mergând înainte, privesc în jurul meu în întuneric. O, stradă străină, nesfârşită şi niciodată străbătută ziua! E strada morţii oare? Drumul mă chinuie. În întunericul unei porţi, pe scări, stă ghemuită o fiinţă. Mă aplec să-i văd chipul. Un om fără nas, cu ochiul stâng scurs, cu ochiul drept înfipt în cer, pe genunchi cu o armonică. Degetele cântă, dar nu scot niciun sunet. Fug,

întunericul îmi străpunge ochii; mă cuprinde o spaimă cumplită că aş putea orbi şi eu. Câte ore s-au scurs? Sau poate numai minute pe care creierul meu biciuit le amplifică?

De pe streaşina caselor, o pisică neagră îmi ţâşneşte printre picioare. Caut cu privirea animalul nocturn. Îl văd în mijlocul străzii, blana neagră şi de obicei moale este acum udă şi răvăşită. Ochii pisicii ard şi strălucesc, iar ai mei se fixează în ei. Tot privesc în focul acestor ochi până ce ei încep să vorbească în creierul meu: „Vino! Urmează-mă! Te duc acolo unde veşnic se naşte ceva nou din ceea ce a fost, unde uimirea te va cuprinde, în imperiul păsării Phoenix, ai dreptăţii eterne”.

Trebuie să urmez animalul, care se îndepărtează cu spatele înainte, ca un rac. Neîncetat, privirea mea e pironită în ochii de pară. Mă duce repede înainte, încep aproape să gâfâi şi un şuierat straniu îmi străbate printre dinţi. Mă clatin de oboseală, dar iată că pisica se opreşte în faţa unei case care mi-e cunoscută din vis! Cunosc această casă pustie ale cărei ferestre sunt toate zidite şi a cărei uşă neagră de fier pare a fi gâtlejul întunecat al unui Moloch. În afundul ei arde licărind o candelă cu lumina verde care mă atrage ca un magnet. Urc scările. Din loc în loc, ard lămpi ciudate. Şi iată-mă în gangul ultimului etaj. Aici simt însă că-mi lipseşte ceva: pisica, animalul cu ochii de foc.

Am rămas singur. Coridorul lung n-are ieşire. Par captiv. Aş dori să fug, dar nu mai găsesc scara. Bâjbâi de-a lungul pereţilor, luminile ard din orbite adânci şi goale. Palmele îmi sunt aproape zdrelite. Mi-e inima torturată de spaimă. În cele din urmă, găsesc o uşă ce duce într-o încăpere întunecoasă. E rotundă ca o căldare cu sânge clocotind în ea, din care se ridică aburi. E viaţa? Închid ochii.

Mă trezesc din nou pe o stradă străină. Ştiu că e ziuă. Mă furişez peste pavajul străzii. Abia mai umblu. Acolo e casa în care locuiesc. De-acolo pleacă un tren. Văd un

giulgiu cu litere albe. Ele alcătuiesc numele meu. Mă îngroapă, şi eu sunt aici şi trăiesc. Apoi se deschid doi ochi. Şed lângă bolnav şi-i ţin mâna încinsă. îl iubesc.

Dar ştiu că va muri în curând. Mâna lui mi-a spus-o.

Aceasta era o parte din testamentul lui Brand.

— Aşa va fi, spuse el, după o tăcere mai îndelungată. Atunci a intrat mama. A aşezat pe o noptieră o lampă cu abajur verde. Pe când făcea aceasta, cu mâini nesigure, i-am surprins privirea iscoditoare şi deznădăjduită alunecând peste chipul fâului ei, peste mine, peste lucrurile din odaie, şi pe urmă stingându-se în ea însăşi. […]

În româneşte de IV. MARTINOVICI

Italo Svevo – pseudonimul lui Etore Schmitz, nuvelist şi romancier triestin, una dintre cele mai importante figuri literare ale Italiei contemporane. Născut la Triest, în 1861, într-o familie aparţinând burgheziei industriale, Svevo urmează cursurile Academiei de Comerţ, pe care le întrerupe în 1880, atunci când fabrica tatălui său intră în stare de faliment, după care devine funcţionar de bancă. Contractează o căsătorie extrem de avantajoasă, care îl propulsează în postura de antreprenor al unei importante întreprinderi din Triest, permiţându-i să se dedice literaturii. Destinul său literar este, în perspectiva literaturii italiene, unul dintre cele mai spectaculoase, datorită mai ales complicatelor avataruri ale receptării. Recunoaşterea operei lui Svevo a fost tardivă; pe deplin, ea s-a impus abia la câteva decenii după moartea scriitorului (1928). Primele texte, nuvela de factură naturalistă l'assasino di Via Belpaggio (Asasinul din strada Belpaggio), 1890, sau piesa neterminată Ariostogovernatore (Ariosto, guvernator) trec aproape neobservate; la fel de puţin prizate vor fi şi celelalte lucrări ale scriitorului, Una vita (O viaţă), 1892, Diario per la fidanzata (Jurnal pentru logodnică), 1896, Senilită (Senilitate), 1898, sau chiar capodopera la conscienza di Zeno (Conştiinţa lui Zeno), 1925, ori alegoria etică la novella del buon vecchio e della faciulla (Romanul

bătrânului de ispravă şi al copilei), 1929, iar asta mai cu seamă din cauza autorităţii pe care canonul verist o exercita asupra sensibilităţii italiene de la începutul secolului XX. Opera sa, neinteresantă la început pentru criticii şi publicul din Italia, începe să fie explorată în străinătate, mai întâi în cercurile italienişti lor francezi; însuşi James Joyce, cu care scriitorul ia lecţii de limba engleză, se declară entuziasmat. Circulaţia din ce în ce mai mare a romancierului în străinătate nu rămâne fără urmări: lecturi ulterioare din perimetrul italian descoperă în Svevo un artist de mare profunzime şi originalitate, a cărui operă, inspirată de noile, pe atunci, descoperiri ale psihanalizei, devansează în modul cel mai radical gustul epocii. Abia după ultimul război, reputaţia de precursor a romancierului devine din ce în ce mai solidă şi importanţa operei sale pentru istoria literaturii italiene se prezintă în fâne într-un chip desluşit.

Fragmentul de faţă, deşi redactat la persoana a treia, cu o obiectivitate deliberată, parodică, este, totuşi, un „profil autobiografic”, prilej de rememorare a unei genealogii, a unui spaţiu şi timp care se revendică, toate, destinului comun al Europei Centrale de la finele veacului trecut şi începutul celui de-al XX-lea. (Dorian Branea)

Italo Svevo Profil autobiografic

*

Spre a înţelege raţiunea unui pseudonim care vrea să înfrăţească stirpea italiană cu cea germană, trebuie să avem în minte rolul pe care, de aproape două secole, îl împlineşte Triest la Poarta Orientală a Italiei: rol de creuzet, ce asimilează elemente eterogene pe care comerţul şi dominaţia străină le-au atras în vechiul oraş latin. Bunicul lui Italo Svevo a fost funcţionar imperial la Treviso, unde s-a şi căsătorit cu o italiancă. Tatăl său, aşadar, deoarece a trăit la Triest, se consideră italian şi se căsători cu o italiancă, de la care avu patru fetiţe şi patru băieţi. Pseudonimul de Italo Svevo a fost determinat să şi-l aleagă nu de la îndepărtatul său străbun german, ci de la îndelungul său popas, în adolescenţă, în Germania.

Tatăl lui Italo era de mult asimilat când, încă tinerel, înfiinţa la Triest un întreprinzător şi profitabil comerţ de sticlărie. Nu se putea trăi la Triest izolându-te de mişcarea ideilor, care, în acest oraş labo-rios, a fost totdeauna foarte activă şi fecundă. În multe circumstanţe, alături de numele celor mai zeloşi patrioţi italieni liberali, se poate găsi şi numele tatălui lui Italo. Mai târziu, se va vedea, în locul său, cel al fiului. Italo fu director al „Ligii Naţionale”, al „Societăţii Triestine de Gimnastică” şi al „Societăţii patriotice”. În 1918, în ajunul revoluţiei din 30 octombrie, fu văzut în adunările pregătitoare în casa deputatului Edoardo Gasser.

Născut la 19 decembrie 1861, Italo Svevo avu parte în casa părintească de o copilărie foarte fericită. Cu toate acestea, mama sa având o fire blândă şi lipsită de autoritate, părintelui i s-a părut necesar să-i ia povara de a educa singură droaia de copii: la 12 ani, Italo, împreună cu alţi doi fraţi, fu dus într-un colegiu de lângă Würtzburg, unde trebuia să se pregătească pentru cariera care tatălui i se părea cea mai fericită, aceea de comerciant. Învăţământul din acel colegiu nu era, desigur, dintre cele perfecte, dar, învăţând în câteva luni limba germană, tânărul, ajutat de câţiva profesori şi împreună cu alţi colegi de şcoală şi, mai ales, cu unul dintre fraţi, Elio (mort la 22 de ani), se dedică cu pasiune studiului literaturii. Cunoscu clasicii germani cei mai mari şi, în primul rând, îndrăgi romanele lui Friedrich Richter

— Text apărut în „Secolul 20”, 1979, nr. 1 – 2 – 3.

(Jean Paul), care avură negreşit o mare influenţă în formarea gustului său literar. În afară de clasicii germani, putu cunoaşte în traduceri desăvârşite pe Shakespeare şi câţiva scriitori ruşi, mai ales Turgheniev.

Întors la Triest, la vârsta de 17 ani, frecventă timp de doi ani Institutul Superior de Comerţ, fondat în 1868 de baronul Pasquale Revoltella (care avea să devină nucleul actualei Universităţi de Ştiinţe Economice). Fură doi ani de activitate intensă, care avură darul, în acelaşi timp, a-l face

să se cunoască mai bine, înţelegând că nu era născut pentru comerţ. Omul acela nobil care era tatăl său i-ar fi îngăduit să-şi reia studiile, dar, pe neaşteptate, se petrecu o catastrofă. Pentru a-şi întreţine afacerile, tatăl înfiinţase o mare industrie de sticlă, care sfârşi prin a-i absorbi toată averea, şi Italo fu nevoit să intre imediat mărunt funcţionar responsabil cu corespondenţa la sediul triestin al Băncii Union din Viena. Era plătit prost, conform obice-iurilor de acum 40 de ani, dar tatăl său, îmbătrânit deodată prematur în urma eşecului, nu mai ştiu să-şi readucă afacerile la înflorire, lucru ce impunea ca toţi membrii din familie să caute de lucru.

Viaţa lui Italo Svevo la Bancă e povestită cu grijă într-un fragment din primul său roman, O viaţă. Partea aceea e cu adevărat autobio-grafică. Şi sunt descrise acolo şi cele două cursuri serale frecventate asiduu la Biblioteca Civică. Se putea spune că, în sfârşit, începea să acumuleze puţină cultură italiană. Petrecu câţiva ani în compania lui Machiavelli, Guisardini şi Boccaccio. Apoi, descoperirea operelor lui Francesco de Sanctis aduse în studiile sale oarecare disciplină. Şi contemporanii, Carducci mai ales, exercitară o mare influenţă asupra sa. Şi poate, sub influenţa lui Carducci – mai târziu mărturisi că regreta amarnic –, nu iubi în acea perioadă, când se simţea destul de tânăr spre a mai învăţa ceva, pe Manzoni.

Dar nici pasiunea pentru romanul francez nu-i lăsă timp. O viaţă e cu siguranţă scrisă sub influenţa veriştilor francezi. Citi mult Flaubert, Daudet şi Zola, atunci, aprofundă mult opera lui Balzac şi, într-o oarecare măsură, pe cea a lui Stendhal. În lecturile sale dezordonate, se opri îndelung asupra lui Renan. Dar autorul preferat deveni curând Schopenhauer şi poate că se datori marelui filosof pseudonimul de Italo Svevo, care apăru pentru prima dată pe coperta romanului o viaţă. Alfonso, protagonistul romanului, avea să fie tocmai personi-ficarea afirmării schopenhaueriene a vieţii, atât de apropiată de nega-rea ei. De aici, poate, concluzia romanului, rece şi aspră ca termenul unui silogism.

Triest era pe atunci terenul cel mai propice pentru o cât mai completă educare spirituală. Aşezat la răspântia mai multor popoare, ambientul triestin era impregnat de culturile cele mai diverse. La „Minerva” (societate literară triestină) nu se luau în discuţie numai argumente literare, rurale sau naţionale. Persoanele culte din oraş citeau mult autori francezi, ruşi, germani, scandinavi şi englezi. Şi, în micul mediu, se cultivau cu asiduitate muzica şi pictura. Italo Svevo fu atras în mod firesc de toate cenaclurile artistice şi literare din

tinereţea sa. Un pictor cu şase ani mai tânăr decât el, Umberto Veruda, ce ajunsese celebru, se legă de el printr-o prietenie adevărată, care avea să dureze până la moartea sa. Silvio Benco („Piccolo della Serra”, 8 sept. 1927), făcând recenzia celei de a doua ediţii a romanului Senilitate, face consideraţii asupra figurii sculptorului Balli (Benco îi cunoscuse bine pe Svevo şi pe Veruda), în care recunoaşte pe Veruda, sintetizând modelul şi copia, cu următoarele cuvinte, care explică perfect influenţa decisivă pe care pictorul ar fi exercitat-o asupra scriitorului, încă de pe vremea când era copleşit de nenorociri (moartea fratelui, ruina financiară şi, curând după aceea, moartea părintelui): „Figura sculptorului Balli (care în roman e oarecum mitul solar al artei), inimoasă, aventuroasă, sceptică, refractară oricărei vieţi morale, dar capabil de orice act de caritate şi, chiar, de orice înţelepciune... Cartea nu descrie decât acel portret robust al lui Veruda, dar îi redă modul de a vedea lucrurile şi o anumită justeţe şi corectitudine a conştiinţei de artist. Şi dacă Svevo învăţă de la pictor arta de a râde de viaţă în loc să moară, la rândul lui, Veruda fu răsplătit: într-adevăr, capodopera sa, Portretul sculptorului (Galleria D’Arte Moderna, Palazzo Pesaro, Venezia), reproduce cu fidelitate o scenă din Senilitate”.

Italo Svevo fu ani de zile colaborator asiduu la „Indipendente”. Înainte de a publica o viaţă, se bucură de un oarecare renume de critic literar în micul mediu

citadin. Putu fi onorat de prietenia lui Riccardo Pitteli, Cesare Rossi şi chiar Attilio Hortis. În «Indipendente» publică şi o lungă nuvelă pe care, apoi, o consideră de interes minor.

O viaţă, pe care Cremieux o socoteşte că ar fi corespondenta italiană a romanului flaubertian Education sentimentale, fu publicată în 1893 de editorul Vrem din Triest, epuizată apoi, dar autorul considera că nu venise încă momentul să scoată o a doua ediţie. Desigur, autorul, deşi avea 30 de ani, dovedea o anumită imaturitate. Eugenio Montale („L'Esame" din nov-dec. 1925) spunea: „E un mare roman, dominat şi străbătut de unele teme fundamentale, pe care se pare că nimeni nu le aprofundează: există aici o educaţie sentimentală doublée de un eseu asupra unui caz nenorocit de urbanizare. Dar mai e, totodată, difuză, o analiză fidelă a vieţii funcţionarilor. Ca şi cum asta n-ar fi de ajuns, autorul ne mai redă, pe lângă interiorul unei familii sărace mic-burgheze, şi un amănunţit tablou cu „întoarcerea fâului risipitor" în satul său natal. Dacă adăugăm că protagonistul, Alfonso Nitti, e dominat de „lucruri care-l depăşesc", care-l duc la ruină, apare clar că o viaţă e, înainte de toate, o carte curajoasă".

Desigur, pentru autor, legătura lui Alfonso cu Annetta, bogata fiică a bancherului Maller, e partea cea mai importantă a romanului, care la început purta titlul Un inapt, fiind apoi modificat în urma refuzului lui Emilio Trèves de a publica un roman „cu un asemenea titlu". Dovadă, desigur, de marele bun-simţ al unui editor atât de important! Alfonso e, de bună seamă, frate cu protagoniştii din celelalte două romane ale lui Svevo. Abulic precum Brentani şi Zeno. Numai că aici, dincolo de analiza unei slăbiciuni atât de mari, e evidentă încercarea

de a o încadra într-o teorie oarecare, de a o sublima într-un fel. Enrico Rocca („La Stirpe", anul V, sept.) scrie: „Neliniştile, suferinţele şi obsesiile lui Alfonso Nitti sunt motive prea familiare lui Svevo pentru ca acum ele să nu

fie enunţate cu naturaleţă şi cu forţă. Pe de altă parte, cenuşiul vieţii birocratice şi mizeria financiară şi morală a bietei familii decăzute sunt exprimate cu un relief care ne recompensează pentru multele inexpresivităţi romantice”. O viaţă avu un oarecare succes, deşi nu atât de larg, şi lipsit de ecou. Domenico Oliva spunea, în „Corriere della Sera”, că acest roman nu era datorat „primului venit”. Cu oarecare asprime, reproşă titlul, care i se părea luat de la capodopera lui Maupassant, pe care Svevo nu-l cunoştea atunci. Presa triestină făcu o primire frumoasă noului roman, dar ediţia de o mie de exemplare fu încet epuizată în darurile pe care autorul le făcu prietenilor şi cunoscuţilor. (în acelaşi an apărea ediţia a doua, la Casa Montreale din Milano). De altfel, puţinii critici care se ocupară de roman dedicară multe cuvinte (din păcate, îndreptăţite) unor reproşuri aduse sărăciei limbii, plină cu solecisme şi forme dialectale. Scuza lui Svevo constă în însăşi povestea destinului său propriu. E fără îndoială că, dacă o viaţă ar fi fost primită mai favorabil, Svevo ar fi avut puterea să abandoneze încă de atunci afacerile sale atât de prost retribuite şi să-şi reia, încet-încet, educaţia literară, atât de neglijată între timp.

Senilitate fu publicată, aproape după şase ani, de acelaşi editor, Vrem (apoi, în 1927, ediţia a doua, de editorul Montreale). Este povestea aventurii amoroase pe care tânărul, în vârstă de 30 de ani, Emilio Brentani şi-o îngăduie, culegând-o, cu bună ştiinţă, pe străzile Triestului. Emilio, un mic funcţionăraş, care se bucură în cercurile orăşeneşti de un oarecare renume literar, suferă că a irosit (şi că nu a folosit) mare parte din viaţa lui. Ar vrea să ducă aceeaşi viaţă ca sculptorul Balli, prietenul său, care e recompensat de insuccesul artis-tic printr-un mare succes personal, în special la femei. Până acum, lui Emilio i se pare că n-a ştiut să-şi imite prietenul din cauza marii răspunderi care apasă pe umerii lui, destinul surorii sale, Amalia, care trăieşte lângă el aceeaşi inerţie, fără tinereţe şi lipsită de farmec. În schimb, sora e neliniştită profund văzându-şi fratele cum, fără nicio reticenţă, se

aruncă în jocul periculos şi interzis al dragostei, dar convingându-se curând, prin exemplul fratelui şi al teoriilor lui Balli, că ea este cea amăgită, şi că, în fond, iubirea e dreptul tuturor. Pentru Emilio, între timp, mica aventură în voia căreia se abandonase devine importantă, deşi invers proporţională cu calităţile morale ale Angiolinei. Căci fiecare descoperire a josniciei sau trădării Angiolinei n-au alt efect decât să-l lege şi mai mult de ea. El simte ataşamentul şi subju-garea sa faţă de acea femeie ca pe un delict. Neputând să-l imite pe Balli, îi cere ajutorul. Intervenţia lui Balli între cei doi îndrăgostiţi, ca şi între frate şi soră, duce la rezultate dezastruoase. Amândouă femeile se îndrăgostesc de el. Zadarnic Emilio încearcă să-l îndepărteze de Angiolina, deoarece aceasta îl iubeşte, dar nu-i este greu să o facă

cu sora sa, care acum e nevoită să se întoarcă la inerţie, dar obţinând, pe ascuns, uitarea, în eter. Într-o zi, Emilio îşi găseşte sora în delirul pneumoniei. Apelează la Balli din nou şi cei doi bărbaţi, ajutaţi de o vecină, veghează împreună la capul muribundei. Pentru a doua oară, descoperind o nouă trădare a Angiolinei, Emilio îşi părăseşte sora, dar se întoarce apoi la ea şi rămâne alături până ce închide ochii.

Acest roman nu a fost conceput iniţial pentru a fi publicat. Cu şase ani în urmă, multe din capitolele sale fuseseră scrise cu intenţia de a pregăti educaţia Angiolinei, la fel cu cea de care se vorbeşte atât de des în roman. Angiolina, a cărui protagonistă era, a fost printre primii care au cunoscut romanul. De altfel, în Triest se cunosc numele tuturor celor patru protagonişti din Senilitate. Aici nu mai e nicio intenţie de a filosofa, iar slăbiciunile umane, ca cea a lui Brentani, în primul rând, nu sunt sublimate în teorii. Şi mai ales, în legătură cu Senilitate, publicată pe când Proust, cel pe care-l cunoaştem noi, nu se născuse încă, se rosti numele acelui autor excepţional. Se descoperi chiar o oarecare analogie între legătura lui Emilio cu Angiolina şi cea a lui Swann cu Odette. Fireşte,

comparaţia între cei doi scriitori nu trebuie să fie împinsă prea departe. O demonstră unul de talia lui Marcel Thiebaud, în „Revue de Paris” (din 15 nov. 1927): „Există într-adevăr în cărţile lui Proust multe elemente străine romanului însuşi, reflecţiile filosofice şi psihologice, care domină povestirea, atestă întinderea semnificaţiei sale şi afirmă în fiecare clipă existenţa unui Proust filosof, situat atât de categoric şi atât de evident deasupra tuturor genurilor, încât pare destul de arbitrar să alăturăm de el un scriitor, fie el excelent, a cărui activitate intelectuală se exercită într-un domeniu mai puţin întins. Adăugaţi la aceasta faptul că Svevo e pe linia tradiţiei romancierilor din secolul al XVIII-lea – lucid, sec, uscat… Romanul lui Svevo nu e nedemn de a fi apropiat, din anumite puncte de vedere, de unele mari opere ale lui Dickens şi Tolstoi, care, prin densitatea atmosferei lor, numărul, varietatea, intensitatea vieţii personajelor care se mişcă în ele, dobândesc în spiritul nostru valoarea unor universuri autonome veritabile”. Trebuie să amintim şi faptul că fraza care este cu totul proprie lui Proust, cu intercalările sale luminoase şi complicaţiile savante, care amintesc de o sinteză germanică, nu găsesc nicio corespondenţă în fraza scurtă, bruscă şi neîmpodobită a lui Svevo. Să amintim aici, fără maliţie, nici faţă de Proust şi nici faţă de Svevo, că amândurora li se impută incorectitudini de limbă.

Fără îndoială, se poate afirma că Senilitate, după ce s-a publicat ediţia a doua, e preferată chiar şi Conştiinţei lui Zeno. Însuşi Montale, în articolul amintit din „Essame”, Omagiu lui Italo Svevo, pe când ediţia a doua nu exista încă, îşi exprima clar o asemenea preferinţă. I se asocia Umberto Morra di Lavriano („Baretti”, din iunie 1926) şi, recent, Sergio Solmi („Convegno”, din ian. 1928), care consideră demne să stea alături de Senilitate doar puţine pasaje din Conştiinţa lui Zeno. Multe alte articole elogioase fură nu de mult publicate în Italia despre Senilitate, în special din partea generaţiei tinere de critici. Ar

fi interesant de studiat motivul unei atari preferinţe, care nu e conformă cu gustul criticilor francezi. Cert e că Senilitate este, în textura lui, un roman – cum a spus Montale – aproape perfect. Fiecare parte a lui se află într-un echilibru desăvârşit legată una de alta, după cum fiecare zi din viaţă e unită cu cealaltă.

Dar, reîntorcându-ne pentru o clipă la 1898, trebuie să povestim că succesul romanului a fost cu totul inexistent în Italia. Niciun ziar italian nu se ocupă de el, în afară de „Indipendente”, care-l publicase în propriile foiletoane. Până şi gazeta cea mai importantă din Triest refuză să scrie despre el, deoarece romanul fusese publicat în paginile unui ziar rival.

Cu puţini ani înainte de a publica Senilitate, Italo Svevo se căsătorise şi avusese o fiică. Romanul, care lui îi plăcea încă de atunci, se născuse aproape fără efort şi-l publică animat de o ultimă speranţă. A scrie altceva era destul de dificil, pentru că, spre a putea face mai bine faţă propriilor îndatoriri, Svevo ocupa trei funcţii: banca, apoi funcţia de profesor de corespondenţă comercială la Institutul „Revoltella” şi, în sfârşit, mai lucra o parte din noapte în redacţia unui ziar pentru a „despuia” ziarele străine.

De aici izvora şi necesitatea renunţării. Tăcerea care îi întâmpinase opera era prea elocventă. Seriozitatea vieţii îl obliga. Luă o hotărâre de fier. îi fu cu atât mai uşor să o respecte, cu cât în acel răstimp făcea parte din conducerea unei mari industrii, dedicându-i nenumărate ore în fiecare zi. În general, sfârşi prin a avea o viaţă mai uşoară decât îi fusese teamă. În mare parte, se văzu eliberat de munca plicticoasă de birou şi trăi, laolaltă cu muncitorii, în fabrică. Întâi la Triest, apoi la Murano, lângă Veneţia, şi, în sfârşit, la Londra. îi rămâneau desigur ore libere, şi Svevo povesteşte că nu se putea dedica plăcerii de a scrie, fiindcă era de ajuns un singur rând spre a-l face mai puţin apt pentru munca practică de care trebuia să se ocupe zilnic. Urmară apoi plictiseala şi proasta dispoziţie. Găsi modul de a umple şi acele ore, eliminând astfel orice pericol. Se

dărui cu mare fervoare studiului viorii, la care în tinereţe cântase mediocru. Curând apărură iremediabile impedimente pe care organismul său, care nu mai era tânăr, le opunea progreselor sale de interpret. Aceste impedimente sunt descrise cu tristeţe în Conştiinţa lui Zeno. Dar pe atunci ele nu-l întristau, deoarece, firește, el nu cerea de la vioară mai mult decât îi era îngăduit. Găsi un loc la vioara a doua într-un cvartet de diletanţi buni şi, cel puţin, fu răsplătit cunoscând pe larg muzica clasică de cvartet.

Amicii săi pot să mărturisească faptul că el nu admisese niciodată că romanele sale erau fără valoare. Le cunoştea bine defectele, dar nu se hotăra să le atribuie insuccesul lor. Socotea, de aceea, zadarnic un nou efort. Crezuse întotdeauna că şi celui care are darul să scrie i se cuvine o viaţă demnă de a fi trăită. Şi dacă pentru a o dobândi era nevoie să renunţi la munca pentru care erai născut, trebuia să te resemnezi. Pe de altă parte, ştia bine că limba sa nu se putea

Împodobi prin cuvinte pe care el nu le simţea. Nu poţi fi expresiv decât într-o limbă vie. Şi limba sa vie nu putea fi alta decât graiul triestin, pentru care nu fusese nevoit să aştepte anul 1918 spre a se simţi italian. Sentimentele sale îşi găseau corespondenta în expresii asemănătoare care-i veneau din alte provincii. Îşi amintea cu generozitate şi gratitudine de un Faldella (senator al regatului), care scria într-o italiană în care înţelegea să pună o parte atât de mare din dialectul piemontez, pe înţelesul lui. E de sperat ca dialectul triestin să se mai rafineze în timp – sau să dispară chiar. Svevo nutrea cu tărie o astfel de speranţă, dar se gândea că, mai înainte de a se împlini, romanele sale vor fi uitate. Urmaşii săi de pe ţărmul acelei margini extreme a Adriaticii vor şti să le înlocuiască din belşug, cu un efort mai mic şi fără suferinţă. Între timp, la ora actuală, două dintre romanele sale sunt citite şi apreciate pretutindeni în Italia. Ceea ce nu era de pus la îndoială într-o ţară în care orice mică

poveste care e dăruită publicului aduce – vrând-nevrând – şi o mostră de limbă vie.

Svevo continuă să trăiască între vioară şi fabrică, până la izbucnirea războiului. Dar viaţa îi aduse, nedorite de el, două evenimente cu adevărat literare, pe care le întâmpină nebănuindu-le semnificaţia.

În jurul anului 1906, simţi nevoia, pentru meseria pe care o avea, de a se perfecţiona în limba engleză. Luă de aceea câteva lecţii de la un profesor cu renume, ce locuia în Triest: James Joyce. James Joyce se bucura de pe atunci de succese literare (dar nu multe) mai mari decât acelea ale lui Svevo. Mult mai mari în satisfacţii sufleteşti: Joyce se simţea în plină explozie creatoare, în timp ce Svevo se înverşuna să o împiedice pe a sa. Era chiar refractar ideii de a vorbi despre trecutul său literar, şi Joyce fu nevoit să stăruie spre a i se încredinţa să citească cele două romane mai vechi. O viaţă îi plăcu mai puţin. În schimb, făcu numaidecât o mare pasiune pentru Senilitate, din care şi azi ştie câteva pagini pe dinafară. Despre îndelungile sale legături dragi cu Joyce, Svevo vorbi la „Convegno” din Milano, în 1927. O spunem în treacăt aici că numai un singur ziar din Milano a scris despre această conferinţă: „Secolo”.

Al doilea eveniment literar, care lui Svevo i se păru atunci că este ştiinţific, fu întâlnirea cu operele lui Freud. La început, le înfruntă doar pentru a le aprecia ca posibilitate a unei cure, recomandată unei rude. O vreme, Svevo citi cărţi de psihanaliză. îl interesa să înţeleagă însemnătatea unei perfecte sănătăţi morale. Nimic altceva. În timpul războiului, în 1918, spre a face plăcere unui nepot al său medic, care, bolnav, locuia la el, începură să traducă împreună opera lui Freud despre vis. Tovărăşia eruditului medic (care nu practica psihanaliza) făcu acea traducere mai interesantă. Atunci Svevo încercă (singur, ceea ce e cu totul în contradicţie cu teoria practică a lui Freud) câteva şedinţe de psihanaliză asupra sa. Întregul mecanism al procedeului îi rămase necunoscut, lucru de care toţi pot să-şi dea seama citindu-i romanul.

Din 1902 şi până în 1912, din cauza unor îndatoriri profesionale, Svevo se stabili în fiecare an, timp de câteva luni, într-o suburbie a Londrei. Până şi o astfel de întâmplare îi ajută destinul şi îl întări în hotărârile sale. În general, i se păru că, în ţara marilor aventuri, aventura era respinsă mai mult decât oriunde. Fiecare om, în suburbia aceea, muncea nestingherit la locul lui, încorporat în propria clasă, în care se acomoda mai mult sau mai puţin activ, fără a fi atras spre rebeliuni sau aventuri. Şi crezu a descoperi că forţa unei ţări era datorată mai curând unor astfel de elemente şi că, dimpotrivă, isprăvile unui lord Clive sau ale unui Rhodes sau Nelson n-ar fi rodit atâta bogăţie dacă aventura n-ar fi în popor un fapt excepţional, un altoi care vine să înnobileze vechiul trunchi cu o trudă de fiecare zi, paşnică şi uniformă. Aventura literară pe care el o încercase nu era oare diminuarea forţei sale de cetăţean de rând şi folositor? Fără îndoială, viaţa pe care o duse în fabrica engleză deveni o cură, un tonic pentru Svevo, şi astfel resemnarea sa – mai fericită.

La izbucnirea războiului italian, Svevo se afla blocat în Triest. Ca supus austriac (şi cetăţean italian), fusese însărcinat de proprietarul fabricii să apere bunurile sale şi să continue activitatea fabricii. Dar fabrica se închise din ordinul autorităţilor şi, în anii aceia teribili pentru toţi, Svevo, îndeosebi la începutul lui 1917, se bucură de o mare pace, întreruptă doar de bombele care plouau zilnic asupra districtului industrial din Triest. În acei ultimi doi ani de război, fu chiar uitat de către Poliţia imperială regală.

Nu mai exista, aşadar, fabrica, iar vioara rămânea abandonată, deoarece cvartetul dispăruse. Era imposibil să o mai atingi de-a lungul zilei, gândindu-te la nervii vecinilor, şi aşa atât de încercaţi de război. Şi Svevo se apucă să scrie o operă aproape literară, un proiect de pace universală sugerat de operele lui Schucking şi Fried. Firește, pe lumea asta nu poţi medita niciodată la nimic fără să ajungi la părintele literaturii, Alighieri. Cu oarecare

neplăcere, Svevo se adaptă condiţiei. Opera care a luat naştere nu mai există.

Vine eliberarea. Adunările care pregăteau primirea trupelor italiene hotărârâră şi apariţia unui ziar cu adevărat italian: „La Nazione”. Ca director al unui astfel de ziar fu desemnat Giulio Cesari, un vechi, intim prieten de al lui Svevo. Cu adevărat prieten literar, un autodidact care, datorită studiilor pe care le făcuse cu sacrificii reale, se ridicase din postul de tipograf (el, care e unul din puţinii în vinele cărora curge sânge de vechi nobil triestin) la cel de ziarist. În entuziasmul imediat, Svevo promise colaborarea sa. La început, dori să se ocupe de politică, dar numaidecât se dovedi ca pana lui să-şi depăşească măsura: fu de-a dreptul o operă literară, o satiră împotriva tramvaiului din Servola (cel mai lent tramvai din lume), şi cele opt mici articolaşe avură ca rezultat, într-adevăr, îmbunătăţirea liniei. Îndată după aceea urmară şi alte articole, mai lungi, despre Londra după război. Maşina a funcţionat bine. În 1919, însă, colaborarea sa scăzu considerabil. Începuse

să scrie Conştiinţa lui Zeno. O clipă de impetuoasă inspiraţie. Nu exista nicio posibilitate de scăpare. Romanul trebuia scris. Desigur, se putea lipsi de publicarea lui, spunea el. În fâne, locatarii casei erau salvaţi de la sâcâitorul scârţâit al viorii sale aritmice.

Zeno e, evident, fratele lui Emilio şi Alfonso. Se deosebeşte de ei prin vârsta mai înaintată şi prin bogăţie. S-ar putea lipsi să se zbată pentru existenţă, stând liniştit şi contemplând cum ceilalţi luptă. Dar e nefericit că nu poate lua parte şi el la ea. E poate chiar mai abulic decât ceilalţi doi. Trece neîncetat de la hotărârile cele mai eroice la înfrângerile cele mai surprinzătoare. Se căsătoreşte şi chiar iubeşte fără să vrea. Îşi petrece viaţa fumând mereu ultima ţigară. Nu munceşte când ar trebui, ci atunci când ar fi mai bine să se abţină. Îşi adoră tatăl şi-i face viaţa şi moartea profund nefericite. Se apropie mult de o caricatură această reprezentare şi, pe drept, Cremieux îl

pune alături de Charlot, căci, ca şi el, Zeno se poticneşte în toate. Dar, abandonându-l pe Zeno după ce l-am văzut mişcându-se, e vădită impresia de efemer şi inconsistent în ce priveşte voinţa şi aspiraţiile noastre. Şi acesta e destinul tuturor, de a se amăgi pe ei înşişi asupra naturii propriilor dorinţe, pentru a atenua durerea dezamăgirilor pe care viaţa le aduce cu ea. „Şi descoperind atât de imprecisă personalitatea noastră, mai mult întunecată decât luminată de intenţii care nu reuşesc să ne exprime, sfârşim râzând de activitatea umană în general”. Dar Zeno se crede un bolnav excepţional, suferind de o boală de durată. Iar romanul rămâne povestea vieţii şi a tratamentelor.

Acest roman apăru în 1922 (se pregăteşte retipărirea). Dincolo de Triest, întâmpină o absolută neînţelegere şi o tăcere de gheaţă. În Triest, se ocupară de el Benco şi D’Orazio. Profesorul Ferdinando Pasini, într-un ziar din Trento, îi dedică numaidecât elogii atât de generoase cum romanul nu a mai avut decât după succes. Trebuie s-o spun aici spre onoarea lui Pasini, şi a criticii italiene în genere.

Svevo mărturisea că, în ciuda îndelungii sale experienţe, insuccesul acesta îl uimi şi-l îndureră atât de adânc încât se îmbolnăvi. Avea 63 de ani şi descoperea că, dacă literatura e întotdeauna nocivă, la vârsta aceea era de-a dreptul periculoasă. îi scrise lui Ettore Janni, de la „Corriere della Sera”, rugându-l să citească cartea, care, deşi defectuoasă, trebuia să conţină şi ceva bun, ceea ce, pentru un critic ca el, se putea dovedi important. Janni nu răspunse. În 1924, un prieten comun îl recomandă pe Svevo lui Giulio Caprin, de care fu primit cu amabilitate la Milano. Caprin declară însă atunci bătrânului domn că ziarul nu dispunea de suficient spaţiu spre a se ocupa de cartea sa. Cu toate acestea, mai târziu, Caprin îi rezervă două rânduri la rubrica „Cărţi primite”, spre a nota că romanul era destul de interesant, dar dezlânat. Acum nu mai era tăcere, ci adevărată ostilitate. Fu pentru Svevo un act de revoluţie acela de a apela la Joyce. Cu mici

speranţe. În anii următori, cei doi vechi prieteni păstraseră între ei o bunăvoinţă reciprocă, care însă nu se mai manifesta decât prin schimbul de urări

de Anul Nou. Svevo urmărea cu simpatie uluitorul succes al lui Joyce, dar cine ştie dacă artistul, atât de diferit de el, avea să găsească în propria inimă puţină simpatie pentru un confrate fără noroc.

Restul cazului Svevo a fost povestit cu lux de amănunte în prefaţa la a doua şi recenta ediţie a romanului Senilitate.

În româneşte de ŞTEFAN DELUREANU

Carolus L. Cergoly Fragmente dintr-un jurnal intim.

Pentru a-mi învinge această timiditate ambiţioasă, Eu, spiriduşul Hinzelman, bat toba.

Altceva nu-mi rămâne de făcut.

Rataplan, rataplan, rataplan.

E o tobă mare, această tobă a mea cu intonaţie baritonală.

Rataplan, rataplan, tobă din piele de antilopă.

Halali, halala, o, dragă, frumoasă, elegantă şi zveltă antilopă, cu coarne concave care nu cad.

O, animal graţios şi blând.

Ca să nu uite nimeni, am să spun încă o dată că numele meu e Hinzelman.

Liniştit aş putea să mă numesc şi spiriduşul Multenume.

În Italia, Folletto, în Franţa, Lutin, iar în Marea Britanie, Goodfellow. În Marea Rusie, Domovoi.

Nume pentru toate latitudinile, nume pentru toate longitudinile, în sfârşit, nume pentru sosurile tuturor bucătarilor din lume.

Eu, Hinzelman, am stat câteva zeci de ani la domnul conte Zichy, în palatul său din Varadin.

Mă aşezasem pe primul portic al palatului, chiar între cele patru coifuri şi cele opt colţuri ale blazonului nobililor Zichy. […]

Aici se explică de ce domnul Hinzelman, spiriduşul, a

hotărât să-şi părăsească locuinţa dintre coifurile şi colţurile de pe porticul baroc al palatului nobililor Zichy şi chiar Varadin-ul cu împrejurimile sale.

Capul domnului Hinzelman era ca o cameră goală în care răsuna un singur gând: Departe de palat, departe de Varadin şi de împrejurimile lui.

După suspinele îndelungi, şi mai ales după ultimul, cel care, ieşind cu graţie din gura-i uşor dispreţuitoare, l-a transformat pe domnul conte Zichy în cadavrul dominihii conte Zichy, însă un cadavru tot uşor dispreţuitor.

După dispariţia, cum zic cei ce gândesc puţin şi înţeleg puţin, a contelui Zichy, inima şi ochii şi gândurile spiriduşului Hinzelman luară culoarea neagră a doliului.

A muri, spunea Hinzelman, este, din punct de vedere biologic, un lucru stupid şi odios şi dacă, din întâmplare, am să mor, voi fi un rău muribund.

Hinzelman, gata să plece, îşi ridică bagheta şi, imediat, se simţi un vânt puternic, în rafale, care îl împinse în sus şi iată-l pe domnul Hinzelman cu bagheta lui călătorind în aer şi înălţându-se ca şi cum ar fi fost şoimul de vânătoare Modus, cel mai drag contelui Zichy.

Domnul Hinzelman căuta un loc stabil într-un oraş mare, un oraş pe post de centru al lumii, un oraş deasupra cerului senin şi sub marea cea albastră, cu spuma şi scoicile Afroditei.

Un oraş cu mirodenii de dincolo de mare, un oraş cu case mirosind a frânghii, gudron şi nave plutind în seu.

— Carolus L. Cergoly, ÎI complesso dell'Imperatore (Collages di fantasie e memorie di un mitteleuropeo), A. Mondadori Editore, Milano, 1979 (fragmente).

116 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Un oraş cu acoperişuri cărămizii, cu ferestre din sticlă lucitoare şi cu obloane de culoarea aripilor de îngeri albi.

Domnul Hinzelman, spiriduşul, tot călătorind în aer, căuta un oraş care să fie paratrăsnetul lumii.

Capul său era ca o cameră goală în care răsuna un singur gând: Să găsească punctul cel mai apropiat de

centrul Europei.

Hinzelman ridică bagheta şi aceasta, prin voinţa divină, însemnă latitudinea 45° şi 38 şi longitudinea 2° şi 20 la vest de Viena.

Spiriduşul simţi mirosul amestecului de alge, sosuri şi frunze de tei, în trei colţuri.

Şi simţi şi parfumul strugurilor de Samos, şi al piperului, şi al sfeclei de zahăr de Havana, şi al tutunului galben ca barba sultanului Selim cel crud şi cu suflet ingrat.

Şi Hinzelman plană deasupra oraşului Triest – coş plin de flori proaspete ca o primăvară ce se sprijină pe o stâncă, la ţărmul mării. Hinzelman înţelese imediat că oraşul era mai puţin vechi decât Rhodosul, dar cu siguranţă mai modern decât Varadin. Fereastra spre Adriatica a Europei Centrale.

Căpitanul fenician Phlebas îl numi „bucuria călătorului”. Pastorul Stojan din Villa Sclavorum, „trestie de baltă”.

O, zeu solar, Tergeste, dă domnului Hinzelman, spiriduşul, onorul ospitalităţii.

Şi Fazio degli Üherte a văzut Triestul cu coasta sa.

Triest, oraş de viţă şi comercial.

Stadt Triest, vulg o Trieste, oder Terest.

France Militaire, Trieste di Buellemier.

Vedere Meridională a Oraşului şi Porto Franco al Triestului, dedicat Respectabililor Comercianţi din Triest.

View of Triest, drawn by Allason.

Lui Hinzelman îi plăcură imediat locuitorii, toţi oameni înalţi, simpatici şi inteligenţi.

Lui Hinzelman îi plăcură mai ales femeile, splendori solare, toate.

Aceştia sunt, gândea Hinzelman, triestinii din şirul generaţiilor, în naţiunea lor, şi de la ei au coborât pe pământ, după potop, feluritele neamuri.

Hinzelman a văzut pentru prima dată marea.

Vântul împotriva naturii, marea împotriva vântului şi una împotriva celeilalte, şi diguri şi stăvilare, şi hornuri

dispuse ca un steag faţă de vânt.

E frig, şi Hinzelman îşi schimbă pălăria. Gata cu Nissehatul cu boruri largi. A sosit vremea pentru gluga caldă şi roşie precum garoa-fele roşii de pe pervazul de piatră.

Lui Hinzelman începu să-i fie frică.

Frică de valurile care, ca nişte pisici cu nouă cozi, clatină bărci şi carene, frică de boră şi de rafalele borei, de această suflare a vântului, de o mie de ori, de o sută de mii de ori mai puternică decât vântul suflând în roţile morilor din Varadin.

Lui Hinzelman îi era frică, şi atunci se îndreptă în grabă spre oraşul cel mai fidel şi mai apropiat Imperiului şi împăratului, mic soare îmbrăcat în patalonii roşii ai ordinului cavaleresc al Lânii de Aur.

PROVINCIILE 117

Şi împăratul trăieşte între colane de argint, pernele lui sunt de aur, cerul lui e de purpură şi gâtul lui seamănă cu Turnul lui David, construit pentru exerciţii cu lăncii, cu spade şi cu cai cu cozile zbârlite ca nişte steaguri fluturate de vânt.

Acest oraş este al împăratului, Tată şi Stăpân al Triestului.

Hinzelman, întovărăşit de bagheta sa, se afla pe o stradă care purta numele episcopului Tommaso Chron, Apostol de Cragno şi elegant poet de limbă latină.

Hinzelman nu se mai simţi Hinzelman, nu se mai simţi spiriduş, nu se mai simţi nimic.

Făcu un pas înainte şi se opri. Voi să facă doi paşi în spate şi se opri.

Şi atunci se auzi vocea Marelui Pan.

O voce tinerească, o voce încurajatoare, o voce tocmai pentru Hinzelman, de la Marele Pan pentru Hinzelman.

Spuse: Ridică-te!

Hinzelman mă aude? Halali, halala, sunt Marele Pan; nu te afunda în melancolie, nu te lăsa cuprins de disperare şi ipohondrie.

Vei rămâne la Triest. Dacă o să vrei, vei găsi un loc al tău definitiv în acest oraş care este centrul lumii, în Triest.

Poziţie geografică: 45° 38 5” latitudine nordică, 11° 26 17” longitudine sud-estică şi, dintre toate oraşele Mediteranei, cel mai apropiat de centrul Europei.

Hinzelman, continuă vocea Marelui Pan, priveşte, uită-te la ceea ce vreau să fac pentru tine.

Pentru tine, ca spiriduş, ca Hinzelman, ca onorat aventurier.

De-a lungul străzii Chron, un neîntrerupt du-te-vino de inşi din toate categoriile sociale.

Lume din înalta societate, lume de condiţie medie, joasă şi foarte joasă.

Dar nimeni nu vedea ceea ce i se arăta privirii, în acest moment, dragului domn Hinzelman.

El vede trei stindarde mari de culoare galbenă, toate încadrate de triunghiuri negre.

Fluturând pe un câmp paşnic.

Şi splendoarea acestor stindarde se desfăşoară sub ochii lui, ca nişte cărbuni aprinşi.

Cele trei stindarde poartă trei înscrisuri. În trei alfabete diferite.

Unul cu caractere latine, unul în gotică, şi celălalt în foarte pitoreasca, decorativa chirilică.

Pe primul stă scris Borgo Franceschino, pe cel de al doilea, Borgo Teresiano, şi pe cel de al treilea, Borgo Giuseppino.

Arătându-le, Marele Pan demonstrează că Triest e cu adevărat centrul lumii, şi nu numai în ceea ce priveşte semnele grafice ale alfabetului. Ale celor trei alfabete.

Din ce în ce mai interesant, din ce în ce mai divers, acest Triest, aşezat într-o poziţie într-adevăr privilegiată.

Oraş ridicat de zeul solar Triopa, între est şi vest.

Oraş adriatic, oraş mediteranean, oraş răscruce, oraş viu, chiar foarte, cu al său Hinterland, Mitteleuropa.

În româneşte de AFRODITA CIONCHIN

Ziarist şi scriitor austriac, Joseph Roth (1894 – 1939) se naşte la Brody (Galiţia), studiază germanistica la Viena,

participă la primul război mondial, căzând prizonier pe frontul rusesc. Lucrează ca ziarist şi apoi trăieşte ca scriitor liber profesionist în Viena până în 1933, când ia, ca evreu, calea exilului. Se stabileşte la Paris, dar nu se poate adapta condiţiei de emigrant. Moare într-un spital al săracilor.

În ciuda eforturilor de a se asimila modernismului, atât în stil, cât şi ca ideologie, Joseph Roth rămâne, prin romanele sale, funciar legat de tradiţie, de Imperiu. Parte din fiinţa sa nu supravieţuieşte lui 1918, iar prin scris va încerca mereu să regăsească acest paradis pierdut. Dar, trebuie spus, Imperiul lui Roth nu înseamnă Viena, Opera, Ringstrasse, marile cafenele, valsul şi confruntările politice, ci existenţa discretă, patriarhală, egală cu sine, aproape ritualizată, a micului burghez de provincie. În afară de Radetzkymarsch (Marşul lui Radetzky), 1932, şi Die Kapuzinergruft (Cripta capucinilor), 1938, romanele sale, tot mai preţuite cu trecerea anilor, nu au fost încă traduse în limba română: Der stumme Prophet (Profetul fără glas), 1929, Hiob (Iov), 1930, Geschichte der 1002 Nacht (Povestea celei de-a 1002-a nopţi), 1938.

Roth nu a lăsat în urma sa volume autobiografice. Prezentul fragment cuprinde memoriile unei călătorii în oraşul Lvov (Lemberg), capitala Galiţiei. Aceste însemnări combină, ca şi romanele sale, entuziasmul regăsirii unui spirit nealienat al lumii de ieri, aici, la marginile fostului Imperiu, cu suspinul neurastenic datorat faptului că acest spirit nu-şi mai găseşte obiectivarea politică. (Tinu Pârvulescu)

Joseph Roth Lvov.

E o mare cutezanţă să descrii oraşe. Oraşele au multe feţe, capricii, mii de direcţii, puncte terminus dintre cele mai diverse, secrete întunecate. Oraşele ascund multe, dar şi dezvăluie pe măsură. Fiecare oraş e o unitate, fiecare oraş e o multiplicitate; are mai mult timp decât un reporter, decât o fiinţă omenească, decât o comunitate, decât o naţiune. Oraşele supravieţuiesc popoarelor cărora le datorează existenţa, precum şi limbilor în care şi-au

vorbit întemeietorii lor. Naşterea, viaţa şi moartea unui oraş cad sub incidenţa a nenumărate legi, legi ce nu constituie însă o schemă. Sunt legi ale excepţiei.

Aş putea să descriu case, străzi, pieţe, biserici, faţade, portaluri, parcuri, familii, stiluri arhitectonice, comunităţi de locuitori, autorităţi seculare, monumente. Esenţa oraşului ar ieşi la iveală cum se deduce temperatura unei regiuni din cifra gradelor Celsius. (în Berlin se tremură de frig la + 15° C.) Ar trebui să fii înzestrat cu darul de a exprima în cuvinte culoarea, parfumul, densitatea, amabilitatea aerului; anume a acelui lucru care, din lipsa unei denumiri potrivite, trebuie exprimat cu termenul ştiinţific de atmosferă. Există oraşe în care miroase a varză acră. Barocul de orice fel nu poate face nimic împotrivă. Ajung, într-o seară de duminică, într-un mic oraş din Galiţia răsăriteană. Are o stradă centrală, cu case absolut neutre. În acest oraş locuiesc comercianţi evrei, meseriaşi ruteni, funcţionari polonezi. Trotuarul e plin de gropi, iar drumul, neregulat precum crestele unui lanţ muntos. Canalizarea e şi ea deficitară. Pe micile străzi lăturalnice sunt întinse rufe la uscat, unele în dungi roşii, altele în carouri albastre. Trebuie neapărat să miroasă a ceapă, a gospodărie prăfuită, a putregai?

Nu! Pe strada principală a acestui oraş s-a dezvoltat inevitabilul Corso. îmbrăcămintea bărbaţilor e de o firească şi reală eleganţă. Tinerele fete roiesc precum rândunelele, cu o graţie sprintenă şi încrezătoare. Un cerşetor volubil îmi cere de pomană cu un vizibil regret – îi părea rău că trebuie să mă inoportuneze. Auzeai vorbindu-se rusa, poloneza, româna, germana, idiş. Te aflai într-o mică filială a marii lumi. Cu toate acestea, nu există în acest oraş nici muzeu, nici teatru, nici ziar. Există, în schimb, o şcoală „Talmud-Tora”, una dintre acele şcoli din care ies învăţaţii Europei, scriitori, filosofi ai religiilor, mistici, rabini, antreprenori.

În acest oraş am cunoscut întâmplător un profesor de gimnaziu. El m-a întrebat: „Sunteţi din Germania? Dacă da, explicaţi-mi acea descoperire a profesorului care

extrage aur din mercur. Ce rămâne?

— Fragment publicat în: Vermittlungen. Texte und Kontexte Osterreichischer Literatur, Residenz Verlag, Wien, 1990.

120 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Ce altceva mai conţine mercurul? Mă gândesc mereu la acest lucru. Trebuie să ştiţi că am foarte mult timp liber. Dacă aş avea suficienţi bani, m-aş duce până în Germania ca să mă informez. Nu îmi dă pace!”. Astfel mi-a vorbit omul. Va mai aştepta lămuriri încă doi ani, până mai trece din nou pe acolo cineva din Germania.

Oameni de acest fel vieţuiesc în oraşele Galiţiei de Răsărit. Ar trăi probabil şi în cele mai mari. Dar cele mai mari nu există. În Galiţia de Răsărit, există doar unul singur: oraşul Lvov.

Am poposit în acest oraş de două ori în viaţă, oarecum cu sentimentul unui învingător, iar lucrul acesta nu s-a dovedit chiar nepericulos. Pentru multă vreme, Lvovul fusese o „Etappe”, o reşedinţă a unui comandament militar austriac, a unui ziar de profil, a multor funcţionari din armată, a unui centru de personal k.u.k., a unui „Offiziersmenage”. Existau o poliţie militară, un centru de informaţii şi de ştiri, un comandament austriac şi german, spitale, epidemii şi reporteri de război. Războiul îşi făcuse casă aici, şi mai ales efectele sale, mai rele, pentru că erau mai de durată. Pentru acest oraş, s-au dat lupte grele după prăbuşirea Imperiului, între polonezi şi ruteni, şi tot aici s-a petrecut pogromul din noiembrie. Şi astăzi, Lvov arată ca o „Etappe”.

Strada principală purtase odinioară numele de Karl-Ludwig-Strabe, în semn de loialitate faţă de casa imperială. Astăzi, ea se numeşte „Strada Legiunilor”. Referinţa se face la legiunile poloneze. Aici se afla odată Corso-ul ofâţerilor austrieci. Azi, pe el se plimbă cei polonezi. Aici puteai auzi vorbindu-se ploneza, germana, ruteana. În apropierea teatrului, care marchează capătul de jos al străzii, oamenii vorbesc idiş. Ei au vorbit întotdeauna aşa în această regiune. Probabil nu vor vorbi

niciodată altfel. împotriva acestui plurilingvism ia astăzi pe nedrept poziţie conştiinţa naţională poloneză, legitimată de făgaşul pe care a luat-o în ultimii ani istoria. Naţiunile tinere şi mici sunt sensibile. Şi cele mari sunt uneori la fel. Monocromia naţională şi lingvistică pot întări un stat, pluralitatea o va face întotdeauna. În acest sens, Lvovul reprezintă o bogăţie a statului polonez. O pată de culoare în Estul Europei. Acolo unde ea, de multă vreme, nici că începuse să prindă contur. Oraşul este o pată colorată: roşu-alb, albastru-galben, un pic negru-galben. Nu ştiu cui ar putea să-i dăuneze.

O astfel de policromie nu irită, nu orbeşte, nu face vâlvă, nici nu există prin propria sa voinţă, precum pestriţul oraşelor balcanic-orientale; Budapesta, spre exemplu, mai balcanică decât Balcanul. Cromatica poliglotă a oraşului Lvov se află, ca în primele ceasuri ale dimineţii, într-o stare de toropeală, dar e deja pe jumătate trează. Ca şi cum ar exista o primă tinereţe a culorilor. Tinere ţărănci, cu coşuri, trec în care ţărăneşti pe strada principală, mirosind a fân. Un flaşnetar cântă un cântec popular. Paie şi cositură împrăştiate pe strada pietruită. Doamnele care merg la cofetărie poartă ultimele toalete pariziene, haine ce se pretind a fi „creaţii”. Pe străzile lăturalnice, se bat covoarele.

Adam Mickiewicz, marele scriitor polonez, tronează în mijlocul străzii. Evreii, în caftane, patrulează la picioarele sale, santinele ale comerţului. Un bărbat cu un sac pe umărul drept strigă, cu o voce melodioasă şi plângăreaţă, că vinde şi cumpără. Asta nu deranjează

pe niciunul din suplii şi marţialii ofâţeri de cavalerie, care-şi bat săbiile mari şi încovoiate şi zăngănesc muzical din pinteni. Zăngănesc, păcănesc, îşi fac apariţia cu o graţioasă bărbăţie dintr-un nor de muzică războinică, dar sunt, cu toate acestea, oameni paşnici, de parcă n-ar purta la şold o sabie mare şi periculoasă, ci doar o umbrelă, astfel îi vezi împingându-se în mulţimea formată din grupuri de comercianţi care discută politica mondială şi

încheie o afacere sau fac amândouă lucrurile deodată. Cât de democratică este aici Armata! Am văzut un locotenent major cu multe decoraţii de război şi panglici colorate pe piept. Ducea un borcan în mână şi îi ţinea coşul de piaţă soţiei. Acest plonjon în eternul uman, în privat, în gospodăresc se împacă totuşi cu norul războinic, cu strălucirea decoraţiilor. În alte oraşe, un „băiat” poartă, la trei paşi în urma domniei sale locotenentul major, borcanele pentru iarnă. Câteodată e bine de constatat că şi locotenentul major este om.

Oraş democratic, mai simplu, mai umanizat – pare că aceste trăsături, cu conotaţia lor cosmopolită, îşi aparţin una alteia. Tendinţa privirii de la distanţă corespunde întotdeauna şi dorinţei de o firească obiectivitate. Nu poţi să fii sărbătoresc dacă nu eşti multilateral. Sacrul însuşi este aici popular. Bisericile, marile şi bătrânele biserici, îşi ies din rezerva misiunii lor şi se deschid către popor. Comerţul de stradă evreiesc înfloreşte în preajma marii sinagoge. De zidurile acesteia se sprijină comercianţii. În faţa porţilor de biserică şed cerşetorii. Dacă Domnul Dumnezeu o să vină la Lvov, el va veni pe jos, pe „Strada Legiunilor”. Străzile, pieţele, edificiile a căror destinaţie şi datorie este să se arate distinse, castelele din spatele gratiilor, clădirile publice de care te apropii urcând trepte, toate sunt populare. Forma severă devine aici mai laxă, mai pe gustul oamenilor. îmblânzirea formei severe se aseamănă cu dezordinea, cu o distrugătoare încetineală, cu o sinucigaşă dezorientare. Legile sunt foarte multe la număr. Încălcarea lor e legea supremă, deşi nescrisă. Vechea „nepăsare austriacă” îşi găseşte o adecvată prelungire în indolenţă, care e slavă şi e un companion al melancoliei.

Există şi o cafenea literară; se numeşte „Roma”. O frecventează bunii burghezi. Aici se şterg graniţele dintre plăcerea de a sta la masă şi boemă. Fiul unui binecunoscut avocat este, în acelaşi timp, client de bază, regizor şi literat. La masa de lângă ar putea să se aşeze un altul asemenea lui. Toate liniile despărţitoare sunt mai slabe,

sunt trase cu o cretă greu observabilă.

Este oraşul graniţelor lipsite de fermitate, mlădiţa răsăriteană a vechii lumi chesaro-crăieşti. După Lvov, începe Rusia, o altă lume. Mult mai apuseana Cracovie e mai puţin austriacă. Ea a rămas întotdeauna un muzeu naţional. Între Viena şi Lvov se produce azi, ca întotdeauna, un viu schimb cultural. Li s-a adăugat şi Bucureştiul. Prăbuşirea Imperiului a mutat deci toate oraşele galiţiene cu câteva mile mai la răsărit. Poate spre binecuvântarea Răsăritului...

În româneşte de TINU PÂRVULESCU

Czesiaw Miłosz este unul dintre cei mai cunoscuţi scriitori contemporani de limbă poloneză. Poet, memorialist şi eseist prolific, Mitosz ilustrează prin viaţa şi traiectoria sa intelectuală un destin exemplar pentru Mitteleuropa. S-a născut în 1911 la Seteinai, într-un spaţiu revendicat, geografic, politic şi cultural, când de Polonia, când de Lituania sau Rusia, atras centripet şi de lumea occidentală, şi de spaţiul rus. Studiază dreptul la Universitatea „Ştefan Báthory" din Vilnius şi debutează, la doar 22 de ani, cu o plachetă de versuri marcate de interesul pentru tematica socială. Cu doi ani înainte înfiinţase, împreună cu Teodor Bujnicki şi Jerzy Zagorski, grupul literar „Zagary" („Surcele") şi revista literară cu acelaşi nume. Această iniţiativă marchează naşterea curentului „catastrofist" în literatura poloneză, a cărui estetică evidenţia un amestec destul de paradoxal de influenţe marxiste şi referinţe metafizice explicite. În 1934 pleacă în Franţa, unde-l întâlneşte pe Oscar-Venceslas Mitosz de Lubicz, aristocrat, poet şi animator excentric al boemei artistice pariziene. Şi sub influenţa celui din urmă, în al doilea volum de versuri, Trzy zimy (Trei ierni), 1936, se distanţează de radicalismul avangardist al primilor tovarăşi. În timpul războiului, după un foarte scurt refugiu la Bucureşti, se întoarce la Varşovia, unde editează o antologie de poeme antinaziste. Prin antologia Ocalenie (Salvare), 1945, inaugurează, alături de scriitori ca Wazyk, Jastrun sau Przybos, o preocupare pentru asumarea

literară a tragediei istorice a războiului. După încheierea războiului, intră pentru scurtă vreme în diplomaţie; în februarie 1951 îşi părăseşte postul de ataşat cultural la Ambasada Poloniei la Washington şi alege să rămână în exil. În Statele Unite, a funcţionat ca profesor de literatură la Universitatea din Berkeley – California. În 1965, publică la New York antologia Postwar Polish Poetry (Poezie poloneză postbelică). Exilul american a însemnat o perioadă foarte fertilă; citǎm dintre volumele publicate: Miasto bez imienia (Oraşul fără nume), 1969, Gdzie wschodzi stohce i kedy zăpada (Unde răsare soarele şi unde asfinţeşte), 1974, Ziemia Ulro (Ţinutul Ulro), 1977, Ogrod nauk (Grădina ştiinţelor), 1979. I se decernează, în 1980, premiul Nobel pentru literatură, „pentru intransigenţa şi claritatea cu care a expus condiţia umană într-o lume a conflictelor necruţătoare”.

Volumul Rodzinna Europa (Europa natală), publicat în 1959, e document biografic şi cultural deopotrivă, o carte despre destinul unui scriitor marcat de catastrofele veacului, mărturia elegantă a unui aristocrat din inima Europei. Memorialistul parcurge cu suverană distincţie locurile natale – Vilnius –, cele ale formării şi maturizării – Varşovia –, traversează Europa întreagă şi-şi încheie periplul peste Ocean. Privirea retrospectivă este senină, însă nu detaşată, iar performanţa cea mai de seamă a autorului ni se pare aceea de a fi putut conserva, dincolo de anecdotica locală, un spiritus loci cuprinzător şi inconfundabil. (Marius Lazurca)

Czesław Miłosz Oraşul tinereţii mele

*

Nedreptate… Un parizian nu e obligat să-şi scoată oraşul în fiecare clipă din neant; când îl descrie, el poate recurge la o infinitate de aluzii, fiindcă oraşul este deja prezent în opere scrise, pictate sau sculptate şi, chiar dacă ar dispărea, ar putea fi reconstruit din memorie. Eu însă, când revin cu mintea pe străzile unde s-a derulat partea cea mai importantă a vieţii mele, trebuie să recurg la descrierile cele mai minuţioase şi sunt condamnat să

rezum, de fiecare dată când trebuie să includ totul, în doar câteva fraze, de la geografie şi arhitectură până la culoarea cerului. Există, fără îndoială, un anumit număr de gravuri, de fotografii şi de memorii, însă ansamblul este aproape necunoscut în afara unui cerc foarte limitat. În plus, indigenilor le lipsea distanţa şi, cel mai adesea, nu acordau atenţie lucrurilor care astăzi îmi par remarcabile.

Puţini au fost străinii care s-au aventurat până în aceste zone îndepărtate ale Occidentului. G.K. Chesterton a fost primit solemn în oraşul nostru. Se pare că s-a lăsat fermecat de miracolul acestui exotism continental, în vreme ce clopotele neobosite ale zecilor de biserici scoteau un sunet familiar pentru urechile lui de catolic. Străzile strâmte cu pavajul plin de gropi şi exuberanţa nebună a barocului: un oraş iezuit din America Latină. Comparaţia este cu atât mai îndreptăţită cu cât, într-o vreme, iezuiţii au avut aici unul dintre punctele de sprijin cele mai solide din această regiune a Europei.

Există oare multe oraşe ale căror nume să fie o sursă de dispute? Polonezii îi spun Wilno; lituanienii – Vilnius; germanii şi bieloruşii – Wilna. Fluviul care-l scaldă are şi el două nume: cel de Wilia şi altul, mai armonios, de Neris, evocând nu se ştie ce Nereidă. Se uneşte cu un mic afluent la poalele unui munte conic, unde se găsesc ruinele castelului Marilor Duci: este amplasamentul capitalei străvechi a Marelui Ducat; când cetatea îşi schimba stăpânul, cuceritorii se grăbeau să-şi ridice stindardul pe vârful bastionului. Un al treilea râu, misterios, e subteran. Cursul său, aproape necunoscut, ca şi pasajele şi tunelurile prin care, se spune, se putea părăsi oraşul în caz de asediu au născut poveşti şi legende. Alte teme de legendă erau hrănite, în primul rând, de enormul turn circular al catedralei, foarte vechi, ridicat pe locul unde preoţi păgâni întreţineau cândva o flacără veşnic aprinsă, dar şi de alte descoperiri făcute din când în când. S-a găsit, de pildă, sub Biserica Dominicanilor, o stivă de cadavre pe care atmosfera pivniţelor le-a uscat în mod straniu şi care purtau urmele unor lovituri

Czestaw Mitosz, Une autre Europe, Gallimard, 1981, (traducere din poloneză de Georges Sedir; fragmente).

*

violente. Aceste manechine acoperite cu veşminte de acum câteva secole erau trupurile orăşenilor ucişi probabil de o invazie rusă.

Wilno: aproximativ două sute de mii de locuitori şi tone de acte, de note, de stenograme în arhivele Societăţii Naţiunilor. Oscar Milosz1 a contribuit de altfel substanţial la înmulţirea acestor documente. Puţini îşi mai amintesc astăzi că, în 1921, s-a încercat o experienţă federativă prin crearea unui canton sau chiar a unui Stat autonom. Am lipit în albumul meu timbre ale acestei „Lituanii Centrale", devenite astăzi rarităţi filatelice. Acest mic stat a fost repede anexat de Polonia. Republica lituaniană a protestat făcând apel la istorie, în vreme ce polonezii invocau voinţa populaţiei. E greu de spus cine avea dreptate în acest conflict; probabil că nimeni, fiindcă o problemă prost pusă nu poate avea soluţii. Locuitorii oraşului vorbeau sau poloneza, sau idiş; celelalte limbi, lituaniana, bielorusa şi rusa, nu erau vorbite decât într-o mică proporţie. Dacă, totuşi, s-ar fi ales un criteriu pur lingvistic, ar fi trebuit creat un teritoriu la fel de neînsemnat ca şi cantonul Genevei. Să tragem o linie verticală şi să trasăm în mijlocul ei un cerc înconjurând Wilno şi împrejurimile; în nordul şi sudul cercului, linia verticală ar reprezenta frontiera etnică dintre lituanieni şi bieloruşi. Era vorba aşadar de o enclavă, ca multe altele în Europa. Or, principiul Statului-naţiune nu este bun decât în anumite condiţii, precum în Franţa, unde bretonii şi provensalii se consideră francezi, fapt care nu decurge deloc din natura lucrurilor, căci ar putea să fie altfel. Mozaicul nostru de naţionalităţi care se luptă între ele constituie o trăsătură europeană siderantă, de pildă, pentru americani.

Şi totuşi, nu este vorba doar de limbi diferite, ci de culturi, iar la toate acestea se adaugă adesea chestiunea religioasă.

La Wilno, preponderent era catolicismul roman, urmat de iudaism. Alte grupuri religioase mai puţin importante adăugau o marcă de pitoresc. La şcoală aveam colegi karaiţi. Se pretindeau urmaşi ai sectei esenienilor, cea ale cărei manuscrise vechi de două mii de ani au fost găsite pe malul Mării Moarte. Aceşti meridionali cu părul de un negru metalic, de un tip foarte arab, se ocupau mai ales cu agricultura şi grădinăritul; templul lor se numea Knesa. Mişcarea calvinistă, odinioară foarte puternică în aceste locuri, supravieţuia graţie unui mic număr de protestanţi evanghelici. Între prietenii mei erau şi mahomedani; descindeau din tătari, fie prizonieri, trataţi destul de bine în acea perioadă, fie războinici intraţi în solda Marilor Duci. M-am întrebat mereu ce se petrecea în moschee, fără să fi avut vreodată ocazia să mă lămuresc. În fâne, lunga dominaţie rusă, în afară de străzile rău pavate şi de extrema neîncredere a cetăţenilor în preceptele de igienă, a lăsat moştenire două enorme biserici ortodoxe cu cupole umflate, amintind solicitudinea ţarismului pentru sănătatea morală a funcţionarilor săi.

Populaţia catolică se distingea prin fanatismul său, la fel ca în toate zonele de frontieră. Era conştientă că reprezintă unul dintre cele

1. Oscar Mitosz, unul dintre verişorii autorului, poet şi diplomat, primul ambasador al Lituaniei la Societatea Naţiunilor.

mai îndepărtate avanposturi ale Vaticanului în Est. Ataşamentul ei pasional faţă de Polonia catolică se explica într-o mare măsură prin nevoia de sprijin şi de protecţie. În ochii ei, Lituania era mică şi slabă; în plus, faţă de populaţia lituaniană, compusă în proporţie de 90 % din ţărani, ea manifesta doar dispreţ – sentiment care ar cere, el singur, o întreagă expunere. În schimb, polonezii şi lituanienii se uneau într-o aversiune comună împotriva religiei ortodoxe şi a credincioşilor ei. Ura lor se dirija aşadar asupra bieloruşilor, cunoscuţi pentru pasivitatea, stângăcia şi resemnarea lor. […]

La Wilno, cauza bieloruşilor nu prea interesa pe nimeni. Ţăranii în haine lungi din piei de oaie care îşi aduceau marfa la piaţă vorbeau un dialect greu de definit, ceva între bielorusă şi poloneză. Spre disperarea fraţilor lor mai evoluaţi, nu pricepeau sensul cuvântului „naţionalitate" şi, întrebaţi, răspundeau în general „catolic" sau „ortodox".

Regiunea era presărată de coline şi de păduri. Iarna, oraşul lua un aspect polar. Deplasările se făceau în sănii minuscule, dominate de silueta birjarului, un centaur cu căciulă de blană. Autobuzele îşi tăiau cu greu calea printre grămezile de zăpadă. Pe mijlocul străzilor în pantă, copiii alunecau la vale, cel mai adesea pe burtă şi cârmind cu picioarele; sau făceau schi. La venirea primăverii, birjarii înhămau trăsuri desuete. Cam pe la 1930, grijulii să ţină pasul, au început să pună pe roţi pneuri de automobil.

Nu trebuie totuşi să exagerăm pitorescul provincial. Cartierele comerciale evreieşti aminteau de cele asemenea din lumea întreagă şi ascultau de legile publicităţii: faţadele caselor se împodobeau cu numeroase fârme colorate, reprezentând lei şi tigri, iviţi parcă din tablourile lui Rousseau Vameşul, dar şi mănuşi, ciorapi şi sutiene. Pentru reclamă, cinematografele utilizau rânduri de lămpi electrice şi tablouri cu scene amoroase în culori ţipătoare. Puţin înainte de începutul celui de-al doilea război mondial, chiar şi neonul şi-a făcut apariţia. […]

Tinerilor, anumite fâlme le erau permise, iar altele interzise. Pentru a-i îndepărta de fâlmele interzise şi pentru a facilita controlul, edilii au deschis într-o sală imensă un „Cinematograf municipal" foarte ieftin. Lupta pentru locuri era feroce. Scaunele cele mai poftite erau cele de la balcon, aproape de balustradă, fiindcă puteai să zăreşti chelia muzicantului ascuns după paravan şi să-i strigi măscări. Mai puteai de asemenea să scuipi în capul celor de la parter. În momentele de linişte, se auzeau asemenea dialoguri: „Tony!

— Hî?

— Scuipă!

— Nu scuip, bă!”. Aparatele nu făceau multe parale, iar pelicula se rupea des; dar, cel puţin, era o distracţie autorizată şi ne permitea să nu fâm prinşi de profesori în flagrant delict altundeva.

Polonia, constat astăzi, avea teatre mai bine organizate decât multe ţări „occidentale”. În opoziţie cu principiul trupelor constituite pentru a juca o singură piesă, a fost adoptată ideea teatrului de repertoriu, iar activitatea regizorului şi a actorilor era considerată ca un fel de serviciu social. Direcţiunea Teatrului mare din Wilno colabora strâns

cu şcolile şi cu Universitatea. O regie şi decoruri de avangardă, de o concepţie antinaturalistă, ne iniţiau de timpuriu în magia scenei. Se reprezentau piese clasice (n-am putut nicicând să disociez personajul Cidului de actorul care-l interpreta), drame fantastice ale romantismului polonez (putând fi considerate printre operele cele mai extraordinare ale teatrului) şi chiar reportaje brutale din Germania de la Weimar. […]

Ca şi filmele sau teatrul, şi cărţile ne făceau contemporani cu ţările occidentale. Se traduceau şi se publicau în grabă succesele internaţionale, luându-se în calcul mai degrabă snobismul lucrurilor străine decât calitatea lor. Treceam de la Jack London şi Kipling la Joseph Conrad, pentru a eşua într-o amestecătură în care se învecinau Emil Ludwig, Stefan Zweig, Ilya Ehrenburg (pe atunci în exil), Upton Sinclair, Thomas Mann, precum şi autori sovietici ca Boris Pâlniak, Babel sau Kataiev. Mici editori din Varşovia, descurcăreţi, aruncau pe piaţă o grămadă de romane de doi bani, traduse într-un fel incalificabil. […]

Şcoala a reprezentat, bineînţeles, o schimbare brutală, fiindcă nu cunoscusem încă gustul amar al regulilor sociale. Până atunci, studiul nu fusese pentru mine decât o activitate strict individuală. În timpul frecventelor noastre călătorii, mama m-a învăţat să citesc, să scriu şi să socotesc. A fost nevoie doar de câteva luni

pentru a atinge nivelul examenului de admitere: era primăvară şi treceam în fiecare zi pe sub poarta grădinii înverzite în care locuia învăţătoarea.

Am intrat la liceul de băieţi, instituţie publică de opt clase. Oraşul număra multe alte licee publice sau particulare unde se preda sau în poloneză, precum în liceul meu, sau în idiş, în ebraică, în lituaniană, în rusă şi bielorusă. Liceul meu era plasat sub patronajul lui Sigismund August, figură legată strâns de regiune, fiindcă făcea parte din dinastia lituaniană a Jagiełłonilor. Câţiva ani după sosirea mea, un portret al acestui monarh a fost expus în sala de ceremonii. Era o realizare a profesorului nostru de desen, un uriaş vesel, iubit de elevi pentru înjurăturile pe care le lansa corectând lucrările. Sigismund August, rege al Poloniei, Mare Duce al Lituaniei, Ruteniei, Prusiei, Samogitiei, Moraviei, Livoniei şi al altor provincii, avea umeri foarte largi, după moda Renaşterii, şi picioarele alungite de ciorapii care urcau până la coapse. Ne privea cu chipul său triunghiular ţinând în mână un sul de legi, semnul vocaţiei sale, fiindcă a fost mai mult diplomat decât războinic, legislator şi arbitru între catolici şi protestanţi. Profesorul de desen, pictor destul de cunoscut de altfel, a făcut mai mult decât un simplu portret realist: compoziţia maselor şi jocul culorilor întunecate dădeau lucrării sale multă forţă şi valoare.

În timpul acelei epoci de adaptare la viaţa în grup, trebuia să înfrunt, pe cât puteam, probleme noi, cum ar fi cea a tiraniei. Întrucât eram unul dintre cei mai tineri din clasă, mă găseam la nivelul cel mai de jos al ierarhiei noastre tribale, bazată pe respectul pumnilor. La nivelul de sus domneau voinicii de cincisprezece ani, cărora războiul le-a întârziat studiile, dar care ştiau foarte bine să spargă câte un nas pentru a-şi menţine autoritatea. Impresionabil, timid, am remarcat că în timpul cursurilor îmi puteam răzbuna toate umilinţele şi că puteam

cuceri o poziţie superioară în ochii tribului: am devenit curând premiantul clasei şi chiar favoritul

profesorilor. Doar mai târziu am renunţat la reputaţia mea de tocilar pentru a deveni încrezut şi certăreţ. Cu toate astea, sala de gimnastică mi-a lăsat întotdeauna impresia unei camere de tortură, prin răceala palierelor şi a aparatelor şi datorită comenzilor fluierate şi disciplinei militare a antrenamentului. Niciun obuz nu m-a făcut atât să tremur ca perspectiva de a îmbrăca o ţinută sport, şi mi-a trebuit multă vreme să învăţ să chiulesc de la aceste ore detestate. […]

Clădirea impozantă a şcolii noastre număra mai multe încăperi, renumite fiecare din diverse motive. Sala profesorală, spre care nu puteam decât să aruncăm câte o privire prin uşa întredeschisă şi unde erau cântărite destinele noastre, a rămas pentru mine un simbol al secretului. Toaletele, unde băieţii mai mari fumau povestindu-şi măscări cu voci pe care le voiau virile, erau marcate de o atmosferă de scandal teribil de excitantă. Laboratorul atrăgea prin animalele împăiate şi prin mirosul produselor chimice; era condus de bătrânul Jan, un grăsun rămas din timpul liceului ţarist şi al cărui nas se înroşea pe măsură ce se epuizau rezervele de alcool ale laboratorului.

Aveam pălării regulamentare, chipiuri bleu marine, foarte asemănătoare cu cele ale poliţiştilor francezi. La mare modă era să le scoţi cartonul şi să le transformi în şepci. Am fost obligaţi vreme de câţiva ani să purtăm uniforme de un gri metalic cu însemne purpurii şi pantaloni prinşi sub genunchi. Fuseseră create de un alt profesor de desen. Adesea ironizat, el purta pelerine artistice şi o pălărie cu pană care-l făcea să semene cu un cocoş; trecea drept protectorul echipelor de cercetaşi şi era un temut pederast. Afecţiunea mea pentru el (primea în fiecare joi la ceai, dădea lecţii de scrimă şi se întreţinea pe subiecte artistice cu câţiva aleşi) a dispărut într-o după-amiază când, aşezându-se alături de mine pe canapea, mi-a pus mâna pe părţile genitale şi a început să tremure. După aceea, a început să mă urască.

Viaţa şcolară, o locuinţă mediocră într-o casă de

raport, lecturile haotice care mă absorbeau până la a-mi da un aer absent când mergeam pe stradă, toate acestea nu epuizau evenimentele existenţei mele. Oraşul era înconjurat de păduri şi de lacuri, fapt care îţi permitea să rămâi în contact cu natura; tatăl meu îşi descărca în pasiunea vânătorii preaplinul de energie neutilizat după mutarea noastră. Mă lua aşadar adesea cu el în expediţiile sale. Am fost curând iniţiat în obiceiurile fâarelor şi ale păsărilor, în caracteristicile arborilor şi ale plantelor, mai ales că mă foloseam şi de manuale de botanică şi de ornitologie.

Tot aşa, aventurile mele militare sau, în orice caz, paramilitare nu se încheiaseră. Şi asta din cauza mamei. Mănunchiul de contradicţii descoperit în mine se manifestă şi mai limpede când încerc să înţeleg principiul intim care a guvernat-o pe această femeie până la moartea sa, întâmpinată cu calm, în timpul unei epidemii de tifos din vremea marilor deplasări de populaţii din 1945. Fragilă şi nepăsătoare în aparenţă, ea folosea manierele frivole ca pe un soi de mască: îi plăcea

ca, prin acest joc, să-i înşele pe ceilalţi, prezentându-le nu imaginea sa reală, ci pe cea pe care ei o aşteptau, fapt care îi permitea să-i frecventeze fără să facă niciun efort. Acest mimetism decurgea poate dintr-o lipsă de încredere în propria sa valoare şi dintr-o incapacitate de a porunci, dar şi din orgoliu: „Ceea ce ştiu nu mă priveşte decât pe mine”. Sub aparenţe se ascundeau încăpăţânarea, gravitatea şi convingerea profundă că suferinţele care ne copleşesc sunt hotărâte de Dumnezeu şi că trebuie răbdate cu seninătate. O altă trăsătură a mamei era patriotismul: simţea o mare rezervă faţă de patriotismul ataşat naţiunii sau Statului, însă mi l-a insuflat pe cel al „casei”, adică al provinciei natale. […]

Casa noastră, cu miracolele sale familiare, era „în străinătate”. La fel de aproape de Wilno precum Dijon de Paris, ea aparţinea unui alt stat: Lituania. Din pricina absenţei de relaţii diplomatice între acest stat şi Polonia,

din punct de vedere legal ne era imposibil să ne întoarcem „acasă”. O piedică de acest fel, ca şi toate celelalte prostii ale oamenilor politici, nu părea prea importantă în ochii mamei mele. Pe noi doi însă nu ne putea împiedica să plecăm. Trebuia mai întâi să ajungem în cătunul, pierdut în inima pădurii, unde locuiau călăuzele. În bordeiul lor făceam planul de operaţiuni: să-i mituim pe grăniceri sau să ne furişăm pe lângă posturile lor. O vreme, cele două state au fost separate printr-o „zonă neutră”, a cărei caracteristică era că acolo toată lumea trăgea în toată lumea. Călăuzele care ne însoţeau luau cu ele arme pentru a-i lichida în caz de nevoie pe indezirabili. Într-o zi, ţăranul care ne conducea puse brusc genunchiul la pământ şi-şi descărcă puşca într-un tufăş; groaza noastră luă sfârşit doar după ce călăuza murmură: „o căprioară”. Momentele de groază nu m-au ocolit. Nu e plăcut să fii arestat la zece ani de gărzile lituaniene şi să fii închis o zi întreagă într-o cocină. Şi totuşi, aceste expediţii mi-au adus şi multe victorii pline de veselie, iar mama îmi transmitea gustul său pentru risc. Şi am învăţat, mai ales, să iubesc încă şi mai mult pădurea, unde eşti nevăzut şi în siguranţă. […]

Wilno era aşadar departe de a reprezenta pentru mine centrul lumii. Puteam să-l compar, fiindcă vara treceam în alt stat. Acolo, caracterul desuet al obiceiurilor era şi mai vizibil, însă înflorea neîndoios acel gen de civilizaţie ţărănească ce, pentru a nu se prăbuşi, trebuia să unească un regim de kulaci2, cum am spune astăzi, şi un minimum de bunăstare. Acest fanatism naţionalist de clasă era poate deplorabil, însă demonstra cel puţin că ţărănimea ştia citi şi scrie şi că ideile ajungeau până la ea. Lipsită de mari elanuri spirituale, ea păstra trăsăturile unei Flandre îngreunate. Este curios că această dragoste, în întregime flamandă, pentru materie a apărut peste tot unde s-a păstrat elementul etnic lituanian, care, de altfel, s-a subţiat progresiv de-a lungul secolelor. Spre deosebire de aristocraţie, care a adoptat cultura nobiliară poloneză, ţărănimea nu s-a polonizat, deşi a fost supusă unui proces de deznaţionalizare în doi timpi. Teritoriile pe care

2. De la kulak, „pumn” în rusă; termenul este peiorativ şi desemnează chiaburul hrăpăreţ şi avar, îmbogăţit după reforma agrară din 1861 (nota trad.).

le locuia au fost progresiv acaparate pe la est şi sud de către bieloruşi, ca o mlaştină înghiţind puţin câte puţin pământul tare. Ţăranii lituanieni au primit influenţele poloneze abia după ce au adoptat dialectul slav al bieloruşilor. Neînţelegerile în legătură cu Wilno provin din faptul că oraşul a fost cândva înconjurat de o populaţie lituaniană, după cum o demonstrează numele localităţilor.

Descopeream această situaţie încurcată în mod practic, şi nu prin teorie. În perioada aceea n-aş fi putut-o defini, însă cel puţin diversitatea naţională îmi inspira numeroase reflecţii în timpul călătoriilor mele. Cât despre ţara de care aparţinea Wilno, adică Polonia, nu o cunoşteam absolut deloc.

Într-un anumit fel, pot să mă consider un exemplar tipic al europeanului din Est. Mi se pare că diferenţia specifică a acestuia s-ar putea rezuma la o absenţă de formă – de formă exterioară şi, în aceeaşi măsură, interioară. Calităţile sale – aviditate intelectuală, pasiune în conversaţie, simţ al ironiei, prospeţime a sentimentelor, imaginaţie spaţială şi geografică – derivă toate dintr-un defect fundamental: rămâne întotdeauna la stadiul de schiţă, supus fluxului şi refluxului haosului său interior. Doar în societăţile stabilizate poţi adopta o formă. Cazul meu este suficient de grăitor în privinţa efortului necesar pentru a asimila tradiţii şi norme diferite, impresii prea vii sau pentru a le pune în ordine. Lucrurile care înconjoară copilăria noastră se înţeleg de la sine: dacă încep însă să se învârtă ca într-un caleidoscop, schimbându-şi neîncetat poziţia, trebuie să cheltuieşti multă energie pentru a-ţi înfige picioarele în pământ şi a nu cădea. Ce este normal: cărţile şi fâlmele sau o realitate complet diferită, starea de război sau pacea, trecutul sau prezentul, obiceiurile de altă dată sau defilările cu drapele roşii, punctul de vedere al anumitor şovini sau cel al adversarilor lor? Impunerea

unei forme necesită un anumit număr de postu-late general admise, un anumit fond de conformism, împotriva căruia te poţi, desigur, revolta, dar care defineşte totuşi cadre mai puternice decât conştiinţa individuală. În mediul meu nu existau nici atitudini uniforme, nici cod social, nici reguli clare despre ţinuta la masă. Aproape fiecare om întâlnit avea un stil diferit de ceilalţi, nu datorită unei originalităţi proprii, ci ca reprezentant al unei comunităţi, al unei clase sau al unei naţiuni diferite. Unul trăia în secolul XX, altul în XIX, un al treilea, în XIV.

Ajuns la adolescenţă, purtam în mine un întreg muzeu mobil şi grotesc. Serghei însângerat, un matelot înarmat cu un cuţitaş, comisari politici în haine de piele, Lena, un feldwebel neamţ dirijând o orchestră, lituanieni din grupuri paramilitare, toţi se amestecau cu o mulţime de ţărani, fie vânători, fie contrabandişti, cu Mary Pickford, cu vânătorii din Alaska şi cu profesorul meu de desen. Se zice că civilizaţia contemporană generează o plictisitoare uniformitate şi distruge individualul: în ceea ce mă priveşte, nu am putut să mă plâng niciodată de acest inconvenient.

În româneşte de MARIUS LAZURCA

Miroslav Krleza (1893 – 1981), autor de formaţie enciclopedică, poet, nuvelist, romancier, dramaturg, eseist, cea mai importantă personalitate a culturii croate din acest secol. După ce absolvă liceul din Zagreb, oraşul său natal, şi şcoala maghiară de cadeţi (honvezi) din Pecsuj, se înscrie la Ludoviceum, Academia militară din Budapesta, pe care o părăseşte în 1913 pentru a se dedica gazetăriei. Debutează în plin război, cu două volume de versuri: Pan (Pan), 1917, şi Tri Simfonie (Trei simfonii), 1917; în 1922 îi apare culegerea de nuvele Hrvatski Bog Mars (Zeul Marte la croaţi); cele mai importante romane sunt: Povratak Filipa Latinovicza (întoarcerea lui Filip Latinovicz), 1932, Na rubu pameti (La hotarele raţiunii), 1938, şi Banket u Blitvi (Banchet în Blituania), 1938, toate traduse şi în limba română; ca dramaturg, a scris Golgota (Golgota), U agoniji (în agonie), Areteus ili legenda o svetoj Ancilli,

rajskoj ptici (Areteus sau Legenda sfintei Ancilla, pasărea paradisului). În eseuri, s-a ocupat mai ales de Rilke, Kleist, Ady, Shaw, Proust, Baudelaire, Thomas Mann, Stefan George, Hofmannsthal. Între 1919 şi 1939, Krleza fondează patru reviste literare: „Flacăra", „Republica literelor", „Azi" şi „Pecetea". Din 1950, se află în fruntea Institutului Lexicografic Iugoslav din Zagreb, unde, sub conducerea lui, se vor tipări opere de cea mai înaltă ţinută academică. Jurnalul lui Krleza, o adevărată „fişă de observaţie" în care această personalitate complexă îşi urmăreşte cu obstinaţie evoluţia încă din tinereţe, este, poate, cea mai adecvată formă de manifestare a unui temperament exploziv, gata să se exprime polemic cu privire la toate chestiunile cu care vine în contact: de la receptarea operei sale şi evenimentele politice, până la problemele istorice, estetice sau chestiunile mondene. (Ioan Peianov)

Miroslav Krleza Pagini de jurnal

*

12.01.1958

Duminică. Cină la restaurantul „Palace", cu Krsto.

Excursie pe o vreme însorită până la „Novi dvori". „Oncle Pepi und Tante Sophie, geborene Comtesse de Napayedl" 1925. Mokuska Simai (Irma), născută contesă Schaffgotsch, a murit în război. Mama ei, născută baroneasă Jela Dic, a dăruit o casă cu trei etaje, pe strada Haulikova 4, societăţii „Filantropul croat". Cinstiţii patrioţi croaţi, „filantropii", au montat sub poartă, în amintirea ei, o placă de marmură, comemorativă, cu o inscripţie care menţionează că această Casă a fost dăruită „Filantropului croat" de baronesa Schoffgotsch.

„Novi dvori" lasă o impresie apăsătoare. Şi palatul, şi parcul, şi cavoul banilor, totul este şofgotacizat. Ceţuri, stăncuţe, sirocco, griuri.

Palatul lui Jela Dic1 nici măcar nu e o clădire reprezentativă; e mai degrabă o curie zagoreană mărişoară, cu aulă la etajul întâi, o reşedinţă mai acătării de jupân, fără farmec sau valoare. Ţinând cont de

documentaţia istorică abundentă şi de numeroasele mărturii grafice păstrate la Viena şi Pesta, referitoare la ban şi la rolul lui în anul 1848, casa lui Jela Dic ar fi putut fi transformată în muzeu cultural-istoric. Destul de mult norod răsculat a măcelărit şi a spânzurat cârmuirea banului în 1848 – 49, şi totul s-a dus în vânt şi nimeni nu mai ştie nimic despre asta. Aici ar putea fi reînviată amintirea nu numai a victimelor de la paşopt, ci şi a victimelor lui Khuen2 de la

— Fragment tradus din „Forum”, revistă a secţiunii de literatură contemporană a Academiei Iugoslave, Zagreb, nr. 1, 2, 3/1973.

1. Josip Jela Dic (1801 – 1859), ban al Croaţiei, Dalmaţiei, Slavoniei; studii la Viena. În 1848, numit ban şi comandant al armatei în Croaţia; iniţial, conducător al mişcării naţionale democratice croate; trimis de Viena să înăbuşe revoluţia maghiară, este înfrânt şi se refugiază în Austria; împreună cu generalul Windischgrätz, înfrânge răscoala vieneză din octombrie, apoi, sub comanda aceluiaşi general, participă la campania austriacă în Ungaria şi Voivodina. În perioada absolutismului lui Bach, contribuie la supunerea şi germanizarea Croaţiei. (Notele aparţin traducătorului.)

2. Khuen-Hedervâry (1849 – 1918), conte, politician maghiar. Ban al Croaţiei între 1883 – 1903. Preşedinte al guvernului maghiar în 1903; 1910 – 1912. Fondator al Partidului Naţional al Muncii. În calitate de ban croat, încearcă o politică de maghiarizare forţată.

Zapresie (1903), aici şi-ar putea găsi un ultim refugiu ţăranii aceia masacraţi, ca un memento urmaşilor. Cu un bun comentariu istorio-grafic însoţitor, reşedinţa aceasta bănească ar putea să ofere mai multe informaţii decât aşa, transformată într-o cârciumă oarecare, unde, nota bene, fluieră vântul.

Plimbare până la ruinurile Janusevac. Se depun eforturi în conservarea Janusevac-ului, ca să-l salveze pe Felbinger3. Nu cred că asta este atât de important.

Sărmanul Corberon4 se aciuise, ca un nau-fragiat al Janusevac-ului, la Bisaga, dar l-au scos din mormânt şi de acolo. Carillonka din Bistra e casă de copii. Asta este cuminte. În Luznica lui Rauch locuiesc acum călugăriţele. Jankomir-ul a fost renovat de cumnatul banului, când se cânta „Jankomire, frunză verde, tu-l vei băga pe Rauch la răcoare”. Kerestinec-ul celui din urmă ban croat a sfârşit-o în 1941 ca abator. Cu astfel de gânduri mă întorc, pe lângă cazarma lui Rudolf, acasă.

Ferestrele lui Julije, dinspre Piaţa Ilirică, de-un gri funerar. A plecat şi el, după Stanko Vraz, care a murit aici, în vecini. Nimeni nu ştie că Ljudevit Gaj6 a locuit pe Opati Dka 11 (azi, strada A.G. Matos). Acolo au uitat să monteze o plăcuţă de marmură. E camera de la parter, dreapta, pe care o descrie Gjalski în Răsăritul.

Noapte grea, cu sirocco. 6° C. Scriu despre Apocaliptici. Apatrizii în Areteus.

13.01.1958

Scrisoare la Sarajevo despre Hasan Kikic. A ieşit un mic eseu. Nu am copie.

Alexander Petrovic îmi cere textul definitiv despre Petar Dobrovic, pentru fâlm. Astă-seară, Anul Nou sârbesc, pe rit vechi.

Concertul pentru pian în E-mol al lui Chopin, noapte cu lună. Îmi plăcea Gustav Mahler, e mult de atunci, azi nu-mi mai spune mare lucru. Mahler a fost marea iubire a lui Zvonko Richtmann. După felul în care dispărea Mahler din repertoriul concertistic, Zvonko aprecia gravitatea situaţiei politice. Scoaterea lui Mahler din programe era pentru el cel mai sigur barometru al penetraţiei naţional-socialismului.

Amrouche, în „Le Monde”, despre civilizaţia franceză şi conştiinţa naţională cabiliană. Ce înseamnă a fi cetăţean francez de rangul doi?

Plouă. Barometrul a căzut în fundul fântânii. Soseşte Bela, după Grădină, toamna, de Hellman. Cină la miezul nopţii. „An Nou fericit!”

3. Bartolomej Felbinger (1785 – 1871), inginer

constructor de origine cehă; din 1809, arhitect principal al oraşului Zagreb. Promovează un stil clasi-cist; construieşte multe palate, edificii importante, contribuind la dezvoltarea arhitecturii noi în Croaţia.

4. Edgar Corberon (1807 – 1861), conte, diplomat francez. Şi-a petrecut o bună parte din viaţă în Croaţia, despre care a şi scris.

5. Ljudevit Gaj (1809 – 1872), proeminent conducător al mişcării ilirice de renaştere naţională.

Pe la miezul nopţii, telefon: Yvonne Gomez şi Zdenka, Vlado şi Joe Torbarina, toţi cu urări pentru Anul Nou pravoslavnic.

23.01.1958

[]

Ervin Sinko6: Falangele. Minunat exemplu al felului cum conştiinţa naţională se menţine încă în sfera fenomenelor magice, care nu pot fi descifrate nici prin asemenea vrăjitorii cum ar fi teoriile despre mijloacele de producţie, despre mediu sau ambianţa socială. Ciudatul, deseori misteriosul sentiment al apartenenţei naţionale nu se lasă încadrat în niciun fel de tipare, nici lingvistice, nici sociologice.

Ervin Sinko nu e maghiar, dar se simte emigrant maghiar, nu e sionist, dar se simte evreu rătăcitor, nu e slav, nici iugoslav, dar se consideră un bun cetăţean al acestei ţări, pentru că, la capăt de drum, a găsit un acoperiş primitor aici, la noi în ţară. Însă, oricât n-ar fi Sinko maghiar, el este totuşi numai asta, pentru că maghiara este singura limbă pe care o stăpâneşte la perfecţie, încă din copilărie, şi pentru că Ungaria este singura ţară în care s-a dezvoltat el ca fiinţă gânditoare, ca socialist, în linia lui Béla Kun. A devenit emigrant politic după căderea Comunei şi, oricât ar suna asta de paradoxal, dacă ar rămâne fără acel climat specific budapestan, liberal de stânga, intelectual estetic şi politic, din jurul lui Jâszi, din jurul „Nyugat”-ului şi al lui Ady Endre, fără acea ciudată, persistent barocă atmosferă austro-ungară – ante

bellum franciskojosephinum, fără tot ceea ce purta numele de monarhie, de dreapta sau de stânga, şi constituie şi azi încă singura lui sursă de inspiraţie şi singurul lui sistem de coor-donate, E.S. ar muri ca un fluture în viscol.

[]

12.03.1958

7 dimineaţa. Deschid fereastra şi peste pădurea Tuskanec bântuie viscolul şi frânge crengile. Fluieră vântul în jurul casei noastre cântecul lui nebun, ninge, în valuri, zăpadă de martie, decorul e însă de decembrie, fără nicio speranţă, la un post italian, Berlioz. Nimeni nu bubuie atât de demonic ca Berlioz. Într-o discuţie cu Branko, n-am reuşit să-l conving că tunurile acelea din Galiţia, care se aud în depărtare ca să dea o culoare sonoră de culise, se aseamănă cu tunetele timpanelor din Fantastique a lui Berlioz. După Berlioz, Liszt. Rapsodie hongroise II. Liszt, admirator al geniului lui F.J. I (compune pentru împărat cantata la încoronarea ca rege al ungurilor), organist al Sfântului

6. Ervin Sinko (1898 – 1967), literat de origine maghiară. Fiind activ în timpul lui Béla Kun, este silit să emigreze în Austria (expulzat ca militant comunist). Peregrinând între Viena, Paris şi Moscova, revine în ţară abia la 1938. La Viena, scoate gazeta „Testrer” (1922). Scrie în limba maghiară, apoi în croată, poezie şi proză.

Părinte, trubadur al reginei Erzebet, acest paraleu de salon plânge după Râkoczi şi revoluţia lui eşuată împotriva casei habsburgilor, iar la Viena, asta produce entuziasm. Maestru.

[]

21.05.1961

[]

Bjelovar, după cincizeci şi şase de ani (1905, de Sfântă Maria mare). Excursie la tante Adela, care, încă tânără, în al douăzecilea an al său, a rămas văduvă şi s-a recăsătorit la Bjelovar. Cântam la pian cu nepoata ei, vara mea, improvizând un potpuriu din Zrinjski: „Iubea un

porumbel o porumbiţă albă” şi alte cântecele de suflet, „De-ar şti acele roze durerea mea din piept”, răsfoiam solida ediţie-minune, în limba germană, a Infernului lui Dante, ilustrată de Dore, am fost chiar în excursie până la Ivańska şi Sfânta Treime cu fiacrul, în nori de praf, cu mantii de mătase aruncate pe umeri, a fost „unic şi minunat, de neuitat…”. Toate astea le scrisesem lui Pavle Gregoric, pe o carte poştală cu uliţa principală şi biserica în chenar eliptic, garnisit cu floricele şi o panglică ondulată pe care era caligrafiat „Salutări din Bjelovar!”

În timpul lungilor seri de la Pecsuj, cadeţi fiind, aducându-şi aminte de zilele sale la gimnaziul de la Bjelovar, prietenul meu Branko Vlaisavijevic din Krizevei, ne povestea cum toată clasa lor era îndrăgostită de vara mea, Jelka.

Străzile pustii până la deznădejde ale vechiului oraş grăniceresc, acum sforăindu-şi sărbătoreşte somnul de după-amiază, iar în faţa cazărmii mariatereziene se plimbă un planton cu jambiere albe şi cen-tiron alb al unei salopete de aviator, precum cele de la US Navy. Nicăieri, ţipenie de om. Dintr-o cârciumă grohăie voci bete. În afară de biserică, n-am reuşit să reînvii în minte nimic din Bjelovarul meu de basm, nici casa Jelkăi, nici gimnaziul, nimic. A fost şi nu mai este. […]

Şed pe Gvoză, e trecut de miezul nopţii, iar eu rătăcesc prin de mult uitatul cimitir din Bjelovar. Morminte cât vezi cu ochii. În faţa cazărmii imperiale grănicereşti, păzesc aviatorii care apără cerul socialist al acestei patrii, nu mai sunt grenadirii împărătesei, nu mai sunt fluşturaticii austrieci care, galbeni ca nişte canari, îşi zăngănesc săbiile de-a lungul promenadei de parcă toţi am sărbători un veşnic maialis…

Am luat la cercetat Anuarul Armadei chesaro-crăieşti pe anul 1911, să mă dumiresc cum a fost cu Regimentul nostru, al şaisprezecelea de Bjelovar, ai cărui recruţi se mândreau că sunt „Zehzeneri”.

Citesc:

16. UNGARISCHES (KROATISCHES)

INFANTERIEREGIMENT, Regimentsstab: Belovar 1. Batistab: Belovar 2. Belovar 3. Nevesinje 4. Belovar. Ergănzungsbezirkskommando: Belovar.

PROVINCIILE 135

1703 errichtet, Virmond, Damian Hugo Gf.v., FZM. (Feldzeugmeister); 1722 Livingstein, Alano Gf.v., FZM.; 1741 Königsegg-Rothenfels, Christian Mauritius Eugen Gf.v., FM. (Feldmarschall); 1778 Terzy, Joseph Freich v., FZM.; 1802 Rudolf Erzherzog, Oberst; 1806 Lusignan, Franz Marq., FZM.; 1833 Kinsky zu Wehinic und Tettau Christian Gf., FML. (Feldmarschalleutnant); 1835 Ertmann, Stephan v., FML.; 1835 Friedrich Erzherzog, Vizeadmiral (FML.); 1848 Zanini, Peter, FML.; 1855 Wemhardt, Stephan Freih v., FILM.; 1870 – 1881 Wetzlar v., Plankenstern, Gustav Freih, FML.; 1887 – 1905 Giest v. Gieslingen, Heinrich Freih, FZM.

(Zweite Inhaber waren: von 1802 – 1806 Lusignan, Franz Joseph Marq., FML.; von 1835 – 1837 de Lort, Joseph, FML.; von 1837 – 1845 Pausch v. Werthland, Carl Ritt, FZM.; von 1845 – 1846 Hauer, Ferdinand Anton Freih v., FML.; von 1846 – 1847 Zanini, Peter, FML.)

(Mit 1. Jănner 1972 wurde der bischerige Regimentsergănzungs-bezirk (Szombathely) aufgelassen und das Regiment mit dem 1871 auf dem Gebeite der aufgelosten Warasdiner Grenzinfanterieregimenter Nr. 5 und 6 neufermierten Warasdiner Linieninfanterieregimente verschmolzen.)

Doi Arhiduci, doi membri ai înaltei Curţi, un Feldmareşal, patru Feldzeugmeisteri, cinci Feldmarschalleutenanţi, un marchiz Feldzeugmeister, la acest nivel era constituit corpul de comandă al gloriosului Regiment grăniceresc, care se bucura în capitala Monarhiei tricefale de o simpatie deosebită. „Naşi deDki krizove Dki”, „naşi sinci varazdinci” nu erau mai puţin populari decât soldaţii lui Trenk, din „al cincizecişitreilea autohton”.

Culoarea dolmanului, albastru-închis, culoarea gulerului şi a manşetelor de paradă ale Regimentului

şaisprezece chesaro-crăiesc de infanterie, galben-verzui, iar butonii, auriţi, din miere galbenă. Chiar în preajma războiului din 1914, Batalionul al treilea de „Zehzerneri” a fost transferat la Viena, şi garnizoana Curţii din Viena a fost ultimul gest generos al dinastiei, ca recompensă pentru nepreţuitul sânge pe care cei din Bjelovar l-au vărsat pentru înalta Curte de-a lungul veacurilor.

În operaţiunile de război din 1915 – 1916, în armata generalului Pflanzer-Baltin au murit la „Zehzeneri” cu zecile de mii. Singurii doi membri ai corpului ofiţeresc (după Anuarul din 1911) pe care i-am cunoscut în carne şi oase sunt locotenentul în rezervă Marijan Salopek şi căpitanul Lujo Safranek, care va deveni, în Regatul SHS, compozitor de operă şi despre care ani la rând presa va menţiona cu insistenţă deosebită că a fost căpitan în comandamentul general austriac.

În româneşte de IOAN RADIN

Scriitorul maghiar Sándor Mârai (1900 – 1989), călător, jurnalist, un obişnuit la vremea sa al cercurilor de pe Montparnasse, reface, în romanul autobiografic Egy polgár vallomásai (Confesiunile unui burghez), apărut în 1934, o lume în care amintirea strămoşilor, bogaţi artizani de origine saxonă sau moravă, tradiţiile părinţilor şi micile lor istorii deschid tot atâtea itinerarii ce caută originea şi reconfortează memoria. Evocând viaţa unui mic orăşel maghiar de la începutul secolului nostru, locuit laolaltă de unguri, germani, slovaci şi evrei, romancierul îşi mărturiseşte fidelitatea şi nostalgia faţă de o lume pe care nu o mai poate regăsi decât confesiv. Căci, scris în ajunul teribilelor evenimente ce vor încerca să instaureze în realitate utopia, romanul său poate fi citit ca un refuz, în numele libertăţii individuale, al oricărei tentative de anulare a diferenţei.

Bucurându-se de un mare succes de public – volumele sale, cum ar fi de pildă Bebi vagy az elso szerelem (Bebi sau prima iubire), 1928, A zendiilok (Revoltaţii), 1930, Vendegjâtek Bolzanoban (Reprezentaţie la Bolzano), 1941, au fost traduse în numeroase limbi –

Sándor Mârai este astăzi o figură aproape mitică a literaturii maghiare. (Cătălin Lazurca)

Sándor Mârai Confesiunile unui burghez.

[…] Domnea pe atunci în Ungaria un soi de opulenţă. Viaţa era ieftină şi banii nu lipseau, cu totul altfel faţă de perioada ce a urmat războiului, când mizeria şi concurenţa i-au obligat pe negustori să-şi vândă marfa la preţuri de nimic. În acea epocă de pace, fiecare ştia să se descurce bine. O viaţă confortabilă, aproape seniorială. Chiar micul dejun semăna cu o sărbătoare în familie, cu o adevărată petrecere. Ieşind, proaspăt ras, din baie, răspândind un miros discret de apă de colonie şi briantină, îmbrăcat în halatul său de culoarea tutunului, tatăl meu se aşeza în capul mesei, drept şi îngrijit, lua ziarul local – eram, aşa cum se cuvenea, abonaţi la cotidianul clerical „Felvideki Ujsâg”, finanţat de către episcop şi imprimat la tipografiile episcopale – şi parcurgea ştirile, în aşteptarea ceaiului pregătit într-un ceainic din porţelan de Meissen, împodobit cu motive în formă de furnică. Momentul era solemn: fixe-moustache-vi, instrument pe care nu-l scotea decât atunci când trebuia să mănânce, stătea încă sub nasul capului de familie. Mai apoi, cu ajutorul unei mici perii de buzunar, îşi despica în două mustaţa strălucind de briantină şi o netezea cu cea mai mare grijă. Mama era aşezată în faţa lui, în timp ce, de fiecare parte a mesei, doi ştrengari aşteptau nerăbdători sărbătoarea micului dejun. Copiii nu căpătau de obicei decât cafea şi câteva felii de pâine cu unt, înlocuite, iarna, de o supă cu mult rântaş. Dar contemplarea micului dejun părintesc ne consola în privinţa frugalităţii propriei noastre mese şi, pentru a spune lucrurilor pe nume, ne înălţa sufletele până la înălţimi de nebănuit. Pater familias începea ritualul cu o distincţie inimitabilă: halatul său de culoarea tutunului şi căptuşeala de mătase, mişcările delicate ale mâinii sale mici şi efeminate, împodobită de un inel cu sigiliu, calmul şi bunătatea sa ne fermecau de fiecare dată. Îşi bea ceaiul auriu şi înmiresmat, asortat abundent cu obişnuitul rom, la care se mai adăugau jambonul, un ou fiert moale, mierea

şi, pe pâinea prăjită special pentru el, puţin unt unguresc (subiect de nesfârşite conflicte cu mama, care, din raţiuni de economie sau dintr-un motiv oarecare, numai de ea ştiut, cumpăra uneori unt danez; îmi amintesc şi acum de o dramă matinală în timpul căreia tata, mirosind subterfugiul soţiei sale, s-a ridicat de la masă pentru a arunca apoi untul „străin" direct în W.C.). La drept vorbind, eu n-am reuşit să mă satur vreodată de această idilă matinală ce aducea a spectacol monden şi a cult burghez totodată. Anticipând munca de peste zi, aceste gesturi maiestuos reţinute revelau măreţia unui om conştient de propriul său statut, la adăpost de orice fel de umilinţe. De fapt.

— Sándor Mârai, Les confessions d'un burgeois, Albin Michel, Paris, 1993 (traducere din maghiară de Georges Kassai şi Zeno Bianu; fragmente).

138 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

În acea epocă, tatăl meu nu-şi câştigase încă un „statut", dar, în mod vădit, clasa din care făcea parte poseda unul. Şi tocmai conştiinţa apartenenţei la această clasă conferea celor mai neînsemnate gesturi ale sale aparenţa demnităţii. Membrii acestei burghezii, care se bucurau cu toţii de o reputaţie onorabilă, erau efectiv în stare să-şi proiec-teze cu cel mai desăvârşit calm desfăşurarea zilei ce avea să înceapă. Pentru a se apuca de muncă, drumul era dintre cele mai scurte. A ocupat mai întâi o cameră vecină apartamentului nostru, apoi, afacerea prosperând, a închiriat trei camere la capătul culoarului, amenajându-şi aici un birou spaţios. De acum, familia se răsfăţa în cinci camere ale apartamentului; între salon şi sufragerie, tatăl meu a amenajat un „fumoar" rezervat bărbaţilor, în care a mutat biblioteca. A comandat mobilier nou, cu forme stranii, mobilier „modern", fabricat la oraş şi care suscita admiraţia tuturor vizitatorilor. Dar salonul, cameră lipsită în epocă de o funcţie precisă, a rămas dezafectat de-a lungul anilor. Burghezia provincială ignora încă efervescenţa atât de îndrăgită în „saloanele" occidentale. La noi acasă, după ce luau cina, oaspeţii

rămâneau uneori la masă până în zori. Cu toate acestea, salonul era mobilat cu cea mai mare grijă: un mobilier de acaju, placat cu sidef, se învecina cu o oglindă uriaşă şi o masă acoperită de furnir negru, pe care se aflau un port-cart din argint conţinând cărţile de vizită ale tuturor invitaţilor noştri de marcă, cu titlurile şi funcţiile lor, un album, enorme cochilii marine şi, într-o cutie de sticlă, coroniţa de mirt pe care mama mea o purtase în ziua nunţii. Pe o consolă, o Afroditǎ de bronz, ţinând, Dumnezeu ştie de ce, o făclie în mâini, ieşea din valurile unei scrumiere... Se mai aflau acolo statuia în bronz a unui basset, în mărime naturală, copie fidelă a câinelui favorit al familiei, mort mult prea tânăr, şi alte „obiecte” din argint, marmură sau bronz, fără a mai vorbi de o piatră cu margini tăioase, relicvă a cutremurului de la Messina. În biblioteca împodobită cu vitrine de cristal înrămate în lemn negru, se aliniau cărţile mamei mele, cele din vremea adolescenţei şi cele pe care, mai târziu, i le dăruise tata. Evident, bronzurile şi lemnul de acaju străluceau de curăţenie. Cu cât utilizam mai puţin această încăpere, cu atât mai vrednic erau şterse de praf obiectele şi mobila. Aceasta din urmă, provenind din fabrica bunicului matern, chiar şi după ce apartamentul a fost redecorat, a fost conservată în virtutea unui soi de pietate filială. Veritabile capodopere ale gustului sfârşitului de secol, piesele îmbinau cu măiestrie lemnul de acaju şi sideful; fotoliile şi picioarele de scaun, ale căror ornamente păreau inspirate de o colonadă ionică sau dorică, îşi făceau, ca şi restul pieselor de mobilier, un titlu de glorie din a-şi disimula destinaţia originară. Astfel, rostul scaunului nu era defel acela de a te aşeza pe el, ci acela de a-şi manifesta în mod estetic prezenţa. Aşa era salonul nostru. Faţă de celelalte saloane burgheze pe care am putut să le vizitez pe când eram copil, el prezenta totuşi o variantă destul de moderată a gustului epocii: mobilierul „modern”, atât de caracteristic sfârşitului de secol, ale cărui modele, oferite de Viena, erau copiate în fiecare an în atelierele bunicului meu, ca şi în cele din întreaga Ungarie, intoxicase într-

adevăr două generaţii. Trecuserăm, fără nicio etapă intermediară, de la stilul Empire, întâi de toate sobru, la acei monştri de pluş şi palisandru care alcătuiau mobila timpului.

Sufrageria noastră „bătrânesc nemţească” număra şi piese funcţionale şi de bun-gust, cel puţin în comparaţie cu „bufetele” supraîncărcate de ornamente, cu scaunele decorate cu ciorchini de struguri, cu dulapurile de sticlă din dormitoare şi cu fotoliile de pluş roşu care se fabricau pe scară largă la sfârşitul secolului. Să adăugăm acestor monştri fără suflet şi fără întrebuinţare precisă inevitabila cohortă a obiectelor aşa-zis „decorative”: palmieri aşezaţi în colţurile camerelor, abundenţa perniţelor de pe divane, de pe fotolii şi chiar de pe parchet, unde le foloseai ca să-ţi odihneşti picioarele, tocuri pentru perii îmbrăcate în tapiserii înfăţişând scene de vânătoare, cerbul de argint cu coarnele slujind ca toc penelor de scris, bufniţa de bronz servind drept călimară, prespapirul de marmură imitând o mână de om, perdele din perle multicolore, vătraie cu mâner amintind de copita unei capre, berze de porţelan cu aripile încărcate de plante verzi, egrete din fier forjat suflate cu argint, ţinând în cioc cărţi de vizită, fără a mai vorbi de nenumăratele piese de pluş, de fetru şi de tul ce acopereau ferestrele, pereţii şi mobila, tot atâtea cuiburi de praf şi obstacole în calea luminii. Acesta era cadrul în care trăia şi se ridica o întreagă generaţie de burghezi. Acasă, bunul gust al tatălui meu reuşise, de bine, de rău, să apere apartamentul de o astfel de invazie, dar terorismul epocii a lăsat totuşi şi aici câteva urme: unul sau doi cocori de bronz, ca şi o broderie murală încadrată în piele şi înfăţişând cerbi la păscut. Această ars vivendi nu era altceva decât varianta central-europeană a prostului gust îndrăgit de mic-burghezii erei victoriene. Veşmintele, lecturile, „conversaţia” – toate erau după chipul şi asemănarea mobili-erului. Cât despre mobila epocii trecute, cu formele ei pure şi nobile, ea trecea în ochii „burgheziei liberale şi luminate” drept o vechitură numai

bună de aruncat în debara. La drept vorbind, acest prost-gust era împărtăşit, dacă nu chiar dictat, de către puternicii lumii: mobi-lierul din încăperile împăratului Wilhelm şi ale regelui Eduard al VII-lea nu diferea cu nimic de cel din sala de aşteptare a unui dermatolog berlinez. Oare nu instalase împăratul, în apartamentul pe care-l ocupa la Achileion din Corfu, o şa de piele peste scaunul turnant al biroului său? Faptul că, în anticamera unui burghez dintr-o provincie maghiară, broderia ce acoperea tocul pentru perii înfăţişa o scenă de vânătoare nu trebuie nicidecum să ne mire. […]

Cuvântul „acasă” îmi evocă vasta curte a clădirii situată pe strada principală, lungile culoare suspendate şi mărginite de grilaje, bătătorul de covoare şi puţul dotat cu motor electric. În fond, era o clădire informă şi fără personalitate, locuită de necunoscuţi ce nu legau niciodată prietenii şi nu se vizitau mai deloc. Altfel decât în casele vechi, fără etaj, populate de familii ce întreţineau între ele raporturi de prietenie… sau de ostilitate, dar, oricum ar fi fost acestea, erau totuşi legături veritabile, locatarii imobilului nostru aparţineau, înainte de toate, unor caste, unor clase, pe scurt, unor Biserici.

Îmi amintesc mai cu seamă de două familii de evrei. Cea dintâi, familie de „neologi”, „progresişti”, bogată, mondenă şi îmburghezită în acelaşi timp, închiriase la etajul al doilea încăperile care dădeau către strada principală; orgolioasă şi închisă, ea se arăta puţin comunicativă faţă de ceilalţi locatari. Cea de-a doua, alcătuită din imigranţi polonezi, locuia la parter, într-un colţ al curţii. „Ortodoxă”, cu o droaie

de copii, săracă şi extraordinar de prolifică, era mereu vizitată de tot felul de rude ce se înghesuiau în trei încăperi întunecoase. În unele zile de sărbătoare, domnea în acele locuri o animaţie demnă de acele reuniuni febrile în timpul cărora se iau marile decizii. Aceşti „evrei săraci” – dar erau ei cu adevărat astfel? – îmbrăcaţi „ca în Galiţia”, provincia poloneză de unde erau originari, respectau cu

mare rigurozitate prescripţiile religioase, iar asta făcea ca ei, faţă de bogaţii neologi, să fie mai bine văzuţi de către locatarii creştini. Din când în când, unii „evrei săraci”, renunţând la coafura lor stranie, îşi tăiau părul, abandonau caftanul şi toca din piele de vulpe, se bărbiereau şi se îmbrăcau după moda zilei – metamorfoză ce se săvârşea destul de repede la cei mai mulţi dintre ei. Sfârşeau prin a-şi trimite odraslele la şcoli publice, chiar şi la liceu, iar eu nu-i mai puteam deosebi de ceilalţi copii ce locuiau în imobil. După zece ani, evreii cu caftan au dispărut cu desăvârşire nu doar din casa noastră, dar aproape din întreg oraşul. Mai târziu, capul familiei le va maghiariza numele în „Jonap”, iar familia Jonap întreţinea acum cu locatarii creştini raporturi cu mult mai amicale, chiar mai fraterne, decât cu cealaltă familie, a neologilor. Toată lumea vorbea despre familia Jonap cu bunăvoinţă, pe un ton protector şi aproape înduioşat. Într-un cuvânt, ei erau „neevrei”, „oameni tare de treabă şi dintre cei mai cinstiţi”. Şi eram aproape mândri să-i avem colocatari – faptul acesta dădea o marcă de originalitate imobilului nostru mare şi modern. Cât despre israeliţii distinşi ce locuiau la etajul doi, pe ei îi întâlneam rareori. Trăiau pe picior mare, călătoreau mult, iar copiii lor urmau liceul catolic. Mama, o femeie tristă şi slabă – sărmana, era cardiacă – cânta excelent la pian şi-şi comanda rochiile la marii croitori din capitală, lucru care nu putea să nu stârnească invidia burghezimii feminine din întregul imobil. Cu alte cuvinte, toaletele ei întreţineau bârfele, şi am fost eu însumi surprins să constat că familia Weinreb, care, totuşi! „nu erau decât nişte evrei”, trăia mai luxos decât noi, că doamna Weinreb se îmbrăca mai bine, lua mai des birja şi cânta mai des la pian decât propria mea mamă: „Există totuşi nişte limite ce nu trebuie depăşite…”, mă gândeam eu. Noi ne înţelegeam mai bine cu familia Jonap, adulţii, ca şi copiii. Departe de a adopta acele umilitoare practici de asimilare, ei îşi asumau pe deplin iudaitatea şi păreau chiar că o cultivă: bucătăria, veşmintele, obiceiurile lor religioase cu totul aparte, limba

lor misterioasă, împodobită de cuvinte din germană şi idiş, pe scurt, stranietatea lor liber consimţită, chiar revendicată, ne făceau să-i asemuim unor membri ai unui trib exotic, pe care, ca buni şi miloşi creştini ce eram, trebuia să-i protejăm şi să le acordăm respectul cuvenit de obicei imigranţilor dezrădăcinaţi. Din când în când, mama îi trimitea câteva prăjituri „de casă" doamnei Jonap, care năştea în fiecare an, în apropierea Paştelui. Ei ne întorceau politeţea oferindu-ne, învelită într-o frumoasă pânză albă, pâine nedos-pită, pentru care ne exprimam curtenitori mulţumirile. Examinam întotdeauna obiectul cu cel mai mare interes, dar niciodată vreunul dintre noi, socotind şi slugile din casă, n-a îndrăznit să-l atingă. Deşi îi acceptam pe cei din familia Jonap, manifestam faţă de ei un soi de compasiune şi îi tratam aproape ca pe nişte sălbatici aclimatizaţi. Mama mai schimba uneori câteva cuvinte cu doamna Jonap. În zilele de curăţenie generală, ea îi adresa amical, de la înălţimea primului

etaj, câte un „Ei bine, dragă doamnă Jonap…", la care această femeie uzată, care purta perucă şi alăpta mereu câte un ţânc, răspundea invariabil: „Respectele mele, doamnă!". Nu cred că mama, apostrofând-o atât de blând pe doamna Jonap, dorea prin asta să-şi facă simţită superioritatea în faţa bietei evreice. De altfel, nu avea deloc nevoie de aşa ceva. Perfect conştienţi de distanţa care ne separa pe plan social, celor din familia Jonap nu le-ar fi trecut niciodată prin cap să întreţină cu noi chiar şi cele mai fârave raporturi de familiaritate. Mi-a trebuit ceva timp să înţeleg că, poate chiar mai mult decât familiile creştine, încercau să păstreze o anumită distanţă, eschivând în maniera lor stranie, amestec de orgoliu şi rezervă, orice tentativă de apropiere. Totuşi, aceşti „evrei săraci" se bucurau de simpatia generală, iar noi ţineam cu bunăvoinţă seama de sărbătorile şi obiceiurile lor ieşite din comun. Cei din familia Weinreb nu respectau prescripţiile religiei lor, nu înălţau cortul în curte, nici măcar nu mergeau la sinagogă; într-o zi, tata ne-a povestit cu uimire

amestecată cu indignare cum, călătorind în acelaşi compartiment cu familia Weinreb, îi surprinsese pe aceştia din urmă mâncând, deşi eram de-abia la sfârşitul lunii martie, struguri de provenienţă meridională, înveliţi în vată – am vorbit apoi despre asta întreaga seară, cu un soi de nelinişte, aproape cu spaimă; mai cu seamă mama se arăta în mod deosebit revoltată de această „necuviinţă”.

Cele două familii evreieşti nu se vizitau. Cu siguranţă, familia Weinreb trăia pe o altă planetă. Chel şi mult prea gras, tatăl conducea o sticlărie şi-i vindea produsele în regiune; aşadar, călătorea des şi profita de aceste absenţe pentru a-şi înşela soţia, tristă şi prea devreme îmbătrânită, cu diverse casieriţe; evident, întregul oraş era la curent cu aceste pozne. Soţia lui îşi îndura nefericirea cu o resemnare romantică, cântând la pian îndelung şi ostentativ, în faţa ferestrei deschise. Toată casa ştia că cei din familia Weinreb nu mâncau coşer, consumau jambon şi găteau cu osânză, lucru pe care locatarii imobilului îl găseau oarecum agasant. În această casă locuită de mic-burghezi, „chestiunea evreiască”, dacă exista cumva, nu îi privea pe cei din familia Jonap; purtând caftane şi papiote, aceşti galiţieni suscitau mult mai multă simpatie decât fabricantul de sticlă şi familia sa perfect civilizată. Eleganţa burgheză a familiei Weinreb ne făcea geloşi; ei reprezentau în ochii noştri o ameninţare căreia n-am fi fost capabili să-i definim obiectul. Prin contactele sale, reduse la minimum, tatăl mărturisea faţă de creştini o indiferenţă politicoasă, deşi, în faţa „evreilor săraci” de la parter, se arăta mândru şi condescendent. Cu totul diferiţi, părinţii noştri nu ne-ar fi interzis niciodată să-i frecventăm pe copiii familiei Jonap, să ne jucăm cu acei puştani palizi, exoftalmici; îmbrăcaţi în hainele lor ciudate, păreau ca loviţi de o bătrâneţe precoce. Aceşti adulţi în miniatură mergeau până la a-şi păstra pălăriile pe cap în timpul jocului şi, nedovedindu-se prea toleranţi, uneori, furaţi de frenezia jocului, nu ezitau să-i numească pe ştrengarii creştini „goi de sabat”, lucru de care aceştia nu se formalizau, cu atât mai mult cu cât nu înţelegeau sensul

acestei expresii. Tinerii Jonap – să tot fi fost vreo şase-şapte – se zbenguiau cu plăcere laolaltă cu micii catolici în curtea în care ne-am petrecut o bună parte a copilăriei, însă familia Weinreb veghea cu grijă ca nu cumva vlăstarele ei, pe care o guvernantă

nemţoaică le conducea în fiecare zi la şcoală şi cărora mai mulţi preceptori particulari le acordau meditaţii, să se amestece cu aceşti proletari evrei. Niciodată n-au binevoit să participe la jocurile noastre. Morga lor mi-a jignit simţul de echitate până într-atât încât, într-o după-amiază, l-am ademenit în beci pe cel mai mare dintre copiii familiei Weinreb, pe atunci în vârstă de vreo zece ani, l-am închis în cabina cazanului, iar apoi, pe deplin liniştit, am urcat la mine fără să suflu niciun cuvânt despre nelegiuirea mea. Alertată, poliţia l-a căutat pe copil întreaga noapte; ţipetele înnebunite ale doamnei Weinreb i-au împiedicat pe toţi să doarmă. A fost descoperit de abia a doua zi dimineaţă, de către fochist: lucru ciudat, acest copil stângaci, cu ochii stinşi, nu mi-a demascat niciodată răutatea şi a refuzat cu încăpăţânare să ofere cea mai mică informaţie în privinţa împrejurărilor sechestrării sale. Mai târziu, când am devenit prieteni, nu a încercat niciodată să-mi reproşeze acel ciudat act de răzbunare; fără îndoială că, într-un fel, îmi dădea dreptate. Copiii judecă succint, iar verdictul lor este fără drept de apel.

Încetul cu încetul, copiii familiei Jonap au renunţat la îmbrăcămintea lor, dar nicidecum la obiceiul de a înălţa în curte, în fiecare an, de sărbătoarea Tabernacolelor, un cort confecţionat din preşuri şi aşternuturi; şef de trib straniu şi taciturn, bătrânul Jonap se retrăgea aici întreaga după-amiază pentru a se ruga, după cum spuneau fâii lui. Într-o zi, spionând printr-o spărtură, l-am zărit aşezat pe un scaun în mijlocul cortului, privind în gol cu un aer trist; părea că se plictiseşte. Într-o altă zi, casa a fost trezită de o agitaţie neobişnuită ce pusese stăpânire pe locuinţele de la parter; evrei în caftan intrau şi ieşeau fără încetare, o mulţime de străini se înghesuiau în interior. Ieşind din

mulţime, încolţit de întrebări, Lajos, unul din fâii lui Jonap, în vârstă de nouă ani, ne-a declarat, cu o mină preocupată şi mândră în acelaşi timp:

— Tata a murit azi-noapte. Ce neplăcere!

S-a purtat toată ziua cu o morgă pe care până la urmă nu am mai suportat-o. Aşa că, la căderea nopţii, i-am administrat, fără vreun motiv anume, o chelfăneală zdravănă. […]

La acelaşi etaj cu noi se afla banca, ocupând trei încăperi lungi şi întunecate: biroul directorului, care dădea înspre scară, o încăpere alăturată, rezervată casierilor, şi cea care dădea spre curte, a contabilităţii. Doar un perete subţire despărţea biroul tatălui meu de cel al directorului; fusese amenajată aici o „uşă secretă" din tablă, folosită de director de fiecare dată când dorea să-i înmâneze tatălui meu un document oarecare – scrisoare, chitanţă sau poliţă neonorată. Timp de decenii, banca a fost administrată în acest stil patriarhal, fapt ce nu o împiedica să prospere. Două domnişoare bătrâne ţineau contabilitatea. Casier, un fost căpitan de cavalerie pensionat înainte de termen şi care suporta destul de greu această schimbare survenită în cariera sa. Figură posomorâtă, se răstea la ţăranii veniţi să împrumute bani sau pentru a-şi plăti datoriile, de parcă s-ar fi aflat încă într-o cazarmă. Demisionase din post pentru a se căsători cu o institutoare fără avere, de care se îndrăgostise, dar acest proiect s-a soldat cu un eşec. Suferind de nostalgia vremurilor de altă dată, s-a apucat de băut, blestemând această lume nedreaptă şi josnică în care căpitanii de cavalerie se

trezeau degradaţi până la rangul de casier, profeţind cu tărie şi în termenii cei mai mişcători evenimentul care avea să „schimbe toate astea". S-a numărat printre cei mai fericiţi oameni în ziua în care, izbucnind războiul mondial, a putut să-şi îmbrace din nou uniforma şi, arborându-şi cu mândrie sabia, s-a înfăţişat la bancă pentru a-şi lua la revedere de la superiorii săi. La cuvintele reverenţioase ale acestora din urmă, el răspundea laconic, netezindu-şi

mustaţa şi arătându-se fericit că, în sfârşit, „se întâmplase ceva”.

Însă, în epoca în care, instalată în localul său rău luminat de la primul etaj, „banca noastră” reuşea să prospere, nimic nu părea să anunţe războiul mondial. Cu traista în spate, îmbrăcaţi în sumane, clienţii aşteptau pe scară să li se hotărască soarta. Erau în cea mai mare parte ţărani săraci veniţi din nord, din regiunea în care recoltele erau mereu slabe, unde un fermier care exploata cinci hectare trecea drept un cultivator înstărit şi unde chiar şi moşiile mari de două sute de hectare se dovedeau insuficiente pentru a asigura proprietarului o viaţă de lux, într-atât erau pământurile de rele şi livezile de sărăcăcioase. Slovaci, de-abia vorbind ungureşte, îngăimau, ca toţi servitorii noştri, un dialect maghiaro-slovac. Stăpânii lor, în cea mai mare parte imigranţi de origine germană, foloseau în timpul reuniunilor mondene maghiara, dar, în familie, vorbeau în dialectul german zipser, fără niciun fel de intenţie revendicativă, totuşi. Deşi atmosfera oraşului era tipic maghiară, seara, după ce luau cina, chiar şi burghezii bogaţi, în papuci de casă şi fără veston, începeau să vorbească în germană. […]

La „Racul roşu” n-am fost niciodată, însă cunoşteam legenda acestui loc. Inaugurat în anii ’80 ai secolului trecut, acest restaurant era socotit teatrul unor adevărate orgii, unde, dacă e să dau crezare unchiului meu, notabilităţile oraşului se dedau unor practici cu totul speciale. Încă şi mai misterios decât localul din strada Bastionului sau decât taverna de la parterul casei noastre, „Racul roşu” era un soi de han, aşezat la câţiva kilometri de oraş, pe drumul naţional. Dornici „să petreacă un moment agreabil”, bărbaţii din „înalta societate”, rămânând totuşi, asemenea unchiului meu, excelenţi taţi de familie, îşi dădeau întâlnire acolo. Faptul că la „Racul roşu” se petreceau orgii era un secret al lui Polichinelle, dar, în ce priveşte natura exactă a acestora, niciodată nu mi-a fost furnizată nicio informaţie precisă. În mod sigur, nu era vorba de jocuri nevinovate; unchiul meu – un om cu

totul incapabil să-şi ţină gura – a evocat într-o zi, pe când eram şi eu de faţă, unele partuze, botezate „seri ale oamenilor primitivi”, pe parcursul cărora domnii, însoţiţi de tinere ţărănci pe care avuseseră grijă să le dezbrace dinainte, se căţărau în arborii din grădina învecinată, unde se jucau de-a urangutanii... Zbenguindu-se goi puşcă printre ramuri, aceşti bărbaţi respectabili ofereau fără îndoială un spectacol dintre cele mai curioase. Din nefericire, atunci când ajunsesem la vârsta când puteam pretinde să mă bucur de acest soi de distracţie, restaurantul nu mai era decât o mizerabilă cafenea de ţară, cu totul dărăpănată.

Acesta era deci cadrul, mai degrabă modest, al sexualităţii extraconjugale. La drept vorbind, pentru a-ţi potoli setea, nu-ţi erau oferite decât aceste ape tulburi. „Legătura”, „decăderea” şi alte anomalii speci-fâce femeilor măritate aparţineau numai universului romanelor. Copil

fiind, n-am auzit vreodată nici cel mai neînsemnat cancan cu privire la vreo „nefericită” ce ar fi întreţinut relaţii „vinovate”; în rest, actriţele companiei teatrale municipale făceau obiectul unei severe supravegheri, şi cel mai mic pas greşit le era sancţionat printr-un „boicot” nemilos. […]

Ferestrele sufrageriei noastre dădeau către hotel, unul dintre cele mai impozante din regiune, hotel care avusese onoarea de a-l adăposti odată pe împăratul Franz Josef, venit să asiste personal la nişte manevre militare. Ferestrele „apartamentului imperial” erau chiar vizavi de cele ale sufrageriei noastre unde, graţie scarlatinei de care suferea unul din fraţii mei, am avut ocazia să petrecem o noapte. E inutil să vă spun că, din pricina emoţiei, n-am dormit toată noaptea. Restaurantul hotelului era condus de un hangiu roşcovan, care, după plecarea augustului oaspete, n-a ezitat să prezinte o notă de plată foarte încărcată: scandalizat îndeosebi de preţul peştelui, intendentul imperial îl va convoca pe impertinent

mustrându-l pentru lăcomia sa care, spunea el, „nu face cinste oraşului”. […]

Tot de la fereastra sufrageriei puteam privi şi spre marea piaţă pavată cu piatră unde se strângeau în fiecare dimineaţă cărăuşi şi negustori de pretutindeni, oferind spectacolul pitoresc al unui adevărat bazar. În fiecare zi, către prânz, puteai auzi, în câte un colţ al pieţei, intonat de cortegiile funerare, Circumdederunt me sau, cu prile-jul înmormântărilor militare, câte un marş funebru, interpretat de o orchestră de alămuri. Prin acest loc trecea preotul, însoţind pedestru morţii oraşului, pentru a ajunge acolo unde se binecuvânta sicriul. Apoi, cei ce duceau lumânările şi familia îndoliată urcau în trăsuri, iar caii, cu harnaşamentul lor de mare pompă şi purtând pe capete pene de struţ, porneau la trap către cimitirul municipal. Pe întreaga perioadă a copilăriei mele, la ora două după-amiaza, chiar în momentul în care bona ne aducea desertul, eu aşteptam ca, exact sub fereastra noastră, marşul funebru, melopeea lăcrămoasă a preoţilor, psalmii în latină ai liturghiei şi sunetele cavernoase şi sparte ale orchestrei militare să înceteze brusc – în fiecare zi, la aceeaşi oră, o tristeţe amestecată cu nelinişte îmi cuprindea inima. Nu atât din pricina misterului crud şi absurd al morţii, cât din cauza intransigenţei manifestate de mama mea, care, în numele nu ştiu căror principii pedagogice, ne interzicea să ne ridicăm de la masă pentru a asista la înmormântarea unui oarecare, a unui mort străin şi pentru totdeauna necunoscut. În timpul înmormântărilor militare, orchestra reapărea la fereastra noastră, interpretând de data asta melodii vesele şi pline de antren, pentru a ilustra – cel puţin aceasta a fost explicaţia pe care ne-a oferit-o unul din preceptorii noştri – „triumful vieţii asupra morţii”. În rest, pompa cuvenită înmormântărilor militare îi împingea pe mulţi infanterişti la sinucidere; în scrisorile lor de adio, aceşti tineri ţărani sentimentali mărturiseau că fuseseră impresionaţi, chiar seduşi, de onorurile oferite camarazilor lor, camarazi originari din acelaşi sat ca şi ei; hotărâţi să-i urmeze în

moarte, ei cereau familiei şi prietenilor să-i însoţească, împreună cu orchestra, pe ultimul lor drum. A existat, la un moment dat, o adevărată epidemie de sinucideri: foarte mulţi soldaţi veterani îşi puneau capăt zilelor, cu arma din dotare, doar pentru ca aleasa inimii lor, vreo tânără ţărancă, să-i poată vedea

conduşi spre cimitir cu orchestra. Ceva mai târziu, atunci când autorităţile militare au interzis orchestrelor să participe la funeraliile infanteriştilor care-şi luaseră singuri viaţa, epidemia s-a domolit. La ce bun să te laşi înmormântat fără muzică?

Instalat la o margine a pieţei, într-o casă fără etaj, hanul „La visul de aur" servea cărăuşilor, cât era ziua de lungă, un formidabil vin sec. Locul acesta reprezenta un adevărat paradis pentru copii, ai căror ochi nu se săturau niciodată de spectacolul pe care-l oferea [...]. Aici îşi înălţau corturile circurile ambulante şi tot aici s-a instalat într-o bună zi primul cinematograf din oraşul nostru, „Biograful", care se muta dintr-un sat în altul cu un program prost, „cu generatorul său particular" şi propriul său afiş. „Regele Solomon îşi ridică braţul drept" stătea scris pe acesta, într-un ungher întunecat al „sălii", şi pe ecran apărea, într-adevăr, o siluetă vagă mişcându-şi mâna. Filmul acelei epoci, care încă nu se sacrificase cultului vedetelor, nu se preocupa mai deloc de decoruri – şi încă mai puţin de mizanscenă. E adevărat că nici publicul nu era prea exigent, mulţumindu-se să contemple, cu gura căscată şi ţinându-şi răsuflarea, punerea în mişcare a unei imagini fixe. Marea piaţă rectangulară oferea mereu un spectacol pasionant: aici se produceau saltimbancii, funambulii şi prestidigitatorii, aici se instalau, pentru câteva zile, hipodromuri şi „muzee Grevin" ambulante ce prezentau „evoluţia embrionului" ori efâgia, în mărime naturală, a papei Leon al XII-lea agonizând pe patul de moarte – un dispozitiv ingenios ridica ritmic dosul pontifului livid. (Trebuie să mărturisesc că imaginea acestui bătrân în agonie mi-a bântuit multă

vreme nopţile.) Tot aici am văzut pentru prima dată o menajerie. Faptul că cineva a putut zăvorî vieţuitoarele în spatele gratiilor m-a întristat profund, căci priveliştea mi-a zgândărit simţul dreptăţii; ca urmare, am fondat, laolaltă cu ceilalţi copii din imobilul nostru, o mişcare pentru „libertatea animalelor”. Chiar în această piaţă, mi-a fost dat să asist pentru prima oară la lupta de clasă sau cel puţin la una din variantele ei primitive şi spontane: într-o după-amiază de duminică, câţiva săpători l-au atacat pe un antreprenor zidar care-i înşelase la plată. Alertaţi, poliţiştii au luat de îndată apărarea patronului, după care câţiva militari ce hoinăreau şi făceau ochi dulci fetelor i-au atacat pe poliţişti. Pe dată, sângele a început să curgă; au scânteiat săbiile, cuţitele şi baionetele, fără ca nimeni să ştie prea bine de ce, de parcă acestei izbucniri de furie nu i-ar fi lipsit decât pretextul… Noi priveam de la înălţimea balconului această stranie „revoluţie”, înăbuşită în cele din urmă de intervenţia unui detaşament de jan-darmi: cu mănuşile lor albe, căştile cu pana de cocoş, s-au apropiat cu baioneta la armă şi simpla lor apariţie a fost suficientă pentru ca piaţa să se golească, chiar înainte ca ei să fi îndrăznit să atace. În acea după-amiază de neuitat, am descoperit că oamenii nu se înţelegeau unii pe alţii, că îi separa o ură implacabilă, ură pe care, de bine, de rău, reuşiseră s-o ascundă o bucată de vreme. Da, am descoperit că tot ceea ce se petrecea înaintea ferestrelor frumosului nostru apartament nu era decât o iluzie. În acea după-amiază, lumea îşi ridicase vălul şi-mi arătase adevăratul ei chip.

În româneşte de CĂTĂLIN LAZURCA

Lucian Blaga (1895 – 1961) – poet, filosof, traducător. Volume de versuri: Poemele luminii (1919), Paşii profetului (1921), în marea trecere (1924), Lauda somnului (1929), La cumpăna apelor (1933), La curţile dorului (1939), Nebănuitele trepte (1943). Teatru: Zamolxe, mister păgân (1921), Tulburarea apelor (1924), Daria, Fapta, Ivanca, învierea (1925), Meşterul Manole (1927), Cruciada copiilor (1930), Avram Iancu (1934), Arca lui Noe (1944), Anton

Pann (1964). Hronicul şi cântecul vârstelor, text memorialistic, apare abia în 1965, deşi fusese scris cu două decenii mai devreme. Sistemul filosofic al lui Lucian Blaga include patru trilogii (a cunoaşterii, a culturii, a valorilor şi cea „cosmologică”). I-au mai apărut câteva volume de eseuri şi de aforisme. Traduce Faust pentru prima oară în limba română.

Fragmentele selectate pentru această antologie surprind anii de agonie ai Imperiului Austro-ungar, ani priviţi cu mare speranţă, dar şi cu o satisfacţie pe măsură, de către tânărul Blaga, care, animat de un accentuat sentiment naţional, asemeni celorlalţi români ardeleni, aşteaptă cu înfrigurare ieşirea Transilvaniei de sub tutela imperială. Demn de remarcat că, la douăzeci de ani, după izbucnirea celei dintâi conflagraţii mondiale, Lucian Blaga are conştiinţa deplinei sale valori, trăieşte deja cu imperativul operei ce va să vină, fapt care îi imprimă un suflu vital sub protecţia căruia va traversa timpurile neprielnice. De aici detaşarea şi chiar umorul notaţiilor sale, un adevărat exemplu de ceea ce astăzi s-ar putea numi o gândire pozitivă. (Sorin Tomuţa)

Lucian Blaga Hronicul şi cântecul vârstelor.

Întoarcerea la Sebeş îmi rezerva o surpriză. O seamă de entuziaşti luaseră de vreo câteva săptămâni iniţiativa înfiinţării unei trupe permanente de teatru românesc transilvan. Încercarea, subvenţionată şi de-un fond anume, administrat de „Astra” sibiană, prindea contur sub conducerea lui Nicolae Băilă, actor, care făcuse o carieră din cele mai lăudate pe la teatrele nemţeşti din Austria. Sosiseră în orăşelul nostru şi două tinere absolvente ale Conservatorului de Artă Dramatică de la Bucureşti. Repetiţiile erau avansate. Oareşicare pasiune pentru teatru se trezise în mine, cu ani mai înainte, în condiţiile modeste ce le oferea mica noastră urbe. Îmi aminteam cu duioşie şi cu un zâmbet de vara anului 1909 (nu aveam decât paisprezece ani), când, timp de patru săptămâni, o trupă germană, călătoare din loc în loc, a dat reprezentaţii, seară cu seară, în orăşelul nostru. Trupa era excelentă.

Calitatea actorilor te făcea să treci cu vederea lipsurile tehnice şi neajunsurile decorului. Se reprezentau piesele mari ale repertoriului german; Schiller, Grillparzer, Gerhardt Hauptmann, Sudermann. Nu dispuneam de mijloacele băneşti să-mi procur biletul de intrare la fiecare nouă reprezentaţie. Dar simţeam că mă „prăpădesc" dacă s-ar fi întâmplat să-mi scape vreuna din piese. Neavând încotro, am recurs atunci la potlogăria de a-mi face loc printre spectatori şi fără biletul de rigoare. Unul din foştii mei colegi de pe vremuri, la şcoala germană din localitate, descoperise calea spre o întreagă serie de bilete pentru un loc în picioare. Acestui coleg de altă dată i-am impus un aranjament, de pe urma căruia el nu avea nimic de pierdut, iar eu, totul de câştigat. La fiecare reprezentaţie, după primul act, amicul şvab urma să iasă din sală pe coridor pentru a-mi ceda biletul său. Când se da semnalul pentru actul al doilea, intram şi eu. Fostul coleg nu era expus să fie controlat, căci cerberii de la uşă îl cunoşteau, iar eu mă legitimam cu biletul de împrumut. Înţelegerea dintre mine şi prietenul meu se desăvârşea în amintirea unei vechi întâmplări, căci şvabul era acel băiat roşcovan care mă pârâse cândva lui Herr Lehrer Roth că i-am uzurpat locul. Trupa românească ce se înjgheba sub ochii noştri urma în toate exemplul trupei germane de odinioară. Şi, cum teatrul mă

— Lucian Blaga, Hronicul şi cântecul vârstelor, prefaţă şi bibliografie de Ioan Holban, Editura Minerva, Bucureşti, 1990 (fragmente).

pasiona, luai tot mai adesea drumul spre repetiţii. Ca simplu spectator, fireşte. Şi dintr-un interes plin de ardoare ce-l acordam actriţelor, fireşte. Îmi făceam tăcut şi liniştit apariţia în fiecare după-amiază, la anume oră, în sala unde aveau loc caznele actoriceşti. Îmi făceam în cursul repetiţiilor obiecţiunile mele, dar numai pentru mine. Mă socoteam prea novice ca să le comunic şi celorlalţi. Şi apoi ieşeam, în grup, la plimbare. Tinerele actriţe aduceau, în aerul provincial medieval al orăşelului,

ceva din vioiciunea, din eleganţa şi din sprinteneala degajată a vieţii bucureştene. Nu mă mai gândeam la război.

Pe la sfârşitul lui iulie, trupa noastră de teatru ieşea din faza problematică. Se fixa cu nervozitate itinerarul turneului în perspectivă. După clocotul tulbure al repetiţiilor, spectacolele din retorta noastră spirituală luau înfăţişarea pură a unui nobil precipitat. Dar, în acelaşi timp, creştea de la o zi la alta îngrijorarea obştească din pricina situaţiei internaţionale. O faţă crispată ne aduse într-o zi vestea despre probabilitatea unei mobilizări parţiale. Dar panica se evaporă repede. Prea puţini luau în serios sunetul zarurilor ce se aruncau pe tabla de joc a diplomaţiei. Înfiorarea ne încingea o clipă, şi-apoi dispărea. Apreciam că ar fi într-adevăr prea stupid ca teatrul nostru să fie zădărnicit de-un război.

În preajma ultimelor bătăi de ceas ale lui iulie, ameninţarea ce plutea peste omul european lua accente din cale afară de grave. Într-o noapte de început de august, apărură pe străzile orăşelului afişele vestind starea de asediu şi mobilizarea generală. Un vânt uscat şi fierbinte sfâşia afişele, împrumutându-le un sunet metalic.

24 de ore mai apoi, conduceam pe Lionel, sublocotenent în rezervă, la regimentul său, la Alba-Iulia. Aci, Lionel fu informat că va mai rămâne vreo câteva săptămâni pe loc şi că nu avea să îngroaşe chiar rândurile celor dintâi batalioane ce plecau spre hotare. M-am întors la Sebeş cu atâta consolare, singura ce puteam s-o aduc Mamei. Intrând în curte, dau cu ochii de fratele Longin. Sosea tocmai în momentul acela de peste Carpaţi. Funcţionar de vreo doi-trei ani la o fabrică din Bucureşti, el venea să-şi facă datoria de ostaş al împăratului. Pâlpâia în mine nu ştiu ce poftă să-l iau la bătăi, că a fost atât de imprudent să dea urmare ordinului de chemare. „Să fi rămas mai bine dincolo! Să te fi înrolat în armata română! Dacă ţi-e scris să cazi, am şti cel puţin pentru ce!” îl muştruluiam că nu ştia bietul de unde să se adune. Ne cădea în curte ca un neghiob, încredinţat că e vorba de

simple demonstraţii şi că nu se va ajunge la război. „Ei, ai să vezi demonstra-ţii, că ţi-i muşca unghiile!”, îi zic eu, şi mă reped fără întârziere la poştă ca să dau o telegramă celuilalt frate, lui Liciniu, care se găsea la Constanţa, să nu alunece şi el pe calea ordinelor chesaro-crăieşti. Telegrama am conceput-o în termeni camuflaţi. îi comunicam că nu ne pârjoleşte dorul să ne calce şi el. Nu. Liciniu n-avea să vină!

După declaraţiile de război schimbate ca nişte sinistre saluturi între popoare, după dezlănţuirea ostilităţilor, o singură întrebare ardea în cămara cea mai lăuntrică a inimilor noastre: ce va face România? Un început de răspuns veni când factorii, în care s-a întruchipat pentru

PROVINCIILE 149

O clipă însuşi destinul, au hotărât ca românii să nu intre în război alături de Austro-Ungaria. Era această hotărâre, pentru noi, ardelenii, cari o aşteptam cu aprigă încordare, un indiciu precis că România îşi caută, mai presus de orice contingenţe, drumul intereselor sale, cari, în acelaşi timp, erau şi ale tuturor românilor, de pretutindeni. Decepţia puterilor centrale, cari invocau un anume tratat de alianţă, era vădită.

Săptămână după săptămână, cât a ţinut luna august, plecam, în fiecare duminică, cu Mama la Alba-Iulia, să-l vedem pe Lionel. Avea loc de fiecare dată o întâlnire pe care o credeam cea din urmă şi o despărţire la fel. Lionel ne privea îndelung din albastrul lui domolit de bunătate. Îşi curma vorba, parcă s-ar fi întrebat ce se alege de noi după plecarea lui! Dar se stăpânea şi nu aştepta nicio consolare de nicăieri.

Izbucnirea războiului trezi în mine, cu putere, instinctul de conservare, care până atunci nu-şi ridicase niciodată capul din zona sa vegetativă. Se ridica nu atât voinţa existenţei ca atare, cât a existenţei pentru ceva. Hrăneam încă de mai de mult, aproape de totdeauna, convingerea că aş putea să înfloresc cu folos mai înalt în viaţă, încât dăruirea mea, oricât de egocentrică ar fi părut,

să dobândească o legitimitate depăşind sfera individuală. În faţa primejdiei de proporţiile unor continente încăierate, convingerea mea se înteţea de la o zi la alta, luând uneori forma primară a unui ţipăt vital: trebuie să ies teafăr din acest război! Cu orice preţ! Faţă de împărăţia al cărei cetăţean tolerat mă ştiam, nu aveam conştiinţa vreunei datorii. Mai precis, faţă de împărăţie aveam conştiinţa că trebuie repudiat orice gest ce ar fi putut contribui, într-un chip sau altul, la supravieţuirea ei. Mă miram uneori că imperativul acesta nu alinia pe toţi românii ardeleni în front compact. Dezorientarea era însă sporadică.

Illyes Gyula (1902 – 1983) – poet, prozator, dramaturg şi eseist maghiar, născut la 2 noiembrie 1902 în localitatea Ráczegrespuszta, descendent al unei familii de ţărani. Îşi face studiile la Budapesta şi la Paris (între 1921 şi 1926), unde pătrunde în cercul suprarealiştilor. După întoarcerea la Budapesta, lucrează ca redactor-şef adjunct al importantei reviste culturale „Nyugat” („Vestul”). În 1941, după moartea lui Babits Mihály, preia, până în anul 1944, conducerea revistei, care îşi continuă apariţia sub numele de „Magyar Csillag” („Steaua maghiară”). În 1946, se retrage în idilica localitate Tihany, de pe malul lacului Balaton. Moare la 15 aprilie 1983 la Budapesta. Identitatea sa poetică este marcată de două surse distincte: universul pustei şi literatura franceză avangardistă. Se impune ca figură reprezentativă a filonului popular al literaturii maghiare prin romanul Pusztâk nepe (Oamenii pustei), publicat în 1936. Autor prolific, ale cărui texte au devenit cunoscute prin numeroase traduceri, publică romane: Petőfi Sándor, 1936 – Jfora tavasz (Primăvară timpurie), 1941, Mint a darvak (Precum cocorii), 1942, Hunok Pânzsban (Huni la Paris), 1946, Ebed a kastelyban (Prânz la castel), 1962; drame istorice: Fâklyalâng (Torţa), 1953, Dozsa György (Gheorghe Doja), 1956, şi volume de poezie: Nehez fold (Pământ greu), 1926, Szállo egek alatt (Ceruri în mişcare), 1935, Rend a romokban (Ordine printre ruine), 1937, Killon vilâgban (într-o altfel de lume), 1939, tjj versek (Poeme noi), 1961. (Gabriel Kohn)

Illyes Gyula Illyes despre Illyes.

[…] Şcoala era privită cu ochi răi de toată lumea. Cheltuielile erau suportate, conform legii, prin munca pe moşie, dar cu ce folos? Există munci agricole – cum ar fi sortarea fasolei şi lintei – care, spun experţii, pot fi făcute doar de către copii. Pentru strângerea gongilor de sfeclă e potrivit tot trupul lor firav şi mlădios. Deci, în loc să înveţe, copiii sunt trimişi la câmp…

Când nu ne însoţea nea Hanâk, misiunea lui era îndeplinită de alţii, care ne tratau fără niciun fel de menajamente, de parcă am fi fost oameni în toată firea. Umblau cu bâţul în urma noastră şi ne altoiau peste pantalonii mult prea strâmţi, îndemnându-ne cu vorbe aspre. Ciudat lucru, când nea Hanâk ne atingea uşor cu vergeaua, rezultatul era un urlet infernal ce ne scutura toată făptura. Acum, nu se auzea nici pâs. […]

În general, şcoala n-o sufereau nici măcar părinţii, şi temele erau luate drept cicăleli. Copiii erau trimişi la şcoală ca la munca voluntară. Cei care împlineau 9 – 10 ani erau puşi de-ndată să muncească. În orice caz, nu primeau de mâncare. De cele mai multe ori, nu primeau nici dacă cereau. Nu se putea. Cam jumătate din elevi veneau din cele patru zări ale pustei. Şcoala era atât de departe, încât între orele de dimineaţă şi cele de după-amiază nu le mai rămânea timp să ajungă până acasă. Ce mâncau? Păi, nu mâncau nimic. Cel care îşi aducea cu sine o felie de pâine sau un pumn de orez fiert îi avea pe toţi ceilalţi la cheremul său. Pe lângă toate astea, şcoala din pustă era un loc mizer, sărăcăcios. Bogaţii nu-şi trimiteau copiii acolo. Intelectualitatea pustei prefera oraşul.

S-a vorbit şi în familia noastră mult despre acest lucru, nu pentru că doream să facem parte din „elită”, ci pentru că bunica spunea că

Illyes Gyula, Illyestol Illyesrol, Budapest Konyvkiado, 1990 (fragmente).

*

*

e important ca toţi aceşti copii să şi înveţe câte ceva, să nu se zbenguie doar, boţindu-şi hainele. Aşa că a început să cutreiere satele ca să afle unde-ar fi mai bine să mergem la şcoală. Dar s-a întors cu veşti proaste: metoda învăţătorului era mereu aceeaşi – îşi încărca dimineaţa căruţa cu bălegar, se oprea în faţa şcolii, plesnea toată clasa, după care pleca la câmp. Gospodar de frunte… Se întorcea pe la 11, dar pierdea timpul; de predat, nu preda decât dacă ploua afară. În decembrie, fiecare copil trebuia să aşeze un braţ de lemne lângă catedra învăţătorului; cine aducea două scăpa de orice trudă a minţii.

Situaţia era, în mare, aceeaşi peste tot.

Duminica, viaţa se dovedea ceva mai veselă. După-masa, pe la două, se instala o atmosferă de sărbătoare, învăluind totul. Căruţaşii, grăjdarii îşi terminau treburile ce nu sufereau amânare. Îşi măturau grajdurile, şoproanele, mulgeau vacile, ţesălau caii, cărau apă, trăgeau o fugă până la câmp, mai dădeau cu sapa pe o bucată de pământ, mai pliveau.

Prânzul dura cel mai puţin.

În ferestre atârnau deja curelele de bărbierit, briciurile scânteiau ameninţător. Apăreau de-ndată şi micile oglinzi rotunde, de buzunar, iar bărbaţii îşi rădeau fluierând barba de pe feţele osoase, barbă veche de o săptămână, înmuiată în apă cu săpun de casă.

Cine avea îşi scotea din ladă cizmele noi, cine nu, le lua pe cele purtate şi le lustruia cu scuipat. Fetele se dichiseau şi ele. Purtau haine pestriţe, dar nu vechile costume populare, ci lucruri pe care le găseau de-a gata în prăvălie. Un albastru strident, fuste verzi şi roşii-bordo deasupra poalelor dantelate. Când ieşeau pe poartă, ţineau în mâini batiste colorate, în formă de romb. Femeile dădeau la iveală negrul de sărbătoare – greu procurat – doar dacă era vorba de vreun eveniment familial, o nuntă sau o înmormântare. După prânz, ieşea şi soarele, de parcă până atunci ar fi fost mereu înnorat.

* * *

Parisul a făcut din mine ceea ce sunt!

L-am cunoscut pe când împlinisem 19 ani şi l-am părăsit pentru întâia oară la 23. Acesta este, deci, căminul tinereţii mele, iar dacă vârsta matură înseamnă izgonirea din tinereţe, atunci eu voi rămâne mereu un exilat din Paris. Acolo am înţeles ce înseamnă libertatea. Acolo am înţeles lecţia luptei purtate în numele libertăţii. N-am urcat niciodată în turnul Eiffel: întorcându-mă, mi-am dat seama că fusesem pe culmi. De acolo am putut vedea adevărata dimensiune a Europei.

Eram pe deplin convins că aceasta era altitudinea necesară. Iată perspectiva care a generat cosmopolitismul meu. De-acolo am descoperit adevărata aşezare a Ungariei: moment ameţitor, plin de vrajă, piatră de încercare a sufletului.

În româneşte de MARGARETA TASI

Ion D. Sârbu (1919 – 1989) – prozator, dramaturg, eseist, socotit în timpul vieţii ca făcând parte din eşalonul doi valoric al literaturii române, şi-a luat, prin romanele sale postume Adio, Europa! (1992 – 1993), Lupul şi catedrala (1993), dar mai ales prin scrierile confesive Traversarea cortinei (volum de corespondenţă cu Virgil Nemoianu, Ion Negoiţescu, Mariana Şora) şi Jurnalul unui jurnalist fărăjurnal (vol. I şi II, 1993), o binemeritată revanşă. Până în 1989, publicase atât proză scurtă (Povestiri petrilene, 1973, Şoarecele B şi alte povestiri, 1983), cât şi romane (Dansul ursului, 1988, De ce plânge mama? 1973) sau teatru (Arca bunei speranţe, 1982, Bieţii comedianţi, 1985).

Ironia, autoironia, sarcasmul, aforismul, disperarea însoţesc aproape fiecare rând al jurnalului său. Exilat literalmente la Craiova, Isarlîk în „traducerea” folosită cu umor de I.D. Sârbu, scriitorul are posibilitatea de a diferenţia între o mentalitate de tip balcanic şi, la polul opus, profilul spiritual transilvan. Fără a-l idiliza pe cel din urmă, cea dintâi este culpabilizată. Nu trebuie omis un amănunt: paginile sunt scrise de-a lungul celui mai întunecat deceniu din istoria contemporană a României,

fapt care motivează elocvent amărăciunea scriitorului. (Sorin Tomuţa)

I.D. Sârbu Exerciţii de luciditate.

Numai Transilvania mea – şi cea a dascălilor şi camarazilor mei de arme, muncă şi puşcărie – a aparţinut (organic, spiritual, moral) de ceea ce astăzi începe a se contura drept Europa de Mijloc sau Mitteleuropa. Vechiul Regat, după ce şi-a pierdut, foarte uşor şi repede, smalţul său bonjourist, a rămas tributar, ingenios şi inteligent, spiritului bizantin, fanariot, balcanic. Nu văd nimic ruşinos sau total-rău în acest buchet de defecte, urmare tristă a ocupaţiei turceşti şi a unei paralele izolări, tot foarte lungi, de Europa marilor valori, şcoli, curente. Lichelismul, de pildă, vine cu o serioasă doză de inteligenţă practică, semidocţia apare deodată cu o întreagă recuzită de teatru, iar succesivele ocupaţii şi înrobiri ne vindecă de utopii, dogmatisme şi prietenii veşnice. Noi, românii, trecem prin ideologii, religii şi convingeri ferme ca raţa prin apă. La noi, nimeni nu a crezut definitiv în nimic, nici la 23 August şi nici astăzi. Nu apuc să contrazic un ministru sau redactor-şef, că a şi trecut cu toate armele şi biografia de partea mea. Balcanii alcătuiesc (poate, nu sunt sigur deloc!) sângele proaspăt-leneş, mincinos, fantezist şi hoţesc al acestei prea cinstite şi cuminţi (azi!) Europe de Mijloc, plină acum de melancolie şi sinucigaşi, plină mai ieri de fascişti, anarhişti şi revoluţionari în stare larvară. […]

Plimbare tristă pe uliţa copilăriei, în Petrila. Doamne, cât de săraci, de curaţi şi de fericiţi am fost noi, în casa asta proletară de pe Uliţa Zorilor (fostă Malinovschi) numărul 6.

Am avut trei limbi materne (corect româneşte am învăţat la grădiniţă şi primară), am avut o morală paternă teribilă, ea fiind şi azi zestrea din care mă hrănesc. Chiar dacă, din cauza ei, mi-am nenorocit cariera şi viaţa. Nu am avut ogradă, pământ, proprietate; dar am avut o curte, o casă, o grădină. Petrila nu era nici sat, nici oraş, nici comună, era colonie. Problemele ei sociale mi-au ţinut loc

de peisaj şi folclor, mina a fost ţarina, accidentele şi grevele erau marile evenimente istorice ale vieţii noastre, iar idealul socialist – naiv şi romantic – al tatălui meu a constituit religia pe care am respirat-o alături de rugăciunile catolice ale mamei mele.

I.D. Sârbu, Jurnalul unui jurnalist fără jurnal, vol. II, postfaţă de Marin Sorescu, ediţie îngrijită de Elizabeta Sârbu, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1993 (fragmente).

*

*

156 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Am pierdut şi „clasa muncitoare" – nu mai pot spune: „am rămas un fiu credincios al clasei muncitoare", sună fals, ridicol, vetust sau compromis. Nu mai pot scrie despre mineri şi mină – acest orizont moral şi social mi-a fost total naţionalizat şi chiar militarizat. Dacă scriu o piesă despre contabili, curve sau birocraţi, ea poate să treacă de cenzură; dacă scriu una adevărată despre mineri, se găsesc imediat o sută de deştepţi care ştiu totul despre mină şi minerul de tip nou. A trebuit să caut alt cer, alt peisaj, altă patrie sentimentală şi politică. Am pierdut şi Ardealul-mumă, şi Bucureştiul în care începusem să mă simt acasă. Încet, încet, din jale s-au întrupat Oltenia şi Craiova asta, pe care o detest din tot sufletul meu, fiindcă o iubesc pentru defectele ei atât de teribil de valahe şi de fanariote.

În Petrila, dorm în cimitir nu numai părinţii, moşii şi strămoşii mei, dorm şi toate temele, dramele, eroii din romanele şi piesele pe care nu le-am putut scrie, pe care am fost obligat să le uit. […]

* * *

Bucureştiul nu mai este o Capitală. Este doar centrul politic şi administrativ. Provinciile nu se mai uită spre el cu invidie, admiraţie, respect. Ci cu frică, oroare, profund dispreţ. Iaşul, Clujul, Timişoara încep să-şi redoreze blazonul uitat, prind contur cultural independent, descentralizat. (De altfel, prima măsură politică a viitorului

„perestroika” la noi, cred eu, va trebui să înceapă cu autonomizarea regiunilor istorice spre a limita şi slăbi puterea acestei Capitale devenite haotică, absurdă şi, mai ales, profund ridicolă şi laşă.)

Mă întâlnesc cu un bătrân cărturar transilvan. Îmi mărturiseşte cu mare durere: „Nu ne-a fost uşor, ne-au trebuit multe sacrificii de conştiinţă ca să acceptăm Marea Unire; din punctul de vedere al civilizaţiei şi al moralei publice, Vechiul Regat era cu mult în urma Banatului şi Ardealului, unde se simţea spiritul de organizare, corectitudine şi cinste caracteristic Europei de Mijloc. Regatul avea în schimb o limbă literară, cultă, un învăţământ şi o intelectualitate occidentale pe care noi nu le aveam. Clujul, Sibiul, Aradul, Timişoara nu au avut niciodată complexe de inferioritate, s-au topit corect în avântul şi tinereţea României Mari… Dar, mai nou, Capitala a încetat să mai lumineze; ea întunecă şi dezorganizează. Banatul şi Transilvania se găsesc galopând politic după exemplul judeţului Olt – iar Clujul, Sibiul, Timişoara, Oradea şi Iaşii primesc lecţii de urbanitate şi cultură de la Scorniceşti…”

3. Micro-armonia

Milos Cinjański, Camil Petrescu.

Cora Irineu, Meliusz József.

Andrei A. Lillin, Virgil Nemoianu.

Livius Ciocârlie

Milos Cinjański Itaca.

Timişoara, în vremurile mele (1892/1912) era o urbe somptuoasă, cu bulevarde largi, cu parcuri întinse, cluburi de canotaj, dar şi cu periferii industriale. Avea uriaşe terenuri de instrucţie şi cimitire. Era poreclită „Mica Vienă”.

În inima oraşului se aflau multe clădiri construite în stil baroc: marea catedrală catolică, vestită pentru concertele din Bach care se organizau aici, mănăstirile fraţilor catolici, între care una, cea a piariştilor, a fost şcoala mea.

Peste drum de catedrala catolică se aflau Biserica

sobornicească sârbă, palatul episcopal, placat în întregime cu marmură, şi micuţa şcoală sârbească a învăţătorului Beria, la care am urmat primele clase. Biserica noastră era vestită prin iconostasul lucrat de Daniil. Curtea bisericii era o grădină, sub potop de iasmin şi tei.

În piaţa din centru, înconjurată de terasele restaurantelor şi ale cofetăriilor cânta în fiecare duminică, dacă vremea era frumoasă, o orchestră militară. Lumea se plimba aici aşa cum vezi numai în Italia.

În faţa cofetăriei, şedea un grup de crai de salon şi ofâţeri, ba chiar câte-un grup de călugări pravoslavnici, sub camilafce.

Între aceştia, pe lângă singhelul ZupkoviD, viitorul episcop al Budimului, bărbat foarte frumos, pe lângă arhimandritul Dosen, cel cu voce de stentor, atrăgea privirea îndeosebi episcopul Lukijan Bogdanovic, viitor patriarh, cu chipul de o frumuseţe romantică, vestit crai, care a sfârşit luându-şi zilele la Gastein, din cauza unui sifilis.

Cel mai frumos atelaj pe care-l puteai zări era cel mânat de soţia baronului Raja Dic, cel care, mai târziu, în timpul războiului – şi asta poate să pară de necrezut – a salutat din Parlamentul ungar Revoluţia din Octombrie. Soţia lui învârtea trăsura ca pe un evantai. Concertul începea de obicei cu uvertura la Norma.

Eu am făcut şcoala, mai întâi, cu Beria – care nu scăpa nicio ocazie să ne amintească de drepturile istorice ale sârbilor. Când locuiam la el, ne aduna pe toţi, seara, să ne povestească. Să ne facă reprezentaţii. Era un mare cunoscător de literatură, în special de romane, şi avea

— Milos Cinjański, Lirika Itake i komentari, Svetovi, Novi Sad, 1993 (fragmente).

160 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

talent actoricesc. În amintirea mea, el a rămas întruchiparea lui Jean Valjean.

Era şeful opoziţiei în comunitatea bisericească şi expert în dreptul naţional şi bisericesc. Când, la Verdun, încorporat fiind într-un regiment de artilerie austriac,

fiului său i-a fost amputată o mână şi când, tot pe atunci, Serbia părea aproape învinsă, Beria s-a aruncat în cap, pe pavajul curţii, de la înălţimea etajului trei. Dintre toţi cunoscuţii mei, era cel mai bun ştiutor de literatură.

Gimnaziul l-am făcut la fraţii catolici, la piarişti, ordin deloc obscurantist, chiar mason. La ei, sărbătorirea zilei naţionale a Ungariei (Idele lui Marte) începea cu Marseieza.

Piariştii editau pe atunci două reviste literare. Una în limba maghiară, care se numea „Drapelul nostru” („Zâszlonk”), şi cealaltă în latină, numită „Tineretul” („Juventus”). Cea dintâi avea tendinţe catolice şi publica articole vizând Constituţia Serbiei lui Petru I, dar şi caricatura prinţului Gheorghe abdicând sau a japonezilor împărţind ţigări răniţilor ruşi. Sau caricatura noastră, a sârbilor care, de dragul unor false privilegii, luptam împotriva lui Râkoczi.

În legătură cu drepturile sârbilor am avut pe atunci multe discuţii cu profesorii mei.

Revistei amintite i-am trimis o proză scrisă în limba latină, despre uciderea lui Julius Caesar, şi nişte versuri, în strofe alcaice. Când aveam cincisprezece ani, am tipărit în ziarul pentru copii „Porumbelul” de la Sombor o poezie cu titlul Destinul. În poezia aceea, în prima strofă, o navă iese în larg. În a doua strofă, se stârneşte furtuna. În cea de-a treia, la mal ajunge doar epava.

Era, îmi pare azi, destul.

Până la moartea tatălui meu, spre sfârşitul clasei a cincea de liceu, am fost un elev mediocru. După aceea, am decis să fâu printre primii. Am fost printre primii.

Timişoara se dezvolta pe atunci rapid, căruţele alergau prin oraş pe roţi de cauciuc, iar printre ele se vedeau, deja, primele automobile. Femeile se îmbrăcau după ultima modă de la Paris, adusă prin Viena, iar deasupra pălăriilor ample am urmărit zborul celui dintâi aeroplan. Teatrul, cel în limba maghiară, stătea sub semnul lui Henry Bernstein, iar cel sârbesc sub cel al împărătesei Balcanilor, de Nicolae I Pisălogul. Odată am beneficiat şi

de vizita circului american Barnum.

Tatăl meu plecase, deja de un an, la ţară, la Ilan Da. Până atunci, obişnuia să mă aştepte în faţa teatrului, chiar şi pe ninsoare.

Cu melonul pe cap şi cu ghioaga de vişin în mână, mă conducea prin noaptea de iarnă acasă, punându-mi tot felul de întrebări despre spectacol. Aprecia strădaniile mele literare. Când a fost ales preşedinte adjunct al Comunităţii bisericeşti, mi-a dat să văd discursul lui şi m-a întrebat cum îmi place. Eu i-am rescris în întregime acel discurs şi el l-a citit aşa la adunarea festivă. I-a spus mamei: „Scrie mai bine ca mine, Mia!”

MICRO-ARMONIA 161

Când am făcut scarlatină, mi-a adus Război şi pace, în traducere sârbă (sau maghiară), şi eu am citit fără oprire o zi şi o noapte, cu toate că mama susţinea că de la asta se poate orbi.

Tata s-a reîntors de la ţară, pentru operaţie, la Timişoara, dar a renunţat să meargă la spital. Mi-a spus că ştie că va muri şi că mama nu trebuie să afle acest lucru. Zicea că nu vrea s-o neliniştească. Trebuie, zicea, să ştii să mori. Îşi cerea iertare de la mine pentru că îmi adăugase o grijă în plus, acum, când am început să învăţ elina. Şi asta nu e uşor, el ştie. M-a sfătuit să învăţ bine şi să mă port frumos cu mama. A plecat din Timişoara calm, şi nu l-am mai văzut niciodată. Se întorsese la Ilan Da. Deşi bolnav, a mai participat la o nuntă, a Danei Cinjański, la Itebej, unde a dansat şi a sărit peste focuri, cu tinerii şi fetele. Pe urmă, i-a făcut o vizită prisăcarului, ce slujea în acelaşi timp şi de potcovar şi de dulgher de sicrie. Tata şi-a ales singur coşciu-gul, ciocănind în el cu ghioaga lui de vişin.

Pentru mama a comandat miere.

A murit în ziua următoare.

Nu a permis să fâu chemat la înmormântare, fiindcă asta ar fi însemnat să lipsesc de la şcoală.

Rămasă văduvă, mama s-a înapoiat mai târziu la Timişoara şi a locuit în clădirea Comunităţii. Ferestrele locuinţei noastre priveau spre curtea bisericii. În perioada

aceea, până la aşa-numitul examen de maturitate, am locuit acolo împreună cu mama. Trăiam aşa cum pe vremea aceea trăiau toţi copiii de la oraş. Prieteni mi-erau fâii nobililor catolici şi surorile lor parfumate, împreună cu care luam ore de franceză. Nu era în asta niciun fel de snobism. În vremurile acelea, astfel îţi ocupai după-amiezile. Luam şi ore de engleză, de la un profe-sor care, după ce trenul i-a retezat picioarele, s-a apucat să prepare elevi în particular. Cum îi erau picioarele, aşa şi engleza. (Dar nu e defel adevărat ce s-a spus despre mine mai târziu, în 1929, când traduceam sonetele lui Shakespeare, că n-aş şti chiar deloc engleza.)

Am învăţat şi pictura, tot în particular.

Un tablou al meu, în ulei, intitulat Un craniu de mort, a participat la o expoziţie interşcolară.

De la prietenii mei mi-a rămas doar amintirea numelor: Kalinfalvi Jurka Gyula, Kapdebo Elemer, Gică. Unde or fi fiind şi dacă mai trăiesc, asta nu mai ştiu. Gyula mi-a dat un semn ultima dată înainte de primul război mondial, de la Academia de Export din Köln, dar am auzit că, după război, a ajuns antrenor de cai pe undeva prin Indonezia. Tatăl lui avea ediţia completă a operelor lui Shakespeare, în engleză şi în maghiară.

Nu e adevărat că amintirile mele sunt amintirile unui snob. Am trăit eu, la Timişoara, şi printre proletari. Mai întâi am jucat în selecţionată şcolii, apoi la clubul de gimnastică al Timişoarei (TTK) şi, în sfârşit, începând din clasa a şaptea, la clubul feroviarilor (Kinizsi).

Acesta era un club profesionist de fotbal, şi prietenul meu cel mai bun de aici era lăcătuşul Sidon. În compania lui am cunoscut eu şi limba, şi casă, şi viaţa de familie a muncitorilor. Când călătoream la meciuri, Sidon mă instala în plasa de bagaje de deasupra băncilor. M-a trezit o dată, în miezul nopţii, să-mi citească din ziar despre scufundarea Titanicului. Acest lucru era socotit pe atunci o catastrofă fantastică. Şi mai surprinzător decât faptul că trăiam printre proletari este acela că, prin Sidon, începeam să mă

familiarizez cu literatura socia-listă. Şi nu numai atât: am participat şi la demonstraţiile socialiştilor, la teatru, cu prilejul reprezentaţiei cu Hoţul lui Bernstein. Am fost chiar printre cei interogaţi de poliţie.

Dar, pe lângă această Timişoară a nobilimii maghiare şi a proletarilor, mai exista o alta, căreia, pe atunci, familia mea îi aparţinea trup şi suflet. Era Timişoara sârbească, rămăşiţele rămăşiţelor, oraşul vechi, muribund, religios până la fanatism. Diaspora semănând cu Timişoara evreilor.

Această Timişoară era totuna cu Timişoara străinilor, ca doi fraţi siamezi, lipiţi spate-n spate. În această Timişoară, fiecare casă sârbească trebuia apărată, ca o baricadă. Şi, în felul ei, această luptă nu era scutită de implicaţii sociale.

În orice caz, în vremurile acelea toţi locuitorii de origine sârbă erau devotaţi cauzei noastre, luptau pentru recunoaşterea statutului nostru ca naţiune şi pentru drepturile care decurgeau de aici. Renegaţi se găseau numai printre cei avuţi. Ubi bene, ibi patria!

Timişoara mea a fost un fel de Alsacie şi Lorenă, o nebunie, cum nu găseşti decât în cărţile pompierului Barrès.

În această Timişoară, de Rusalii bunăoară, toţi ne duceam la biserică, unde presăraseră iarbă şi mirosea a câmp proaspăt cosit. Îngenuncheaţi, împleteam cununi şi le puneam deasupra uşilor, ca pe un semn conspirativ.

De Paşti, la miezul nopţii, Timişoara era străbătută de procesiuni. Ca un fel de Rond de noapte al lui Rembrandt, timişorenii purtau pe braţe Cerul bisericesc, cu lumânări cu tot – senatori, avocaţi, cămătari, meseriaşi, calfe, negustori şi ucenici, toată lumea.

În mijlocul bisericii, de Vinerea Mare, mormântul lui Christos, acoperit cu flori, era păzit de o gardă de soldaţi ai regimentului Timişoara, al douăzeci şi nouălea, compus 80% din sârbi.

În momentul cel mai solemn al slujbei, când era scos epitaful, în biserică năvăleau comandantul cu doi soldaţi,

sub chivără, să schimbe straja. Izbeau cu tălpile bocancilor în podea.

Treaba era tâmpită, dar timişorenilor le părea măreaţă. La miezul nopţii, când procesiunea era în toi, în faţa bisericii era aliniat bata-lionul, în aşa fel ca parada să fie cât mai impresionantă. Batalionul punea capăt procesiunii cu o salvă. Mai întâi, scâncea subţire vlădica Letia, cu o voce venind parcă din pustie. Apoi se pornea să tune

MICRO-ARMONIA 163

cumplitul bas-bariton al arhimandritului Dosen. După care, în noapte, răsuna comanda maiorului Dragojlov, care învârtea batalionul ca pe o morişcă. Sabia lui sclipea ca un fulger, iar văzduhul, după salva plutonului, mirosea a praf de puşcă.

Noi, copiii, ne străduiam să punem mâna pe cartuşele goale.

Acest ofâţer elegant a ajuns general, sub Pavelić.

În româneşte de IOAN RADIN

Camil Petrescu (1894 – 1957) – romancier, dramaturg, poet, eseist, gazetar – s-a remarcat, mai cu seamă, prin modernitatea scriiturii din romanele sale Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război (1930) şi Patul lui Procust (1933). Nu abandonează cu totul formula tradiţională, însă moartea îl împiedică să ducă la bun sfârşit amplul proiect Un om între oameni (1953 – 1957). Debutul editorial se consumă în 1923 cu volumul de poeme Versuri. Ideea. Ciclul morţii. O altă carte de poezie, Transcendentalia, îi apare în 1931. Camil Petrescu e şi un reputat autor dramatic, semnând: Jocul ielelor, Act veneţian, Suflete tari, Danton, Mioara, Iată femeia pe care o iubesc şi comedia Mitică Popescu (1916 – 1945). Ca eseist publică Teze şi antiteze (1936), Eugen Lovinescu sub zodia seninătăţii imperturbabile (1933), Husserl – cu o introducere în filosofia fenomenologică (1938).

Chiar dacă asupra „perioadei bănăţene” a scriitorului s-a aşternut mult prea devreme uitarea, aceasta s-a bucurat de un puternic ecou în epocă, fie şi pentru că

energia investită de Camil Petrescu în cei trei ani petrecuţi la Timişoara şi Lugoj a impulsionat asemeni unui catalizator viaţa culturală a celor două urbe. Momentele sunt delicate, căci coincid cu efortul de înlocuire a administraţiei habsburgice cu cea românească: în ciuda lamentaţiilor care însoţesc imaginile fostei dominaţii străine, scriitorul remarcă frumuseţea exotică a Timişoarei şi setea de instruire a ţăranului bănăţean. Dacă în ceea ce priveşte civilizaţia, misiunea noilor autorităţi e inexistentă, racordarea europeană a regiunii în genere şi a capitalei ei în special fiind unanim recunoscută, din punct de vedere cultural mai rămân sufîciente lucruri de făcut la 1919. (Sorin Tomuţa)

Camil Petrescu Itinerar.

Spre Timişoara

Prin mai, după miezul nopţii, în cea mai frumoasă cofetărie a Bucureştilor: Riegler. Oglinzile răsfrâng străluciri şi multiple profiluri de femei frumoase, toalete luxoase. Afară, valuri de lume trec pentru câteva clipe în lumina uriaşelor vitrine. Te simţi bine, privirea are la îndemână linii şi nuanţe. E un farmec de care cu greu te poţi lipsi şi cu care sunt obişnuit de atâţia ani. La aceeaşi masă cu mine, un singur bucureştean, restul sunt trei bănăţeni refugiaţi. Oameni necăjiţi, privesc cu amărăciune în jurul lor şi toată risipa asta le e străină, de neînţeles. Şi-au pus în gând să mă aducă în Banat. „Haide cu noi, domnule, haide să cunoşti Banatul şi n-ai să te mai desparţi de el. Să vezi acolo viaţa sănătoasă, ca vegetaţia munţilor. Să cunoşti oameni muncitori şi deschişi la suflet ca nişte primitivi”.

Aşezat bine în scaun, trag din ţigară privind în jurul meu. Dar sunt hotărâţi să mă ia. Nu au cuvinte să-mi descrie ce e la ei acasă. „Să vezi domnule”, şi-mi înşiră cu glas fanatic nume de localităţi scumpe lor.

Dar nu pot decide să plec. Trei ani de campanie aproape, fără odihnă şi fără linişte, m-au predispus spre o viaţă calmă şi confortabilă, mi-au infiltrat în suflet oroarea de călătorie şi de aventură. Te simţi atât de bine, anonim şi

ascuns într-un oraş mare. Toţi trei sar să-mi doboare şi acest argument. „Dar bine, domnule, dumneata nu cunoşti Timişoara. Dumneata nu ştii că e cel mai frumos oraş al românilor. Oraş cu peste o sută de mii de locuitori, clădiri şi bulevarde moderne, viaţă intensă de capitală”. Şi multe altele, atât de multe, că această Timişoară a luat în imaginaţia mea proporţiuni fantastice.

A doua zi eram în tren, peste alte câteva zile la Lugoj. Şi iată că toate câte mi le-au spus despre acest colţ minunat de ţară sunt aci aievea. Câte gânduri nu am schimbat din arhitectura de idei cu care pornisem. Am impresia că mă găsesc aci de ani, din timpuri uitate. Dar anonim şi ascuns, liniştit în Lugoj. Zâmbeşte cine citeşte rândurile acestea. Îmi zic mereu. Voi avea linişte la Timişoara? Oraş mare, cu

— Camil Petrescu, Trei primăveri, Editura Facla, Timişoara, 1975, ediţie îngrijită de Simion Dima (fragmente).

166 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

viaţă intensă, aspect de capitală. Şi zi de zi gândind la el, oraşul acesta a căpătat pentru mine farmecul priveliştilor dorite, visate, dar nespuse vreodată. Urmăresc zi de zi comunicate, tot mai haine, ale conferinţei de pace, ziarele străine, pe cele din Timişoara. Niciun semn că nădejdea mi se va împlini curând.

Dar iată că lucrurile se precipită, ai noştri se pregătesc să intre acum de-a binelea. Spre Timişoara. Pe un petec de hartă, zâmbind cu nerăbdarea mea, comandantul batalionului de jandarmi îmi trasează străzi, cartiere, parcuri, un teatru. Pe săptămâna viitoare… în Timişoara.

(„Banatul”, Lugoj, I, nr. 46, miercuri, 30 iulie 1919, semnat Grămătic)

Timişoara… impresii întrerupte…

…Cafenelele cu dublul lor aspect, de zi şi de noapte – de gheşeft şi de petrecere –, în care se acumulează toată viaţa „liberă” a Timişoarei şi care înlocuieşte aproape complet pe cea „de stradă”! Cafenelele cu masivitatea

eleganţei lor, alternând între confortabil şi luxos, cu mesele „intelectualilor”, „notabililor” şi ale celor neetichetaţi, cafenelele sunt un sfert din oraş…

Timişoara cu „Corso”-ul ticsit… după orele de birou, pe care ungu-roaica „menyecske”, cu toaleta-i modernizată – tocuri înalte, rochii scurte, mătase, şi blănuri scumpe – sfidează oarecum pe modesta „bănăţeancă”, cu pasul ei mare şi pălăria pe ceafă…

Timişoara, în care puţina viaţă de stradă moare de tot după 9 seara…

Apoi, Timişoara cu străzile ei largi, curate, bine pavate, luminoase şi neisprăvite, pe alocurea închise între fârme pretenţioase şi vitrine largi, câteodată cochet împestriţate… Timişoara cu magazinele-i „zârva” * după şase seara, cu tramvaiele cuminţi, lustruite, şi adesea incomode sau prea aglomerate, cu înfăţişarea-i petecită de oraş à la mode, închipuieşte în inima Banatului o hartă desenată de un geograf cu „lapsus”-uri în memorie… Timişoara, cu ogoarele de porumb dintre două instituţii culturale, a făcut pe un „notabil” să scrie cu convingere: „Şi cu toate astea Timişoara nu e un oraş… arabil (sau agricol) …”!

Coşurile fabricilor, cu siluetele lor elegante, din care azi nu mai iese decât rar câte un fâricel de fum, care parodiază… viaţa… se zice, altă dată intensă… podurile ce leagă cele cinci orăşele… „Lloyd”, „Palace”, „Loffler”, „Ferdinand” şi un tribunal înfipt pe patru străzi, cu peste 200 de camere şi 13 coridoare… Climă indulgentă… ploaie şi… doctori.

Iată o Timişoară cu aspecte exotice pentru călătorul din „regat”, pe care oraşul, cu înfăţişare de „operă” a unui inginer, îl izbeşte imediat.

Viaţa de stradă…

„Bucureşteanul” e veşnic pe trotuar…

* închis, în lb. maghiară (n.ed.).

Cizmarul… croitorul… unul fără tăietură, altul fără calapod… Şi unde e faimosul „cauciuc” al sergentului

bucureştean, tiranul automobilelor nervoase?

Şi ce e cu statuia aceea ecvestră din colţ de la „Ferdinand”?

Poliţie călăreaţă?

Te duci, vii, îl vezi veşnic acolo: cinci metri la dreapta, cinci metri la stânga… Din când în când, statuia ecvestră cu un „notes” în mână înseamnă un număr de automobil…

Plouă, bate vântul (în Timişoara nu ninge nici de revelion). Călăreţul nu se interesează de nicio schimbare meteorologică…

Din când în când calul, roşu sau alb (poliţia nu dispune de prea multe eşantioane) schimbă plictisit… piciorul. În ochii lui de animal sprinten, care e forţat să stea de piatră, vezi o dorinţă năstruşnică, care (probabil din severitatea poliţiei locale) nu se manifestă decât prin gesturi nervoase din… coadă. Ar vrea acum… uite acum… ce ar trebui?…

O smucitură, când gardistul cocoţat acolo sus notează un număr de automobil isteric…

Şi… apoi liber, galopând peste „miriştile”… Bastionului de la Sud-Vest… Dar asta nu s-a întâmplat niciodată până acum, într-un oraş unde nici animalele de tracţiune n-au momente de independenţă spontană… La dreapta „cociaş”!… Mehet!…

(„Ţara”, II, nr. 10, duminică, 16 ianuarie 1921, semnat Ceaslov)

Bocşa-Montană

De la Jidovin2 în sus, trenul pătrunde în gâtlejul din ce în ce mai îngust al văii Bârzava. Din marginea imediată a căii ferate pornesc spre deal păduri de fagi, care prevestesc imensul codru al cărui întuneric frumos aleargă peste dealuri încălecate, peste sute de mii de jugăre, până în malul stâncos al Dunării.

E o regiune asemănătoare părţii muntoase a judeţului Buzău, dinspre Căiuţi în sus spre Oneşti, Târgu-Ocna, Oituz. Într-atât, încât, cum pământul este îngheţat şi cârpit în tot locul cu petece de zăpadă, am impresia,

întărită încă de seara care se lasă tăcută şi parcă tristă, că sunt într-un tren care, printre dealuri împădurite, ne duce „spre front”.

După a doua staţie, înconjurăm cu trenul Bocşa-Română, lăsăm pe mâna dreaptă curţile, înghesuite după obiceiul nemţesc, de unde cete de copii şi grupuri de ţărani ne privesc fără niciun fel de curiozitate.

Se înserează tot mai mult, o seară rece şi transparentă de munte prin care pătrund vii, ici şi colo, scânteierile geamurilor, luminate ca nişte ochi de foc ai căsuţelor de pe dealuri.

Coborâm la Vasiova, un fel de suburbie a Bocşei-Montane. Nicio „cocie” la gară, şi suflă un vânt tăios de rece din susul văii, că trebuie

2. Berzovia (n.ed.).

să pornim în marş forţat ca să ne dăm iluzia că nu-l simţim.

— Poate am mers o jumătate de oră pe un trotuar îngust şi cârpit, având în dreapta o şosea largă de ţară, şi în stânga un lung şir de căruţe înghesuite, ici şi colo prăvălii micuţe, dar cu vitrine luminate după toate regulile stilului urban.

În Bocşa-Montană tragem la unicul hotel, mi se pare „Cerbul de aur”, care cred că se deosebeşte de celelalte hoteluri de provincie numai după aceea că, în loc să aibă intrarea prin vreun gang, îşi obligă pasagerii să treacă încărcaţi de bagaje printr-o spaţioasă sală de biliard, cu imense mese rotunde în dreapta şi stânga şi cu tejgheaua în fund. Trebuie să ai imaginaţie ca, în loc să intri cu geamantanul în spinare în restaurant, s-o iei pe o uşă aproape mascată care te duce la etaj (şi totuşi „Cerbul de aur” are, am aflat evident mai târziu, o altă intrare pe gang, dar nu mai puţin complicată). Nici n-ai bănui că la etaj e un hotel cu 14 – 15 camere, toate spaţioase şi luminoase, plus sala de dans, mai nelipsită la hotelurile din provincie decât fârma chiar.

Coborâm, defilând iarăşi prin faţa clienţilor care ne

privesc curioşi, în cafenea, şi de acolo în restaurant. Acum înţeleg mai bine ce gospo-dărească şi plăcută clădire este hotelul „Cerbul de aur”, cu încăperile lui largi ca nişte interiori, pe care scena Teatrului Naţional din Bucureşti nu le permite mai mici. Păcat că „oberul” nu ni se arată de la început tot atât de primitor ca şi edificiul.

— Cam ce aveţi de mâncare?

— Nimic.

Răspunsul acesta este de regulă lista de mâncare a restaurantelor nemţeşti. Trebuie diplomaţie ca să poţi căpăta ceva.

— Vreo două-trei ouă, nici asta n-aveţi?

— Asta da!

Şiret, fac semn prietenului.

— Ascultă, domnule ober, da’ aşa, întâmplător, nu s-ar putea face vreun şniţel vienez?

— Şi asta se poate!

În timpul acesta, la o masă vecină un domn savura nişte cârnaţi, care răspândeau un delicios miros de usturoi.

— Şi poate chiar nişte cârnaţi, nu?

— Ba da!

— Atunci ne-am înţeles, câteva mere şi trei „daţi” de vin. După o călătorie obositoare, puţin vin prinde totdeauna bine. Suntem dispuşi să citim chiar afişele roze pe care profesorul „Rubin”.

le-a lipit pe toate uşile. Anunţă o „mare reprezentaţie” cu „magie din o mie şi una de nopţi”, cu „cadâne”, care toate vor apărea pe scenă şi vor uimi publicul bocşănean la „un simplu gest” fascinator al teribilului domn. Mai sunt şi alte „stele” care îşi dau concursul pentru ca „fericirea” spectatorilor să fie desăvârşită. Păcat că n-am putut lua un anunţ de acesta, pentru deliciul seriozităţii lui.

Întrebăm pe „ober”, care deodată a devenit extrem de prietenos, unde se întâlnesc intelectualii bocşeni şi ne spune că alături este

„Cazina română”. Am vrea să întâlnim un prieten şi colaborator al nostru, cunoscutul publicist bănăţean, protopopul Mihai Gaşpar.

Domnul de alături, care terminase masa, se oferă în mod gentil să ni-l aducă, şi până atunci stăm de vorbă cu primpretorul, un tânăr de altminteri tăcut, pe care îl cunoşteam de prin Lugoj. E cam îngrijorat de alegerea care vine. Şi are dreptate bietul băiat. Candidează acolo chiar secretarul general de la interne, „fost”, până acum vreo două-trei zile, „girant” în prezent şi „viitor” dacă va cădea. Nu e uşor să ai pe cap răspunderea unei astfel de alegeri, mai ales că se zice că partidul guvernamental ar fi foarte şubred în cerc.

Dar iată pe protopop. Este unul dintre cei mai vioi intelectuali bănăţeni, autor al mai multor romane şi nuvele. E desigur cu mult mai bătrân decât arată.

Şi, până târziu spre miezul nopţii, cu protopopul, cu primpretorul şi amabilul vecin de masă (despre care am aflat mai târziu că este secretarul unei comune vecine), am pus cu hotărâre ţara la cale.

Când ne-am despărţit, n-am mai lăsat în urma noastră în cafeneaua somnoroasă decât câţiva jucători de cărţi şi „steaua”, puţin cam corpo-lentă şi destul de terestră, care se juca cu un mic căţeluş.

A doua zi, sâmbătă, e zi de târg la Bocşa. E o dimineaţă clară şi rece de iarnă, în care formele şi culorile dealurilor, pădurilor, văilor şi caselor apar cu o netezime de cristal.

Cât ţine strada, stau dejugate care, cu boi roşii de Elveţia, şi e o forfoteală de români zdraveni în cojoace miţoase de toată frumuseţea. E un spectacol nespus de pitoresc, pe care îl oferă într-o zi de târg. Bocşa este un orăşel dintre cele mai româneşti.

De-a lungul trotuarului s-au înşirat zeci şi zeci de romînce de la ţară care vând unt, ouă, smântână, mere şi tot felul de fructe, păsări etc. Abia ai loc să treci. Dar cea mai interesantă aglomeraţie este împrejurul vânzătorilor de calendare. Nici nu mi-am închipuit vreodată patima cu

care ţăranul bănăţean citeşte.

Câte trei, patru, bărbaţi şi femei, se tocmeau odată cu vânzătorul. Câte un unchiaş, cu mustaţă albă tăioasă şi faţa smeadă, ia volumul tacticos în mână, îşi pune ochelarii şi îl examinează.

Dar iată un lucru într-adevăr extraordinar: o cunoscută casă de editură a tipărit câteva broşuri de „Pagini alese din scriitori români", mici cărţulii cu coperte galbene, care cuprind povestiri din autorii noştri mai cunoscuţi: Alecsandri, Caragiale, Vlahuţă, Brătescu-Voineşti etc. Costă un leu exemplarul. Vânzătorul lacom, însă, a scris cu creionul, peste cifra 1, cifra 5. Cinci lei un volumaş mic.

Am întrebat un românaş voinic, cu mustaţă tunsă, bălan, care învârtea în mână o broşură cu gând s-o cumpere.

— Nu-i prea scump, prietene?

— Ei, parcă eu îi dau! Mi-l lasă el cu trei lei.

I-am explicat, evident, că şi aşa este speculat. Oare nu se găseşte nimeni să intervină pentru înfrânarea unei specule atât de dăunătoare culturii româneşti? Mai ales că se vând destule volume. Într-o jumă

tate de ceas, cât am stat noi acolo, nu-i mai rămăseseră vânzătorului decât trei volume dintr-un teanc întreg.

Ne strecurăm cu greu prin mulţimea de cumpărători şi ajungem în sfârşit la casa protopopială. Găsim aci pe cea mai mare parte dintre intelectualii locali şi chiar străini de localitate. Sunt figuri interesante, care ar sta cu cinste în paginile unui roman. Figuri cărora viaţa de provincie închisă şi cu posibilităţi restrânse le păstrează caracterul lor original. Un notar public glumeţ, un primar tânăr şi grav, un pictor cu cioc, entuziast ca un descendent al şcolii italiene, şi alte figuri originale…

Tot golind păharele de „răchie", se amestecau glumele voioase cu părerile grave. Evident, este vorba tot de viitoarea alegere. Şi cu cât discuţia este mai înflăcărată,

cu atât graţioasa noastră amfâtrioană are grijă să înlocuiască sticlele goale.

Câţiva rămânem la masă, ca să ne înfruptăm, după „Ştefanie-Braten”-urile şi „care”-urile indigeste de la restaurantele din Timişoara, cu delicioasa mămăliguţă românească cu unt şi brânză şi alte bunătăţi.

(„Ţara”, Timişoara, II, nr. 30, vineri, 18 februarie 1921, şi nr. 32, duminică, 20 februarie 1921, nesemnat)

Am petrecut într-un sat românesc

Prietenilor mei din Ciclova-Română

Am petrecut duminica trecută câteva ceasuri într-un sat românesc3.

E înviorător, cu un aer sănătos de pădure, te renaşte ca apa limpede şi rece de izvor cu care îţi răcoreşti faţa după o noapte de zbucium. Am trăit câteva ceasuri într-un sat românesc cu case de piatră, tăiată din rădăcinile munţilor.

Am văzut oameni cu feţe înnegrite de vântul primăverii, feţe pe care le va dogorî din plin soarele de vară, dar cu inimile noi şi primitoare ca florile fragede.

După săptămâni de zile în care m-am istovit la masa mea de scris, după luni de zile de frecătură şi muncă în aerul acru şi înecăcios al tipografiei, am respirat adânc, câteva ceasuri, aerul pe care îl limpezesc stâncile, aerul tare ca apa vieţii.

După ce am văzut zvârcolirile neputincioase şi am auzit sâsâiturile de gângavi negri în cerul gurii, de la oraş, luni de zile, am văzut în ziua aceasta de primăvară câţiva oameni care gândesc drept cum creşte bradul şi te lasă să-i priveşti în ochi, ca în fundul unui lac limpede.

Am schimbat nişte vorbe şi, ca nişte ape liniştite, inimile lor au tremurat adânc. Mă priveau tăcuţi, cu ochii iluminaţi, şi eu pricepeam din zâmbetele lor primitoare că vorbele cădeau ca nişte pietricele în fundul apei. Că vor veni alţii să tulbure, să murdărească apa curată

3.27 martie 1921 (n.ed.).

În care m-am oglindit câteva clipe, ce-mi pasă mie…

A mai fost, şi aşa va fi şi în viitor.

Cei buni – aşa cum sunt oamenii mei cu obrajii aspri şi inimile fragede – cred în toate. Pentru că, dacă n-ar crede în toate, nici n-ar fi buni.

Veniţi deci cu grabă, negustori de marfă ieftină…

Veniţi de arătaţi sticluţele voastre colorate, oglinzile voastre strălucitoare şi podoabele voastre false… Şi faceţi gălăgie multă… Veniţi, căci iată obraji aspri, dar inimi fragede şi crezătoare…

Eu voi privi cu pumnii încleştaţi, cu dinţii strânşi de mânie… din umbră. Şi voi veni iarăşi la anul, să privesc în apa care se va fi limpezit încă o dată.

(„Ţara”, II, nr. 62, miercuri, 30 martie 1921, semnat Grămătic)

Literatura ţărănească

Este un lucru neîndoios că dintre toţi ţăranii români de pretutindeni, bănăţenii sunt cei mai citiţi şi mai cunoscători de carte. Aici în Banat se desfăceau cu sutele şi miile revistele româneşti şi broşurile diferitelor biblioteci. Dar nu numai atât. Ţărănimea bănăţeană dă dovadă de un extraordinar simţ artistic. Nu vorbim numai de arta casnică, ci mai ales ne gândim la talentul cu care cei mai mulţi dintre ei joacă piese de teatru, de ai crede de multe ori că ai în faţa ta actori adevăraţi. Nu mai vorbim, de asemenea, de atâtea coruri – căci nu este sat să nu aibă un cor sau două, dirijate de multe ori chiar de ţăranii înşişi. Ba, cele mai multe sate au şi fanfară proprie, de te fac să te mândreşti că eşti român. Ceea ce vrem să ştie cititorii noştri este marele număr de scriitori ţărani pe care îi dau satele bănăţene. Am auzit de multe ori poeţi de aceştia de ţară declamând la diferite ocazii poezii întregi compuse de dânşii. Banatul, care tot el e „fruncea”, are nu numai compozitori ţărani, dar şi ţărani ziarişti, ţărani scriitori.

Se ştie că în cercul Oraviţei a apărut primul ziar românesc scris chiar de ţărani: „Ţăranul”, redactat de N. Vucu-Secăşeanu şi I. Moca. Negreşit că nu puteam fi prea pretenţioşi faţă de această modestă foaie, dar lucrul era

foarte frumos. De altminterea, ambii aceşti ţărani au piese de teatru şi poezii destul de frumoase compuse de ei înşişi şi pe care le vom tipări cu timpul.

Acum vrem să prezentăm publicului un alt scriitor ţăran din Banat şi anume pe ţăranul Ion Pe la din Izvin, care ne-a făcut o foarte frumoasă impresie şi facem atenţi pe cititori asupra limbii corecte pe care o scrie acest ţăran4.

(„Ţara”, II, nr. 5, vineri, 7 ianuarie 1921, nesemnat)

4. Ion Pe la din Izvin publica în acelaşi număr versuri originale (n.ed.).

172 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Între două trenuri Timişoara

Drumul nostru de iarnă duce şi prin Timişoara, atât de apropiată inimii noastre, din anii deschiderilor de orizont. În primele zile ale lui februarie, zăpada căzută în neştire câteva săptămâni, după geruri de minus douăzeci şi cinci de grade, a prins să se topească pripit şi trotuarele sunt mărginite de pâraie tulburi, care curg de-a lungul străzilor, cu confluenţe de mlaştini la răspântiile mai mari…

Totul răsare parcă murdar din neaua care se topeşte, dar nespus de proaspăt şi însorit din amintire. Au fost parcuri îmbătate de mires-me şi culori, de-a lungul acestui canal care, pe vremuri, în anii tinereţii noastre, mărginit de cealaltă parte de un bulevard atât de orgolios pentru timpul său, părea, sub razele oblice ale crepusculului, o neverosimilă Senă – şi nu era decât Bega. Pretutindeni erau pe atunci flori şi fete tinere îmbrăcate în alb, care, cu rachetele de tenis în mână, veneau şi plecau, spre reţele prezente în tot oraşul ca nişte porumbei albi… Era compensaţia mea pentru anii de studenţie visaţi la Heidelberg.

Făceam să apară acolo „Banatul românesc”, apoi „Ţara” şi revista „Limba română”. Ars de soarele malurilor nisipoase şi obligat să stau în casa plină de răcoare şi de leacuri pentru arsuri, terminam într-o săptămână ciclul Versurilor de război şi apoi, într-un an întreg, Suflete tari,

odihnindu-mă după orele de lucru pe terasele imense şi înţesate ale cafenelelor create cu elan după modele vieneze, cu orchestre care noaptea întreagă trimiteau jerbe de melodii spre stele.

Acum nu mai întâlnim nimic parcă din ceea ce a fost... Acolo unde toate figurile îmi surâdeau sprinten şi familiar, trimiţându-mi în trea-căt câte un cordial „servus”, nu pot să desluşesc, sub ghebul paltoanelor şi din înfofoleala fularelor, nimic. Prin faţa vitrinelor golite, privirile trec aţintite pe gheţuşul periculos al trotuarelor. Sunt hotărât să smulg trecutului, cu orice preţ, o figură cunoscută cu care să vorbesc despre ceea ce a fost... Dar toate apelurile din pâlnia telefonică sună undeva în nevăzut şi pustiu. Răspunde doar vechiul nostru Zoltán Franyo, care însă, venit mai târziu în lumea aceea, cunoaşte prea puţin, căci trăia şi pe atunci în norii de ficţiune ai poeziei... în sfârşit, unul dintre cei vechi, Ion Conciatu, cu care, pe atunci în tabere opuse, polemizam în gazete potrivnice... Acum îl regăsesc cu bucurie, pe el şi al său „Curierul Banatului”, care împlineşte un sfert de veac de apariţie când celelalte foi au dispărut... Facem împreună apelul celor care au fost şi rememorăm „frumuseţile de mai an”, desfoliate din timp ca tranda-fârii; grăbind apoi seara devreme acasă.

Câţiva tineri confraţi, grupaţi în jurul revistei „Vremea”, au prins de veste de venirea noastră şi ni se dă întâlnire la vechea masă de la „Palace”. Foaia lor o cunoşteam cu intermitenţă, o voi cunoaşte amănunţit la Bucureşti, unde mă va ajunge întreaga colecţie trimisă, odată cu numeroasele caiete de poezie şi eseuri. Sunt acum în jurul

nostru, la masa mare şi ovală ca de consiliu, numeroşi scriitori tineri, tot atât de intimidaţi ca şi noi de bruscheţea acestei întâlniri, atât de puţin pregătită că şovăim punând pe figurile pe care le privim numele bănuite. Deşi e ora la care altă dată vestita pe vremuri cafenea era plină, acum e pustie, lăsată în părăsire, nu mai

sunt alţi clienţi decât cei de la masa noastră. Numai din faptul că astăzi Timişoara are pentru teatrul său atât de fastuos o operă proprie, un conservator de artă dramatică şi muzică de mare reputaţie, un muzeu organizat cu erudiţie, o şcoală politehnică şi una dintre revistele cele mai bine scrise şi mai înaintate din câte apar în româneşte, ar putea fi destul ca să-mi împrăştie norii nostalgici. Timişoara e poate cea de totdeauna… totuşi Heidelbergul nu mai e cel de altă dată.

Cora Irineu (1888 – 1924) – ca studentă la filosofie, discipolă a lui Constantin Rădulescu-Motru, face parte dintre colaboratorii de seamă ai revistei „Ideea Europeană", apărută la Bucureşti în anul imediat următor Unirii. Autoare a unor eseuri filosofice, promotoare a feminismului în România, călătoreşte mult, ocazie cu care ajunge în Banat, regiune căreia îi dedică cele mai bune pagini ale sale. Din nefericire, decesul prematur retează posibilităţile de deplină afâr-mare scriitoricească. Răsfoind singurul ei volum (Scrisori bănăţene), potenţialul creator al Corei Irineu iese numaidecât la iveală. Spaţiu aproape necunoscut în 1920 pentru românii de peste munţi, Banatul e descoperit de către autoare cu un nedisimulat entuziasm. Succesul cărţii a fost asigurat, dincolo de talentul Corei Irineu, şi de revelaţia pe care a provocat-o în rândul cititorilor bucureşteni. Civilizaţia multi-etnică şi inter-culturalismul, bunăstarea şi, de ce nu, seninătatea locuitorilor de aici nu aveau cum să nu impresioneze vizitatorul. Autoarea remarcă atât diferenţele care fac din Banat o zonă distinctă pe harta ţării, cât şi specificul naţional românesc nealterat de convieţuirea alături de celelalte etnii. (Sorin Tomuţa)

Cora Irineu Scrisori bănăţene.

Timişoara

Sunt în sfârşit într-o casă mare şi singuratică, curată şi liniştită. Nimeni pe coridoarele lungi ale internatului. Pe fereastră aud vântul ca-n vecinătăţi de mări sau de păduri – şi goarnele cetăţii. Tăcerea şi părăsirea asta îmi mulţumesc visul meu de sihăstrie şi de surghiun voluntar.

Parcă m-aş închina pentru totdeauna de acum reculegerii şi evlaviei. Prin locuri frumoase am umblat; dar tovărăşiile nu sunt întotdeauna plăcute. Naivitatea, ba chiar prostia te obosesc să le tot zâmbeşti în silă.

Oraşul e cu adevărat frumos; mai ales în partea Cetăţii, unde se află şcoala mea, e încântător. Sunt de partea asta numai palate şi cazărmi măreţe zidite pe vechile întărituri, încă de pe vremea Mariei Tereza. A fost straşnică aceea; pe unde mă duc dau de isprăvile ei. Să vezi ce palat e internatul în care mă aflu, deosebit de şcoală, într-un corp vecin. Aseară, o noapte cu lună, bătând în ziduri şi-n grădină, şi murea sunetul goarnei în ison de greieri, şi eu singură priveam de pe coridoarele lungi şi pustii. Era un romantism de te îmbolnăvea.

Am fost ieri la ştrand – o plajă artificială pe canalul Bega, unde am zăbovit toată ziua. Sunt băi mixte unde se bălăceşte tineretul de ambele sexe, dar nu se lasă mai jos nici babele şi moşnegii şi, printre nimfe brune şi blonde în costume care mai aţâţătoare, efebi bronzaţi sau albi, se amestecă bătrâni pleşuvi şi uscăţivi, cu ochelari, în costumaşe de copii, matroane de măsuri catastrofale, unele sculptate într-o coajă de burduf sau de harbuz, de nu le lipseşte decât o codiţă răsucită la spate. Stau la mese, aşa, goi, de parcă ai fi în carnaval sau aiurea.

Cu coif de aviatoare, îmbăierat pe sub bărbie, măsoară în lung şi în lat plaja în urme uşoare de sandale ce stau să zboare, pe când tovarăşa îşi ascunde pielea trandafârie sub pelerina albă, miţoasă, şi vorbesc iute, iute şi iar se plimbă. Vin aşa, zilnic, frumoasele aviatoare, dar nu se scaldă niciodată. Şi nici că te prea ademenesc undele tulburi

— Cora Irineu, Scrisori bănăţene, ediţie îngrijită, text ales, tabel cronologic, notă asupra ediţiei, date bibliografice, iconografie de Petre Pascu, Editura Facla, Timişoara, 1975.

ale Begăi, în care lumina trădează mâlul galben de pe albie. Am luat-o şi cu luntrea încolo, către maluri verzi de

trestişuri, şi l-am văzut venind din depărtări, din pustă, braţul curgător de canal.

Azi am ascultat un „Gospodi po milui” la biserica sârbească. Cea mai frumoasă slujbă şi cor pe care le-am pomenit pe aci, şi chiar interiorul e mai simpatic decât episcopia lor din centru. Un Sf. Gheorghe dulce şi zâmbitor se luptă cu un balaur, jucându-se distrat, de parcă se hârjoneşte cu o javră. În schimb, la biserica românească slujba e ruşinos de proastă; nici cor, un popă fonf şi nătâng, iar lăuntrul văruit, poleit, zugrăvit, ca de Doamne ajută.

O bătrână adusă, cu ochelari, îmi deschide poarta grea a şcolii. Cobor prin grădinile înmărmurite în tăcere, semănate cu gânduri albe, copilăreşti, şi lumea toată a rămas dincolo de gardurile de fier. Aşa doream odată, când eram copil, să fâu uitată, într-o şcoală mare, departe.

Caransebeş

Am poposit în hotelul „La pomul verde”, în inima Caransebeşului. Între munţi, străbătuţi de Timiş, numai alei şi grădini cu case oblonite, cu porţi mari, nici arcuite, nici vechi ca la Braşov. Seninătate, linişte reculeasă, întreruptă de cântec de clopote. Auzi şi tălăngi, căci trec mereu vitele măreţe ale Banatului, care pasc pe sub podurile înalte, prin grădini, în vaste curţi gospodăreşti. Toată casa e o gospodărie. Nu umbli mult să dai de margini şi vezi – valuri, valuri – munţi şi dealuri. Oraş de meseriaşi şi de ţărani. Casele şi curţile lor, cele mai puţin înstărite, sunt minunate. Le tot privesc, ţărancele înalte şi drepte, de la ceapta din cap, până la opincile lor ciudate. Parcă ar fi nişte ştiuleţi, în cătrinţele isprăvite cu ciucuri lungi în spate, de le zic ele „oprege” (mi-am cumpărat şi eu un rând), şi obielele înalte surii.

Dacă nu mănânci şi tu acum din papricaşul ăsta! De n-ar fi decât atâta, tot ai avea de ce să te căieşti că nu eşti de pe aci. În faţa mea e patronul în ulei, în mărime naturală – numai o dată şi jumătate cât ciubucul lui, pe care-l ţine cochet pe umăr, pe un fond care începe prin a fi nişte nori şi sfârşeşte în draperie.

Stau de vorbă cu ţărani, ţigani, meseriaşi. Sunt tare deştepţi oamenii pe aci. Acuma în urmă mă întâlnesc cu frumosul bătrân, cu o barbă albă de patriarh, om al lui Dumnezeu şi dat dracului, prea cuviosul F.M., nu-l iei cu una, cu două. Din optzeci de ani ai lui, cincizeci i-a trăit în Caransebeş. „Dar ce nume e ăsta, Cora, că am pomenit de tot felul, dar de ăsta nu?”

— E păgân, părinte, dar nici al dumitale nu e de tot creştinesc, îi zic. Şi mă dor picioarele, dar popa nu-mi dă drumul, să-mi spuie fel de fel, şi ce mă priveşte şi ce nu. Către un moş care-l opreşte: „Ia lasă-mă cu bătrâneţea dumitale, ea am cu tineret acuma!”

Sunt tare obosită. Bună seara.

Mă deşteaptă din stradă un plâns de bivol. Aerul e proaspăt, e frig. Sunt ceasurile şapte, mă dau jos, în cafenea. Trec căruţe mari, cu saci.

cu legume, cu mărfuri. E Joi, zi de târg. Adunare împestriţată de cămăşi albe, sarici, oprege roşii, verzi, albastre. Bărăci şi mărfuri rânduite. E pitoresc de-mi fericeşte ochii mei încântaţi. Un toboşar. Ce privelişte! Se adună toţi. Unii glumesc. Sunt nespus de sceptici. Ştiri de la stăpânire: să aducă vitele la examen medical; să nu cumpere pământ supus exproprierii, că li se va împărţi. Voci din mulţime: „La a treia venire!”

N-ai spune că oraşul acesta liniştit, legănat în cântec de clopote, pe care hojma-l străbat turme şi păcurari din munte, ciurde şi cocii cu rod şi marfă, e opidul vechi ce înălţa odată ziduri de cetate, de atâtea ori pustiit de războaie, stăruind cu cele cinci bastioane până mult încoace în istorie. Nu s-au durat palate regeşti ca în Timişoara şi magnaţii n-au desfăşurat pe aci străluciri feudale. Clădiri ce vor fi fost s-au surpat cu alte urme ale trecutului şi nu se mai văd, de la dărâmarea cetăţii, ziduri ori grohote, deşi se cunosc locurile unde au stat. Dar viaţa era înviorată în acest târg unde curgeau bogăţii în drumul Balcanilor, când regele Ladislau petrecea în cetatea Sebeşului către sfârşitul veacului al XIII-lea, când, din

pricina războaielor cu turcii, îl aflăm adesea aci pe Sigismund. A luptat din greu cu arma şi cumpătul, fără larmă şi fără de nimbul cruciatelor, aşa cum luptă omul pentru casă. Iancu Huniadi se pregătea să cucerească Belgradul. Îşi aşează primprejur lagărele albind câmpul de corturi şi porunci saşilor să se adune aci într-o zi de Sânziene; dar se pare că numai bănă-ţenii i-au venit în ajutor. Huniadi învinse fără de sprijinul magnaţilor.

Documentele păstrate şi azi dovedesc că sebeşenii au fost ades răsplătiţi pentru vitejia lor.

Când cercetezi mai în amănunte, te încolţeşte o îndoială despre vrednicia cu care pretind magnaţii că s-au împotrivit năvălirilor tur-ceşti. Sebeşenilor, în ajunul luptei de la Mohaci, li s-a refuzat un ajutor de nimic. Regele nu avea în folosinţă nici venituri îndestulătoare, nici oaste regulată. Seimenii erau o întocmire de neorânduială şi netrebnicie.

Dacă ar fi să credem zvonurile, Ludovic al II-lea însuşi mergea cu ghetele rupte!

Cât despre magnaţii chitiţi în zale şi coifuri, pare că se îndeletniceau mai mult a gorgăni cerbii ori mistreţii în pădurile Carpaţilor ori cu petreceri în castelele lor măreţe. De aceea vedem adesea Caransebeşul împreună cu banul Severinului luând hotărâri de politică neatârnată, îngrijindu-şi singur de armată şi, când nu mai poate face altfel, învoindu-se a plăti turcilor birul, ca să scape de pustiire. Aceasta nu i-a scutit de a ajunge mai târziu, timp de treizeci de ani, sangiac al Sultanului, şi de alte năvăliri cu ruină şi băjenie. Treizeci de ani spahiii şi beii lor au stors aruncul prădalnic, muftiul judeca în divane pricele creştinilor, hogea chema, de pe geamii, la rugăciune lumea lui Mohamed, care stăpânea de un veac şi jumătate Buda şi Timişoara, înecând toată pusta într-o mare de fesuri şi turbane. Au jucat sub luna nouă a Bairamului, încinşi cu brâie late şi în ilicuri, când se văitau manelele şi se tânguiau surlele lor ascuţite cu ison lung izbit de buciumări de tobă.

Dacă treci bisericile, clădirile înalte înconjurând o piaţă rotundă, ca o uşoară amintire de burg, înălţimea zidurilor coboară curând spre vile şi case mărunte ţărăneşti, ce scriu uliţi mici către bariere, zâmbind cu livezi şi cuprinsuri largi de bătătură, pe când găini mari trec ţanţoş drumul, printre care cu boi roşii. Nu lipsesc porumbişti pe locurile dezvelite. Cam aceeaşi înfăţişare va fi avut-o odinioară această „civitas regia”, când în jurul zidurilor locuitorii îşi duceau traiul liniştit de târgoveţi şi agricultori, cu ogoare şi vii întinse în chiar aretul oraşului. Ostăşia n-a fost întocmire de simbriaşi rupând legăturile cu pământul; iar politica sebeşenilor nu trădează nicio şovăială ori înstrăinare, deşi s-au aflat şi pe aici neamuri amestecate. Dar românii au fost mai în număr şi au avut protimia, dovadă numărul covârşitor al judecătorilor lor trecuţi în documente. I-a ajutat poate şi faptul că n-a înflorit pe aci o viaţă largă nemeşească, dat fiind că locurile erau prea expuse încălcărilor de ordii păgâne.

Valul catolicismului, ordinele cucernice ale Sf. Francisc n-au putut rupe zăgazurile acestor „eretici” de o împotrivire neclintită. Doar în nobilimea de frunte întâlneşti ici colo nume răzleţe, un Iacob Măciucaş (Macsukâs) 1, Ion, Mihaiu de Mătnic, bani ai Severinului, cu neamurile lor, trecuţi în rândurile papistaşilor.

Despre îndârjirea cu care îşi apărau datinile vorbeşte următoarea întâmplare a episcopului Vichentie Popovici, al Vârşeţului. Bănuind că vrea să facă unire cu biserica romano-catolică, o mare mulţime se adună în faţa reşedinţei. După liturghie, nu primiră anafora şi-l urmăriră pe episcop cerându-i socoteală, strigând furioşi. Strâmtorat, acesta zadarnic le aduse calendarul, făgăduindu-le a nu schimba nici sărbători, nici chipul de îngropăciune al morţilor. Târât în curte, era ameninţat cu moartea şi nu folosiră nici rugăminţile iereilor, care căutau mai apoi să se mântuie pe dânşii. Unul sări pe fereastră. Mulţumită unor tineri curajoşi, episcopul scăpă cu zile, mai mult mort decât viu de frică şi de mâhnire. O companie de husari veni în grabă, dar ţi-ai aflat să-i potolească! Se luară

cu ei de piept şi se spune că au căzut câţiva morţi şi mulţi răniţi. Numai în urmă se liniştiră gloatele, când aflară că nu aveau de ce se teme, şi îşi cerură iertare de la cel batjocorit.

Străzile lăturalnice sunt tăcute, casele: neamuri ce se-mbrăţişează cu grădini verzi. Pe marginea drumului curge domol un canal limpede, ieruga oraşului ce-i zicea odată apa monahilor; visează pe sub ştoboare şi pe sub ziduri, pe când mai departe moara doarme de o vrajă ce i-a înţepenit roata bătrână.

Chipeşa cetăţuie a liceului „Traian Doda" stă înaintea mea în front. Se împlinesc tocmai o sută de ani de la naşterea inimosului şi luminatului bănăţean al cărui nume îl poartă. A dus departe, în slujba împăratului, tocmai între zidurile Veneţiei, după alte isprăvi de seamă, cinstea neamului, până-şi putu sluji de-a dreptul oraşul şi provincia. Când se retrase la pensie, general de brigadă, tocmai se desfiinţaseră hotarele militare, pe care se rezema întocmirea grănicerească.

1. Macsukâs (nume maghiarizat).

Grănicerii făceau un brâu de pază împotriva încălcărilor turceşti, a ciumei, a contrabandelor, având, în schimbul nepreţuitei lor slujbe, folosinţa pădurilor de hotare. Şi iată că, desfiinţându-se aşezământul, cincizeci şi patru de comune numai în cercul Caransebeşului rămâneau cu picioarele-n desagi. Atunci le veni în ajutor Doda, fâu de grănicer şi dânsul, al regimentului româno-banatic de fericită pomină, şi înfiinţă „Comunitatea de avere", ca să oblăduiască bunurile de hotare pentru înlesnirea urmaşilor acelor vrednici grăniceri. Fu ales deputat al judeţului militar desfiinţat şi, în urma curentului şovinist, rămânând singurul deputat naţional în dietă, adresă senzaţionala declaraţie vestind că „poporul român este scos de sub cadrul constituţiei" şi că el „nu mai ia parte la deliberările dietei, nici nu renunţă la mandatul său de deputat". Învinuit de uneltire, e judecat în lipsă, căci era bolnav, şi condamnat la doi ani temniţă de stat, de care

numai graţia împăratului îl scapă.

Multe hanuri, mulţi breslaşi. E sâmbătă şi, pe la chindie, maistorul şi-a slobozit şegârţii. Nu se mai aude ciocanul covacilor, nici bărdaşii nu mai dărăbuie. Maistorul întâmpină îndatoritor pe străina care-i cinsteşte curtea primitoare.

— Mă ierte doamna că nu mi-s cu straiele de duminică, dar cer voie s-o călăuzesc.

Un miel alb, o pălărie, o franzelă, o cheie – fârme tăiate frumos în tablă se leagănă în vânt şi pilarul stă în faţa tejghelei cuvios ca în îndeplinirea unei sfinte misiuni. Copii cu buchete de flori adaugă o notă gingaşă tabloului bătrânesc. Tovarăşul îmi tot cere iertare că nu-i dichisit şi nu ştiu cum să-l încredinţez de stima mea. E pătruns de nivelul mai ridicat al meseriaşului de aci, deşi vorbeşte cu respect de Regatul Bătrân. Ştie mai multe limbi; e călător; citeşte Biblia. Parcă ar avea şi un mic cusur… dar a cui e vina dacă sunt vinuri bune în Banat?

Spre răsărit, se urzesc sub ceaţă munţii Varului; după Zărveşti, Turnu şi Rueni; mai departe, munţii Lugojului; în susul Timişului, munţii Orşovei. Acolo, în depărtări, între culmile care se întrec şi se pierd unele în altele într-un vast amfâteatru, e şi muntele Mare şi muntele Mic şi Varagos, şi plecând spre miazăzi se înalţă masivul Ţarcului către Godeanul, către Regatul Bătrân.

Sebeşul vine încet dinspre colibele fără palancă ale Mehalei. Parcă nu e cel care curgea ieri zgomotos pe drumul Borlovei. Zlătarul bătrân stă beteag dohănind din luleaua deşartă.

— Hei doamnă, când eşti bătrân te ţipă toţi!

Sub umbră de salcă, lângă unchiaş, un paure şi o păunţă traseră carul la odihnă.

— Cum stau câmpurile prin Regat? Ce gând are stăpânirea? Au fost „mărese” pe aci şi ne-au îmbiat la nădejde de pământ.

Pământ, pământ… dar de unde să-l iei pentru bieţii muntenii aceştia, în areturile Caraşului, atât de puţine în şesuri?

— Cocia porni la vale. Numai unchiaşul zlătar, cu chip frumos de Rabindranath, chip subţire şi ochi de gânduri, rămase lângă apele ce se pierdeau într-o piroteală visătoare. […]

180 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Prin Torontal

Umblu din Banat în Torontal, spre Sânnicolaul Mare, şi aşteptând trenul mă opresc în Periam, sat şvăbesc locuit de păun milionari, vizitez gospodăriile lor care desfând conacele şi fermele boierilor noştri, cu câte două-trei odăi de musafâri, cu lumină electrică, cu armate întregi de slugi pe care, în vremea prânzului, le văd ospătându-se cu găini şi plăcinte! Pe lacuri şi pajişti, cotropesc stoluri de gâşte ca o recoltă bogată de flori albe. Dar nici frumuseţe, nici gust la şvabii ăştia greoi şi şovini. Pe acestea le afli la bietul român, săracul.

În satul românilor te întâmpină, cum intri, pitorescul străzilor în alei, nu ştiu ce poezie răspândită în tot ce-ţi atinge vederea. Aşa e Pesacul între vii şi păduri, cu păun isteţi şi bogaţi ale căror fete, frumoase, tot cu zestre de milioane se mărită cu ofâţeri şi funcţionari. Ce văd în curţile şi casele lor e o poveste. Tipul este ce avem mai simpatic. Simţi o intenţie de artă când străbaţi concurile zugrăvite pretenţios cu privelişti după natură, cu chiliile curate, cu paturi înalte ca nişte altare, de pe care coboară limpedeul în spumă de madeiră, de sub poniave înflorite şi perne ce stau să zboare din volane fluturate, şi garderoabe, sobe de teracotă cât cetatea, iar în chilia însurăţeilor, pe un cuier lung, zestrea de trup a miresei, o expoziţie de duşanguri şi poate în mătăsuri, ştăfărături, pruslucuri în dantele; dar nici îi înflorite, nici fote, nici oprege, nici brăcin şi brâuri bătute-n zimţi şi-n fireturi, căci cele de aci au ţipat portul, adoptând moda sârbească. Bărbaţii poartă izmene largi şi-nvoltate, ca nişte fuste creţe, şi şorţ dinainte.

Am adunat în jurul meu „inteligenţa”: un profesor de şcoală medie (să vezi şcoală!), un doctor tânăr – ambii studiaţi la Roma –, un tânăr notar, al doilea notar, ne-am

dus la dascălul-director, un bătrân, să-i zic, care nicicând n-o să-mbătrânească, ne-am dus cu toţii la urca Ion, paur bogat, iubit de ceată, ambiţionând să se aleagă chinez, am ciocnit şi am închinat şi în jurul mesei porniră cântecele bănăţene de nu-i chip să te rupi de ele. Urca Ion a îmbrăcat haine nemţeşti, urca Ion ne-a dus la vie şi ne-a umplut călesele cu poame şi lubeniţe.

Praful îneacă drumurile Torontalului şi seceta ridică nouri de pul-bere, de sunt cenuşii măgrinii, au albit inimile de iorgovan, iar mohorul întinde însetat gâtul după apă. Află că mi-am pierdut părăzolul şi umblu pân' soare baş ca o păunţă. Am ajuns cu toţii la Periam şi s-a pornit o gostie cu lăutari, cu cântece şi cu jocuri bănăţene de nu le-oi mai uita cât am să trăiesc. Să-l fi văzut pe urca Ion cum scotea sută după sută şi o dădea ţiganilor, cu ce duioşie şi aer blând-ştrengăresc privea feciorii, ce risipă de ospăţ făcea urca Ion! M-au cinstit ca pe un gost împărătesc. Cum m-au văzut, ca pe o fericire, cum mi-au încredinţat sufletele acestea clocotitoare toate păsurile, cum m-au rugat să spun fraţilor dorinţa de a-i cunoaşte, dar şi revolta lor faţă de nedreptăţi: „Să fii privighetoarea, filomela noastră". – „Spune-le că ne întoarcem ochii spre o nouă biserică..." Era o însufleţire, o înfrigurare, ca în ajunul marilor hotărâri, şi te asigur că am pus tot tactul, toată cumpătarea ca să iau ceva din caracterul grav ce-i dădeau sufletele

acestea înfierbântate. Au văzut în mine nu ştiu ce simbol, investindu-mă cu puterea unei misiuni care m-a uimit, m-a încântat, m-a speriat. Le-am vorbit de voi, le-am spus că nu suntem politici, nu stăm în capul bucacelor, că suntem în mijlocul interesaţilor o mică insulă, baş cum sunt ei între străini, dar că servim ca şi ei un ideal, care ne apropie unii de alţii oricât s-ar deosebi vederile noastre. Am trebuit să le făgăduiesc că le mân goşti din Regat ca să se cunoască, să se înţeleagă.

Sunt de o elocinţă, de o ironie, sunt uimitori, minunaţi, fără pereche bănăţenii. Să vezi băieţi frumoşi, să

auzi cântece, să vezi jocuri! Cântecele lor iscodesc adâncimi de melancolie şi de patimă, neştiute, sau ropotesc într-un ritm turbat de te smulg în puhoiul veseliei lor irezistibile. […]

Am dormit într-o casă singură, singură, în noaptea ceea, şi era o noapte ninsă de era plină de stafii albe hardughia enormă în care mă găseam. Şi-am plecat mai departe a doua zi.

Am ajuns lângă hotarele dinspre Iugoslavia, la Comloşul bănăţean, sat populat din nou acum un secol jumătate de o colonie de olteni, care vorbesc şi acum graiul curat şi au tipul adevărat al craiovenilor noştri. Câte-am mai aflat aci din istoria satului, povestea grofului Nacu, al cărui castel îl mai locuieşte şi azi un vlăstar de-al lui, bătrâna principesă de San Marco, nu pot să ţi le spun pe toate aci. Privesc lacom pe linia fatidică ce-i zicem graniţă, de unde grănicerii noştri se salută cu patrula sârbească şi lacul cu pădurea de la douăzeci de paşi din marginea satului e o lume de primejdii spre care roieşte miraculosul şi toate poveştile, zvon fără formă purtat de gura satului. Umblu pe drumuri prăfoase, într-o arşiţă şi zăpuşeală care te scaldă în apă fiartă. La două ceasuri şi jumătate după miezul nopţii, străbat satul adormit, către gară. Soarele răsare după păduri, plopii şi băgrinii se profilează pe zări, viile se ridică, copăcel, pe cârje de araci, şesurile se-nneacă în mări de cucuruzi. La orele nouă de dimineaţă sunt în Arad, după trei zile de la plecare.

Arad

…Nu ţi-am scris despre fortăreaţa bastionată a Aradului, care a fost întâia mea curiozitate aci. E neatinsă, aşa cum a fost zidită, sub Maria Tereza, între anii 1764 – 1779, cu pereţi ce ajung aproape cinci metri de grosime, căci opera aceasta, care a costat cincisprezece ani de sforţare, s-a dovedit, ironia lucrurilor! zădărnicită de înnoiri neaşteptate, încă de la împlinirea ei.

Planul nu i-l poţi cuprinde cu vederea, atât e de vast, ci numai şanţuri şi tăieturi de ziduri acoperite cu pământ şi iarbă, străbătute din colţ în colţ de înălţimea de observaţie

a bastionului, care comunică cu câte două lunete baş cum se varsă, una în alta, ghindurile din cutele nevăzute ale guşii noastre. Am străbătut galeriile şi gangurile acestea subpământene, nesfârşite, încolăcindu-se pe ele însele, cu o zare cât un deget din ferestrele crenelurilor, unde s-au scurs, ca sobolii, atât

amar de oaste şi de dobitoace. Nicio întâmplare istorică de seamă n-a ilustrat-o, şi doar de cazarmă şi manevre au servit, ca şi azi, chiliile lungi, boltite, în care te răcoreşti în ceasurile acestea fierbinţi de după-amiază. Nici chiar întâmplările de la ’48, al căror crunt epilog s-a sfârşit aci, în partea de vest a cetăţii, n-au avut vreun raport tactic cu dânsa. Am trecut această memorabilă poartă.

Dincolo de podul Mureşului, care scaldă ocrotind din trei părţi cetatea, pe o câmpie încinsă de livezi, se ridică sumarul şi mohorâtul obelisc, monument de infamie, ridicat celor 13 generali executaţi aci de sinistra reacţiune: patru împuşcaţi şi nouă spânzuraţi. Ultima rezistenţă, după capitularea revoluţionarilor, la Şiria, a fost în oraşul Arad. Am văzut în muzeul Palatului cultural pregătirea lor, pe piaţa Unirii; am văzut pe Gorgey2 predându-şi sabia lui Rudiger, călare, al cărui armăsar călca cu copita într-o tobă şi, la câţiva paşi, uite toba, toba ceea spartă de potcoava armăsarului lui Rudiger! Căscătura cea neagră e o prăpastie care mă înghite cu minţile mele toate! împotriva tratatului semnat între aceştia doi, dictatorul Haynau, poreclit Hiena din Brescia, a ordonat represiunea.

Multe zile am umblat să aflu ceva despre evenimentul ăsta care a mânjit cu roşu şi cu negru una din cele mai dramatice pagini ale istoriei. Cum vor fi stând, sub movila aceea umilă, cei treisprezece eroi şi martiri ai Ungariei, pe câmpul unde s-au înălţat jur-împrejur spânzurătorile? Aflai că cei împuşcaţi sunt îngropaţi de o parte, deşi numele lor e laolaltă, şi văd în noapte lumini şi necrofori, care au izbutit să fure pe doi sau trei dintr-înşii. Am văzut în adevăr trei din aceste mici cufăraşe, sicriele

lor, în bogata sală a revoluţiei. Fiecare din generali îşi are galantarul cu documente, lucruri de preţ, amintiri. Am văzut, între tulburătoarele aceste relicve, pintenii ruginiţi ai generalului Lizâr Vilmos, găsiţi în sicriul deşert, şi batista cu care a fost legat la ochi!; cămaşa cu care a fost împuşcat Kiss Ernő; sabia lui Damianich3, conducătorul suprem al revoluţionarilor, şi scena execuţiei lui; un potir mare de argint în care mâna iubitoare a strâns inima unui altuia.

— Să vezi şirurile de spânzurători, să vezi atâtea şi atâtea amănunte ale grozăviei! Sălile aceste două ale revoluţiei, cu multe piese din istoria românească, în ce-l priveşte pe Iancu mai ales –, sunt din cele mai emoţionante pe care le-am văzut.

Palatul e impunător, ca construcţie, cu coloanele mari ale intrării sub frontonul întrecut de o cupolă monumentală, şi cuprinde, pe lângă săli de expoziţie, spectacol, coridoare largi de marmură trandafirie şi atâtea altele – o bibliotecă bogată, dar ce folos? toată ungurească. Între pânze, sunt trei sau patru bucăţi ale lui Munkácsy, aduse acum în urmă, aud. Trebuie să fie un mare meşter, dar, îţi mărturisesc, nu-l gust în chip deosebit. Este o trilogie, cât peretele, înmormântarea lui

2. Gorgey Artur (1818 – 1916), general şi om politic maghiar, care a semnat la Şiria, în august 1849, actul de capitulare a armatei revoluţionare maghiare.

3. Damianich János, general al revoluţiei maghiare de la 1848, executat la Arad.

Christ, pe care vulgul o atribuie lui Munkácsy, dar pe care eu o văd semnată de Feszty Árpád. Nu-mi vine să cred că e o copie, căci nu se apropie nici în factură, nici în concepţie, cu bucăţile lui Munkácsy. Acesta e mai conţinut, mai interiorizat, mai migălos în lucru. Bucata lui Feszty e o operă exuberantă, cam teatrală, dar eroii sunt zguduiţi de un vânt de puternică tragedie. Exprimă un caracter de Orient, de la florile vii, cerul adânc şi mistic, cedrii, făcliile negre pe zarea zbuciumată, până la costumele şi moda

îngropăciunii, ai zice, nişte mahome-dani. Dar Christ e un om care doarme un somn liniştit de ceară sau e zvârcolit şi prăbuşit de durere pe calvar, fără de nimbul transfî-gurării. Scena din urmă însăşi nu exprimă nici mângâiere, nici nădejde, şi Magdalena rămâne întinsă, sfâşiată în fânalul pasiunii.

Este la Arad o stradă care-i zicea Petőfi – se pare că poetul a fost de aci sau din împrejurimi4. Acuma nu doar că n-a fost şi Moise Nicoară merituos, dar puteau să-i lase lui Petofi strada lui. Tot aşa, în Timişoara, strada Lenau ştii cu ce au schimbat-o? Cu Vlad Ţepeş. Sărmanul şi blândul poet6. A fost născut la Ceatad6 lângă Timişoara, şi la 13 august i s-a serbat centenarul. Pe strada aceasta sunt ruinele vechii cetăţi a Timişoarei, locuite azi de ateliere şi oameni săraci. De după zăplazuri răsăreau capete mici, blonde şi brune, veneau prietenoase către mine, ciupind câte o vorbă românească, şi mergeam aşa după asfânţit prin aleea mărginită de cucuruz, de floarea soarelui şi de ruine.

Tot în Timişoara

Sunt iar în Timişoara. Întreb coloanele înalte de piatră ale poştei degeaba. Nicio veste pentru mine. Şi mult preţuiesc câteva şiruele în depărtări! Pe bulevarde largi, clădiri monumentale. Peste drum de cazarma ardeleană, redutele vechi, cu hrube boltite, cu fârizi adânci şi porţi grele de fier. Sfântul Ion Nepomuk îşi pleacă capul sub cununa de stele, chip smerit în vecinităţi de urgisite amintiri. În centru, prăvălii aurite, în sticlă, în porţelan albastru. E un lux de ordine şi o ordine în plan, şi-ţi mângâie ochii pajişti şi parcuri întinse, livezi şi porumbişti înconjurând clădirile elegante cu verdele lor odihnitor, căci după întocmirea dintru-nceput, oraşul s-a zidit dinspre cartierele de margini, dinspre fabrici, mahalalele orânduite, gări – înspre centrul căruia s-au rezervat aşezămintele mari şi palatele.

Viaţa nu e înghesuită la un loc, ci răsfârată, şi aerul limpede şi curat. O minunată împletire de artă şi natură e colţul fermecat care-ntinde ca un giuvaier capela

Piariştilor. Turnul înalt, înaintând solemn, urmat de două mai micuţe, ce de-abia scapă din strânsoarea verde a iederii şi a plopilor, de nu le vezi decât pălăriile ascuţite de ţiglă, pare un preot

4. Greşit: Petőfi s-a născut (1823) în comuna Kiskoros, din comitatul Pestei. Azi există la Arad o stradă cu numele poetului Petofi.

5. Azi, la Timişoara, o stradă centrală poartă numele lui Nikolaus Lenau, iar la Lenauheim s-a inaugurat un muzeu dedicat poetului.

6. Ceatad, azi Lenauheim (judeţul Timiş).

urmat de copiii altarului, mistic şi grav în sfintele-i atribuţii. Înăuntru, atmosferă învăluitoare de umbră şi de taină. Am vizitat şcoala lor ce-nchide cu capela un vast pătrat, în mari şi sigure proporţii. Piariştii sunt un ordin dintre sectele de după reformă, înfiinţat în Spania de Calasans, în veacul al XVI-lea. În Timişoara sunt de pe la 1750. Sunt interesanţi prin îngăduinţa lor curioasă: se pare că au tot atâţia elevi între evrei ca şi între nu importă ce altă confesiune, şi nu luptă atât pentru religie cât pentru ştiinţă pe bază religioasă. Sunt exclusiv educatori şi au dat un mare coeficient de universitari. Directorul însuşi, în rasă neagră, ne conduce. E tare curios, mi se spune. Prins de o ploaie torenţială la nişte prieteni, într-o seară, e convins, cu mari stăruinţe, să rămâie la ei peste noapte. Deodată se face nevăzut. Nu-l găsesc nicăieri. Trece puţin timp şi se arată iar, muiat leoarcă. Unde a fost?

— Şi-a adus omul cămaşa lui de noapte!

„Crescătoarea de copii” te-ntâmpină cu scări albe după frăgari, plopi, băgrini. Pe săli, îngrijitoare în şorţuri lungi, miros de formol, geamuri mari de lumină. Paturi cât cuibul, în care gânguresc sau plâng părăsiţii ce-şi sporesc zilele înstrăinate, aşteptând să se întărească oscioarele moi, să se limpezească ochii de lapte, să se împodobească gingiile goale, să se poată întinde spre căţelul îndopat, de postav verde, sau spre paiaţa cu ochii de mărgele. Un puradel, în pătucul alb, privea cu ochişori mari, curioşi, la

acest lux în care se pomenise sămânţa lui aruncată pe cine ştie ce drumuri sălbatice şi bătute de soare. Un altul, cu un cap de bătrân, slab, cu fruntea zbârcită, plânge cu pumnii la gură. Şi ce veseli sunt grămada de voinicei, între trei şi cinci ani, care se joacă încă „acasă”, tunşi la piele, cu colţurile gurii arse cu lapis, în şorţuleţe de deţinuţi, aşteptând ca domnişoara „mama” să le facă baie. Au multe mame, bieţii mititei. Domneşte un suflet de familie în coridoarele şi saloanele lungi, cu lumina vie din ferestrele fără de perdele. Directorul, familia lui, fac un cerc ocrotitor, părintesc. Doica, cu urechile lungi, de vânătoare, trezeşte chiote nesfârşite între neştiutorii mulţumiţi, care mai au încă puţin să se joace „acasă”. În anul ce urmează sunt împărţiţi pe la gazde, rămânând totuşi până la şaisprezece ani sub aripa institutului.

Mă-ntorc către casă ocolind pe partea Begheiului, pe alei, cu ochii opriţi pe castelul roşu al lui Huniade, tivit cu crenele albe, căruia apusul îi aprinde ferestrele adâncite sub arcuri şi-i cercetează turnul colţurat al străjii, peste care rătăcesc amintiri feudale şi se apleacă umbre regeşti: Carol Robert, Ion Corvin, Matiaş…

Timişoara, popas de desfătări şi hodină, teatru al dramelor de coroană, reşedinţă strălucită, adăpost năpăstuit de urgii sângeroase, schimbat în sălaş de murdărie orientală când Islamul îşi chemă, timp de mai bine de o sută de ani, de pe minarete, credincioşii ce înecaseră toate câmpurile Banatului, Timişoara tuturor amintirilor o întâlneşti dacă ocoleşti încetişor străzile liniştite ce duc de la castelul roşu al lui Huniade prin faţa cazărmilor bănăţene, a caselor vechi de piatră, către ruine, către porţile dărâmate ale cetăţii. Casa unde a fost găzduit

Eugen de Savoia, cel care a smuls din mâna turcilor Timişoara, încă o poţi vedea. Dar eu nu vreau să ascult poveştile ruinelor astă seară.

Bate luna plină pe aleile Begheiului şi terasele şi grădinile pun salbe de lumini pe-ntuneric. Directoarea internatului – surâs de dinţi albi, sclipiri de şuviţe argintii

pe trandafârii obrajilor – îmi iese-nainte şi colindăm parcurile înnoptate, alei nesfârşite de brazi, tufişuri, stafii albe de flori fără nume, biruite de parfumul copleşitor al petuniilor. Statura exotică a gavei7 îşi întinde umbrele, rătăcită. E-n anul ei de pe urmă când înfloreşte. Din inimă i-a crescut un lujer înalt, mustind, mirositor, şi ramurile îşi întind veştede braţele fără putere, şi moare privindu-şi florile galbene, ca o lebădă ce-şi cântă sfârşitul.

Mă-ntorc în şcoala sărutată de glicine, îmi reiau popasul visător în chilia albă şi tăcută. Şi luna îneacă iar grădina şi bate zidurile ca o torţă palidă, şi nucii înalţi privesc prin geamuri cu perdele albe şi prin vitralii, în clase şi în dormitoarele mari, pustii. Din nucii ăştia, când îi desfrunzeşte toamna şi iarna-i fulguie zăpada, păsările Atenei privesc cu ochii lor mari, cuminţi, în clase şi în dormitoare, cum se împărtăşesc darurile Stăpânei. Acuma sunt plecate bufniţele, totuşi simt cum mă urmăreşte, de departe, în noapte, privirea ochilor rotunzi. Greierii torc fuioare de argint, şi nu se mai sfârşeşte tortul de argint al greierilor şi nu mă mai slăbesc ochii aţintiţi ai celor care văd în noapte.

Dimineaţa. Cade valuri lumina pe grădină şi pomii se pleacă sub povara rodului. Mă aşez pe marginile de piatră ale cisternei, sub caişi, unde vin albinele să se adape, ameţind tăcerile cu zumzetul lor adormitor. Se amăgesc multe de cerul şi de ramurile răsfrânte pe oglinda apei şi se adâncesc, rotindu-se, în vâltoare. Mi-am aflat de lucru acuma. Scap pe nefericite de la înec. Marius, un înţelept în vârstă de trei anişori, care a strâns în ochii lui toată poezia încântărilor, îmi ţine tovărăşie cu precocitatea care ne uimeşte atât de des la generaţia aceasta neliniştită şi promiţătoare.

Ci scrie odată duce-n zmăi!

7. La Blaga citim agave.

Meliusz József (1909 – 1996) – poet, prozator, traducător. Volume de versuri: Cântec despre anul 1437, Cronică în versuri (1945), împreună cu lumea (1957), Cât cuprind cu ochii (1960), Convorbire pe chei (1963), Arena

(1968); roman: Oraşul pierdut în ceaţă (1982); teatru: Hai să jucăm teatru (1957).

Scriitorul este prezent în antologia de faţă cu un fragment dintr-un jurnal de călătorie (Destin şi simbol sau romanul unei călătorii transilvane, 1947, 1978) pe care autorul a întreprins-o prin Transilvania anilor ’40. Rolul memoriei este foarte important, întrucât ea proiectează pe ecranul naraţiunii, alături de imaginile prezentului, o serie de secvenţe ale trecutului, scoase la suprafaţă, ca în demersul proustian, de detalii ce par nesemnificative. Notaţiile sunt amare, tonul e lipsit de orice condescendenţă. Sunt destul de rare cazurile în care un scriitor îşi priveşte cu un mai acut sentiment al înstrăinării locul de baştină decât o face Meliusz. Timişoara este, în viziunea acestuia, un oraş abandonat de slujitorii artelor frumoase, încăput pe mâna războinicilor şi a „aventurierilor”. (Sorin Tomuţa)

Meliusz József Statui şi umbre

Ne tăiem drum prin beznă. Bezna învăluie câmpia Banatului.

Încerc să văd ceva dincolo de geamul compartimentului cufundat în somn. Caut un punct de reper: pe unde trecem, unde ne aflăm? în zadar. Nu pot afla răspunsul decât dacă mi-l închipui. Şi astfel ajung să recunosc satele pierdute în beznă, să le desluşesc, adunate în jurul turlelor unor biserici ce nu se pot vedea.

Pe undeva pe aici, dacă ai lua-o la dreapta prin noapte, ai da de casa slujnicei noastre, Lidike.

De cum se crapă de ziuă o ia la picior spre oraş, pentru ca la ora şapte să se poată apuca de lucru la noi acasă, să spele vasele rămase de cu seară, să pună laptele la fiert şi să deretice locuinţa, pregătind-o pentru cotidiana viaţă burgheză. La ora asta s-a întors acasă la ea, îl hrăneşte, îl schimbă pe Ferike, fâul ei de un an; clipă aşteptată de-a lungul unei zile întregi. Eu voi fi ajuns deja la Aiud – îmi zic – când Lidike o va porni iar spre oraş, şi o văd trecând ca prin vis prin dimineaţa înrourată, mergând de-a lungul şinelor, purtând câteva viorele culese de pe

marginea drumului, flori ce vor înveseli măsuţa la care Klâri îşi ia micul dejun, consolând-o parcă pentru absenţa mea.

Simt fără greş momentul în care şinele de cale ferată o cotesc spre dreapta, cunosc locurile şi ştiu că prin apropiere se află o fermă stră-juită de nişte salcâmi uriaşi. Acoperişul clădirii abia se mai ţine, zidurile sunt mâncate de vreme, o furtună mai serioasă ar desăvârşi această ruină. Ştiu şi locul unde se află, printre copaci, cuptorul pentru pâine, plin de crăpături, afumat. Am trecut de multe ori cu trenul pe lângă ferma asta, dar n-am văzut ţipenie de om. Pe aici nu există castele cutreierate de fantome, pe aici, în câmpie, avem doar ferme dintr-acestea, fantomatice. N-are să le cânte nimenea, nu vor intra niciodată în baladă…

Poate însă că la vremea asta de noapte, în bezna de nepătruns, se populează şi ferma, şi împrejurimile satelor, cu umbrele a tot felul de viteji înfrânţi, zdrenţăroşi, umblând fără rost printre zidurile vechi, siluete nedumerite şi străine în lumea noastră de azi: tălpaşii decapitaţi

— Meliusz Josef, Destin şi simbol sau romanul unei călătorii transilvane în o mie nouă sute patruzeci şi trei, povestit în douăsprezece capitole, Editura Kriterion, Bucureşti, 1978, în româneşte de Paul Drumaru (fragmente).

ai lui Doja, maghiari, români şi sârbi, şi poate şi morţii aprigi ai unor răscoale de mai târziu. Sau poate că sunt oştenii lui Bem, înfrânţi sub zidurile Timişoarei, pomenindu-l încă pe Petőfi, cu aceeaşi emoţie, evocând în şoapte fierbinţi o scenă înălţătoare: aici, pe aceste locuri, comandantul de oşti i-a acordat poetului, ignorat şi jignit, gradul de maior.

N-am îndrăgit niciodată oraşul pe care abia l-am lăsat în urmă, oraşul meu natal. Probabil din pricină că nu are istorie, că a fost de când se ştie oraşul unor venetici. Oraş de conchistadori. Acum le aparţine cuceritorilor nazişti,

aventurierilor, tâlharilor, teutonilor. Un oraş pe care poeţii, artiştii l-au părăsit, fie că au plecat, fie că au amuţit. Un oraş lipsit de dulceaţa limbii materne, cunoscând doar amărăciunea ei chinuită, zbaterea deplorabilă a unor rămăşiţe ale limbii, un întreg organism atrofiat. Şi nu e vorba numai de limba maghiară. Să fâu oare legat de acest oraş prin firele eterne ale copilăriei, prins între zidurile de ceaţă ale celor mai vechi amintiri? Sau prins în cercul magic al urii? Câtă amărăciune, câte jigniri! Şi, cu toate acestea, m-am reîntors. Poate mânat de instinct, ca jivinele? Am supravieţuit unui război între zidurile sale, poate că voi scăpa şi dintr-al doilea. Căci o ştiam, o ştiam amândoi, şi Klâri, şi eu: războiul nu se va lăsa aşteptat. Am ştiut-o dintotdeauna, ne-am spus că trebuie să trecem teferi prin războiul acesta, iar apoi vom pleca din mijlocul conchistadorilor, cât mai departe şi pentru totdeauna. N-avem nimic de ocrotit, n-avem nimic de păstrat. Conchista nu ţine de istoria noastră, n-avem nimic de-a face cu conchistadorii, nu vorbim aceeaşi limbă. Nefericit popor! Nefericite popoare, fiinţe care trăiesc astfel, aici. Am fi evadat cu inima uşoară, am fi plecat în Elveţia fără a ne uita măcar în urmă, dar ne-am trezit că eram nişte caraghioşi – nu numai în ochii misitului, ci şi în propriii noştri ochi –, căci în dimineaţa aceea străluminată de iluzii, acolo, la cafenea, am înţeles fără umbră de îndoială că evadarea e imposibilă şi mi-am dat seama că nici nu merită să fugi.

Acest pământ însă, acest ţinut de câmpie care aleargă spre zare scăpat din strânsoarea oraşului, se află cuprins pentru totdeauna în inima mea; îmi aparţine, îmi va rămâne, oriîncotro ar fi să mă poarte destinul. De aici s-a ridicat şi familia mea, din mizerabilul sălaş al zilierilor câmpiei, căţărându-se prin persoana tatălui meu până la nivelul păturii funcţionarilor, a slujbaşilor maghiari conchistadori, iar prin intermediul surorilor, fraţilor lui, ajungând să îngroaşe rândurile proletariatului oprimat, aici şi dincolo de marea cea mare, în jungla oraşelor, proletari şi mic-burghezi risipiţi în toate ungherele

Pământului, dospind amărăciunea celor fără de patrie. De altfel, nefericiţii aşezărilor mizere din câmpie resimţeau pătrunderea lor în rândurile proletarilor de la oraş ca pe un mare pas înainte. Şi, în ceea ce mă priveşte, chiar dacă vrajba şi neînţelegerea dintre mine şi tatăl meu durează de când mă ştiu şi de când am devenit conştient că mă ştiu – un război nutrit tocmai de faptul că rotiţele din capetele noastre funcţionează după principii diferite –, cu bunicul, fâu al acestui ţinut, am încheiat o dreaptă alianţă, un legământ de nedesfăcut, deşi nici

măcar nu sunt sigur că l-am întâlnit vreodată în viaţa reală, ba parcă l-am văzut totuşi, acolo, în câmpie, la hodăi, pe vremea celei dintâi copilării. Iar spusele mele nu au nimic de-a face cu aşa-zisa nostalgie „poporană”, rostul lor e că în figura bunicului se întrupează istoria mea personală, o istorie care nu este una şi aceeaşi cu a conchistadorilor, o istorie în afara Istoriei.

Dar, la urma urmei, ce este istoria?

Poate faptul că privirea aceasta pe care o întorc asupra nopţii ce s-a înstăpânit fără drept de apel este privirea bunicului meu. Poate faptul că inima lui plină de compasiune – era un om simţitor, aşa mi l-a descris bunica – îşi reînvie în mine bătăile, acum, când mă gândesc la Lidike şi la zecile de mii de truditori ce slugăresc de-a lungul şi de-a latul câmpiei încremenite, la ei toţi, în destrămare şi în risipire, acum, în acest ceas neconsolat – când nici măcar lumina lunii nu alină speranţa verde a grâului mijit şi acoperişurile surpate ale cătunelor –, acum, când singura pavăză a tuturor acestora, inima neliniştită, neputincioasă a unui poet însingurat se întoarce asupra lor, aici, în acest tren de noapte, care zdrăngăne, clămpăne şi înaintează. Iar eu ştiu că această inimă pulsând în miezul teribil al întunecimii este menită pierii, dimpreună cu sămânţa şi rodul dragostei sale. Bântuie războiul, iar această câmpie are dintotdeauna vocaţia dramatică a bătăliilor, flăcările istoriei trimiţându-şi dogoarea dinspre oraş către satele şi cătunele şi hodăile risipite, mesaj al

terorii: te duci încotro vezi cu ochii, fugi cât te ţin picioarele. Aici nu aveai unde să te ascunzi, ca şi în munţii bătrâni şi în codrii străvechi. Aceasta e câmpia, ăsta-i şesul, nu te ţin picioarele până unde vezi cu ochii. Aici şi-a dus viaţa bunicul. Ştiu duzii de la marginea drumului, şi-i ştiu şi pe oamenii care, veniţi din Alsacia, nutrindu-şi prin sate zgârcenia, aviditatea, patima stăpânirii pământului, se uită azi la noi din nou ca la nişte străini, trecând în pas cadenţat, cu cizme în picioare, cu trupurile vârâte în uniforme negre, cu capetele pitite sub şepci negre, cu piepturile străbătute de diagonale. Pe vremea bunicului meu aceste meleaguri mai cunoşteau încă un simulacru de pace, care, chiar aşa efemeră cum era, mai mult un armistiţiu, îţi îngăduia să încerci să-ţi faci un rost, să te înfiripezi într-un fel oarecare, însă acum, în acest nou ev al conchistadorilor, sub zodia noii dezlănţuiri teutonice am ajuns pe treapta cea mai de jos a umilinţei şi aservirii. Ne aflăm în calea conchistei brune. Dacă aş sta deci să măsor forţa noastră şi rolul ce-l avem cu etalonul înverşunării lor împotrivă-ne, al suspiciunii şi silnicei lor semeţii, ar trebui să mă las cuprins de voie bună, căci s-ar părea că noi – mizerabilii, neînarmaţii – mai avem încă destulă putere pentru a înălţa în calea planurilor lor de cucerire un obstacol în aceeaşi măsură de temut şi iritant, şi asta cu atât mai mult cu cât cei sărmani se vădesc a fi, cel puţin în faţa primejdiei comune, solidari. Există oare de-a lungul şi de-a latul acestor meleaguri cineva mai sărman decât poporul de sărmani al românilor şi ungurilor? Cel mai sărman e cel ce e sărman, scria acela care ne avertiza să nu ne punem în slujba puterii străine. Nici el nu mai e în viaţă.

190 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Dar îi ştiu şi pe mai noii purtători de haine nemţeşti, pe noii prinţişori comunali care au luat locul celor vechi, ca şi pe reprezentanţii Puterii, fanarioţi ai opresiunii. A fost înlăturată o stăpânire a domnilor, pentru a se pune în locul ei o nouă stăpânire – a domnilor. Nu s-a schimbat decât limba administraţiei, conchista îşi urmează calea, clasa a

rămas aceeaşi, precum şi politica, foarte curând intrată pe făgaşul concilierii cu conchistadorii războiului.

Eu îi ştiu pe străvechii locuitori ai acestor munţi, îi cunosc pe românii cumpăniţi şi buni la suflet, îi cunosc şi pe sârbii lipsiţi de făţărnicie, dar aprigi când e vorba să-şi apere dreptul. Taică-meu a luat-o pe mama dintr-un sat sârbesc. Din partea lor n-avem a ne teme, am putea trăi frumos alături şi împreună în acest spaţiu cuprins între Mureş, Tisa, Dunăre şi Munţii Semenicului. Tot împreună s-a desfăşurat şi existenţa de luptă pentru înflăcăratele utopii ale libertăţii. Conchistadorii bruni ţin şi ei minte istoria aceasta a noastră, istoria noastră pierdută: bogomilii, Doja, Pero, Murgu, 1848, Bem. Încoace fugeau în 1849 Kossuth şi Bălcescu, aici au izbucnit grevele muncitorilor agricoli, în 1918, demonstraţiile de întâi Mai. Câte răbufniri, tot atâtea înfrângeri. Istoria s-a înlăturat pe sine însăşi şi în cele din urmă a rămas fără memorie. Această amnezie, mai bine zis sentimentul nostru de a fi lipsiţi de istorie este aliatul cel mai puternic al noilor conchistadori împotriva noastră.

Ori de câte ori am părăsit oraşul acesta, de fiecare dată când porneam către locuri îndepărtate, am străbătut această câmpie care şi-a pierdut istoria, care a pierdut amintirea istoriei sale; trenul mă poartă pe aceleaşi şine pe care m-a purtat de atâtea ori, către zări depărtate, spre a uita ceea ce s-a pierdut, istoria, spre a mă regăsi faţă în faţă cu alte istorii.

Şi oriâncontro m-ar fi dus iluziile incandescente ale tinereţii mele fierbinţi, supunându-mă unei neanalizabile legităţi, unei porunci secrete, ca înscrise în codul destinului meu, mă întorceam de fiecare dată ca într-un blestem în oraşul duşmănos, rece şi urât, în provincia mută a solitudinii, în muţenia unei interminabile agonii, chinuit de remuşcări şi ştiind că e păcat totuşi să trăieşti astfel, singur, în izolare, aşa cum trăiesc eu în vremea din urmă, în grădina mea, printre cărţile mele, în micul magazin al lui Klâri, de pe urma căruia ne alegem cu pâinea cea de toate zilele, pregătindu-ne pentru plecarea definitivă de

după război. Căci am să plec odată de aici pentru totdeauna… Acum văd cu limpezime, şezând în compartimentul întunecat şi scrutând întunecimea de nepătruns de dincolo de geam, acum ştiu, sunt convins, sunt sigur că în bezna războiului solitudinea aceasta e o mare virtute, e o virtute capitală: să nu te amesteci cu conchistadorii, cu Puterea, cu teutonii şi cu slugile lor.

Pe vremea copilăriei mele acceleratul făcea cinci ore până la Budapesta.

Şedeam pe bancheta unui compartiment de clasa a treia, între tata, mereu posomorât, încruntat, şi mama, care-i arunca tot mereu priviri temătoare. Tata era îmbrăcat în costumul cel nou, pe cap purta o

pălărie girardi – o, vară, anotimp al câmpiei! –, ţinea în mână ziarul „Peşti Hirlap” 1, iar între genunchi bastonul cu măciulie de argint. Mama purta o pălărie garnisită cu flori. Pe după violetul voaletei, chipul ei visător părea atât de misterios! Nişte mănuşi alb-gălbui îi cuprindeau mâinile şi braţele până la coate. Şedeam în felul acesta, cufundaţi fiecare în tăcerea propriilor sale vise, ţepeni ca unii care-ar fi înghiţit nişte beţe, dar, o dată trecuţi de Kobânya, emoţia ne copleşea, ne apucam să mutăm bagajele, să le grupăm, să le regrupăm, aferaţi ca nişte oameni de lume, tot mai înfriguraţi, simţindu-ne parcă ameninţaţi de o primejdie necunoscută, de parcă trenul accelerat n-ar fi urmat să staţioneze decât şaizeci de secunde la Gara de Est, astfel încât trebuia să-i dăm zor, căci ar fi putut să ne ia şi să ne ducă în lumea largă – sau să ne lase pe noi şi să ne ducă bagajele, în timp ce unchiul din Budapesta avea să se agite deznădăjduit pe peron, iar soţia lui slovacă să izbucnească în lacrimi, tânguindu-se cu voce tare: „Boje moi, boje moi!”. Şi nu există nimic mai îngrozitor decât s-o auzi tânguindu-se astfel.

Dar toate acestea se petrec undeva în trecutul aproape mitic al copilăriei, amintirea şovăie şi mai că-mi vine să spun că totul n-a fost decât un vis. Din profunzimile celor douăzeci şi cinci sau treizeci de ani care au trecut de

atunci, imaginea aceasta urcă până la suprafaţa mohorâtă a prezentului. O călătorie de odinioară în vechea Europă de Est. Boje moi, boje mor T.

Dar iată că zgomotul monoton al roţilor şi întunericul nenuanţat se pierd din nou, căci o altă amintire, ceva mai apropiată în timp, se iveşte în prim plan. Tot pe această linie, şi anume la Arad, l-am întâlnit – o singură dată în viaţa mea şi cu totul întâmplător – pe Kosztolânyi Dezso2.

El venea de la Budapesta. Eu – presupunând că pot face această alăturare a fiinţelor noastre în amintire – veneam de la Cluj. Ne îndreptam amândoi spre oraşul meu natal, oraşul de câmpie, originari amândoi din sudul câmpiei. Şi am impresia că nu greşesc spunând că, după 1918, Kosztolânyi a fost ultimul mare scriitor ungur care a pus piciorul în Timişoara, acest centru neprietenos al rămăşiţelor maghiare din Banat. Nici Moricz, nici Karinthy3 n-au trecut pe aici. N-aveau de ce. Nici Nemeth László4, nici Dery Tibor6. A trecut o dată

1. „Curierul pestan” (n.ed.).

2. Kosztolânyi Dezso (1885 – 1936) – poet, prozator, eseist, reprezentant de frunte al primei generaţii de scriitori cunoscuţi sub denumirea de „cei de la revista Nyugat”. Veritabil maestru al expresiei literare, desfăşoară şi o intensă acţiune de cultivare a limbii.

3. Karinthy Frigyes (1887 – 1938) – umorist, poet, prozator, traducător, unul dintre cei mai multilaterali şi fecunzi creatori maghiari din secolul XX.

4. Nemeth László (1901 – 1976) – mare prozator maghiar. Ideolog (între 1932 şi 1936) al poporanismului.

5. Dery Tibor (1894 – 1977) – unul dintre cei mai mari scriitori maghiari ai secolului nostru.

Bartók. În oraşul vecin se află casa în care s-a născut. Şi, de asemenea, Kodâly6; pe vremea aceea, în acest oraş se mai cântau cântece de Kodâly. S-a interpretat Psalmus Hungaricus, în prezenţa compozitorului şi sub bagheta unui tânăr dirijor român. Domnii politicieni români l-au acuzat de trădare de patrie. Şi-a tras un glonţ în cap.

Înmormântarea lui s-a transformat într-un ceremonial al fraternităţii: români şi maghiari păşeau alături în cortegiul funerar, nu-i puteai deosebi. Se socoteau legaţi deopotrivă de cel pe care-l petreceau împreună pe ultimul drum, naţionalitatea lui, naţionalitatea unora sau a celorlalţi îşi lepădase masca vindicativă… Da, înmormântările – deputăţii ale împăcării. „Hotărât lucru, ne pricepem la îngropăciuni!”

Îmi vine să cred că vizita lui Kosztolányi nu era doar un răspuns gentil la invitaţia cine ştie căror snobi literari, ci şi împlinirea unei dorinţe a inimii, căci amintirile îl chemau, îl atrăgeau şi-l legau, dincolo de Subotica, de întregul Sud, de zările generoase ale copilăriei sale, de această vastă cuprindere, un plein air în care dramele sufletului izbucnesc fără ecou în câte-un foc de pistol, iar morţii se mistuie în pântecul gras şi mănos al pământului mai degrabă decât aiurea…

El ştia, căci cunoştea ogorul gras şi negru, că acesta nu e numai locul naşterii lui Bartók Bela, ci şi acela al morţii lui Gozsdu Elek7, acest geniu secesionist cu aripile frânte, şi ştia, de asemenea, că fruntariile noastre înnegurate au păstrat, încă din timpurile lui Doja, cea mai veche notaţie a unei melodii populare maghiare, al cărui text de două versuri: „Bade, bade! încotro e Becicherecul? / Doamne! doamne! încolo e Becicherecul!” îi indică lui Doja direcţia în care să se îndrepte cu oştirea sa de ţărani, încotro s-o ia de sub zidurile Timişoarei, şi asta chiar în preajma prăbuşirii, a dezastrului. Meleaguri fără istorie? Fără memorie, poate.

Cu mult timp înaintea lui Kosztolányi – şi poate că aici se manifestă interdependenţa unor forţe ce se resping reciproc – a trecut şi Ady prin oraşul acesta. Nu s-ar putea spune că l-a îndrăgit. îi era urât – cu Szaboleska Mihály8 cu tot. A stat mai mult pe la „Boul de aur”, iar în ceea ce priveşte oraşul, îmi închipui un singur loc unde ar mai fi putut poposi, cugetând la cele trecute şi întrezărindu-i marele, tragicul rol viitor, şi anume în apropierea locului unde – conform unei tradiţii eronate – se aflase Doja, cu

coroana încinsă pe cap, şi de unde, mai

6. Kodály Zoltán (1882 – 1967) – alături de Bartók, cel mai de seamă reprezentant al muzicii maghiare moderne.

7. Gozsdu Elek (1849 – 1919) – scriitor, gazetar, jurist. A scris câteva romane, nuvele, piese de teatru, pline de compasiune faţă de cei obidiţi, în spiritul marilor realişti ruşi (puternic influenţat mai ales de Turgheniev).

8. Szaboleska Mihály (1862 – 1930) – reprezentant întârziat al liricii naţional-populare, poet conservator, provincial. Simplitatea voită a formei şi muzicalitatea versurilor sale îi asigură un succes puţin obişnuit la o anumită categorie de cititori.

apoi, mâini neiniţiate au îndepărtat acea statuie de lemn a Fecioarei într-un stil gotic rural, o Marie ţărancă pe care poporul o aşezase acolo întru iertarea păcatului morţii lui Doja, înlocuind-o cu o Fecioară de piatră bisericească pe un soclu de piatră, o statuie în stil neoclasic sau, mai degrabă, în maniera precară, străină oricărui stil, care-i caracteriza pe acei funcţionari de religie habsburgică, lateinerii de la fânele secolului trecut. Ce le păsa lor de toate acestea?

Poate că aici, în această piaţă, în acest oraş impregnat de mirosul cărnii arse, i s-a relevat lui Ady semnificaţia momentului istoric ce poartă numele lui Doja, pentru a reveni apoi – motiv poetic încrâncenat – în lirica sa. Poate că aici, căutând urmele destinului lui Doja şi descifrându-le, a cunoscut şi cele scrise de Taurinus9: „... fruntea are parte de cinstirea cuvenită regilor, călăul împărtăşind-o de gloria regală a coroanei înroşite în foc”. Şi poate că l-a încercat şi pe el dorul unui sfârşit asemănător, de vreme ce pătrunsese adânc în istorie, într-o istorie care-i pierde pe cei dedaţi străduaniei spre mai bine, căci memoria ei este oarbă.

Ady l-a văzut pe conducătorul celor o sută de mii de răsculaţi maghiari, români, slavi: zăcea acolo, mort, cu trupul cumplit, decapitat, sfâşiat de colţii oamenilor şi de

limbile flăcărilor, iar negura serii cobora peste colbul năclăit de sânge, potolit cu scrum. Stăruia duhoarea cărnii de om arse. Ev mediu barbar în răsăritul Europei! Şi oare ce s-a schimbat? Stăpânii de atunci – nobili unguri: barbari. Conchistadori. Stăpânii de acum – teutoni: barbari. Oşti de barbari înzăuaţi din cap până-n picioare. Stăpânirea, armele. Puterea a stârpit întotdeauna memoria istoriei. Le era teamă.

Îl zăresc şi eu acum, cu ochii închişi, visând învăluit de bezna călătoare a trenului, pe acela pe care nu l-am văzut niciodată, dar al cărui glas îl aud totuşi în sinea mea fără încetare. îl văd pe Ady, uite-l colo, aşezat pe o bancă verde în scuarul din centrul oraşului de câmpie, în zăpuşeala serii de vară, un bărbat îndesat, cu capul puţin înclinat, cu părul umbrindu-i fruntea. La picioarele de marmură ale statuii, câteva lumânări arată calea întunericului cu flăcările lor roşii, verzi şi gălbui. Puterea vinului scapără în ochii adânci ai lui Ady, dar strălucirea lor devine tot mai intensă şi nu ştiu ce anume hrăneşte intensitatea aceasta diavolească – ura mocnind în bolgiile a cinci veacuri ori lacrimile de mânie care-l îneacă? Nu, lacrimile ar îmblânzi privirea…

Ştiu, nu se poate pune pe seama întâmplării faptul că acei scriitori maghiari care s-au găsit mereu de partea poporului oprimat – ei, prietenii noştri, singurii care au venit în Transilvania aflată la grea

9. Taurinus István (Stieroxel) (1480 7 – 1519) – poet umanist, de origine german din Moravia. În opera sa principală, epopeea în cinci cânturi Stauromachia, id est cruciatorum servile bellum (Viena, 1519), descrie războiul ţărănesc din 1514, privindu-l, în genere, din punctul de vedere al clasei dominante.

cumpănă, s-au ferit – poate instinctiv, poate, mai degrabă, dintr-o inconştientă teamă, resimţită în profunzimile sufletului naţional –, au ezitat să treacă pragul părăginit al casei noastre de nefastă amintire, în cuprinsul căreia, de la eşecul şi groaznicul sfârşit al lui

Doja, destinul a regizat una dintre tragediile cele mai teribile, încât nici până azi n-am mai putut să ne refacem cu adevărat rădăcinile, aici, în aceste locuri. Cei reîntorşi la fruntariile de miazăzi n-au avut parte decât de cazne şi griji. Pieirea îi bântuie şi astăzi. Furtuna barbară stârnită de teutoni îi smulge din rădăcini şi-i risipeşte – acum poate definitiv – pe cei din urmă rămaşi, bruma colonizării din anii optzeci, cele o sută de mii de suflete scăpate din mreaja emigrării în America.

Scriitorii evită acest ţinut, avertizaţi parcă de instinctul poporului cuprins în sufletul lor, îl ocolesc în mod reflex, aidoma animalelor pe care stăpânii le-au bătut cu sălbăticie, le-au dat pe pământ şi le-au călcat în picioare. Şi nimeni n-a dat dovadă de mai multă mârşăvie faţă de acest popor decât proprii lui stăpâni. Cine l-a ucis pe Doja? Străinii?

Însă Kosztolányi a trecut pe aici într-un alt fel, deosebit de scriitorii generaţiei următoare, acei lacomi cercetători ai istoriei şi ai poporului viu, amalgamându-şi impresiile câteva zeci de leghe mai încolo, în Ardeal. Aceştia răspundeau unei chemări optimiste, care ne-a străbătut şi învolburat tinereţea, încrederea în realismul istoriei, descoperirile noastre, mesajul nostru cum că viaţa poate fi trăită şi ca minoritate, deoarece trebuie trăită, conştiinţa faptului că nu suntem singuri, toate acestea i-au îndemnat să se cufunde în vâltoarea existenţei maghiare minoritare. Probitatea, onoarea noastră erau chezaşe ale convingerii că, unindu-ne, aşa cum o dorise cu ardoare Ady, pătruns de spiritul lui Doja, înţelegându-ne, împreună şi în alianţă cu popoarele surori, vom fi în stare să ţinem piept furtunii teutonice. Praful s-a ales.

Kosztolányi era un înţelept încă de pe atunci. Nu vreau să spun că era bătrân, căci poeţii nu îmbătrânesc niciodată, iar apoi Kosztolányi era, dacă le dăm crezare celor ce l-au cunoscut, vanitos. Şi înţelept, dar nu resemnat. El ştia că, în lupta pentru supravieţuire, limba maternă este ultima citadelă. A venit aici, în acest oraş în care limba maternă zăcea ca o urzeală destrămată, dar

încă mai trăia. A venit la noi cu vorbele sale frumoase, fără cusur, pildă pentru frumuseţile desăvârşite ale limbii.

Cine a întrevăzut acest lucru – atunci?

Miraculosul zeu al coincidenţelor m-a determinat ca, venind la Cluj, să mă sui tocmai în vagonul de Budapesta şi să intru tocmai în compartimentul în care se afla el. Şedea pe banchetă, în preajma lui o mulţime de reviste şi cărţi, se făcuse comod, dar cu graţie, aş spune: cu eleganţa unui om de lume. Un ireproşabil pasager european.

MICRO-ARMONIA 195

Nimic mai caracteristic pentru un scriitor decât modul în care călătoreşte.

Kosztolányi părea şi aici, pe linia asta provincială ce făcea legătura între Arad şi Timişoara, un călător pur sânge, uşor, abia vizibil marcat de plictis, cum să zic eu, era ca un călător britanic sau ca un globe-trotter dintre cele două războaie, străbătând calm şi familiar drumul dintre – să zicem – Pisa şi Florenţa, pe deplin conştient că această lume îi aparţine şi cu un fel de firească şi permanentă dispoziţie de a încorpora totul, de a afla, de a vedea, a cunoaşte şi a lua în stăpânire.

Silueta lui elegantă, graţia firească a prezenţei sale acolo, în compartimentul comod, cu banchete de catifea, te ducea cu gândul la un personaj al lui Valéry Larbaud, Barnabooth, poetul şi călătorul, definit nu de milioanele ce le posedă, ci de nesaţul, aviditatea cu care soarbe orice nouă nuanţă, care-l mână să cunoască oameni, peisaje, aşezări, să vadă şi să simtă tot ceea ce merită văzut şi simţit în această lume. […]

Mă gândesc iar la oraşul vecin, oraşul acela al nostru, abia lăsat în urmă: există oare cineva, printre spiritele luminate ale trecutului culturii maghiare, pe care să şi-l poată revendica îndreptăţit şi cu mândrie? Vă vine în minte vreun nume? Cred că n-aveţi de gând să vă referiţi la acel Szaboleska Mihály, detractorul lui Ady. Gozsdu – de ce reapare mereu, ca o obsesie? –, spiritul lui Gozsdu Elek a fost sufocat de miasmele grele ale provincialismului domnesc maghiar. E drept, Kaffka Margit10 a petrecut

câţiva ani în tristul nostru oraş, locuind într-o cameră mobilată – pe o stradă care purta numele lui Doja şi pe care a ales-o poate tocmai din pricina numelui –, ultimele ei opere au fost concepute aici – şi la Praga, în cursul precedentului război mondial, dar, cât şi-a dus traiul la Timişoara, în umbra bătrânelor ziduri austriece, n-a fost băgată în seamă şi n-a fost descoperită de nimeni. A rătăcit solitară pe aleile de salcâmi colbuiţi, la fel ca, mai de mult, mâhnitul ei prieten, admiratorul şi marele mentor al versurilor şi prozei sale, Ady. Însă n-am mai putea scoate oare la iveală vreo relaţie, fie ea cât de vagă, cu literatura? Dificilă încercare. Poate doar după-amiaza aceea şleampătă de iarnă când, rătăcind printre bordeiele de la periferia oraşului, l-am căutat pe József Aron, sau, dacă doriţi, pe Aron Iosif11, pentru a-i spune că fâul lui, Attila, a murit, şi astfel, mort fiind, a ajuns şi el om mare la Budapesta, acolo de unde

10. Kaffka Margit (1880 – 1918) – romancieră de importanţă majoră. Romanele sale realiste dezbat două mari probleme: dispariţia categoriei aşa-numiţilor gentry (nobili scăpătaţi) şi destinul femeii (Szinek es evek – Culori şi ani –, 1912; Hangyaboly – Muşuroiul –, 1917 etc).

11. Tatăl poetului József Attila (1905 – 1937): „Cumană era mama, iar tatăl meu secui/ un pic şi-un pic român sau pe de-a-ntregul poate” (La Dunăre, trad. Veronica Porumbacu, E.T., 1961).

bătrânul fugise, nu fără un anume schepsis, cu douăzeci şi cinci de ani în urmă. Şi într-o manieră atât de misterioasă. Dar nu l-am găsit. Se mutase la cimitir, în parcela săracilor, fusese îngropat chiar în acele zile în care, la Budapesta, prietenii îl încredinţau pe poet pământului milostiv. Într-adevăr, poate că oraşul meu nici n-are mai mult de-a face cu literatura, mârâi în sinea mea, în gară la Arad, în beznă.

Deşi, dacă stăm să ne gândim, nici Aradul nu reprezintă chiar mediul ideal pe care-l întrezărim noi aici, în trecere şi purtaţi de imaginaţie. În orice caz, există un

punct cert în favoarea lui, şi anume faptul de a fi fost cândva oraşul statuilor simbolice. Nu mai pot să-mi amintesc cu precizie dacă aceste statui reprezentându-i pe eroii naţionali erau, din punct de vedere estetic, bune sau proaste. Ţin minte doar o zi din copilărie, când, fiind în trecere prin Arad, tramvaiul cu cai ne-a dus până în centru, iar acolo tata m-a luat de mână şi m-a călăuzit de la o statuie la alta şi, cuvântând despre iluştrii bărbaţi ai neamului, a schiţat în faţa mamei şi a mea contururile unei istorii încă vii. Urbea noastră nu-ţi înfăţişează decât statuile a tot felul de sfinţi, părăginite şi ele, precum şi câteva persoane de piatră care nu ştiu dacă au vreo legătură cu amintirile ţinutului sau au fost aşezate doar aşa, într-o doară, pe fundalul parcului, ca nişte obiecte de recuzită pe o scenă provincială improvizată în pripă şi care, prin însăşi aparenţa lor jalnică, te fac să te gândeşti la apropiatul sfârşit al piesei, când ele vor fi luate, azvârlite claie peste grămadă în magazie, pradă colbului şi uitării. Se apropie, trebuie să vină istoria nouă, mai dreaptă. Şi va veni, în ciuda a tot şi a toate.

Şi statuile celor treisprezece martiri de la Arad, ca şi statuia lui Kossuth şi ale celorlalţi, au fost îndepărtate din lumina zilei, date jos, azvârlite undeva într-o şură, sau poate că au încăput pe mâna monetăriilor, deşi însăşi natura lor le menea unei amintiri mai durabile decât banul. Aceasta e natura dintotdeauna a statuilor, dar apoi vine istoria şi le dă la o parte şi le surpă.

De bună seamă că explicaţia zace în natura celor cărora li s-au dat în grija statuile, căci ei au uitat că nu e de-ajuns să împodobeşti soclul cu flori şi să rosteşti tot soiul de cuvântări, ci se cuvine să păstrezi şi spiritul pe care statuile îl simbolizează. Ţi-ai găsit cine să-l păstreze…

Umbla vorba în acea vreme că, fideli proastelor obiceiuri arădene, specialiştii în demolarea însemnelor vizibile ale trecutului au vrut să-l înlăture pe Kossuth petrecându-i pur şi simplu o frânghie pe după gât şi înjugând nişte boi la capătul funiei. Dar statuia n-a cedat în faţa forţei animalelor. Kossuth se opunea. Şi, puşi astfel la

punct, mai noii săi inamici au fost obligaţi să-i acorde onorurile ce i se cuveneau de drept: fiinţa sa de bronz n-a putut fi surpată decât de către mâinile unor fiinţe omeneşti. L-au scos cu soclu cu tot din pământ! I-au retezat

MICRO-ARMONIA 197

picioarele, iar apoi au zdrobit ceea ce prăbuşise. Însă dacă alături de Kossuth, pe soclul acela menit veşniciei, s-ar fi aflat şi Bălcescu, dacă ar fi stat umăr lângă umăr, aşa cum au fugit cot la cot după înfrângerea de la Albeşti, atunci ar fi rezistat cu mult mai mare îndârjire, maeştrii demolărilor ar fi trebuit să arunce totul în aer pentru ca să-i îndepărteze.

În româneşte de PAUL DRUMARU

Andrei A. Lillin (1915 – 1985) – prozator, traducător, istoric literar, şi-a dorit în adolescenţă să urmeze o carieră muzicală; student la Cluj, însă, îşi schimbă opţiunea, intrând în spaţiul literaturii. Romane: Jetzt da das Korn gemahlen (Acum, când grâul s-a copt), 1957; Die Zehnte Muse (A zecea muză), 1962. Eseuri: Lamentoul Ariadnei. Din preistoria jocului cu mărgele de sticlă, 1983; Mitul marelui vânător şi alte eseuri, 1986.

Fragmentul autobiografic următor surprinde în parte anii de formare ai tânărului Lillin, într-o Timişoară suficient de darnică în manifestări muzicale de prestigiu sau spectacole teatrale. Cu ajutorul unui dulăpior fermecat – radioul – el se conectează la tensiunea operelor şi concertelor de la Viena şi Budapesta. În anii ’20, Bucureştiul se afla, socotind distanţa pe calea undelor hertziene, mult mai departe de cele două metropole mitteleuropene decât Timişoara. (Sorin Tomuţa)

Andrei A. Lillin Carouri dintr-un film autobiografic

*

Să fi fost prin 1925, când am văzut în Banat, la Biserica Albă, prima antenă de radiorecepţie. Montate pe doi stâlpi înalţi, foarte înalţi, trei fire paralele de cupru legate la fiece capăt de trei izolatori de porţelan şi apoi reunite între ele printr-un fel de cablu care conducea în

jos, spre casa omului. Şi în casă, o nouă ciudăţenie: un dulăpior negru, cu câteva butoane pe suprafaţă – unul dintre ele mai mare şi cu o scară gradată, iar sub masa pe care se afla dulăpiorul, un fel de vas de sticlă cu două despărţăminte, în care, într-un lichid nedeterminabil încă de mine – mergeam doar în clasa a treia primară –, patru plăci paralele de plumb. Apoi o a doua cutie, cu numeroase găuri metalice în capac, fiecare gaură cifrată, în care din loc în loc erau băgate nişte ştechere, unul roşu, unul negru, unul verde, unul alb – şi nu era voie să te atingi de ele. În sfârşit, dacă proprietarul cutiei miraculoase apăsa de un clişet, învârtea de butoane şi-şi punea pe cap un fel de arc, de care erau fixate două cutiuţe rotunde, după o atentă manevră pe butoane, un surâs fericit. Asculta. Mai potrivea ceva la ştechere, la butoane, şi atunci îţi aşeza arcul cu căştile pe cap: auzeai muzică.

Primul glas auzit de mine la Radio a fost al celebrei soprane Maria Jeritza. Un glas cristalin, cu intonaţii foarte sigure – ca ale renumitului lăutar, prietenul meu, Cocoş Pişta, care, dacă era bine dispus, mai cânta la Filka, în restaurantul din vecini, şi arii de operă, când cu glas şoptit şi cu lacrimi în glas şi în ochi, când tunător ca un drac închis într-un butoi. Acum îl imită pe Şaliapin, se spunea când Pişta tuna. Iar când eu mă aşezam la pian ca, după exerciţiile obligatorii de game, arpegii, acorduri, să trec la obositoarele Étude de Czerny şi Bertini, mai dădeam exerciţiile la dracu’ şi încercam şi eu să fac la fel ca prietenul meu, lăutarul. Căci prieteni am fost, de când îl ştiam. El slab, înalt, tuciuriu şi ciupit de vărsat, dar elegant când venea la Filka să cânte, în smoking şi parfumat şi cu nişte pantofi shimmy în picioare, cu un vârf atât de ascuţit, încât nu puteai crede că mai ascuţit s-ar fi putut. Vioara n-o purta niciodată la el. Sunt primaş, artist, spunea. Şi avea un taraf formidabil, cu un secund, tot din Ciclova Bufană, un

— Text apărut în „Magazinul literar”, Asociaţia Scriitorilor din Timişoara, 1982.

contraş, un begheş, la care se mai adăugau doi, unul cântând din ţimbal şi unul din broancă – toţi raşi, tunşi, spălaţi, în veşminte curate şi, mai ales, foarte prietenoşi cu noi, copiii, care ne adunam să-i ascultăm. Căci la Filka, înainte de a se prezenta clientela de seară, se făcea totdeauna întâi un fel de concert de reclamă, în timpul verii pe terasă. A fost, desigur, momentul când Cocoş Pişta cânta mai inspirat la vioară – romanţe vechi, cântece de inimă albastră, învârtite, sârbe şi ardelene. Într-o zi mi-a dăruit o notă cu un desen în sepia ciudat pe copertă: o stradă dintr-un oraş străin, cu un tânăr deasupra capului căruia scria: Deschide, deschide fereastra… iar la picioarele sale, Bengescu Oardă. M-am aşezat la pian şi am descifrat-o pe loc. Pişta asculta atent. M-am aşezat la pian şi am descifrat-o pe loc. Şi aşa, în doi, m-a învăţat să descopăr sufletul romanţei…

Când, în august 1927, tatăl meu mi-a explicat programul educativ ce-l avea în vedere pentru întemeierea viitorului meu (altfel şi l-a imaginat decât l-am realizat), a rezumat: la liceu te dau la nemţi, că la ei se face ştiinţă, la internat te dau la români, ca să-ţi înveţi bine limba maternă, iar în ceea ce priveşte pianul… vom vedea…

O dată intrat la „Regata”, internatul Femeilor Române, condus de Dr. Nicolae Ilieşu, ce mi-a fost dat să văd: un uriaş aparat de radio cu haut parleur. La prânz şi la cină, în fiecare zi, ni se transmitea o oră de muzică. Pe vremea aceea, postul emiţător de la Bucureşti nu se putea prinde încă la Timişoara. Se auzea, în schimb, Radio Belgrad. Şi într-o seară, în toamna lui 1928, după cină, directorul ni se adresă: „Paltoanele şi căciulile – şi hai la teatru!”. Asistam la primul spectacol de teatru românesc cu Păianjenul lui A. de Hertz, jucat de Teatrul naţional craiovean în turneu la Timişoara. În primăvara anului următor, într-o zi, tot oraşul era plin de mari afişe galbene: Opera română din Cluj: Stagiune timişoreană: Boris Godunov de M.P. Mussorgski, Aida, Trubadurul, Rigoletto de G. Verdi, Carmen de G. Bizet, Mignon de A. Thomas, Năpasta de Sabin V. Drăgoi.

Ne-a cuprins o febră nemaipomenită: cunoşteam, de la concertele zilnice de la „Regata”, arii, duete, scene de ansamblu şi coruri din toate aceste opere. Acum ne va fi dat să le auzim în întregime, şi încă de pe scenă, cu artişti vii şi în costume şi decoruri frumoase. Ne-am făcut din timp rost de nişte bănuţi – şi apoi, hai la cucurigu. Şi acolo, într-o seară, l-am cunoscut printre elevii de la liceul „Diaconovici-Loga” pe Mircea Popa.

Era cu opt luni mai mare decât mine şi, prin urmare, cu o clasă înaintea mea. Tatăl său, de origine din I-am, îşi făcuse milităria la Biserica Albă, ca flautist al muzicii vechiului „Reghiment de casă”, cum i se zicea, rămas din fosta „Graniţă bănăţeană”. Părinţii noştri se cunoşteau, motiv în plus să devenim în curând intimi.

Îl vizitam adesea în fosta casă Dernoievic din Cetate, unde, la etajul II, părinţii săi – tatăl său se angajase după Unire la Timişoara ca grefâer – aveau un apartament frumos, luminos, cu camere mari, aerate, în care, în cea spre curtea casei, se afla şi un pian bun. Ne cântam pe el, reciproc, primele compoziţii – el, o tarantelă, transformată mai

târziu, când începuse să ia lecţii de compoziţie la Conservatorul muni-cipal în clasa lui Sabin V. Drăgoi, în Joc de copii, rămasă mereu needitată, căci aceasta este soarta lucrărilor unor oameni exigenţi, cum am fost noi doi. Mai păstrez printre hârtiile mele tema, pe care mi-o notase când între noi, în anii mai maturi, au avut loc nesfârşite discuţii estetice. Ca elev al lui S.V. Drăgoi şi, mai târziu, al lui Marţian Negrea, Mircea Popa a împărtăşit concepţia lor despre prioritatea melodiei. Eu, dimpotrivă, care avusesem drept prim profesor de muzică pe A.V. Cekalov, din şcoala lui Rimski-Korsakov, juram pe importanţa ritmului, intervalelor, registrelor şi culorilor instrumentale. Melodia se năştea din ritm + intervale, iar registrele şi culorile instrumentale erau menite să-i asigure melodiei ceea ce maestrul Cekalov numea „farmecul” adevărat. Dar concepţia mea mai fusese

amplificată şi de alte înrâuriri şi puncte de vedere estetice nu fără importanţă.

Sprijiniţi în încercările noastre de Dr. Nicolae Ilieşu de a ne construi aparate proprii de radio, un prieten vingan şi cu mine ne-am meşterit întâi câte un receptor cu cristal. Bobina ne-am făcut-o singuri. Cristalul l-am luat pe un preţ mai de nimica de la un tânăr inginer neamţ care, în strada Romulus, deschisese prin 1929 prima prăvălie de piese de radio. Scurt timp după succesul cu receptorul cu cristal, ambiţiile noastre au crescut. Între timp, în fosta stradă Bonnaz, care ducea spre Gara Mare, un alt tânăr inginer a deschis şi el o prăvălie de patefoane, discuri şi aparate de radio Philips. L-am vizitat, l-am consultat şi, pe baza schemelor ce ne schiţa în timpul explicaţiilor, ne-am construit din piese cumpărate rând pe rând: un condensator, un selector, un transformator, o „lampă" şi câteva rezistenţe – bobina am elaborat-o din nou singuri –, câte un „aparat de o lampă" care putea fi alimentat din două baterii legate în paralel în loc de acumulator şi şase baterii legate în lanţ. Drept antenă ne-am folosit de antena internatului. Legătura cu pământul am făcut-o cu o sârmă la robinetul de apă din spălătorie. Cu aceste aparate, seară de seară, ascultam în pat, de la nouă la unsprezece, reprezentaţiile de operă, concertele şi conferinţele de muzică de la Viena şi Budapesta. Erau anii primei efervescenţe a Şcolii de la Viena, respectiv a răsunătoarelor succese ale lui Bartók şi Kodály. Se discuta în anii aceia în mod înfocat opera lui Arnold Schönberg De azi pe mâine, în care, după afirmaţiile unui critic muzical, dodecafonia, glasul uman şi orchestra se întreţes într-un joc continuu al ritmelor, dat fiind faptul că din măsură în măsură acesta se schimbă, seria în variaţiile ei infinite transformând totul într-o atmosferă de continuă tălăzuire. Tot acuma, am auzit şi Concertul al treilea, op. 30, şi Piesa pentru pian, op. 33, de acelaşi. Şi din lucrările lui Bartók, mai vechile Imagini ungare, cu acea tulburătoare Melodie, intonată întâi de vioara solo, preluată de clarinet, apoi mai lent de oboi, ca, după intrarea flauţilor şi harfei, totul să se

transforme într-o diafană stare de visare – de altfel numai prea scurtă ca orice vis feeric. Compoziţii de această natură m-au întărit în convingerile mele că muzica modernă trebuie să devină expresia cea mai fidelă a stărilor dispoziţionale ale omului contemporan. Când, apoi, în 1931, am avut

ocazia să ascult într-o transmisie de la Opera de stat din Viena Idomeneo de Mozart, în transcripţia lui Richard Strauss şi Lothar Wallerstein, şi în 1932, premiera operei comice Arabella de Richard Strauss şi Hugo von Hofmannsthal, cu Viorica Ursuleac în rolul titular, în soarta mea ca muzician a început să se săvârşească o schimbare: dacă iniţial modelele mele în arta muzicii au fost Claude Debussy şi Giacomo Puccini – îndeosebi după ce, între 1934 şi 1938, ca student la Cluj am fost suprasaturat de un repertoriu de operă din lucrările lui Wagner, Verdi, Gounod, Massenet, Delibes, Dvofak, Humperdinck şi Lehar – am hotărât: mai bine mă consacru literaturii şi esteticii. Pe Mircea Popa, hotărârea mea, întâi, l-a uimit. El, între timp, terminase clasa de compoziţie a lui Marţian Negrea, din care a ieşit cu o Sonată pentru pian, Sonată pentru vioară şi pian şi o Simfonie, toate într-un stil foarte à la Max Reger. Am salutat totuşi cu entuziasm, în revista „Gând românesc”, editată cu mari sacrificii de inimosul Ion Chinezu, „premiera” primei mişcări din Simfonia lui Mircea Popa. Am recunoscut în tema ei principală intervalul de terţă coborâtoare din Joc de copii. I-am împărtăşit-o, iar el şi-a continuat opusul orchestral de debut folosind ca celulă şi pentru celelalte trei mişcări ale simfoniei acelaşi interval de terţă – notându-mi temele una sub alta pe o foaie în amintirea primelor noastre discuţii.

Apoi a intervenit Dictatul de la Viena, refugiul Operei române din Cluj la Timişoara, la care, între timp, Mircea Popa se angajase core-petitor şi dirijor, ca, în toamna lui 1942, să compună muzica de scenă pentru Cruciada copiilor de Lucian Blaga, în viziunea regizorală a lui Ionel Olteanu. Spectacolul a stârnit discuţii contradictorii în

presa timişoreană. Despre muzica de scenă, dacă îmi aduc bine aminte, am scris numai eu. Nu ştiu astăzi cât s-a păstrat din ea. La un moment dat, Mircea Popa voia s-o dezvolte, ca să scrie din Cruciada copiilor sau Meşterul Manole – a oscilat între cele două lucrări – o dramă muzicală. Sub influenţa lui Romul Ladea, la un moment dat, ne-am gândit la un Iovan Iorgovan, la care ar fi rămas să-i scriu eu libretul. M-am şi apucat de studiul folclorului sud-bănăţean; printre hârtiile mele se găsesc încă şi azi, în schiţă, câteva scene pentru această lucrare. Brusc, însă, după succesul repurtat de Mircea Popa la premiera operei Enoch Arden de Otmar Gerster, sub influenţa unor „prieteni" comuni care s-au temut că din colaborarea noastră ar putea ieşi ceva nou şi inedit – premiera lui Enoch Arden o pregătisem cu o avan-cronică, şi despre meritele tânărului dirijor, căruia la prima operă dirijată în premieră de el îi lipsea ca model orice tradiţie interpretativă, am scris tot eu –, relaţiile între noi s-au răcit, mai ales când Mircea Popa, sub influenţa aceloraşi „prieteni", a renunţat la Iovan Iorgovan. Tot atunci, el s-a îndepărtat şi de Sabin V. Drăgoi şi de Gheorghe Pavel care, în mod dezinteresat, l-au sprijinit în cariera sa de până atunci la Opera română şi cu care eu n-am vrut să rup bunele relaţii.

Dar precum toate în lumea aceasta, după un timp, se uită, fie ca să rămână un trecut în care cândva s-a crezut, fie ca lucrurile să se

Îndrepte, aşa şi în relaţiile noastre s-au mai ivit unele momente luminoase. Într-o zi l-am întâlnit în stradă pe tatăl lui Mircea Popa. Părea foarte îmbătrânit şi foarte amărât. L-am apucat de braţ şi, din vorbă în vorbă, mi-a spus printre oftate: „Altfel mi-am imaginat eu viitorul băiatului meu…". M-am uitat lung şi atent în ochii săi. L-ai pierdut pe celălalt fecior în război, urcă Popa. Mai ai două fiice. Mircea s-ar putea să păşească şi el din nou cu dreptul. Prim dirijor al filarmonicii „Banatul" e, Simfonia i s-a cântat în întregime, urmează să i se execute şi

Rapsodia bănăţeană. Nici eu nu mă pot lăuda cu mare lucru. Câteva studii de istorie literară, un roman – asta-i tot. Iar de e vorba de greutăţi…

A doua sau a treia zi după această întrevedere cu tatăl său, Mircea Popa, întâlnindu-mă cu totul întâmplător pe Corso, m-a întâmpinat cu un vesel „Servus!”. Apoi ne-am aşezat pe două scaune la soare. Am fost, ca în anii primelor relaţii prieteneşti, sinceri şi deschişi. Ne-am amintit de vechii noştri prieteni adevăraţi: Radu Urlăţeanu, George Ciolac, Ernest Inel. Ne-am amintit de primele noastre planuri de creaţie: el de un Ovidiu, după Vasile Alecsandri, eu de Legenda funigeilor, contrasă într-un singur act, cu o mare apoteoză în fânal; ne-am întrebat amândoi dacă am renunţat definitiv. Mai ales că amândoi am avut şi planuri mai mature: el cu Patima roşie, eu cu Ilie Tănţădulă. Brusc, apoi, mi-am adus aminte de entuziasmul său la micuţa scenă din André Chenier de Giordano, când basul Gavrilescu a fredonat în rolul temnicerului cu glasu-i a doagă spartă începutul Marseiezei, iar Mircea Popa a exclamat: „Numai aşa înţeleg eu să se folosească în operă cântecele de masă!”. Şi acuma, după un surâs ştrengăresc, el s-a confiat: „Ai să auzi Rapsodia. Aşa – nu altfel! – folosesc eu în ea Ana Lugojana…”

Când s-a mutat la Bucureşti, l-am întrebat: de ce o faci? Nu mi-a dat niciun răspuns. Voiam să asist la primul spectacol cu Oedip dirijat de el, dar din motive străine de voinţa mea – era vorba de protocol, dacă am înţeles bine, şi eu nu pricep nici astăzi ce vrea să spună acest termen – nu s-a putut. După aceea a urmat tragedia. Am avut dintr-odată doi prieteni loviţi de aceeaşi boală: pe Aurel Buteanu şi pe Mircea Popa. Amândoi au dat câte ceva culturii româneşti, dar câte ar mai fi putut da…

Virgil Nemoianu (1940) – eseist, teoretician, critic, profesor de literatură comparată la Universitatea Catolică din Washington. Bogată prezenţă editorială, atât înaintea plecării în Statele Unite, cât şi după 1989: în 1967 publică volumul Structuralismul cu o culegere de texte, în 1969, Simptome (texte de „frontieră”, după cum însuşi le

numeşte). Volumul de critică intitulat Calmul valorilor apare în 1971, în vreme ce anul 1973 marchează publicarea cărţii Utilul şi plăcutul. Comentariu asupra literaturii şi culturii. Studiile cu adevărat reprezentative, în opinia autorului, sunt traduse în limba română abia în anii post decembrişti: Micro-Harmony: The Growth and Uses of the Idyllic Model în Literature (Micro-Armonia. Dezvoltarea şi utilizarea modelului idilic în literatură), 1977, 1996, A Theory of the Secondary. Literature, Progress and Reaction (O teorie a secundarului), 1989, 1997. Arhipelag interior (eseuri memoria-listice) şi Surâsul abundenţei: cunoaştere lirică şi modele ideologice la Şt. Augustin Doinaş, publicate în 1994, precum şi Jocurile divinităţii. Gândire, libertate şi religie la sfârşit de mileniu (1997) întregesc bibliografia semnată de Virgil Nemoianu. De menţionat şi activitatea sa de traducător din Wilder Thornton (împreună cu Anca Nemoianu, şi Hölderlin (în colaborare cu Ştefan Augustin Doinaş).

Virgil Nemoianu păstrează o strânsă legătură afectivă cu spaţiul bănăţean, ca descendent al unor vechi familii din aria Banatului montan (zonă care include o mare diversitate etnică, întâlnită adesea în fostele provincii imperiale). El recuperează într-un demers precis şi elegant caracteristicile acestui topos, ce se nutresc dintr-o filosofie de viaţă marcată de însemnele idilicului, sedimentate de-a lungul anilor de influenţă chesaro-crăiască. Ruralitatea lipsită de excese, pragmatică, afinitatea cu valorile civilizaţiei burgheze, cosmopolitismul, toleranţa sunt tot atâtea elemente ale unei matrice spirituale pe care Virgil Nemoianu le surprinde cu o vădită simpatie. De fapt, Nemoianu însuşi aderă la principiile şi categoriile existenţiale central-europene, cărora întreaga lui formaţie spirituală şi intelectuală le datorează enorm. Cărţile maturităţii o certifică. (Sorin Tomuţa)

Virgil Nemoianu
Familia mea.
[1690 – 1990]
Nu sunt român decât pe jumătate, căci, în vreme ce

ambii bunici sunt români curaţi şi integrali (oricâte generaţii putem privi în urmă), bunicele amândouă au altă descendenţă etnică: una sârbească, cealaltă germană, cu sânge italian. Consecinţa este că fâul meu, care vorbeşte imperfect limba română (în care nu ştie citi sau scrie) şi pe care îl leagă de români o vagă, amuzată şi condescendentă simpatie, dar în niciun caz o conştiinţă a apartenenţei, este totuşi – strict etnic măsurat – mai român decât sunt eu (pe trei sferturi român), mama lui fiind româncă fără amestec. Tema aceasta, a ironiilor dialectice instalate în spaţiul dintre etnic şi cultural sau, mai pe larg şi mai bine spus, între origine şi existenţă, avea să-mi modeleze cursul vieţii. Aşa se explică de ce, din dorinţă de exactitate, ca şi din aderenţă sentimen-talã, am preferat adesea să mă prezint drept „bănăţean”, iar nu drept „român”, astfel subliniind şi o anumită opţiune central-europeană.

Român numai pe jumătate sunt şi prin istoria vieţii mele. La vârsta la care scriu, peste jumătate din viaţa mea activă şi conştientă, peste două treimi din cursul carierei mele s-au plasat în lumea apuseană. Deci o definiţie mai exactă ar suna aşa: sunt un bănăţean al cărui cadru de existenţă au fost întâi Bucureştii, apoi continentul nordamerican. În ambele privinţe mă pot considera norocos. Bucureştii anilor ’50 şi ’60 erau (încă) un oraş plin de rezonanţele civilizaţiei interbelice, cu dulceaţa şi cu ironia lor inteligentă, un oraş cu varietate, cu o mândrie a sa, cu o anume poftă de viaţă, un oraş în care se putea creşte. La rândul ei, America a fost şi pentru mine, ca şi pentru ceilalţi care s-au mutat acolo, nu o translaţie în spaţiu, ci mai ales o strămutare în timp, un salt peste mai multe decenii, într-o lume şi vreme care – cu toate cele bune şi cu toate cele rele ale ei – o precede şi o anunţă pe cea spre care se îndreaptă mai încet Europa, urmată de celelalte continente.

— Virgil Nemoianu, Arhipelag interior, Editura Amarcord, Timişoara, 1994 (fragmente).

I

I

Astfel încât, dacă viaţa mea merită povestită, atunci poate mai ales pentru neobişnuita ei cuprindere istorică: de la o copilărie cu rădăcini (vitale încă) în modurile sociale de la 1840 şi 1850, până la un univers şi la o ambianţă pe care meleagurile mele natale nu le vor cunoaşte decât binişor după anul 2000. Grosimea acestei experienţe – în plăcere, în surpriză, în durere – formează chiar substanţa existenţei mele. Iată însă că, tocmai în această grosime, mă aseamăn din nou cu etnia în care m-am născut şi, vrând-nevrând, mă întorc la ea, căci şi lumea românească, în ce are ea bun şi rău, se caracterizează prin coexistenţa inconfortabilă a straturilor istorice multiple şi prin neîncetatele fricţiuni dintre ele. Firesc ar fi aşadar că individului astfel pornit să-i fie la-ndemână să împace şi să armonizeze în fiinţa sa atari multiplicităţi ale timpului, dar tare mă-ndoiesc că eu unul am izbutit.

II

Familia Nemoianu era, ca şi familia Boldea, originară din zona grănicerească a Banatului de sud-est, zonă de oameni liberi, dar vechi-mea celor dintâi se poate urmări mai bine, datorită strădaniilor eruditului „Urca Iosim”, doctorul Iosif Nemoianu. În jurul lui 1700, atunci când puterea habsburgică îi izgonise pe turci de pe acele meleaguri, prevăzătoarea administraţie centrală vieneză avea planuri mari cu Banatul, voia să-l colonizeze, să-i dea o organizare raţională, să-i asigure o prosperitate ordonată, potrivită cu valorile social-economice ale iluminismului timpuriu. Timişoara a fost reconstruită după planurile simetric-raţionale frecvente pe atunci în Europa ca şi pe alte continente, după cum stimulente, incentive şi atracţii materiale erau menite să aducă (şi au adus) „pionieri” din multe părţi ale Europei Centrale şi de Vest. Românii nu erau excluşi de la acest influx – nici localnicii care voiau să iasă din văgăunile şi coclaurile în care se ascunseseră sub otomani, nici cei din alte părţi. Oltenia, vreme de câteva decenii parte a imperiului dunărean, a oferit un bun contingent de astfel de imigranţi.

Clanul Merişescu (sau Marişescu, sau Mereşescu) s-a decis să nu piardă şansa unui nou început, plecând, pe la 1690, din satul Nemoiu al judeţului Vâlcea (unul din cătunele acestuia purta sau poartă încă numele de Merişeşti). Capul familiei era poate boiernaş sau, în orice caz, om încăput: familia avea 80 de cai şi 300 de oi, iar fâul sau nepotul emigrantului, „cneazul" Manea Nemoianu, era „Oberkinez" peste vreo şapte sate, adică şef al administraţiei locale, în terminologia ei austrizată. Coloniştii se aşezaseră în părţile Caraşului, în satul numit Petrila, între dealuri, unde râul Micoş se varsă în Nera. N-are rost să le urmăresc în amănunt destinele schimbătoare, câte se ştiu. Un măcel turcesc la 1739 ar fi decimat familia, lăsând în viaţă numai un băiat, Şerban (1725 – 1817). Un dascăl Constantin ar fi fost executat la 1848. Oricum, cei din Petrila au rămas în genere ţărani până spre primul război mondial, urmaşi ai lui Mihai („Meilă"), Gheorghe şi Constantin (fraţii mai tineri ai „cneazului" Manea). În schimb, odraslele altui

frate, Nicolae (dascăl în Petrila pe la 1784) şi ale nepotului său, preotul Avram Nemoianu din Agadici (născut în 1820), n-au mai fost săteni, ci mai toţi preoţi, comercianţi, notari, dascăli, botezându-şi, pe la mijlocul secolului, copiii cu nume cum ar fi Coriolan, Virgil, Fabius, Felician, Valeria, Aurelia şi Traian. Ca şi în alte părţi ale Transilvaniei, selecţia numelor era un joc menit să contracareze înclinaţia funcţionarilor de stare civilă de a „traduce" numele şi de a consemna „Miklós" în loc de „Nicolae", „János" în loc de „Ion" şi aşa mai departe. Un nume latin trebuia să fie însă înregistrat ca atare: nu existau versiuni alternative pentru Camil şi Valeriu.

Chateaubriand scrie undeva cât de fericit se socoteşte că i-a fost hărăzit a se naşte în una din acele familii care pot privi cu oarecare mândrie îndărăt fără ca, însă, condiţia lor socială sau economică să-i îndepărteze prea mult de starea comună a semenilor. Păstrând proporţiile, pot spune acelaşi lucru. Un excelent istoric al

Banatului din generaţia tânără (N. Bocşan), care i-a urmat lui I.D. Suciu, a descris sociologic, cu deplină exactitate ştiinţifică, categoriile acestea „preelitare” – caracteristice Banatului – din care făceau parte atât familia Boldea, cât şi familia Nemoianu. Unul din străbunici, negustor încăput, îşi alesese ca motto de viaţă în raport cu cei înconjurători: „casa-i a mea, uşa-i a ta”. Se traducea astfel o enormă auto-încredere faţă cu universul întreg, o îndărătnică şi ţeapănă afirmare burgheză a eului, diferită numai în raza ei de acţiune, iar nu în natura ei intimă, de celebra semnătură proţăpită ostentativ de John Hancock în capul actului de declaraţie a independenţei americane.

Bunicul meu Virgil Nemoianu, pe care nu l-am cunoscut, căci a murit înainte de naşterea mea, era medic la Mehadia, după ce studiase la Budapesta. În anii universitari se împrietenise colegial cu medicinistul pe atunci, apoi vremelnic doctor la Karlsbad în Boemia, Alexandru Vaida-Voevod (familia noastră era înrudită, dacă nu mă-nşală memoria, dar nu ştiu să explic prea bine acum, cu cea a lui Aurel Vlad, o altă figură de frunte a politicii româneşti din dubla monarhie, ca şi – poate prin alianţă numai? – cu familia istoricului Daicoviciu, cum mi-a confirmat Hadrian în timpul unei vizite la Washington). Peste multe decenii, în anii treizeci, Vaida, ajuns ministru şi prim-ministru, (se oprea adesea la Mehadia să-şi viziteze prietenul în timpul campa-niilor electorale) i-a oferit bunicului meu un loc pe lista electorală care i-ar fi asigurat cu certitudine alegerea ca senator. Bunicul meu însă l-a refuzat cu plictisită nonşalanţă, preferându-şi lucrativa practică medicală locală, care acoperea Mehadia, Băile Herculane, Topleţul, Iablaniţa şi mai era şi dublată de funcţionarea ca medic staţionar al căilor ferate. Poate că pur şi simplu nu era dispus să se mute la Bucureşti. Unica sa încercare de a vizita provinciile ciscarpatine reunite a cunoscut un sfârşit brusc atunci când doctorul Nemoianu a observat, la o oprire a trenului, condiţiile igienice ale closetelor „de tip turcesc” – s-a întors din drum fără să-şi mai încheie călătoria. Discrepanţele civilizatorii erau

înregistrate intens de generaţia lui care, totuşi, ideologic, fusese naţionalist-iredentistă. În 1916, doctorul

Nemoianu a petrecut peste trei luni de arest preventiv în temniţa maghiară de la Seghedin, „Festung", arestul pentru gentilomi, pe care l-au trăit şi zugrăvit în scris Slavici, Goga şi Branişte. Soţia şi fâul l-au însoţit, existau privilegii matrimoniale. Decizia arestării, una din cele multe, aparţinea guvernului István Tisza care, la intrarea României în primul război mondial, se temea de influenţa ostilă a liderilor naturali locali ai comunităţilor româneşti, mai ales ai celor apropiate de graniţa românească, aşa cum era Mehadia. (Doctorul Virgil Nemoianu a fost apoi expediat în Albania ca medic, nemilitar, pe lângă unităţile staţionate acolo.) Printr-o picantă coincidenţă, l-am cunoscut peste o jumătate de secol pe nepotul ministrului de interne maghiar al acelor ani, adică al omului care, fără îndoială, alcătuise listele de proscrişi şi contrasemnase ordinele de încarcerare; era, acest nepot, profesor universitar în California, ca şi mine, fugit de comunişti, ca şi mine, iar între noi s-a închegat o legătură prietenească durabilă. (La Berkeley, în catedra de germană instalată pe un coridor paralel cu al meu, funcţiona şi fâul lui Oszkâr Jâszi, politicianul democrat care, la 1918 şi 1919, făcea eforturi zadarnice pentru a menţine într-o formă cantonal-elveţiană jumătatea maghiară a monarhiei.) Oricât de nedrept şi de persecutoriu a fost stagiul de temniţă al bunicului meu, nu mă pot împiedica să-l compar cu monstruozităţile exterminatorii ale gula-gurilor, auschwitzurilor şi piteştilor, care au urmat după numai câteva decenii, şi să reflectez la decăderea catastrofală a respectului pentru demnitatea umană în secolul nostru, cel atât de mândru de progresele sale. (Chiar şi paginile atât de spirituale ale lui Slavici, după mine printre cele mai bune pe care le-a scris vreodată, cele în care narează experienţele sale de închisoare, sunt relevante în acest sens, cu toate că descriu numai Văcăreştii de după primul război mondial.)

[…]

În orice caz, intuiam de mic copil încă o antiteză de stilistică socială între familia mea paternă şi cea maternă, între un Banat iluminist şi unul gotic, între zona deschisă civilizaţiei de la Mehadia şi ascunzişurile muntoase (să nu zic coclaurile!) de la Borloveni. Mehadia („ad mediam" – cum nu osteneau să tot repete cărturarii locali), lipită aproape de latinele Băi Herculane, se întindea de-a lungul vechii şosele romane, clădită ea cu aproape 2000 de ani în urmă, pe fundaţiile căreia s-au construit toate şoselele ulterioare, chiar şi cele mai moderne, şi al cărei traseu l-a urmat şi calea ferată, atunci când a fost construită. Era un loc al curiozităţii şi al progresului, un sat care nu se deosebea prea tare de un orăşel. Mie îmi sugera lumină, căldură şi veselie. Borlovenii erau un sat al tradiţiilor şi al superstiţiilor, al duhurilor nocturne şi al miasmelor clisoase ale gliei, un loc în care natura tindea să copleşească şi să înghită umanul, spre deosebire de Mehadia, unde natura era clar sub controlul oamenilor. Cultura faţă-n faţă cu civilizaţia, cum aveam să citesc curând în Spengler, sau, altfel, nostalgia paradiziacă împotrivindu-se scepticismului sarcastic. Vizitând, în 1982, Edinburgul, unul din oraşele mele favorite, am recunoscut acolo (la scara semnificaţiilor istorice şi estetice majore) o distincţie lămuritoare. Centrul „vechi" al oraşului este alcătuit din două zone distincte.

MICRO-ARMONIA 209

Una este cea gotică, înşiruită de-a lungul unei râpe abrupte, lungă de mai bine de 2 – 3 kilometri, cu clădiri cenuşii şi negricioase, străjuită de un ameninţător castel fortificat; cealaltă, faţă-n-faţă, este „oraşul nou", construit în prima parte a secolului XVIII, cu case luminoase, deschise, în stil neo-clasic, exsudând belşug şi raţionalitate. (Toate romanele principale ale lui Walter Scott, toată ideologia lui atât de chinuită şi de subtilă, pe conştiinţa acestei tensiuni sunt construite.) Întunecata profunzime şi seninătatea optimistă, umezeala şi uscăciunea, nevoia de a confrunta astfel de deosebiri,

însărcinarea de a le şi armoniza cumva, iată mesajele pe care le primeam (subliminal) încă din copilărie de la rădăcinile mele familiale.

La Caransebeş III

Într-adevăr, până spre 1948 oraşul rămăsese binişor încă în mâinile patriciatului regional, ai cărui membri, deşi împărţiţi în partide diferite, păstrau relaţii amicale, se întâlneau după-masa la „Pomul verde” să bea puţină cafea sau bere, ba chiar să joace biliard sau cărţi (nu însă bunicul meu). Privilegiile lor erau dintre cele mai mărunte, dar fălos păstrate. Astfel, colonel în retragere, bunicul meu avea dreptul legal să circule pe stradă în timpul alarmelor aeriene, iar obiectele şi posesiunile lui împărtăşeau acest drept. Pâinea se făcea la noi în casă, dar era totdeauna dusă la brutar spre a fi coaptă acolo. Mai mult decât o dată, când suna alarma, slujnica era trimisă cu pâinea la brutar, cu o etichetă mare prinsă de cocă; locotenent-colonel Romulus Boldea. Soţia şi fetele comentau ironic-maliţios aceste vanitoase prerogative. De altfel, alarmele aeriene s-au dovedit inutile, oraşul n-a fost bombardat, în pofâda ritoaselor asigurări strategice ale bunicului meu, care prevedea bombardarea acestui nod feroviar de oarecare importanţă.

Pentru un oraş atât de mic, de-abia 10 – 12.000 de locuitori, Caransebeşul era remarcabil de descentralizat. Exista, ce-i drept, această notabilitate de funcţii politice, origine socială şi educaţie. Dar, separat de ea, erau oamenii bogaţi, proprietarii de mori, de abatoare, de ateliere, mulţi dintre ei ţărănoşi şi din topor, separat de aceştia fiinţa ierarhia eclesiastică, cu masivul palat diecezan al ortodocşilor, bisericile unite, comunităţile etnic-religioase ale germanilor, maghiarilor, evreilor şi sârbilor, ce reprezentau aproape o treime din oraş, bine înşurubaţi în propriile valori şi ierarhii. Exista chiar şi o suburbie complet germană, Caransebeşul Nou, lipită de oraş, dincolo de arcuitul pod metalic peste Timiş, care marca fruntariile locale. E greu de imaginat pentru oamenii de la sfârşitul secolului XX câte autonomii rezidau

într-o comunitate atât de măruntă şi câtă libertate sau micro-libertate reală, azi pierdută, putea fi încorporată acolo, dincolo de superfâcialităţile libertăţilor publice.

210 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Oraşul însuşi, ca atâtea altele din Transilvania, Banat şi din toată Europa Centrală, era construit parcă după modelul ideal al Renaşterii germane văzute de autori romantici – de Arnim şi Novalis, de Hoffmann şi chiar de Goethe. Clădiri mai înalte de două sau trei etaje nu-mi prea amintesc. Una din ele era totuşi închisoarea, aproape de gară, pătrată şi înconjurată cu sârmă ghimpată şi cu militari înarmaţi în gherete; cu toate astea, am văzut prin 1946 sau 1947 oameni din celule vorbind cu alţii de jos, aruncându-şi bileţele chiar, în vreme ce sentinelele erau după colţ: deci închisoarea nu intrase încă sub zodia totalitară. O altă clădire mai înaltă de acest fel, pe strada principală, mi-o amintesc în spectaculos incendiu, profilată pe cer nocturn, cu lumea adunată în admiraţie tăcută şi contemplând eforturile ineficiente ale pompierilor.

Casele era încăpătoare, comode, fără lux. Casa bunicilor mei, printre ale oraşului, desigur mai curând opulentă decât sărăcăcioasă, nu avea parchet, ci podele de scânduri, iar apa curgătoare era ceva intermediar, era un sistem autonom, nu unul branşat şi permanent. Nu aveam frigider, ci numai gheţar, adică o piesă de mobilă albă în care se putea plasa un bloc de gheaţă cumpărat dis-de-dimineaţă de la birjarul cu o platformă trasă de cal, care trecea pe stradă anunţându-şi cu strigăte mari marfa sau o livra pe bază de abonament. (Nici la Bucureşti, până spre începutul anilor ’60, nu am avut frigider, gheaţa achiziţionându-se tot astfel – sau cumpărându-se în plasă.) Oraşul avea la marginea sa o gheţărie producătoare de blocuri standard, paralipipedice. Încălzirea era cu lemne, în cuptoare mari de tuci sau de teracotă. Lemnele se cumpărau în steri, în butuci lungi, din fag superb. Periodic venea un om care-i tăia cu fierăstrăul în butuci mai mici, apoi erau crăpaţi cu securea în surcele, asta câteodată de cineva din familie. Aveam electricitate şi radio, dar telefon

cred că nu. E interesant că a fost Caransebeşul unul din primele oraşe europene în care s-a introdus electricitatea (unii spun: primul; alţii: al doilea; e greu de verificat). Oricum, era primar pe atunci, în ultimul sfert al secolului trecut, unul din unchii mai îndepărtaţi ai tatălui meu, Ioan Nemoianu, fost seminarist, radical şi admirator al lui Gambetta, pe care s-a dus, după 1871, să-l asculte retorizând la Paris în parlament, derobându-se şi-multan serviciului militar („prostii de la K. und K."). Tatăl meu vorbea despre el ca despre un încântător ştrengar. Odată, oprindu-se împărăteasa Elizabeta (nefericita consoartă a lui Franz Josef) la Băile Herculane, unchiul respectiv a fost chemat în grabă spre a face conversaţie în italiană şi în franceză cu suverana. Mirată de preţul ridicat al unor alimente, aceasta l-a întrebat dacă păstrăvii sunt atât de rari în zonă. „Păstrăvii nu sunt rari, Majestate, i-ar fi replicat Unchiul Ioan, în schimb împărătesele sunt!" Nu mult după aceste întâmplări a devenit primar la Caransebeş.

Foarte puţini oameni aveau automobile particulare: mai curând trăsuri cu cai. Armata şi poliţia aveau camioane, particularii foarte rar. Bunicul a avut la dispoziţie, temporar şi parţial, automobil cu şofer, în calitate de preşedinte al Comunităţii de Avere. Tatăl meu avea şi el automobil cu şofer în anii războiului.

MICRO-ARMONIA 211

Natura era o prezenţă continuă, după nici 10 – 15 minute de plimbare comodă în orice direcţie, te găseai în plină natură: dealuri, livezi, munţii nu prea departe, locuri de plimbare la marginea oraşului, nu numai Ieruga, dar şi Dalma, un soi de baraj înverzit de-a lungul Timişului, care traversa oraşul. Exista şi un ştrand municipal, dar mai la-ndemână erau locurile de scaldă neoficiale, care se găseau pentru oricine, oriunde. Mai toate casele aveau orătănii în curte, târgul săptămânal aducea nu numai abundenţele naturii în plin centrul oraşului, ci şi animale mari pentru schimb şi vânzare. Ca în multe părţi ale Banatului, diferenţa între sat şi oraş era nu abruptă, ci o pantă lină.

Erau numeroase bisericile de tot felul, exista şi o sinagogă. Noi mergeam foarte rar la cele ortodoxe (poate numai de sărbători), de altfel toate construite în stilul rococo târziu (clasicizat şi regularizat) pe care îl generaseră Bavaria de Sud şi Austria la sfârşitul secolului XVIII, pentru ca de acolo să se răspândească în toată Europa Centrală, marcând stilistic foarte bine limitele acesteia; albe şi cu două turle, cu mici umflături: rococo ţărănesc. Mai des mergeam cu bunica la „catedrala" catolică din centru, spre piaţă, frumos ornată, caldă şi primitoare, deşi solemnă.

Tata iubea mult oraşul, începuse să şi investească băneşte în el, cumpărând întâi un soi de fermă la Teiuş, mai apoi confâscată de noile autorităţi socialiste, precum şi o casă mare într-o zonă modernă a oraşului. Voia ca, aşteptând numai câţiva ani, să-şi instaleze acolo cei doi feciori, fiecare într-o odaie, despărţite printr-un coridor, iar între ele garsoniera unui tutore iezuit sever şi învăţat, care să le supravegheze educaţia. Acest plan, fireşte, nu i s-a realizat. (Ideea nu era de altfel prea originală. Destule familii mai înstărite din România veche, impresionate de prestigiul cultural catolic, recurgeau la astfel de formule educative; prietenul meu T.P. s-a bucurat de un Bruder Florentin vreme de mai mulţi ani, până ce acesta a fost luat de comunişti în Deltă, pentru a fi apoi salvat de ordinul său şi rechemat în Germania.) întâi casa a fost închiriată, iar apoi, după 1950, a fost vândută, părinţii mei reuşind mulţi ani după aceea să-şi completeze sărăcăcioasele lor venituri din anii ’50 cu rezervele obţinute din vânzare şi reinvestite în bijuterii, de teama monedei fluctuante. […]

VI

Nu eram supraponderal în anii aceia, ba chiar, judecând după fotografii, eram perfect normal şi mediu, dar mă socoteam teribil de moale, gras şi efeminat, suferind din cauza asta. Din fotografii mă priveşte un băiat cu trăsături regulate şi inteligente, serioase şi pătrunzătoare, a cărui faţă nu este nici deosebit de

frumoasă, nici urâtă. Părul, foarte blond (de fapt, complet galben) în primii mei ani de viaţă, devenise acum căprui sau castaniu şi avea să rămână astfel tot restul vieţii mele, asprindu-se după 20 de ani, rărindu-se după 40. Iarna purtam paltoane groase şi pomenitele căciuli înalte, identice cu ale

fratelui meu. Un motiv în plus pentru care mă socoteam retardat şi umilit – şi doream să mă izolez de societatea copiilor de vârsta mea – era felul în care eram îmbrăcat, influenţat decisiv de bunica mea, cu ideile ei antebelice şi cu experienţa ei de mamă de fete. De pildă, eram nevoit să portjartiere, care să-mi ţină ciorapii lungi din bumbac grosolan. Ideea că acest secret ar putea fi descoperit mă îngrozea. Sub cămaşă purtam, în loc de maiou, „laibăr", ceva ca o brasieră, care se închidea în spate, altă chinuitoare feminizare. Eram pus să port bretele: când în sfârşit am avut îngăduinţa să trec la curea, mi s-a părut o eliberare fără pereche şi un autentic pas spre maturizare. Chiar şi materialele – molton, stambă, loden – din care erau cămăşile, pantalonii sau alte articole de îmbrăcăminte mi se păreau scârboase şi degradante. Abia ajuns la Bucureşti, în clasa a V-a am reuşit nu să obţin o garderobă mai acceptabilă, dar măcar să scap de cele mai urâcioase din aceste vestimentaţii. Tot umilitor, urât şi grosolan îmbrăcat am rămas până după terminarea facultăţii, adică până după ce am împlinit 22 – 23 de ani.

Există şi circularităţi aici. Astfel, în anii de la Caransebeş eram nevoit să dorm în lungi cămeşoaie; primele mele pijamale au venit la Bucureşti: erau piese vechi, abandonate în jalnică stare, ale tatălui meu; iar pijamalele propriu-zise, personale, au venit şi mai târziu. Spre sfârşitul anilor '60, sosind în America, nu mică mi-a fost surpriza constatând revenirea „la modă" a cămăşii de noapte masculine, socotită lucru sprinţar, picant sexual, liberator şi emancipat! Se adevereşte adagiul potrivit căruia e de ajuns să stai pe loc, pentru a ajunge din nou în avangarda părerilor şi a preferinţelor.

Mâncam lucruri săţioase, nu duceam lipsuri, dimpotrivă, eram mereu îndemnaţi să mâncăm din plin, luând din abundenţă pâine cu fiecare fel. Baza erau specialităţile central-europene, în care Maica era mare maestră: găluşte cu prune, supe de ficat şi de chimion, gulaşuri de tot felul, „Schupfnudeln”, ştrudeluri, „Krempitta” şi „Schaumpitta” cu bogatele lor creme, sosuri vânătoreşti şi altele asemenea, toate făcute în casă, ca şi pâinea. Abia la Bucureşti am aflat ce e pâinea de fabrică, dat fiind că la Caransebeş se cumpăra cel mult la rare ocazii, ca luxoasă distracţie, câte o chiflă. Un frecvent fel de mâncare era ciorba de cartofi cu cârnaţi afumaţi: întâmpinată cu plictiseală pe atunci, azi această banalitate săţioasă şi căşoasă îmi trezeşte nostalgii.

Deşi Maica ştia săvârşi când voia splendide torturi de mare rafinament, în schimb cozonacii, deşi buni, nu îi egalau pe cei din Vechiul Regat: mintea mea începea să intuiască realităţile geografiei culturale a bucătăriei. Strâmbam din nas în faţa unor specialităţi socotite prea „delicate” (crema de zahăr ars, „laptele de pasăre”), pe care acum le întâlnesc, aici în America, rar, în restaurante scumpe şi pretenţioase, în porţii minuscule. Baza deserturilor în economicoasa gospodărie pe care o conducea bunica rămâneau însă rezervele permanent dispo-nibile de „keksuri” (de la englezul „cakes”, pe care noi, în America.

le-am numi „cookies”), mici prăjiturele de cocă uscată şi tăiată în forme. (Am regăsit forma şi gustul acestor prăjiturele tocmai 40 de ani mai târziu, în Carolina de Nord, la Winston-Salem şi în alte aşezări ale menoniţilor, care le vindeau ca o specialitate a lor; ei proveneau din Boemia habsburgică şi păstraseră fidel preferinţe şi reţete aduse şi asemănătoare celor din Bosnia sau din Banat.) Altă constantă a deserturilor era „Kittenkas”, un fel de pastă-jeleu din gutui, din care se tăiau felii; aici însă am tras linia: nouă, copiilor, consistenţa, aspectul, mirosul ne erau atât de antipatice,

încât am refuzat să ne atingem de ea. Îngheţata nu era la mare cinste. Exista în casă o maşină mecanică de făcut îngheţată, care degurgita fânalmente o îngheţată de vanilie gustoasă, dar semifluidă, ce nu inspira mare respect şi cerea o muncă disproporţionat de mare. Dar nici îngheţata de cofetărie românească, de atunci sau de mai târziu, nu era de fapt bună, eu abia în America descoperind îngheţata ca aliment semnificativ.

În bună parte, alimentele erau aduse de la Borloveni: brânza, făina – după cum laptele era livrat zilnic de producător (de altfel şi la Bucureşti, până prin 1952, venea în fiecare dimineaţă la uşă o lăptăreasă mai vârstnică, simpatică, guralivă, slobodă la gură) –, slănina şi şunca (abundente, căci legislaţiile medicale nu se schimbaseră încă în acel colţ de provincie în care se continua secolul al XIX-lea, la fel cum şi sarea era considerată lucru de folos şi de cinste), iar în cămară tronau nu numai borcane de magiun („picmiez”) şi dulceaţă (de prune mai ales), ci şi borcane de grăsime de porc sau chiar de gâscă, folosite la gătit sau chiar unse pe pâine; în borcanele de untură de porc se mai introduceau bucăţi de cârnat prăjit sau de şuncă afumată, pentru a se conserva gustul mai bine. Brânza era de oaie şi se păstra în butoiaşe cu saramură sau în gigantice borcane, asemănătoare cu cele pe care le foloseam şi pentru murături (mai exact spus, castraveţi; gogonelele le-am descoperit abia în Regat). Untul se cumpăra în calupuri mari de la ţărani.

Carnea şi cârnaţii veneau de la porcul propriu, spintecat în noiembrie sau decembrie, defalcat de un măcelar angajat cu ziua şi păstrat cu grijă până în primăvară, după ce o parte din sacrificatul animal era vândută sau dată de pomană. Erau o zi sau două hectice, pe care le-am trăit şi la Borloveni, şi la Caransebeş, iar o dată sau de două ori şi la Bucureşti (probabil în 1949 şi 1950). Porcul uriaş şi speriat galopa guiţând sălbatic prin curţile mari; mulţi bărbaţi, nu în ultimul rând unchiul meu Cori, nepot de măcelar, alergau după el, îl imobilizau cu forţa, specialistul îl spinteca la gât. Scena era feroce şi

dramatică, o corridă mai măruntă şi mai vulgară. În forme tâmpe, material-primitive, puteai recunoaşte tragicul şi jertfa aici. Repede se ducea cineva să capteze sângele ce curgea proaspăt din beregata înjunghiatului într-o strachină; prăjit pe loc, cald încă, era socotit o delicatesă foarte sănătoasă şi binefăcătoare copiilor mici. Porcul era apoi pârlit şi începea îmbucătăţirea, aproape nimic nu se pierdea: picioarele şi părţi din cap serveau pentru piftii cu gelatină proprie; maţele se

foloseau pentru cârnaţi de tot felul. Şoriciul avea un loc deosebit de important în bucătăria bănăţeană şi central-europeană în genere: se făceau jumări („cramluri" – „pork rinds" spun la noi negrii, singurii care mai au gust pentru aşa ceva) care, prăjite, puteau fi consumate toată iarna, în bucăţi mici. Cârnaţii afumaţi, subţiri şi uscaţi, constituiau o temelie alimentară, dar Blutwurstul (sângerete) şi Leberwurstul generos şi bogat îi secondau, toba fiind o inovaţie marginal admisă. Cel mai reuşit şi mai distins produs gastronomic erau şuncile afumate, cu nimic inferioare unui prosciutto sau şuncii westfalice. În cămară atârnau sus totdeauna cel puţin 6 – 7 mari şunci de acest fel (de regulă mai multe), de câte o jumătate sau 3/4 de metru, carnea roşu-închisă, grăsimea solidă albă, marginea negru-afumată, osul gălbui înnegrit. Se tăiau hălci mari pentru uzul curent şi se serveau în felii subţiri, crude sau prăjite. Mă gândesc cu nostalgie la aceste bucate, care pe-atunci nu mă tentau peste măsură.

S-ar putea spune aşadar că, nicicând mai mult decât în primii mei 10 ani, nu am consumat alimente atât de perfect naturale, produse naturale ale unui ciclu în care omul era numai înserat, iar nu factor activ, manipulativ, substitutiv. Nu eram însă mulţumit, copil fiind, iar ajuns adolescent, dispreţuiam net acest mod de alimentare, socoteam mai modernă şi mai progresistă, mai luminată, producţia de fabrică igienică, simplă, standardizată, tinerească, desprinsă de glodurile, clisele şi întunecimile chtonice ale alimentaţiei: sânge, luturi, grăsimi şi violenţe.

Morcovul din grădina proprie mi se părea suspect, agitaţia găinilor decapitate, curăţirea peştilor de solzi îmi produceau o ireme-diabilă scârbă. Conserva şi jimbla de la panificaţie, iaurtul în borcă-naşe mici (nu „laptele acru" din oala de acasă), apa de la robinet mi se păreau mai curate, mai nobile şi mai dezirabile. Atracţia altor animale mici sau insecte, intervenţia lor parazitară şi prădalnică în vechile cicluri naturale mi se părea dovada concludentă a inferiorităţii şi inumanităţii acestora.

Abia târziu, spre 20 de ani, am avut curajul să-i contrazic făţiş pe bunici, să combat filosofia culinară a bunicii mele. Odată am muşcat dintr-o chiftea şi am văzut un vierme; pofta de a vomita mi-am cenzurat-o cu o duşcă substanţială de rom. În alte rânduri: şoarece în cămară, viespi şi viermi în fructe, strecurarea pisicii. Astfel de adevăruri puteam arunca în faţa părţii adverse. Fără bagajul verbal sau conceptual necesar, sărmana mea bunică, copleşită, se lupta să-mi explice că imperfecţiunile ciclului natural, parazitările şi necurăţiile legate de el au totuşi o inocenţă organică, în vreme ce murdăria ciclurilor alimentare manufacturate şi industriale este anorganică şi brutală, poluantă şi nocivă. Argumentele tinerilor ecologişti de azi, aduse de o femeie bătrână, ultratradiţionalistă! în linii mari, aceste argumentări şi convingeri ale ei erau împărtăşite şi de generaţia următoare (a părinţilor şi socrilor mei, a celor din cercurile lor), dar numai la Maica erau ele înzestrate cu intensitatea şi siguranţa unei credinţe aproape religioase, care percepea opoziţia mea ca pe o dureroasă părăsire şi trădare.

MICRO-ARMONIA 215

VII

Universul bănăţean, urban/ rural, ilustrat prin Caransebeş, iar puţin mai târziu prin Borloveni, era, fără îndoială, idilic într-un sens destul de real. Şi anume din două unghiuri diferite. Pe de o parte era vorba de atitudinea bunicilor mei, de orizontul existenţial în care erau înscrişi: tihnit, tradiţional, lipit de ritmurile lumii şi în

senină convieţuire cu ele. În casă domnea o ordine armonioasă, o anumită înceti-neală şi predictibilitate, care proveneau din asimilarea legalităţilor francisc-iosefâne, precum şi din alcătuirea lăuntrică a minţilor şi sufletelor, iar nu din decizii rigide autoimpuse cu tenacitate. Regulile, câte erau, porneau din convingeri, iar nu convingerile se plecau regulilor.

Echilibrul între soţ şi soţie era atent definit, deşi totdeauna tacit, preverbal. Prerogativele bărbatului erau mari, dar formale. Stăpână pe administrarea casei, a gospodăriei, a bugetului rămânea femeia. La bunicii mei, la părinţii mei, bărbatul avea dreptul să fulgere şi să mugească jupiterian, dar se mulţumea cu o alocaţie săptămânală, după predarea veniturilor: situaţia unui monarh constituţional. Deciziile majore se luau împreună, într-o unitate care, în bună măsură, provenea din felul în care intimitatea sexuală era socotită un mysterium tremendum: o ultimă dezvăluire de vulnerabilităţi, de ruşini şi inadecvări, de extazuri cenzurate în societate, o comunitate a iertărilor mutu-ale, care astfel se dovedea aptă de a menţine o simbioză. Adulterul, ca o ruptură a acestor sacralităţi, era tratat întâi de toate cu dispreţ: un eşec, o imaturitate, o alunecare în jos pe scara evolutivă. Se stabilea apoi o distincţie obscură, neformulată, dar extrem de puternică, între actul sexual ca joc (pe care şi-l putea ocazional permite mai ales bărbatul, dar nu exclusiv el) şi actul sexual sacralizat. Partenerul fixa intuitiv clipa în care jocul devine adulter în sens propriu, deci o relaţie cu adevărat periclitantă; pe câte ştiu, nu fusese nicicând cazul la bunicii mei, dar, oricum, acesta era cadrul gândirii lor.

Sigur, „politica externă” a familiei era dominată, exprimată şi organizată de bărbat, dar nu înainte ca principiile şi premisele ei informatoare, aluatul ei înseşi să fi fost frământat împreună, într-o unitate care apoi era numai verbalizată de bărbat. Încă un mare avantaj avea acest tip de tihnă interioară, familială, proprie secolului trecut: înţelegea rivalitatea prieteniei unisexuale cu

conjugalitatea, polaritatea şi nevoia pentru sexul propriu, şi-i crea locul necesar în ritmurile zilei şi ale săptămânii. Terapia convorbirilor lungi feminine, în tête-à-tête sau în grup, nevoia convivialităţii grupurilor virile era înţeleasă sans phrase şi acceptată necondiţionat. (Tocmai introducerea sistemului totalitar a spart, prin suspiciunea generalizată, această modalitate de comunicare şi a creat nevroze şi violenţe necunoscute înainte.) Mă socotesc foarte norocos că, printr-o ciudată cotitură a sorţii şi a scurgerii istorice, am putut trage cu ochiul în această lume mentală şi culturală cu sistemele ei de semne: mobilurile, dietele şi gesticulaţiile ei.

216 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Cealaltă latură era, fireşte, cea obiectivă în sine: arhitectura banală şi molcomă a orăşelului, demnităţile şi ritualurile sale, capacitatea sa de înserare în natură. Exemplul muncii era continuu. Bunicul pensionar îşi crea mereu activităţi sociale şi administrative, ocupaţii laborioase. Bunica lucra fizic cu adevărat entuziasm, căci activitatea ei culinară (aluatul de pâine, foile de ştrudel, siropurile şi grădinăritul) cereau energie musculară. Maşina de cusut Singer era un instrument pe care-l manevra cu virtuozitate. Amândoi se sculau pe la cinci dimineaţa. Masa principală era la miezul zilei. După masa de prânz se odihneau vreo oră, iar apoi îşi petreceau timpul în activităţi mai liniştite, inclusiv vizite sau drumuri. Serile erau calme, ziua se topea treptat şi încet spre noapte, somn şi inactivitate.

Bunicii mei nu erau oameni de cultură, dar citeau cu regularitate romane de dragoste sau istorice, de interes mijlociu. Aveau rudimentele unei culturi clasice, germane mai ales, greco-romane mai vag. La teatru nu i-am ştiut să meargă, poate merseseră în tinereţe, oricum în Caransebeş nu era teatru. În casă (ţinută în camera „a doua”, cea cu patul metalic galben) era o pianină adusă de bunica mea din Bosnia ei natală. Cânta la ea, foarte bine, Mozart, Haydn, Beethoven, Schumann, puţin Chopin. Şi eu am început să învăţ să cânt la acelaşi instrument,

transportat apoi la Bucureşti.

Nici Romulus, nici Otilia Boldea nu erau în fond prea severi: câte o palmă moale a bunicii, câte o rară bătaie a bunicului, mai des era suficientă ameninţarea. Exista şi curioasa ameninţare că pentru fapte rele vom fi încuiaţi în baie, lucru ce nu i s-a întâmplat decât o dată – sau de două ori poate – lui Romi, iar mie niciodată. Părinţii erau încântaţi că se văd scutiţi de obligaţia educaţiei infantile. Bunicilor nu le vorbeam la plural, nici nu le spuneam „Sărut mâna", de fapt nici nu prea foloseam niciun salut, afară de „Servus" la plecare. Să spunem aşa: structura era autoritară, atât prin tradiţie, cât şi prin educaţia militară a bunicului meu, dar funcţionarea structurii nu era severă, ci îmblânzită prin concesii şi bunătate naturală. Oricum, această casă a rămas în istoria mea intimă un tărâm al ordinii.

Autonomia materială (şi, mai specific, cea alimentară) dădea tărie familiei ca redută împotriva exteriorului. Urma târzie a vechilor auto-nomii locale medievale era (pe scurtă vreme încă) mai rezistentă împotriva puterii totale decât este, chiar şi în liberala Americă, o şcoală catolică, un stat federal. Egoismul, teama paranoidă, îngustimea limitărilor acţionau ca forţe existenţiale pozitive. Munca şi proprietatea cuiva izbuteau încă să constituie castele medievale, detaşate de sistemul general, înconjurate şi apărate de şanţurile şi crenelele lor. Pentru mine, tocmai presiunea politică ce se strângea apăsător făcea căldura din casă mai atrăgătoare; eram în faţa unui cămin în care ardea un foc prietenos şi protejat, când afară urla crivăţul şi schelălăiau haitele de lupi.

În ciuda acestui idilism – sau poate tocmai din pricina lui? – am resimţit plecarea la Bucureşti ca pe o autentică eliberare, ca pe intrarea

MICRO-ARMONIA 217

Într-o lume mai nouă, în regnul libertăţilor de alegere, o desprindere de trunchi, un început de drum spre adevărata individuare. Acolo, în acel trecut, mai vechi decât puteam eu să înţeleg, dreptul la schimbare evolutivă

era încetinit până la blocaj, sub învelişul blând se piteau cruzimile naturale, compasiunea era reglementată şi redusă la puţin, capacitatea de reflexie critică şi auto-înţelegerea erau suspecte, ochii obsedanţi, bănuitori, voraci, neiertători ai semenilor se îndreptau mereu neadormiţi, atotprezenţi, spre cei dimprejur, observaţia consuma diferenţa, se erija în putere plăsmuitoare. Aşadar, şi mai ales: eul aleatoriu, ciudat, zămislitor nu-şi putea găsi aici patria.

1988 şi toamna 1991, Silver Spring, MD.

Livius Ciocârlie (1935) – critic şi eseist, preocupat îndeosebi de direcţia textualistă în literatura modernă (Realism şi devenire poetică, 1974; Negru şi alb, 1979; Marile corespondenţe, 1981; Eseuri critice, 1983), dar şi cu o prezenţă redutabilă ca prozator. Romanele sale autobiografice, ca şi jurnalele propriu-zise (Un Burgtheater provincial, 1985; Clopotul scufundat, 1988; Fragmente despre vid, 1992; Paradisul derizoriu, 1993; Viaţa în parantează, 1995; Cap şi pajură, 1997) focalizează atât asupra unei lumi a provinciei, marcată de valorile central-europenităţii, cât şi asupra propriei subiectivităţi, de individ conectat prin nevăzute fire la o realitate geografică şi, în egală măsură, la una intelectuală. Există în textele lui Livius Ciocârlie o veritabilă obsesie a genealogicului, înţeles ca o modalitate de contact cu tradiţia unui loc. Trecutul poate fi readus în prezent cu ajutorul memoriei, dar şi al feluritelor documente oficiale sau de familie. Privirea nu ocoleşte nici cele mai banale aspecte ale existenţei, căci toate dimpreună, convocate între copertele unei cărţi, reconstituie un întreg nu neapărat spectaculos, dar în mod sigur încărcat de o atmosferă specifică. Aşa se face că simpla enumerare a unor străzi timişorene sau aceea a reţetelor de bucătărie trezeşte la viaţă, în chip miraculos, memoria afectivă a autorului. (Sorin Tomuţa)

Livius Ciocârlie

Clopotul scufundat.

Pe strada Popovici, la stânga, până la capăt, peste strada Goliat, peste calea ferată, pe câmp. Pe strada

Popovici, la stânga, la dreapta pe strada Goliat, peste strada Mihale, pe strada Bucureşti, de-a curmezişul, peste strada Vasile Lucaci, paralel cu calea ferată, peste barieră, peste linii, pe aleea Demetriade, sub castani, prin dreptul gării Fabric, pe podul peste linii, pe aleea Octavian Goga, la spital. Pe strada Popovici, la dreapta, la dreapta pe strada Olimp, peste strada Zurobara, pe strada Lenau, la stânga, la dreapta pe strada Coşbuc, în Piaţa Unirii. Pe strada Popovici, la dreapta, peste bulevardul Take Ionescu, pe strada Novac, peste strada Barthou, peste câmp, prin parcul Regina Maria, peste podeţ, pe strada Pestalozzi, la internat. Pe strada Popovici, la dreapta, peste bulevardul Take Ionescu, pe strada Novac, pe strada Hochenberg, liceul Banaţia, căminul Banaţiei, prin Piaţa Ţebea, prefectura judeţului, la stânga pe bulevardul Regina Maria, pe podul Decebal, de-a lungul parcului, pe strada 3 August, în Piaţa Traian. Pe strada Popovici, la dreapta, peste bulevardul Take Ionescu, pe strada Novac, pe strada Hochenberg, liceul Banaţia, căminul Banaţiei, prin Piaţa Ţebea, prefectura judeţului, peste bulevardul Regina Maria, pe bulevardul Loga, la stânga pe strada Beethoven, prin parcul Eminescu, la stânga peste strada Episcop Grigorescu, pe strada Petre Carp, parcul Rozelor, prin parc, pe strada Wilson, la stânga pe podul Mitropolit Şaguna, peste pod, pe bulevardul Mihai Viteazul, la dreapta, pe splai, la dreapta, pe strada Braşov, la stânga, în Piaţa Plevnei. Pe strada Popovici, la dreapta, pe bulevardul Take Ionescu, la dreapta, tipografia Helicon, peste strada Lenau, pe strada Coşbuc, domul, Piaţa Unirii, de-a curmezişul, pe strada Mercy, la stânga, peste strada Eugeniu de Savoia, prin Piaţa Sfântul Gheorghe, pe strada Telbisz, la dreapta, cazarma Transilvaniei, piaţa Huniade, la dreapta, pe strada Wilson, la stânga peste bulevardul Carmen Sylva, pe bulevardul Loga, la dreapta, la liceul industrial. Pe strada Popovici, la dreapta, peste bulevardul Take Ionescu, pe strada Novac, pe strada Hochenberg, liceul Banaţia, căminul Banaţiei, prin Piaţa Ţebea, prefectura judeţului, la dreapta pe bulevardul Regina

Maria, peste strada Hector, poşta, Banca Naţională.

— Livius Ciocârlie, Clopotul scufundat, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1988 (fragmente).

220 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

pe strada Eminescu, librăria Globul, piaţa Sfântul Gheorghe, Piaţa Libertăţii, primăria veche, strada Alba Iulia, bulevardul Ferdinand, Pallas, catedrala, podul Traian, splaiul Vladimirescu, bulevardul Carol, piaţa Riitl, Notredame, strada Brătianu, peste splai, pe pod, la gara Domniţa Elena.

Pe strada Popovici ce s-a schimbat? S-a asfaltat. Mai întâi au pietruit-o. Săpaseră un şanţ adânc, cu o punte de scânduri la mijloc, ne-am jucat într-o duminică după-amiază, probabil toamna, pe o lumină rece, şi Ion era să cadă în apa de pe fund. S-a agăţat de nişte sârme în ultimul moment. Pavajul de cărămizi pentru pietoni a rămas mult timp acolo, până prin anii şaizeci. După ploaie ne umpleam de noroi pe încălţăminte şi făceam figură bizară în oraş. Pe partea noastră, la colţ, a locuit procurorul oraşului şi locuieşte acum mama lui Nuţu. Pe el, după şcoala primară l-am întâlnit foarte rar, până când nu l-am mai întâlnit deloc. A apărut pe neaşteptate într-un automobil cât toate zilele. Mi-a povestit tot felul de lucruri şi a vrut s-o vadă pe Puşa. Ne-am dus, dar n-a fost o seară reuşită, Puşa şi-l aducea aminte vag, el era cam zgomotos. Alături, unde se găsea o groapă şi iarbă, s-a construit un cub cu patru nivele. Sus sunt ateliere de pictori, dintre care pe unii i-am cunoscut când am lucrat la muzeu. A avut atelier bătrânul Ferch. îl vedeam venind zilnic, roşu la faţă, cu părul alb, în baston. Apoi, de la o vreme, nu l-am mai văzut. Mai departe e strada Olimp. îi spune acum a Olimpiadei, au asfaltat-o şi e foarte îngustă între fâşii de iarbă. De-a lungul ei au apărut vile de medici şi de foşti demnitari. În casa din vecini, de când am descris-o, s-au mutat alţi locatari, semeţi şi taciturni. Grădina e o mare de vegetaţie, cu multă viţă de vie şi tot felul de flori. Urmăm noi. Lângă noi casa pare neschimbată, dar din cei vechi n-a mai rămas nimeni în ea. Din casa asta în cursul vremii au

murit mulţi. Toţi bătrânii Lidolt, în război soţul doamnei Lidolt cea tânără, studentul motociclist din camera de sub scară, domnul Cioban, tatăl lui Jass, şi Jass însuşi, ca şi proprietarul, învăţător într-un sat nemţesc, după ce s-a mutat în casă târziu; a murit şi Erna, fata lui. Îmi amintesc acum, bătând la maşină, de primul proprietar, mic, şchiop, cu crescătorie de iepuri, botul lor roz, şi automobil. M-a dus o dată spre Pădurea verde, la o vârstă somnolentă, doi sau trei ani. Pe doamna Velceanu am reîntâlnit-o într-o zi de vacanţă, era atât de tânără încă după ce trecuseră ani încât am ezitat; mi-a spus pe nume şi am tresărit. L-am revăzut şi pe Alex, singurul Lidolt rămas. Sau poate a rămas şi Prudi, lunganul, portarul echipei de fotbal, undeva prin oraş. Ori, cine ştie, a murit şi el. Aşa nu se poate continua. Va trebui să mă întorc la vechiul regim de scris, sporadic şi întâmplător. Sub stăruinţa actuală sunt două presupoziţii la fel de prosteşti. Nu le mai spun. Încep să mă satur de toate astea. Iau hotărârea ca deocamdată să nu mai scriu şi imediat mă răzgândesc. Ce mă agasează nu e atât scrisul cât convenţia aleasă, să comentez fragmente din trecut. Mă opresc aici şi mâine încerc să scriu fără niciun pretext […]

MICRO-ARMONIA 221

Piaţa Unirii. Pavată pe atunci cu pietre numite ghiară de pisică. De la mijloc încolo, piaţă de zarzavaturi. De la mijloc încoace, mergeam într-o zi de primăvară, sau poate de toamnă, imediat după prânz, necăjit că Poli, la prima ieşire în lume după războiul de curând încheiat, fusese numită „echipă jucărie” în „Gazeta sporturilor” de la Bucureşti. În alt an s-a expus acolo o balenă afumată ca un vagon de tren. În centrul pieţii monumentul catolic cu sfinţi săgetaţi. În colţ, pe stânga, cum vii dinspre Take Ionescu, domul. Cu popa şi Ţoaţi, cam pe la începutul iniţierii, am ascultat concertul unui organist. Biserica arhiplină, noi în pronaos. Mi-a plăcut la fel de mult cât m-a plictisit. Urma o stradă îngustă unde, printr-o fereastră de la parter, s-a văzut mulţi ani un domn uscat rezolvând probleme de şah. Fragment compromis. E duminică

dimineaţa, la Butoieşti. Prin fereastra deschisă văd soare, iarbă, flori, mărar, porumb, rufe spălate pe sârmă, bucătărie de vară, iederă pe pereţi, ţigle roşu închis, fântână cu lanţ, tufişuri, măr, clădire, deal. Vânt slab, găină albă, trece un mărfar. […]

Despre ce, din ce a rămas, să scriu? Strada Hochenberg, piaţa Ţebea, strada Wilson, podul Mitropolit Şaguna, altele, de pe o hartă veche a oraşului, denumiri livreşti. Mă duc să caut harta. S-a făcut ora şapte, pe stradă trec cetăţeni grăbiţi, e zi de defilare, au întârziat. Deci, mă duc. După investigaţii, o găsesc. E un plan al oraşului din 1931, executat de inginerii Dionisie Bălosu şi Toma Darabas. În dreapta, jos, circumscripţiile: Cetate, Fabric, Principesa Elizabeta, Principele Carol, Principele Mihai. Într-o margine, dincolo de bulevardul Regent Buzdugan, herghelia comunală. Peste calea ferată, în dreptul străzii noastre, Câmpul de exerciţii, mărginit de Barăci militare. Acolo am măturat zăpada ca să ne facem loc de patinaj şi am văzut într-o primăvară primul avion, un biplan, la sol. Spre Lipova, un extravilan se numea Casa verde. În partea stângă, lista clădirilor publice şi industriale. Între ele, Comenduirea pieţii, Manutanţa, Cinema „Forum” (?), cinema „Concordia” (?), Surori de Notredame, Şcoala de arte şi meserii, Banca Centrală Şvăbească, Spitalul călugărilor, Spitalul Dr. Kakuk, fabricile de pălării, de „salamă”, de ghete „Turul”, de tricotage, manu-factura de tutun, Lăptăria comunală, parcul „Luna”, Igiena şcoală de înot. Pe verso, Doamnelor! electricitatea Vă ajută în ocupaţiile Dvs. obositoare. Laptele pasteurizat de prima calitate adus la domiciliu costă în sticle 8 lei litra, iar în care 7 lei. Bela Krauser şi fâii, Bautischlerwarenfabrik se ocupă de Speziale Parketten Fabrikation. Institutul optic se găseşte pe strada Vasile Alecsandri. Pe calea Buziaşului, la nr. 12, Uzinele Dura sunt Prima Fabrică de Candelabre. Fotbaliştii de la Dura aveau tricouri în dungi late de culoare mauve. Societatea de asigurare asupra vieţii „Phonix” din Viena are o General-Agentschaft pe Bulevardul Ferdinand.

Prăvălia Rabong şi Schneider şi-a deschis magazinul în Piaţa Sf. Gheorghe, la parterul palatului episcopal. Se vorbea în casă de Rabong şi Schneider şi despre Dénes şi Pollak, a căror reclamă o vedeam mare pe calcanul unei clădiri din Piaţa Libertăţii, colţ cu, întorc planşa şi imediat spun, Comenduirea Diviziei la dreapta, la stânga Cercul militar. […]

222 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Mai târziu, publicând, am scris inhibat. Sunt cele două margini. Unii, probabil romancieri, au stilul în sânge, fraza le iese vie de la început. Alţii tensionează corectând. Pericolul este de a scrie lăbărţat sau, invers, de a lustrui. M-am culcat amărât iar acum, dimineaţa, fiindcă dimineaţa devii pragmatic, încerc să salvez ce poate fi salvat. Nu rescriu cât şterg. Am sentimentul că nervul corecturii îl dă regretul pentru ce se pierde. E ceva brutal. Citit de altcineva, îmi spun, deosebirea nu s-ar observa. Probabil aşa refăcea Giacometti, iar mie mi se părea după corectură la fel. La această fâşie îngustă unde ceea ce e diferit pare la fel au acces cititorii buni.

Parcul Rozelor. Rozelor, cuvânt care ezită între un anumit farmec şi kitsch. Cavalerul rozelor, războiul celor două roze, Roza Lang. Într-un fâlm de Max Ophuls după Maupassant, Jean Gabin, fermier normand, repetă extatic numele patroanei, venită cu pensionarele stabilimentului la ţară în ziua primei comuniuni: Madame Roza! cu accent bineînţeles pe a. Dar cum s-o fi scriind, în franţuzeşte cu z nu poate fi. Şi nu patroanei îi spune. îi spune prostituatei, pentru el distinsă, Danielle Darrieux. Are revelaţia frumuseţii imaculate. Este şi pentru el ziua primei comuniuni. În parcul rozelor ar fi fost înainte de război terenuri de tenis. Ar fi jucat acolo un Hamburger, mai târziu, prin ’48, cronicar fotbalist la radio. Ţin minte cum pronunţa Newcastle, cu gura pungă de atât accent. Între timp, după ce terenurile de tenis dispăruseră şi fuseseră numai trandafiri, iar noi, ieşind de la şcoală, ne băgam în nişte vaze adânci din care cei rămaşi afară abia ne scoteau, deci după aceea, când îl ascultam pe fostul

campion, s-a construit teatrul de vară pentru operete de Dunaievski şi concursuri zonale de folclor. E tot acolo, de prin ’50. Imagini aproape alegorice. În ce mă priveşte, am rămas acolo, în fundul vazei de ciment. Din joacă, n-am vrut să ies. Băieţii s-au dus acasă, s-au făcut ingineri. Eu stau pe fund. Deasupra capului, prin gura îngustă, văd cerul. Mai plouă, mai ninge; e şi senin. Aud formaţiile din concurs. Sunt în parcul rozelor, între distincţie şi Kitsch.

Ar fi fost mai bine să spun simplu că mă sperie ce am început. Fac ce fac ca şi când aş avea ceva de făcut, dar şi, ca totdeauna, din slăbiciune. Chiar dacă nu-mi explic cum s-a format dorinţa atât de tenace de a fi scriitor, mă îndoiesc că m-am născut cu ea. În schimb, mi-e în fire dorinţa de a mă degaja, de a nu fi responsabil. Mă sperie identitatea dintre slăbiciune şi decizie. Şi nu o decizie bruscă, pe care totdeauna o calc. O decizie lentă, crescută ca o plantă, de la rădăcini. De la un punct, şi l-am trecut, ca s-o smulg ar trebui să-mi smulg rădăcina. Iar m-am întors la minunatele flori de stil.

Pe strada Braşov merg către liceul clasic într-o clipă amiază de sâmbătă cu cerul sur. Am în mână o carte realist socialistă, mă dus s-o înapoiez. Intru în scuarul numit Piaţa Plevnei şi timpul se bifurcă. Sunt cu ani înainte, pe vremea războiului, e o dimineaţă de iarnă ploioasă, dintr-o maşinuţă neagră coboară Stiniguţă, şeful bucureştean al lui tata, om blajin, mic, chel, cu început ţuguiat de burtă şi doamna învăţătoare, frumoasă, voce răsunător ironică, ochi negri focoşi. Stau

la ei o săptămână, ca în vremea când merg spre bibliotecă în mână cu romanul realist socialist. Acum ei locuiesc într-o căsuţă de lângă cimitirul Bellu. Am adus o pâine mare în geamantan. Mai trec câţiva ani, sunt student, iar domnul Stinigută a devenit contabil pe Dinicu Golescu la o cooperativă de tâmplari. Îl caut de câteva ori dimineaţa, pe soare puternic, de atunci nu-l mai văd. E o dimineaţă de aprilie, după ploaie, pe cer trec nori, mă duc s-o întâlnesc într-o clădire din aceeaşi Piaţă a Plevnei pe

doamna F., profesoara de română de la clasic, de multă vreme pensionară, venită în vizită de la Bucureşti. Mă întreabă dacă înţeleg eu însumi ceva din cărţile pe care le scriu. Cad de acord că nu.

Pe strada Mercy, administrator al Timişorii după cucerirea de către Eugeniu de Savoia, atelierul domnului Holzner, pantofar. Domnul Holzner, şchiop din şold şi om de cuvânt. Cam în dreptul vitrinei lui, pe cealaltă parte a străzii înguste, printr-o uşă în zid care poate n-a existat niciodată, am intrat ca martor în prefectura poliţiei, aveam, să zicem, zece ani. Mai încolo, la colţ, domnul Martin, de la Orşova, măcelar. Alb, cu plăci de faianţă, jumătăţi de porc, sânge picurând. Traversai strada de Savoia şi, la celălalt colţ, pe cartelă, în ’50, cu mama, pijamale în dungi. Şi aşa mai departe, alte străzi, până pe strada Hector, de existenţa căreia acum aflu şi îmi vine să râd. Bietul Hector, cel mai cumsecade, târât de-a lungul zidului, cu nume de dulău. Strada Grivei. Piaţa Sfântul Gheorghe se gâtuia în dreptul liniei de tramvai cu, jos, librăria „Globul” şi, sus, pe partea laterală, becuri Tungsram, litere roşii, mari. Hotărăsc să închei aici. Rămân nefăcute câteva locuri. Pallas, Piaţa Kiitl, gara Domniţa Hélène. […]

Ce gătea mama? Pâine cu mac, gogoşi presaţi, domino, alcázar, tort de fasole, cornuri de Paris, covrigi mănăstireşti, rusişe elegant, bezele spumoase, pastă de gogoşari, marmorschnitte, ghiveci călugăresc, felii Marioara, Mignon punch, tortă Malacov, paştetă de brânză, găluşte romane, gogoşi pirogi, tortă Torontaler, Vargabeles, pogăcele piperate, şarlotă de mere, paştetă de găină, Pischinger torta, felii Mimoza, minciuni, vin de Tokai din măcieşe, milenium torta, cornuleţe cu chimion, salată pentru iarnă, prăjitură Diplomat, curcubeu, flaiş pita, şniţel umplut, pastă de cocus, aluat cu untură de la foale, bombe à la Mussolini, spinare de iepure, ciuperci cu beşamel, pătlăgele umplute, şatou de cafea, Rigo Ianesi, batoane à la Tom, frunză de vie, englişe biscuit, prăjitură Nero, Doboş torta, ouă regale, compot de prune cu oţet de

vin, vanilias puszerli, pişcotă Rothschild, dovleac pentru iarnă, castraveţi în apă rece, rulouri cu spumă, mikado torta, karamelşnit, beţigaşe cu sare, scrisori de dragoste, scufâţa roşie, mere învelite, franzele cu şuncă, alte franzele cu şuncă, felii de Orléans, marmeladă de pepeni, turtă dulce, buboş torta, damen capriţ, rossbiif, găluşte de aur, dulceaţă de pătlăgele roşii, salată de beof, mere zbârlite, bişofs brot, Pressburg chifli, Ghizela torta, Habor Palacsinta, budincă de şpenat, bezele de curmale, tort Egalitate, dulceaţă de gogonele, spanişe Wind, kakaoş, sutemeny, bombele dracului, pocher, gura moşului, cremeş, pătrăţele cu anison.

224 PARADISUL CA UNIVERS BAROC

Am scris destul de mult, mai multe zile, despre fragmentul cu ce gătea mama şi trebuie să renunţ la tot ce am făcut. N-am găsit tonul, din nou am alunecat în ironie fără haz. În acelaşi timp, am fabricat un narator pedant. Un pariu greu de ţinut al cărţii este să restrângă artificiul literaturii, adică să rămână în zona de interferenţă dintre literatură şi document. În loc de a scrie ca un autor dincolo de care se găseşte un om incert, să scriu ca un om dincolo de care se găseşte un autor incert. Făcând o ironie, de data asta întâmplătoare, zic că – autor – ar trebui să fâu ca un zmeu; unul de hârtie; când aproape înălţat, când gata să se izbească de pământ.

Numeam raciniană pagina de bucate, datorită omogenităţii limbajului şi caracterului reprezentativ pentru o lume restrânsă, lumea recent venită de la sat a funcţionarilor cu perspective din instituţiile orăşeneşti. Le descriam în câteva vorbe parcursul şcolar, gimnazii, licee comerciale, academii pentru soţi, şcoli de învăţătoare sau de menaj pentru soţii. Cum, după ce se întorceau în sat, pe tinerele absolvente începeau să le „curteze” tineri cu pantaloni strâmţi şi bastoane subţiri. Cum, ţinute din scurt, seara, când îşi terminau treburile gospodăreşti, tânjeau la geam. După ultima vacanţă studenţească, între familii începeau tratative prin mijlocitori. Se cădea la învoială, atâta pământ, atâţia bani pentru viitoarea casă, başca ce

se adunase ca zestre, scoarţe, galbeni de aur la gât, albituri pentru pat. Tinerii se instalau la Timişoara şi locuiau în vreo clădire cu apartamente din Iozefân sau din Fabric până ce, peste câţiva ani, un arhitect neamţ le construia o „casă familială” pe o stradă de viitor nu de mult deschisă de primărie, deocamdată fără canalizare şi pavată pe margini cu cără-mizi. La subsol închiriau unui cuplu între două vârste, provenit din sate limitrofe, cei doi funcţionau şi ca „hausmaistori”, adică făceau mici reparaţii, coseau iarba din faţa casei şi rămâneau în oraş vara când proprietarii plecau la băi. El, soţul, slujbaş – cum ziceam – la C.F.R., la bancă sau la administraţia financiară, făcea politică duminica după-amiază când familiile se vizitau. Până ce el îi dădea dracului pe liberali, nevestele, după ce se plângeau de preţuri, discutau reţete. Rămânea stabilit să se întâlnească numai ele peste săptămână, pentru a-şi transmite ultimele achiziţii. Gazda scotea caietul din dulapul de lângă cântar, iar vizitatoarea primea hârtie şi creion.

Apoi, ca să continui comentariul, am cerut eu însumi caietele cu reţete, le-am citit atent şi, aşa cum îmi scriam eseurile în care am dovedit atâta spirit fin, am notat fapte şi le-am grupat pe categorii. Am descoperit o dezinvoltură ortografică surprinzător de mare. E drept, mama a scris în viaţa ei foarte puţin. „Casnică” după anul de dăscălie la Topleţ, a trimis foarte rar scrisori la Mehadia, aproape deloc nouă în vremea studenţiei, numai câteva rânduri la capătul scrisorilor lui tata, ce vă trimit şi în ce ordine să le mâncaţi, cu Ion, acum, vorbeşte când şi când la telefon, încât, în afară de reţete, aproape că n-a scris şi nu scrie nimic. Totuşi, fiindcă ortografia, ca şi tabla înmulţirii, se fixează din primii ani, probabil că „dă-m la cuptor” şi „ca în de două degete” se datorează şcolii primare de la Mehadia, unde

taica şi-a avut partea lui. Şi-a avut-o şi ca tată, mai exact ca Băcilă, băcileştilor nu le-a plăcut să înveţe, dovadă şi mama şi tuşa Nu-ţi şi urca Ionel, dovadă şi Ionică

şi Mircea, băieţii lui urca Ionel. Alergia s-a lăţit şi peste marginea familiei, între băcileşti şi ciocârleşti, la mine. Urât mi-a fost în şcoală de când mă ştiu şi puţin am mai învăţat. La şcoala primară n-am învăţat chiar nimic, acolo notele ni se dădeau cum am spus, am învăţat straşnic în clasa întâi de liceu, după aceea progresiv mai puţin, iar la clasic din nou nimic, am făcut un mare efort împotriva fârii pentru intrarea la facultate, l-am repetat cu o octavă mai jos în sesiunile de examene, în afară de ultima, la absolvire, unde, mai ales la papa, m-am cam făcut de râs, am încercat să învăţ înaintea concursului de la institutul pedagogic, însă nu mi-a mers, şi asta a fost tot. Este – bănuiesc – la toţi băcileştii o lene a voinţei de a învăţa, dar şi o lene a minţii, cunoştinţele intră greu în cap şi rămân acolo puţin timp. E drept, o anumită complicaţie există, de gândit pot gândi, însă intermitent, cu totul neprogramat, am mai scris, poate nu şi despre teoria pe care am elaborat-o, cum, lipsit de memorie, pornind de la zero, ţâşnesc mai puternic, am idei mai noi. Teoria ar putea fi completată psihanalitic, fluxul acesta de idei are suport erotic, filtrat şi nefâltrat, erotismul fâltrat al „creaţiei” şi cel propriu-zis, dorinţa de a seduce, indirect când scrii şi direct când vorbeşti în faţa unei săli. Unde am putut să ajung de la „dă-m la cuptor”! Cât despre folosul nimicului în gândire, deh! poate până la un punct. Ca şi talentul, memoria nu le foloseşte decât celor mari. Ceilalţi se servesc de ea ca să înlocuiască gândirea. Din învăţat mă împac cu partea mecanică. Îmi iau note, le transcriu. Transcrierea îmi face plăcere, ca inventarele la muzeu.

Dintre greşeli, apoi, cuvintele stâlcite: cocus, sufle, chex, pluralul cu varianta checs, şi kek, cu varianta chec. Amuzante în felul lor, am şi încercat să glumesc, dar acum, cu acceptatul risc de a fi anost, nu mai găsesc nimic de râs. Chiar ieri, după ce le-am povestit cum, la examenul de N., o fată, altfel drăguţă şi paşnică, atribuia cele zece porunci celor „zece” muze, le-am expus altă teorie personală. Ridicolul n-ar începe decât odată cu pretenţiile. Nu este ridicol cine nu vrea mai mult decât poate fi.

Adevărat în parte, iar împăcarea mea, relativă, cu lucrurile se întreţine din obsesia că aş fi putut să mă nasc şi mai rău, în pielea cine ştie cui. Chestiunea responsabilităţii, ameţitoare. De unde începe responsabilitatea omului fără voinţă? Este, probabil, şi conservatorism în teoria mea. Menenius Agrippa. Fiecare să-şi vadă lungul nasului, fiecare să rămână la locul lui. În ce o priveşte pe mama, până a terminat şcoala normală ce a putut să citească afară de calendare, reviste ilustrate şi romane de amor? Mai nimic. La Timişoara, tata a început să cumpere cărţi şi mama citea, citeşte şi acum, seara, până să adoarmă, câteva pagini din Florence Barclay ori Lloyd Douglas, lectura unei cărţi durând câteva luni. Operă, teatru, cam atât.

Se poate face sociologie în marginea reţetelor, ziceam. Reţetele proveneau, în primă instanţă, de la familii nemţeşti şi ungureşti cu stagiu orăşenesc mult mai îndelungat, cu studii în licee călugăreşti

seculare şi cu frecvente sejururi vieneze şi chiar mai larg europeneşti. Pornite de la acest cerc de sus, mediate de cameriste şi purtate de furnizori, au ajuns în cartierele noi, populate după întregire în majoritate de slujbaşi români. Pe parcurs, vocabularul se estropiase, iar destinatarele ultime nu dobândiseră în gimnazii posibilitatea de a îndrepta lucrurile; dimpotrivă, le-au stricat şi mai rău. Grafii naive – ” 1 mână de nuci”, „1 păhărel de rom” –, înregistrarea pronunţării şi formelor locale: „ciaşcă”, „atuncea”, „se întinge”, „se lucră”, „se gată”, „bine mestecat”. Întrebuinţarea particulară a verbului a veni: „nucile vin sparte”, „ardeii vin aşezaţi peste conopidă”. Şi mai curios este sensul de după aceea al lui „atuncea”: faci cutare lucru şi „atuncea”, adică după aceea, faci cutare altul. În sfârşit, lipsa de experienţă narativă se ghiceşte în folosirea prolepsei: „se umplu foile şi mâine se taie” sau „se taie mâine zi”.

În continuare, o pagină întreagă părea potolită, am vrut s-o păstrez atenuând câteva cuvinte. Totuşi, fără să-mi

explic prea bine cum, până la urmă producea un efect sarcastic. Stil rânjit. Scrisul bun este în mare măsură predeterminat. Poţi să fii atât de adânc, îţi poţi permite atâta umor, ai de folosit un anumit ton, de evocat anumite realităţi, şi orice abatere strică, încât, fiindcă nu-ţi cunoşti formula, abia o intuieşti, te afli ca pe un drum de noapte mereu la pândă să nu ieşi de pe traseu. Când o faci, de obicei nu-ţi dai seama, continui să înaintezi crezându-te încă în viaţă deşi, de fapt, ai pornit spre Hârlău.

Dintre expresiile bucătăriei: „făină cât cuprinde”, „lapte cât cere” sau „după nevoie”, „biscuiţi sfărâmaţi cu sucitorul”, „se dunstuie cu puţină ciapă”, „cartofi pasiriţi”. După nevoie şi cât cere nu se referă la consumator, ci – cu un cuvânt cam pretenţios – la „compoziţie”. Tot compoziţia o denumeşte, la prima vedere enigmatic, „partea două”: „se acoperă cu partea două”. E vorba, pur şi simplu, de dubla alcătuire, aluat şi cremă sau friptură şi umplutură, a unor feluri şi prăjituri. Nu mai puţin pretenţios spus: „să se încorporeze untul”, „i se adaugă rom necondiţionat”, în contrast cu „untură de la foale”, adică de la burtă, care, chiar în contextul dat, pare brutal. Între aceste extreme, o sănătoasă – cum ziceam – grijă pentru cuvântul exact, uneori circumstanţializat. Astfel, „o ciaşcă turcească cu lapte” înseamnă una din acelea în care, când tata, jucând o partidă de şah cu urca Dăvid, spunea afectuos „Măi muiere, nu ne faci tu o turcească?”, mama le aducea câte o cafea. Prin „un deţ de apă” se înţelegea un pahar cu gâtul alungit şi buza răsfrântă, folosit de cârciumari între ei şi de moş Ion la Mehadia, în birt. Mai exact, se înţelegea măsura unui deţ, întrucât mama nu-şi adusese la Timişoara asemenea pahare; ele n-ar fi „cadrat”. Făcând o anchetă asupra a ceea ce cadra ori nu cadra, ai fi reuşit să delimitezi cu stricteţe lumea lor. Se putea şi chiar se recomanda să-şi dea cu lac pe unghii, cu condiţia să nu fie roşu, ci transparent. Să nu aibă fată în casă nu se putea. Rochiile şi le făcea fie la „Traxel”, fie la „Brück”. Frecventa opera; teatrul, facultativ. În afară de post, vinerea, nu avea obligaţii religioase, rar se ducea la biserică, aproape deloc,

însă trebuia să pregătească anumite feluri de mâncare la Paşti şi la

Crăciun. La piaţă, dacă n-o trimitea numai pe servitoare, mergea la doi paşi în urma ei. În conversaţii, în timpul vizitelor, unele teme se abordau voalat şi tot ce se îngăduia era să-i lucească ochii şi să-i râdă cu înţeles. Adulterul stigmatiza. Fiind trecut sub tăcere, nu ducea la excluderea persoanei, dar o punea în stare de inferioritate. Cădea chiar mai jos decât soţiile care, nerespectând codul, fumau, îşi dădeau cu roşu şi beau cafea. Faţă de acestea dispreţul era agresiv, în timp ce pentru adulterine se îndulcea cu compătimire. Abia dacă se găseau mai sus decât cele bolnave de plămâni.

După aceea am trecut la aspectul estetic al reţetelor, atât în ceea ce priveşte preocuparea pentru înfăţişarea preparatului („pentru ochi două boabe de dulceaţă”), cât şi referitor la scrierea însăşi. Unele cuvinte dobândesc expresivitate numai în mintea cititorului nespecializat, cum ar fi „se lasă să se odihnească”, spus despre un aluat, sau „se tăvălesc în zahăr” despre bombele à la Mussolini. Bomba este, evident, metaforă, ca şi echivalentul ei, mingea: „se fac mingi”. Mai era folosită comparaţia – „până se îngroaşă ca o mămăligă” – şi sugestia: „adăugăm unt de mărimea unei nuci”.

Au trecut de la ultima frază zile împrăştiate, lumea mi s-a îngustat, hotărârile nu le iau singur, le ia din nou secolul pentru mine şi într-astea am încurcat foile, o parte din consideraţiile estetice pare-se s-au pierdut. De aceea ajung la observaţia că farmecul caietelor îl dau denumirile, cu încărcătura lor de snobism naiv. În primul rând, cuvintele apreciate ca frumoase de felul lor: domino, alcázar, mignon, mimoza. În ce-l priveşte pe Nero, pare mai degrabă să fie din aceeaşi serie decât din cea a cuvintelor care sugerează o lume mirifică, inaccesibilă: diplomat, ouă regale, pişcotă Rothschild, Mikado torta, tortă Malacov. Contribuie la conturarea orizontului îndepărtat localizările: cornuri de Paris, felii de Orléans.

Rothschild şi Mikado au şi o conotaţie kakaneză, la care am să revin. Cu totul surprinzătoare torta Malacov. Cât despre tortul Egalitate, să fie o aluzie la istoria postnapoleoniană, greu de crezut, ar însemna să presupunem căi foarte sinuoase de la pornire până la caiet. În bombe à la Mussolini trebuie să fie, poate dintr-un ziar, o săgeată spre războiul din Abisinia, iar Tom din batoane à la Tom va fi fost vreun bucătar budapestan. Cel mai mult mă surprinde combinaţia assiette rece, cu amestec de limbi. Dintr-o carte nu poate fi luată în această formă, însă pare sigur că la pornire s-a cunoscut sensul cuvântului assiette, ceea ce nu era cazul cu mama, deşi, printr-o întâmplare improbabilă, a scris corect cuvântul franţuzesc. De o inocenţă autohtonă, torta minune, bombele dracului, şi de un prost gust autentic, neprefăcut de influenţe, scrisorile de dragoste. În schimb, în scufiţa roşie e ceva belferesc dinspre vechiul regat.

Ajung, cum anunţam, la conotaţia kakaneză a caietelor. Trec peste pitorescul chestiunii adăugând doar o delectabilă „ţitronată” şi un „damen capriţe”, cu masculinul lui „capriţ de domni”. De la o vreme revin cu insistenţă la această temă. Chiar zilele trecute am vorbit, într-o adunare vegheată tutelar de un „coleaşă berg” spre care duce, surmontând oraşul, un vechi şi părăsit „autoweg”, deci am vorbit despre

ceea ce numeam inconştientul nostru imperial. Totuşi, tot vorbind, până acum n-am lămurit cât de cât senzaţia difuză a unui imaginar kakanez. Nu este vorba, cel puţin nu în cazul meu, de o formaţie germanică propriu-zisă. Lecţiile cu „domnişoara de germană”, ca şi cele cu „domnişoara de acordeon”, ale lui Ion, s-au întrerupt prea repede şi prin urmare, fără rezultat. De câte ori le-am reluat mai târziu de unul singur n-am reuşit mai nimic. Înţeleg în linii mari despre ce se vorbeşte, citind ziarul îmi pot face o idee vagă şi cam atât. Am parcurs, e adevărat, cu neprevăzut succes cărţile lui Bela Schiff. Lecturile din autori traduşi nu sunt mai numeroase decât,

să zicem, cele englezeşti. Deci, s-ar părea, un efect superfâcial produs de ambianţă, pe care-l exagerez fiind, ca şi moartea sau nimicul, un subiect. În realitate, ceva mult mai adânc, deloc, şi tocmai de aceea, voit şi controlat. Kati, servitoarea cu trei rânduri de fuste, în primii ani, clanul Lidolt de peste gard, negustorul Scheinberger, Lachen und lernen, Saturn Verlag Wien, lexiconul unguresc şi istoria universală până la primul război mondial, prietenii succesivi, domul din Piaţa Unirii, inginerul Sattinger la Lupac, doctorul Sorony de la 3 la 5, toate formând încet o stare de necesitate ca o frustrare tenace. Un loc totodată vienez şi silvestru, inconsistent când încerc să mi-l reprezint, o ţară evanescentă, uneori fugar întrevăzută, stradă din Ljubljana către parc.

II. Clasicii imperiului agonic

Robert Musil, Arthur Schnitzler.

Karl Kraus, Franz Kafka.

Hermann Bahr, Max Brod.

Lucian Blaga, Miroslav Krleza.

Andrzej Kusniewicz

Născut la 16 noiembrie 1880, în Klagenfurt, fiu al unui director de fabrică de armament, ajuns apoi profesor universitar, Robert Musil a fost elev al şcolilor militare din Eisenstadt şi Mährisch-Weibkirchen. Ofiţer, abandonează cariera militară pentru a urma cursurile Politehnicii din Bino. După încheierea studiilor, lucrează doi ani (1902 – 1903) ca asistent universitar la Politehnica din Stuttgart. Îşi schimbă din nou opţiunea profesională şi se mută la Berlin pentru a studia filosofia, matematica, fizica şi psihologia experimentală. Publică primul său roman, Die Verwirrungen des Zoglings Torlefi (Rătăcirile elevului Torlefi), în 1906. Obţine titlul de doctor în 1908, cu o teză despre Ernst Mach. În ciuda unei oferte venite din partea Universităţii din Graz, Musil hotărăşte să se dedice activităţii literare. În 1911 se angajează ca bibliotecar la Politehnica din Viena şi se căsătoreşte cu Maria Marcovaldi (născută Heimann), pe care a cunoscut-o în 1907, la Berlin. Între anii 1911 şi 1914, face câteva

călătorii în Italia şi este colaboratorul constant al mai multor ziare, printre care se numără şi „Die Neue Rundschau”, al cărui director devine în 1914. Participă la primul război mondial ca ofiţer şi este rănit. În anii douăzeci se stabileşte la Viena, unde îşi continuă activitatea de scriitor şi cronicar dramatic. Îşi pierde ambii părinţi în anul 1924. În 1929 suferă o criză nervoasă. îi este decernat, în acelaşi an, premiul Gerhart-Hauptmann. În 1930 publică primul volum din Der Mann ohne Eigenschaften (Omul fără însuşiri), la care lucra încă din 1919. Se mută din nou la Berlin, unde continuă elaborarea romanului. Anul 1933 marchează apariţia celui de-al doilea volum din Omul fără însuşiri (capitolele 1 – 38) şi venirea la putere a Partidului Naţional-Socialist. Musil decide să se întoarcă la Viena. Anexarea Austriei îl determină să plece în Italia, de unde emigrează apoi în Elveţia. îi sunt interzise cărţile în Austria şi Germania. Stabilită la Geneva, familia Musil încearcă să ajungă în Marea Britanie sau să emigreze în Statele Unite. Tentativa eşuează, deşi este sprijinită de Thomas Mann, Hermann Broch şi Albert Einstein. Moare în Elveţia, pe 15 aprilie 1942, la vârsta de 62 de ani, în urma unui atac de apoplexie, fără să poată încheia Omul fără însuşiri.

Robert Musil a lăsat 25 de caiete de însemnări. Numerotarea caietelor, redactate între anii 1899 şi 1941, nu reflectă o structură cronologică, deoarece Musil obişnuia să ţină mai multe jurnale paralele. Pentru o ordonare cronologică e recomandabilă formula propusă de Adolf Frise în ediţia din 1983 a Jurnalelor. Structura arborescentă a caietelor reflectă absenţa unei înteţii a autorului de a le publica; cu toate acestea, travaliul de editare a început deja cu peste cincizeci de ani în urmă.

Fragmentul antologat face parte din caietul nr. 26, care acoperă o perioadă de trei ani (1921 – 1923). Este vorba despre observaţii ce alcătuiesc scheletul unui discurs cu titlul Der Dichter und seine Zeit (Scriitorul şi epoca sa), rostit la Viena în data de 16 decembrie 1934, cu prilejul sărbătoririi a douăzeci de ani de la înfiinţarea

Asociaţiei Scriitorilor Germani. (Gabriel Kohn)

Robert Musil Jurnale.

Caietul nr. 4: 1899? – 1904 sau mai târziu (notiţă nedatată)

Jurnalele?

Un semn al acestor vremuri. Apar atâtea jurnale. Ele sunt forma cea mai comodă, mai lipsită de disciplină.

Fie. Cum restul devine insuportabil, poate că în viitor se vor scrie numai jurnale. Dar de ce să generalizăm?

Jurnalele sunt însăşi analiza; nici mai mult, nici mai puţin. Nu artă. Nici nu trebuie să fie. Dar la ce bun să tot vorbim despre asta?

Caietul nr. 26: 1921 – 1923? Eseuri

Introducere:

Spunând „eu” în această introducere, o voi face fără să mă refer la persoana celui ce scrie aceste rânduri, dar nu va fi vorba nici despre un eu fâctiv, cum ar fi cel romanesc. Importantă pentru mine nu este ţesătura individuală a gândurilor şi sentimentelor expuse – şi, deci, nici persoana mea –, ci doar coerenţa lor.

Însă eu nu sunt în stare să extrag o filosofie din asta. Materialul pe care îl am în faţă se alcătuieşte doar din frânturi. Se simte poate întregul din care ele fac parte, iar părţile indică poate, incipient, o continuitate, dar eu mă simt obligat să umplu spaţiile goale spunând: eu cred că… mă refer la… vreau să… Nu pot vorbi în registru real, doar într-unul imaginativ. De aceea, singura voce care se aude este a mea, şi nu a lucrurilor.

Fireşte că, în vremuri cum sunt acestea, aş putea să mă dispensez fără probleme de aşa ceva. Este uimitor cât de actual sună ceea ce Hume scria cu aproape 200 de ani în urmă în Tratatul asupra naturii umane: „Conflictele se înmulţesc, de parcă totul ar fi devenit incert, se consumă cu o asemenea înflăcărare, de parcă ar exista doar certitudini. Nu raţiunea va ieşi victorioasă din această dezlănţuire, ci elocvenţa şi nimeni nu trebuie să se îngrijoreze că nu va găsi adepţi

— Robert Musil, Tagebücher, (Hrsg.) Adolf Frise,

Rowohit Verlag, Hamburg, 1983 (fragmente).

fie şi pentru cele mai îndrăzneţe ipoteze, dacă va fi destul de elocvent încercând să le prezinte într-o lumină favorabilă. Victoria nu va aparţine oştenilor, celor care poartă suliţa şi spada, ci gorniştilor, toboşarilor şi lăutarilor”. Aşadar, ceva despre care nu se cunoaşte nimic ar putea fi prezentat, într-o epocă precum a noastră, fără dificultate drept adevăr obiectiv şi va avea probabil câştig de cauză în faţa prudenţei ezitării, dacă totul se va face cu o elegantă uşurinţă. […]

Un alt om: explicaţia titlului.

Ar putea, de fapt, să fie titlul întregii mele opere, astfel încât ceea ce urmează reprezintă doar o parte a încercărilor mele.

A fi tânăr: sentimentul că faptele vieţii au bulversat concepţiile bătrânilor.

Acest sentiment al tinereţii s-a păstrat. Ceea ce am văzut în ultima vreme la generaţiile tinere mi s-a părut a fi mai degrabă o variaţiune a vechii gândiri decât una adecvată noilor realităţi. Am sentimentul că sunt plasat într-o epocă eclectică şi lipsită de creativitate. (De preferat, totuşi, imprecaţiei!)

A nu se uita: cei care îşi doresc la rândul lor un alt om, revoluţionarii. Le sunt recunoscător în multe privinţe pentru sfânta lor râvnă, dar ei cred că omul nou e tot cel vechi care-şi aşteaptă dezrobirea.

II

Titlu: Hölderlin: în Germania nu mai există personalităţi, doar profesii.

II. = Un german obişnuit şi experienţele sale.

Un german obişnuit, unul neobişnuit şi unul adaptat.

1.

Să luăm un german obişnuit.

Nu trebuie să fie nici prost, nici lipsit de caracter (un „supus”). Scriitorii noştri satirici au fost superfâciali până acum. Satiram non scribere este cu adevărat dificile pentru că obligă la autoreflectare în imaginea celui

dispreţuit. → Va fi deci un om obişnuit. e

Germanul nostru a trăit în copilărie experienţe despre care nu putem spune multe lucruri.

Un erotism difuz şi tandru.

Dar şi crize de o cruzime şi un primitivism incredibile. (Faze preli-minare ale masculinului. Jocuri de băieţi.)

O tandră legănare sub ocrotirea copilăriei sau o chinuitoare nerăbdare de a evada din ea. […]

Germanul nostru ajunge la şcoală:

I-a fost îndesată în cap o lume raţională, trasă cu liniarul. Înaintea consumării oricărei experienţe de viaţă îi este explicată teoretic o lume născută din necesităţile practice.

Chiar dacă, să presupunem, a suportat bine acest stadiu, va trebui totuşi să înveţe o mulţime de lucruri faţă de care nu se raportează în niciun fel. Cum să înţeleagă complexitatea raţionamentelor mate – JURNALE 233

matice şi ale fizicii? învaţă superfâcial şi pe o cale pseudoraţională probleme de estetică şi etică de la nişte oameni care, de obicei, nu se cunosc nici măcar pe ei înşişi. Ar dori să fie iniţiat în tainele vieţii, dar i se expun fragmentele celor mai complicate artefacte ale ei.

(Frânturile muncii unor oameni în spatele cărora s-a adunat experienţa unei vieţi.)

În acelaşi timp, lauda, sancţiunile şi ierarhiile modelează un comportament metrico-moral.

Ceea ce ar fi de spus despre influenţa exercitată de familie va fi reluat atunci când se va afla el însuşi în capul unei familii.

Rezultatul: Se formează cu timpul o reprezentare a profesiei la care aspiră individul.

(a) Aceasta poate să coincidă cu una dintre materiile şcolare. În acest caz se produce o centrare naturală: ethosul devine morală; totul se grupează în jurul acestuia mai mult sau mai puţin firesc, până la nivelul unei viziuni generale, al unei Weltanschauung. (E vorba întotdeauna despre o profesiune care i-a fost predestinată, hărăzită!)

(Profesiuni burgheze.)

a) Un om adaptat apare atunci când intervine în discuţie o ocupaţie legată de raţiune;

p) unul neobişnuit, atunci când profesiunea are de-a face într-un fel au altul cu sufletul: artă, religie, politică şi uneori economie.

Însă acesta este totodată şi aspectul care desparte profesiunile burgheze de cele neburgheze.

Aşadar, mai bine zis:

1. Tânărul este întotdeauna eroic şi exaltat. El îşi doreşte să fie o fiinţă predestinată. Vrea să ajungă un om mare sau unul bun.

2. Începe, încă din şcoală, să se adapteze societăţii.

3. Intervine cazul a sau cazul b.

a şi o parte din b reprezintă ocupaţii burgheze.

Cazul b conţine unele elemente de rezistenţă, absorbite ulterior.

4. Se poate face însă şi o împărţire de tipul: a şi b.

O parte din cele conţinute în b devin şi ele de tip burghez.

5. Există de asemenea şi cazul individului cu un talent deosebit situat în categoriile a şi a. Acesta este omul devotat unui crez, iar această mărginire presupune întotdeauna şi suflet.

Şi mai simplu:

Cazurile 1 şi 2 aşa cum sunt descrise mai sus.

3. talent manifestat a) materie şcolară; profesiune burgheză b) disciplină extraşcolară; profesiune burgheză c) profesiune neburgheză

4. sau absenţa unui astfel de talent

(b) Sau nu coincide cu una din materii. Influenţele decisive au venit din afara şcolii. Este vorba despre o ocupaţie „practică”. În acest caz, o parte din cunoştinţele şcolare se asimilează însoţite de o fânalitate, iar o altă parte este preluată cu mari reticenţe. Această alegere a unei

„Profesiuni cu scutire de şcoală” conţine adesea o

componentă rebelă: părăsirea prematură a şcolii şi orientarea către armată, comerţ, agricultură etc.

Să izolăm însă încă două cazuri speciale:

Reprezentarea referitoare la profesiune este formată, dar nu foarte stimulativă. → Este vorba, pur şi simplu, despre un caz de inadecvare. Cazul scriitorului este unul de adecvare eşuată: semnificativ doar ca sursă a unor resentimente extrem de dăunătoare din punct de vedere social. e Apoi intervin sportul, visele studenţiei etc. Obiectivul său este mai degrabă să devină bărbat, şi nu slujbaş. Experienţa mea îmi spune că aici avem de-a face cu o ipostază preliminară a individului angajat politic.

Al doilea caz special îi cuprinde pe toţi cei care doresc să devină oameni de litere şi nu reuşesc totuşi sau devin scriitori pentru a renunţa după o vreme.

Germanul nostru păşeşte în viaţă.

— A se urmări:

Cazurile 3 a, 3 b şi 4 din ultima clasificare.

Cazul 3 c se situează separat. e

O împrejurare importantă o constituie faptul că a fost îndopat timp de 20 de ani cu bunuri spirituale, iar acum este lăsat baltă cu ele pe cap. (Un ospăţ la micul dejun.)

Intervine un proces de fărâmiţare, de descompunere. Detalii vechi se împletesc cu impresii noi. De obicei – aleatoriu, impersonal.

Elementul centrant devine profesiunea:

O profesiune cu caracter creativ, spiritual: efect de specializare.

O profesiune practic-birocratică: asemenea unei dexterităţi.

Bărbaţii discută despre profesiune. Interesele profesionale împânzesc lumea.

— Principalul instrument de cultivare este gazeta. e

Ce se întâmplă cu sufletul?

O mică parte din el este imobilizată de profesie, iar aceasta modelează psihicul în diferite direcţii. Punctualitatea devine pedanterie, riscul devine cutezanţă etc.

O altă parte este absorbită de aşa-numitele principii. Reguli de viaţă, regularităţi ale vieţii. Aceasta este funcţia principiilor, idealurilor, a caracterului şi a adaptării sociale. Ele nu mai conţin aşa cum vom vedea niciun pic de suflet, dar afirmă pretenţia de a fi sufletul însuşi. De ele se leagă şi apartenenţa la un partid, o asociaţie etc.

O a treia parte este epuizată de tulburări nervoase, devine de anomalie caracterologică, apar obişnuitele necazuri.

O a patra parte a acestuia este solicitată de conflictele morale; este, probabil, aproape imposibil de distins faţă de celelalte.

În slujba unei a cincea părţi se află arta şi ziarul.

— Aici ar fi de amintit faza zvonului. Copilul are o reprezentare de tip aluziv asupra sexualităţii. De aici şi seducţia pe care aceasta o exercită.

Caracterul aluziv se extinde mai târziu asupra tuturor lucrurilor aflate dincolo de imediata proximitate. Apar atât zvonuri timorante, cât şi ispititoare. Aceasta este o caracteristică a fazei în care concepte

JURNALE 235

abstracte precum împăratul sau Reich-ul pot avea un efect extrem de puternic. O fază marcată de dorinţa mereu nesatisfăcută a ascensiunii sociale. În care dospesc forme ale resentimentului, cum ar fi naţionalismul, antisemitismul, militarismul etc.

Din acest segment psihic absorbit face parte şi dragostea: neîmpărtăşită şi considerată, drept urmare, o rătăcire a tinereţii. e

Voi fi concis:

Nici arta, nici ziarul nu sunt luate în serios. Amândouă oferă doar confirmările pe care le căutăm. Ambele reprezintă un labirint → al contrariilor e în care lipsesc indicatoarele.

Ambele provoacă un haos încărcat de contradicţii.

Acest om vrea totuşi să simtă cerul aflat deasupră-i, să se ştie apărat de nişte ziduri. Lucrurile astea nu există. Faptul că ele nu lipsesc reprezintă un fenomen ciudat, o

interesantă iluzie socio-psihologică.

2.

Asupra acestui om s-a năpustit războiul. A urmat faimosul eveniment din vara anului 1914 etc. O experienţă înrudită cu trăirea fenomenului religios.

— Cazurile 3 a, b, 4 şi 3 e se conjugă. e

Toate popoarele au fost atinse de ceva iraţional, dar monstruos, străin, din altă lume, explicat ulterior drept o halucinaţie.

Părţile vizibile ale acestei experienţe: pentru prima oară, fiecare avea ceva în comun cu celălalt. Disoluţie într-un eveniment suprapersonal. Naţiunea devenită prezenţă corporală. Atavisme mistice, la fel de reale ca o fabrică. Un alt mod de raportare faţă de moarte. În cazul special al omului obişnuit: sentimentul experienţei majore.

Fenomenul nu poate fi considerat pur şi simplu beţie, psihoză, sugestionare, fantasmă etc.

Ceva asemănător s-a întâmplat odată cu sfârşitul războiului. Atmosfera unei lumi pascale. Nici ea n-a fost o iluzie.

Era un fel de cal troian: o înşelătorie, însă una având trăsăturile unei experienţe a divinului.

3.

Dar am trecut noi şi prin altele mai grozave. Întreaga noastră viziune asupra propriei civilizaţii se năruise.

Presupunând că a existat în ea şi un element stabil, atunci acesta a fost comportamentul caracteristic unei anumite ameliorări şi civilităţi a existenţei. Devenisem extrem de nesiguri şi indolenţi în privinţa aşa-numitelor întrebări ultime, divine, şi cam sceptici sau vehementi în cele legate de problema plăcerii, a desfătării. Domnea însă convingerea conform căreia o viaţă cinstită va duce la ceva bun, convingere acom-paniată de credinţa în progres, lipsită însă de reprezentarea unui ţel.

Şi, aşa cum cel preocupat de un lucru important nu se mai osteneşte să se dezbare de măruntele cusururi din tinereţe, vremurile acestea

liniştite din fire şi fără mofturi în alegerea agrementelor au optat pentru fastul armurilor şi declaraţiile belicoase, ignorând aproape pe de-a-ntregul discursul revoluţionar al social-democraţiei.

— Acest om se transformă dintr-odată nu doar într-un erou, ci şi într-o bestie. e

Aceasta era, cred eu, pâcla călduţă în care păşise aproape întreaga lume, deşi majoritatea era cu totul apatică din punct de vedere politic. Faptul dovedea o anumită doză de mândrie legată de perioada din jurul lui 1914 şi un fel de încredere în această lume, credinţa că totul se va termina cu bine, fără prea multă bătaie de cap. Nu încerc să schiţez aici analiza acestei situaţii, ale cărei fâsuri subterane erau cu totul altele, ci să descriu o dispoziţie generală şi semnificativă (un sentiment revenit deja, probabil, în ciuda tuturor celor petrecute).

Căci acest om, acelaşi, s-a transformat curând după aceea nu doar într-un erou, ci şi într-o bestie.

Măsura eroismului pe care l-a născut războiul a fost nemaivăzută chiar dacă facem abstracţie de eroismul pasiv şi îndoielnic al individului-marionetă şi ne limităm la adevăratele fapte eroice, în sens mitic. Dimensiunea bestialităţii egalase aproape marile modele ale trecutului.

Mai groaznice decât războiul sunt ororile diferitelor revoluţii, iar contrarevoluţiile pot fi considerate şi mai teribile decât acestea din urmă; aşa cum comportamentul Franţei în Renania se situează sub cel dovedit de Germania în Belgia din punctul de vedere al civilizaţiei care se simte ameninţată nu de o criză actuală, ci de o boală de care se pare că nu se va mai lecui.

— Neputinţa plasării între Liga Naţiunilor şi spiritul revanşard, capitalism şi bolşevism. e

<Această carte se va ocupa de problema posibilităţii existenţei acestor contradicţii şi a semnificaţiei lor.

Omul nostru a trecut, deci, printr-o experienţă misterioasă şi a fost incapabil să o conserve. A parcurs una dintre cele mai eroice faze ale istoriei lumii şi a fost incapabil să perceapă vreo schimbare. Fusese în trecut un

cetăţean zelos şi a devenit apoi un… fără să-şi dea seama totuşi.

III

— Individul şi întregul. e

Am scris odată următoarele despre aceste experienţe:

Cât de greşit înţelegem acest sine". „Eu" = întrebarea: în ce măsură suntem ceea ce mărturisesc existenţa şi faptele noastre? O întrebare esenţială a religiei (a se vedea, de exemplu, gândul lui Luther).

Este limpede că acest „sine" reprezintă o formă de organizare (politică, socială).

Voinţa şi caracteristicile unei organizaţii nu reflectă o valoare obţinută din media membrilor acesteia. Acest sine constituie un nou întreg (asemenea unei melodii, unui chip). Dacă aş fi sociolog, aş putea să explic acest lucru cu ajutorul unor exemple dintre cele mai diferite: de la mulţimea de pe străzi, până la biserica catolică.

Mă mulţumisem într-o altă împrejurare să enumăr câteva observaţii asupra caracteristicilor unor structuri cum ar fi statul şi naţiunea; le voi relua deocamdată.

IV

Sunt aceste instituţii purtătoare ale unui anumit specific (statal sau naţional)?

Să nu uităm că traversează frontierele civilizaţiilor.

Diferenţa trebuie, prin urmare, să ţină de altceva.

De cercetat natura frontierelor.

Naşterea specificului →naţionale.

— Aparatul. Libertatea manifestării. e

V

Graniţele interne. Literatura de partid, diferenţele culturale: fenomene similare.

Lipsa de scrupule caracteristică luptelor interne, cu nimic inferioară celei manifestate în conflictele externe.

Stat, naţiune, biserică, profesiune, clasă, sex etc. Individul nu poate aparţine în totalitate vreuneia dintre ele, căci acestea generează contradicţii. Şi aici avem de-a

face cu lupta dintre aparate.

VI

Necesitatea aparatului. Ferocitatea ineluctabilă a structurilor de aparat contemporane. Totul e o problemă de organizare.

Omul are, până în ziua de azi, două istorii legate anorganic: cea a formelor de organizare şi cea a propriului spirit.

VII

Chiar şi influenţele culturale (aleatorii) pot fi considerate, într-o interpretare mai largă, structuri de aparat.

Nu poezia pe care o citesc, ci faptul că o citesc ţine de natura aparatului.

În consecinţă, relaţia individ-aparat trebuie plasată la un nivel mai profund.

Teorema amorfismului.

VIII

O dată concentraţi asupra „aparatului”, vom observa un set de influenţe ireale şi totuşi existente: tradiţia, obiceiurile, morala, in summa ideologia.

Individul fără ideologie: o nulitate.

Ideologia ca atmosferă şi eveniment. Momente solemne: vremuri măreţe.

Ideologia de stat, naţională, de rasă, religioasă etc.: caracter regre-siv comun, instituţii, sugestionări, fantasme ale puterii.

Evoluţia ideologică: un curent neîntrerupt, din Antichitate până azi. Punctele ei nodale: instituţiile. Atomism şi osificare ca fenomene de civilizaţie.

În româneşte de GABRIEL KOHN

Numele lui Arthur Schnitzler (1862 – 1931) se aşază de cele mai multe ori la temelia prozei şi dramaturgiei austriece moderne; Schnitzler aparţine generaţiei care, în Austria, face tranziţia dintre literatura secolului al XIX-lea şi cea a secolului XX, impresionistă în stil, decadentă în spirit (Hofmannsthal, Zweig, Bahr, Kraus); e membru al grupului Jung-Wien, nelipsit din saloanele literare ale

capitalei imperiale, Don Juan de notorietate. Se naşte la Viena într-o familie de universitari şi, tot aici, studiază şi apoi practică medicina, până când scriitorul devine mai cunoscut decât medicul. Schnitzler e un maestru al subiectelor „delicate”, multe dintre operele sale devenind pretexte de scandal public; apariţia nuvelei Locotenentul Gustl (1901) este, de pildă, „un atac direct la onoarea militară”. Abordează, de asemenea, subiecte erotice, descrie stări sufleteşti de mare complexitate, sensibil fiind la noile tehnici de investigaţie psihologică. Din scrierile sale amintim: Anatol, 1893, Liebelei (Flirt), 1895, Das weite Land (Ţara îndepărtată), 1911, Profesor Bernhardi (Profesor Bernhardi), 1912, teatru; Leutnant Gustl (Locotenentul Gustl), 1901, Bertha Garlan, 1901, Der Weg ins Freie (Drumul către libertate), 1908.

Schnitzler a lăsat în urmă un impresionant material autobio-grafic. Între numeroasele texte, un jurnal ţinut cu meticulozitate, care se întinde pe perioada 1880 – 1930, scris de el însuşi sau dictat unei secretare. Reproducem aici însemnări din zilele de cumpănă din preajma sfârşitului războiului, când Marele Imperiu devenea mica Austrie, iar certitudinile zilei de ieri se risipeau lăsând loc unor întunecate semne de întrebare. (Tinu Pârvulescu)

Arthur Schnitzler Jurnal.

„Am scos la iveală o mulţime de sofisticării despre joc.

Asta-mi mai lipsea, îmi veţi spune”.

Lessing către Moses Mendelssohn

18110 – 29110 1918

18110

a.m. Michaelerberg. La întoarcere, Paulsen lucra în grădină şi m-a invitat în casă; despre politică. Acum cinci ani, când am fost pentru prima dată la el, studia tactica militară şi găsea armata ca fiind meseria cea mai demnă de un bărbat. Se simte complet refăcut după şase luni de front, şocuri nervoase, trăiri personale şi generale.

Le-am luat pe O. şi pe Lili de la Popper. Perspectiva sumbră care se întrevede pentru întreaga omenire şi în

special pentru Austria… Statul federal, pe care nu-l dorea nimeni.

p.m. La eleşteu.

Cu O. la Vicki şi Mimi; el s-a refăcut după gripă. Săptămâna trecută au murit la Viena opt sute de persoane din cauza gripei.

Ieri, soţia tatălui meu, Arthur Wilhelm, în Praga.

Cu O. la concertul lui Cum.

19110

a.m. La Gisa şi Hajek. Viziuni pesimiste.

La Faesi în Bristol, care mai există încă. Despre politică.

La Iulius. Karl a venit de pe front pentru câteva zile. Previziuni, posibilităţi de revoltă în Viena. Iulius ne sfătuieşte să ne punem toate lucrurile la adăpost. Ce mai vremuri!

Poldi Andrian m-a invitat în loja sa să urmăresc repetiţia generală. Refuz; să ştie oare de scrisoarea mea către Bahr? El pretinde (fals) că nu ştie nimic. R. Strauss (îi dă telefon lui Specht) a primit o înştiinţare de la comandamentul suprem al armatei: să nu angajeze niciun evreu!

Copii cu beţe în mâini bat rimul în Turkenschantzpark: încă un evreu, încă un evreu. (Naema B.-H.)

— Schott la ceai.

Cu Heini la întâia de Beethoven.

— Arthur Schnitzler, Tagebuch 1917 – 1919, Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985 (fragmente).

240 CLASICII IMPERIULUI AGONIC

20110

S. - Vise. – Z. constată că am o pată albă pe limbă; simptomul unei boli grave; mă sfătuieşte să-mi curăţ toată limba – apoi, de pe Semmering sau de oriunde altundeva; – aş vrea să cobor din Sofâenalpen, sub clar de lună; – o vedere de la Bahr, pentru mine sau pentru Gustav: este singurul luat în considerare (pentru postul de secretar) –

am ajuns cu O.; controlez bagajul (la un fel de punct de debarcare); s-a furat din toate.

— Uşor de precizat – pata mică are totuşi o asemenea importanţă… Să-şi cureţe toată limba; – şi chiar Z. să fie acesta… (Remarca lui Vicki: De ce nu s-a descotorosit de ea atunci, imediat?)

O zi de toamnă frumoasă. O plimbare făcută într-o stare de spirit morbidă şi malefică, fiind nevoiţi să o prelungim da la Potzleinsdorf-Hamenau-Sofienalpen-Neuwaldegg şi retur la Potzleinsdorf. Întregul apocalips care ne paşte păleşte în faţa amărăciunilor mele personale, nefondate. Întâlnire cu Marie Mautner; discurs politic. Tatăl ei arată oribil – el consideră iminentele pogromuri ca fiind doar probabile.

Acasă. Sch., cu soţia şi copiii, era deja acolo.

— Bernau îmi scrie despre o actriţă care vrea să se prezinte la o probă. Heini trebuie să pună în scenă – la Horch – al treilea act din Kabale.

— Mă sfătuiesc cu O. ce să întreprindem în faţa pericolului. Eventual, vom organiza o defensivă?

— La „eleşteu”. – Z.N. Arthur Kfm. şi sora lui, Klara Leitner. După aceea, familia Schmidl şi Segal. Tot felul de ponegriri aduse nemţilor.

21110

Răspunsul lui Wilson dat Austro-Ungariei; oarecum perfând. Este clar că vrea revoluţie.

— Dictez scrisori etc.

— Cu O. la Mandl.

— Atmosferă groaznică la Viena; ne aşteptăm la ce poate fi mai rău.

p.m. Am tăiat frunze la câini, am socotit.

— Am citit biografia Landului Saar, scrisă de Bettelheim.

Cu Heini la op. 130 a lui Beethoven.

22110

a.m. La Faesi în Bristol; era prezent şi arhitectul Loos. Dialog despre portrete şi fotografii; Podoabă şi fărădelege.

— Diverse despre Peter Altenberg (conturi la bancă; nebuniile calculate ale lui Slibowitz).

p.m. Jacob mi-aduce primul volum din Creaţia nebuniei. Despre politică.

— Scrisorile lui E. citite în grabă.

Siegr. Geyer; pentru contribuţii la noua revistă „Theater”.

Cu O. la consiliera Curţii imperiale – domnişoara Trude Steckel, logodnica lui Fritz, domnişoara Maria Meyer. Diverse despre minister.

23110

a.m. Întâlniri: Paula B.-H.; (Richard vrea să-şi retragă piesa Visul lui Iacob şi să se întoarcă la Viena); el nu e convins (nu crede în

revoluţiile cu orarul stabilit; – chiar dacă începuse în Cottage şi cei din barăcile din Hessen li se alăturaseră la jafuri).

Otti S. mă cheamă jos, fără ştiinţa lui F.S.; băiatul are simptome îngrijorătoare după răceală şi anginã. Încerc să-l liniştesc cât pot.

— Dictez: Eleşteu. – p.m. O plimbare cu O. prin Turkenschantzpark; am căzut de acord.

Cu O. la familia Salten.

Spre seară merg cu O. la familia Schmutzer şi jucăm biliard. Discutăm despre atitudinea pe care s-o adoptăm în cazul grevelor foamei ce se întrevăd.

24110

a.m. La Salten. (Dr. Foges şi Dr. Gotzi) Atmosfera este mai degajată, în ciuda gravităţii situaţiei.

— Discutăm despre politică.

La prof. Redlich (pesimist în lucruri mărunte şi optimist în cele mari). Foarte pornit împotriva imperiului prusac. Depozitul internaţional de armament. Ştirile zilei de la Fiume. împăratul este la Debreczen. Afirmaţii pro-britanice – incultura Hohenzollern-ilor. Comparaţia între Wilson (preferatul lui R.) şi dogmaticul Cromwell. Noi ne aflăm în mijlocul revoluţiei. Cel mai rău lucru spus despre

Czernin… Casa frumoasă, tablourile, fotografiile, grădina (zi ceţoasă).

— Inteligent şi extrem de cultivat; aproape instruit.

— Cred că va fi unul dintre viitorii miniştri.

— Urmarea – în ciuda lucrurilor cu adevărat importante, despre care vorbim, în acelaşi timp arogante. Nu este complet eliberat nici de insurgenţă, nici de snobism. Îmi părea foarte interesant, şi nicidecum antipatic.

— Afirmaţia lui Wilson; – în fond, pretinde Germaniei capitularea. Sunt foarte îndurerat.

— Leo la ceai; – ce-i de făcut? Totuşi este foarte optimist.

Spre seară, Andrian se indispune, nu chiar fără motiv – îşi imaginase că va ajunge director de teatru. Îmi mărturiseşte decepţia sa în privinţa lui Bahr (cu condiţia: să tăceţi ca un mormânt). El era nemulţumit nu numai de logica acestuia, ci şi de caracterul lui, care lăsa de dorit. – încercarea lui B. de a-şi influenţa soţia, pe Mildenburg, ca şi cum i-ar fi promis lui A. (ceea ce nu era cazul). Întreaga zbatere interioară a lui B. să-şi ascundă sentimentele faţă de actori – totul – o politică. Mă bucur că nu eu l-am numit director.

— Chiar şi cearta de la repetitia generală se prezintă altfel decât mi-a relatat-o B. în scrisoare.

— Încerc să-i dezvălui lui A. personalitatea lui B., ca pe aceea a unui foiletonist, în cel mai bun sens al cuvântului. Divizarea direcţiunii în trei (Bahr-Devrient-Michel) era a priori sortită eşecului.

Cu Heini, Trio în mi major de Beethoven.

25110

Lili îmi povesteşte următorul vis: intră cu mătuşa Hélène pe o poartă-tunel-fără ieşire – caută în van pe cineva; – în sfârşit, undeva foarte jos, în întuneric, pe un pat – împăratul Franz Josef; – totuşi, ea nu-i vede decât faţa trandafârie. El îi spune că s-ar putea evada numai dacă pe uşă s-ar lipi un afiş alb. – (Dacă visul ar fi fost al unui

adult, acesta l-ar fi înţeles foarte repede: reprezintă stările de fapt din Austria – manifestul tânărului împărat etc. – adevărata cauză este lectura de ieri seară şi entuziasmul copilăresc pentru prinţul moştenitor.)

La Salten. Băieţii lui se simt în mod vizibil mai bine. Discutăm despre Wilson şi despre impozite.

p.m. La eleşteu.

Z.N.W. Gross; interpretează sonete la vioară şi altele.

26110

a.m. La Salten. Discuţii despre Lammasch şi Redlich (viitori miniştri) şi diverse despre politică. împăratul german nu a abdicat încă.

— La bancă; – informaţii; bani provizorii.

— La Gustav. Monstruozitatea vremurilor (poate cineva să le gândească? Totuşi i-am indus în eroare întru totul pe prietenii mei…).

La ceai; Hans, dr. Zifferer şi soţia; Trebuitsch-Z. îi înjură pe nemţi. Dar cei din ţara inamică au fost în număr mai mare nimiciţi.

Cu Heini, vedem Trandafirul infantei al lui Schreker; şi A cincea a lui Dvořák.

27110

a.m. Dr. Rosenbaum discută chestiuni legate de editură – dialog enervant despre posibilitatea unei revoluţii şi a jafurilor.

Z. la ceai la Vicki, Mimi Paul Marx în tranzit: München-Bucureşti. Ne îndoim că va ajunge la destinaţie.

După-amiază la Jacob. (Vicki şi Mimi) Episoade comice.

— Discut cu Jacob despre noul său roman, al cărui prim volum tocmai l-am citit.

— Ceva din Balzac, ceva din Tolstoi, ceva din Dostoievski – în egală măsură; – Wassermann, tot. Detalii fâne, narate cu măiestrie; construirea tuturor personajelor din planul secund, excelentă; – personajele nu le înţeleg deocamdată.

Dintre toţi romancierii pe care-i are Germania la ora

actuală, este cel mai bun povestitor, un scriitor cu o fantezie bogată, deficitar în plan afectiv: un manque care colportează excelent.

Nu este un mare scriitor, dar e un tehnician genial.

28110

Vis: stau în spatele scenei Burgtheaterului, la stânga se află culisele; conversez cu Wilke (care a jucat-o de curând pe doamna Natter, suficient de vulgar), arată ca o păpuşică, deşi cam demodat îmbrăcată (ca şi Fannchen, dintr-o fotografie veche de vreo 40 de ani); vorbesc despre Mese ca şi cum ar fi fost prima Christine din Burgtheater, despre Medelsky ca despre a doua (Mese pentru Sandrock) – şi ca şi cum le-aş fi făcut curte amândurora, dar cu o oarecare aluzie, cum că pe atunci aş fi fost mai tânăr. Mă trezesc dintr-odată între Gimnig şi Devrient, povestindu-i lui G. cum Mitterwurzer şi Sonnenthal au jucat în rolul stăpânului (în Liebelei); atunci îmi amintesc că, de fapt, Gimnig a jucat şi el acest rol (într-adevăr) şi remarc politicos că

JURNAL 243

Mitterwurzer l-ar fi jucat aproape la fel; abia acum îl observ şi pe Devrient – toţi, ca într-un tablou tăiat pe diagonală. Sunt iarăşi în spatele scenei, la operă; stau pe o bancă în spate; cu mult înainte de începutul Meistersingerului puteam fi observat între decorurile mobile (încă unul pe bancă) – eu voi fi cel împins în spate. Louis Mandl apare pe scară (care se termină pe scenă), ca director, trebuie totuşi să merg la etajul al doilea, în loja 15, deoarece de acolo se vede şi se aude mai bine.

— Unde-mi e pardesiul? Nu mai este în cui, lângă pantaloni şi haină – mă aflu de fapt într-o cafenea – era un pardesiu gri frumos furat; păcat de el – dar acolo mai este celălalt pardesiu al meu, haţ (care chiar îmi aparţine); îl îmbrac şi deasupra îl iau pe celălalt, gri-închis, cu revere din atlas; merg pe stradă, văd steaua Praterului (cu cine sunt?); în faţa porţii, o femeie, care pune sau scoate o cantitate enormă de banane dintr-un rucsac… Pe drum l-am întâlnit pe Spiegel (dar fără să vorbim), cu o mustaţă

groasă şi neagră (total altfel decât arată în realitate); se interesa, cu părere de rău oarecum, de furtul pardesiului. (în romanul lui Jacob, Spiegel este Crammon – ultima scenă în cercul deţinuţilor – etc.)

a.m. La Salten.

— Dictez (scrisori şi altele de acest gen).

p.m. La eleşteu.

Cu O. la consiliera Curţii imperiale Z.N. – Bahr şi soţia, Friedell. Bahr spune banalităţi. Z.B. – de acord cu nedizolvarea dinastiei.

— Obiectivele americanilor în Europa: papa şi ultimul împărat; viitorul în Viena – bugetul de pietate sub Weiskirchner, apoi, sub bolşevici, pogromuri etc. După-amiaza la ambasada lui Graf şi Thun; şi Hr. v. Praznovszcky, care a adus veştile despre revoltele politice din Praga şi Budapesta şi tulburările din parlament, cu ocazia cererii Austriei de a beneficia de o pace separată.

Dr. Rudi Kfm. şi soţia; doamna Wohigemuth (dorea să joace din nou Tânărul Medardus), domnul şi doamna Auspitz, domnişoara Meyer şi alţii.

29110

a.m. Teatrul Naţional Bernau, referitor la eventuala mutare a trupei Schwestern, începând din ianuarie sau din sezonul următor; – Bernhardi, posibilităţile lui; cu regizorul Rosenthal despre ciudatele evenimente politice, sensul şi nonsensul evenimentului mondial; – la Faesi, în Bristol; la Frunbaum (croitor); cu Haug despre păstrarea lucrurilor noastre, din motive de securitate; la unchiul Max (banca regională – financiar); întâlnire cu Paul Horn (fâul său are 19 ani; – perspective) – încă foarte devreme dimineaţa. […]

p.m. La „eleşteu” – îngrozitor de încet, dar sigur.

Spre seară, la Schmidl şi Schmutzer. Pălăvrăgeală plictisitoare despre incomodităţile şi spaimele timpului.

În româneşte de BIANCA BORŞAN

Critic literar, poet, dramaturg şi ziarist, Karl Kraus (1874 – 1936) este una din vocile cele mai vehemente ale culturii austriece din toate timpurile. Se naşte la Gitschni, în Boemia, dar va trăi aproape toată viaţa la Viena. Aici va

studia dreptul şi filosofia, fără a duce însă demersul până la capăt. Tot aici îşi va publica, în perioada 1899 – 1936, opera vieţii, în revista „Die Fackel” („Facla”), scrisă şi redactată în mare parte de unul singur. Pamfletele, polemicile şi conferinţele sale vor fi urmărite cu atenţie de toată lumea culturală vieneză. Kraus este, de asemenea, cel care dă în bună măsură tonul modernităţii vieneze, a cărei principală voce critică o întrupează. Este, în plus, un descoperitor de talente, mari scriitori ai generaţiei următoare, de la Trakl la Canetti, fiind lansaţi de către Karl Kraus. Aproape tot ce a scris Kraus a apărut mai întâi în „Facla”; articolele i-au fost apoi publicate de către diverşi editori în volume de eseuri, aforisme, cronici, pamflete. De notorietate sunt eseurile: Heine und die Folgen (Heine şi urmaşii săi), Literatur und Lilge (Literatură şi minciună), Nestroy und die Nachwelt (Nestroy şi epigonii). Scrie, de asemenea, Die letzten Tage der Menschheit (Ultimele zile ale omenirii), 1918, dramă în 220 de scene, consacrată primului război mondial.

Kraus nu a lăsat în urma sa o operă memorialistică propriu-zisă: poate şi pentru că nu a crezut în adevărul textului scris. În proximitatea confesiunii se situează însă aforismele. Fragmentul ales propune o explozivă antiteză între cele două oraşe care polarizau la acea vreme cultura germană: Berlinul şi Viena. (Tinu Pârvulescu)

Karl Kraus Despre două oraşe.

Nu, nici vorbă, nu sunt un cusurgiu; ura mea pentru acest oraş nu e o dragoste rătăcită, doar că am descoperit o modalitate cu totul nouă de a-l găsi insuportabil.

Există un simţ al timpului ce nu se lasă păcălit. S-ar putea trăi mai confortabil pe insula lui Robinson decât la Berlin; însă doar dacă Berlinul nu ar exista. La 1910, pe insula lui Robinson se va simţi lipsa de confort. Se va simţi lipsa taximetrului, a instalaţiei de apă caldă, a automatului pentru scrisori recomandate. Chiar dacă până atunci despre existenţa unor astfel de minuni oamenii nu vor avea nici cel mai mic habar. Este specific timpurilor de a-şi crea acele necesităţi care au fost deja satisfăcute în altă parte.

Vremurile erau mai frumoase în jurul lui 1830; tocmai de aceea noi, esteţii, le-am rămas credincioşi. Dar, în timp ce ne delectăm în proximitatea frumosului, golul de 80 de ani ne induce stări de nelinişte.

N-aş putea locui într-o prăvălie de vechituri. Mai bine într-o casă de bogătaş; acesta măcar e în stare să cumpere toată cultura veche.

Austriacul are probabil sentimentul că nu i se poate întâmpla nimic, deoarece conştiinţa de a se fi născut la vârsta morţii îl scuteşte de orice surprize.

Trebuie să aduc la cunoştinţa esteţilor o veste teribilă: Vechea Vienă a fost, odată, Noua Vienă.

Viena are nişte împrejurimi minunate, în care a evadat şi Beethoven de multe ori.

Metropola trebuie să fie un ambient pentru individualitate. Dar, vai, numai dacă o are ea însăşi şi îşi doreşte un ambient.

Imperiul este construit după asemănarea caselor sale: de nelocuit, dar frumoase. Nu lipsesc balcoanele, nici balconaşele, dar, se poate spune cu mândrie, closetele au fost date uitării. Ce minunat! La noi duhoarea vine din balcoane.

Berlinul curăţă toate petele.

Consolarea vieţii vieneze: cadavrul frumos.

Am visat că popoarele Europei îşi apărau bunurile cele mai de preţ în faţa ameninţării negre-galbene.

Politicienii ne flutură pe sub nas valori comune germano-austriece. Dar, în afară de zicerile de beţie şi de libretele de operetă, nu există nimic ce ar putea proba comuniunea spirituală a celor două popoare. Cei din afară ştiu doar de existenţa unui imperiu enigmatic, în care dau tonul Iţic şi Ianoş, şi ne admiră pentru c-avem un plus de sânge de husar, un plus de inimă de ţigan, la gândul cărora oftează când e să dea piept cu ziua lor de lucru berlineză. O evreitate iubitoare de teatru, făcând naveta între Linden şi Ring1, reprezintă şi autentifică viaţa noastră spirituală în faţa nemţilor. Ce au politicienii de zis că

— Karl Kraus, Pro domo et mundo, Suhrkamp Verlag,

Frankfurt am Main.

1986 (fragmente). 1. Străzi principale din Berlin, respectiv Viena.

din Austria nu iese nicio carte dacă nu e pusă pe muzică? Paternitatea vieneză e atât de odioasă, încât ea nu poate fi explicată decât ca efect al imbecilităţii şi decrepitudinii. Acestora din urmă li se recunoaşte măcar provenienţa şi autenticitatea. Dar ce efort supraomenesc să strecori pe biroul unui cronicar literar o carte austriacă! Ce au politicienii de spus că „Facla" 2, care de mult nu mai tinde să-şi câştige notorietatea în Austria, începe, abia după zece ani, să devină ceea ce este: o realitate germană?

Berlinul şi Viena: creez într-o banalitate în care mă incomodează monstruosul.

Proba de laborator ar putea arăta că sângele de miazăzi e mai de valoare. Din păcate, acesta mă ţine pe loc, şi nu-i suficient ca să merite. Berlinezul ţinut în loc pare lipsit de esenţă. Virtutea sa fundamentală este de a fi într-o permanentă mişcare. Graba lui mă stimulează. Aparţin acelui loc în care elanul şi culoarea irump din viaţa amorfă; unui ideal la care escroci de două parale ce nu ezită să-şi fortifice poziţiile cu idealism german ne împiedică să ajungem.

În artă, nivelul nu înseamnă nimic, personalitatea, totul. În viaţa exterioară este invers.

Berlinezul ar dori să-şi susţină arta prin nivelul ei, vienezul, relaţiile, prin personalitatea sa.

Am mai spus-o: acolo unde berlinezii îşi mănâncă stridiile, vienezii vor să privească; acesta este motivul pentru care, la ei, omul îşi poate mânca stridiile în tihnă, iar privitul e o îndeletnicire dedicată celor ale spiritului. N-am vrut să spun cu asta că poporul nu ar fi popor şi că n-ar fi tentat să privească un mâncat de stridii. Dar pentru toate astea există Marea Nordului; în aceste condiţii, un ambuteiaj pe o stradă a Berlinului, având drept cauză căscatul ochilor, e imposibil. Cred că aici se află întreaga deosebire între noi şi că înţelegerea ei descreţeşte frunţile

domniilor lor ce-şi fac probleme cultural-estetice.

Împotriva cărţii, împotriva Berlinului: un om de cultură ar locui mai degrabă într-un oraş în care nu există nicio personalitate, decât într-unul în care orice fraier este o personalitate.

La Viena, zerourile se aşază înaintea unităţilor.

Kempinski3. Nu voi ajunge niciodată să am o operă. Aş dori însă să-mi transpun punctul de vedere asupra vieţii într-un sistem filosofic şi să-l numesc „Kempiński”. Când această operă va apărea, se vor sinucide toţi esteţii culturii din Berlin şi toţi patronii de hoteluri din Viena, domnul Scheffler şi bunul Michl, pradă remuşcărilor, irosirii vieţii. Voi porni în această carte de la bacşişurile pe care trebuie să le dai în stânga şi în dreapta, de la mâncarea care e mereu pe terminate, ajungând să dovedesc că sistematica risipire a vieţii nervoase în chestiuni minore, draparea necesităţilor cu oprelişti conduc la para-lizie culturală. Nu mă voi teme să folosesc ca subiect nici măcar din moşi-strămoşi băşcălitul obicei al taxei de poartă4, trasând astfel o linie spirituală ce duce până la Königgrăz6. Voi arăta că un popor lipsit

2. Revista condusă şi, în mare parte, scrisă de Karl Kraus.

3. Celebru restaurant în Berlin.

4. Taxă pentru intrarea şi ieşirea pe poarta imobilului, dar şi din cetate, în timpul nopţii.

5. Localitate la marginea Austriei (în Boemia), unde, în 1866, austriecii au suferit o usturătoare înfrângere în faţa prusacilor.

de spirit îşi însiropează viaţa exterioară, mersul, călătoriile, mâncarea, le dă gust, le imprimă ritm, economisind de la artă. Nu voi privi suferinţele vienezului cu delicateţea morocănoasă a domnului Bahr şi încă a altor câţiva mucoşi din Linz, care se lăfăie în foiletoane şi îmi banalizează problemele; nu le voi trata nici ca pe nişte revendicări a căror soluţionare va preceda intrarea definitivă în paradisul culturii, ci ca simptome ale unei

trăsături naţionale nevindecabile. Voi arăta cum, în această ţară a coroanei şi a coroanelor6, viaţa mi se iroseşte în penibile momente precum cele în care, deşi plata făcută, trebuie să-l întorc pe ober7 din drum ca să-mi schimbe ceva mărunţi, căci mai am trei piccolo pe cap. Aş afla cu cât trebuie în fiece zi să se coboare un om care gândeşte pentru ca aceste instrumente să se dea, fiecare pe limba lui, într-un spectacol pitoresc, iodleresc, hoţesc, şmecheresc, spre amuzamentul trecătorilor. Să relev cum ar ajunge vienezul de sec dacă viaţa i-ar merge ca pe roate, cum obstacolul devine o necesitate; să relev cât de vitale îi sunt vienezului împotmolirile, pentru a putea beneficia de intervenţia salvatoare a chelnerului, de şase chelneri, pentru a se simţi băgat în seamă. De câtă nevoie are el de romantism în timpul îngurgitării, romantism pe care trebuie, în alte situaţii, să şi-l refuze, cum îşi trăieşte el la vârf aventurile, surprizele, dezamăgirile, între ciorbă şi budincă, şi cum mai şi reuşeşte să savureze, pios, pălăvrăgeala de la achitarea notei de plată. Să arăt cum aceşti fantezişti ai necesităţilor nu numai că nu se pot lipsi din ziarele lor de portretele celor mai importanţi amfâtrioni, ci şi devin vicioşi contemplatori ai notelor de genul: „Zilnic, vestitul nostru pui la cuptor. Cu toată stima, Vicenz Deierl”. Să dovedesc cum suprasolicitarea culturală şi estetică a acestor rase îmbârligate a condus la apariţia celor mai oribile feţe, feţe de care dai pe tot rotundul pământului; cum bălăbănirile dintr-un vagon de tramvai aproape că devin simboluri ale acestor naţiuni date peste cap, ceea ce este caracteristic stării germanilor din Austria într-un preaplin romanico-slav. Aş şopti în urechea megalomaniei locale, care împarte viaţa nu în interioritate şi exterioritate, ci – pentru foame şi dragoste – în înainte şi înapoi, că, fără excepţie, certitudinile pe care şi le-a arendat sunt, la Berlin, de mult depăşite. Că principiul berlinez cuprinde astăzi însăşi autenticitatea, deşi rostul său cultural se odihneşte în inautenticitatea de vis, în marcarea tranzitorie a valorilor vieţii exterioare, în instalarea unui cadru ce lasă loc spiritualităţii creative. Că

democratizarea obiectelor, şi nu a artei, că mecanizarea vieţii exterioare, şi nu a altceva, înseamnă calea spre o cultură interioară. Că în vremurile de criză culturală viaţa berlineză reprezintă un pod plutitor. Că artistul vienez creează cel mult din scârbă şi că nu mai poate suporta Viena decât atâta vreme cât experienţa îngreţoşării rămâne productivă. Că atunci el se salvează din monstruos în banal. Că tonurile unei zile berlineze sunt date de o naturaleţe ce îşi însuşeşte tot ce e nou, pe când noi, zi de zi, aici, găsim vechiul ca fiind ieşit din comun, ne privim cu ochii holbaţi tradiţia, ne întoarcem spre trecut şi ne ipostaziem ca locuitori temporari ai unor case cu tencuiala încă umedă. Aş descoperi formula

6. În original Kreuz und Kreuzerland, adică ţară (Land) a Crucii (Kreuz) şi a creiţarilor (Kreuzer).

7. Chelnerul la care se face plata.

magică a Berlinului în: Ceea ce trebuie să depăşeşti nu e ţinta. Supravieţuirea nu este vieţuirea. Hrana nu e un scop. Atunci când caldarâmul e bun şi ieftin pe Aleea Triumfului, nimic rău nu se poate întâmpla. Otto cel îmbuibat, privit dintr-un automobil, este o capodoperă pe lângă o zeiţă din stearină a Parlamentului, prin faţa căreia să treci cu pas împiedicat. A mânca pentru a trăi, nu a trăi pentru a mânca. Să mâncăm pentru a avea nervi buni, dar nu să avem nevoie de nervi buni pentru a putea mânca. Acolo nu se va pomeni niciodată ca birtaşul să-şi fie principalul client. Nici în cultură, şi nici în local. Iar Kempiński, un binefăcător al omenirii; el e cel ce i-a ajutat pe oamenii care mai au şi altceva de făcut ca, pe o cale fără primejdii, să ajungă la distrugerea propriilor necesităţi, dar a murit fără să i se demonstreze că trăise. De ar fi mâncarea acolo pe atât de rea pe cât şi-o reprezintă mania noastră pentru carnea de vită, ea tot s-ar dovedi mai bună, fiindcă îţi este oferită fără patos, şi cu consideraţie pentru nervii tăi, pe când la noi, romanticii neajunsurilor, omul rămâne mereu nesatis-făcut, deoarece, atunci când i se oferă pieptul de viţel, asta se face într-aşa

o manieră slugarnică, încât indispoziţia creată n-ar mai putea fi compensată de nicio stare de extaz a duodenului. Aş descrie cum, cu frica sa congenitală de cantine, vienezul vine la Kempiński îngrozit de ideea că trebuie să-şi găsească un loc şi să mănânce atât de repede, încât îi va rămâne pentru veşnicie în gât întrebarea cu privire la destinul său: „Ce puteţi să-mi recomandaţi?”. Masa 109, chelnerul 57, asta înseamnă clientul 6213. Dar într-o simfonie a maşinilor omul poate să-şi urmeze propriul gând, pe când clientul singuratic din cârciuma de periferie vieneză nu îşi aude nici propriile cuvinte. Aş înfăţişa idilele Străzii Lipscane şi primejdiile Străzii Porţii Cerului. Şi m-ar entuziasma să aşez în faţa acestei îmbătrânite patimi a frumosului, ce se desfată hoinărind pe străzi întortocheate, poezia liniilor drepte; iar traiului acestuia ce se târâie în cârje către minunile sale, să-i opun pe cel al firescului misterios.

Viaţa Vienei e o replică a celei mai proaste foi umoristice. Semnul comun al amândurora: nemişcarea figurilor.

Ceea ce deosebeşte la prima vedere Berlinul de Viena este că acolo se fură ochii clientului cu materialul cel mai lipsit de valoare, pe când aici, la facerea kitsch-ului, uzăm în exclusivitate de autentic.

Adevăr vă spun vouă că mai degrabă se va obişnui Berlinul cu tradiţia decât Viena cu maşina.

Viaţa noastră va deveni mai confortabilă dacă ne vom concentra într-o nouă întreprindere; căci evoluţia tehnică serveşte simplificării vieţii şi deci confortabilităţii. Numai acolo, unde viaţa era deja confortabilă, ea putea deveni inconfortabilă datorită maşinii. De aceea e lipsit de rost să contactezi pe cineva telefonic într-un oraş în care curierii îţi sunt pururi la îndemână, iar automobilul în care te urci trebuie mai întâi uns şi al cărui şofer fie îşi ia gustarea, fie e dus de-acasă. Este o nebunie însă să arunci totul în spatele comodităţii. Maşina a dat naştere haosului.

Cunosc o ţară unde automatele au duminica liberă şi nu funcţionează în cursul săptămânii.

Viziunea vieţii vieneze. Numai de aş putea avea viziuni! Dar nu e loc pentru aşa ceva de creierele halucinatorii între care trăiesc. Nu e locul acesta ospiciul unei lumi întregi? Când vreo prospătură ajunge

aici, o individualitate îi cară geamantanul într-o cameră separată, unde personalităţi verzi îl fixează în tăcere, fără chef sau curiozitate. Cel ce poartă bagajul ne tălmăceşte asta prin cuvintele taxă de irosire, iar noi aproape că înţelegem că e vorba de o taxă de mirosire. În acest dialect, el ar putea spune chiar ta twam aşi. Căci ştiinţa lipsei de sens a vieţii exterioare te întâmpină la intrare. Atunci se aude un urlet. Se naşte fiindcă un filosof este obligat să călărească un murg, din faţa căruia filosofii întâlniţi în cale nu vor să se dea la o parte, şi acest urlet se transformă într-o dispută pe tema faptului că nu eşti suficient de dezinteresat şi pe aceea că unui om, care e tată de familie şi care oricum nu vrea să te înşele, tu îi împuţinezi mijloacele necesare pentru a-şi asigura o viaţă liniştită. Ştiu asta. Eu sunt un instrument în mâna înalţilor organizatori. Ca pasager, exist pentru birjari. Dacă mă tocmesc pentru o cursă şi dacă reuşesc să deschid cu mâna portiera şi apoi să o închid la loc, atunci precis ea se va mai deschide încă o dată, graţie unei alte personalităţi, una cu picioarele goale, care o lasă în lături, ca să intre vântul şi ploaia, cerându-mi pe deasupra pentru toate astea o recompensă. Ca iubitor al bucatelor, exist pentru proprietarii de restaurante, care vor şi ei să le meargă afacerea. Ca om furat, pentru Poliţie. Ca cetăţean, pentru Stat. Ca fumător, un foc vă rog. Ca persoană particulară, servesc celui ce-i place să se uite. Singura compensaţie de care mă bucur este că pot număra şi eu firele albe de le tâmpla domnului Pollak. Mă simt ca şi cum aş face parte dintr-un public de teatru care, în antract, se dezintegrează într-o mulţime de persoane cunoscute, care schimbă între ele noutăţi de familie. Aud întrebarea: „Cum, anul acesta nu v-aţi dus la St. Moritz?”, asigurarea: „Ăsta câştigă binişor…”, constatarea: „Bunzi s-a botezat.”, exclamaţia:

„Să vă zic eu despre Kramer!”. Fug într-un izolator pentru a telefona. Aici sunt singur şi recepţionez zgomotele întregului oraş. Un ocean al nebuniei se orchestrează în receptor. Rezervaţi nr. 26, dublă, tu, auzi tu, salut-o pe Steffi 9982 – 9182? – 9982 – deci 9983 – Faceţi-mi o dată legătura cu postul III nr. 437. Dar sunteţi deja conectat cu postul II nr. 525… Oraşul stă la picioarele fiecărui locuitor al său. Fiecare pare să-şi înconjoare sectorul într-un fel particular, acoperit cu vie, însorit, seducător şi meritoriu. Nu există ansambluri, actori muţi, mase. Procesiunile constau în cântăreţi la opera imperială, care s-au declarat dispuşi să cânte în cor spre beneficiul fondului de pensii. De Unu Mai deosebesc o femeie grasă de una subţire, un bărbat subţire de unul gras. Trăiesc cu toţii de parcă ar fi scoşi la iveală cu plugul din poveste. Cine merge stă. Caii atârnă în aer. Sau îşi încrucişează voioşi picioarele, ca şi căruţaşii. Strada Ring e barată de o mustaţă bine răsucită. Nu se poate trece fără să te loveşti de ea. Viaţa ţi se duce înainte ca ea să se fi dat la o parte. Bărbatul e mai înalt decât casa din fundal. El acoperă cerul. Viaţa, de jur-împrejur, e moartă. Treceam printr-o stradă Kärtner8 prelungită. Un nor de fum se ridica în noapte. Treptat se iveau contururile. Acolo se afla o şaretă, în mijlocul străzii. Sunt întrebat dacă vreau să urc. M-am împuşcat.

În româneşte de TINU PÂRVULESCU

8. Strada comercială a Vienei.

Franz Kafka (1883 – 1924) – scriitor praghez de limbă germană, provenind dintr-o familie evreiască din Boemia. Face studii de drept la Praga, pe care le încheie în 1906. Lucrează la diverse societăţi de asigurare. Participă activ în cercurile moderniste ale Pragăi, alături de Max Brod, Alfred Kubin, Johannes Urzidil, Franz Werfel. În 1917 se îmbolnăveşte de tuberculoză, boală care îi va aduce sfârşitul. Din 1908 începe să publice, fără încredere în sine, proză scurtă, încurajat de prietenul, biograful şi editorul său, Max Brod. Cea mai mare parte a operei, în bună măsură tradusă în limba română, atât ficţiunea cât şi memorialistica, este publicată postum. Câteva titluri: Das

Urteil (Verdictul), 1916, Die Metamorphose (Metamorfoza), 1916, Die Strafkolonie (Colonia penitenciară), 1919, Der Procefi (Procesul), 1925, Das Schlofi (Castelul), 1926, Amerika (America), 1927.

Între scrierile autobiografice ale lui Franz Kafka şi opera sa de ficţiune există o strânsă legătură. În primul rând una de valoare, jurnalele fiind capodopere pe măsura Castelului sau Metamorfozei, Diferenţele dintre acestea ţin mai degrabă de redactare, de expresie. Dincolo de mărcile autoreferenţialităţii, le unifică însemnătatea actului de a scrie, cu totul vital pentru omul Kafka. Fie că transcrie întâmplările zilei, fie că îşi transcrie visurile sau reveriile, jocurile imaginaţiei, adevăratul său eu, cel cu care îşi doreşte să se identifice, este cel de hârtie, care există liber, creator, în pagina scrisă. Jurnalele reprezintă un amestec de ficţiune şi realitate, ca de altfel şi bele-tristica. Fragmentul ales nu este unul reprezentativ pentru jurnalul kafkian, care atunci când nu fabulează, când nu reţine gânduri sau reflecţii privind arta şi literatura, se preocupă cu precădere de stările interioare, de sănătate, de propriul scris. Iată-l aici pe Kafka ieşind din rutina însemnărilor zilnice: o călătorie la graniţa estică a Imperiului. (Tinu Pârvulescu)

Franz Kafka o călătorie.

25 ÎI [1915]

După zile întregi cu interminabile dureri de cap, în fâne, ceva mai liber şi mai încrezător. De-aş putea fi un altul, care să-mi urmărească desfăşurarea vieţii, concluzia ar fi că totul trebuie să se încheie în nimic, că totul e lipsit de sens, o viaţă epuizată de o îndoială fără sfârşit, creativă doar în ceea ce priveşte autoflagelările. Dar, ca părtaş la ea, eu sper.

I III 15.

Cu mare greutate, după săptămâni de pregătiri, cu frică, iau decizia de a-mi schimba domiciliul, nu chiar cu motiv; e suficientă linişte aici, atâta doar că, nelucrând prea bine, n-am putut pune la încercare nici liniştea, nici neliniştea. Hotărârea de a mă muta mi-a venit mai ales

dintr-o neliniște interioară. Îmi doresc tortura, să-mi modific mereu starea, îmi place să cred că salvarea constă tocmai în această suită de schimbări, mai ales în astfel de schimbări, cele mici, care îi ameţesc pe ceilalţi, iar pe mine, pe de altă parte, m-ar putea pregăti, adunându-mi cu mari eforturi puterile raţiunii, pentru acea mare schimbare de care, probabil, am nevoie.

Fac schimb de locuinţă, cea nouă, în multe privinţe, mai rea. Oricum, astăzi, prima (sau a doua) zi în care aş fi putut lucra chiar bine, de n-ar fi fost puternicele dureri de cap. Am scris o pagină în viteză.

ÎI III 15.

Cum trece vremea, zece zile şi nu am ajuns nicăieri. Nu pot să răzbat. Îmi iese câte o pagină, dar nu mă pot ţine, ziua următoare sunt lipsit de putere.

Evrei răsăriteni şi evrei occidentali. O seară1. Dispreţul evreilor răsăriteni faţă de cei ai locului. Îndreptăţirea acestui dispreţ. Ce bine cunosc răsăritenii temeiul acestui dispreţ; occidentalii, nu. De ex.

— Franz Kafka, Tagebucher, Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1990 (fragmente).

1. A doua seară de discuţii cu titlul Răsărit şi Apus, organizată de Asociaţia Populară Evreiască, la 12 martie 1915. (Notele, atunci când nu se indică, sunt cele ale editorilor germani, inclusiv completările în paranteze.)

optica îngrozitoare, exagerată, de râsul lumii, prin care mama încearcă să intre în competiţie cu fâii ei. Însuşi Max2, insuficienţa, slăbiciunea cuvântării sale, încheie-haina, descheie-haina, şi aici e nevoie de bunăvoinţă. împotrivă, un oarecare Wiesenfeld, închis într-o hăinuţă jalnică: un guler care n-ar putea arăta mai murdar decât purtat ca guler de sărbătoare; azvârle pe de şi pe un, da şi nu. Un zâmbet drăcesc şi neplăcut pe gură, sălbatic şi stânjenit. Cel mai bun însă, cel mic; plămădit din instrucţie, o mână în buzunarul pantalonilor, cealaltă te chestionează pătrunzător, fără sfârşit, pentru ca apoi să demonstreze ceea ce era de demonstrat. Voce ca de canar.

Umple cu fârişorul vorbirii canalele labirintice săpate cu fierul roşu, de tortură. Aruncarea capu-lui. Eu, ca de lemn, un cuier împins în mijlocul sălii. Şi totuşi, speranţă.

13 [martie 1915]

O seară: la ora 6, întins pe canapea. Dormit până la 8. Nu sunt în stare să mă ridic, aştept o bătaie de ceas, moţăi, nu aud nimic. La nouă, trezirea. Nu m-am mai dus acasă pentru cină, nici la Max, unde se ţine o întrunire. Motive: taxele de poartă3, lipsa poftei de mâncare, frica de întoarcerea noaptea târziu, înainte de toate, gândul că n-am scris nimic ieri, că mă îndepărtez tot mai tare, că mă aflu în primejdia de a pierde tot ce am obţinut cu trudă în ultima 1/2 an. Dovada, am scris 1 nenorocită de pagină şi 1/2 la o poveste repudiată pentru totdeauna, apoi l-am citit pe Herzen4, pentru a mă lăsa sedus de el, plin de o îndoială cauzată cu siguranţă de lipsa de chef a stomacului. Norocul primului său an de căsnicie; mă îngrozeşte să am un astfel de noroc, marea viaţă din cercurile sale, Beliński, Bakunin – zi de zi, în blană, pe pat6.

Câteodată, sentimentul nefericirii, ca o sfâşiere şi, în acelaşi timp, convingerea necesităţii acestuia, a unui obiectiv realizat dând curs tentaţiei nefericirii (acum influenţat de Herzen, dar mi se întâmplă şi aiurea).

14 [martie 1915]

Înainte de masă: până la 11 1/2 în pat. Amestec de gânduri care se ridică lent şi se fixează într-o formă neverosimilă. După-amiază, citit (Gogol, Studiu despre lirică), seara, plimbare cu gândurile de azi dimineaţă, persistente, dar nu prea demne de încredere. Şed în parcul

2. Max Brod.

3. Proprietăreasa impusese locatarilor o taxă pentru deschiderea, închiderea şi încuierea porţii de la intrare pe timpul nopţii.

4. Kafka face referire la lectura capitolelor XVI şi XVII din Memoriile lui Alexandr Herzen.

5. „Bakunin deveni, după absolvirea şcolii de artilerie, ofâţer de gardă. Se povesteşte că, de supărare,

tatăl său făcu tot posibilul să îl transfere în armată; ajuns cu regimentul într-un sat izolat al Rusiei albe, Bakunin se sălbătici tot mai mult, începu să evite oamenii, îşi neglija serviciul şi zăcea zile întregi în blana sa, pe pat" (din Herzen, op. cit., p. 298).

O CĂLĂTORIE 253

Chotek. Cel mai frumos loc din Praga. Ne cântă păsările, castelul cu galeria6, copacii bătrâni cu frunzişul de anul trecut încă atârnând, semiîntunericul. Mai târziu vin Ottla7 şi D.

17 [martie 1915]

Urmărit de zgomot. O cameră frumoasă, mult mai prietenoasă decât în strada Bilek. Sunt atât de dependent de privelişte, care aici este atât de frumoasă, biserica Tyn. Dar gălăgie mare de maşini jos, cu care totuşi mă obişnuiesc. Imposibil însă a mă deprinde cu zgomotul după-amiaza. Din când în când, o bubuitură în bucătărie sau pe hol. Deasupra, pe duşumea, o bilă rulează neîntrerupt, ca la popice, către nicăieri, apoi, jos, pian. Ieri seară – relativ linişte, lucrat puţin, promiţător (procurorul adjunct), astăzi, început cu poftă, dintr-odată, lângă sau dedesubt, o petrecere atât de gălăgioasă că mă copleşeşte; luptat puţin cu gălăgia, apoi, cu nervii vizibil sfâşiaţi, întins pe canapea; după ora 10, linişte, dar nu mai pot să lucrez.

23 III 15.

Nu sunt în stare să scriu niciun rând. Tihna de ieri, din parc, şi astăzi, din piaţa Carol, cu în larg de Strindberg. Gol pe dinăuntru, ca o scoică pe plajă, pot fi oricând strivit de greutatea unui călcâi.

25 [martie 1915]

Ieri, expunerea lui Max Religie şi naţiune. Citate din Talmud. Femeia din Lvov. Evreul occidental care s-a asimilat hasidismului, ghemotocul de vată din ureche. Steidler8, un socialist, o barbă lungă, lucitoare, tăiată drept. Arta de care se entuziasmează partizan evreicele răsăritene. Grupul de evrei răsăriteni la sobă. Gotzl9, în caftan, fireasca viaţă evreiască. Rătăcirea mea.

9 IV 15.

Tortura în locuinţă. Nelimitată. Lucrat bine câteva nopţi. De s-ar putea să lucrez în timpul nopţilor! Astăzi, datorită gălăgiei, deranjat din somn, de la muncă, de la toate.

14 IV 15.

Orele despre Homer pentru fetele din Galiţia10. Cea cu bluza verde, faţă ascuţită şi severă. Când vrea să vorbească, ridică mâna îndoită

6. Este vorba despre castelul Belvedere şi împrejurimile sale, a cărui galerie oferă o panoramă a Pragăi şi a Hradşin-ului.

7. Sora lui Kafka.

8. Steigler.

9. Getzler.

10. Max Brod ţinea săptămânal un curs de o oră şi jumătate de literatură universală. În marea parte a timpului studiau Iliada. (Max Brod, Şcoala de necesitate pentru refugiatele galiţiene la Praga, în „Judische Rundschau", 21 iulie 1916).

din cot, în unghi drept; mişcări precipitate la îmbrăcare; când ridică mâna şi nu e numită, se ruşinează şi îşi întoarce faţa. Fata puternică, tânără, îmbrăcată în verde, la maşina de cusut.

27 IV 15.

În Nagy Mihály11 împreună cu sora mea12. Incapabil să trăiesc între oameni, să le vorbesc. Permanentă cufundare în mine, atenţie, obtuz, lipsit de gânduri, înfricoşat. Nu am de împărtăşit nimic, niciodată, nimănui.

Călătorie la Viena. Atotştiutorul, preaînţeleptul, atât de călătoritul vienez, lung, cu barba blondă, picior peste picior, citeşte „Az Est" 13, îngăduitor, dar reţinut, aşa cum observăm eu şi E. (în ceea ce-l priveşte stăm amândoi în acelaşi fel la pândă). Zic: „Ce experienţă mare de călător aveţi!" (el ştie toate legăturile de tren de care avem nevoie dar se va vedea mai târziu că indicaţiile nu sunt prea corecte, cunoaşte toate liniile de tramvai electric din Viena, mă sfătuieşte cum să telefonez la Budapesta şi

Banoveşeţ, cunoaşte dispoziţiile privind bagajele, ştie că scapi mai ieftin la plată dacă iei cu tine bagajele în taximetru), la care el nu răspunde nimic, ci şade nemişcat, cu bărbia în piept. Fata din Zizkov14, schimbătoare, vorbăreaţă, dar rareori în stare să răzbată, anemică, un corp lipsit de valoare, nedezvoltat, şi nici măcar în stare să se mai dezvolte. Doamna din Dresda, cu o faţă de Bismark, se remarcă mai apoi ca vieneză. Vieneza cea grasă, soţia unui redactor al „Timpului" 16, multă ştiinţă de gazetărie, vorbă limpede, împărtăşeşte de cele mai multe ori, spre marea mea repulsie, propria mea opinie. Eu, mai tot timpul mut, nu găsesc nimic de spus, războiul nu-mi trezeşte, în acest cerc, nici cea mai banală părere. Viena-Budapesta. Cei doi polonezi, locotenentul şi doamna, coboară curând, îşi şoptesc la fereastră, ea palidă, nu prea tânără, cu faţa suptă, de multe ori cu mâna pe şoldurile strânse de haină, fumează mult. Cei doi evrei unguri, cel de la fereastră seamănă cu Bergmann; unul sprijină cu umărul capul celuilalt care doarme. Întreaga dimineaţă, cam de la ora 5, discuţiile despre afaceri, îşi trec din mână în mână socoteli şi scrisori, din servietă sunt trase afară mostre de tot felul. În faţa mea, un locotenent ungur; adormit, cu o faţă goală, oribilă, gura deschisă, nas comic; dis de dimineaţă, în timp ce ne vorbeşte despre Budapesta, transpirat, cu ochii lucind, cu o voce ambalată, în care se transpune întreaga sa persoană. Lângă, în compartiment, evreii din Bistriţa

11. Comună în comitatul Zemplin, pe linia Sâtoralje-Ujhely-Pfemyst.

12. La 22 aprilie 1915, Kafka, împreună cu soţia sa Elli, îşi vizitează cumnatul, Karl Hermann, în localitatea maghiară carpatină Nagy Mihály unde se afla în serviciul militar. În vreme ce Elli Hermann rămâne, Kafka se întoarce singur, la 27 aprilie, la Praga.

13. „Seara", cotidian budapestan.

14. Suburbie a Pragăi.

15. „Timpul", cotidian vienez.

Întorcându-se acasă. Un bărbat la mai multe femei.

Află că până şi Koros Mezo16 a fost închis traficului civil. Vor trebui să călătorească 20 de ore sau chiar mai mult cu căruţele. Povestesc despre un om care a tot amânat să plece din Rădăuţi până când ruşii erau atât de aproape, încât nu i-a rămas altă posibilitate decât să ia loc pe ultimul tun austriac. Budapesta.

Tot felul de informaţii referitoare la legăturile cu Nagy Mihály; cele mai pesimiste, cărora eu nu le dau crezare, se dovedesc a fi şi cele mai corecte. Husarul din gară, într-o haină de piele cu fireturi, dansează, ridicându-şi picioarele ca un cal la inspecţie. Îşi ia rămas bun de la o doamnă. O întreţine uşor şi fără întrerupere, dacă nu prin vorbe, atunci prin mişcări de dans sau manevre ale sabiei. O urcă o dată sau de două ori pe treptele vagonului, din preventivă îngrijorare, căci trenul ar putea să plece; mâna aproape sub umărul ei. E de înălţime medie, are dinţi puternici, mari, sănătoşi; croiul şi talia accentuată a hainei de piele dau un aer femeiesc prezenţei sale. Zâmbeşte mult, în toate direcţiile, un zâmbet formal, inconştient, fără rost, simplă dovadă a firescului lipsit de cusur şi pururi existent al fiinţei sale, produs al onoarei ofâţereşti.

Perechea de bătrâni despărţindu-se în lacrimi. Sărutări nenumărate, repetate fără motiv, aşa cum cineva la ananghie îşi scoate mereu câte o ţigaretă. Comportament familiar, fără a ţine cont de locul în care se află. Cam aşa trebuie să meargă lucrurile zi de zi în dormitor. Trăsăturile feţei sale nu mai pot fi în niciun chip observate, o femeie bătrână, insignifiantă; dacă îi priveşti mai atent faţa, dacă se încearcă a i se privi faţa mai cu atenţie, trăsăturile ei se dizolvă şi nu rămâne decât o vagă amintire a unui amănunt anonim şi minor: un nas roşu sau nişte ciupituri de vărsat. El are o barbă căruntă, nasul mare şi urme adânci de vărsat. Pelerină rotundă şi baston. Se stăpâneşte, deşi e foarte emoţionat. Încercând o glumă melancolică, o prinde pe bătrână de bărbie. Ce vrăjitorie tainică în apucarea de sub bărbie a unei femei. În sfârşit, se privesc unul pe celălalt în ochi, plângând. Nu la asta se referă, dar s-ar putea formula cam aşa: până şi acest mic şi

nenorocit noroc, legătura dintre doi oameni bătrâni, se distruge datorită războiului.

Uriaşul ofâţer german mărşăluieşte având atârnate de el diverse obiecte din dotare, la început prin gară, apoi prin tren. E pietrificat de atâta băţoşenie şi volum; faptul că se mişcă e aproape uimitor. În faţă soliditătii taliei, a lăţimii spatelui, a alcătuirii suple a întregului, trebuie să caşti larg ochii pentru a-l putea cuprinde dintr-o privire.

În compartiment, două evreice maghiare, mamă şi fiică. Seamănă, mama, o apariţie mai plăcută, fiica, o rămăşiţă jalnică, dar orgolioasă. Mama, o faţă lată, frumos elaborată, pe bărbie, câteva fire lânoase. Fiica, mai mică, faţa ascuţită, piele impură, rochie albastră şi un fel de bluză trasă peste sânii lamentabili.

Soră de la Crucea Roşie. Foarte sigură pe sine, hotărâtă. Călătoria ei pare cea a unei întregi familii. Fumează şi merge în susul şi în josul

16. Câmpia Criş, sat în comitatul (pe atunci unguresc) Maramureş, în zona de graniţă cu Galiţia.

culoarului, ca şi tatăl; sare, ca un puştan, pe banchetă pentru a-şi scoate ceva din rucsac, îşi taie, ca o mamă, cu atenţie, carnea, pâinea, portocala, îşi scoate la vedere picioarele, întinzându-le pe bancheta de vizavi, cizmele galbene, ciorapi galbeni, întinşi. Nu ar avea nimic împotrivă să i te adresezi, începe chiar ea să întrebe despre munţii din depărtare, îmi oferă chiar ghidul ei ca să-i pot căuta pe hartă. Zac fără chef în colţul meu, adun în mine repulsia de a o descoase aşa cum ar vrea, deşi îmi place foarte mult. O fată puternică, bronzată, la o vârstă nedefinită, piele dură, buza de jos răsfrântă, haine de călătorie, iar dedesubt, cele de spital, o scufie moale, voit trasă cu putere peste părul împletit strâns. Pentru că nu e întrebată, începe ea, fragmentar, să povestească despre sine. Sora mea, care, după cum aveam să aflu mai târziu, nu o plăcuse deloc, o ajută puţin. Călătoreşte la Satoralja Ujhel17, unde îşi va afla următoarea destinaţie. Cel mai drag fiindu-i acolo unde este cel mai mult de lucru, pentru

că acolo timpul trece cel mai repede (sora mea trage de aici concluzia că e nefericită, lucru pe care eu nu-l consider real). Trăim tot felul de experienţe, unul, de exemplu, a sforăit insuportabil în somn, a fost trezit şi rugat să ţină cont de ceilalţi suferinzi; o promite, dar, abia întors la somn, reîncepe şi îngrozitorul sforăit. Era foarte distractiv. Ceilalţi bolnavi aruncau cu pantofi în el; zăcând în colţul camarei, era o ţintă greu de ratat. Trebuie să fii sever cu bolnavii, altfel nu se poate să-ţi faci treaba. Da, da, nu, nu, numai să nu te încurci cu ei. Fac şi eu aici o remarcă tâmpită, dar specifică mie, o remarcă strecurată, vicleană, colaterală, impersonală, neimplicată, neadevărată, de departe, provenită dintr-o ultimă şi bolnăvicioasă nevoie, influenţat de asemenea de spectacolul după Strindberg18 de aseară, că femeilor trebuie să le facă bine un astfel de rol. Ea nu pare să audă sau trece peste ceea ce am spus. Sora mea, desigur, preia exact sensul cu care eu îmi lansasem replica şi râde. Alte poveşti, despre un bolnav de tetanos care nu voia să moară.

Şeful de gară ungur, care urcă mai târziu împreună cu băiatul său. Sora medicală îi oferă copilului o portocală. Copilul o ia. Apoi îi dă şi o bucată de marţipan. îi atinge buzele cu el, dar copilul refuză. Spun: „Nu-i vine să creadă”. Sora repetă cuvintele mele. Foarte plăcut.

În faţa ferestrelor, Tisa şi Bodrog-ul, cu apele lor umflate de primăvară. Peisaje marine. Raţe sălbatice. Munţi cu vin de Tokay. Lângă Budapesta, dintr-odată, între câmpiile arate, o poziţie militară întărită, semicirculară. Reţele de sârmă ghimpată, adăposturi amenajate cu grijă, bănci impecabile. O expresie misterioasă pentru mine: „Adaptat la teren”.

La definirea terenului îţi trebuie un instinct de patruped.

Hotel murdar în Ujhel. În cameră totul e decrepit. Pe noptieră, scrumul ultimului locatar. Curăţenia paturilor, superfâcială. Încerc să obţin, la două comandamente diferite, permisiunea de a folosi trenuri

17. Satoralja Ujhely, capitală a comitatului Zemplin (Kafka ortografiază greşit) (nota trad.).

18. Tatăl de August Strindberg.

militare. Ambele în încăperi confortabile, mai ales cel din urmă. Contrastul militari-funcţionărime. O indubitabilă preţuire a muncii scrisului: o masă cu pană şi călimară. Uşa de la balcon şi fereastra, deschise, canapea confortabilă. Într-o dependinţă cu perdea din curtea interioară, zgomot de vase. Se serveşte gustarea. Cineva – după cum voi afla mai târziu, locotenent colonelul – dă la o parte perdeaua pentru a vedea cine aşteaptă aici. Zice: „Trebuie să ne câştigăm şi noi pâinea”, îşi întrerupe gustarea şi vine la mine. Deşi nu obţin nimic, trebuie să mă întorc până acasă, pentru a-mi lua şi cea de a doua legitimaţie. Numai pe aceasta îmi poate fi scrisă permisiunea de a folosi trenul poştal de mâine, o înlesnire absolut inutilă. Zona gării, rurală, piaţa în paragină (monumentul lui Kossuth, cafenelele cu muzică ţigănească, cofetăria, un elegant magazin de pantofi, publicitate la ziarul „Az Est”, un soldat semeţ, cu o singură mână, plimbându-se cu mişcări îngroşate, o litografie în culori violente reprezentând victoria germană, cercetată cu atenţie timp de 24 de ore cât mi-e dat să mă învârt pe acolo; întâlnit pe Popper 19. Seara, la cafenea, plin de civili, oameni din Ujhel, simpli şi totuşi străini, parţial suspecţi, nu doar pentru că e război, ci pentru că nu îi înţelegi. Un preot militar citeşte de unul singur ziarele. Înainte de masă, soldatul german, tânăr şi frumos, în restaurant. Comandă tot felul, fumează trabuc gros, apoi scrie. Ochii severi, dar juvenili, o faţă limpede, regulată, bine rasă. Îşi ia apoi raniţa pe umeri. L-am revăzut mai târziu, salutând, dar nu mai ştiu unde.

3 V [1915]

Absolută indiferenţă şi obtuzitate. O fântână secată. Apă numai la o adâncime de neatins, şi nici măcar acolo ceva sigur. Nimic, nimic. Nu înţeleg viaţa din Dezbinat de Strindberg; ceea ce el numeşte frumos, mie îmi repugnă,

într-o relaţie cu mine. O scrisoare către F.20, falsă, neexpediabilă. Ce mă reţine de la a avea un trecut sau un viitor? Prezentul e himeric, nu stau la masă, mă învârt doar în jurul ei. Nimic, nimic. Pustietate, plictiseală, nu, nici plictiseală, nici pustietate, ci lipsă de sens, slăbiciune. Ieri, în Dobrichowitz.

În româneşte de TINU PÂRVULESCU

19. Probabil Ernst Popper, din cercul lui Franz Werfel şi Willi Haas.

20. Felice Bauer.

Hermann Bahr (1863 – 1934), născut la Linz, face parte dintre primii reprezentanţi ai modernismului vienez. Prozator, dramaturg, eseist, publicist şi critic literar, Bahr este, prin întreaga activitate şi operă, seismograful perfect al timpurilor sale. Trecând de la natu-ralism, prin impresionism, simbolism şi expresionism, pentru a se devota apoi vechii tradiţii catolice, autorul nu-şi trădează, totuşi, niciun moment devotamentul faţă de creaţia angajată social. Spirit universal şi liberal, Bahr crede în salvarea politică a Austriei prin apropierea de celelalte state puternice din Vest şi subscrie ideii de „State Unite ale Europei”. Jurnalele lui încep în anul 1884, când viitorul scriitor se înscrie la Academia de Studii Economice din Berlin. Se transferă, pe rând, la Viena, Graz şi Cernăuţi, pentru ca apoi, renunţând la facultate, să trăiască doi ani la Paris. Între 1892 şi 1912, Bahr a jucat un rol important în viaţa culturală a Vienei, unde împreună cu prietenii Hofmannsthal, Schnitzler, Hugo Wolf, Gustav Klimt şi duşmanul – Karl Kraus, a contribuit la impunerea modernismului. Se mută la Salzburg şi, în 1921, la München, unde rămâne până la sfârşitul vieţii.

Lui Hermann Bahr i se poate reconstitui viaţa aproape zi cu zi, el neîncetând să scrie decât în 1933, anul anterior morţii. De fapt, există două jurnale paralele: jurnalul scris pentru a fi publicat, începând din 1904, şi jurnalul intim, „privat”, incredibil de asemănător cu primul, din care o parte se află şi astăzi, depozitată în lăzi, în stare de manuscris, la Biblioteca Naţională a Austriei.

Departe de a conţine introspecţii sau detalii scandaloase, jurnalele lui Bahr sunt chiar dezamăgitoare din punct de vedere informaţional, fiind, în marea lor majoritate, proiecte de lucrări, schiţe ideologice şi descrieri fruste ale întâlnirilor cu oameni, piese de teatru sau cărţi. Fragmentul de faţă este inclus în cele aproape 500 de pagini de jurnal din 1903, an în care, revenindu-şi după o operaţie grea din ianuarie, autorul îşi dedică întregul timp proiectelor culturale. (Ioana Copil-Popovici)

Hermann Bahr Profetul modernilor

*

18 septembrie

Wămdorfer1 îmi scrie în legătură cu eseul meu împotriva criticilor adresate lui Klimt2. Cu ce pasiune! E nebunie curată. De ce această ură?... Bruckner, Hugo Wolf... în genul lui Schopenhauer, dar cu o caracteristică mai degrabă austriacă – masochismul. Ar fi de ajuns să arătăm ce înseamnă Klimt pentru arta noastră şi pentru cea europeană. Presa e relativ neamestecată; în cazul de faţă e vorba, însă, de josnicia maselor. Ce simplu i-ar fi să devină un pictor de kisch-uri şi să molipsească sute de mii! El este o forţă morală şi un exemplu: e surprinzător că ţara asta pierdută a putut produce un astfel de om. Pe lângă el, tot ce se creează în Austria la ora actuală pare infim. Minor. Chiar proprii mei prieteni. Poate că starea aceasta de fapt se datorează idiosincraziei învăţaţilor noştri şi scepticismului „ignoranţei", cum îl numea Schopenhauer – un austriac nu poate fi un geniu.

Esenţa lui [Klimt, n.t.] constă în combinaţia dintre farmecul uşor cochet şi realitatea impunătoare care îi provoacă imaginaţia, făcând-o prolifică şi de o intensitate incredibilă. El este pictorul viselor – doar în vis avem senzaţia de plutire într-o lume imaginară care, în acelaşi timp, pare mai palpabilă decât orice realitate.

20 septembrie

„Călăii" 3 mi-au programat Mama4. Redacţia a fost uimită că permit un astfel de lucru în starea mea actuală. Despre asta doresc să vorbesc şi la conferinţă, şi anume

despre faptul că şi lui Schnitzler i s-a luat în nume de rău publicarea Horei5 după câştigarea premiului Bauemfeld. „Lumea crede, se pare, că ni se poate închide gura cu

— Hermann Bahr, Prophet der Moderne. Tagebücher 1888 – 1904, Bohlau Verlag, Wien, 1987 (fragmente).

1. Friedrich Wămdorfer – prieten al lui Hermann Bahr. (N. trad.)

2. Gustav Klimt (1862 – 1960) – pictor vienez.

3. „Călăif – H. Bahr se referă la o trupă de teatru din München.

4. Mama (Die Mutter) – piesă de teatru în trei acte a lui H. Bahr.

5. Hora (Reigen) – piesă a lui Schnitzler, publicată în 1900.

posturi importante şi omagii. Se înşală. Nu dăm doi bani pe toate poziţiile şi omagiile lor, care ar avea un sens pentru noi doar în măsura în care ar putea asigura o reeditare a productivităţii noastre, a umilei noastre productivităţi”.

21 septembrie

Timp frumos. Am dictat Maestrul6. Am discutat cu Kolo7 şi Wămdorfer cartea despre Klimt. La Teatrul Naţional, Minna von Barnhelm.

30 septembrie

Timp frumos. Foarte cald, aproape sufocant. Am continuat între era. Am fost la Meistersingern.

1 octombrie

Am terminat între ei. A fost pe la mine Dr. Hollander să mi se plângă de dezordinea de la Reinhardt. Contele Seebach şi Possart îmi solicită Maestrul, a cărui formă completă trebuie să le-o înmânez în decurs de 14 zile. Îi scriu pe larg lui Reinhardt, trimit Maestrul la Dresda, îi cer părerea lui Lange despre între ei.

15 octombrie

O dimineaţă perfectă de toamnă. O ceaţă densă prin care, treptat, pătrunde soarele. Frunzele prind culoare. Frig. Am fost la Julius Bauer căruia, împreună cu

Burkhard, i-am oferit, cu ocazia celei de a 50-a aniversări, un Lavater, ediţie princeps.

18 octombrie

A fost Halbe pe la mine, patru ore. Arată mulţumit. S-a îngrăşat, graba lui apucată şi bâlbâită nu-i permite să răsufle sau să-şi termine măcar propoziţiile, făcându-l şi mai caraghios. îl iau puţin peste picior cu faptul că, de curând, mi-a povestit doctorul Feld despre el că ar fi regele München-ului, cu revista lui „Freistatt", cu teatrul – Theater – şi rivalul său, Wedekind.

Se lasă uşor iritat, dar se amuză totuşi, până la urmă, şi începem să vorbim despre Wedekind, care îi este, de fapt, prieten intim, dar care, cu toate astea, nu se poate abţine să nu comploteze împotriva lui, a lui Halbe. Tatăl lui Wedekind, un paşoptist bătrân, materialist

6. Maestrul (Der Meister) – piesă de teatru a lui H. Bahr, scrisă în 1903.

7. Koloman Moser – artist vienez şi prieten al lui H. Bahr.

8. Între ei (Unter Sich) – piesă de teatru a lui H. Bahr, scrisă în 1903.

până în măduva oaselor, un cap de matematician, a stat mai întâi în Orient, apoi în America (familia e de origine din Hanovra, ginerele lui Gangshofer fiindu-i rudă), unde s-a căsătorit cu o ţigancă, pe jumătate evreică, se pare (ea mai trăieşte, locuia înainte cu Erika, acum este în Elveţia), ulterior a revenit în Europa şi şi-a cumpărat un domeniu în Elveţia. După moartea lui, Frank toacă rapid moştenirea, mai ia şi de la sora lui pentru a se complace în propria legendă negativă, când, de fapt, el este o persoană cu simţ etic şi suferind profund.

Îmi povesteşte despre Hartleben, la care a stat o lună în primăvară. Acesta şi-a regăsit o iubită din tinereţe, măritată cu un profesor, care, pentru că ea avea bani, nu voia să divorţeze. Aşa că Hartleben a plecat cu ea în Italia şi, în fiecare dimineaţă, îi scriau profesorului o vedere în care îi povesteau ce bine se simt şi ce plăcut îşi petrec

nopţile împreună. Astfel că sărmanul a mers totuşi, cu pachetul de vederi sub braţ, să divorţeze. Ce s-au mai amuzat judecătorii! Şi mi-a mai povestit cum femeia, în stil berlinez, i-ar fi spus fostului soţ după pronunţarea divorţului: „Nu vrei să bem o sticlă de Mosela în cinstea despărţirii?”. Iar acesta ar fi răspuns: „Dacă faci tu cinste”. Şi coborâră în cârciumă.

23 octombrie

Frig. Plouă oribil. Voi pleca la Berlin. Hotel Ringner. Mă aşteaptă doctorul Erich Freund. Citesc în „Sala prietenilor societăţii literare”. La ora 11 plec la Berlin.

24 octombrie

„Hotel de Rome”. La nouă şi jumătate sunt la repetiţia Electrei la Teatrul Mic. Îmi place mult metoda lui Reinhardt de a-i pune pe actori în temă recitând şi jucând rolul fiecăruia, în stilul propriu acestuia, uşor exagerat. La „Hotel de Russie”, cu Dormann şi Jennie Rauch. În „Hotel de Rome”, un moment cu Hauptmann, doamna Grete şi Fred. În Cafe Victoria, cu Reinhardt, Cahane, Hollander; rezolv toate neînţelegerile cu Hugo. Îi telegrafiez acestuia să vină.

Seara: afacerea e afacere. Basserman a fost sublim, până şi Triesch m-a impresionat. Am mers apoi cu Brahm în „Savoy”; acesta acceptă Maestrul, dar cu Rittner ca protagonist, în timp ce pe Basserman îl propune în rolul japonezului.

25 octombrie

La Pădurea Verde. Am mers cu Harden, pe care l-am găsit foarte întinerit, vesel, mulţumit de sine aproape copilăreşte; vorbim de Viena, Sundermann, Wolfgang Heine. Pe urmă merg la Reinhardt, unde cinez cu Eysold, Lucia Hoflich, Sender, Felix Hollander şi soţia, Fred şi Kahane. Seara, la teatru, Salomé şi Kammersänger.

30 octombrie

La postul de poliţie mi se comunică ridicarea cenzurii aplicate Horei, dar pe răspunderea mea, în sensul că trebuie să mă declar pregătit să suport consecinţele unui

scandal produs de posibilii „rău-voitori”. îi trimit lui Wămdorfer rectificările la prefaţa lui Klimt.

Ieri am fost sunat de dr. Frany Zweybruck la ora şapte, ca să îmi comunice că într-o şedinţă a Uniunii Jurnaliştilor s-a pus problema dacă onoarea şi statutul jurnalistului nu sunt periclitate prin faptul că un publicist ca mine citeşte în public o lucrare porno cum este Hora. Preşedintele comitetului: Wilhem Singer. Participanţi: Leitich, Potzi, Robert Hirshfeld. La întrebarea dacă mi-a luat cineva apărarea, răspunsul lui Zweybruck a fost: nimeni, nici chiar el însuşi. Deocamdată au decis să-mi facă doar reproşuri pe cale prietenească. I-am răspuns cu citatul din Gotz.

1 noiembrie

O dimineaţă minunat de caldă. Galbenul castanilor şi roşul viţei sălbatice. Sunt sunat de la poliţie ca să mi se comunice că nu mi s-a aprobat, totuşi, citirea în public a. Horei. Arthur Schnitzler a stat mult la mine. Themai îşi terminase ultima piesă de teatru, Drumul singuratic. După-amiază a trecut pe la mine Trebuitsch9, cu care am mers împreună la Schnitzler. M-am simţit bine întreaga seară cu Salten.

2 noiembrie

La poliţie. La dr. Karmer, la „Neuen Freien”, la Julius Bauer, la Burkhard, care îmi face recursul pentru consilier, la dr. Redlich, care trebuie să îmi aranjeze o audienţă la Korber. Peste tot, discuţii despre starea Vienei, nicăieri curaj.

4 noiembrie

La ora trei, la primul-ministru. Pălăvrăgesc cu plăcere cu Sieghart, consilierul. Ochii înguşti ai lui Korber. Sunt întrebat tot felul de lucruri.

10 noiembrie

Expediez împotriva lui Klimt. Lucrez la Maestrul. Directorul Henry al „Călăilor” din München a venit pe la mine. Salten, de asemenea. Se plângea de Schnitzler, care ar fi interpretat cuvântul „artă minoră” din studiul Schnitzler şi Hora sa ca pe o tragedie.

13 noiembrie

Expediez recomandat împotriva lui Klimt lui Wilhem Singer. După-amiază la Secession, împreună cu Klimt, Kolo Moser, Moll. Seara mă sună Trebitsch, care fusese la şapte şi jumătate la Wilhem Singer (din

9. Siegfried Trebitsch (1869 – 1956) – scriitor, poet şi dramaturg vienez.

cauza Candidei, care va fi reprezentată joi la Dresda) şi se „întristase" din pricina cărţii mele despre Klimt, care, spunea el, îi va irita din nou pe toţi, iar de data asta nu mă va mai putea susţine. Le trimit lui Fischer şi Brahm primul act din Maestrul, corectat.

Am primit o scrisoare de la Berlin care mă anunţa că au programat premiera Maestrului pe 12 decembrie.

Seara la şase fără un sfert, la Wilhem Singer, pe care îl rog să îmi permită să asist la repetiţiile Maestrului şi îl întreb dacă e adevărat, cum am dedus din telefonul lui Trebitsch, că ar fi nemulţumit de mine şi de cartea despre Klimt. Nici vorbă, îmi răspunde el; dar, ca prieten, îmi deplânge talentul de a-mi face cu fiecare ocazie duşmani. Şi de unde această vehemenţă în problemele, totuşi, secundare ale artei, în timp ce pe cele principale le ignoră toată lumea?

Adaugă că, de fapt, este foarte frumos că îl susţin pe Klimt până în pânzele albe. Eu observ, totuşi, că întreaga poveste l-a marcat. îi povestesc cum a venit Potzi la mine atunci şi cum a încercat să mă convingă să scriu un „necrolog" la adresa lui Klimt. „Dar cu siguranţă era bine intenţionat…", afirmă, mai mult întrebând, Singer. Dau din umeri. Ne privim pentru o secundă adânc în ochi. Apoi îmi povesteşte despre „Die Zeit" 10, care a tratat cu el preluarea de către Steyermuhl a unei afaceri, dar fără niciun rezultat.

15 noiembrie

Am fost la Salzburg să vizitez mormântul 11. Toate ziarele şi-au schimbat brusc tonul şi îl tratează pe Klimt cu o stimă ce îmi trezeşte suspiciuni. Leitich a fost remarcabil

în „Deutsche Zeitung”. Numai „Volksblatt” mai latră.

17 noiembrie

Ceaţă. Cu toate astea, profunda mea depresie din zilele trecute începe să dispară. Nu vreau să mai lucrez atât, în schimb, vreau să mă plimb mai mult. Îmi simt tot mai des inima.

8 noiembrie

După-amiază al Rodaun, unde Hofmannsthal ne citeşte, mie şi lui Brahm, Veneţia salvată12.

26 noiembrie.

Am scris scrisori, am ordonat cărţi, am făcut, în sfârşit, o plimbare, ceea ce am de gând să fac din nou în mod regulat, altfel decad complet.

10. „Die Zeit” – revistă al cărei fondator este H. Bahr.

11. H. Bahr se referă la mormântul părinţilor lui.

12. Veneţia salvată (Das gerettete Venedig) – piesă de teatru a lui Hugo von Hofmannsthal, a cărei primă reprezentaţie a fost pusă în scenă de Brahm la Teatrul Lessing din Berlin.

M-a durut inima, fizic. Şi tot timpul mă urmăreşte o nostalgie a străinătăţii: Italia, Grecia, Paris.

27 noiembrie

Prima zăpadă care rămâne netopită până la prânz. Atmosferă de iarnă. Am mers cu Daisy pe lângă Mariabrunn, prin Weidlingau.

Am citit în „Rundschau” un eseu inteligent scris de Paul Mougre despre Critica limbajului lui Mauthner13. Pentru Mauthner, „cele mai profunde probleme filosofice sunt probleme ale întrebuinţării limbajului”, iar locurile comune ale gândirii din limbile noastre culturale sunt „obiceiuri locale ale umanităţii apusene”. O idee fundamentală e aceea că „limba, ca mijloc de comunicare, nu-i în sine foarte valoroasă; un cuvânt poate să fie înţeles doar cu ajutorul contextelor în care apare – intonaţie, mimică, gesturi”. Landauer14 are dreptate atunci când descoperă o strânsă legătură între lingvistică şi poezia modernă; pentru că Hofmannsthal, George, Dehmel şi

Mombert15 localizează efectul poetic în aura asociativă a cuvântului, şi nu în sâmburele lui descriptiv.

În timp ce mă plimbam, mă tot gândeam dacă ar trebui, dacă aş putea să-mi vând casa şi să plec în lumea largă, la Atena sau Amalfi, poate. Ceea ce mă interesează – lupta Europei cu America, Statele Unite ale Europei, distrugerea Eului de către Mach şi a limbajului de către Mauthner, viaţa şi arta ca iluzii conştiente, romanţate forţat – nu se înţelege deloc aici, iar ceea ce îi preocupă pe băştinaşi – dezlegarea de Roma, despărţirea de Ungaria, problema evreilor – mi se pare absurd. Aşa mă consum, devenind tot mai nervos, supărat şi bolnav. N-ar fi mai înţelept să aştept sfârşitul crizei (dezintegrarea Imperiului) în străinătate şi să revin, cu sufletul regenerat, atunci când aici vor fi create din nou condiţii pentru munca spirituală – după trei, cinci, poate zece ani? Nu cumva tot ceea ce mă leagă de propria casă e un fals sentimentalism, în fapt fiind vorba de lenea şi laşitatea mea ascunse? Pentru că ar trebui evident să fac sacrificii şi să îndrăznesc – aş renunţa la „poziţia sigură" de acum. Şi dacă nu e decât o îndobitocire garantată şi nimic mai mult?

Am citit Angelus Silesius.

28 noiembrie

După-masă m-am plimbat cu Daisy. Este atât de drăguţă; cu sensibilitatea, curiozitatea şi fragilitatea ei, cu frica ei de tot ce îi este

13. Fritz Mauthner (1849 – 1923) – scriitor, filosof şi autor satiric născut în Boemia.

14. Gustav Landauer (1870 – 1919), filosof, politician şi scriitor socialist german asasinat la München.

15. Stefan George (1868 – 1933); Richard Dehmel (1863 – 1920); Alfred Mombert – poeţi germani moderni.

necunoscut. Părul prins în coadă îi flutură liber pe spate, câteodată, în fugă, rotindu-se în spirale. Totul la ea este elasticitate. Dacă o oblig să meargă liniştită pe lângă mine, tremură de atâta energie reţinută.

În timpul plimbării, mă gândesc la ceea ce am

realizat în aceşti doi ani în Viena şi cum am reuşit să îmi ridic atâţia oameni împotrivă. Nu am făcut decât să îmi spun părerea despre artă ca supremă expresie a chintesenţei unei vieţi (atât individuală, cât şi naţională), în timp ce în Austria arta sau literatura, deci frumosul, sunt percepute ca o anexă, o completare, un moft practicat în puţinul timp liber dintre două obligaţii obşteşti, ceva exotic, ce se face, de altfel, mult mai bine în străinătate şi pe care noi ar trebui să-l imităm „supuşi", respectând regulile „celorlalţi". Istoric vorbind, îl putem aminti pe un Josef, pentru care literatura noastră nu este decât un ecou al clasicismului german, sau pe Schreyervogel, la care aceasta apare ca un experiment individual de recuperare a amintirilor de la Weimar. În definitiv, să nu uităm că Grillparzer16 şi Anzengriiber17 nu au avut succes decât postum…

În timp ce scriu mă proiectez în Mytilena sau Amalfi, unde, privind în largul mării, scriu o Despărţire de Austria. Probabil, noua profesie a austriecilor este aceea de a construi omul apolitic, independent de orice naţiune sau stat; un fel de nou evreu. Acum că am înfăţişat situaţia din Austria, în întregul ei penibil respingător, vreau totuşi să adaug faptul că tocmai această stare a lucrurilor permite puţinilor oameni cu adevărat talentaţi să ajungă în vârf. Nietzsche, vorbind despre situaţia grecilor într-o ţară ocupată de rasa mongoloidă, cu o fâşie semită de-a lungul ţărmului, spune: „Instinctul lor de con-servare, ca fiinţe superioare, înconjuraţi de o majoritate duşmănoasă, i-a obligat să menţină tot timpul o puternică intensitate spirituală.", XI, S.33.

Comparate cu liberalismul nostru, cu ideea eronată că educaţia, în loc să prindă încet rădăcini pe pământul acesta, din rasa aceasta, din experienţele noastre, trebuie urgent importată de undeva şi doar imitată – aşa încât la noi orice element spiritual lasă impresia de maimuţăreală (mai ales în timpul lui Josef18) –, ideile lui Bielohlawek 19 reprezintă un progres. Ele distrug falsa vrajă. Numai că, percepând impostura şi aroganţa sus amintitei educaţii,

Bielohlawek consideră implicit orice educaţie o escrocherie. Poate ar trebui să-i scriu despre aceste lucruri lui Harden. Cu această ocazie ar dispărea o perioadă şi atât de frecventul reproş că, atenţi fiind doar la fetele frumoase, neglijăm „marile probleme” ale patriei (a se înţelege: paznicul de noapte ceh).

16. Franz Grillparzer (1791 – 1872) – poet, dramaturg şi prozator vienez.

17. Ludwig Anzengriiber (1839 – 1889) – dramaturg şi prozator austriac.

18. Josef al II-lea, împărat austriac (1741 – 1790), fâul Mariei Tereza.

19. Hermann Bielohlawek (1861 – 1918), politician austriac creştin-social.

266 CLASICII IMPERIULUI AGONIC

29 noiembrie

După-amiază la Hugo, în Rodaun. Discuţie despre Electra şi Veneţia salvată, căreia i-o prefer totuşi pe prima, pentru că abundă în ceea ce Hugo ştie să surprindă perfect: expresia emoţiei extreme. Pe când, pentru a înfăţişa liniştea, pacea, se foloseşte întotdeauna de un ton străin.

Hugo îmi povesteşte despre o scrisoare primită de la Peter Altenberg, în care acesta îl felicită pentru Electra (nu din motive artistice, ci din respect faţă de principiul dreptăţii), îl critică pe Goldmann pentru foiletonul lui prost şi continuă: „Un evreu nu va înţelege, oricum, aceste probleme niciodată!”. Nu pot să suport ipocrizia unor astfel de oameni; nu mă consider afectat moral, ci doar înstrăinat din punct de vedere psihologic, pentru că nu pot să-mi imaginez ce se întâmplă în mintea lor.

Aici discuţia revine asupra temei mele principale; detectez semne care dovedesc că s-a zis cu Austria: naţiunile puternice cunosc nevoia de Celălalt, până şi de adversari, cu care se colaborează şi pe care, pentru binele propriu, ţi-i doreşti puternici şi fermi, deoarece, cu cât mai tari se dovedesc aceştia, cu atât mai mult îţi poţi arăta tu forţele proprii; o luptă adevărată poate fi dusă doar între

doi spadasini la fel de iscusiţi.

Îi povestesc apoi despre scrisoarea prin care tânărul domn von Sonnenthal (funcţionar al Societăţii Siemens, în vârstă de 40 de ani, căsătorit cu una din fiicele directorului Herz), pentru a-şi proteja progenitura de „otrava aşa-zişilor moderni", în care domnia sa nu vede decât perversitatea, isteria şi speculaţia unor impostori, refuza invitaţia adresată fiicei lui, Everl, la un spectacol de marionete oferit de Fritz Wămdorfer copiilor lui. Caracteristică acestui tip de abordare este nostalgia faţă de trecut, pe care i-l aminteşte lui Wămdorfer, de care acesta din urmă s-ar jena acum. îi aduce aminte de timpurile când mai savura Bellini şi se entuziasma la Albertina în faţa unui desen de Rafael – ca şi când înţelegerea operelor moderne şi atracţia faţă de ele determină obligatoriu dispreţuirea artei vechi!

Vorbind din nou despre jalnica stare a Austriei, arăt cum am devenit barbari unul pentru celelălalt, nemaiînţelegându-ne nici propria limbă. Lipseşte orice comunicare între grupurile educate, legătură care, prin ea însăşi, reprezintă cultura unei ţări. Noi avem doar educaţia desăvârşită a unei mâini de oameni şi decăderea absolută a restului.

30 noiembrie

Noiembrie a fost o lună a certurilor: întâi pentru Schnitzler, apoi pentru Klimt. Personal, decad, obosit, amărât, profund scârbit de

Austria, mai iritat ca oricând – încep să-mi fac probleme pentru umorul meu. Poate voi reuşi să mă descarc într-un eseu pentru Harden, care se va intitula Sfârşitul. Am probleme serioase cu inima. Pe deasupra, simt un dor nespus de soare, de Sud, de marea albastră, de pânzele galbene şi roşii ale corăbiilor.

În româneşte de IOANA COPIL-POPOVICI

Max Brod (1884 – 1968) apare în ochii contemporanilor săi drept figura numărul unu a modernismului praghez din prima jumătate a secolului.

Acest fapt se datorează nu numai romanelor publicate, care s-au bucurat de succes, ci şi devotamentului cu care omul de litere şi-a slujit idealurile. Activitatea sa publicistică, politică şi de promovare a literaturii congenerilor avea să o depăşească – odată cu trecerea anilor – pe cea de romancier. Lui i se datorează salvarea, editarea şi impunerea operei unuia dintre cei mai mari scriitori ai lumii, Franz Kafka.

Evreu de origine, se naşte la 27 mai 1884 la Praga, unde-şi încheie şi studiile juridice. Ocupă posturi publice importante şi duce de asemenea o bogată activitate publicistică (critică dramatică şi muzicală). În 1939 emigrează în Palestina. Opera sa va fi puternic influenţată de mistica iudaică. Dintre cele mai importante scrieri: Tycho Braches Weg zu Gott (Drumul lui Tycho Brache la Dumnezeu), 1916; Reubeni, Fürst de Juden (Reubeni, voievod al evreilor), 1925; Galilei in der Gefangenschaft (Galilei în captivitate), 1948; Der Meister (Maestrul), 1952. Scrie de asemenea: Franz Kafka, Eine Biographie (Franz Kafka. O biografie), 1937, Franz Kafkas Glauben und Lehre (Crezul şi învăţătura lui Franz Kafka), 1948.

Volumul Eine Freundschaft (O prietenie), din care au fost extrase fragmentele următoare, face public unul din multele proiecte comune ale acestor doi mari prieteni, Max Brod şi Fraz Kafka: ţinerea unor jurnale de călătorie paralele, o etapă pregătitoare în vederea scrierii unui roman la patru mâini (rămas la nivelul probelor). Este vorba despre călătoriile efectuate de aceştia în vara anului 1912 la Jena, Leipzig şi Weimar. Replica lui Kafka la notaţiile lui Max Brod e accesibilă cititorului român cu titlul Călătoria Weimar-Junghorn, în Franz Kafka, Opere complete, vol. III, Jurnal, 1910 – 1923, (în româneşte de M. Ivănescu), Bucureşti, Univers, 1998, (pp. 426 – 446). (Tinu Pârvulescu)

Max Brod Prietenia.

Vineri 28 iunie

Doar până la 12 la birou. Pornesc într-o dispoziţie proastă, deoarece „Neue Rundschau” a apărut fără mine şi

din cauză că nu mi-a parvenit niciuna dintre mult râvnitele veşti literare.

Foarte cald. Dorm până la Aussig, adânc şi netulburat.

Discuţie despre Grillparzer1.

Elveţia boemo-saxonă, pe care o dispreţuiam de obicei, îmi face, sub influenţa lui Kafka, o impresie bună.

Dresda: 1 oră liber. Strada Pragăi, cu enormele ei magazine de fructe; cel mai mic e mai frumos decât Lippert. Foarte ieftin. Mormane de produse clădite cu grijă în mezelării. Fete frumoase la promenadă.

— Dizgraţiosul monument Bismark – ambalaj „tetic". În egipteană, tot înseamnă „veşnic".

— Am mâncat într-o autoservire un şniţel ieftin şi prost.

Leipzig: Sosim într-o gară veche; cea nouă este terminată doar pe jumătate.

Discuţie cu omul de serviciu, care ne lămureşte asupra vieţii de noapte: „Distraţi-vă şi beţi în gară o halbă de bere, şi-aşa costă numa' cinşpe pfenigi…". Hotelul Opel. Dormim, pentru prima oară, în aceeaşi cameră, singura liberă. Cu geamul deschis. Zgomot colosal. Maşini, tramvaie, tropot de cai. – în jurul orei 4, când închid geamul, Kafka se trezeşte. Gândesc: „Aşa° s-° ducem toată noaptea…". Visez ceva atât de urât despre el, încât redeschid fereastra. Totuşi, adorm cu capul sub pernă.

Înainte: raită prin oraşul vechi – în birtul „Gâlceava porumbeilor", unde cetăţeni beţi se iau la harţă cu nevestele. Diploma clienţilor credincioşi, dedicată lui „Berilă". Fotografia unui student scheletic.

— Max Brod, Eine Freundschaft Reiseaufzeichnungen, S. Fischer Verlag.

1987 (fragmente). 1. Franz Grillparzer (1791 – 1872), poet, dramaturg şi nuvelist austriac.

care frecventase timp de 14 ani localul; mort de 12 ani. Berea Lichtenhein, din care Kafka nu mai băuse de mult, acoperă cu broboane halba de lemn.

— Apoi într-un bordel vecin, sus, subit jos. Dame îngrozitoare, uşcheală. Cred că se numea „Walhalla”. Zărim prin întuneric monumentul tânărului Goethe, cu 2 medalioane, foarte drăguţ, aproape parizian. Pivniţa lui Auerbach2 e demolată.

— Primăria cu cea mai lungă inscripţie din lume. – în spatele lui Goethe, o casă foarte frumoasă, vechea bursă.

— Oraşul pare filistin, cu vegetaţia lui abundentă de berării-spelunci.

— Cafe Franpais, unde am băut o limonadă demnă de milă; ceai mizerabil.

— Simţul meu de orientare, cu adevărat uimitor în oraşe străine, bizuit pe un secret sistem de coordonate.

Sâmbătă 29 iunie

Lenevim în paturi. Prin arşiţa străzilor, zărim Piaţa August – care, în ciuda dimensiunilor ei, nu se compară cu Place de la Concorde –, Strada Fraţii Grimm.

— Am mai văzut totul astă noapte.

— Biserica Thomas; ocheadă scurtă; tulburaţi, cu gândul la Bach, care lucrase aici. Acum însă totul e perfect renovat. N-am căutat monumentul lui Bach, şi nici nu l-am găsit.

— Străzi liniştite, nu începe nicio comparaţie cu Praga.

— Prăvălia „Thalysia”, cu rufărie pentru nou-născuţi, haine de mâna a doua ş.a. Pe la 11, la Rowohit3. În casa de-alături a murit Mendelssohn. În aceeaşi casă: Drugulin. Foarte murdară (de-aici să vină oare frumoasele cărţi?!): o căruţă de cărbuni, aceiaşi cărbuni pe coridor. – „Apropiaţi-vă”, în loc de „Veniţi încoace”.

— Doi şefi, amândoi mai tineri decât mine; Rowohit părea necioplit, celălalt, deşi la fel de puternic şi sportiv, făcea o impresie mai bună. Local asemănător cu cel de la Juncker. Sunt foarte simpatici. Planurile mele literare (în afară de Măreţia sentimentului):

O selecţie din autobiografia lui Grillparzer, jurnale de călătorie şi planuri, notiţe – cu o introducere despre Austria.

Laforgue în franceză.

Flaubert în franceză.

Un caiet anual al grupului de poeţi menţionaţi în Smetana-Eassai, editat de mine.

Toate li s-au părut „atractive”.

— Cel mai mult îi interesează relaţia mea cu Juncker. Emit o teorie: cele două orientări ale mele ş.a.m.d.

Întâlnire cu Bab, care apare întâmplător – îmbrăcat oribil: un guler murdar şi necălcat, barbă, cuvinte fade şi nu tocmai amicale – recomandă un roman – pleacă.

„Asociatul” meu = Domnul Wolff.

Apoi, domnul von Bassewitz, foarte elegant şi afişând un aer de superioritate în discuţie, dar lamentabil când vorbeşte despre piesa sa, Iuda.

Imită intendentul din Leipzig.

2. Loc în care este plasată o celebră scenă din poemul Faust de Goethe.

3. Ernst Rowohit (1887 – 1960), celebru editor german, care a promovat autorii moderni.

PRIETENIA 271

Prânz cu Rowohit, care a bâlbâit: „bibiliobobotecă”.

— Domnul Pinthus, editor, corespondent al ziarului „Berliner Tageblatt” – Domnul Hasenclever – D. v. Bassewitz – Abia acum îl aduc pe Kafka, pe care toţi vor să-l cunoască, nerăbdători. îl ştiu din „Hyperion” – Rowohit îl roagă, în cel mai serios mod, să-i dea o carte.

— Suntem admiraţi pentru că am găsit, încă din prima noapte, cele mai interesante localuri ale oraşului.

— Cafe Franpais.

— Am vorbit la telefon cu Dr. Delpy, de la „Leipziger Neueste Nachrichten”, care-mi anunţă o critică proastă la Servaes, pe care nu o poate refuza. Satisfacţie!

— Din nou la Rowohit.

În tren, pe căldură mare.

— Fastul inutil şi scârbos (în simplitatea lui) al gării, care ar trebui să fie rezervat doar artei.

Weimar. Seara

La 7 şi 1/4 intrăm într-o baie publică, ce se închide la

7 şi 1/2, iar la 7 şi 3/4 în cea de-a doua, cu mult mai bună, care se închide la 8. Astfel că am rămas neîmbăiaţi. De-am fi ales ordinea inversă!

Hotelul Chemnitius, pe strada Gellert. – în aceeaşi noapte chiar, în faţa casei lui Goethe.

30/6 Schiller – Goethe – Pinzgauer

Casa lui Schiller, împodobită cu altare laterale, cu lire deasupra. „A fost amenajată astfel ca muzeu”.

„Puteţi vedea chiar şi două inele de-ale lui Schiller”. – spune ghida, parcă scuzându-se (suav) că se face din ţânţar armăsar.

Duminică 30 iunie

Am dormit mult. (Noaptea am fost deranjat de cocoş, de păsări şi de câine.)

Asta se cheamă vacanţă pentru mine: să te speli încet, cu luare-aminte, să te îmbraci – să dejunezi în linişte.

Abia la 11 şi 1/4 suntem pe stradă.

Casa lui Schiller. Nu atât de sărăcăcioasă ca în imaginaţia noastră.

Într-o librărie zace Arnold Beer.

Poştă – scrisori de la Blei4, Schreiber, Diederichs.

Pe urmă, casa lui Goethe. Am cumpărat un ghid amănunţit. Saloanele sunt frumoase. Dar camera de lucru e foarte întunecată (pomii erau, pe atunci, de bună seamă mai mici), iar dormitorul – nenorocit, comun şi strâmt. În locul măsuţei de toaletă, doar lavabou şi burete – toaleta pare modernă. Unde e baia? De ce nu ni se arată closetul?

În grădină. Minunat. Kafka cochetează cu succes cu frumoasa fiică a portarului. Prin urmare, de aceea poţi jindu-i, ani de-a rândul, după acest loc.

4. Franz Blei (1871 – 1942), publicist, autor de nuvele, povestiri amoroase, drame şi eseuri.

Prânzul la „Lebăda”, lângă casa lui Goethe.

Kafka face o excursie la Tierfurt, cu familia portarului. Stau în pat de la 4 până la 7 şi 1/2: dorm, citesc. Plouă.

Seară cu Kafka; are multe de povestit.

În Germania, o apă minerală inexplicabil de proastă; toate sortimentele conţin acid carbonic introdus artificial.

— Şi pe deasupra se mai şi numeşte „Sauerbrunn”! De-asta există atâtea feluri, nicio scofală! Ar trebui să se lase mândria de-o parte şi să se importe „Giesshubler” cu tonele.

Căpşune cu frişcă, tăiate astfel încât să se poată îngurgita fără nicio problemă. Brânză de Thuringia.

Luni 1 iulie

Din nou m-am trezit foarte odihnit. Poştă – nimic!

Ne plimbăm în parc, pavilionul lui Goethe – aici, mă gândesc, existenţa sa a fost mai agreabilă decât în locuinţa din oraş. Am scris în jurnal. Planul pentru caietele anuale ale lui Rowohit.

Marţi 2 iulie în sfârşit, scrisoarea de la Tine.

Casa lui Goethe: uşa deschisă de la primul etaj incomodează la dezbrăcat.

În hol, ornamente greceşti, nu tocmai nimerite.

Scară în spirală.

„Trudl, ia te uită încoa’ – micuţii pomi”.

Foarte vizitată, 30.000 pe an!

Pentru a şterge această impresie de familiaritate, va trebui să recitesc multe, dar şi cele mai grele opere ale lui Goethe.

— Destul despre aceste farfurii de dejun!…

„O călătoare”, în biroul de sosiri.

La Liszt sunt multe lucruri de mare preţ: cutii de tabac, bastoane, partituri ce-mi stârnesc pofta de a compune. Primul salon (de-un verde-linoleum), mult mai fastuos, mai modern decât la Goethe. Kafka spune: virtuoz. Din cauza covoarelor persane.

Singur în baie.

Cete întregi de ofâţeri ies din hanul rusesc; unul spune (mai mult decât ironic): „Încântat de oameni, cum sunt eu…”

— Locotenenţi cu popouri de femeie.

O ceartă: un beţiv, muşcat de-un câine, apărat de

nevastă-sa, înjură: „Fire-ai al dracului, gunoiule arătos!”

PRIETENIA 273

Cabaretul Tivoli:

Ehei, eroici aşteptăm războiul

Luptăm cu veselie

Câştigăm orice bătălie

Şi de-ar fi, cel mai puternic duşman nu poate rezista

Corpului de amazoane nu-i poate rezista!

2 dame – ciorapi de-un roşu intens, fuste negre de velur – căşti germane, înalte – chipie ungureşti.

— Austria şi Germania drept prieteni.

— După salut, o scurtă lovitură peste coapse.

— Mişcări paralele tocmai pentru a încetini ritmul dirijorului.

— Ospătarul le strigă clienţilor: Pst! – un adevărat cunoscător de artă. Un magician, o femeie bătrână drept „omul-şarpe”. Kafka se roagă pentru ea, aplaudă înfocat. Suspină şi e trist.

— Contorsionista. Soţul ei, magicianul, se dedă apoi la o muncă sub demnitatea sa: de exemplu, strânge covoarele.

Gândul trist că n-o să apară niciodată la un mare varieteu, din pricina aparaturii, de exemplu, masa este una obişnuită, din timpul Restauraţiei, de care au fost agăţate zorzoane din belşug. Comediantul seamănă cu Wiegler, trăncăneala lui nu pare veridică.

Miercuri 3 iulie. Devreme

Casa lui Goethe. Peste tot extinctoare.

— Am fotografiat grădina. – îl acaparez pe tată cu explicaţii de expert din domeniul fotografiei, în timp ce Kafka negociază cu fiica un rendez-vous. îl duc pe tată în spatele unor tufe mari. Drept stativ: o ladă mare şi goală. îi explic misterioasa suprapunere a colţurilor pavilionului.

Apoi în baie. Soare.

— Lupte, până la ora 1. Clopotul.

Pe vederi, podeaua camerei lui Goethe pare dintr-un parchet strălucitor; în realitate însă: lemn de proastă calitate.

— Formele de ghips capătă alură de marmură.

— Foarte frumos că în casa lui Goethe nu e nimic în plus: la Liszt, atâtea lucruri inutile.

Că Goethe îşi avea camera de lucru atât de dosnică, atât de mică, dincolo de minunatele saloane, îi stă întru totul în caracter; după cum îl văd eu.

Talent tehnic extraordinar: patul, în formă de valiză, în pavilionaparatele. – în bibliotecă a conceput o uriaşă cameră, ce străpunge toate cele trei etaje ale palatului.

Am vorbit la telefon cu Rowohit. Costă doar 50 de pf.

— Veste îmbucurătoare.

Puţin cam ars.

După-amiaza, în parc. Întâi la bibliotecă, unde un servitor explică, ciudat, unei doamne din spatele nostru, precum şi nouă: „Aici veţi găsi reunit tot ce există pe lume în domeniul artei!”; arată cele trei busturi ale lui Goethe: „Nu e deloc idealizat. Asemenea buze frumoase sunt

numite arcul lui Amor. Liniile de pe gât sunt cele ale lui Venus”. Arată cu degetul; trebuie să spunem „da”. De asemenea, trebuie să ne aplecăm pentru a cerceta găurile nasului, aproape unite la Schiller.

— La un bust de-al lui Glück, turnat încă din timpul vieţii, se mai pot vedea deschizăturile pentru cele două tuburi care împiedicau sufocarea. (Faţa lui Goethe e mult mai naturală cu ochii închişi decât cu ei deschişi.) Treptele de stejar sunt tăiate dintr-un copac de un deţinut, amnistiat ulterior.

— Camera de lucru a lui Goethe are legătură cu grădina doamnei von Stein.

Un băiat, 11 ani, Fritz Wentzky, ni se alătură. Destul de ciudat. Vrea să câştige 4 mărci, pentru a face o excursie pe jos până la Wartburg. La început îi lipsea doar 1 marcă, acum numai 1/2. Cât de sincer! Vrea să devină camerist, la fel ca şi tatăl său. – în privinţa anticului altar de jertfe, amenajat de Goethe, s-au iscat tot felul de zvonuri. Povesteşte: „Aici au fost mai de mult mlaştini, unde trăiau şerpi. Unul venea zilnic la un ajutor de brutar, care trebuia

să-i dea de fiecare dată câteva pâinişoare, de frică se-nţelege. Într-o zi îi mărturisi brutarului şi el făcu patru pâinişoare otrăvite ş.a.m.d. Primăria a construit această coloană Genio hujus loci, adică pentru spiritul din acest loc".

Casă romană, această antichitate părea destul de comică sub pomii germani. Un vers frumos, sculptat în piatră, scris doar cu majuscule, aşa cum şi trebuie să fie scrise versurile.

— Lângă staţia de tramvai sunt bănci, recomandabile tuturor. Sunt atât de obosit. Băiatul ştie 2 poezii de Goethe:

1) Spiriduşul şi vânzătorul de sticlă

2) La Dionys, tiranul la poştă.

Am continuat jurnalul în Piaţa Karl. Bănci de piatră. Kafka (azi e ziua lui de naştere) se întreţine cu 6 sau 8 prichindei, dintre care unul vrea să devină marinar. La revedere, pe mâine.

Orchestra de la hotelul Chemnitius.

— Are efecte magice, toate mesele sunt ocupate. Melodiile uşoare, ce se înalţă concentric, deschid uşile budoarelor, arată „La Maison des danses" din Berlin, cu toate curvele ce dansează presate unele într-altele, zâmbind într-o parte unor domni ce beau şampanie, în spaţiul rotund şi luminat al sălii cu frumoasa ei cupolă. În castaniete foşnesc zeităţile secrete ale dansului, sfinţi niciodată profanaţi; toate acestea îmi amintesc de pretenţiile voluptuoase ale gimnazistului în faţa vieţii.

Tromboane ori câte un solo de xilofon.

Joi 4 iulie

Devreme, scrisoare de la Diederichs. Plec la Jena, condus de Kafka la tren. În prealabil, ne-am dus la casa lui Goethe, din pricina rendez-vous-ului lui Kafka.

Jena.

Colţ cu un leu (blazonul editurii), la Diederichs. Tocmai a revenit dintr-o călătorie. Ciorapi verzi, căzuţi, pantaloni subţiri, se vede pulpa.

cu varicele ei albastre.

— Abia în faţa mea citeşte scrisoarea şi introducerea. – 1.000 de mărci pentru 1.200 de exemplare.

— Somnoros – antisemit – mare şi gras.

Destul de nervos, la piaţa din Jena.

— Studenţii şed la mese, în aer liber – câinii lor – printre ei, un domn în vârstă care, probabil, plăteşte.

— Ciudat de mulţi curieri pe bicicletă – o casă de-a studenţilor, construită ca o cetate veche, cu un compas pe fronton, câţiva studenţi cu şepci pe cap stau la ferestre, alţi trei, în scaune comode, pe trotuar, lasă impresia de plictis şi inactivitate.

— Fete slăbănoage, prost îmbrăcate şi hidoase.

— La vederea unui nor mare, ce pluteşte deasupra oraşului, îmi amintesc de umbrela uitată la Diederichs. Înapoi. În birou – nimeni. Începe să plouă. Mă refugiez la poştă. Rupere de nori. Îmi rezolv corespondenţa. Prânzul, la Piaţa de Lemne, evident ham and eggs – o ceată de tineri, îmbrăcaţi în straie medievale, destul de ponosite, se întâlnesc la hotel pentru o paradă. Fete mici, admirându-i, sunt gonite tacticos de către hangiu; rămân pe loc, la fel de tacticoase.

— La Diederichs, unde obţin umbrela; după care mă rătăcesc. Monumentul Abbe, de Klinger6. Uzinele Zeiss.

— Sala de lectură populară, o instituţie insuportabilă. Ca pretutindeni în oraşele germane (Graz, Zürich), găsesc facilităţile generale exemplare, populaţia, însă, demnă de milă, adică nişte paraziţi (deşi tot ei au construit totul!).

— Poate pentru că nu văd aici evrei, să mă simt atât de singur?

— O, Praga, patria mea.

— Sau poate că aceasta este o atitudine falsă (satirică) împotriva a ceea ce este german. Kafka îi admiră pe toţi oamenii de aici, chiar şi felul lor de a vorbi ori de a gândi. Poate că nu sunt îndeajuns de liniştit. Nenumărate publicaţii, sub capace verzui, dar curate, prima pagină, întotdeauna plină cu numere, stau frumos orânduite pe rafturi. Multă lumină, fotolii de club, atlase (concepute de

germanul Lloyd), lexicoane, cărţi străine. Citesc aproape toate ziarele, cu excepţia celor literare şi de ştiinţe ale naturii, gândindu-mă la Kafka: „Sfaturi medicale”, „Perspective vegetariene”, „Phoenix”, „Adversarii vaccinului”, „Abolţionistul” (împotriva instituţionalizării prostituţiei). Deranjant e că nu-ţi poţi lua decât un singur număr. La plecare mi-am verificat portmoneul, căci totul lasă impresia unei cafenele fără cafea, cu aer promiscuu. – „Ţara Rinului” nu a fost de găsit pe parcursul celor două ore cât am stat acolo. La gara din Jena o întâlnesc pe doamna Hiller, care-i aşteptată la Weimar de dr. Hiller. Vorbărie nesfârşită şi tâmpită despre literatură.

— Kafka, nefericit.

— Discuţie idioată, fără niciun pic de pietate, a lui Hiller în faţa casei lui Goethe.

Vineri 5 iulie

Arhiva Goethe – Schiller!

Peste tot numai dulapuri albe. Ode către Behirsch. Cartea Anette von Behirsch, transcrisă pe curat, cu viniete.

5. Max Klinger (1857 – 1920), pictor, sculptor şi scriitor german.

„Sublimă bunică!”, felicitare de-a lui Goethe la 8 ani.

Scrisoare violentă a lui Lenz către Herder.

Majoritatea manuscriselor au fost redactate fără nicio ştersătură!; de exemplu Cântecul lui Mignon, acolo e evident!

Frizerie. Cea mai simplă din câte am văzut vreodată, în ciuda somptuosului teatru de vizavi. În faţa oglinzilor, unde de obicei se află bureţi, parfumuri, lavoare, aparate de spălat, pe masă nu zace nimic, în afara unei scoici ornamentale, care se lăfăie în voie.

Într-un oraş mic sunt întotdeauna distanţe înăbuşitor de scurte, de regulă greşit calculate. Să existe oare aici industrie?

„Memoria falsă” apare la mine într-o formă rară, astfel încât anumite întâmplări se despică în două în amintirile mele, iar pe una dintre ele o avant-datez. De

exemplu, femeia-şarpe apare mai întâi ca un crocodil strălucitor, balansându-şi capul ei lung din spatele unui bolo-van, şi abia apoi în formă umană. – în momentul în care am văzut-o cu adevărat, mi s-a părut ceva cu totul nou. Acum cred că am mai văzut-o cândva, într-un orăşel balnear, aiurea.

Apoi în baie. Soare schimbător. Doi puştani, care se ascund timp de o oră în spatele prosoapelor, se împing, în joacă, însă, deşi foarte temperamentali, sunt grijulii când se apropie de marginea apei, chiar şi azvârlitul prosoapelor în apă e mimat, nu devin niciodată violenţi.

Miros plăcut de lemn.

Kafka, la portar, triumfă. Eu dorm.

Cu dr. Hiller şi cu mama acestuia, care e o evreică autentică, la fel ca şi mama mea, şi pe deasupra indecent de literată, aşa încât bârfele berlineze despre Kraus, Kerr6, Walden7 iau în gura ei cel mai potrivit ton clevetitor. Se ceartă cu şoferul de autobuz, coboară, vrea să urce din nou, se ceartă cu vizitiul, coboară, urcă din nou. Într-un târziu, ne punem de acord cu preţul de 6 mărci, vizitiul nu cedează. Dr. Hiller e foarte zgârcit, însă acesta e unicul fel de a fi econom, având motive întemeiate, dacă trebuie să trăieşti, ca el, dintr-o mică rentă. În timpul drumului, mama îi zice mereu: „Ia priveşte, Kurt…”

Castelul Belvedere ocupă un spaţiu imens, cu graţioasa sa clădire principală şi cele 4 aripi ale ei. Galben, cu ferestre verzi. Holul e din porţelan alb-albastru, de Delft. Treptele, acoperite cu plăci de faianţă pe suprafeţele verticale. Dr. Hiller: „Răcoros; aici nu ţi se face niciodată sete…”

— Primim pantofi de fetru.

— Lucruri de mare preţ. Lucrătură cloazonată: la o vază de cupru se ataşează sârme, locurile goale dintre sârme sunt umplute cu email lichid, totul şlefuit. Modele foarte fâne – agat şi malahit rusesc, pentru că aici a locuit Maria Pavlova.

— Tânărul lacheu, cinstit, răspunde adesea: „Asta nu

ştiu”.

6. Alfred Kerr (1867 – 1948), jurnalist, critic literar, dramaturg, poet şi prozator german.

7. Herwarth Walden (1878 – 1941), jurnalist, romancier şi dramaturg german.

sau „După părerea mea”… Ori de câte ori rămân ceva mai în urmă pentru a privi mai bine un obiect, verifică, sub totul felul de scuze, dacă nu iau ceva.

Cupola din dormitor e pictată în chip de „cer”, cu nori. O grădină, după modelul evident al uneia ruseşti.

— Cel mai frumos, teatrul în aer liber, unde a fost jucată Ifigenia lui Goethe.

— Un spaţiu conceput doar pentru câţiva spectatori, cu rânduri de scaune în semicerc. În spatele unor tufe, orchestra, plasată mai jos. Scena este un loc presărat cu nisip. Tufăşuri tăiate pieziş reprezintă culisele laterale. În fundal, pe un imens grilaj îndoit, sunt frunze şi crengi.

Colecţie istorică de trăsuri: „à la Daumont” se spunea când vizitii călăreau; un Dos-ă-Dos, în care şedeau doamnele de la Curte, în timp ce cavalerii călăreau pe margini pentru a face conversaţie.

Abia după ce vezi aceste palate, după ce-ţi imaginezi viaţa la Curte, îţi dai seama de ce Goethe a rămas aici, şi nu în marele oraş (Frankfurt). Oraşul este chiar mic, fâlistin.

— Eu aş fi de neconsolat, dacă, de exemplu, aş fi mutat aici. […]

La întoarcere, am discutat cu Hiller nimicuri literare. E împotriva lui Schäfer şi pentru Ludwig Bauer. Se extaziază în faţa lui Nornepygge şi Arnold Beer. Ochii săi sunt vii; se bucură de prezenţa mea.

O nuvelă bună de-a lui M. Heimann în „Berliner Tageblatt”, care e într-adevăr plin de viaţă literară. Doamna Hiller e împotriva ziarelor: „Ce mă doare pe mine dacă se întâmplă pe undeva vreo crimă sau de politică!” – Citeşte însă ziarele de la cap la coadă pentru că ţine la formarea sa.

— Extraordinar de tâmpită.

[]

Sâmbătă 6 iulie

Devreme, la telefon. La prânz, invitat la Rowohit.

Apoi la Schlaf; o soră prietenoasă; el nu-i acasă.

La prânz am dormit bine.

Plimbare cu Paul Emst8 la Webbich. Discuţie despre nenorocirea scriitorilor cu adevărat buni, despre glorie, onorarii, cehi, evrei. – îi dojeneşte pe Hauptmann, Thomas Mann, H. Mann, Wassermann. Povesteşte simpatic. Uneori, suntem cu toţii liniştiţi.

— Merge balansându-se, costum uşor, gri, cârlionţi suri, cu pălăria în mână. îi înjură pe oamenii din Weimar.

Ca străin.

Casa lui Goethe. Privim faţa în costum de bal.

Apoi, la Johannes Schlaf. Discuţie despre astronomie, geocentrism – felul său de a-şi ridica pleoapele, cu fruntea încruntată, crispată, la fel ca prof. Weber. Lunetă în jur de 400 de mărci.

Cuvinte străine cu greu rostite.

8. Paul Ernst (1866 – 1933), damaturg şi nuvelist de orientare neoclasică, romancier, eseist şi jurnalist german.

278 CLASICII IMPERIULUI AGONIC

Duminică 7 iulie

Călătorie cu clasa a 4-a, la început totalmente gol, spaţios, fără scârbosul miros de tren.

Despărţirea lui Kafka de Corbetha.

La Rowohit – raci. „A tocat cele 6 milioane”. Romanul este „dus pe apa sâmbetei”.

În româneşte de BOGDAN MIHAI DASCĂLU

Lucian Blaga Segmente.

[…] Pe la 20 decembrie, potrivit acordului încheiat cu Lionel, mă găseam iarăşi la Viena. Fratele închiriase, pe Mariahilferstrasse, o cameră simpatică, destul de luminoasă, oferind şi avantajul de a fi aproape de Ring. Apartamentul era al unui domn bătrân, foarte cumsecade, de profesiune „operator de ochiuri de găină”. Nu mi-am putut stăpâni un zâmbet, când am văzut la intrare mica

fârmă cu asemenea indicaţie profesională. Mă miram că se putea trăi în atari vremuri şi pe urma unei ocupaţii ca aceasta. „De ce nu? – mă lămuri Lionel – ăsta al nostru opera şi ochiurile de găină ale împăratului Franz Josef!” „Iată-ne deci în contact intim cu Curtea!” adaug râzând. Lionel ri-postează, tăios: „Crezi tu că contactul oamenilor politici români din Transilvania cu Curtea imperială a fost vreodată mai intim decât al nostru?”

După vreo câteva zile, am băgat de seamă cu întristare că Lionel nu mai era atât de mulţumit de vizita mea la Viena ca în vara trecută. Om în toată firea, se supărase că acum nu ne mai întâlneam decât noaptea. Într-adevăr, ziua eram de găsit oriunde, numai acasă nu. După ce am iscodit motivul supărării, m-am declarat gata de a face unele concesii şi, uneori, mă duceam cu Cornelia la Cafe Piccolo, unde fratele sta la anume ceasuri ale după-amiezii. Şi izbuteam de fiecare dată să-i îndulcim însingurarea. Dar recădea-n urât de moarte când plecam de lângă el.

Umblam cu Cornelia să vedem când străzile vechi din centru, când pădurile de la periferiile Vienei, vizitam muzeele, bisericile, teatrele (acestea cu acces ieftin la ultrabalcoane). Când doream să ne plimbăm prin Wiener-Wald, porneam de dimineaţă, ca să ne bucurăm de toată prospeţimea ceasului. Copacii grei de promoroacă durau bolţi albe, de peşteri luminoase, deasupra noastră. Umblam în tineresc extaz, ca printr-o lume de cristal. Şi inspiram, ceasuri-ceasuri, aerul care după fumul oraşului ni se părea de-o puritate experimentală. Cărărilor ştiute le preferam explorările: căutam să descoperim tot alte şi alte păduri şi văi, prin care apărea, rar, câte-o casă izolată în somnul de vrajă de-o sută de ani. Se ivea, şi mai rar, câte-un restaurant, închis acum într-o amintire de vară. Din pădure reintram în cartierele de vile. Ne opream aproape la fiecare casă, numai aşa ca să aruncăm o privire în curte. Erau şi multe case vechi, prin aceste cartiere; în asta

— Lucian Blaga, Hronicul şi cântecul vârstelor, Editura Minerva, Bucureşti, 1990 (fragmente).

din faţă – iată tabla cu indicaţia istorică – a locuit Beethoven, iar dincolo, după cotitură, se deschide aleea unde surdul titan se plimba întovărăşit de sunetele născute din el, numai din el, ca din cea mai autentică monadă.

După ceasuri de cutreier, simţeam nevoie de popas. Ne opream pe la amiază la câte-un restaurant prelung, cu încăperi scunde, cu pereţii cuprinşi de igrasie, cu aerul încărcat de amintiri şi de ecoul stins al chefurilor cu „Heuriger", vinul mustos şi tulbure de pe dealurile din jurul Vienei.

Spectrul foametei umbla pe coturni înalţi prin capitala împărăţiei. Doar la aceste restaurante mărginaşe, cu grădini ce se pierdeau în pădure, se mai găseau uneori materii prime, ce nu-şi dezminţeau numele substanţiale. În oraş s-a statornicit de-a binelea imperiul suro-gatelor. Dar şi la periferiile cu gospodării aproape rustice lipsa era mare. Pe-aici, fârmele caselor şi întreprinderilor te întâmpinau ca o promisiune de necrezut. Câte-o lăptărie gigantică, fârma „Molkerei", etalată în litere smântânoase deasupra unei intrări, te amăgea să auzi prin grajduri gâlgâind laptele în vedre de metal, dar dacă intrai nu puteai să obţii măcar un strop de leac pe vârf de geană. Cu obrajii rumeni de aerul pădurilor şi cu promoroacă pe umeri, am intrat odată într-un restaurant, nu departe de-un vechi castel, pe cale de a se dărâma, nu departe de-o imensă grădină cu statui albe greceşti printre copacii negri. „Aceasta mi se pare chiar lumea hii Hugo von Hofmannsthal, zic eu Corneliei, decadenţa austriacă suferind de-o dulce anemie, grea de amintiri". Luarăm loc la o măsuţă, printre multe altele. Încăperile se umpleau de muşterii din suburbie, uzaţi, ca şi pereţii, de igrasia anilor. Izolaţi într-un colţ, pe-un mic podiu, muzicanţi cu viori şi chitare, dăruiţi de soartă cu ureche şi cu diverse metehne fizice, încercau nişte melodii vieneze vechi ca amintirea ultimei ciume ce a făcut înconjur Sfântului Ştefan din miezul cetăţii. O jupâniţă, cu aer de proprietară a restaurantului, ne ia în primire, cu simpatie exclusivă, ca şi

cum noi am fi fost singurii musafâri. Evident, ne pusese gând bun. Am întrebat ce ne poate oferi. „AAnt” zise ea. Mă uit lung şi întrebător la Cornelia, ea la mine. Întreb încă o dată: „Was ist das?” – ” Na, a ne Ani”, fu răspunsul. Jupâniţa se aşază pe-un scaun lângă noi. În dorinţa de a se face înţeleasă, ea recurge la gesticulări, ce imită parcă nişte forme, cari, evadând dintr-un manual de geometrie, ar umbla libere prin curte. În cele din urmă, Cornelia adulmecă un sens: „Eine Ente?”. „Jawohl, a ne Ani”. Ni se îmbia aşadar, spre surpriza noastră şi spre mai marea glorie a dumbrăvilor vieneze, friptură de raţă.

După dejun, cu oboseala ceasurilor de dimineaţă încă în făpturile noastre, am mai rămas un timp în restaurant. Cuvintele noastre luau nuanţele vinului din pahar. Se pare că vorbeam mai tare decât se cuvenea, şi vorbeam, fireşte, româneşte. Am pus surdină glasului numai când am băgat de seamă că o tăcere unanimă stăpânea la mesele dimprejur. Muzicanţii aţipiseră, iar ceilalţi se uitau la noi şi ascultau. Încercau să ne ghicească graiul, trecând în revistă naţiile imperiului şi ale continentului. Unii îşi dădeau cu părerea că vorbim spaniola, alţii propuneau ipoteza unei limbi slave, şi iarăşi, alţii ne mutau pe câmpiile lombarde. Într-un târziu, părăsirăm localul, nu fără de a lăsa lămuriri amatorilor cu privire la starea de agregare etnică a noastră.

SEGMENTE 281

Am ieşit pe nişte mici străduţe şi apoi am părit pasul printre vile îmbrăcate în viţă sălbatică, prin care mai rămăsese pe alocuri câte-o frunză uscată. Ne aminteam aceste vile din toamnă, când erau copleşite de roşul frunzelor. Ridic ochii spre o vilă şi dau glas, aşa într-o doară, unui alean juvenil, ce mă atingea: „Ce n-aş face să putem locui cândva într-o asemenea vilă!”. Cornelia se îmbujoră şi o umbră de îndoială, dar şi de duioşie, trecu peste faţa ei: „Aicij la Viena? Nu văd cum s-ar putea realiza un vis ca acesta… Dar, în definitiv, există case şi vile destule şi în România!”. „Ai dreptate”, răspund, dar în aceeaşi clipă prindea în mine vagi rădăcini gândul să duc

odată la îndeplinire tocmai ceea ce ei i se părea imposibil vis. Încrederea ei îmi da un îndemn, îndoiala ei – de asemenea.

Cele trei săptămâni petrecute la Viena nu aveam impresia că trec lăsate în urmă, ele dispăreau în înalt, arse de-o imensă flacără. […]

XLII

În octombrie 1918 eram la Viena. Cursurile universitare începuseră într-o atmosferă de generală nervozitate. Ca să-mi păstrez echilibrul, în vârtejul evenimentelor, am început să lucrez la teza de doctorat. Îmi alesesem o problemă de teoria cunoaşterii. Mai aveam în faţă doi ani până să-mi rotunjesc reglementara frecvenţă universitară, încât era tocmai timpul să mă gândesc la redactarea tezei.

Bulgaria se prăbuşise. În împărăţia austro-ungară şi în Germania simptomele de dezintegrare se înmulţeau de la o zi la alta. Mânjite în sânge, simbolurile imperiale se năruiau. Studenţii, cari luptaseră ani de zile pe fronturi, se întorceau la vetrele lor. Pe gangurile Universităţii apăreau tot mai multe feţe combative, brăzdate de experienţa războiului. Sub colonade se vocifera. Alma Mater se înnegrea de funin-ginea declinului. În biblioteca Universităţii, unde îmi adunam material în vederea lucrării de doctorat, numai ce vedeai, potrivnic oricărei pravili de bună rânduială, ridicându-se câte-un tânăr ca să ţină vreun incendiar discurs. Rumoarea străzii răzbătea prin toate zidurile. Manifestaţiile se înteţeau. Foi volante, vestind revoluţia, se amestecau cu frunzele toamnei. De-un roşu înflăcărat erau şi manifestele, şi frunzele. Masele de la periferie apăreau ca pompate de-un punct de absorbţie din centru. Urmăream mişcările mai ales în faţa Parlamentului, din Parcul mare unde, în ceasuri de răgaz, mă plimbam cu Cornelia. Eram prea tineri, poate, ca să fi putut întrevedea liniile istorice mari, ce încercau să se nască sub ochii noştri. De altminteri, semnificaţia seculară a convulsiunilor nu ne preocupa; noi vedeam un singur lucru: vedeam apropiindu-se ziua în care Transilvania va fi

a noastră, scăpată din ocolul vulturului heraldic. […]

După alte vreo câteva zile se vestea de la Budapesta că Tisza István, unul din pilonii monarhiei, omul politic care a jucat un rol decisiv la izbucnirea conflagraţiei mondiale, a fost împuşcat la el acasă de-un grup de soldaţi, revoluţionari. Sub impresia acestei ştiri, m-am oprit în faţa unei librării, în vitrina căreia era afişată o hartă mare a Europei Centrale, ce se descompunea, chiar din ordinul împăratului, care-şi închipuia că soarele nu răsare fără de cântecul cocoşului. Alături atârna şi un manifest al împăratului care „îngăduia" în sfârşit „popoarelor

sale" să se organizeze în state naţionale. Era oare monarhul purtat încă de naiva speranţă că va putea încadra noile state într-un suprastat federativ? Manifestul era adresat tuturor popoarelor din monarhie, numai nouă, românilor, nu. Nici în acest ultim ceas al monarhiei, noi, românii, nu aveam niciun fel de fiinţă în conştiinţa imperiului.

În ziua de 30 octomvrie întâlnesc pe Dede Roşca la Universitate. „Ce ne facem? mă întreabă el. Plecăm acasă.", îi răspund fără întârziere. „Deseară, dacă se poate!" Seara pe la ora 8 eram în gară, cu febra revoluţiei în noi. Dar, când să ne luăm biletele, ne-am lovit fruntea de ghişee închise. Din ceasul acela nu mai circulau prin gara de est a Vienei decât trenuri militare. Soseau, valuri-valuri, soldaţi de pe frontul de sud. De teama unor tulburări oricând cu putinţă în asemenea împrejurări, autorităţile vieneze îndrumau pe aceşti soldaţi, fără popas, spre Ungaria. Mă uit lung la Roşca, el la mine: Ei, acu e acu… O senzaţie de panică ne tăia genunchii în acel moment, căci ne vedeam, pentru cine ştie cât timp, în imposibilitatea de a ne întoarce în Transilvania. Un hamal, văzându-ne neajutoraţi, cu povara geamăn-tanelor alături, se apropie de noi şi ne spune în şoaptă că în gară a fost tras un tren gol încă, pentru soldaţi, gata de plecare spre Budapesta. Hamalul ne mai şopteşte că ne-ar putea conduce la tren, trecându-ne prin magazii şi pe o uşă laterală. „Fără

bilete?” întrebăm noi. „Ce vă mai interesează biletele? Să vă vedeţi în tren, pe urmă vă descurcaţi dumneavoastră!”. Ne conformarăm binevoitoarelor sfaturi. Gara era înecată în lugubru întuneric. În reflexele roşii ale unor felinare mioape, ghicirăm pe una din linii trenul speranţelor. Am urcat într-un vagon. Hamalul ne ordona: „Acum tăceţi chitic, ascundeţi-vă într-un colţ! Peste câteva minute soldaţii vor ocupa trenul!”. I-am dat un bacşiş hamalului, mulţumindu-i. După vreo câteva minute, trenul fu luat cu asalt de soldaţii sosiţi în clipa aceea de pe frontul de sud, echipaţi cu toate ale lor. Se auzeau strigăte în toate graiurile împărăţiei. Se auzeau mai ales chiote ungureşti: „Trăiască republica maghiară!”. Ecourile foamei de libertate, cu accente de pustă, se multiplicau trecând dintr-un vagon în altul. Trenul se urni în cele din urmă, opintindu-se sub povara unui fragment de front prăbuşit. În vagoane n-avea nimenea gând să facă lumină. Toată noaptea am călătorit sub scutul beznei, fără a fi întrebaţi de bilete. Când se crăpă de ziuă, am recunoscut prin geamul aburit gara Komârom. Mai aveam deci două ore până la Budapesta. Invadaţi de luciditatea acută a dimineţii, am remarcat că printre soldaţi eram numai doi civili: eu şi Roşca. Soldaţii se trezeau din greul sforăit al nopţii şi reintrau cu încetul în rolul lor de protagonişti ai libertăţii. împuşcau pe ferestre, aşa din joacă, spre ţinte la întâmplare, în văzduh sau pe câmp. Prin staţii, ochiul surprindea, din goana trenului, magazii devastate. Sosirăm cu întârziere la Budapesta, dar ne urmărea norocul, căci dându-ne jos aflarăm că alt tren, tocmai cel din faţa noastră, urma să plece numaidecât spre Arad-Braşov. Izbutirăm să ne facem loc într-un vagon. Stăpânea şi aici aceeaşi atmosferă, cu deosebirea că acum se mai auzeau şi glasuri româneşti. Soldaţii transilvăneni se întorceau, pe alte linii, de pe acelaşi front de sud. De îndată ce trenul se puse în mişcare, începură şi salvele pe ferestre. Toată ziua călătorirăm, cu opriri nesfârşite prin halte şi pe câmp, de

la Budapesta la Szolnok, până la Arad şi mai

departe… Pretutindeni, prin gări, magazii pustiite şi vagoane deşertate. Buţi golite şi lăzi sparte zăceau risipite pe lângă linia ferată. Uneori, prin staţii, răsturnaţi lângă zid, oameni căzuţi de câte-un glonte rătăcit. În vagon, ne sufocam în înghesuiala ce nu voia să cedeze. Soldaţii, fixaţi locului, urinau pe ferestre, făcând glume de domeniul balisticei. Călătoria s-a prelungit toată noaptea. Dimineaţa am sosit la Vinţul de Jos. Trebuia să cobor. Dar cum? Era cu neputinţă să te mişti. Am spart geamul, ce se întârâtase în încheieturile sale, izbind din răsputeri cu geamăn-tanul, şi am ieşit pe fereastră, însoţit de chiotele soldaţilor. Era o zi senină, moale, de 1 noiembrie. O răcoare vegetală şi un aer de ţinuturi natale mă adia în obraji.

De la Vinţ am luat-o pe jos până la Sebeş. După o plimbare de-o oră şi jumătate, intram în urbea copilăriei mele, care stăruia paradoxal în liniştea ei de alaltăieri. Până aci nu pătrunsese încă nicio veste despre convulsiunile fostei noastre patrii. De unde, încheierea mea că am sosit, prin părţile locului, cu cel dintâi tren de ostaşi revoluţionari. În după-amiaza aceleiaşi zile, jandarmii maghiari, afişând un aer calm, îşi purtau penele de cocoş pe străzile orăşelului nostru. Numai saşii, stăpâni de veacuri ai cetăţii, îşi aveau desigur informaţiile lor, căci arborau feţe pământii şi consternate. Acasă, găsii pe Lionel tot în uniforma sa de locotenent austriac ce mi se păru, cu stelele de la guler, întâia oară ilariant desuetă. Fusese repartizat în ultimele luni să supravegheze activitatea unei fabrici de hârtie din apropiere, luată sub controlul militar. Am adus la Sebeş noutăţile menite să excite atitudinea şi turbulenţa, şi am trecut altora cuvântul despre toate cele văzute şi păţite. Cu aceasta urbea intra în respiraţia epocii.

Intelectualii erau stăpâniţi de cea mai sinceră dorinţă de a evita excesele. Nu mai puţin însă ne găseam cu toţii în aşteptarea impetu-ozităţilor locale, ce nu mai puteau să întârzie. Şi în noaptea aceea am tras un somn subliniat de-un suprem optimism. În dimineaţa următoare, Letiţia, apriga noastră soră, care locuia în aceeaşi curte, intră să

răscolescă furnicile celulare din noi. Venea după ea alaiul bufniţelor treze ale nopţii: păsările cari n-au închis ochii şi au văzut cele întâmplate pe la cântători. Toţi jandarmii unguri, deghizaţi în popi valahi, în ţărani cu iţari şi în ciobani cu cojoace, au părăsit, prin îngustimea dintre două ceasuri foarte negre, oraşul, iar un slujbaş de la primărie a fost împuşcat de necunoscuţi, după ce fusese lamentabil târât din aşternut până în piaţă. Mărturie: singure bufniţele.

O delegaţie a Primăriei săseşti din localitate s-a prezentat pe la amiază la noi, oferind lui Lionel postul de primar al oraşului. Fratele meu a tratat delegaţia cu toată deferenţa, dar a răspuns că în condiţiile de faţă numai poporul ar avea dreptul de a-l însărcina cu conducerea primăriei, pe care desigur ar accepta-o bucuros până la aşezarea vremii, dar nu mai mult, căci n-a aspirat niciodată la asemenea slujbe…

În după-amiaza înfrigurată de 3 noiembrie, populaţia românească din Sebeş-Alba, adunată în preajma bisericii de lângă râu, s-a pornit în marş masiv spre centrul oraşului, spre piaţa mare, având în frunte o seamă de soldaţi sosiţi în cursul dimineţii de pe front şi pe cei câţiva intelectuali localnici. În piaţă s-au rostit discursuri, arătându-se că

românii din Transilvania doresc alipirea la Regatul României. Se încerca, pe de altă parte, pe cât cu putinţă, şi domolirea spiritelor, acum când „Dumnezeul Wilson” a luat în mâinile sale destinele popoarelor. Autorităţile săseşti au predat cheile simbolice ale puterii, act echivalând cu un început de eră. Fratele meu a luat în primire primăria. Un consiliu orăşenesc alcătuit din intelectuali şi ţărani s-a ales apoi, şi s-a procedat numaidecât la unele măsuri pentru prevenirea dezordinelor ce se anunţau. Noua autoritate nu avea la îndemână, deocamdată, nici cele mai elementare mijloace pentru menţinerea bunei rânduieli. O ameninţare grea se ridica îndeosebi din satele dimprejur, că vor veni cu lovire şi năvală asupra oraşului. Fratele meu a stat la

primărie toată noaptea. Câţiva soldaţi, o seamă de băieţandri au improvizat un fel de gardă de pază. Intelectuali cu darul cuvântului au ieşit la periferie, ca să înduplece la întoarcere spre casele lor pe ţăranii care se apropiaseră cu armele tradiţionale ale răzmeriţei, cu securi şi coase, aşteptând coborârea nopţii. Toţi aceştia s-au înapoiat la vetre. Totuşi s-a făcut că în acea noapte au fost devastate clădirile şi gospodăria unui negustor sas, ce se găseau cam la marginea oraşului. Negustorul sas, amintit acum norodului pentru atitudinea sa odioasă din timpul războiului, a simţit apropierea urgiei şi fugi cu familia sa la Sibiu. Seara, după ce s-a-ntunecat de-a binelea, s-au prezentat la cârciuma negustorului câţiva soldaţi. Au cerut vin. Li s-a dat. Musafirii, aburiţi, au cerut apoi cheile de la pivniţă. Li s-au dat cheile. Coborând în pivniţele fără fund, au băut mai departe. În dezmăţul beţiei, carabinele se descărcau aproape de la sine în buţi. Vinul gâlgâia inundând fundul nisipos al pivniţelor. Soldaţii se întindeau pe burtă în gârlici, ca să bea vinul ca apa la pârâu. Văzând toate acestea, populaţia a prins patimă de jaf. Şi s-au pomenit oamenii a veni cu carele, ca la zi de iarmaroc, şi, molipsindu-se unul de la altul fără împotrivire, au încărcat tot ce era de încărcat prin pivniţe, au pustiit cârciuma, au golit cele vreo zece încăperi de belşug ale negustorului. După ce din cele mişcătoare nu mai rămăsese nimic, s-au pomenit oamenii a scoate ferestrele, uşile, sobele şi a desprinde podelele. A fost o forfotă uriaşă, lucrare fără stăvili şi muncă pustiitoare, din ceasul serii şi până-n straja dimineţii, la curţile negustorului. Şi cât a ţinut domnia beznei, oameni de omenie s-au pomenit a jefui ca-ntr-un vis, pe care-n zori ţi-e ruşine să ţi-l spui. Trecuse o noapte, noaptea de coşmar a cetăţii. Dimineaţa mi-am făcut cale de câţiva paşi prin curţile negustorului, ca să văd. Totul era gol. Şuiera vântul prin ferestre şi uşi fără rame. Am străbătut prin jalea încăperilor. Fusese ridicată şi scândura din praguri. Doar zidul a rămas, zid şi cărămidă. Şi, într-un colţ, o grămadă de cărţi. Alt nimic. Etajerele au luat drumul tuturor şi-al

nimănui, dar neatinse şi dispreţuite, într-un ungher, cărţile.

Am ieşit din curţile prăpăditului, clătinând din cap, şi mă îndrumai spre centrul oraşului. Într-un colţ de stradă se hârjoneau câţiva soldaţi gureşi şi cam băuţi. Purtau înfipte la şepci, la vedere, ca nişte pene spectaculoase, fotografii de-ale frumoasei domnişoare Mitzi, fiica negustorului sas. A negustorului atât de crunt încercat de vijelia unei nopţi, în care a răbufnit fără nume o ură ţinută sub pragul cugetului şapte sute de ani. […]

Miroslav Krleza Kakania, altfel.

3. XI 1967, 8 seara

Despre Milan Pribi Devic. De ce, plecând din Kosovo spre Cote d'Azur, trecea aproape în fiecare an şi prin Kukoviceva 28?

Mijo Mirkovic (Mate Balota), pe atunci încă membru al grupului SKA, istrean damnat, vagant, iugolabinean, admirator al compatriotului şi vecinului său Flacius Illyricus, ajunge, în amurgul unei zile de primăvară, cam pe la 1925, până la Milan Pribi Devic, la ferma acestuia de sub VuDitrn, pe Kosovo. L-a găsit pe Milan în grajd, adăpându-şi caii, iar pe doamna Pribi Devic pregătind cina pe cuptor. L-au primit pe oaspete într-un mic salon cu pian, acelaşi salon slujind şi de cameră de oaspeţi. Milan se simţea de pe atunci un naufragiat, ca şi Mate Balota al nostru. „Oameni fără patrie". Eşuaseră. Fermierul din Kosovo propovăduieşte neguroase formule nihiliste: a sunat ceasul tuturor idealurilor în care au crezut. După cum povestea Mate, Milan primise „Republica literelor" şi a manifestat un viu interes pentru redactorul ei, interesându-se cine e şi cu ce se ocupă.

Nu mi-era clar ce au însemnat pentru M.P. vizitele pe care mi le făcea în anii treizeci, după Marseille. Mi se părea că încearcă, prin mine, să stabilească un contact cu „Stânga". Vizitele se lungeau întotdeauna şi, tot dând ocol în cercuri largi temelor diverse, nu atingeam niciodată miezul chestiunii.

Se găseau în aceste dialoguri ale noastre elemente

ale altor discuţii asemănătoare, pe care le purtau mulţi ofâţeri austrieci activi. Corpul ofâţeresc austriac era compus dintr-o masă întreagă de inşi suciţi, maniaci, matematicieni, pictori, diferiţi maeştri ai combinaţiilor, poeţi fără talent, diletanţi, liberali îndeobşte, visători cu predispoziţii naţionaliste şi răzvrătiţi disimulaţi. Mulţi dintre ei visau la prăbuşirea Imperiului ca la unicul lor ideal: iredentişti italieni, panslavişti cehi, velikosârbi, croaţi trialişti, iugoslavi, vidovdanişti, panturani, panromâni, toţi aceştia vedeau în prăbuşirea Monarhiei singura salvare şi ieşire pentru popoarele lor. Tot aşa şi Milan Pribi Devic, ofâţer austriac fiind, a descoperit idealul său romantic în strălucitoarea fantomă care purta numele de Patrie.

— Fragmente traduse din „Forum", revistă a secţiunii de literatură contemporană a Academiei Iugoslave, Zagreb, nr. 6, 7, 8 / 1972.

286 CLASICII IMPERIULUI AGONIC

Vederile lui despre rolul partidelor politice, despre democraţia parlamentară sau neparlamentară erau vederile celui mai tipic ofâţer activ, indiferent de originea naţională sau de stindarde. Sunt vederi ale profesioniştilor internaţionali, adepţi ai principiului militar ca ideal de granit, întemeiat pe fetişizarea înălţătoarei vocaţii a slujirii loiale a idealurilor de Stat, a Patriei şi a Dinastiei. Nu există partide, toate interesele de partid sunt înşelăciune, toate programele politice sunt fum demagogic, politica ar trebui să fie un fel de „suprapolitică" în interesul Ţării şi al Poporului!

Dintr-o astfel de perspectivă idealistă, „politica în interesul poporului" este o noţiune supranaturală şi trebuie să i te dedici cu trup şi suflet, odată cu totala renunţare la viaţa privată, gata oricând de supremul sacrificiu „pe câmpul de onoare". „Slujirea Poporului şi a Ţării" e plasată deasupra fracţiunilor, intereselor şi fricţiunilor de partid, sub unica parolă că „nimic nu e mai dulce" decât să mori pentru Patrie. Acestea sunt principiile tuturor Armadelor lumii şi, ca ultimă consecinţă, tocmai

spiritul lor totalitar a născut fascismul, în toate variantele lui. „Ţara” ca Patrie, ca Stat în sens deierarhizat social, nu este, pentru acest gen de predicatori, o noţiune din această lume. „Democraţie” înseamnă împlinirea idealului idealist iacobin. Numai că nimeni din specia asta de filosofi nu a explicat în numele cui şi de ce trebuie impusă această „democraţie”.

În cazul nostru, de creasta supremaţiei etatiste, adică dinastice şi partinice, şi-a spart capul şi Milan Pribi Devic. Unica formă de patri-otism care, în convingerile lui, coincidea cu noţiunea de sentiment al datoriei (Pflichtgefühl) a rămas compromisă de la Constituantă până la dictatura din şase ianuarie. […]

M-a vizitat domnul Schiller de la W.D. Fernsehgesellschaft. A venit pentru un interviu pe tema limbii. Există o limbă iugoslavă? Ce variante sunt acestea: sârbocroată sau croatosârbă şi, de asemenea, care este varianta specifică a limbii literare croate (de tip apusean) şi a limbii literare sârbe (de tip răsăritean)? îi pun vechea mea placă de gramofon despre o singură limbă căreia putem să-i spunem fie croată, fie sârbă.

12. XII 1967

Bate crivăţul. Ajun de Sfânta Lucia. Sfânta Lucia a lucit şi la noi cândva de mult (în baroc), cum mai luceşte încă în Suedia. „La Stockholm totul e aşa de curat şi de ordonat cum era şi la Novi Sad când era Olga mică”. A ieşit din nou soarele. […]

Despre generaţiile de Bakacs şi Erdody: ar fi o cronică istorică în stil mare. Oricât ar suna asta de bizar, ungarocroatismul a existat în adevăr timp de opt sute de ani, istoric şi istoriografic inseparabiliter. Cine s-a născut ca Csokonai, şi nu ca Bakacs-Erdody, mai bine să nu-şi fi vârât nasul în ţara Hungaria, simbol al tuturor Hungariilor lumii acesteia, care, toate, fiecare pentru ea însăşi şi fără excepţie, se amăgesc cu propoziţia: extra Hungariam non est vita…

KAKANIA, ALTFEL 287

Trăim în intervalul a patru secole. Ne-am născut din

autentici oameni ai barocului, în vremurile mariatereziene ale grofilor Bombelles, Erdody, Sermage ş.a. Ne-am născut şi am trăit în franzjosefinism, iar acesta s-a înecat în sânge. Ne-am trăit pubertatea intelectuală la începutul secolului douăzeci, în cadrele „naţionalismului renăscut” după chipul ilirismului care a durat până la Regatul SHS, şi Octombrie a fost, de fapt, doar o anticipare a secolului douăzeci şi unu. Iar atunci, totul s-a prăbuşit în nonsens, entre deux guerres, pentru a se îneca mai târziu în sânge. Înălţându-ne din acest sânge blestemat, nu am mai fost ceea ce credeam că suntem şi niciodată nu vom mai reveni la starea noastră de dinainte. Până în 1940 am crezut în forţa probatorie a argumentelor noastre, apoi, pulverizându-ne în deplinul neant a tot ceea ce, în ochii noştri, purta numele unei oarecari valori morale sau estetice, nu mai ştim azi nici încotro s-o luăm, nici de ce. […]

22. XII 1967

Cenuşiu, pustiu vântos.

În vis, miting în penumbra unei alei dese de copaci. Incolor. Alb-negru. Demonstraţie de protest. Principalul vorbitor, doctorul Zlatan, la tribună. Privesc din culise, stânga, de deasupra, ca de la fereastra gimnaziului din Oraşul de sus, spre coroanele castanilor de pe Dverac. Dr. Zlatan vorbeşte pe un ton ridicat, protestează împotriva Graniţei vieneze şi a limbii germane ca limbă de comandă pe graniţă. Se perindă unităţi pe strada Gradac, dinspre vechea cetate în jos, spre catedrală. Jandarmi unguri cu pene de cocoş, infanteria, regimentele 16, 53, 25. Trec mici unităţi însoţite de muzică, la paradă, sunt multe, iar publicul, fără a lua în seamă rodomontada doctorului Zlatan şi lamentaţiile lui patriotarde, salută triumfal unităţile grănicereşti ale lui Jela Dic. Eu rămân indiferent în egală măsură la tevatura doctorului Zlatan şi la muzica grănicerilor.

24. XII 1967

[…] Vânt din apus, lumină de primăvară, dimineaţă albăstrie, răsărit ca la Bruges La Morte, păsările ciripesc

ca de Paşti; Ajunul, Lăudate, pueri (Buxtehude) în acompaniament de orgă. Nori albi, calzi, deasupra vechilor acoperişuri, şi cântecul mierlelor. La aceste mierle de pe Gvoză n-a ajuns vocea betlehemică despre copilul „din iesle, din grajd”, şi totuşi, ele slăvesc pe Domnul.

9 dimineaţa, 11°C. Dacă există l’art pour l’art ca noţiune, atunci această dimineaţă sugestivă de Ajun al Crăciunului este fără îndoială aşa ceva. Crăciunul 1967, astăzi şi aici, şi coralurile lui Buxtehude, de la Viena: o lume pentru sine şi conformă cu sine, care trăieşte de veacuri în afara spaţiului şi timpului, coordonate care sunt ale acestor mierle de pe Gvoză, ale acestor oameni şi ale condiţiilor lor de viaţă, de acum şi de altă dată. […]

288 CLASICII IMPERIULUI AGONIC

14.111 1968

A douăzeci şi noua aniversare a abdicării lui Hacha (14. III.1939 – 14.111.1968). Decretul Protectoratului. Alter-ego-ul lui Hlinka, preotul Tiso, proclamase deja NDSL. Şi astăzi slovacii cer federaţie. Iarăşi. Intrarea lui Kleist în Zagreb a fost pentru mine incomparabil mai puţin şocantă decât intrarea lui Hitler în Praga. Tragicomedia cu Kvaternik (10. V 1941) părea o reluare a premierei care avusese loc la Praga. Cincizeci de ani bătuţi pe muchie va dura cavalcada popoarelor nebune (Supervielle). Când, în 1918, a sosit în parlamentul maghiar vestea că slovacii au ocupat Pozun şi Košice, pentru unguri aceasta a fost o tragedie, iar pentru noi, o victorie la care visam de ani de zile. Suum quique, fiecăruia ce îi aparţine! Soarta blestemată a statelor acestora, de la Baltica, peste Carpaţi, până la Adriatica, ţine deja de două milenii. Ruleta istoriei se opreşte mereu la zero. Marea învolburată potopeşte fâricelele de pai ba de la Răsărit, ba de la Apus. „Le Fureur” după comedia aceea cu infarctul lui Hacha, la Berlin, când, întocmai ca la Molière, totul s-a terminat cu bine, de vreme ce bătrânul nu-şi dăduse duhul, a făcut cadou nepoţicii lui Hacha o cutie cu bomboane de mătase, ceea ce a fost cu osebire accentuat în comunicatul oficial. Şi nouă ne-a cam sărit inima din loc, din rana husită, încă

sângerândă, atunci când Hitler a ocupat Praga. Însă nici el nu era sută-la sută sigur dacă fait-accompli-vi lui era chiar un loz câştigător, şi el s-a lăsat furat de meditaţii dubitative în acel amurg ceţos când a intrat în oraşul lui Wallenstein, crezând că „numai istoria va şti să aprecieze dacă a procedat corect sau nu". Din 1918 am tot fost, ani la rând, deconcertaţi de fanfaronada ctitoricească a Leului Ceh, ca simbol al unei victorii la care, să recunoaştem, s-a ajuns graţie frăţescului ajutor al naufragiaţilor noştri panslavişti din Comitetul iugoslav. Adevărat, sângele apă nu se face, mi smo vasi, vi ste naşi, în suflet am rămas totuşi Sokdi na zdar! Să câştigi un război mondial într-un mod atât de şiret cum credeau a-l fi câştigat Beneš şi Masaryk, n-a fost să fie, dar repet, nici Praga nu se poate câştiga cu o cutie de bomboane de mătase! Sărmanii locatari al Hrad Danilor, cum se poate vedea din istorie, sunt mereu periclitaţi în carierele lor, de la Habsburgi până la Bourboni. Vezi Chateaubriand!

8. XII 1968

[...] încerc să adorm cu Musil, după o lungă despărţire, din 1937, deci treizeci şi cinci de ani. I-au lipit de numele lui biata Kakanie ca pe o tinichea de coadă, iar acum zdrăngăneşte cu ea prin toate foile-toanele presei europene, şi asta de ani de zile. L-au transformat într-o caricatură perfectă a tot ceea ce el a detestat cel mai mult: a ajuns, în fâne, popular datorită uneia din frazele sale kakaniene. O găselniţă sarcastică a devenit principala emblemă a unui scriitor care n-a avut niciodată vreo legătură cu umorul unui Roda Rode. Un aperpu spiritual, o glumă răsuflată din repertoriul unui Odón Horvath, nefericita

KAKANIA, ALTFEL 289

aceasta de Kakanie se târâie după el ca o umbră compromiţătoare, prezentându-l ca pe un scriitor despre care azi se poate spune, retrospectiv şi cu sufletul împăcat, că a fost unul dintre primii „antiromancieri".

În panopticum-ul lui Musil nu există nici măcar o păpuşă care să rişte o definiţie a Austriei la modul atât de

tembel-svejkian. Eroii şi eroinele lui fâlfâie ca nişte libelule, flecărind despre politică, despre muzică sau pictură, la modul proustian. Musil, ca un outsider austriac, contrastează cu grupul Wildgans, Schonherr, H. Bahr, St. Zweig, Werfel şi este, prin concepţiile sale estetice, mult mai apropiat de Rainer Maria Rilke decât de Karl Kraus, trăind în anonimat, complet necunoscut şi nerecunoscut, necitit şi ignorat, însingurat şi uitat toată viaţa lui, până la capăt. Trainic iritat de pseudogloria geniilor contemporane lui, pe care le considera simple fanfaronade, analist puritan, care tăia cu peniţa de parcă ar fi operat o disecţie, a bătut cu anii, ca foiletonist anonim, pragurile redacţiilor, vegetând în rolul boem de poet blestemat. Nu a fost nici freudian, nici empiriocriticist, nu a fost psiholog al individului, nici estetizant de tip heideggerian.

Nu a fost modernist, nici revoluţionar, nu s-a ocupat de politică, fiind convins că literatura nu este, şi nici nu trebuie să fie, nici de stânga, nici de dreapta, a respins orice fel de angajare ideologică şi, liberal liber, a lăsat o bogată galerie de personaje care apar în ipostaza de exponenţi ai propriilor lui idei. Faţă cu variaţiunile lui beletristice (în formă dialogată), o The Forsyte Saga e cuprinsă în pisălogeala din repertoriul buddenbrookian. Satiric nu lipsit de o cantilenă lirică, adversar intransigent a tot ce se încadrează în noţiunea de beletristică banală, de text amuzant, acuzator al Vienei de operetă, eseist al cărui stil păstrează o strălucire trainică în umbra nemuritoarei gaya scienza, a fost obsedat în Opera sa de o singură idee fixă, anume că literatura ar trebui ridicată la înălţimea cunoaşterii ştiinţifice contemporane.

Nu este, din păcate, timpul să cedezi şarmului doamnelor Clarissa şi Diotima şi, în cele din urmă, al domnului Ulrich. Toate variaţiunile incestuoase pe cunoscuta temă proustiană nu sunt defel importante pentru Kakania; tot ceea ce s-a spus în sens negativ despre oricare dintre convenţiile chesaro-crăieşti nu are legătură cu snobismul estetizant al cremei musiliene.

În româneşte de IOAN RADIN

Andrzej Kusniewicz, descendent al unei familii nobiliare poloneze, s-a născut la 30 noiembrie 1904 la Lvov. Studiază dreptul şi ştiinţele politice la Universitatea Jagiełłonă din Cracovia, iar până la declanşarea celui de al doilea război mondial lucrează în Ministerul Afacerilor Externe. În timpul războiului se găseşte în Franţa, unde e colaborator al Rezistenţei. În anul 1943 este arestat şi trimis într-un lagăr de concentrare. După război, îşi continuă o vreme cariera diplomatică la consulatul polonez din Strasburg. Întors în Polonia, lucrează la o editură, iar apoi la postul public de radio. A fost câtăva vreme redactorul-şef adjunct al secţiei de proză a publicaţiei „Miesiecznik Literacki”. Andrzej Kusniewicz debutează, ca poet, în 1956; acest prim volum de versuri este urmat de altele două, în 1959 şi 1962; primul său roman, Korupeja (Corupţia), apare în 1961. Kusniewicz intră în literatură ca un scriitor matur, sigur pe mijloacele sale.

Poziţia lui Andrzej Kusniewicz în literatura poloneză este destul de izolată, un fapt semnificativ, dacă nu straniu, fiind acela că nu este nici măcar pomenit în monumentala istorie a literaturii poloneze a lui Czestaw Mitosz. Obţine premiul Seguier pentru traducerea franceză a romanului Krol obojga Sycylii (Regele celor două Sicilii), 1970, care, împreună cu Lekeja martwego jezyka (Lecţia de limbă moartă), 1979, fixează tematica Imperiului în opera autorului polo-nez. Fragmentul propus în această antologie dezvăluie geneza, deopotrivă existenţială şi livrescă, a unuia dintre cele mai importante romane ale secolului. (Marius Lazurca)

Andrzej Kusniewicz Mărturie.

Am scris Lecţia de limbă moartă în decurs de trei luni, dar ideea ei se născuse mai demult. Doream să închei într-un fel epoca primului război mondial, care mi se întipărise prea adânc în memorie ca să mă pot elibera de ea oricum. În 1914, când izbucnise războiul, n-aveam nici zece ani, iar impresiile din această perioadă de viaţă sunt cele mai persistente. Am scris mai întâi un roman despre primele zile de război şi l-am numit: Regele celor Două-

Sicilii. Mediul ofiţeresc din vremea aceea, cel puţin în romanul meu, se compunea din numeroşi tineri intelectuali, de preferinţă denumiţi cu termenul de „decadenţi”. Erau produsul perioadei căreia i se spunea modernistă sau Secesiune, îndeosebi vieneză. Este ştiut că în acest mediu domnea moda cultului morţii şi un rafinament estetizant. Mă interesa confruntarea dintre tendinţele de acest fel şi atmosfera autentică de război. Confruntarea cu moartea adevărată şi cu omorul în masă.

Ulterior am considerat că trebuie să mă despart de această temă şi să închei într-un fel cu această perioadă, atât de puternic fixată în mine. Aşadar, şapte ani după Regele celor Două-Sicilii, am scris Lecţia de limbă moartă.

În primul rând, doream să-mi dau singur răspunsul la întrebarea: cum arată omul format de stilul estetizant, în declin, al acelui fin-de-siecle, după patru ani petrecuţi în război. Ştim că acel prim război a fost mai sângeros decât cel de-al doilea în ce priveşte pierderile de pe front. Al doilea război mondial a fost în primul rând o hecatombă a populaţiei civile, masacrul unor popoare în întregimea lor, pe când primul a însemnat tranşee, iar la începutul său lupte, între coloane compacte, cu participarea cavaleriei, după modelele din secolul precedent. Cum avea să fie influenţată mentalitatea cuiva care, asemenea eroului meu din Regele celor Două-Sicilii, era încercat de presentimente funeste de natură prea puţin definită, metafizică, şi timp de patru ani cunoscuse măcelul? Se va familiariza cu moartea până la tutuială, va ajunge la blazare şi saţietate – sau, poate, se va desfăta împrăştiind moartea, obişnuit cu prezenţa ei cotidiană?

În al doilea rând, am găsit un pretext. În vara lui 1918, având paisprezece ani, în timpul ultimei vacanţe în casa părintească din

— Text apărut în „Secolul 20”, 1979, nr. 11 – 12.

fosta Galiţie austriacă, am cunoscut un ofâţer bolnav de tuberculoză, purtând numele de Alfred Kiekeritz. Da, acest om a existat cu adevărat şi aşa îl chema. Ne povestea

aventurile lui din Ucraina, unde luase parte la nişte expediţii de pedepsire. Era un bărbat deosebit de inteligent, cu purtări alese, discuta despre Rimbaud şi Mallarmé, colecţiona icoane cumpărate de prin bisericuţele unitarienilor, cânta foarte bine Chopin. Într-un cuvânt, produs al epocii anterioare, al celei dinainte de război. Când s-a terminat războiul, eu m-am înapoiat acasă de la şcoală, iar locotenentul a dispărut dimpreună cu icoanele. Plecase probabil în Austria. Dar totodată am aflat că l-ar fi împuşcat pe un prizonier rus care evadase. Era un pasionat vânător. Avusese dreptul s-o facă: strigase: „Stai!” – iar celălalt continuase să fugă.

Şi iată acum cel de-al treilea motiv din Lecţia. De ce l-a omorât pe acel tânăr? Războiul se isprăvise, prizonierii fugeau în masă din barăci şi locuinţele din preajma joagărului şi ale alambicului. Nimeni nu-i mai lua în seamă. Şi atunci, de ce a făcut-o? De dragul senzaţiilor tari? începeam să înţeleg câte ceva din aluziile adulţilor referitoare la obiceiurile şi înclinaţiile locotenentului. Şi peste ani, s-a ivit motivul literar care ar putea fi denumit „complexul Dianei şi al lui Acteon”, în cazul nostru rolurile fiind interşanjabile, ba chiar inversate. Ucigaşul tânărului prizonier s-a dovedit o Diană geloasă de propria ei feciorie. Iar Diana, în acord cu legendele şi cu miturile, era nu numai zeiţa vânătorii şi a lunii, ci şi a morţii.

Într-un anume sens, cel de al patrulea filon din Lecţia de limbă moartă a devenit faptul că, în medii de felul celui descris de mine, nutrite cu filosofia lui Nietzsche şi a lui Hegel, cu muzica lui Wagner, cu mitul raselor şi în general cu mitologia legată de cultul elitei ca atare şi a drepturilor acesteia, începea să ia naştere fascismul. Ramura sa intelectuală, la ale cărei începuturi se aflau şi cultul pentru poezia lui Stefan George, şi teoriile lui Moeller van den Bruck, şi „cercul Rinului”, cu participarea lui Goebbels. Prin urmare, poate că dreptul de a ucide pe cineva considerat o fiinţă de o specie inferioară, ca un prizonier anonim, decurgea tocmai dintr-o asemenea filosofie!

În româneşte de OLGA ZAICIK

III. Intermezzo. Moartea unei revoluţii roşii
1. Utopia 2. Post scriptum
1. Utopia
Arthur Koestler.
Arthur Schnitzler.
Illes Bela

Jurnalist, romancier şi eseist, Arthur Koestler (1905 – 1983) este o figură emblematică pentru intelectualul central-european de origine evreiască dintre cele două războaie. Mobil, poliglot, internaţionalist, de stânga, colaborator al marilor trusturi de presă, unde scrie de la cronică de război la articole de popularizare a ştiinţei, îşi dedică întreaga activitate medierii culturale, dialogului: între naţiuni, între culturi, între religii, clase sociale, iniţiaţi şi profani. Se naşte la Budapesta, locuieşte la Viena, studiind ingineria; pătrunde în cercurile sioniste vieneze şi, înflăcărat de ideile acestora, abandonează facultatea pentru a lua calea Palestinei. Aici îndeplineşte cele mai variate munci: agricultor, ziarist, arhitect sau vânzător de limonadă. Se întoarce pe continent şi urmează, în Republica de la Weimar, o strălucită carieră jurnalistică. Părăseşte apoi presa pentru a se dedica Revoluţiei, lucrând ca agent al Cominternului. În calitate de corespondent de război în Spania, cade prizonier şi este condamnat la moarte de către forţele franchiste. Este eliberat în urma unei campanii publice, însă doar pentru scurt timp. Întors la Paris, este internat de către nazişti în lagărul Le Vernet. Prieteni influenţi reuşesc să-i faciliteze din nou eliberarea – şi fuga în Anglia. În timpul războiului, va lupta în Legiunea Străină, apoi în Armata Britanică. Se sinucide în 1983, probabil din cauza agravării bolii; e urmat de soţie.

Activitatea sa editorială e vastă ca arie de preocupare (filosofie, sexualitate, ştiinţă, parapsihologie, politică, romane şi piese de teatru), cât şi ca dimensiuni. Majoritatea cărţilor importante apar în limba engleză. Printre acestea, Darkness at Noon (întuneric la amiază), 1941, roman care deschide seria ficţiunilor anticomuniste, anticipând astfel celebrul o mie nouă sute optzeci şi patru

al lui George Orwell.

Autobiografia lui Koestler depune mărturie despre o existenţă trăită pe creasta valului, dar şi despre o lume care, intrată cu atâta patimă în competiţie cu sine, şi-a uitat aproape cu desăvârşire rosturile. Fragmentul publicat aici redă, cu umor şi cu un ascuţit simţ al istoriei şi al specificului central-european, aventura primei revoluţii comuniste consemnate în acest spaţiu. (Tinu Pârvulescu)

Arthur Koestler Comuna din Budapesta

*

La 28 iulie 1914, monarhia austro-ungară declara război Serbiei. Izbucnirea primei conflagraţii mondiale isca doar două ecouri în însemnările tânărului de nouă ani ce eram pe atunci.

1. Trebuie să-i aduc tatălui meu, care stă întins pe canapea, un pahar de apă cu bicarbonat, în timp ce el îi explică mamei că trebuie să se reprofileze, căci nu va mai putea importa pe viitor marfă englezească.

2. În timpul plimbării zilnice de după-amiază, împreună cu guvernanta, întâlnim o coloană înflăcărată de demonstranţi, coborând strada şi intonând imnul naţional:

Doamne, binecuvântează-i pe unguri, Dă-le voioşie şi o recoltă bună, Apără-i cu braţul tău puternic Pe câmpul de luptă.

Era prima demonstraţie pe care o vedeam, iar efectul ei a fost atât de puternic, încât mi-am eliberat mâna din cea a nefericitei „Fräulein” şi m-am alăturat mulţimii, păşind în cadenţa ei şi strigând ba „Moarte câinilor sârbi!”, ba „Doamne, binecuvântează Ungaria!”

Şase luni mai târziu, duşmanul secular era învins. Evenimentul avea să mă inspire să scriu prima mea poezie, poezie pe care aveam să o trimit unei reviste pentru tineret:

În luna decembrie Belgradul a capitulat, Iar ungurul e aici victorios, căci a triumfat.

Deşi varianta maghiară suna mai frumos, poezia n-avea să atragă atenţia redactorilor.

Contrar majorităţii pronosticurilor, războiul dură până după Crăciun, astfel că îmi pierdui interesul pentru el. Tatăl meu depăşise vârsta serviciului militar obligatoriu. În cei patru ani de război, aveam să locuim o vreme la Budapesta, apoi la Viena, mutându-ne dintr-o pensiune în alta.

— Arthur Koestler, Als Zeuge der Zeit, Fischer Taschenbilcher, Frankfurt am Main, 1989 (fragmente).

298 INTERMEZZO. MOARTEA UNEI REVOLUŢII ROŞII

Următorul eveniment politic care mi-a făcut o puternică impresie a fost Revoluţia Maghiară din noiembrie 1918. În primul rând, pentru că era vorba din nou despre mase şi demonstraţii, dar şi pentru că această revoluţie pornea chiar dintr-o casă din apropierea biroului tatălui meu, de pe Kossuth Lajos Utca.

Această scenă ce prefaţează prăbuşirea monarhiei austro-ungare, precum şi retrasarea unei noi hărţi a Europei, îmi rămâne în memorie ca un fel de documentar la care mă întorc deseori pentru încă o vizionare. La câteva case de biroul tatălui meu, un balcon decorat cu steaguri şi pânze colorate. O mulţime compactă şi entuziastă blochează strada pe o distanţă de un kilometru. Din balcon, un bărbat înalt, subţire, întunecat la faţă şi cu umerii căzuţi, se adresează mulţimii cu gesturi stângace. E contele Mihály Kâroly, care tocmai proclamă separarea Ungariei de Austria, precum şi renaşterea ei sub forma unei republici independente, libere, democratice, al cărei preşedinte avea, în scurt timp, să devină el însuşi. Vocea sa are o rezonanţă metalică. Pronunţă anevoios. Ca urmare a unei operaţii la laringe, se alesese cu o placă de argint pe cerul gurii. Mulţimea îl ovaţionează înflăcărată şi cântă imnul: „Doamne, binecuvântează-i pe unguri”. Tatăl meu şi cu mine mărşăluim apoi împreună cu demonstranţii, ajungând acasă într-o stare de agitaţie: amândoi suntem, în acel moment, înflăcăraţi patrioţi unguri. Mama ne priveşte cu dispreţ, căci ea este şi rămâne o vieneză şi o conştiincioasă cititoare a ştirilor imperiale.

Patru luni mai târziu, cabinetul liberal al lui Kâroly demisionează, iar la putere se instalează o dictatură comunistă, ce îl are în frunte pe Béla Kun. Dat fiind că la acea vreme intrasem în cel de-al paisprezecelea an de viaţă, amintirile mele despre aceste evenimente sunt mult mai limpezi. Primul contact cu comunismul se asociază în mintea mea, neîndoielnic, cu Marşul funebru al lui Chopin.

Cu câteva zile înainte de a ajunge la putere, partidul comunist organizase o demonstraţie pe parcursul căreia câţiva membri ai săi aveau să-şi piardă viaţa. Ca probă de forţă, el îşi chema acum simpatizanţii să participe la o uriaşă înmormântare a celor căzuţi. În jur de cincizeci de mii de muncitori din fabricile budapestane urmau, purtând coroane verzi şi eşarfe roşii, sicriele frumos împodobite. Păşeau încet, disciplinat, plini de demnitate. Ungaria se ridica din statutul ei semifeudal; niciodată până atunci nu mai văzuseră locuitorii Budapestei proletari mărşăluind pe străzile lor comerciale; mulţi dintre ei nu mai văzuseră probabil niciodată vreun muncitor de uzină, adică un autentic proletar. Marşul funebru al lui Chopin, pe care fanfara feroviarilor îl relua fără oboseală pe parcursul trecerii lente a coloanei prin oraş, anunţa de asemenea sfârşitul unei epoci.

Muzica mă impresiona cum nu o făcuse nicio altă muzică înainte. Era, poate, primul meu moment de extaz muzical. Această fierbere interioară se asocia cu imaginea sicrielor martirilor din fruntea procesiunii acesteia de bărbaţi ososi, cu feţe aspre şi neprefăcute, cu privirile lor deschise şi încrezătoare. Marşul făcuse din mine un comunist romantic, cu mult înainte de a înţelege semnificaţia cuvântului. Efectul avea să se păstreze şi ulterior, când sensul cuvântului mi s-a desluşit;

Iar ceea ce am înţeles eu atunci că înseamnă „comunist” se bucura de o deplină acceptare în gândirea mea fascinată de ştiinţă.

Revoluţia comunistă învingea fără nicio vărsare de sânge. Contele Kâroly mizase pe sprijinul puterilor

occidentale. Îşi făcuse cunoscută simpatia pentru ele încă din timpul războiului, când un astfel de gest, de a le considera puteri aliate, putea să-l coste viaţa. Speranţele i-au fost înşelate. Lipsit de sprijin din afară, s-a văzut obligat să demisioneze în favoarea comuniştilor, care, la acea vreme, reprezentau unica putere politică organizată şi în stare a pune capăt haosului din ţară. Abia peste aproximativ douăzeci de ani, când aveam să-l cunosc pe Kâroly în exilul nostru comun, am înţeles întru totul semnificaţia acelor zile: orbirea, soluţiile politice greşite, lipsite de fantezie, ale democraţiilor occidentale, care întorceau spatele aliaţilor lor liberali de la răsărit, devenind complici la naşterea acelei puteri ce îşi va face un ţel tocmai din distrugerea lor. Comuna maghiară de la 1919 era rezultatul nemijlocit al politicii insensibile a Occidentului – primul pas al unei manevre care se va repeta de multe ori în următorii ani.

Din toate acestea, eu nu ştiam la acea vreme, naturalmente, nimic. Peste marşul lui Chopin se vor suprapune Marseieza şi Internaţionala, cântece a căror vâltoare sonoră va domina oraşul meloman de pe Dunăre. La 1919, „comunism” era un cuvânt nou în vocabular, cu conotaţii dătătoare de speranţă. Unul dintre primele articole pe care le-am citit în „Ziarul roşu” arăta că peste 30% din pământul agricol utilizabil al Ungariei se afla în mâinile nobililor feudali, reprezentând aproximativ două procente din întreaga populaţie. Era o noutate pentru mine. Articolul respectiv ridica următoarea întrebare: era drept, era în folosul unui popor, ca, la o mie de oameni, unul să fie bogat, iar ceilalţi foarte săraci? Oare nu era mai bine să se împartă această bogăţie în mod egal la toată lumea? Felul cum problematiza gazetarul mi se părea mai mult decât logic. Până atunci nu citisem încă niciun ziar. Acum, tratam „Ziarul roşu” cu acelaşi interes cu care îl tratam pe Jules Verne. De ce nu vorbise nimeni până atunci despre aceste lucruri?

Una din strofele Internaţionalei maghiare suna cam aşa:

Să ştergem trecutul, Armată de sclavi, urmează-ne – Saltă globul pământesc din balamale, Devino puternică după atâta umilinţă!

Pe întinderea acestor o sută de zile de primăvară, părea că globul va fi la propriu săltat din ţâţâni, un proiect la care, din câte îmi amintesc, visase şi Arhimede.

1 Mai al anului 1919 avea să devină momentul de apoteoză al scurtei Comune maghiare. Tot oraşul părea dat peste cap. Pieţele publice ale Budapestei sunt, de felul lor, suprapopulate cu monumente de bronz. Majoritatea supradimensionate, ele reprezintă venerabili domni, care fie se aruncă pe cai cabraţi asupra unui invizibil duşman, fie au într-o mână un papirus, iar pe cealaltă o ţin ridicată, pozând

trecătorilor în postură de oratori. Pentru 1 Mai, toate monumentele fuseseră îmbrăcate în nişte instalaţii de lemn cu formă sferică. Aceste adevărate globuri terestre – unele dintre ele cu o înălţime de peste 15 metri, în cazul în care eroul din bronz fusese aşezat şi pe un respectabil postament – fascinau. Impresia era că eşti înconjurat, acolo, în pieţe, de baloane uriaşe, ancorate la sol, baloane în stare să ridice în aer întreg oraşul. Prezenţa lor acolo simboliza determinarea noii puteri (noul spirit) de a „sălta globul pământesc din ţâţâni”.

Dar mai frumoase şi mai impresionante s-au dovedit pancartele propagandistice, transformând străzile în expoziţii de artă, viu colo-rate. Fuseseră proiectate de elita pictorimii maghiare, oameni care, mai apoi, se vor răspândi prin toată Europa şi America, devenind artişti, ilustratori sau caricaturişti celebri. Unele dintre acestea erau cubiste, altele futuriste; toate îi sărbătoreau pe muncitorul, pe soldatul şi pe ţăranul fără nume; nu apărea încă niciun portret, al niciunui mare conducător.

O altă curiozitate a „Celor o Sută de Zile”: principalul aliment graţie căruia subzista întreaga populaţie budapestană părea să fie îngheţata. Ca urmare a refuzului

ţăranilor de a-şi vinde produsele pe bani de hârtie, în toată ţara domnea o criză alimentară ce aproape că atinsese gravitatea unei foamete. Tot ce putea fi digerat era supus raţionalizării, dispărând astfel din prăvălii. În schimbul cartelelor guvernului roşu, se puteau obţine doar varză, sfeclă furajeră deteriorată de frig şi… îngheţată. Mă gândesc că vreun comisar pentru alimentaţie, înzestrat cu oareşice haz, dăduse peste o provizie de vanilie într-un depozit sechestrat şi o trimisese la o fabrică de gheaţă sub sechestru, pentru a da poporului numita îngheţată.

S-ar putea bănui că această cantitate fantastică de îngheţată, consumată de mine, dimineaţa, la prânz şi seara, de-a lungul celor „O Sută de Zile”, mi-a influenţat sentimentele faţă de Comună. Ar fi o bănuială nedreaptă, căci pe piaţă nu se găsea decât un singur sortiment de îngheţată, cel de vanilie, iar vanilia nu îmi plăcea. Insist asupra acestei curiozităţi cu îngheţata, pentru că ea este semnificativă pentru modul improvizat, diletant, suprarealist în care acţionau cârmuitorii Comunei. Thtul avea un caracter idilic – cel puţin în comparaţie cu demenţa şi cruzimea din Europa de mai târziu. Nu exista teroare. În provincii s-a ajuns la mici fapte de violenţă şi la bătăi în posturile de poliţie, acestea din urmă însă făcând parte dintr-o solidă tradiţie maghiară. Numărul persoanelor executate se situa sub cinci sute.

Deşi reprezentam familia burgheză, cu tot ce însemna ea, iar tatăl meu, ca fabricant, intra oficial în categoria exploatatorilor capitalişti, nu ne simţeam deloc în pericol. Se naţionalizase fabrica, iar tatăl meu devenise, din proprietar, director. Salariul îi era la fel de mare ca profitul anterior. Ţineam două găini pe balconul pensiunii în care locuiam, iar comisarul de bloc ne dădea celorlalţi de exemplu, pentru efortul nostru, prin care participam la sporirea autonomiei capitalei roşii.

Am amintit deja faptul că unui burghez ce locuia într-un cartier mai respectabil nu îi fusese dat să vadă niciodată un autentic lucrător

Într-o fabrică. Desigur, fiecare dintre ei avusese de a-face cu instalatorul, cu electricianul sau cu tapiţerul, dar aceştia aparţineau mai degrabă micii burghezii. Erau învăţaţi cu bacşişurile şi cu intrarea prin spate. Marea masă a oamenilor din fabrici, muncitorii feroviari, cei forestieri, zilierii însemnau, pentru burghezul comun, orăşean, o rasă aparte şi necunoscută. Or, unul din aspectele intrigante ale Comunei era că aceste fiinţe stranii, ce controlau acum trotuarele, spre surpriza fiecăruia, se dovedeau a fi cu totul altfel decât tinichigiul, spălătoreasa sau taximetristul, cei care, în lumea cu ochelari de cal a burghezului, reprezentau „poporul”. Erau neîndemânatici şi dovedeau cu atât mai puţin demnitate şi încredere în sine. Pentru cei ce populau cafenelele, pentru cei ce se plimbau pe elegantul Corso – ca şi pentru mine –, asta era o mare noutate.

Verişoara mea, Margit, avea să mă ia cu ea o dată într-o uzină metalurgică din suburbia Ujpest, unde ţinea prelegeri de politică economică. Era o fată de douăzeci de ani, neatractivă, membră a „Cercului Galilei”, din care făcea parte intelighenţia radicală a Budapestei. Un supraveghetor, care părea să o cunoască pe verişoara mea, ba chiar să se înţeleagă cu ea, ne conduse într-o hală, unde eram aşteptaţi de circa douăzeci de oameni de toate vârstele. La intrarea ei, cu mine în suită, toţi se ridicară în picioare, ca elevii în faţa băncilor la apariţia învăţătorului, pentru ca, tot aşa, să se aşeze la loc cu multă gălăgie. Verişoara mea – care avea să fie gazată, împreună cu cei doi copii ai ei, la Auschwitz – le-a vorbit în jur de zece minute despre semnificaţia banilor, explicându-le cum popoarele primitive foloseau în loc de bani scoici, tabac sau sare, pentru a simplifica schimbul de bunuri, căci, după cum spunea ea, aceasta era funcţia esenţială a banilor.

Abia începută prelegerea, unul sau doi dintre oameni adormiră cu promptitudinea găinilor intrate seara în coteţ; alţi câţiva o ascultau cu ochii pe jumătate închişi, ochi ce clipeau repede şi în care nu licărea nici cea mai vagă

scânteie a înţelegerii: ceilalţi îi sorbeau avizi cuvintele de pe buze, uimiţi, entuziasmaţi. Impresionanta lor dorinţă de cunoaştere mi-i făcea dintr-odată foarte apropiaţi. Reprezentanţi ai unei rase necunoscute, ivită acum pe străzile noastre, îmi fuseseră încă dinainte simpatici, dar abia acum, când îi vedeam transformaţi în elevi de şcoală, cu ochii larg deschişi, înţelegeam că şi ei cunoşteau aceleaşi sentimente, speranţe sau dezamăgiri ca şi mine; doar că eu mă bucuram de un nemeritat noroc, acela de a merge la şcoală şi de a avea voie să citesc cărţi, pe când aceste feţe neîngrijite şi transpirate priveau prelegerile verişoarei mele, în mod evident, ca pe un cadou rar şi ieşit din comun. La vârsta de paisprezece ani nu consideri mersul la şcoală un privilegiu; îmi dădeam seama însă că era; acest lucru însemna – atunci, pentru mine – o descoperire pe cont propriu, de mare importanţă. Experienţele cele mai profunde ale unei vieţi de om sunt uneori cele prin care ţi se relevă însemnătatea unui lucru foarte comun. De atunci începând, o lozincă precum „Şanse egale pentru toţi!” dobândea pentru mine o semnificaţie specială. De altfel, faptul că starea materială a părinţilor delimitează perimetrul instrucţiei

spirituale a copiilor îmi pare şi astăzi una dintre cele mai mari nedreptăţi ale ordinii noastre sociale.

Demnă de remarcat la Comuna maghiară era o trăsătură mai rar specifică unei revoluţii: simţul umorului. Budapesta vuia de bancuri, ce se povesteau în toate cafenelele şi cabaretele. În Germania lui Hitler, în Rusia lui Stalin, spunerea unei „glume antirevoluţionare”, uneori doar ascultarea ei, deveneau un motiv suficient pentru internarea într-un lagăr de concentrare. În acele vremuri idilice, cel mai iubit comic al Budapestei îşi putea încă permite să se producă seară de seară cu celebrul număr „Se întinde…”

În primele zile ale Comunei, burghezia budapestană adoptase în totalitate convingerea că acest insolit regim nu

va supravieţui mai mult de o săptămână. Sentinţa suna necruţător: „Nu va ţine!”. Cele-brul comic – i-am uitat numele – apărea în faţa publicului cu o faţă distrusă, trăgând după el o armonică. Ajuns în mijlocul scenei, el îi întinde tot mai mult burduful. Maltratatul instrument se face, în chicotele publicului, tot mai lung şi mai lung, până la intervenţia comicului, care constată, cu o faţă nedumerită: „Se mai întinde...”. Budapestanii au un umor năstruşnic, astfel că „Se întinde...” devenise lozinca numărul unu a Comunei. Circula un zvon că dictatorul comunist participase la o astfel de reprezentaţie şi că, după numărul cu pricina, se ridicase în loja sa din prosceniu, adresându-se voios publicului: „O să vă miraţi, dar încă ţine!”

Pentru adevărul ultimei părţi a glumei nu mă pot pune chezaş: dar faptul că zvonul era luat drept realitate însemna deja ceva, fiind caracteristic pentru atmosfera celor o sută de zile.

În iulie 1919, Comuna era răsturnată de trupele româneşti şi cehe. Mare parte din conducătorii ei, care au reuşit să fugă în Rusia – printre ei, şi Kun – aveau să fie lichidaţi în timpul epurărilor din anii treizeci. După o scurtă ocupaţie a capitalei de către trupele române, amiralul Horthy prelua puterea şi instaura primul regim de teroare semifascist din Europa postbelică. Dacă, spre sfârşitul anilor ’20, regimul lui Horthy se prezenta relativ liberal, în primii săi ani de funcţionare, prin pogromuri, prin camerele de tortură, prin vânătorile de oameni, el se dovedise un oribil precursor al vremurilor viitoare.

În perioada ocupaţiei româneşti, părinţii mei îşi luară o dată pentru totdeauna la revedere de la Budapesta şi se mutară la Viena. Teama de o invazie românească, traversarea aventuroasă a graniţei austriece, fără permis de călătorie, schimbarea bruscă a mediului, pregătirea intensă pentru admiterea într-o şcoală austriacă m-au obligat să dau curând uitării „Cele o Sută de Zile”. Dar impresia lor avea să se păstreze mult mai în profunzime decât îmi era mie dat să observ pe atunci. Maiestuoasa

procesiune funerară şi Marşul lui Chopin, pancartele şi uriaşele globuri roşii, 1 Mai şi conferinţa de la Ujpest, toate vor lăsa urme, rămase însă pentru multă vreme în stare latentă.

În româneşte de TINU PÂRVULESCU

Arthur Schnitzler „Revoluţie universală!” *

30/10 – 11/11 1918

30/10

a.m. Dictez începutul autobiografiei.

A venit Salten.

Ştiri: astăzi Consiliul Naţional va proclama Republica Germano-Austriacă; perechea imperială a fost primită cu aclamaţii în curtea din faţa salonului de bal. Alte ştiri: astăzi se aşteaptă izbucnirea unui pogrom în sectorul II. Istorie universală la Viena!

La eleşteu… Cum tocmai scriam cuvintele „în urma deciziei suverane”, a venit O.: republica era gata proclamată (ceea ce se va dovedi a nu fi conform aşteptărilor).

Spre seară, Heini interpretează un balet şarmant de Debussy; Smetana cu Vltava.

Mă ocup de muzică; ironic, interpretez imnul naţional; – Heini se îngrijorează, temându-se că cineva ar putea să ne spargă geamurile cu pietre!? – O. duce argintăria în pod.

— Eu continui să citesc romanul lui Wassermann.

31/10

Ştiri oarecum liniştitoare despre şedinţa de ieri a Consiliului Naţional.

— Dir. Bernau tel.: deoarece cenzura e ca şi. nulată, vrea să interpreteze cât mai curând posibil rolul lui Bemh… Îmbucurător, dar şi costisitor: războiul mondial şi revoluţia; această reprezentaţie va fi posibilă în Viena!

La Salten. El a discutat ieri cu Gf. Czernin şi Wassilko, lucru care l-a neliniştit cu privire la relaţiile de securitate dintre ţări, în special Cottage. (Militarul pe front, şomajul, foametea. La acestea cugetăm împreună). Cu cât ceilalţi deveneau mai îngrijoraţi, cu atât eram eu

mai puţin dispus să consider toate aceste perspective terifiante.

— Despre suveran, care de fapt nu a înţeles încă situaţia.

La familia Speidl.

— El a fost ieri la o familie în D., unde domnea aceeaşi atmosferă de panică.

— Nou – consfătuirile secrete de la familia Horch, ale proprietarilor de vile din Cottage.

— Unii erau chiar comici. Domnul D. dorea să-şi ducă tablourile în turnul unei biserici pentru a le şti în siguranţă.

p.m. La „eleşteu”.

Cu Heini, la Simfonia fantastică de Berlioz.

1/11

Ştirile ziarelor sunt neliniştitoare. Un discurs destul de bolşevic în Consiliul Militar. Prădarea Budapestei. Omorârea lui Tisza. Aici

— Arthur Schnitzler, Tagebuch 1917 – 1919, Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985 (fragmente).

304 INTERMEZZO. MOARTEA UNEI REVOLUŢII ROŞII

tulburările sunt încă moderate.

— Englezii, în Triest şi Laibach.

— Trupele noastre se retrag.

La doamna Patak. Domnul Sonne; proclamaţie despre Consiliul Naţional evreiesc, care se va constitui aici şi la care trebuie să subscriu şi eu.

Îmi consider opiniile ca aparţinând culturii germane, deşi sunt cetăţean de origine evreiască al statului austriac.

p.m. Înregistrări.

La ceai, Schott povesteşte despre manifestările artistice din faţa Parlamentului în ziua constituirii Consiliului Naţional. În timp ce el se entuziasmează – discuţii sus, în balcon –, unul îi şopteşte: „N-aveţi nevoie de făină?”

— Z.N. Leo. Apoi familia Salten, familia Schmidl; Julie

S. se mută cu copiii, din cauza pericolului, într-o regiune mai ferită; ne sfătuieşte să facem acelaşi lucru cât mai repede. O. este din ce în ce mai entuziasmată de idee, dar eu n-am de gând să-mi pierd capul. Manifestele anunţă că englezii au intrat în Triest; – zvonul ajunge în Triest la amiază, în Wr. Neustadt la ora şapte. Răsuflu uşurat. Am dubii. De ce nu găsesc?! – cu maşina. (Toate acestea sunt luate în serios!) Eu cred că războiul s-a desfăşurat între două stări de spirit: frica de ruşi, în octombrie 1914, şi speranţa pusă în englezi, în noiembrie 1918! – S. dă telefon la birou; – nici urmă de englezi; dimpotrivă, în Budapesta, cea mai teribilă revoluţie.

Dar dacă nu vin italienii – şi zvonul probează acest lucru? (întreabă S).

— Leo relatează despre garda evreiască în formare, care îşi va proteja adepţii de frunte. Schmidl încearcă să calmeze spiritele. S. supralicitează, exagerează, în stilul lui caracteristic… Cum a plecat, cum O. a avut un acces; mâine merge cu Lili, pe strada Beethoven, la Gisa (unde, de altfel, trebuia să ducem ceva). Ea rămâne tulburată. […]

Julie vine cu veşti de la Burgtheater: Michel va fi numit director.

— Ea îşi va îngropa mâine argintăria!

2/11

Vreme sumbră şi ceţoasă.

— La Gisa. (O. se abătuse deja de la ideile ei.) – La Faesi, în Bristol; vorbeşte doar sora lui.

— La Gustav. Discursul a fost ţinut. Totul este posibil în viitorul apropiat.

p.m. Facem câteva bagaje. Dacă am putea privi înapoi la aceste zile ca la un vis urât!

La directorul general Horch (în casa care odinioară era locuită de Kainz) au loc consfătuiri între câţiva proprietari de vile cu privire la măsurile de siguranţă care trebuie luate (consilierul imperial Thimig, Siegfried Loewy, consilierul comercial Duschnitz, Kuffner, consilierul imperial Kobler şi alţii). Nu s-au stabilit prea multe lucruri.

— Spre seară, la Salten, care-mi povesteşte că l-a

vizitat Andrian;

— Îi relatase conflictul său cu Bahr şi-i ceruse sfatul, iar S., la rândul lui, mi-l cere mie. Conflictul e trecător. Heini va ajunge probabil director. Amândoi, atât Bahr, cât şi Andrian, îşi prezintă problemele în faţa cardinalului; ceea ce nu-l opreşte pe B. să mai fie din când în când şi de stânga. Mâine va deveni bolşevic. Lui Andrian îi este oarecum frică de presă. Vai, oamenii!

UTOPIA 305

[…] Seara, familia Schmutzer, Schonherr şi Julie Wassermann.

— Julie povesteşte pe un ton glumeţ despre călătoria ei de azi dimineaţă la Tulln (un ofâţer dăduse buzna în coupé şi le avertizase pe doamne că treizeci de mii de prizonieri evadaţi jefuiesc… etc… doamnele au părăsit coupe-ul în fugă!); criza de la B. Th. (informat prin Michel); Schonherr povesteşte despre conflictul său cu direcţiunea; – apoi se discută starea de fapt şi „măsurile" ce se vor lua. Schmutzer povesteşte o întâmplare pe care Engelhart (pictorul) a trăit-o personal.

Din WC-ul public din piaţa Schwarzenberg iese un cetăţean încă ocupat cu aranjarea ţinutei. – în acelaşi timp, trece un grup cu steag roşu. Cetăţeanul… rămâne paf.

— Dar ce se întâmplă?

— Un altul îi răspunde: Nu vedeţi? E revoluţie!

— Primul cetăţean (încă aranjându-se): Ce e? Revoluţie?

— Celălalt: Păi, da. Revoluţie. Primul: Ce fel de revoluţie?

— Celălalt: Păi, o revoluţie, nici eu nu ştiu mai nxult.

— Schonherr trage concluzia că Viena nu este un sol fertil pentru bolşevism. […]

10/11

Lili visează că un „bolşevic", care semăna cu micul (anarhist) Fritz Gross, vine pe la noi; e ca un adolescent de 16 ani. îi arată întreaga casă. Oare cine atârnă de horn?!

Plimbări prin parcul Turkenschanz etc.

Rosa Grossmann vine în vizită. Discutăm despre

detronare. Eu încă nu pot să mă bucur.

— Formele de stat nu înseamnă nimic, mai întâi să-mi arate mie cineva pe cei în care să-mi pot pune speranţele

— În Germania sau chiar la noi... Sunt aceiaşi de acum patru ani, de acum un an, care mai ieri îl aclamau pe împărat, şi astăzi strigă: „Trăiască republica!”. […]

11/11

Abdicarea împăratului. Dinastiile de Hohenzollern şi Habsburg, terminate în trei zile. Condiţiile înfiorător de absurde ale armistiţiului impuse Germaniei de către Antantă. Forţează nota. Se pare că pe fronturile germane s-au încheiat alianţe între consiliile militare şi sovietele muncitoreşti.

— Odată cu ştirea abdicării împăratului, ne-a parvenit şi vestea despre moartea lui Viktor Adler. Dumnezeu?

— Nu. Sudermann.

După-amiază, o plimbare cu O. de-a lungul barăcilor din Turkenschanz. Agitaţie, maşini, grupuri de ofâţeri. Mai târziu, aflăm de la Hugo Schmidl că este vorba de escorta care-l conduce pe împărat (încotro?).

— Aflăm lucruri îngrijorătoare despre amploarea pe care o ia „Garda Roşie”. Oare de ce şi-au ales numele acesta? E ca şi cum comandantul poliţiei şi-ar lua pseudonimul Grast.

p.m. Scrisori (litera G).

Dr. Gayer apare din nou şi îmi expune condiţiile nemaipomenite ale punerii în scenă a Horei la N.W.B. Refuz.

Citesc scrisorile lui Beethoven, ale lui Goethe (către doamna Stein), corespondenţa dintre Nicolai şi Gebler; citesc, în continuare, Binecuvântarea pământului.

Spre seară, târziu, aflu despre zvonul căderii lui Clemenceau şi despre fuga lui Poincaré. Revoluţie universală!

În româneşte de BIANCA BORŞAN

Illes Bela (1895 – 1979). Debutează, în 1910, în revista „Nyugat”. Ilustrează, atât prin literatură, cât şi prin

implicarea directă, opţiuni-le de stânga ale unei generaţii de intelectuali. După eşecul revoluţiei roşii de la Budapesta, se refugiază în Uniunea Sovietică, unde publică romane-reper ale stângii. Întors, după 1945, în Ungaria, devine promotor al realismului socialist, încercând însă să se emancipeze de poetica acestuia prin „anecdote”, care, păstrează, totuşi, ceva din triumfalismul literaturii scrise la comandă. L-am inclus pe Illes Bela în prezenta antologie întrucât el ilustrează foarte bine un timp al literaturii din Europa Centrală – o epocă a iluziilor. Radiografia pe care o face „eşecului revoluţiei maghiare” scoate în prim-plan imagini care se reţin: câţiva eroi ai falimentelor mitteleuropene naufragiaţi în exil. (Sorin Tomuţa)

Illes Bela în emigraţie

*

Am avut o noapte foarte zbuciumată. Seara primisem o citaţie: a doua zi dimineaţă, la ora nouă, trebuia să mă prezint la Serviciul Siguranţei din Prefectura de Poliţie.

Pe atunci (în vara anului 1922), trăiam, cu nişte acte false destul de dubioase, la Viena, de unde fusesem expulzat de aproape o jumătate de an – cu alte cuvinte, poliţia mă silise să trăiesc sub un nume fals, obţinut prin cumpărarea unor acte în cafeneaua Habsburg, pentru că ordinul de expulzare mă pusese în imposibilitatea de a-mi mai purta propriul nume. Actele, cumpărate cu o sumă foarte mică, îmi puteau sluji ca act de identitate într-unul din cartierele Vienei (Grinzing), pentru a închiria camera de serviciu, fără geam, în locuinţa unui chelner şomer. Dar la Prefectura de Poliţie nici vorbă nu putea fi să mă prezint cu aceste acte, acolo, în gura lupului, unde librarul (cu totul fâctiv) sub numele căruia trăiam fusese desigur chemat prin citaţie tocmai pentru că ştiau că sub masca acestui om cumsecade se ascunde un emigrant comunist. Eram cu atât mai neliniştit, cu cât Landler Jeno (care, în asemenea cazuri, putea da şi, de altfel, întotdeauna da o mână de ajutor) nu era la Viena, iar Polocsek Ernő (care, la caz de nevoie, îi înzestra în câteva clipe pe tovarăşii la ananghie cu acte „mult mai bune decât cele originale”), cu

două zile în urmă, bătuse în plină stradă pe un trădător, din care pricină trebuia să stea şi el ascuns. „Speluncuţa” (nume pe care îl dădusem cafenelei unde tinerii emigranţi îşi petreceau timpul liber), acest beci intim şi atât de potrivit cu numele pe care i-l pusesem, devenise o capcană: în ultimele zile poliţia făcuse trei razii, legitimând pe clienţii obişnuiţi ai „Speluncuţei”.

Toată noaptea m-am frământat ce să fac. M-au prins zorii fără să fi găsit o soluţie satisfăcătoare. Când m-am sculat, m-am trezit cu altă belea pe cap. Gazda mea – care şomase nouă sau zece luni – primise, cu două luni în urmă, în împrejurări cu totul întâmplătoare şi ca prin minune, de lucru. Cât timp fusese şomer, nu-mi făcuse nicio aluzie la chiria pe care n-o plătisem de două-trei luni, dar tocmai acum, când avea de lucru, îşi găsise să-mi ceară a-i plăti imediat toată datoria.

Illes Bela, Cartea anecdotelor, ELU, Bucureşti, 1961, în româneşte de Constantin Olaru (fragmente).

*

*

308 INTERMEZZO. MOARTEA UNEI REVOLUŢII ROŞII

Când i-am explicat cu cea mai mare sinceritate ceea ce, cu un dram de preţiozitate, numeam „situaţia materială” în care mă aflam, m-a poftit să mă mut sau, mai exact, m-a dat afară din casă, reţinându-mi averea mobilă: două schimburi de pat, două prosoape zdrenţuite, trusa de bărbierit, săpunul şi cinci sau şase cărţi.

Cum nu mai aveam bani nici de tramvai, am pornit-o spre centrul oraşului pe jos. Repede. Dar oricât mi-am iuţit paşii, mi-a trebuit vreun ceas. N-aveam, cred, nicio treabă în oraş, dar speram ca, între timp, să găsesc vreo soluţie. Când am ajuns la Operă, încă nu găsisem nimic. Aşa că am luat-o pe Kärtnerstrasse. Dintre toate problemele urgente pe care trebuia să le rezolv, cea mai urgentă deveni aceea de a face într-un fel rost de ceva mâncare.

Când pornisem din Grinzing eram foarte grăbit. Dar acum abia mă târam. Celui care ştie că-l aşteaptă undeva o

masă, foamea îi dă aripi. Dar celui pe care nu-l aşteaptă nici măcar o cojiţă de pâine, foamea îi leagă o ghiulea de picior. Asta o ştiu foarte bine, din bogata mea experienţă.

Când am ajuns la Graubenz, în locul unde cu doi ani în urmă vândusem ziare, am simţit deodată, din spate, cum o mână grea mi se aşază pe umăr.

„Drace!”, mi-am zis. „Toate problemele s-au rezolvat dintr-un foc. Au pus mâna pe mine”.

Mă înşelasem însă. Când m-am întors, l-am zărit pe Munnich Ferenc, care râdea liniştit, inspirându-mi încredere. Nu-l mai văzusem de vreun an şi jumătate, dacă nu mai mult. Habar n-veam pe unde se mai află. Ştiam doar atât, că nu e la Viena. (Şi cei despre care nu ştiam unde pot fi găsiţi, era lucru sigur că lucrează într-un loc primejdios. Aşa era şi cu Munnich.) Dar acum stătea în faţa mea şi zâmbea.

— Ce ai sau, mai precis, ce n-ai? mă întrebă.

În câteva cuvinte, i-am împărtăşit toate necazurile mele.

— Atâta tot? Hm! Ai mâncat ceva?

— Da… Alaltăieri, i-am răspuns cu toată sinceritatea.

— În cazul ăsta, hai să intrăm înainte de toate într-o cafenea! Pune pe tine mantaua mea de ploaie, pentru că nu eşti, ca să zic aşa, cine ştie ce elegant îmbrăcat.

În timp ce mâncam, Munnich îmi arătă pe scurt ce aveam de făcut.

— Aşadar, înainte de toate, trebuie să-ţi faci rost de nişte acte ca lumea, apoi de nişte haine mai arătoase şi, în cele din urmă, de o locuinţă. Acte bune, însă, aici, la Viena, înseamnă bani. În ceea ce priveşte locuinţa, dacă ai nişte acte bune şi un geamantan care să inspire încredere, cu ceva bani, poţi face rost şi de locuinţă. Prin urmare, singurul lucru de care ai nevoie sunt banii.

— Singurul! i-am răspuns cu nădejde, dar totuşi cam amar.

— Singurul! repetă Munnich. Întâmplător, eu am bani. Nu sunt toţi ai mei, dar unde trebuie să dau seama de ei n-are să aibă nimeni nimic împotrivă că ţi-am venit în

ajutor.

Mi-a dat mai mulţi bani decât aş fi îndrăznit să sper.

— Te-aş ruga foarte mult să stai cu mine până am să-mi cumpăr nişte acte. Tu eşti mai arătos şi inspiri mai multă încredere.

— Am să-ţi las mantaua de ploaie şi mănuşile. Dacă îţi cumperi de undeva o pereche de pantofi şi îţi închei mantaua până la gât, să nu ţi se vadă nici hainele, nici cămaşa, ai să arăţi ca un domn. Îţi aprinzi

O ţigară şi, cu puţin noroc, au să te ia drept un speculant de valute… Nu te pot însoţi…

— N-ai timp?

— Timp, poate că aş mai avea. Alta-i nenorocirea. Probabil crezi că tu eşti cel care mă compromite însoţindu-mă, că tu mă pui în pericol. Situaţia e puţin altfel. Pe mine, Siguranţa mă caută din motive mult mai grave şi cu scopuri mult mai serioase decât pe tine. Mă caută Serviciile de Siguranţă din câteva ţări. Aşa că te las singur, să nu-ţi pritimiiesc vreo neplăcere. Eh, dacă aş avea de rezolvat probleme atât de simple ca ale tale şi aş fi într-o situaţie atât de uşoară!… Ţie îţi trebuie locuinţă şi ai s-o obţii chiar azi. Dar ca să faci rost de cămin pentru milioane şi milioane de oameni… Şi problema asta trebuie s-o rezolvăm, şi o vom rezolva. Până atunci însă… Ei bine, fruntea sus, băiete!

Un minut mai târziu, eram iar singur. Spre seară, m-am mutat în noua locuinţă. Am închiriat o cameră de serviciu din locuinţa unui electrician şomer, în cartierul Hitzing, o cameră de serviciu care avea şi geam! E drept că geamul dădea spre curtea-luminator, dar era, totuşi, un geam!

Cum detest meschinăria, când m-am mutat acolo, am plătit chiria pe două luni înainte.

Traducere într-o fierbinte zi de august a anului 1922, pe când mă plimbam flămând şi amărât pe străzile Vienei, m-am întâlnit cu Gábor Andor1.

— Ia te uită, ce-i cu tine, băiete? Ce ţi s-a întâmplat?

mă întrebă, dar îndată îşi dădu singur răspunsul: Aş jura că n-ai bani!

— Duc mare lipsă… i-am răspuns.

— N-am nici eu, mă întrerupse. Dar am să te ajut. Vino cu mine! în timp ce-l însoţeam, mi-a spus cum mă va ajuta. Îmi povesti că tocmai se înfiinţase la Viena un fel de editură pe ai cărei proprietari nu-i interesa nimic decât banii. Şi cum proprietarii erau convinşi că vor putea câştiga o mulţime de bani cu literatura de duzină, hotărâseră să editeze romane de aventuri de mâna a zecea şi îl rugaseră pe el, pe Gábor Andor, să se îngrijească de traducerea în limba maghiară a unor astfel de cărţi, pentru început zece la număr.

— Şi ai primit? l-am întrebat uluit.

— Bineînţeles! îmi răspunse Gábor Andor. Şi unul din aceste roma-ne formidabile îl vei traduce tu. Cunoşti spaniola? mă întrebă.

— De unde să ştiu? Habar n-am!

— Ei bine, totuşi ai să-mi tălmăceşti un gunoi de ăsta, din spaniolă, îmi spuse Gábor Andor, pe un ton care nu suferea contrazicere.

— Da’ cum dracu’ să fac?

— Te priveşte, îmi răspunse. Eu îţi dau „celebra” operă în cauză şi… cinci dolari. Când eşti gata cu treaba, mai primeşti cinci.

Cinci dolari! Sau, mai precis… zece! Viena era zguduită de inflaţie, dar devalorizarea banului nu-i lovea atât pe cei care aveau bani, cât mai cu seamă pe cei care n-aveau. Şi, în primul rând, pe noi, emigranţii

1. Gábor Andor (n. 1884), scriitor şi publicist maghiar (n.ed.).

comunişti, care eram trecuţi pe lista neagră şi nici astăzi nu ştiu din ce trăiam. Zece dolari! Cum pe-atunci eram în stare să mă angajez la orice treabă, bineînţeles că am primit să tălmăcesc romanul spaniol. Cu cei cinci dolari în buzunar şi cu un soi de broşură colorată în mână, am

intrat în cafeneaua „Beethoven”, unde îşi făcea veacul pe-atunci un grup de emigranţi comunişti. Acolo stătea, de dimineaţă şi până seara, şi Maxi, unchiul lui Lekai János, despre care mi se spusese că ştie opt-nouă limbi.

— Cunoşti spaniola? l-am întrebat.

— Depinde despre ce e vorba, îmi răspunse prudent Maxi.

I-am explicat cum stă situaţia, şi el a primit să citească opera sortită traducerii, asigurându-mă că-mi va povesti în amănunt conţi-nutul. Mie nu-mi rămânea decât să-l scriu cum puteam. Am împărţit cei cinci dolari, i-am dat cartea şi a doua zi ne-am întâlnit dis-de-dimineaţă. Maxi făcuse o treabă cât se poate de temeinică; vreme de două ceasuri îmi povesti ceea ce citise în noaptea aceea, iar eu îmi luai tot felul de note. Pe baza acestor însemnări am rescris romanul, care, chiar în original, trebuie să fi fost lipsit de valoare, dar cum l-am rescris eu, era de-a dreptul de speriat. Cât se poate de spăsit, îi dădui manuscrisul lui Gábor Andor. îl luă şi, bineînţeles, nici nu se uită la el, ci scrise pe prima pagină: „O traducere excelentă, îndrăzneaţă!”

— Ai văzut că ştii spaniola? îmi spuse dojenindu-mă.

— Păi, să vezi cum vine treaba… începui eu, dar nu mă lăsă să termin.

— Nu-s curios din fire! îmi strigă. Peste o jumătate de ceas se deschide casieria şi poţi să-ţi iei restul de cinci dolari. îi meriţi cu prisosinţă.

Când am împărţit şi ceilalţi dolari cu Lekai Maxi şi ne-am hotărât să mergem la masă, Maxi oftă o dată adânc.

— Cred că va trebui să învăţ spaniola, spuse.

— Păi… nu ştii? îl întrebai îngrozit.

— De unde să ştiu? îmi răspunse la fel de trist Maxi. Am citit un roman captivant englezesc… De fapt, pe ăla ţi l-am povestit, numai că i-am pus nume spanioleşti. Cred c-o să iasă lată când se va afla. Da’ asta, bineînţeles, nu-i decât o presupunere, nu-i o concluzie cu valoare ştiinţifică.

La vreo două-trei săptămâni după această întâmplare, m-am întâlnit iar cu Gábor Andor şi i-am adus

la cunoştinţă cum lucrasem la tălmăcire, adică i-am relatat toată povestea cu traducerea.

— Ai văzut, băiete? Ştiam eu cui îi dau de lucru! Dacă romanul pe care l-ai tradus va apărea, ei bine, trag nădejde că va aduce un substanţial deserviciu literaturii de senzaţie. Şi asta, deoarece sper că ai încropit o carte atât de proastă, încât cel care o citeşte se va gândi mult şi bine până să mai cumpere o carte de aventuri. Îţi mulţumesc, Bela. Îţi mulţumesc din suflet pentru ajutorul dat.

Şi azi încă, după ce citesc vreo bucată tradusă în ungureşte pe care o cunosc şi în original, se-ntâmplă să oftez. „De!”, mă gândesc eu, „mare noroc că azi traducătorii noştri nu lucrează atât de superfâcial şi de neglijent cum am lucrat eu în anul Domnului 1922…”

În româneşte de CONSTANTIN OLARU

2. Post scriptum

Rodion Markovits, Wilhelm Stepper-Tristis

Rodion Markovits (1888 – 1948). Prima mare aventură de jurnalist a lui Markovits este războiul, pe urmă prizonieratul. Lagărul din Siberia va deveni subiectul unui fulminant reportaj, Garnizoana din Siberia, tradus chiar din anul apariţiei – 1928 – în numeroase limbi străine. E una dintre cărţile de succes ale deceniului al treilea, deceniul jurnaliştilor, al prozatorilor, al memorialiştilor, care pot evoca, la modul rece, războiul, revoluţiile roşii, destrămarea imperiilor. Aşezat pe baricadele stângii, trăind intens iluziile utopiei comuniste, Markovits va ilustra, la începutul anilor ’20 (ca şi Malraux, Wells, Shaw, Panait Istrati, Gide ş.a.m.d.), frenezia angajării. E, pentru o scurtă vreme, una dintre vedetele roşii. Dar aventura „revoluţiei mondiale” se spulberă relativ repede, Markovits se instalează la Timişoara, unde, jurnalist rezonabil, face gloria cafenelelor literare locale.

Îl selectăm fiindcă reportajul-confesiune Garnizoana din Siberia e simptomatic pentru un şir de autori ai Imperiului care trăiesc naiv credinţa într-o „nouă lume”. Mai mult decât scriitorii majori (Musil, Kafka, Broch ş.a.m.d.), ei numesc sfârşitul unei lumi, aparţinând, prin

literatura lor inevitabil datată, unui Post scriptum. Aşezaţi în provinciile „de altă dată” ale Imperiului sau rătăcitori prin lume în căutarea unei cauze „mai drepte”, ei numesc un fânal – un naufragiu. (Cornel Ungureanu)

Rodion Markovits Garnizoana din Siberia.

[…] Câte mese în cafeneaua din Omsk, în bufetul teatrului, în cafeneaua Orfeum, la bodega K.S.C., la Pensiunea Baraca Grătarului, la Suvajoff, în micile chioşcuri de cafea, câte mese, atâtea curente de opinii aflate în conflict. Cei din Imperiul German, izolaţi şi închişi, jucând cu discreţie domino, discutau nemulţumirea inexplicabilă a muncitorilor, fabricanţii de tutun ai Imperiului Otoman precipitau nervoşi sunetele unei limbi misterioase, ungurii şuşoteau la o masă, trăgând din pipă, pufăind, despre cele ce se petrec la „Enisei”. În ultimul număr se începuse publicarea ciclului de prelegeri ale lui Dukesz, Capitalismul ca religie de stat. La masa cealaltă era criticată cupiditatea antreprenorilor. La a treia, se relevau, în cuvinte bine gândite şi pline de demnitate, meritele doctorului Pelyi Geza, preşedintele „Asociaţiei Turul” 1, care înmănunchea ungurimea pe direcţiile unei activităţi naţionale şi patriotice. La una din mese discutau sioniştii, la cealaltă îşi manifestau entuziasmul membrii „Clubului literar german Borne”.

De la masa sioniştilor, nemţii au fost apostrofaţi ironic, spunându-li-se că e păcat să se străduiască militând pentru discriminarea rasială şi manifestându-şi superioritatea, căci, la urma urmei, şi Borne a fost evreu. Nemţii n-au răspuns, trecând cu vederea prin tăcere această intervenţie lipsită de bun-simţ. De altfel, sioniştii şi-au redus la tăcere camaradul, atrăgându-i atenţia că această meschinărie nu e demnă de momentul marilor iniţiative. Evreii se pregăteau să înfiinţeze, în lagăr, la propunerea lui Hans Kohn, statul lor naţional. Ungurii aveau deja un pavilion aparte, unguresc, locuit aproape exclusiv de unguri, iar în pavilionul turcilor nu locuia altă naţiune, nici măcar din întâmplare. Nimeni nu reuşea să reziste privindu-i cum, după dejun, se sculau şi porneau cu

un mic castron spre un loc lăturalnic, unde săvârşeau o ceremonie de altfel igienică. Nu se putea sta în acelaşi loc nici cu austriecii, căci nimeni în afară de austrieci nu suporta veşnica lor mâncare cu găluşte. Doar evreii locuiau risipiţi şi amestecaţi cu celelalte naţiuni. Acum, la iniţiativa lui Hans Kohn, se porni o acţiune

— Markovits Rodion, Garnizoana din Siberia, Editura Kriterion, Bucureşti.

1975, în româneşte de Dan Culcer (fragmente). 1. Asociaţie reacţionară şi naţionalistă, înfiinţată în 1910 (n.ed.).

de selecţie. Doar că deja toate scările, pavilioanele, barăcile erau ocupate şi, de dragul lor, nimeni nu era dispus să se mute în altă parte.

Dar tânărul şi înţeleptul Hans Kohn, cu barba lui uriaşă, zâmbea. Zâmbea misterios, afirmând că e un semn dumnezeiesc că şi aici trebuie să înfiinţeze un nou stat din ruine, bazându-se pe propriile lor forţe. Undeva, la marginea taberei, există o clădire părăsită, neterminată, fără acoperiş şi cu pereţii tencuiţi pe jumătate. O vor termina cum se desprimăvărează. Tot aşa cum şi acasă mâna evreilor construieşte Palestina, ei îşi vor construi aici căminul. În noul cămin, se vor ţine de ebraică, ebraica va fi limba oficială, sâmbăta va fi zi de odihnă şi toţi vor trăi o viaţă naţională evreiască.

S-au urnit într-adevăr, privind emoţionaţi ore întregi baraca părăsită, care nu mai era bună de nimic, dar în care îşi vor făuri viitorul cămin. Erau însă mulţi, chiar printre conducătorii Nemaiahului, care n-au primit prea bine acest plan, declarând că e totuşi o exagerare. Stau foarte bine pe vechile lor locuri şi e păcat să-i tulbure.

Hans Kohn declară, adânc întristat, că o asemenea afirmaţie nu-l surprinde. Căci şi acasă sunt oameni care se asimilează prea uşor, şi cu dragostea acestora pentru comoditate nici acasă nu se poate lupta.

Dar, în primele zile ale primăverii, mâini

sârguincioase începură să ciocănească, să tencuiască, să care cărămizi, să frământe chirpiciul, şi clădirea se modela cu un uriaş efort, chiar şi în lipsa celor trebuincioase. De Paşti, de bine de rău, acoperişul era încheiat, deşi părea încropit şi cârpăcit la un mod cam primitiv. În prima zi de Paşti, Hans Kohn şi câţiva dintre adepţii lui pasionaţi dormiră deja înăuntru.

Vântul pătrundea în clădire, ploaia trecea prin acoperiş, uşile se închideau prost, ferestrele nu se deschideau, dar, destul de repede totuşi, noul cămin se umplu cu adepţii entuziaşti care vedeau în azilul nenorocit un palat fermecat.

* * *

Totul începu ca într-o zi obişnuită. Ucenicii brutari mânjiţi de făină aduceau prăjituri proaspete, un locotenent-major de husari alerga după apă pentru ceai. Un pretor onorific şi un avocat cadet şi-au luat topoarele de tăietori de lemne, nenea Korzer îşi ascuţea creionul, căpitanul Gorog şi-a luat în cârcă lădiţa cu plăcintele de cartofi, Szamek se îndrepta spre Nemaiah ţinând în gură un trabuc. La Reisz se închidea localul şi clienţii matoliţi erau aruncaţi afară. Se trezea tabăra.

Deodată se auziră împuşcături. Începu să ţăcăne mitraliera, iar gloanţele plesneau în zidurile clădirilor taberei, zumzăind şi şuierând. Deasupra taberei grohăiau proiectile şi zgomotul luptei se înteţea.

Căpitanul Gorog îşi puse jos lădiţa de lemn, pentru orice eventualitate, Szamek privi în jur cu multă curiozitate, iar nenea Korzer bălmăjea ceva ciudat.

Prizonierii încercară să afle ceva strecurându-se cu grijă şi cât mai feriţi. Nu-şi puteau da seama ce se întâmplă.

POST SCRIPTUM 315

Apărură cazacii şi începură să-i mâne pe prizonieri cu cnutul, urlând, înspre încăperile închise, dar câte un prizonier, periclitându-şi viaţa, se iţea plin de curiozitate pe la câte un geam. Zgomotul luptei se înteţi. Bubuiturile deveniră mai dese. De pe acoperişul unei barăci a

soldaţilor, un curios se prăbuşi sângerând. Unui alt gură-cască îi zbură piciorul drept, şi omul căzu. Cazacii, văzând cum e pedepsită curiozitatea, îi lăsară până la urmă pe prizonieri să se uite. Părăsiră tabăra val-vârtej.

Prizonierii s-au căţărat pe acoperişul barăcilor, pe garduri. S-au îngrămădit în camerele de la etaj. Chiar şi pe turnul de apă erau patru oameni. Peste tot, de unde se putea vedea ceva se adunaseră oameni, se apropiau de garduri, ţipau şi alergau agitaţi.

— Lângă lavka zac două cadavre de ofâţeri ruşi!

— I-au omorât răsculaţii. S-a răsculat regimentul 30 infanterie!

— Răsculaţii s-au desfăşurat în lanţuri de trăgători.

— Vor fi împresuraţi dinspre fabrica de mezeluri.

— Dinspre tabăra de vară vin cehii cu patru tunuri.

În noaptea trecută, propagandiştii roşii au umblat printre novicii regimentului 30 siberian. Tinerii siberieni s-au răsculat, dimineaţa şi-au împuşcat câţiva ofâţeri, apoi s-au organizat în linii de trăgători dincolo de tabăra de prizonieri. Trupele au fost întărite. Trupele ruseşti, fidele guvernului, împreună cu cehii, îi împuşcă acum pe răsculaţi. Se trage cu mitraliera, cu tunul de campanie, sunt decimaţi cu grenade şi cu şrapnele, cum se nimereşte. Proiectilele cad grindină. Totdeauna se întâmplă treburi de astea în lagărele de prizonieri. Şi în ’918… când…

Mitralierele ţăcăne mai des, grenadele scobesc în pământ pâlnii uriaşe, soldaţii cei tineri se prăbuşesc retezaţi de obuze.

La ora opt, totul se linişteşte.

Se apropie de răsculaţi un preot îmbrăcat în odăjdii. Ţine sus un steag alb, şi în urma lui vin doi civili purtând prapuri. Recruţii siberieni îşi scot şepcile –, se vede clar – emoţionaţi la apropierea lor. Ies din tranşee şi adăposturi, apoi se vede cum îl înconjoară pe preot şi îi sărută mâna. Se predau preotului.

Armele sunt puse în piramidă, apoi toţi se aliniază fără arme. Se vede că li se promite iertarea de pedeapsă, pentru că leapădă armele şi încetează lupta. Apoi se

încolonează şi, în ritmul unui cântec, se îndreaptă spre locul de unde până adineaori se trăgea asupra lor, spre locul spre care, până adineaori, trimiteau şi ei moartea.

Sunt vreo două mii. Ajunşi lângă duşmanul de adineaori, preotul se rupe deodată din fruntea lor, purtătorii de prapuri o iau la goană şi cazacii înarmaţi îi înconjoară pe răsculaţii neînarmaţi.

Cnuturile le plesnesc chipurile, săbiile îi sfâşie şi le spintecă obrajii, ţestele răsculate crapă, pântecele răsculate se despică, ochii răsculaţilor plesnesc.

Urlă câmpia verde, urlă dezamăgirea, un ultim ţipăt mirat al ado-lescentului siberian al cărui gâtlej se frânge însângerat, în timp ce pe tăişul săbiilor se scurg creierii.

316 INTERMEZZO. MOARTEA UNEI REVOLUŢII ROŞII

Drapelele şi prapurii fuseseră într-adevăr bisericeşti. Dar preotul era un plutonier major şiret, însoţit de doi căpitani.

Două mii de flăcăiaşi căzuţi în capcană sunt biciuiţi în cafeneaua transformată în puşcărie. Sunt dezbrăcaţi la pielea goală. Apoi, vin între ei pedepsitorii. Puştii cu ochii injectaţi sunt legaţi. Cel care se opune e omorât. Prin ferestre răzbat împuşcături şi şuieratul săbiilor.

Şi toată ziua, şi toată noaptea săbiile şuieră, fâşâie şi plesnesc bicele.

Oamenii sunt aruncaţi lângă gard în şanţ. Oameni cu faţa schimonosită, cu ochii scurşi, cu urechile tăiate, fără mâini ori fără picioare, cu gâtul retezat ca al unei găini. Puieţi de om care, până ieri, erau încă soldaţi în Siberia.

Înmormântarea nu poate încă începe. Vor fi cadavre. Se vor mai înmulţi.

Colina de cadavre se va mai înălţa.

Tribunalul de urgenţă funcţionează deja.

Evenimentele se petrec în afara taberei, dar foarte aproape de ea, şi prizonierii văd totul. Văd cum sunt duşi răsculaţii – câte trei, câte patru – pe câmp.

Condamnaţii la moarte poartă cămăşi albe. Sunt uşor de recunoscut. Răsculaţii pot fi recunoscuţi şi după faptul

că, după câţiva paşi, sunt împuşcaţi pe la spate.

Se trage cu grijă, pentru că pe câmp circulă roabe şi adună cadavrele. Se trage cu grijă, căci pot fi împuşcaţi şi oameni nevinovaţi.

Se umple şanţul.

Ar trebui săpată vreo groapă, căci mai sunt încă mulţi.

Pe câmp răpăie puştile, se prăbuşeşte unul îmbrăcat în alb. Dincolo, altul pare că mai mişcă, pare că s-ar întoarce şi parcă…

O sabie ţâşneşte din teacă şi ţeasta unui răsculat crapă. Un braţ se desparte de trup şi se prăbuşeşte pe câmpul verde.

Urletul se aude toată ziua şi toată noaptea, ca şi răpăitul puştilor, în curând va fi amiază şi cei în haine albe trec încă pe câmp, roabele adună leşurile şi dâmbul de cadavre se tot înalţă.

E după-amiază şi moartea nu se opreşte. împuşcăturile lovesc parcă în obraz, parcă în frunte. Simte că-i bătucesc creierul şi auzul. Trebuie să asculţi. Chiar dacă îţi astupi urechile, trebuie totuşi să asculţi, chiar dacă închizi ochii, trebuie să vezi. E după-amiază târziu; şi nu încetează. Până când?

E seară târziu. Puştile răpăie încă.

În această noapte nu se doarme. E a doua noapte de când nu se doarme. Sunt represalii.

A treia zi de dimineaţă, râgâitul puştilor încetează. Colina de cadavre a dispărut. Se curăţă câmpul. Se adună ceea ce mai zace prin praf, ici şi colo. Din satele învecinate se apropie mujici urlând, mame care zbiară leşinând.

Sunt primiţi şi ei cu bice. Încă nu e săpată groapa. Când groapa comună va fi gata, când mormântul va fi pregătit ca lumea, n-au decât să se prăbuşească peste el. Deocamdată, să stea la distanţă.

POST SCRIPTUM 317

Cu toate că au alergat cu capul descoperit, mujicii şi ţărăncile n-au adus ca altă dată merinde. Iar feciorii soldaţi nu-şi lasă capul acum pe pieptul părinţilor.

În tabără sosi o veste neliniştitoare. Preşedintele „Asociaţiei Turul” a fost citat în faţa tribunalului de urgenţă. A fost citat Pelyi, autorul manifestului intitulat Douăzeci de milioane de unguri. Au mai fost citaţi vicepreşedintele Szekely, secretarul, doctorul Száva, dintre membri, Fekete şi Katona, mai e citat doctorul Forgâcs. Au venit să-l ia şi pe Dukesz. Trebuie să se prezinte şi Ludwig Kálmán, redactorul.

Între timp, undeva lângă barăcile de pământ, într-o groapă, se ascunde un ofâţer răsculat. S-a refugiat acolo şi tremură încă de ieri. Vede apropiindu-se o patrulă. Continuare nu mai există.

O detunătură. Răsculatul s-a sinucis.

Patrula îi scoate cadavrul din groapă. E unul dintre ofâţerii răsculaţi. Dar e îmbrăcat în uniforma cenuşie a armatei austro-ungare. Uniforma puterilor centrale. Cine i-a dat-o?

Deci n-are stăpân? Aşa?

Toate barăcile vecine să fie evacuate!

Vor fi pedepsiţi prin decimare. Unu… doi… zece… unu… doi… zece… un pas înainte!

Nu e bine! Să vină şi comandantul de baracă. Cine e comandantul?

— Comandantul n-a dormit acasă azi-noapte.

— Cine e locţiitorul direct?

— Sâly Jeno, infanterist.

— Hai, Sâly, infanteristule! Nici acum nu e bine. E unul în plus. Unul să treacă în front! N-auziţi? Unul să treacă în front!

Ochii se dilată înspăimântaţi de moarte, picioarele prind rădăcini în pământ.

— Nu puteţi să vă înţelegeţi? Ei, dumneata… Marş înapoi! După câţiva paşi, armele bubuie toate deodată şi cei aleşi se prăbuşesc morţi, printre ei, Sâly Jeno, ocazional comandant de pluton, care răbdase foame doar ca să nu-şi încarce cu datorii acasă mica moşie, casa din Kokonyos.

Între timp, căpitanii Mogyorossy şi Krasilnicov îl

declară vinovat pe doctorul Száva István, avocat din Miercurea Ciuc, pentru faptul că a înfiinţat „Asociaţia secuiască Turul”, care, incluzând în programul său ţeluri vinovate, a difuzat, prin împrăştierea seminţei unor speranţe neîndreptăţite, spiritul revoltei printre prizonierii taberei. Ca şi Uniunea maghiară. Mai sunt găsiţi vinovaţi doctorul Pelyi Geza, Szekely Lajos, locotenentul Fekete Emil, doctorul Katona Gyula. Lui Száva István i se împlineşte ultima dorinţă: să predea unui camarad, spre păstrare, fotografia soţiei şi băieţelului său, în faţa căruia se rugase timp de cinci ani, precum şi verigheta. Ceilalţi n-au nicio ultimă dorinţă.

Avocatul arădean Forgâcs Dezso e şi el vinovat; cu această ocazie, reintră în vigoare condamnarea lui la moarte de acum doi ani. Au editat o gazetă comunistă şi, astfel, se presupune că nu sunt străini de izbucnirea răscoalei: cadetul Dukesz Artur, sublocotenentul Ludwig

318 INTERMEZZO. MOARTEA UNEI REVOLUŢII ROŞII

Kálmán, infanteristul Papp János, infanteristul Pavel György, cadetul Gáspár Albert, cadetul doctor Molnár Alajos, sergentul Krassovsky Dezso, cadetul Skoff Bela. Pedeapsa: moarte prin împuşcare. Execuţia va avea loc imediat.

Grupul trece pe lângă gardul lagărului spre mormintele săpate dinainte. E şase seara. Doctorul Forgâcs merge în frunte, fumând. Pelyi şi Dukesz sunt ocupaţi. Îl ajută, sprijinindu-l, pe Ludwig.

Ludwig e sprijinit de două concepţii opuse despre lume. Poate reuşesc să-l ducă până la locul execuţiei.

Krassovsky face semne spre tabără. Ştie că, îndărătul ferestrelor deschise, miile de ochi ai prizonierilor îi privesc.

La o cotitură, dispar.

Foc în plin…

În faţa ferestrei stă de pază Szluka, vechiul său tovarăş de boxă.

— Servus, Szluka.

— Nu vă aplecaţi, nene doctor, căci am ordin să trag. N-aveţi voie să priviţi pe fereastră.

— Aiurea, Szluka!

Micul Szluka îşi duce arma la umăr şi trage spre fereastră. E ordin.

* * *

Deasupra lagărului se roteau primii fulgi de zăpadă şi groaza s-a cojit de pe inimile prizonierilor de război. Roţile morii de pudră se învârtesc, bufetele acordă muncitorilor credit până sâmbătă, cea mai îndrăgită interpretă de roluri episodice e, acum, Babustyâk. La ruleta barăcii numărul şapte, miza minimală e de 20 de ruble şi în locul „Eniseiului” s-a înfiinţat o gazetă mult mai moderată. Un fabricant de nasturi s-a reprofilat producând încălţăminte de iarnă, legionarii cehi au comandat lenjerie pentru iubitele lor rusoaice şi se plâng, câteodată, că ar dori să plece acasă cât mai curând.

Execuţiile din vară au fost condamnate ca excese, spuneau că domnişoara Elza Brandstrom, soră de caritate a Crucii Roşii, a reuşit să le oprească. Se putea discuta cu ei cumpătat, şi lucrurile puteau fi analizate calm. Căci mai de mult şi ei fuseseră locuitori ai taberei, până când au fost recrutaţi şi au trebuit să plece. Acum locuiau în afara taberei, în cazărmi proprii sau în vagoane. Chiar şi acum se mai făceau recrutări. Se organizau razii pentru a fi găsiţi cei care, locuind pe pământ cehoslovac şi fiind supuşi serviciului militar, s-au sustras, până acum, recrutării.

De altfel, n-au mai izbucnit alte divergenţe. Se povestea că sosise o delegaţie de acasă pentru a analiza acţiunile militare din Siberia şi pentru a acorda grade. Numirile în funcţie şi acordarea gradelor, ca şi acţiunile militare deveniseră treburi foarte serioase. Treburi serioase erau şi Asociaţia, Clubul, Uniunea maghiară, ca şi ziarul „Enisei”, aşa cum şi foamea, şi lagărul sunt o foame serioasă, un lagăr

POST SCRIPTUM 319

serios, în care bogăţia nu-i de lepădat, căci, dacă eşti

bogat, poţi cumpăra alimente serioase.

Pentru că şi printre ei erau nemulţumiţi care spuneau că au suferit destul pentru interesele marilor puteri şi că sacrificiile sunt prea mari. Acasă, acasă! Acum ar dori să plece acasă.

Uneori, cehii s-au manifestat cam uşuratic, destăinuindu-le camarazilor lor, foştilor tovarăşi de prizonierat, că se apropie necazuri mari. Disciplina slăbeşte în trupele lui Kolceak, iar soldaţilor cehoslovaci le e dor de casă, roşiii apără frontul cu dârzenie şi au trecut peste Urali, bolşevicii au ocupat deja şi Novonikolaevskul. Frontul înaintează, poporului siberian i s-a făcut lehamite de război. Nu se ştie ce e mai bine: dacă sunt bătuţi sau dacă învinge. Dacă învinge, războiul nu se va mai termina niciodată. Sunt necazuri mari şi nu se mai pot menţine mult, căci oamenii s-au împuţinat, nu mai au nici muniţii, şi siberienii se poartă duşmănos.

În fiecare zi răzbat ştiri despre oraşe tot mai apropiate pe care roşiii le-au ocupat, despre garnizoanele care s-au răsculat şi despre faptul că pe trenuri nu mai călătoresc decât militarii.

Când a început chinuitorul frig siberian şi a pornit să şuiere peste stepă insuportabilul buran, rezistenţa s-a frânt şi frontul s-a rupt. După Crăciun, se vorbea deja deschis că mai sunt doar câteva zile; curând, acele zile trecură.

În după-amiaza unei ciudate, zgomotoase şi contradictorii zile, locotenentul major Dima, care până atunci ţinuse prelegeri despre zeii Orientului, spune că a sosit vremea faptelor. Răscoala izbucnise şi în vecinătate, la Acinsk. Hai, cine are curajul!

Locotenentul major Dima a pornit împreună cu 127 de prizonieri zdrenţăroşi. În oraş şi printre soldaţii ruşi debandada era totală, şi locotenentul Dima, împreună cu cei 127 de zdrenţăroşi şi cu patru tunuri, s-a instalat lângă cimitirul în care era înmormântat Gyoni Geza.

Locul era sumbru, şi Dima, ridicol. Ce fel de informaţii are? Ce vrea cu cei 127 de prizonieri nenorociţi

şi amărâţi? Pe cine aşteaptă lângă cimitir? Pe cine vrea să prindă? Despre ce e vorba?

Se însera şi pe creasta dealurilor s-au ivit călăreţi. Erau urmaţi de trupele în retragere ale lui Kolceak. O mulţime uriaşă de oameni. Înnegreau toată coama dealului. Mulţimea se învolbura înaintând pe cai, în căruţe, pe jos.

Cele patru tunuri ale locotenentului major Dima au trăsnit între ei.

Aici nu se putea greşi ţinta.

După câteva detunături, se iviră solii. Sunt treizeci şi două de mii. Se refugiază, dinaintea trupelor urmăritoare, de două mii de verste. Nu mai suportă retragerea îngrozitoare, căci în trupă sunt copii, femei şi civili. Se predau. Dar învingătorii să se ferească. Între ei sunt mulţi bolnavi. Jumătate din cei treizeci şi două de mii de oameni au tifos.

Acest marş al refugiului i-a epuizat. Nu mai rezistă.

Trupele ruseşti din oraş i s-au alăturat lui Dima.

Toată noaptea s-au efectuat dezarmări.

320 INTERMEZZO. MOARTEA UNEI REVOLUŢII ROŞII

Învinşii au aflat doar a doua zi că s-au predat în faţa a 127 de oameni. Dar le era indiferent. Căci tot n-ar fi putut rezista mai mult.

Frontul lui Kolceak s-a prăbuşit, şi cei care s-au putut urca în trenuri s-au refugiat spre Orient.

În tabără nu stăpâneau, deocamdată, nici roşiii, nici albii. Nici industria, nici ştiinţa, nici arta. Nici antrepriza, nici capitalul, nici sărăcia, nici bogăţia. Nici banul, nici respectul.

În tabără domnea tifosul exantematic.

S-au răcit cuptoarele, s-a dezumflat burta foalelor. Ciocănitul a încetat. Lingura de amestecat a fabricii de cremă de ghete a fost uitată, focurile s-au stins. Şi acela care era înteţit în fabrici, şi acela pe care îl aprinsese Pelyi, acela care scânteia în Dukesz, şi focul care-i încălzea pe turci, cel pe care îl răspândea Hans Kohn, şi cel care-i

despărţea pe cei din Imperiul German de cehi, cel care-i mâna pe oameni spre teatru sau spre masa de joc, şi cel care-i îmboldea să strângă avere, cel care mocnea sub societăţile pe acţiuni, şi cel care topea tălpile de aur, ca şi cel care suda vasele de tinichea.

Trupele lui Kolceak au adus cu ele şaptezeci de mii de cai. Şaptezeci de mii de cai nechezau pe câmpuri aşteptându-şi moartea. Rânjeau în agonie, înfometaţi şi însetaţi. Şaptezeci de mii de cai agonizau în zăpada de un metru şi jumătate pentru că nu puteau fi hrăniţi, nimeni nu se pregătise pentru asta. Opt mii de oameni cu tifos exantematic agonizau în paturi de spital, câte doi, câte trei, sub paturile de spital, câte doi, câte trei, între paturile de spital, pe jos, pe coridoare, în barăci, printre cei sănătoşi, în bodegile transformate în spital. Nu puteau fi trataţi, nu puteau fi vindecaţi, nu li se putea da aspirină, nimeni nu se pregătise pentru venirea lor.

Erau înmormântaţi în lagăr, erau înmormântaţi în oraş. Oamenii erau bolnavi şi erau înmormântaţi, cazaci, polonezi, dascăli evrei, aristocraţi unguri şi hamali ruşi, comandanţi roşii, ca şi proprietarii unor fârme se tăvăleau cu pete roşii pe piept trăgând să moară. Învingători şi învinşi, albi şi roşii, nobili şi slugi, agitatori şi patrioţi.

Oamenii nu puteau fi înmormântaţi. Mormintele nu puteau fi săpate în pământul îngheţat sub gerul mare. Se dinamitau gropi uriaşe. Hoiturile cailor se întreceau cu cadavrele oamenilor. Căci trebuia să te îngrijeşti şi de hoiturile cailor, pentru că şi ele puteau aduce ciumă dacă rămâneau pe câmp până în primăvară. Dinamita tuna toată ziua. Se făceau gropi pentru oameni şi pentru animale, gropi comune, deopotrivă pentru toţi. Mormântul acesta nu era o dovadă ultimă de respect. Mormântul însemna apărare. Nu pietate. Se apărau împotriva ciumei, împotriva ciumei care îi ameninţa.

Până le venea rândul, camaradul, învingătorul ori duşmanul erau adunaţi într-o movilă înspăimântătoare. În frigul de 45 de grade, nu erau periculoşi. Vor fi periculoşi doar la primăvară, când vor învia sub chipul ciumei.

Camarazii aşteptau. Aşteptau aşezaţi în stive. Dacă cuiva i se rupea capul în timp ce era cărat, nu se mai întâlnea cu sine însuşi niciodată. Aceste capete trebuie puse separat. Cadavrele celelalte, cadavrele

POST SCRIPTUM 321

normale ale celor scăpaţi de Wadko şi de industrie, şi de preşedinţie, stăteau culcate frumos în pielea goală, unele lângă altele, până la înmormântare; unul cu capul în afară, altul cu capul înăuntru. Aşa erau aranjaţi cei care nu fuseseră uşuratici şi nu-şi pierduseră capul. Aşteptau în stive, când adăpostul pentru cincizeci de persoane era gata.

Deocamdată stăpânea tifosul exantematic, ameninţător şi periculos nu numai pentru că puteai să mori din cauza lui. Era periculos pentru că trâmbiţa venirea, la primăvară, a ciumei.

Departe de stive ardeau hainele cadavrelor goale. Ziua şi noaptea. Cadavrului celui care a murit de tifos exantematic nu i se cuvin haine. În interesul celor vii, nu i se cuvine niciun înveliş pământean.

Într-o zi, primi o scrisoare. Era din partea lui Jampel. El o dictase. Dacă mai vrea să-l vadă, îl anunţa Jampel, să vină îndată.

Alergă în oraş. La marginea oraşului, trecu pe lângă cimitirul evreiesc. Tocmai atunci se opri, lângă poartă, furgonul. Birjarul intră în căsuţa paznicului să se încălzească. Căruţa cu morţi a rămas acolo, fără pază.

O curiozitate îngrozitoare îl mână spre cadavre.

Ridică, cu o mână înmănuşată, linţoliul negru.

Deasupra era culcat Jampel. Stătea culcat în pielea goală. Era într-o mică societate, şi la dreapta lui zăcea o doamnă, o doamnă lângă Jampel cel atât de moral. Gura lui Jampel, deschisă, parcă zâmbea. Dar pieptul nu era roşu. Era deja negru.

Lăsă să cadă postavul negru.

Jampel nu-şi va construi casă la Gerce.

Se întoarse în tabără.

Deodată îşi aminti ceva.

Îi fu ruşine, dar apoi se uită în jur. Era singur pe malul Eniseiului, şi pe câmp gonea turbat doar vântul siberian.

Întâi îi fu ruşine, apoi îşi luă inima în dinţi, îşi scoase mănuşa cu care ridicase linţoliul de pe trupul camaradului şi o aruncă departe. Aruncă mănuşa probabil infectată. Aşa şi-a luat rămas-bun de la micul Jampel.

* * *

După doi ani, începură să sosească primele ştiri. Nu erau prea încurajatoare. În ţările Europei se pregătea o nouă geografie. Munţii au rămas la locul lor, ca şi apele, doar că au ajuns în alte ţări.

Nici acum nu e linişte. Deşi pare liniştitor că nu mai e război. E pace.

Dar nu e o pace să le îngăduie să poată pleca acasă, nu e o pace care să aducă pe malul Eniseiului trenurile capitonate. Încă nu e o astfel de pace.

Nici nu poate fi vorba ca prizonierii să se întoarcă acasă.

322 INTERMEZZO. MOARTEA UNEI REVOLUŢII ROŞII

Nu se poate pleca şi din pricină că, retrăgându-se, trupele lui Kolceak au distrus căile ferate, nu se poate şi pentru că trebuie lichidate încă anumite fronturi intermediare, nu se poate pleca deocamdată şi din cauza tifosului exantematic.

Nu e suficient ca un prizonier să-şi poarte pe propria lui răspundere tifosul. Se ştie deja, la urma urmei, că prizonierii sunt în stare să suporte şi să accepte orice. Tifosul face încă ravagii şi gările inter-mediare sunt infestate, toate oraşele sunt infestate, şi epidemia nu trebuie răspândită şi în Rusia europeană. Cu toate că, dacă te gândeşti mai bine, face şi acolo destule ravagii.

Pe căile ferate se fac mari transporturi de cărbune. Cei care primesc să participe la transportarea cărbunilor pot să plece, după şase săptămâni de serviciu, la Moscova. Apoi, din Moscova, e o nimica toată să ajungi acasă.

Unii îşi manifestă reţinerea, neştiind dacă pot primi

să transporte cărbuni. Căci cărbunii trebuie păziţi cu arma şi se pune întrebarea dacă, acasă, această slujbă nu va fi considerată drept serviciu militar. În acest caz, e mai bine să nici nu te duci acasă. E poate mai bine atunci să rămâi aici ostatic, ca Szász Gyurka. Măcar acţiunea asta va fi considerată acasă drept un merit.

Şi totuşi, mulţi, foarte mulţi s-au prezentat ca să transporte cărbune.

Trebuiau să transporte, înarmaţi, timp de şase săptămâni, cărbunele din câmpiile siberiene în Rusia europeană. În şase săptămâni, drumul putea fi făcut o singură dată. Şase săptămâni trebuiau să stea în vagoanele deschise, păzind înarmaţi, într-un frig neiertător, căr-bunii ca pe o comoară.

În apropierea marilor oraşe, cărbunii trebuiau feriţi mai ales de personalul rus, căci ruşii voiau să dijmuiască cu orice preţ cărbunele, să-l preschimbe în diverse mărfuri. Erau mai mulţi şi erau înarmaţi, şi s-au arătat energici. Au păzit cinstit şi cu grijă cărbunele.

Iar după şase săptămâni au fost duşi, cu toată stima, la Moscova.

Şi cât de simplu a fost totul.

După ce au făcut o mică baie şi după ce au fost puţin dezinfectaţi, cei norocoşi au fost trecuţi pe nişte liste şi s-au pornit spre Iamburg, gara rusească de frontieră.

Cui îi mai păsa de cei care n-au trecut prin selecţie? Cui îi mai păsa de cei care au rămas la munca silnică? Cui îi mai păsa de cei care rămăseseră ostatici? Cui îi mai păsa de cei rămaşi neînmormântaţi în cimitirul evreiesc din Krasnoiarsk ori stivuiţi în mijlocul taberei Gorodok, ori în barăcile săpate în pământ?

Cine a mai privit în urmă spre mormântul comun înălţat în chip de simbol al prăbuşirii culturii lagărului? Cine se mai gândea la atelierul de tinichigerie, la statele care se prăbuşiseră, la fostul comandament, la fabrici, la întreprinderi? Sau la banca de valori, la acţiuni, la fârma-mamut a lui Ortmann sau la civilizaţia scufundată, la luptele naţionale şi la luptele de clasă din cauza cărora

strămoşii lor de odinioară, cei din tabără, au căzut murind eroic? Cine se mai gândea la bogătaşii din tabără şi la cerşetorii din tabără, la civilizaţia taberei.

POST SCRIPTUM 323

În locul căreia azi a rămas semnul unei uriaşe pete albe de var, însemnând că aici zăcuseră, odinioară, în stive, nişte oameni?! Apoi, pata neagră a cenuşei, rămasă drept semn că ceea ce fusese pământean pe ei a ars pentru ultima oară.

După Iamburg, transportul a mai fost încă o dată verificat, undeva la graniţa Estoniei. Legitimaţia lui nu era în ordine. I-au spus că nu e o problemă şi că vor telefona imediat la Iamburg ca să verifice dacă e trecut pe lista oficială. Funcţionarul rus se dusese la telefon, chemând Iamburgul. El privea îngrijorat, prin fereastra căsuţei grăni-cerului, spre tren. Ofâţerul feroviar vorbea deja cu Iamburgul când, deodată, auzi speriat că trenul fluieră şi îl văzu punându-se încet în mişcare.

Ţâşni prin uşă.

Fugi pe terasament.

Urlă cerându-le să-i întindă mâna. Nu ajungea altfel la marginea vagonului de vite.

O mână se întinse spre el.

Se agăţă convulsiv de ea şi se căţără, cu un ultim efort, în vagon.

Dinspre pichetul de pază se auziră împuşcături.

Dar era deja sus, şi trenul, în plină viteză, gonea pe şine printre cele o mie de lacuri ale Estoniei.

Cel care îi întinsese mâna – un camarad din efectivele de soldaţi – înjură de câteva ori. Spunea că n-a ştiut despre ce e vorba şi că şi-a întins involuntar aproape mâna. N-a mai putut să şi-o retragă, căci se agăţase de ea. Dacă ar fi avut un cuţit, i-ar fi tăiat mâna.

— Nu contează, camarade, îţi mulţumesc, totuşi.

Auzi? Era cât pe aici să mă tragi înapoi în Rusia.

Lângă Swinemunde2, au stat în carantină. I-au pus sub observaţie temându-se că au adus cu ei vreo boală orientală.

În Stettin3 s-a năpustit spre ziare. Mirosul cernelii tipografice, atâta vreme uitat, îl ameţea.

Omenire! De şapte ani m-am rupt de Tine! Cum mai pot să-mi ridic ochii spre Tine?

Doamne, care sunt cele mai arzătoare întrebări ale lumii? Vreau să-ţi privesc, cu ochi nedemni, urmele tale, Umanitate!

Nu-i aşa că potopul de sânge a spălat toate urile?

În româneşte de DAN CULCER

2. Azi, Swinoujscic.

3. Azi, Szczecin.

Deşi revista „Secolul 20” i-a consacrat un spaţiu semnificativ într-unul din numerele sale triple, 289 – 291 din 1986, plasându-i fragmentul de roman autobiografic sub genericul Surprize ale istoriei literare, nici numele lui Wilhelm Stepper, nici pseudonimul său, Tristis, nu au reuşit să pătrundă în conştiinţa publicului din România. Născut la Timişoara în 3 septembrie 1899, descendent al unei vechi familii de mari comercianţi, viitorul romancier şi ziarist se înrolează, la numai 18 ani, imediat după bacalaureat, în armata austro-ungară, luptând pe frontul italian de la Isonzo şi Gorizia, pentru ca anul 1919 să îl găsească – militant activ – în toiul revoluţiei maghiare. Eşecul Comunei din Budapesta îl readuce, după o suită de aventuroase peripluri, la Timişoara, unde se dedică asiduu ziaristicii în publicaţiile de limbă germană şi maghiară, organizând, în acelaşi timp, spre finele anilor ’20, un club a cărui menire era să-i reunească pe scriitorii şi artiştii oraşului, fie ei români, germani, evrei, maghiari sau sârbi. Figură pitorească, plină de umor şi jovialitate, cu o insaţiabilă dorinţă de a trăi experienţe dintre cele mai diverse, personaj de o extremă mobilitate, W. Stepper călătoreşte mult, aventuros, transformându-se într-un soi de erou vagant al spaţiului central-european, fascinat însă constant de Franţa, unde se va şi stabili în 1930.

Primul său roman, Brom-Delirium (1926), bine primit de presa literară maghiară de la Budapesta şi Timişoara, transcrie propria experienţă boemă trăită la Paris, în

miezul avangardei literar-artistice. Începând din 1933, se dedică în mod constant (prin acţiuni informative secrete, dar şi prin campanii de presă) idealului politic al Ligii Naţiunilor, iar după ocuparea Franţei, devine membru activ al Rezistenţei. Din câte s-a putut reconstitui documentar biografia sa, ultima relatare despre W. Stepper datează din toamna lui 1941, când a fost arestat de Gestapo în gara din Lyon. Urmele i se pierd în acelaşi an, într-un lagăr de concentrare.

Spaţiul meu vital (1939), roman autobiografic scris în franceză în timpul celor 30 de zile de arest la Nisa, este, întâi de toate, un document. El depune mărturie despre o Europă mai puţin cunoscută a anilor ’20—30: un spaţiu al apatrizilor, al exilaţilor politici, provenind mai ales din Europa Centrală şi de Est, care rătăcesc, printre graniţe, dintr-o ţară în alta. Pentru majoritatea dintre ei – intelectuali şi artişti de stânga –, utopia revoluţionară şi-a pierdut orice contur; spectrul războiului reuşeşte însă să le remobilizeze conştiinţele. Timişoreanul Tristis este unul dintre aceştia. Includerea unui fragment din romanul său confesiv are, întâi de toate, semnificaţia unui gest recuperator. (Adriana Babeţi)

Wilhelm Stepper-Tristis Spaţiul meu vital.

…Adio, Veneţia!… Am s-o pornesc pe vremea asta primăvăratică spre Verona, ca-ntr-o plimbare. Poate-am să găsesc, până acolo, în drum, vreun camion. Bani am, cât să-mi ajungă să iau trenul de Milano. Acolo am să mă vindec cumva; iar Veneţia… să n-o mai văd!

Ca un făcut, picat parcă din cer, adus de providenţa care-i apără pe vagabonzi, un camion din Bergamo mă ajunge din urmă, chiar la ieşirea din oraş. Şoferul, un tânăr, nu mă întreabă nici de unde vin, nici unde mă duc:

— Urcă, e mai uşor cu maşina.

În faţa Arenelor din Verona, opreşte.

— Drum bun!

— Drum bun şi mii de mulţumiri!

Pe la miezul nopţii ajung la Milano, în holul uriaş al gării. Ce mic mă simt fără Mirko! Parc-aş fi o biată

gânganie cu aripile smulse. Mă întind pe o bancă în spatele gării şi aştept să se lumineze. De fapt, habar n-am ce aştept…

Merg des la cafeneaua „Roma”. E destul de bine şi nu prea scump. Poţi să zaci cât vrei pe canapelele desfundate, să răsfoieşti puzderia de ziare, doar cu o cafea în faţă. Clienţii sunt de prin cartier. Seara, vin să se odihnească aici şi femeile de stradă. Consumă mai mult şi mai scump decât noi, drept care sunt privite cu stimă. Într-una din zile i-am făcut loc lângă mine signorinei Dina, o cunoscută de-a casei. Mi-a mulţumit cu un zâmbet, ca şi cum ar fi spus: „Aici, banul contează. Ar trebui să comanzi băutură, nu cafea”. Am intrat în vorbă. Se plânge de viaţă în general, şi în special de criză. Dar, zicea, o să vină în curând, la Milano, Hitler în persoană şi ea, cel puţin, îl aştepta plină de speranţă. O să apară odată cu el o grămadă de „tunşi” – aşa le spunea nemţilor – şi-o să-şi scoată pârleala pentru zilele proaste. I-am urat „tunşi” din belşug.

Într-o duminică, în faţa tutungeriei de la intrarea în cafenea, unul din chelneri m-a rugat politicos să plec în altă parte. Localul e prea şic pentru unul ca mine; ce-i drept, cred că arăt atât de jalnic, încât am ajuns să-i sperii până şi pe bieţii clienţi ai cafenelei. Mi-a crescut

— Fragmente din volumul: Wilhelm Stepper-Tristis, Mon espace vital, Editions Stock, Paris, 1939.

mult părul, barba mi-e răvăşită… Nici nu-i de mirare: cât de repede le creşte vagabonzilor părul! Aproape că nici nu pot să-mi închipui că ar exista vreunul chel.

Alungat din cafenea, am început să-mi pierd zilele în grădina publică din apropiere. În mijlocul ei e un mic parc zoologic, gratuit. Mă plimb deseori printre cuşti. Aduc coji de pâine pentru un leu pe care-l botez Mirko. În a treia zi începe să mă recunoască şi vine lângă gratii când îl strig.

Nu există pe lume fiinţă mai sedentară decât vagabondul. Sigur că-şi iubeşte mizeria care-l face liber şi independent, dar câtă dragoste îi poate stârni un biet colţ,

numai al lui! Toate grădinile astea, cu păsările şi maimuţele lor închise în cuşti, cu păunii ascunşi prin boschete, cu micile lacuri, îmi aduceau ore de linişte şi pace. Şi iată cum, din nou, blestematul de păr şi barba care-mi creşte-n prostie mă alungă până şi de aici. Trebuie s-o şterg. De două zile, un gardian roşcat se ţine scai de mine. Nu ştiu ce vrea. Mă aşez pe o bancă lângă lac, trece şi el, chipurile, întâmplător, pe acolo, se opreşte, mai trece o dată, se uită la mine de parcă n-ar mai fi văzut om. Mă mut în celălalt capăt al grădinii, aproape de Corso Venezia. La nici cinci minute, e şi el acolo. Am să plec, dar am să-i mai aduc lui Mirko o bucată de pâine. Apoi va trebui să-mi găsesc alt cartier.

Cât de lungi şi, Doamne, ce reci sunt nopţile la Milano! Am stat doar două în sala de aşteptare de la Poşta Mare şi am şi fost luat la ochi. Pe sub arcade e cu neputinţă să mă plimb în halul în care sunt, cu toate zorzoanele astea zdrenţăroase. Cel mai liniştit loc pentru mine ar fi castelul Sforza, cu parcul lui uriaş. E în centru şi, totuşi, destul de aproape de cartierul mizer al Arenelor; deci aş putea trece neobservat. Da, sigur că da, am să mă instalez aici, mai ales că am văzut, seara, o mulţime de vagabonzi luând-o spre parc, pe alei.

Prin liziera parcului trece o cale ferată. Pe micile coline împădurite, mişună îndrăgostiţii şi vagabonzii, de cum se întunecă. Mă ascund şi eu aici, în fiecare noapte, apoi ies să mă plimb pe tihnita „Via XX Settembre”, din apropiere. E strada milionarilor, cu cele mai elegante hoteluri particulare din Milano. În faţa fiecărei case e câte o bancă, aşa că toate plimbările astea-mi priesc. În zori, am şi de lucru. Deschid portierele limuzinelor care-şi aduc stăpânii acasă de cine ştie unde. Cafeaua de dimineaţă e asigurată.

Februarie a trecut, e pe sfârşite şi martie. Nicio schimbare! Nicio speranţă! Zeci şi sute de kilometri pe caldarâmul din Milano, pe aleile castelului şi parcului Sforza… Mi s-au ros de tot ghetele cumpă-rate la Veneţia. E mizeria mizeriilor, şi totuşi continui să trăiesc aşa. N-am

pur şi simplu voie să mor de foame. Strict interzis muritul de inaniţie!

E patru dimineaţa. Umblu de la miezul nopţii. A devenit din ce în ce mai periculos să rămân sub arcade. Pantalonii sunt jerpeliţi de tot.

POST SCRIPTUM 327

Impermeabilul, murdar. Mereu mi se pare că agenţii sunt cu ochii pe mine şi că, dintr-o clipă în alta, o să-mi ceară actele. Trebuie să mă mişc, să circul întruna. Bastonul, minunatul meu baston, pe care-l învârt cu atâta eleganţă prin aer, îmi ţine loc de paşaport, de domiciliu şi salariu, de orice act doveditor, în fond, căci nimeni nu se poate lăuda că a văzut vreodată un asemenea baston în mâna unui vagabond. Atunci... la drum! De altfel, la ora asta, oraşul e al meu: sunt singurul plimbăreţ pe Via Manzoni. Încotro s-o iau? Spre castel sau spre centru? Nu contează: important e să nu stau pe loc. În dreapta, palate superbe; în stânga – clădiri cu nişte camere uriaşe, în care precis mi-ar fi frică să locuiesc de unul singur. Câte paturi goale şi câţi vagabonzi fără pat! Ajung în faţa gării. Hotelul „Excelsior” doarme liniştit. Prin ferestrele holului văd magnifica expoziţie de fotolii goale...

Un tramvai. Deci, s-ar zice, începe o nouă zi. Cum o să se sfârşească însă?

La colţul gării e un mic bar, „Barino” i se spune – un fel de cafenea a paradisului; pentru 65 de centime poţi să stai chiar jos în timp ce-ţi bei cafeaua. Cu o o condiţie, însă: să nu ţi se închidă ochii. Asta e interzis şi suspect. Cine aţipeşte la masă sigur că e vagabond, n-are adăpost, şi cine n-are adăpost e, mai ştii, poate chiar un criminal. Deci am să-mi beau cu grijă cafeaua, aşteptând să treacă timpul, să răsară soarele, să se lumineze. „Buon giorno!” Nu-mi răspunde nimeni, dar nu-mi pasă. În fond, e abia a treia oară când vin să-mi iau cafeaua aici, şi nimic mai mult. Mă aşez într-un colţ; e bine, cald. Intră o femeie fardată gros peste riduri. Ţine în mână o poşetă din imitaţie de crocodil. Cere o cafea cu frişcă şi cornuri proaspete. Ce plină e de viaţă! Sau poate doar se preface.

Se aşază în faţa mea. Poşeta i se deschide şi o pereche de ciorapi cârpiţi alunecă pe masă, lângă un fular verde. Băiatul îi aduce cafeaua şi cornurile. Îmi pune şi mie, cam dispreţuitor, cafeaua, chiar în clipa în care pleoapele mi se închid puţin.

— Hei, aici nu-i hotel, nu se doarme! strigă el.

— Nu, nu dorm. Mă jenează lumina.

— Ce minciună! Voiai să dormi!

— Nu, domnule, câtuşi de puţin. Am dormit chiar foarte bine azi-noapte.

Dar nu mă mai aude; a trecut după tejghea.

— Ce răi sunt băieţii de-aici, începe femeia. Întotdeauna cred că vrei să dormi.

Îmi face cu ochiul, pe urmă continuă:

— Parcă i-ar trece cuiva prin cap să vină să doarmă aici, la gară, dacă ar avea o cameră tihnită, în care să se trezească dimineaţa şi păsărelele să-i ciripească la ureche. Doamne, ce drăguţi sunt canarii mei! Când călătoresc, îmi fac mereu griji să-i las singuri. Ce-or să zică-n dimineaţa asta, când or să se trezească şi n-or s-o vadă pe mămicuţa lor! Scumpii mei… canarii mei… cana…

Uite cum i se închid ochii nenorocitei de vagabonde! suspină adânc. Capul îi cade greu pe masă. A adormit. Fac puţin zgomot, lovesc

cu piciorul ceva, să nu se audă până la tejghea. De-ar mai putea dormi câteva clipe. Pălăria îi alunecă într-o parte. I se vede părul vopsit blond, cu multe şuviţe cărunte, slinoase. Îmi vine să plâng, să sparg tot, să arunc gara în aer. Clocotesc de furie şi totuşi nu fac nimic, mă potolesc: când eşti ca noi, trebuie să stai în banca ta şi să-ţi ţii gura dacă vrei să n-o păţeşti.

— Hei! Iar voi! Ce credeţi că-i aici? Azil de noapte? Am să v-arunc în stradă! Tu, de colo, blonda! Deschide ochii! urlă băiatul.

— Eu? Dar cine v-a spus că dorm? Şi începe să râdă atât de tare, încât dinţii falşi îi clănţăne. Sigur că-ţi vine să

dormi pe o vreme ca asta, cu gândul la bieţii canari de-acasă. Eveline, micuţa mea, am să-ţi aduc mâine o banană mare... O s-o tai bucăţele, s-o poţi ciuguli cu pliscul tău dulce... pic, pic... s-o-nghiţi toată... O banană şi o prăjitură... da, o prăjitură o să-ţi aducă mama... Cum cântă Eveline, draga de ea, toată ziua... toată... zi... Se prăbuşeşte din nou cu capul pe masă. Pălăria îi cade.

Din fericire, apar nişte clienţi care se duc glonţ la tejghea. Băiatul îi salută respectuos. Chiar şi patroana se urneşte de la casă. Sunt cinci muncitori de la căile ferate. După ei apare un tânăr, abia ţinându-se pe picioare. Comandă un coniac, dar e cam devreme pentru alcool. E servit cu un pahar de vin. îi strigă băiatului:

— Pe mine să mă serveşti cu ce-am zis! Sunt dintr-ai lui Fabio Filzi! Muncitorii îşi beau liniştiţi cafeaua, fără să-i dea vreo atenţie.

— Da, da! Grupul lui Fabio Filzi! Ne doare-n cur de toţi! Avem atâta curaj că-l putem vinde şi fasciştilor de mâna a doua!

Ţipă ca un apucat. E spre norocul nostru, căci băiatul de la tejghea a uitat cu totul de noi, şi biata bătrână a apucat mai bine de zece minute de somn.

— Hei, fascişti de-mprumut! Trăiască Fabio Filzi! Muncitorii nu-i răspund. Intră doi şoferi de taxi, cam jerpeliţi, şi cer o cafea. Se aşază la o masă.

— Se-aude?! Habar n-avem ce-i frica! Tot Milano ştie de noi. Undese-ncing lucrurile, hop, şi băieţii lui Fabio Filzi! încă un coniac!

I se aduce din nou un pahar cu vin.

— Să-mi dai ce-ţi cer!

— Să ştiţi că n-avem voie să servim alcool dimineaţa. Dacă sunteţi un bun fascist, vă rog, respectaţi regulamentul, îi spune băiatul.

— Un coniac, comunişti jegoşi ce sunteţi cu toţii! Feroviarii se întorc spre el:

— N-ai vrea să mai taci naibii din gură, beţivan nenorocit? îi spune unul dintre ei.

— Porci de comunişti! Am să vă duc pe toţi la post.

Viva II Duce! Strigaţi: „Viva II Duce!”

Nimeni nu strigă. Patroana îşi lasă pâinea cu unt pe masă, se ridică şi spune:

— Domnilor, aici nu se face politică.

POST SCRIPTUM 329

— Viva II Duce! urlă beţivul.

Vecina mea se trezeşte, dar îi fac semn că mai poate să doarmă.

— Viva II Duce! şi-l trage de haină pe unul din muncitori, un tânăr, care se întoarce şi-i arde una peste mână. Turbat de furie, beţivul urlă:

— Porcilor! Trăiască Ducele!

Încearcă să-l apuce de gât pe tânăr. Acesta îl pocneşte peste faţă. Sar şi ceilalţi muncitori să-l ajute. Până şi cei doi taximetrişti se ridică de la masă, vin şi-i plesnesc beţivanului câteva palme. Pe urmă îl scot afară în stradă, operaţie la care pun şi eu umărul bucuros, în timp ce individul urlă ca înjunghiat. În josul străzii se văd venind nişte carabinieri. Trebuie s-o şterg imediat. Rămân dator cu 65 de centime.

Ce naiba, poliţiştii pe bicicletă nu dorm niciodată? Mai mulţi agenţi ciclişti noaptea, pe străzi, decât cetăţeni? N-aş crede… Când să-mi iau tălpăşiţa din Barino, parcă la comandă, răsar doi poliţişti. Dinspre staţia de tramvai mai văd venind trei şi, ceva mai încolo, se ivesc încă doi! Pedalează ca nebunii, de parc-ar fi la ultima etapă din Turul Italiei. Eroul lui Fabio Filzi o să fie-n curând pe mâini bune, în siguranţă. Dar cu bătaia încasată tot rămâne! Ce bine-ar fi fost dacă povestea de la Barino ar mai fi durat o oră. E doar şase dimineaţa şi, la ora asta, nu prea ai ce face la Milano. Doar bisericile sunt deschise. Dar trebuie să fii cu băgare de seamă când intri într-un lăcaş, fâiindcă de multe ori poliţia face razii printre vagabonzi chiar şi acolo.

* * *

…Adolf Hitler soseşte poimâine în Italia. Nu se ştie încă dacă vine sau nu la Milano. În orice caz, străzile sunt mult mai animate ca de obicei. Pe de-o parte, asta e bine

pentru vagabonzi, pe de alta însă, nu. E bine, fiindcă, printr-atâta lume, e mai uşor să se ascundă, şi rău, fiindcă în toată foiala asta mişună şi mai mulţi poliţişti… Ceea ce nu-i câtuşi de puţin bine… Aseară au făcut o razie mare în preajma Castelului, îmi spune pictorul meu, maestrul Peraldi, surâzând. Au umplut două dube în nici zece minute.

— Ca să vedeţi, maestre; toate astea pentru vizita lui Hitler. Când stai şi te gândeşti că, până nu demult, îl puteau sălta şi pe el cu duba, ca pe-un vagabond!

— Adevărat. Dar el a luat-o pe calea cea bună. Ori îţi cauţi bine un tată, ori o iei pe calea cea bună fix când e momentul, altfel te mănâncă pe viaţă sau mizeria, sau duba!

E ora trei după-amiază… Stau la soare, pe scările din faţa Domului. E un loc grozav: în plin oraş şi totuşi parcă ferit. Soarele e atât de blând, încât îmi scot impermeabilul să mă încălzesc puţin şi să scap

330 INTERMEZZO. MOARTEA UNEI REVOLUŢII ROŞII

cumva de umezeala de azi-iarnă, pe care o mai simt încă în mine şi-n haine. Mă uit la cei care trec, apoi la pantalonii mei de flanel, care n-or să mă ţină prea mult; genunchiul stâng s-a rărit, dreptul s-a deşirat de tot. Prin el mi se vede cicatricea, o amintire de acum 20 de ani… Da… au început să mă bătuie amintirile dragi de acasă sub soarele ăsta bun, primăvăratic… închid ochii…

— Hei, dacă ţi-e somn, du-te acasă să te culci! îmi spune cineva, scuturându-mă. În faţa mea, doi bărbaţi: unul de vreo cincizeci de ani, într-un pardesiu de ocazie, lung; celălalt, un tânăr pipernicit, cu o insignă în formă de leu la rever: „Poliţia. Actele la control”. Sunt aşa de modest îmbrăcaţi, încât, în primul moment, am impresia că-mi joacă o farsă. Zâmbesc. „Ei, actele!”, insistă energic cel mai în vârstă şi-mi arată insigna de poliţist, întorcându-şi reverul.

— N-am niciun act, domnule.

Niciodată n-am să uit cu câtă uimire m-au privit.

— Niciun act… reluă pirpiriul. Se uita la mine ca şi cum aş fi picat din lună. Mă uitam şi eu, prostit, la el.

— Bine-bine, n-ai niciun act aici, la tine. Dar acasă? Să mergem acasă după ele.

— N-am nici acte, nici casă, n-am nimic… nimic. Am simţit cum mi se pune un nod în gât. Îmi venea să plâng. Cred că şi-au dat şi ei seama de halul în care eram şi mi-au spus, de data asta, foarte politicos:

— Nu-i nimic, o să se aranjeze. O să aveţi şi acte, şi casă. Dacă nu aţi făcut nimic, nu trebuie să vă fie frică.

Mă iau între ei şi traversăm piaţa Domului. Salută de două-trei ori pe cineva. Se vede că astăzi mişună poliţiştii pe-aici. Ce tâmpenie să te lăfăi chiar acum la soare, în plină piaţă! Oricum, e prea târziu.

Un bărbat mic şi gras, foarte de treabă, deschide o poartă uriaşă. Intru în Comisariatul I din Milano. Ochii-mi cad pe zidul din faţă, plin de desene obscene şi de felurite inscripţii. Una, cu cretă albastră: „Nefericitule, care intri aici, nu plânge!”. Zâmbesc. Mă gândesc la Mirko, la ai mei. Dacă m-ar vedea! Repede, curaj şi încredere! încep să fluier. Grăsanul bate în poartă: „Fluieratul, interzis! Suntem la-nchisoare, casă serioasă, nu se fluieră!”. Atunci mă umflă râsul; un râs nebun, venit din adânc. Hohotesc minute în şir, ca şi cum toată prostia pământului s-ar fi adunat în faţa mea ca să mă facă să râd. Apoi mă culc pe-o bancă. Mă simt deja ca acasă. Mi-ar fi plăcut să dorm puţin, e o celulă liniştită, de mirosit, nu prea miroase. Dar trebuie să mă prezint la comisar. Cei doi inspectori mă însoţesc; sunt felicitaţi: un străin fără acte e – orice s-ar spune – o pradă preţioasă!

— N-a avut nimic la el? întreabă comisarul.

— Nici măcar un briceag, îi răspunde unul dintre agenţi, cel mic de statură, ca să mă apere cumva.

Comisarul îmi aruncă însă o privire încărcată de dispreţ. Cred că dacă aş fi avut o bombă într-unul din buzunare, i-aş fi fost mai simpatic.

POST SCRIPTUM 331

Sunt dus apoi la prefectură; cei doi însoţitori capătă

ajutoare: mai vine cu noi un tânăr cu ochelari, foarte elegant. În hol mi se iau lucrurile şi iată-mă din nou într-o celulă, împreună cu alţi trei bărbaţi. Peste zece minute, reapar cei trei muşchetari ai mei, ca să mă ducă la şeful serviciului pentru străini. Azi e sărbătoare – soseşte Hitler în Italia – aşa că voi fi interogat abia mâine (când o să fie tot sărbătoare, dar, în fâne…).

În celula prefecturii suntem patru: un tânăr într-un costum nou-nouţ, care stă de vorbă cu un bărbat mai în vârstă, bătut – se vede – bine, cu faţa umflată şi o vânătaie mare sub ochi. Al treilea e un biet bătrân în zdrenţe, un cerşetor. Se apropie de mine să ceară un chiştoc. îi dau o ţigară întreagă şi-mi face trei reverenţe princiare. Ceilalţi doi se plimbă într-una prin celulă şi vorbesc în şoaptă. Câteodată îl aud pe tânăr ridicând vocea: „Dar n-am spus nimic, n-am spus absolut nimic! Trebuie să-mi dea drumul!”

— Gardano! e strigat tânărul de după vizetă. Pleacă. Nu se mai întoarce.

Bărbatul cu faţa umflată de bătaie e tipograf. Când îmi spune că locuieşte pe Corso Garibaldi, îmi vine să-l salut ca pe-un vecin. E foarte amărât: se şi vede deportat politic, tocmai el, care n-a citit în viaţa lui un ziar! îl liniştesc şi-i spun că precis va fi eliberat şi că-n curând o să-şi revadă nevasta şi câinele.

Bătrânul – Peverelli îl cheamă – ne povesteşte despre San Vittore, închisoarea din Milano, şi ne încurajează:

— O, acolo e chiar bine de tot. E curat şi nici bucătăria nu-i prea rea. O să fie grozav, o să vedeţi. Peverelli e de-al casei. Cunoaşte San Vittore de cincizeci de ani.

— O să vedeţi cât sunt de bine primit acolo!

N-a minţit. A doua zi dimineaţă, în dubă, îmi dau seama că e într-adevăr cineva: carabinierii şi şoferul îl salută ca pe-un vechi cunoscut. Cât pe ce să ne asfixiem din cauza carburantului care inundă duba. Îmi vine să vărs. Peverelli e obişnuit: stă liniştit şi zâmbeşte.

Cine-ar putea descrie sala de aşteptare a închisorii

unui oraş ca Milano! Ce pictor ar fi în stare s-o pună pe pânză? Nimeni. E o mişcare neîntreruptă, un caleidoscop fantastic, cu mii de culori… Terifiant, respingător, emoţionant spectacol! Când n-o să-l mai văd? Când o să am o noapte fără coşmaruri? O zi cu adevărat fericită.

Mai bine de o sută de oameni vorbesc, gesticulează, se foiesc nerăbdători sau dorm liniştiţi pe bănci. În faţa toaletei, patru tineri citesc o scrisoare sau un document. Un bărbat, probabil din afara grupului lor, se apropie; e înşfăcat de haină şi împins în closet. Urlă de furie, apoi, în râsetele celorlalţi, iese ca un câine bătut. Din când în când, de pe culoar e strigat câte cineva; numele e repetat prin toate colţurile şi, în fâne, respectivul se ridică. Sunt fie deţinuţi care vor fi eliberaţi, fie oameni liberi, în pragul închisorii. Cât sunt de fericiţi cei care pleacă? Şi cât de nefericiţi cei care le iau locul? Nicio emoţie nu li se citeşte pe chipuri; doar teama că înaintează prea încet, că-şi fac

loc prea greu prin mulţime înspre gardianul mereu furios. De o jumătate de oră privesc ca hipnotizat întregul spectacol. Vreo treizeci au plecat; au intrat, în schimb, cincizeci, ca-ntr-o moară ce nu se mai poate opri.

Sunt chemat în birou:

— William… William… repetă un funcţionar. Sunteţi englez?

— Nu, nu sunt.

— Dar William e englez… e marele William Shakespeare, spune el mândru, tare şi răspicat, să-l poată auzi toţi ceilalţi cât e de erudit.

Trec la percheziţie. O altă încăpere, cu pereţii la fel de leproşi ca şi cei din sala de aşteptare. Îmi predau averea: patruzeci de centime… căci în ultimele două zile n-am mai câştigat nimic cu pictorul. Mi se dă şi o chitanţă, pe care o ţin în gură cât timp sunt pipăit, scotocit, întors pe toate feţele… ce-aş putea să ascund în şosete? Tot stau şi mă-ntreb. În timp ce băieţii mă percheziţionează, apare un grup de oameni bine îmbrăcaţi; sunt evrei germani,

băgaţi la „carantină” în timpul vizitei lui Hitler. De câteva zile, se tot vorbea despre măsura asta, luată deja de alte oraşe, dar lumea credea că la Milano aşa ceva n-o să se întâmple, drept care bieţii oameni au rămas liniştiţi şi-n câteva ore poliţia i-a umflat; iată-i la zdup, în chip de nefericiţi ostatici ai poliţiei. Sunt vreo douăzeci; disciplinaţi, ordonaţi, supuşi tuturor instrucţiunilor. Educaţi în Germania!

Pentru o clipă rămân singur, complet gol, în faţa mesei de percheziţie. Mi-e jenă, dar mă gândesc cu bucurie că am reuşit să dosesc în buzunarul pantalonilor un ac de siguranţă care-o să-mi ţină butonii. Se dezbracă şi ostaticii. La drept vorbind, sunt percheziţionaţi doar de formă, supraveghetorii ştiu prea bine de ce-au fost aduşi aici şi-i tratează mai blând. Un bătrân deţinut care vorbeşte bine germana face pe grefâerul, ostaticii îl bombardează cu întrebări, iar el, ca un om de treabă, care-şi petrece ziua la percheziţii şi noaptea în celulă, îi asigură că în două zile vor pleca de aici. În schimbul vorbelor bune, noii deţinuţi îi împing pe furiş un pachet de ţigări, pe care bătrânul îl doseşte cu o dexteritate fantastică în buzunar. Apoi cei douăzeci se îmbracă, mă îmbrac şi eu, şi plecăm, în fâne, spre celule. Îmi pare bine că am nimerit în grupul lor. În faţa gratiilor uriaşe din dreptul secţiei politice, suntem despărţiţi în mici grupuri de câte trei. Fiecare primeşte câte-o gamelă destul de curată, o lingură de lemn şi două paturi cu cearşafuri…

Un bătrân frumos, cărunt, care seamănă mult cu Einstein, şi un tânăr slab, înalt, melancolic, se opresc odată cu mine în faţa celulei numărul opt. Intrăm. Gardianul închide uşa.

— Domnilor, iată-ne închişi, fără putinţă de scăpare. Ce porcărie! Deşi n-avem niciun chef, ne zâmbim.

— Doctor Georg Laschker, dentist din Berlin.

— Joachim Werner Krall, scriitor.

Mă prezint şi eu. Îmi cer scuze pentru pantalonii care, în timpul percheziţiei, s-au rupt de tot la genunchi. Mă simt ca un cerşetor

alături de domnii aceştia atât de distinşi. Ne pregătim de culcare. Nu e decât un singur pat. îl lăsăm doctorului. Noi ne culcăm pe nişte paie, de-a dreptul pe jos. Doctorul geme întruna. Ne e milă de bietul bătrân, smuls din tihna lui burgheză şi azvârlit într-o celulă, fără să fi făcut cuiva vreun rău. Oftează, ba chiar cred că plânge încet, şi deodată îl auzim cum şopteşte:

— Împăratul Wilhelm n-ar fi făcut niciodată aşa ceva cu noi. Cum ai putut, Mussolini, cum ai putut? Ce-o să zică biata nevastă-mea şi fata? Or să moară de ruşine toţi ai mei.

Trebuie să-l potolesc cumva:

— Stimate doctore Georg Laschker, iată-ne, în fine, la pârnaie. Fii mândru: Hitler, Mussolini, toţi tiranii din lume tremură în faţa ta. De-aia te-au vârât aici. Familia Laschker se va acoperi de glorie veşnică, atât ai devenit de important!

Dar glumele mele nu prea au niciun efect. Bătrânul continuă să geamă, să ofteze ca-n preajma morţii. Şi totuşi, peste o jumătate de oră se ridică vioi din pat, când aude de vizita medicală. Se întoarce de-acolo mai liniştit, pentru că doctorul închisorii a fost de acord ca soţia să îi aducă de-acasă nişte medicamente.

Prânzul. Vine supa! Doctorul stă pe pat, cu gamela pe genunchi. Krall şi cu mine mâncăm în picioare.

— Hm? Ce zici, Giorgio, de-o fotografie la minut? Nu de alta, dar s-o trimiţi împăratului.

Doctorul explodează:

— Da! Ar trebui o fotografie! Eu, editorul Enciclopediei odontologice a Germaniei, aici, în timp ce Hitler se plimbă cu surle şi trâmbiţe prin Cetatea Eternă! E atroce! Atroce!

* * *

Deşi foarte asemănătoare între ele, fiecare celulă e, de fapt, o lume. Seara am fost mutat într-alta. Am deci doi tovarăşi noi: primul e un şmecheros, mereu pus pe glume, vechi client al puşcăriilor (chit că nu vrea să recunoască şi-

şi blestemă într-una tatăl – un bogătaş din Elveţia, chipurile – care are tăria să-l lase aici); „Zgârcitul naibii”, zice, „cu cinci mii de franci elveţieni ar putea aranja să ies!”. îl numim pe loc „comandantul” nostru; e foarte priceput la toate; în doi timpi şi trei mişcări, a găsit o mulţime de chestii care să ne facă viaţa mai uşoară în celulă. A pus saltelele una peste alta şi cuverturile deasupra. Avem şi pe ce să stăm regeşte în timpul zilei, şi e mai mult spaţiu liber. Asta îi prieşte de minune celui de-al doilea, amicul Lichtenstern, care se plimbă mereu în lung şi-n lat, cu o carte de rugăciuni în mână, complet pierdut, cufundat în rugăciuni. E vienez, dintr-o foarte veche familie de avocaţi. De zece ani s-a convertit la catolicism şi se pregăteşte cu ardoare să devină preot. Ar vrea să intre în Ordinul Benedictinilor. A fost ridicat ieri, chiar în timpul cursurilor de la seminar. Aceeaşi

poveste: vizita lui Hitler. Îi e frică de ce va urma, ceva îngrozitor, crede, mărturisindu-ne în mare taină, ca şi cum ar fi fost spioni în celulă, că a făcut propagandă monarhică.

— Cum? îl întreb.

— La Graz, înainte de Anschluss, am lăsat intenţionat în tren ziare monarhice pe care am scris: „Rog să le citiţi”.

„Comandantul” leşină de râs, dar când vede privirea dezarmant de nevinovată şi uimită a lui Lichtenstern, se opreşte. Încearcă să-l liniştească. Amicul nostru e pregătit însă de martiriu, chiar înainte de intrarea în Ordin. îl ajut să scrie o interminabilă scrisoare în latină către Cardinalul din Milano, care poate-l va ajuta să iasă mai repede de-aici.

Am şi eu grijile mele. Gaura de la genunchiul drept al pantalonului a crescut, şi nimeni nu mă poate ajuta. Am vrut să cumpăr un ac şi aţă de la cantină, ca să mi-l cos cumva, dar nu s-a putut. îl chem pe gardianul-şef. Îmi spune că folosirea acelor e interzisă şi că ar fi mai bine să cer de acasă o altă pereche de pantaloni. Exact: am să-i

scriu imediat o scrisoare excelenţei sale, cardinalul, ministrul graţiilor, să-mi trimită un ac. Dar „comandantul” găseşte repede o soluţie: ia o bucată de hârtie, acoperă gaura cu ea şi o fixează cu două jumătăţi de chibrit. Ca prin minune, rezistă câteva ore. La vizita medicală am să-i spun doctorului că am ceva maladiv în obsesia asta cu gaura. Sper să fi auzit de psihanaliză şi să mă ajute. Adevărul adevărat e că mă deprimă îngrozitor halul de jerpeleală în care-am ajuns. Mi se pare că sunt ultimul om din toată închisoarea.

Dimineaţa, „comandantul” a fost chemat la vorbitor. Se întoarce peste o oră, foarte nervos.

— M-au interogat doi tipi de la Gestapo o oră întreagă.

Nu prea ne vine să-l credem, deşi jură că aşa a fost. Şi, în fond, e chiar foarte posibil. De când cu vizita lui Hitler, mai mulţi deţinuţi au fost interogaţi de Gestapo chiar aici, în închisoare. Lichtenstern e atât de speriat, că nu-şi mai găseşte cartea de rugăciuni (de fapt, i-a ascuns-o „comandantul” sub saltea). Acum aşteaptă îngrozit chemarea la interogatoriu. Se şi vede trimis, în lanţuri, la Dachau. E foarte greu să linişteşti pe cineva într-o celulă de închisoare. Şi totuşi, reuşim. Deşi e şi el cam neliniştit, „comandantul” îşi pune la bătaie tot repertoriul de ciripeli, mârâituri, grohăituri, cotcodăceli – e măreţ! A doua zi dimineaţa i se spune să-şi facă repede bagajele. I-a pierit tot curajul, bietul de el. Alb ca varul, tremurând, îi spune în şoaptă benedictinului: „Roagă-te pentru mine toată ziua. Mi-e frică!”

…După plimbarea de sâmbătă, ne vine un nou locatar. E lung cât un stâlp de telegraf şi uscat ca un bătrân colonel prusac. De fapt, e elveţian. Îşi ţine pe braţ o grămadă de cămăşi şi chiloţi. îl salutăm prietenos, dar abia ne răspunde. Se vede de la o poştă că e îngrozit.

— Paninger, spion, se prezintă el, foarte serios.

— Lichtenstern, student la teologie.

POST SCRIPTUM 335

— Villy, vagabond.

Ne împrietenim repede. îi dăm cel mai bun pat din celulă. E cel mai în vârstă dintre noi (cred că are vreo şaizeci de ani). Dar nu vrea să primească. Preferă să doarmă direct pe jos, ca un adevărat alpinist elveţian ce e. Ne povesteşte cum a ajuns aici. E fabricant, la Frankfurt. Naiba l-a împins să vină în Italia, la lacul Como, şi să se învârtă câteva zile prin preajma uzinei unui concurent de-al său (fost angajat în propria-i fabrică). A fost repede umflat de poliţie (probabil la sugestia concurentului) şi acum aşteaptă aici, la San Vittore, să i se dovedească nevinovăţia.

— O să vă dea drumul în două-trei zile, domnule Paninger.

Îi vine să mă sărute pentru vorbele astea. M-am cam obişnuit să-i încurajez pe toţi, să le promit libertatea. Dar am şi nimerit-o, de cele mai multe ori. Şi apoi, la închisoare te gândeşti tot timpul la libertate. Două-trei zile… şi încă două-trei zile… Şi uite-aşa, timpul trece…

* * *

Aşezat pe soclul statuii lui Victor-Emmanuel, privesc Domul. Oamenii trec pe lângă mine, turişti, funcţionari, fiecare cu treaba lui. Sunt liber…

În dimineaţa asta, a douăzecea de când am fost arestat, a venit gardianul să mă cheme pentru formele de ieşire. Era aproape mai bucuros decât mine că plec. I-am îmbrăţişat pe Lichtenstern şi Paninger. Cred că, în adâncul sufletului, mă invidiau, dar nu le-am simţit decât bucuria. Parcă ieşeau şi ei puţin odată cu mine.

Din nou în dubă, la prefectură, o trupă întreagă: vagabonzi, cerşetori, borfaşi… Am stat vreo jumătate de oră într-un birou. Şeful serviciului „Străini”, cavalerul Granata, mi-a oferit din nou, ca şi în ziua când m-a trimis la San Vittore, o ţigară egipteană. Mi-a dat o hârtie de expulzare: în trei zile trebuia să mă prezint la Vintimilia şi să părăsesc Italia pentru totdeauna. Până atunci, e interzis să trec şi să stau în Piaţa San Marco, pe terasa Florian şi-n orice alt loc public mai select, chiar dac-aş fi îmbrăcat într-un smoking mai elegant ca al ducelui de Windsor. Cine

ştie, poate că-ntr-o zi o să port smoking… Şi n-am voie niciodată să mă mai plimb pe malul mării la Ospedaletti. Niciodată.

Îl rog să-mi permită să trec graniţa la Postumia:

— Imposibil, iugoslavii trag în oricine care trece fără paşaport.

— Atunci să termin odată cu porcăria asta de viaţă! Vreau să merg acasă la mine. Trimiteţi-mă la Postumia! Nu mi-e frică.

— Nu, nici poveste. Dacă doriţi, puteţi merge în America, să începeţi o viaţă nouă. Trebuie să aveţi mai mult curaj. Viaţa e atât de frumoasă! Mult noroc!

Da, să fâu mai curajos, viaţa e tare frumoasă cu o gaură în pantaloni, cu barba nerasă de-o săptămână. Trecătorii îmi aruncă priviri pline

336 INTERMEZZO. MOARTEA UNEI REVOLUŢII ROŞII

de milă şi dispreţ. Un sergent mă ocheşte. Doamne, ce n-aş da să vină să-mi ceară actele. Aş avea ce să-i arăt: în fâne, un document – foaia de expulzare! Se apropie. Acum o să-mi ceară actele. Dar, în ultima clipă, se răzgândeşte. Se răsuceşte pe călcâie şi pleacă. Cred că până şi lui i s-a făcut lehamite de mine.

Să merg la maestro Peraldi? Nu prea am chef… Sunt atât de obosit, totul mi-e atât de indiferent, încât stau ore întregi, prostit, pe soclul statuii. Din când în când, încerc să-mi vâr în cap cuvintele cavalerului Granata: „Mda, viaţa e frumoasă… e chiar foarte frumoasă!”

În româneşte de ADRIANA BABEŢI

IV. Identităţi vulnerabile, identităţi invulnerabile

Ioan Slavici, Karel Dapek.

Liviu Rebreanu, Witold Gombrowicz.

Emil Cioran, Czesław Miłosz.

Milan Kundera, Bohumil Hrabal.

Esterhâzi Peter, Kazimierz Brandys.

Dominik Tatarka Ioan Slavici (1848 – 1925) – prozator, publicist. Scriitor cu un stil solid, îşi îndreaptă atenţia asupra satului şi târgului transilvan, surprinzând o

serie de mentalităţi specifice şi, prin aceasta, câteva personaje pline de viaţă. Volume de proză scurtă: Novele din popor (1884), Pădureanca (1884), Novele (vol. I şi II, 1892 – 1896). În 1906, apare în volum romanul Mara. Apreciată este şi proza ne-ficţională: închisorile mele (1921), Amintiri (1924), Lumea prin care am trecut (1930).

Fragmentele selecţionate ne prezintă o imagine mai curând calmă a central-europenităţii Ardealului şi Banatului. Satele arădene şi nu mai puţin cele timişene sunt „înfloritoare”, podgorenii „cu inima deschisă”, mereu veseli şi petrecăreţi, întăresc ideea că toleranţa despre care s-a spus adesea că e doar vorbă în vânt a avut, cel puţin în a doua jumătate a veacului trecut, o certă acoperire în realitate. Lumea „de atunci” este încă stabilă la 1860, germenii viitoarelor convulsii aproape inexistenţi, viaţa oamenilor curge în virtutea legilor naturale la care întreaga comunitate aderă potrivit tradiţiei. Pe de altă parte, Viena îşi merită ipostaza de Centru iradiant al unui spaţiu lipsit de asperităţi majore. (Sorin Tomuţa)

Ioan Slavici Drumul în care am umblat.

Podgoria Aradului

Aradul se află în câmpie, pe ţărmul de la dreapta al Murăşului; se văd însă bine de la Arad cele din urmă dintre dealurile revărsate din Carpaţi spre marele şes de la Tisa şi de la Dunăre, podgoria ce se-ntinde de la Murăş până-n lunca Crişului Alb.

Pe subt aceste dealuri, la marginea şesului, sunt înşirate unul lângă altul zece sate înfloritoare, toate româneşti, iar deasupra satelor, pe coastele înclinate spre mează zi, sunt vii ce dau vinuri bune, cele mai vestite la Miniş, la Măderat şi la Mocrea. Din jos de sate, pe şes, sunt ogoare mănoase.

Cam pe la mijlocul podgoriei, în culmea unui deal mai răsărit, se văd de la mari depărtări surpăturile unei vechi cetăţi de peatră, de unde ochiul străbate peste şes şi peste lunca largă a Crişului până-n zarea albăstrie.

Maghiarii îi zic cetăţii „Vilâgos”, adică „Luminoasa”, iar românii se folosesc de numele maghiar, prefăcut în

„Vilagăş”.

La poalele dealului, sub Vilagăş, se-ntinde Şiria, în limba maghiară tot Vilâgos, cel mai mare şi mai de frunte dintre satele din podgorie, în care se află judecătoria aşa-zisă cercuală, unde se ţine toate miercurile târg de săptămână, de doauă ori pe an târg de ţară, şi unde podgorenii îşi au scaunul protopopesc şi şcoala capitală.

Şiria mai e vestită şi pentru că acolo a capitulat, la 13 august 1849, oştirea maghiară comandată de Arthur Gorgei în faţa ruşilor conduşi de generalul Paschievici.

În castelul domnului de pământ Bohuş se afla-n timpul copilăriei mele masa pe care a fost subscris actul de capitulare şi data era săpată în o placă de argint din mijlocul mesei.

Fiind mai înstăriţi, mai înaintaţi în cultură şi mai sfătoşi, podgo-renii, aproape numai români, se sunt ei înşişi şi sunt socotiţi şi de alţii cei mai de frunte dintre românii din partea locului, iar fruntea frunţii, adică cei mai de frunte dintre podgoreni, sunt şirienii.

Afară de podgoreni mai sunt pe acolo mureşeni, câmpieni, crişeni pe la izvoarele Crişului Alb, pădureni prin valea Crişului, luncani înspre şes şi vidicani pe la izvoarele Crişului Negru…

— Ioan Slavici, Amintiri, ediţie îngrijită, prefaţă, note şi indice de George Sanda, EPL, Bucureşti, 1967 (fragmente).

340 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

Îndeosebi la Şiria sunt şi puţini şvabi, mai puţini maghiari, şi-n timpul copilăriei mele mai erau şi slovaci aduşi acolo de Bohuş, care era şi el slovac de la Ciaba.

Având să descriu lumea prin care am trecut, nu pot să-ncep decât de aici, unde m-am născut, unde mi-am petrecut copilăria şi cea mai frumoasă parte a tinereţelor, unde au fost aşezate temeliile vieţii mele sufleteşti. Cu naşterease-ncepe numai viaţa trupească; cea sufletească e plămădită-ncetul cu încetul potrivit cu felul de a fi al acelora cu care ne petrecem zilele copilăriei şi ale

tinereţelor.

Vilagăşul

Când eram copil mai mic, vedeam cetatea Vilagăşului numai de jos, din sat; mi se părea mică şi nu mă-ndoiam că grăiesc adevărul cei ce-mi spuneau că ea a fost zidită de fiica unui uriaş care-ngrămădea bolovanii de peatră-n într-un car cu patru boi, pe care-l lua-n poala ei şi-l ducea-n vârful dealului, căruia îi zic maghiarii „Kopasz”, adică pleşuv, iar românii Coposul.

După ce am mai crescut, m-am învrednicit să urc dealul pân-acolo şi am văzut că zidurile sunt înalte, groase şi multe.

Era ceva de tot tainic şi fioros acolo-n vârful Coposului. Mi se păreau toate a pustiu, dar era parcă din toate colţurile ies la iveală fel de fel de fiinţe fioroase.

Atât printre zidurile acelea, cât şi pe ici, pe colo primpregiurul lor se aflau gropi săpate de cei ce căutaseră comori, despre care ştiam că sunt păzite de Necuratul, care purta-n cap „chelepuşă” roşie şi-i schilo-dea pe cei ce umblau să puie mâna pe cele ce nu li se cuveneau.

În curtea cetăţii se aflau zidite-n pământ nişte bolte rotunde, fiecare cu câte o gaură-n mijloc. Mi se spunea că sunt temniţe în care-i aruncau prin gaură pe cei osândiţi. Nu-i vedeam, dar mi-i închipuiam şi-i visam nopţile zbătându-mă-n culcuş.

Mai era acolo şi un fel de gang întunecos, gârliciul unei pivniţe pline de butoaie pline, din care te-ai fi putut coborî dacă n-ar fi fost înfundat drumul până jos în mijlocul satului.

Prin găurile din ziduri şi prin crăpăturile din ele se aflau cuiburi de stăncuţe, de hereţi şi de un, ba până chiar de vulturi; şi, ispitiţi a ne urca la ele, noi băieţii ne puneam viaţa-n joc.

Pe sub cetate se-ntindeau rămăşiţele unei grădini, mult iorgovan, sau liliac sălbăticit, cu multe poteci făcute de capre printre el, loc minunat ca să ne jucăm „de-a ascunsele” şi „de-a prinsele”.

Din sus de cetate, pe plaiul dealurilor, se-ncepea

pădurea domnului de pământ, şi era lucru mare să te plimbi pe la marginea pădurii.

Dar cea mai mare plăcere era să te uiţi de acolo de sus spre şesul cel larg şi luminos şi spre munţi, unde ochiul străbătea până-n Găina şi-n Oul. Viuă îţi era-n inimă dorinţa de a te duce şi a te tot duce ca să le vezi toate din apropiere.

Mai târziu, când am ajuns să ştiu citi, mi-a căzut în mână o cărticică în care se spunea că Vilagăşul era în fiinţă când romanii au cucerit Dacia. Din timpul năvălirilor nu se mai ştie nimic despre el. Se ştie însă că-n urmă era unul dintre castelele regale ce alcătuiau brâul

DRUMUL ÎN CARE AM UMBLAT 341

Caransebeş – Lugoj – Făget – Lipova – Şiria – Ineu – Beiuş – Oradea – Şimleu – Hust. Regele Matei Corvinul a ţinut acolo închis un timp oarecare pe fratele mumei sale, magnatul Szilágyi.

După ce Suleiman II Magnificul a desfiinţat şi al doilea regat sârbesc, familia Brancovici s-a rătras în Ungaria, unde i s-au făcut donaţiuni însămnate, între care şi Vilagăşul. Bine ştiutul episcop Sava Brancovici era şi el din partea locului.

Când cu răscoala de la 1784, unii dintre tovarăşii de luptă ai lui Horia s-au încuibat în Vilagăş. Au fost, aşa se zice, aduse atunci tunuri din cetatea Aradului şi din culmea dealului Horlea au bătut Vilagăşul de l-au lăsat în starea din timpul copilăriei mele.

Citindu-le aceste negru pe alb, nu mă-ndoiam că ele sunt adevărate, şi de câte ori se ivea-n faţa mea Vilagăşul vedeam în gândul meu regi, voievozi, paşale şi cete care trec în mers furtunatec pe sub dealuri şi se războiesc pe şesul întins şi neted.

Şiria, croită, după toate semnele, de ingineri nemţi, cu uliţi drepte, pretutindeni deopotrivă de largi, şi cu locuri de case toate de aceeaşi întindere, nu s-a putut închega decât după trecerea vremurilor grele.

Vatra vechiului sat se află mai spre şes, unde locului i se zice şi azi Selişte.

Altă vatră de sat, după toate semnele încă mai veche, e Şiriuţa, un tăpşan de sub cetate, din sus de vii…

Lumea de atunci

Atât pe podgorenii noştri, cât şi pe cei mai apropiaţi dintre vecinii lor, pe mureşeni, pe câmpieni şi pe luncani, nu pot să mi-i aduc aminte decât ca oameni cu inima deschisă, totdeauna voioşi şi doritori de mese-ncăreate.

Trăiţi sute de ani de-a rândul sub asupriri şi despuiaţi în fel de fel de chipuri, ei se simţeau, precum se vede, în mare lărgime după ce au ajuns să fie socotiţi deopotrivă cu foştii lor asupritori.

O fi fost aşa, o fi fost altfel, eu ştiu că m-am pomenit umblând printre picioarele unor oameni stăpâniţi de gândul că e bine să fii om în lumea lui Dumnezeu. Ştiau să se bucure de viaţă, încât mulţi îi socoteau chiar uşuratici.

Nu pot, ce-i drept, nici eu să tăgăduiesc că unii dintre cei bogaţi în timpul copilăriei mele au murit săraci. Mai numeroşi sunt însă cei crescuţi în sărăcie, care din vrednicia lor au ajuns oameni cu stare, unii chiar bogaţi. Aşa se-nvârteşte roata lumii, coborând pe unii când urcă pe alţii: pentru mine lucrul de căpetenie este că-n lumea copilăriei mele oamenii nici în zile grele nu-şi perdeau voia bună şi, gândindu-mă la cele de atunci, eu mă văd mereu la fel de fel de praznice, la nunţi, care ţin câte o săptămână de zile, la cumetrii şi la fel de fel de alte sărbători.

Nici secerişul grânelor, nici culesul ori sfărâmatul porumbului fără de cimpoieş şi fără de masă întinsă nu se putea face; atât dealul sădit cu vii, cât şi câmpul plin de lanuri răsuna mereu de cântecele muncitorilor harnici, iar în timpul culesului viilor cântecele şi chiotele se-nteţeau însoţite de lăutari şi de focuri descărcate.

342 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

Mai era apoi şi că drumul Aradului trecea prin Şiria.

Din Ţara Moţilor, de pe la Abrud, drumul trece muntele pe la satul Bucureşti şi se coboară la Brad, de acolo la Baia-de-Criş şi apoi prin Hălmagiu la Buteni şi pe Criş la vale la Pâncota, unde coteşte la stânga şi o ia prin

satele din podgorie până-n mijlocul Şiriei, unde coteşte iar drept spre Arad.

Drumul acesta e totdeauna umblat, şi pentru cei mai mulţi dintre drumeţi cel din urmă popas e la casa vreunei rude ori a vreunui prieten din Şiria, şi se simţea jignit acela la casa căruia niciunul dintre trecători nu se oprea.

Era deci lucru neiertat să nu te duci şi tu la casa celui ce-a făcut popas la casa ta, şi multe drumuri făceau oamenii cumsecade numai şi numai pentru ca să poată poposi mai ici, mai colo.

Aşa au venit lucrurile că eu mă simţeam pe o mare întindere pretutindeni acasă.

Mama fiind din neamul Borleştilor şi având doi fraţi şi două surori, aveam multe rude şi mulţi fâni nu numai la Şiria ci şi pe aiurea până la Hălmaj şi pe la Baia-de-Criş, mai ales cărturari, dintre care unii oameni cu trecere. Alte rude aveam din partea tatii mai ales pe câmpie, pe la Arad şi pe la Pecica. Eram deci mult purtat de ici până colo şi în curând am ajuns să umblu de capul meu când nu eram purtat.

Pretutindeni pe unde mă duceam, oamenii mă îmbrăţişau cu dragoste, încât minune nu-i dacă m-am pătruns în curând de gândul că lumea e alcătuită din oameni care mă iubesc şi pe care am deci să-i iubesc şi eu.

Abia acum, la zile de bătrâneţe, îmi dau seamă că această dragoste obştească se mărginea la români. Orişicâtă silinţă mi-aş da, nu reuşesc să-mi aduc aminte vreun praznic, vreo ospeţie ori vreo petrecere de orişice fel la care luau parte şi unii dintre cei ce nu erau români.

Nu trăiau românii împreună, ci alături cu ceilalţi, ce-i drept în bună pace, dar nu împreună.

Nu tot aşa şi eu, deşi mama stăruia cu multă hotărâre în gândul ca eu străinii din acelaşi blid să nu mănânci.

Casele părinţilor mei se aflau adică în drumul Aradului, la colţul unei uliţi ce cobora spre imaşul sau bătătura de la marginea despre câmp a satului.

Peste drum de la noi stetea feldşerul 1 Moldovânyi, un armean căsătorit cu sora medicului Cordina, care era

italian şi avea doi băieţi cam de vârsta mea.

La dreapta feldşerului, sus pe deal, se aflau casele încăpătoare ale grofâţei Königseg, care era măritată după secuiul Bartha şi avea trei băieţi şi două fete.

Dincolo locuia post-maistorul Valerian, un ceh, care avea doi băieţi şi-o fată.

La stânga feldşerului locuia un oarecare Koinok, maghiar, al căruia băiet îmi era un fel de mentor într-ale ştrengăriei, iar vecin cu Koinok era Voinovici, un turtelar sârb.

1. Feldşer – felcer.

În celălalt colţ se afla primăria maghiară şi notarul Lobel, în urmă Kunfy, care avea o casă plină de copii, toţi evrei ca părinţii lor.

În dosul caselor noastre ne era vecin Zorad, un slovac, iar în fundul grădinii, pe uliţa ce cobora spre bătătură, ne erau vecini Pârvu şi Bucălan, iar mai departe se afla partea şvăbească a satului.

Aceasta e cea mai apropiată parte a lumii în care mi-am trăit primii ani de copilărie.

Mai târziu umblam la şcoala românească.

Când ne întorceam de la şcoală, noi băieţii din aceea parte a satului treceam prin faţa şcolii nemţeşti la care umblau şi ungurii; şi dacă se-ntâmpla să-i întâlnim pe cei de acolo, ei ne ziceau „Rumun munca fun”, iară noi strigam „Ungur bungur” şi JSleamţ cotofleanf, ba mai aruncam şi cu petri unii într-alţii.

După ce soseam însă acasă, ceilalţi îşi căutau de drum şi se duceau mai departe, iară eu rămâneam singur în mijlocul acelora cu care-mi petrecusem mai nainte luminoasele zile.

Când cu răzmeriţa

Izbucnind la 1848 răzmeriţa, aşa-zisa inteligenţă a românilor din podgorie s-a dat în partea maghiarilor, care-i adimeniseră cu gândul că se luptă pentru libertate, egalitate şi frăţietate. Erau în dieta de la Dobriţin chiar trei deputaţi dintre românii din podgorie: Gheorghe Popa,

Sigismund Popovici, fâul protopopului de la Şiria, şi Sigismund Borlea, tot şirian, vărul mamei şi mai târziu înverşunat luptător contra asupritorilor maghiari.

Mulţimea cea mare a poporului, prostimea cea cu bun-simţ, ţinea însă cu împăratul.

Mergând deci vestea că Bem, un revoluţionar polonez intrat ca general în oştirea maghiară, se pregăteşte să înainteze prin Şiria spre valea Crişului ca să-l lovească din coaste pe Avram Iancu, şirienii i-au ridicat pe podgoreni, pe pădureni şi o parte din luncani şi i-au adunat la Şiria ca să ţie pept cu oştirea lui Bem.

Văzând mulţimea cea mare adunată, pe dealuri, Bem, care n-avea decât vreo două mii de oameni, s-a oprit, ce-i drept, în loc, dar peste noapte a adunat de prin satele de pe Mureş şi din câmpie toate carele şi le-a înşirat pe drumul Aradului, iar în fruntea şirului de care şi-a pus mica lui oştire.

Românii de pe dealuri, văzând pravul stârnit de coloana cea lungă, au crezut că au în faţa lor o oştire de tot mare şi, fiind lipsiţi de arme, au stat pe gânduri. A fost deci destul ca Bem să descarce două-trei tunuri pentru ca mulţimea cea mare să se risipească.

După ce însă oştirea a intrat în sat, au fost descărcate de la dreapta şi de la stânga focuri de puşcă şi au căzut şasesprezece dintre oamenii lui Bem.

Nereuşind să prindă pe cei ce descărcaseră, Bem a luat hotărârea de a-i decima pe şirieni şi a adunat la „casa oraşului” pe toţi românii ca să aleagă pe cei ce urmau să fie spânzuraţi.

Notarul Pop, ginerele protopopului, deci cumnatul deputatului Popovici, şi-a dat silinţa să scape pe unii, încredinţându-l pe Bem că

sunt oameni nevinovaţi. A şi reuşit, dar n-a putut să scape pe unii decât jertvind pe alţii. Fie dar de frică, fie făcându-şi mustrări, el s-a sinucis în timpul nopţii ce-a urmat după execuţiuni.

Fiul acestei jertve nevinovate, Emil Pop, a fost atât în timpul copilăriei, cât şi mai târziu cel mai bun prieten al meu.

Mi s-a spus adeseori că n-au fost executaţi decât şasesprezece şi că unuia dintre aceştia, tatăl deputatului Gheorghe Pop, i s-a făcut graţia că n-a fost spânzurat, ci împuşcat.

În timpul copilăriei mele mai steteau furcile lângă drumul Aradului şi noi copiii ne jucam pe movila sub care mi se spunea că zac osemintele celor căzuţi jertvă urgiei omeneşti.

O ţineau minte şirienii aceasta şi ne-nvăţau să cântăm:

Pe drumul Aradului Paşte murgul Iancului, Cu frâul între picioare şi cu şaua pe sub foale.

Pace şi bună înţelegere

Afară de şvabii şi de maghiarii de la marginea satului, mai erau la Şiria, risipiţi mai ales pe drumul Aradului, meşteşugari, neguţători ori cârciumari, unii şvabi, alţii maghiari. Proprietarul avea apoi la curtea lui fel de fel de funcţionari numai slovaci, ca inginerul Kohan, guvernorul copiilor săi, Buliowski, funcţionarii domeniali Zorad, Novitzki, Nosdrovitzki, Şumitzki şi alţii.

Vrajba din timpul revoluţiunii nici după capitulaţiune nu s-a potolit, şi românii, care erau în număr covârşitor şi, ca oameni ai împăratului, se mai şi socoteau în rândul învingătorilor, dispuneau în treburile satului după buna lor chibzuinţă. Le dădeau, ce-i drept, celorlalţi câteva locuri în consiliul comunal, dar aceştia nu erau mulţumiţi. Au urmat deci certuri şi încăierări, în urma cărora câţiva dintre şirienii mai colţoşi au ajuns să fie închişi în cazematele răcoroase din cetatea Aradului.

Mi se spunea că românii, socotindu-se nedreptăţiţi, au luat hotărârea de a se duce până la împăratul, şi doi dintre dânşii, dacă mi-aduc bine aminte Pavel Ardeleanu şi Petru Ciobanu, oameni nu numai deştepţi, ci şi chipeşi, au plecat la Viena. Ei au făcut lungul drum pe jos, căci în gândul lor la împăratul nici călare, nici în trăsură nu se

merge.

Aflând-o aceasta, împăratul, atunci tânăr, i-a primit cu multă bunăvoinţă.

1 s-au plâns de neîncetatele certuri din satul lor şi l-au rugat ca de dragul bunei păci să încuviinţeze ca la Şiria să fie în viitor două administraţiuni comunale, cum sunt şi două biserici şi două şcoli: una pentru români, iar alta pentru toţi ceilalţi împreună.

Deşi românii şi ceilalţi îşi aveau atât casele, cât şi celelalte averi nemişcătoare una peste alta şi averile comunale nu puteau să fie împărţite, împăratul a rânduit să se ţie seamă de dorinţa românilor şi la Şiria ne-am pomenit cu două primării, ceea ce era foarte bine, căci oamenii trăiau în pace şi-n bună înţelegere.

DRUMUL ÎN CARE AM UMBLAT 345

După încheierea pactului dualist, guvernul ungar a luat dispoziţiunea ca să se stabilească iar la Şiria o singură administraţie comunală. În curând însă iar au fost înfiinţate cele două primării, căci aşa purtau sătenii mai uşor şi mai bine grijă de treburile lor, fie comune, fie comunale.

Se vor mai fi certat din când în când românii între dânşii, dar cu şvabii şi cu maghiarii nu se mai certau. Abia dar târziu de tot, cu câţiva ani mai-nainte de a fi izbucnit războiul aşa-zis mondial, a făcut guvernul ungar unirea definitivă a administraţiunii comunale la Şiria.

Eu mi-am petrecut şi copilăria, şi anii tinereţelor în vecinătatea primăriei maghiare, deşi noi cu toate ale noastre ne ţineam de primăria românească.

Stând mai târziu de vorbă cu mine însumi, mi-am dat adeseori silinţa de a mă dumiri asupra obârşiei din care porneşte acest principiu al despărţirii cetăţenilor după naţionalităţi. Mi se părea că el e un fel de plăsmuire a mitropolitului Andrei, care atât de mult a ostănit pentru ca să pună capăt luptelor dintre români şi sârbi prin aşa-zisa despărţire ierarhică şi care în toate memoriile adresate împăratului a stăruit ca şi-n alte afaceri culturale să se facă asemenea despărţiri.

Încetul cu încetul am fost însă covârşit de gândul că mai presus de toate înţeleptul arhiereu a stăruit în toate împregiurările asupra acestui principiu, pentru că el se potriveşte cu firea cea adevărată şi cu felul de a fi şi de a simţi al românului.

Pe şirieni nu alţii i-au înduplecat să ceară primărie deosebită pentru sine înşişi: îndemnul acesta era pornit din dorinţa de a trăi în bună pace alăturea cu şvabii şi cu maghiarii.

— Când întâlneşti în calea ta un român, îmi zicea mama, să-i zici, Jiună ziua!”, dar maghiarului să-i zici „J6 napot!” 2, iar neamţului „Guten Tag!” 3 şi treaba fiecăruia dintre dânşii e cum îţi dă răspuns. Tu datoria să ţi-o faci şi faţă de cei ce nu şi-o fac pe a lor faţă cu tine.

Ea mă mustra deci cu multă asprime când afla că strig şi eu „Ungur bungur!” şi JSleamţ cotofleanţ!”

— Săracii de ei, îmi zicea, nu sunt vinovaţi că n-au avut parte să fie români!

În gândul lumii din care dânsa făcea parte, vinovat, chiar greu vinovat, era cel ce prin purtările sale îi făcea pe ai săi fie de ruşine, fie mai ales urgisiţi.

— Supărarea, îmi mai zicea mama, orişicât de adâncă ar fi ea, de azi pe mâne să n-o duci. Serile să nu te culci mai-nainte de a te fi împăcat cu toţi ai tăi, căci pe cel ce adoarme supărat îl ispiteşte Necuratul prin somn. Cu aceia dar cu care dintr-un blid nu mănânci să nu te superi, căci cu dânşii foarte cu anevoia ajungi lampăcare.

Mai stăruia mama să nu las mâncare-n farfurie, ci să-mi iau din blid numai cât pot să mănânc, fiindcă ceea ce rămâne-n blid se păstrează pentru alţi oameni, iar ceea ce laşi în farfurie li se aruncă porcilor ori cânilor şi e mare păcat să tragi pentru porci ori pentru câni mâncare de la gura oamenilor.

2. Bună ziua (magh.).

3. Bună ziua (germ.).

346 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

Vorbind despre oameni, ea nu-i înţelegea numai pe

români, căci îmi mai dedea tot atât de stăruitor şi altă îndrumare.

— Dacă-ţi rămâne o bucată de pâine, îmi zicea, şi o cer de la tine doi dintre ai tăi, s-o tai în două bucăţi deopotrivă de mari, pentru fiecare câte una. Tot aşa să faci şi dacă doi străini îţi cer bucata. Dacă însă unul dintre ai tăi şi un străin ţi-o cer, să tai bucata aşa ca una din cele două bucăţi să fie mai mare, iar pe aceasta străinului s-o dai, căci al tău îţi este mai apropiat şi din partea lui dai ceea ce e mai mult.

Acestea şi multe altele de felul acestora mama nici nu le-a născocit din capul ei, nici de prin cărţi nu le-a scos, ci le-a-nvăţat de la lumea în mijlocul căreia a crescut şi-şi petrecea viaţa. Aşa gândeau şi simţeau şirienii şi fără îndoială tot ca dânşii toţi românii cu mintea limpede. […]

Lumea nouă

La 20 octombrie 1860 împăratul Francisc Iosif I a emis diploma4 prin care a rânduit ca popoarele de sub stăpânirea sa să-şi chiver-nisească ele însele treburile prin oamenii lor de încredere şi să se folosească fiecare de limba sa nu numai în biserică şi-n şcoală, ci şi-n administraţiune, precum şi-n faţa tuturor instanţelor judecătoreşti.

În fevruarie anul viitor a fost apoi publicată aşa-zisa patentă5 pentru organizarea provizorie.

Mă aflam atunci la gimnaziul din Arad şi eram trecut de treisprezece ani, dar nu-mi dădeam seamă că prin aceste se croieşte pentru români o viaţă cu totul nouă.

Umblând la biserică, unde se adunau românii din Arad, aflasem de la colegii mei mai ştiutori că domnii români sunt mari şi tari la Arad. Constantini, un român macedonean, era un fel de inspector şcolar. Rusu, dr. Şandor şi Gavra erau profesori la preparandie, alt Constantini, fâul inspectorului, Cocioba, Cornea, Arkosy şi alţii erau diregători la comitat6. Mi se părea deci că şi aici e cam ca la noi la Şiria, unde toate de la români atârnau, şi găseam că nu e lucru nou în felul lui că la Arad a fost numit comite suprem un român, Gheorghe Popa, acelaşi al

căruia tată a fost împuşcat de către generalul Bem. A fost apoi aleasă congregaţiunea comitatensă, care a ales diregătorii comitatului şi „solgăbiraiele” 7, totodată şi judecători cercuali8, români pentru cercurile cu poporaţiune românească. În satele româneşti a fost apoi introdusă limba românească drept „limba protocolară” şi era de sine înţeles că şi solgăbiraiele, precum şi diregătorii de la centrul comitatului aveau să se folosească de ea, ba şi pe la ministerii trebuiau să fie secţiuni româneşti.

4. Diploma la care face referire Slavici s-a emis în anul 1863.

5. Patentă – diplomă.

6. Comitat – (în monarhia Austro-ungară) diviziune administrativă, district condus de un comite.

7. Solgăbirău – pretor.

8. Judecător cercual – judecător al unui district administrativ (în Transilvania).

Rămânea să se mai aleagă şi deputaţii pentru dieta ungară, care avea să-şi trimită delegaţii în aşa-zisul Reichsrath9 din Viena, unde urmă să se stabilească organizaţiunea monarhiei federalizate.

E de sine înţeles că românii erau mulţumiţi. Cu atât mai nemulţumiţi erau maghiarii, care nu se puteau împăca cu gândul că sunt puşi la rând cu foştii lor iobagi şi se temeau ca aceştia nu cumva să se ridice deasupra lor. Ei au hotărât deci să întren rezistenţă pasivă şi să aleagă pentru dietă deputaţi, care stăruie ca dieta ungară să nu trimită delegaţi în Reichsrath-vi din Viena.

Românii au ales, din contra, peste tot deputaţi, care stăruiau ca şi Ungaria să-şi trimită reprezentanţii în Reichsrath.

Toate aceste sunt lucruri pe care alţii vor fi ştiind să le spună mai bine decât mine. Vorba e însă cum le vedeam eu atunci.

Deocamdată mă voi mărgini să arăt cum le vedeau şirienii noştri.

Ei stăruiau, se-nţelege, în gândul că românii au să-şi

aleagă deputatul lor, cum îşi aleg pe cei de la primărie şi pe cei din congregaţiune şi cum îşi au popa lor deosebit, şi treaba celorlalţi e ce fac şi pe cine trimit în dietă.

De gândul acesta nu s-au lepădat nici după ce a fost încheiat pactul dualist şi urma să fie aleasă dieta pentru votarea legilor aşa-zise fundamentale, de la care atârna viitorul ţării.

După legea electorală de atunci, votul atârna de un anumit cens10, pe care, afară de Ardeal, îl aveau cei mai mulţi dintre foştii iobagi împroprietăriţi. Singuri cei născuţi din părinţi nobili aveau vot şi fără de cens.

Alegerea se făcea după cercuri. Alegătorii se adunau cu toţii în centru cercului electoral şi votul era dat pe faţă, cum i se cuvine adevăratului bărbat.

Era însă o veche tradiţiune ca agenţii electorali, aşa-zişii „corteşi" 11 să-i transporteze pe alegători la locul de alegere şi să-i ospăteze pe socoteala candidatului. Se adunau deci la alegeri mii de oameni care mâncau şi beau, încât foarte uşor se produceau încăierări.

În cercul Şiriei, cei mai mulţi dintre alegători erau, ce-i drept, români, dar candidatul român nu putea să fie ales decât fiind votat de alegătorii români.

Şirienii au pus candidatura lui Anton Mocioni, om cu desăvârşire necunoscut în partea locului, dar român de frunte. Ceilalţi au pus în faţa acestuia pe Ioan Bohuş, domnul de pământ, om cu legături între magnaţi şi unul dintre cei mai bogaţi în comitat. El se bucura în acelaşi timp de multe simpatii între românii de prin satele unde avea fie moşii, fie păduri, fie dreptul de zeciuială asupra viilor foarte întinse. Fiind apoi slovac, el nu suferea la curtea lui pe lângă slovaci decât români. Avocatul domeniilor lui, Nistor, era român; alt Nistor îi era medic de casă. Protopopul greco-catolic, Grama, îi era om de încredere.

9. Numele adunării Imperiului austriac.

10. Cens – impozit minim, necesar obţinerii dreptului de a alege sau de a fi ales (în vechiul sistem electoral).

11. Cortés – agent, agitator electoral (magh.).

Şeful grajdurilor lui era un oarecare Burău, al căruia ginere, Boroş, avea multă trecere la români. Doicău, soţul doicii unuia dintre fâii lui, era epitrop al bisericii. Când era să li se deie sătenilor pământ fie-n parte, fie-n arendă, ceilalţi veneau la rând numai după ce dintre români nu mai cerea nimeni. Afară de aceasta, în vreo şapte sate din cerc mulţi dintre români îi erau unii pădurari, alţii vieri, iar alţii pândari, argaţi ori în vreun alt fel supuşi, şi toţi aveau rude şi fâni, iar „corteşii” lui întindeau pretutindeni mese, desfundau butoaie, ba mai împărţeau cu mână largă şi bani.

Şirienii au ales deci un comitet în fruntea căruia s-a pus chiar birăul, deşi candidatura lui Bohuş era susţinută de guvern, şi membrii comitetului au început să cutriere satele din cerc, dându-şi silinţa să-nduplece pe toţi alegătorii români ca numai pentru candidatul român să-şi deie votul şi să ieie la goană pe cei ce şed la mesele întinse de „corteşii” străinului, beau din butoaiele desfundate de dânşii ori primesc bani pentru ca să se lepede de fraţii lor.

S-a pornit o luptă crâncenă, numai însă între români, dintre care mulţi s-au ales cu capetele sparte ori stâlciţi în bătăi iar alţii au fost păgubiţi în fel de fel de chipuri pentru ca să le piară pofta de a vota alături cu străinii, pe care nimeni de altminteri nu-i jignea cu nimic.

Apropiindu-se ziua hotărâtă pentru alegere, câţiva dintre fruntaşii satului s-au dus la Bohuş şi l-au rugat să-şi retragă candidatura pentru ca să înceteze vrajba dintre oamenii care sunt atât de îndârjiţi, încât nu se sfâesc a striga-n gura mare că, dac-ar fi să fie ales, nu-l vor lăsa să se ducă la Pesta ca să vorbească acolo-n numele românilor.

Candidatul guvernului era p-aci, p-aci să-i deie pe scară. Ziua următoare s-a stârnit însă la mesele întinse sub poarta castelului o-ncăiertare în care au rămas doi oameni morţi, şi acum el a ieşit în balcon şi a declarat că-şi retrage candidatura.

Anton Mocioni n-a fost deci ales, ci proclamat

deputat al cercului electoral din Şiria, şi nici n-au mai fost apoi lupte electorale la Şiria, căci n-a-ndrăznit nici guvernul, nici vreunul dintre partidele opoziţionale maghiare să pună candidatură-n faţa candidatului susţinut de şirieni, deprinşi a-şi proclama deputatul. […]

La Timişoara

Pentru clasa VI am trecut la Timişoara ca să-nvăţ nemţeşte; m-am pomenit însă prea târziu, căci călugării de acolo, deşi numai de tot puţini dintre elevi erau maghiari, introduseseră şi limba maghiară drept limbă de propunere.

Rămânea să-nvăţ limba germană vorbind ici cu unul, colo cu altul, căci Timişoara era atunci oraş german. Nu erau, ce-i drept, orăşenii numai şvabi, dar atât evreii, cât şi sârbii şi românii vorbeau şi ei nemţeşte. După ce s-a încheiat însă pactul dualist, se lucra pe capete pentru aşezarea pe temelii maghiare a vieţii constituţionale în statul ungar şi toată lumea-şi dedea silinţa să-nveţe limba maghiară.

Comite suprem fusese numit la Arad Bohuş, iar la Timişoara un patriot maghiar de la Arad, dar era lucru ştiut că, după învoiala făcută

Între Coroană şi fruntaşii maghiari, drepturile odată câştigate nu se puteau pierde. Rămâneau deci neatinse şi drepturile câştigate-n vârfu-tea diplomei din octomvrie şi limba românească rămânea obligată pretutindeni unde fusese introdusă, ba lumea cea mare nu se-ndoia că încă multe şi mari drepturi vor fi câştigate-n urma generozităţii maghiarilor.

Mulţi erau deci cuprinşi de un fel de manie a maghiarismului, şi, pe când eu trecusem la Timişoara ca să-nvăţ nemţeşte, nu numai şvabii şi evreii, ci şi mulţi dintre bănăţenii noştri au trecut la Arad, la Sighidin ori la Nagy-Koros, unde mai curând şi mai uşor puteau să-nveţe limba maghiară.

La Timişoara, dar mai vârtos decât la Arad, am fost cuprins de simţământul afară din cale nesuferit că nu sunt în stare să mă potrivesc în gând cu lumea în mijlocul

căreia trăiesc.

Am petrecut la Timişoara doi ani şcolari, şi atât în timpul acesta, cât şi mai târziu am cutrierat Banatul până la Lugoj şi Caransebeş, precum şi până pe la Vârşeţ, Biserica-Albă şi Panciova. Totdeauna şi pretutindeni m-am simţit în mijlocul unei lumi pentru mine străine.

La Şiria, şvabii erau în toate privinţele mai presus de ceilalţi consăteni ai lor, mai înstăriţi, mai bine îmbrăcaţi, mai înaintaţi în cultură. Şvabii din Banat erau mai presus de cei de la Şiria. Mă-ncântau satele lor înfloritoare, caii şi vitele lor de cea mai bună prăsilă, bisericile şi şcolile lor bine aşezate. Nu eram în stare să-nţeleg cum pot asemenea oameni să se lepede de neamul lor. Ei mi s-au făcut chiar urgisiţi în timpul alegerilor de atunci.

Era vorba de dieta ce urma să voteze legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor. La Orezidorf, între Timişoara şi Arad, românii puseseră candidatura lui Vincenţiu Babeş. Şvabii nu numai că n-au susţinut candidatura aceasta, ci s-au încăierat cu românii, încât au rămas peste treizeci de oameni morţi.

Mai apropiaţi nu ne erau nici sârbii.

Fiind adică vorba de despărţirea ierarhică, sârbii ne socoteau drept un fel de jefuitori, care momesc în partea lor o mulţime de sârbi pentru ca să se facă stăpâni pe averile bisericeşti, care de drept erau numai ale sârbilor.

Mai rămâneau românii, iar aceştia nu numai în ceea ce priveşte limba şi portul, ci şi după întregul lor fel de a fi mi se păreau foarte deosebiţi de fraţii lor de pe ţărmurul de la dreapta al Murăşului, îndeosebi mai lipsiţi de voie bună şi de inimă deschisă. Fiind, între altele, unul dintre puţinii români care vorbeau bine ungureşte, chiar şi dac-aş fi voit să mă apropriu de dânşii, mă ţineau ei departe.

Erau de altminteri şi împregiurările care mă făceau să trăiesc mai mult ori mai puţin izolat.

Mă pomenisem în lume ca băiat născut din părinţi nu bogaţi, dar înstăriţi. După ce tata bătrân a murit, tata rămăsese cu avere destul de frumoasă, ogoare, trei vii, paragini, şi mai făcea şi negoţărie mai ales cu peşte, cu

berbeci, cu tei pentru legatul viilor. Într-un rând a cumpărat din Ardeal peste patruzeci de cai, o marfă căutată atunci în partea locului. După ce-a adus însă caii acasă, a dat năvală musca de la Columbaci şi el a fost nevoit să risipească caii, dându-i cu preţuri de nimic şi pe aşteptare, ceea ce l-a ruinat, încât a fost nevoit să vândă viile.

350 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

În timpul celor din urmă doi ani petrecuţi la Arad am dus-o deci greu, iar la Timişoara am trecut mai mult fără de voia părinţilor mei, care se temeau că nu vor putea să mă întreţie la Timişoara, unde nu puteau să-mi trimită merinde de acasă.

Lucrurile au venit însă aşa că nici n-am prea avut nevoie de ajutorul lor.

Aflându-mă la Arad în clasa III, am făcut din întâmplare cunoştinţă cu o depărtată rudă prin alianţă din partea tatii, soţia notarului orăşenesc Urbânyi, născută Chirilescu. Dânsa m-a poftit în zile de sărbători la masă. Singurul ei copil, un băiat răsfăţat şi oarecum sălbatic, a prins slăbiciune de mine. Profitând de aceasta, nu numai că am ajuns a-l face să se deie pe brazdă, dar în timp scurt l-am făcut să-l pregătesc pentru examenul în vârfuţea căruia a fost primit în a doua clasă primară. Astfel mi s-a făcut reputaţiunea de-mblânzitor de copii.

La Timişoara aveam profesor de religiune şi de limba română pe un oarecare Crăciunescu, fostul meu profesor de religiune de la Arad.

Om necăsătorit, el lua masa la „Casină”, cel mai de frunte dintre restaurantele de atunci ale oraşului.

Restauratorul avea două fetiţe, una de vreo şapte, iar alta de vreo nouă ani, amândouă foarte drăgălaşe, dar şi neastâmpărate, copii crescuţi pe genunchii muşteriilor. Părinţii lor ţineau ca ele să-nveţe limba maghiară şi ca să umble mai puţin printre picioarele oamenilor adunaţi pe la mese. Profesorul Crăciunescu a stăruit să le pună sub purtarea mea de grijă, ceea ce s-a şi făcut.

Petreceam câte două ceasuri în fiecare zi cu cele două fetiţe, fie îndrumându-le să scrie şi să citească, fie plimbându-ne prin parcul ce despărţea cetatea de suburbia abric”, iar în schimb aveam voie să-mi iau în restaurant şi-n cafenea tot ceea ce-mi cerea inima, ba pe deasupra aveam în apropiere şi locuinţă gratuită.

Puţin mai rămânea să mai cer de la părinţi.

La marginea despre parc a suburbiei se afla o grădină mare, în care era arena, adică teatrul de vară, un stabiliment de băi şi restaurantul oarecum obligat. Restauratorul avea un băieţel cam la fel cu cele două fetiţe. În cele din urmă am părăsit fetiţele şi am luat sub purtarea mea de grijă băieţelul. Drept răsplată, luam şi acolo tot ceea ce-mi cerea inima dintr-ale restaurantului şi aveam şi locuinţă tot acolo-n grădină, la o doamnă Jurgens, soţia unui şelar de la Ciacova, care venise la Timişoara pentru educaţiunea copiilor săi, două fete şi un băiet mai mic.

Treceam de aici înainte de mai multe ori pe zi prin parc şi-mi aduc aminte că de cele mai multe ori mă opream pe podul de la poarta cetăţii şi ascultam cântecele prizonierilor italieni din cazemate.

Îmi mai aduc aminte că l-am văzut pe Cuza-Vodă, care, trecând prin Timişoara, trăsese la hotelul „Jägerhorn” din cetate.

Îmi mai aduc aminte de doi dintre pater12-ii care ne erau profesori.

Cel mai însemnat dintre aceştia era pentru mine profesorul de literatură germană, pater Vuchetich, un croat, care în timpul lecţiu

12. Pater – părinte, preot.

nilor ne recita balade sârbeşti, după părerea lui cele mai frumoase dintre poeziile poporale. Papist13 zelos, el îşi dădea adeseori părerea de rău pentru că sârbiise-ncăpăţinează-n ortodoxia lor.

Între colegii mei sârbi (nu croaţi) erau şi câţiva aşa-zişi bunevaţi14, romano-catolici, care îi dădeau dreptate

profesorului, căci nu s-ar fi produs două literaturi şi două culturi deosebite dacă toţi sârbii ar fi de confesiunea romano-catolică. Ceilalţi le dădeau răspunsul că vinovaţi sunt croaţii, care s-au lepădat de legea strămoşească şi sunt sectari, intoleranţi.

Românii le dădeau acestora dreptate şi eu împărtăşeam vederile lor, dar nu mă ierta firea să-mi osândesc profesorul, care jurase când s-a călugărit că va face propagandă catolică.

Prin aceasta mă puneam în conflict cu colegii mei ortodocşi, atât cu românii, cât şi cu sârbii.

Mai vârtos m-am pus în conflict din cauza vederilor mele în ceea ce privea pe profesorul de literatură maghiară, pater Heminen, un francez şvabizat şi acum cel mai zelos maghiarizator.

Sunt adică în Banat câteva colonii de francezi. Trăind în legătură cu şvabii, francezii aceştia s-au lepădat încetul cu încetul de limba lor şi s-au pus în rând cu şvabii. Deşi eram dar de părerea că nu sunt oameni cumsecade şvabii care se leapădă de neamul lor, mi se părea lucru firesc ca francezii aceştia, care erau cu desăvârşire izolaţi şi nu mai puteau să ieie parte la viaţa naţională franceză, să se deie fiecare după cum îl trage inima. Un asemenea francez era Bonas, episcopul de atunci al Timişorii, Trefort, un însemnat scrietor maghiar şi timp îndelungat ministru de culte şi instrucţiune publică, precum şi mulţi alţii. Nu putea deci nici pater Heminen să fie socotit deopotrivă cu şvabii, care se dau în partea celor ce voiesc să desfiinţeze masele germane din regatul ungar.

Fiind însă că vorbeam bine-n limba maghiară şi cunoşteam literatura maghiară, pater Heminen avea un fel de slăbiciune pentru mine, colegii mei ziceau că ţiu cu el fiindcă sunt slugarnic şi ţin să intru în graţiile lui. S-a mai întâmplat apoi că comitele suprem a vizitat liceul şi eu am fost rânduit să recitez una din poeziile lui Petőfi. O voi fi recitat bine, căci am primit drept un fel de premiu o carte, biografia lui Rafaeller, dar aceasta m-a şi dat gata – drept om lepădat de neamul său.

Nici nu prea era de altminteri viaţă românească16 în Timişoara, unde românii, mult mai puţini decât la Arad, erau risipiţi prin suburbii şi socotiţi în toate privinţele mai prejos de sârbi, care-şi aveau acolo episcopia şi unul dintre centrele culturale.

13. Papist – catolic.

14. Bunevaţi – populaţie slavă stabilită în regiunea Theresiopol (Szubadka) din Ungaria.

15. Situaţia grea, de naţiune asuprită, pe care o avea populaţia românească din Imperiul Austro-ungar explică lipsa de „viaţă românească” (politică şi culturală) în Timişoara tinereţii lui Ioan Slavici (n. red.).

Karel Dapek (1890, Male Svatonovice – 1938, Praga) e una dintre figurile proeminente ale vieţii culturale cehe din prima jumătate a secolului. Prozator, ziarist şi autor dramatic, semnează o parte a operei împreună cu fratele său, Josef: volumele Krakonosova zahrada (Grădina lui Krakonos), 1918, Zărive hlubiny (Adâncimi strălucitoare), 1916; piesele Ze zivota kmyzu (Din viaţa insectelor), 1921, Lâsky hra osudnă (Jocul fatal al dragostei), 1922, Adam Strofitel (Adam Creatorul), 1927. Publică un număr impresionant de titluri, printre care: romane – utopia satirică Tovârna na Absolutno (Fabrica de Absolut), 1922; Krakatit (Krakatit), 1924; trilogia Hordubal (Hordubal), 1933, Povetron (Meteorul), 1934, ObyDejny život (O viaţă obişnuită), 1934; în 1936, Vâlka’s mloky (Război cu salamandrele), o carte-avertisment la adresa ascensiunii fascismului; volume de proză scurtă – Trâpne povidky (Povestiri penibile), 1921; Povidky z jedne kapsy (Povestiri dintr-un buzunar) şi Povidky z druhe kapsy (Povestiri din celălalt buzunar), 1929; Apokryfy (Apocrife), 1932; piese de teatru – s.f. -urile R.U.R. Kolektâvnî drama (R.U.R. Dramă colectivă), 1920, şi Vec Makropolos (Reţeta Makropolos), 1922; comedia Loupeznik (Tâlharul), 1920, dramele Bâlă nemoc (Boala albă), 1937, şi Matka (Mama), 1938; eseuri şi studii, articole de critică literară şi de artă, note de călătorie. Ca rod al prieteniei autorului cu primul preşedinte al Republicii Cehoslovace, în 1937 apare

volumul Hovory’s T.G. Masarykem (Convorbiri cu Masaryk).

În lipsa unor însemnări jurnaliere sau a unor scrieri cu caracter pregnant autobiografic, reproducem mai jos câteva fragmente din Kritika slov (Critica cuvintelor), 1920. Mai precis, pasajele au fost extrase din Introducerea autorului la publicarea în volum – un mini-dicţionar personal, un fel de confesiune mascată. Fiindcă, scrie Dapek, „… nu am putut în ruptul capului să împiedic această critică a cuvintelor a degenera într-o excursie în probleme care nu sunt deloc numai filologice, ci şi de viaţă”. (Daciana Banciu)

*

Karel Dapek în captivitatea cuvintelor

Noi în raport cu eu

„Noi” se spune în vremuri tulburi şi cu un glas tulburat, este un cuvânt prietenesc, social şi fortificant, pe când „eu” este neprietenos, personal, autoadmirativ şi egoist. Cel puţin aşa pare. Însă cuvântul „noi” are şi defectul său. Este comod şi nu angajează. Este, de pildă, lesne să se spună „noi, un neam blând”, însă se spune mai greu „eu, un om blând”. Oricine poate spune: „În noi trăieşte marea moştenire a lui Hus”. – dar cine dintre dumneavoastră poate spune „în mine trăieşte marea moştenire a lui Hus.”? „Noi” ne-am jertfât sângele şi libertatea pentru cauza neamului, însă, nu vă supăraţi, „eu” nu mi le-am jertfât; atunci când „noi” am suferit câte şi mai câte, „eu” stăteam acasă. „Noi” suntem numai eroi, mucenici şi fraţi, „noi” suntem însăşi mărinimia şi spiritul de sacrificiu, „noi” luptăm, „noi” cerem; într-adevăr, mă pot mândri cu un „noi” foarte frumos, un „noi” foarte viteaz, glorios şi merituos, însă vai mie dacă „eu” nu am nimic, absolut nimic, din aceste merite ale „noastre”! Nici cel mai desăvârşit „noi” nu adaugă niciun deget la statura mea, nicio fărâmă la meritele mele; niciun „noi” nu mă va mântui dacă „eu” n-am dat de pomană nicio ceapă. „Eu” este un cuvânt practic, angajant şi activ; este infinit mai modest decât „noi”, este neliniştitor şi greu; „eu” este în

acelaşi timp cuvântul conştiinţei şi cuvântul faptei.

II

Noi, poporul cuiva

Ne place să spunem: noi, poporul lui Hus, Zizka, Smetana; noi, poporul lui Komensky. Tot aşa, germanii spun: noi, poporul lui Goethe, Kant, Bismark şi al nu mai ştiu cui. Noi, poporul lui Goethe! Eşti oare tu, cel care scrii sau spui asta, omul lui Goethe? Ai ceva asemănător cu el, eşti înţelept şi omenos, iubeşti Franţa, scrii versuri şi dai exemplu

Karel Dapek, în captivitatea cuvintelor, Editura Univers, Bucureşti, 1982, în româneşte de Dan Raicu şi Helliana Ianculescu, antologie de Alexandra Toader (fragmente).

*

*

omenirii? Noi, poporul lui Schiller! Strigi tu oare, odată cu Schiller, „În tyrannos!”, ceri alături de el „Sir, geben Sie Gedankentreitheit!-n? Noi, poporul lui Kant! Dar vezi tu oare, precum Kant, în om un scop şi nicidecum un mijloc? A existat Goethe, a existat Kant şi nu ştiu cine încă, însă este oare acesta meritul tău, eşti tu prin aceasta mai mare sau mai bun cu ceva? Eşti cult, mare, omenos şi universal pentru că cineva a fost aşa înaintea ta? Eşti al lui Wolf sau al lui Goethe, al unui gazetăraş sau al lui Kant? Ce eşti tu? Cititorule, potrivit cu câte citeam, au fost doar alde Goethe şi Kant cei care au mărşăluit prin Belgia înfrântă; la fiecare acuzaţie din străinătate se răspundea cu nume mari; cititorule, şi tu ai avut impresia că prin aceasta li se face un prost serviciu numelor mari. Ar fi fost mai bine să nu fi existat deloc Zizka, decât să fie laşi în sânul poporului lui Zizka. Nu are importanţă ai cui suntem, ci numai ce eşti tu. Poporul însuşi are nevoie mai degrabă de oameni decât de nume. […]

IX

Reîntoarcerea la cineva

Mereu se aude printre naţiuni: „Înapoi la măreţul trecut! Să ne întoarcem la părinţi!”. Franţa îşi are întoarcerile ei la clasicism, germanii se reîntorc azi la Kant, mâine la romantism, iar altă dată la Germanii lui Tacit, şi noi înşine, nefiind cu nimic mai prejos decât ceilalţi, ne reîntoarcem la Smetana, Ales, Neruda şi nu mai ştiu cine. Această nostalgie este tipică pentru momentele de slăbiciune. Oare trebuie să mergem înainte? Ce o fi acolo? în viitor nu este niciun punct fix, nicio valoare garantată; toate posibilităţile par a fi deja epuizate, totul ne decepţionează şi nu mai avem încredere nici în noi înşine. O, mai bine deci înapoi, către valorile neîndoielnice şi nemuritoare; mai bine înapoi decât să trăim efemer către înainte! înapoi la rădăcini! însă (dacă este vorba de rădăcini), dacă nu vrem „la rădăcini” ca nişte viermi parazitari, ce vrem cu ele? Se întoarce oare frunza, floarea sau ramura înapoi la rădăcini? Dimpotrivă, mai degrabă rădăcina se întoarce la floarea care a fost odată. Sămânţa nu scoate la iveală o mică rădăcină nouă din nostalgie, ci pentru ca ochişorul său să înainteze orbeşte. Lozinca rădăcinilor este „înainte” – natura nu ne oferă o altă învăţătură. Sau: „Întoarcerea la tradiţii”; prin aceasta se dă de înţeles că tradiţia este ceva încheiat şi invariabil. Dar dacă tradiţia este vie ca însăşi viaţa? La ce bun să năzuiesc „înapoi, la puterea bătrânului meu bunic”? S-ar putea – pot avea încredere – să trăiască în mine tradiţia sa de longevitate: însă eu n-am de făcut altceva decât să verific şi să merg înainte până la optzeci şi opt de ani. S-ar putea ca în noi să trăiască nenumărate tradiţii naţionale; trebuie să verificăm aceasta trăind, creând şi prosperând – izbânda

1. Sir, daţi-ne libertatea de gândire! (în germ. În original) (n.t.).

este înaintea noastră, nu în urma noastră. Adevărata încredere în tradiţie se exprimă astfel: „Ea este cu noi, totul e gata, cu Dumnezeu înainte!”. […]

XXXVIII

Al nostru

Cuvântul „nostru” se referă mai ales la personalităţi foarte glorioase şi deosebite; Hus al nostru, Zizka al nostru, Palacký al nostru, Ales şi Smetana ai noştri, Svatopluk Dech al nostru şi mulţi alţii. În schimb, nu se spune niciodată „Milota din Dedice al nostru”, „Konias al nostru”, „Dedera al nostru” – ca să nu numesc pe nimeni dintre cei vii. Este adevărat că Zizka este „al nostru”, însă din păcate este adevărat şi că Milota din Dedice sau alt trădător, transfug, laş sau rău este la fel de „al nostru”; nu numai pentru că provine dintre noi, ci în primul rând pentru că este exemplul şi tipul a ceva din caracterul nostru, ceva la care nu vrem să aderăm, dar de care nu putem scăpa pe deplin. Iar tu, prăpăditule, care nu eşti nici Zizka, nici Koniás, ci un netrebnic care dă din coate pentru câştigul său mărunt, tu Michil cel leneş, tu, Honza cel prost, tu, Vâsek cel fricos şi tu, cel din dreapta, şi tu, cel din stânga, fiecare dintre voi este „al nostru” cu toate greşelile sale. La ce bun a spus Hus al nostru adevărul, dacă Vâsek al nostru minte? Cu ce ne ajută viteazul nostru Zizka, dacă Franţa al nostru este laş ca un iepure? Pentru noi, poporul nostru este înfăţişat de Zizka al nostru, Komensky al nostru, Smetana al nostru şi aşa mai departe; pentru cei de peste drum, vecini şi străini, poporul nostru este însă reprezentat de Vâsek al nostru, Honza al nostru, ministrul nostru, nu ştiu cine al nostru; iar cel mai trist lucru este că cele două imagini nu seamănă defel. Poate că Hus al nostru aruncă puţină lumină peste Franţa al nostru; mai rău este dacă Franţa al nostru aruncă ceva umbră peste Hus al nostru. Orice patrimoniu onorabil şi intelectual obligă; trebuie, după cum se spune, „să se arate” nu numai prin vorbe, ci şi prin fapte mari. Dacă suntem atât de bogaţi în „ai noştri”, apoi fiecare dintre noi ar trebui să arate aceasta prin întreaga sa comportare, prin vitejia şi arta sa, prin educaţia şi vioiciunea sa: dacă nu se vede pe el cât de puţin, chiar că nu are de ce să se laude. Iar în faptul că nu se poate lăuda, nu e nicio nenorocire; necazul începe atunci când nu ne ajută cu

nimic, dar chiar cu nimic, faptul că el însuşi este „de-al nostru”.

În româneşte de HELLIANA IANCULESCU şi DAN RAICU

Liviu Rebreanu (1885 – 1944) este un scriitor polivalent, impunându-se atât în proza scurtă, cu volumele Catastrofa (1921), Norocul (1921), Trei nuvele (1924), Iţic Ştrul dezertor (1932), Cartea sufletului (1936), cât şi în roman, unde abordarea chestiunii ţărăneşti în Ion (1920) şi Răscoala (1932) îi aduce consacrarea prin forţa viziunii şi ştiinţa construcţiei epice. Pădurea Spânzuraţilor (1922) îl validează şi ca fân observator al psihologiei umane, confruntată cu situaţii limită. Alte romane: Adam şi Eva (1925), Ciuleandra (1927), Crăişorul (1929), Jar (1934), Gorila (1938), Amândoi (1940). Volume de teatru: Cadrilul (1919), Plicul (1923), Apostolii (1926).

Pasajele din jurnalul romancierului sunt de fapt nişte note de călătorie redactate în primăvara anului 1931, cu ocazia unui turneu în Banat şi Ardeal. Tonul adeseori dur al scriitorului are, dincolo de cauze obiective, şi o doză de umoralitate. Fapt care nu-l împiedică pe Rebreanu să surprindă admirativ europenitatea Timişoarei, de pildă. Asemeni oricărui ardelean care se respectă, romancierul se lasă cu totul pradă deznădejdii la vederea unei comunităţi româneşti dezbinate, incapabilă să-şi impună valorile într-un spaţiu resimţit ca fiindu-i încă străin. (Sorin Tomuţa)

Liviu Rebreanu Jurnal.

Lugojul

Lugojul, adevărata capitală a Banatului, e românesc din toate vremurile. Cel puţin sufleteşte. Sufletul Bredicenilor1 pluteşte mereu deasupra oraşului, dându-i culoarea specifică bănăţeană:

Nu-i român ca Bănăţeanu Bănăţean ca Lugojanu Lugojan ca Brediceanu…

Azi e amărât. De când s-a împărţit judeţul Caraş-Severin, Lugojul se simte diminuat şi slăbit2. Aproape jumătate populaţie e românească. A fost şi odinioară.

Procentul n-a progresat mult. E însă o descurajare. Se zice că împărţirea judeţului s-a făcut numai din meschine răzbunări politico-electorale. Fiindcă un prefect n-a izbutit să-şi impună lista lui în alegeri şi a învins opoziţia, a plătit judeţul. Aşa cum a rămas, e o pacoste. Are două episcopii3, şi administraţia financiară trebuie să plătească preoţii din şapte judeţe. Are şapte regimente care de asemenea apasă asupra judeţului. Pe când cealaltă jumătate n-are nici capitală (e un simplu sat mai mare, cu o singură uliţă), nici sarcini.

— Liviu Rebreanu, Jurnal, text ales şi stabilit de Pula Florica Rebreanu, addenda, note şi comentarii de Niculai Gheran, Editura Minerva, Bucureşti, 1984 (fragment).

1. Coriolan Brediceanu (1849 – 1909, avocat şi om politic), Tiberiu Brediceanu (1877 – 1968, compozitor), Caius Brediceanu (jurist şi om politic). (Notele sunt reproduse parţial şi îi aparţin lui Niculai Gheran.)

2. În vechime, centru roman; întâlnit în scrierile cronicarilor cu numele de „Logoj”, pronunţare păstrată şi astăzi în limba localnicilor; documentele istorice atestă nu numai continuitatea elementului latin în zonă, dar şi privilegiile avute de români pe parcursul existenţei oraşului. Recensămintele efectuate în epocă au stabilit constant ponderea majoritară românească.

3. Mai curând este vorba de două monumente: Biserica episcopală greco-catolică şi Biblioteca episcopală, cu multe raritäţi bibliografice.

Au tot sperat că naţional-ţărăniştii vor repara greşeala. Acuma speră într-o reducere generală a judeţelor. Dacă nu, cel puţin să facă municipiu din Lugoj. În orice caz, au izbutit să aibă un prefect de poliţie în loc de chestor.

Fiecare lugojan, orice meserie ar avea, e înainte de toate un foarte disciplinat cântăreţ şi face parte dintr-un cor oarecare sau chiar o fanfară. Până la moartea lui Vidu-i, se ziceau elevii lui Vidu. Un deputat chiar mi-a spus că

un titlu de glorie că e „basist” în corul lui Vidu, sau a fost.

Se laudă cu cele două catedrale româneşti, cu palatul administrativ, cu teatrul comunal, cu liceul.

Are o revistă literară, „Semenicul” 6, destul de bine tipărită, la care colaborează toate forţele literare bănăţene şi care trăieşte mai bine decât atâtea reviste bucureştene efemere. Chiar şi revista societăţii literare a liceului apare destul de civilizat. Ambele îşi datoresc viaţa şi norocul unui om de foarte mare bunăvoinţă şi plin de suflet pentru cultura românească, dr. A.E. Peteanu, directorul liceului.

În revistele astea am descoperit un tânăr talent mult promiţător: Anişoara Peteanu6. Vreo două schiţe nostime, cu un pronunţat simţ literar, mă fac să atrag luarea-aminte asupra ei. Are ceva parcă din Lucia Mantu7.

Cât e de cultural oraşul, n-am avut amatori la conferinţă. Adevărat că fusese o trupă de teatru, care adunase ce-a putut, şi că mizeria e mare. Dar participarea redusă mi s-a părut simptomatică. Poate că bănăţenii iubesc numai cele bănăţeneşti?

Am avut în schimb două auditoare simpatice într-o lojă de avanscenă, care au ascultat cu atâta interes, încât m-au mişcat. Dacă voi adăuga că erau ambele frumoase, una blondă şi una brună, vă închipuiţi că aş fi dispus să mă simt răsplătit pentru lipsa celor mulţi. Cele două frumoase meritau şi singure o conferinţă.

4. Ion Vidu (1863 – 1931), dirijor şi compozitor, mare animator al mişcării artistice de amatori.

5. „Semenicul”, publicaţie apărută la Lugoj între 1928 şi 1932. Continuând tradiţia vechii reviste, la Reşiţa se publică un „caiet de literatură, artă şi cultură”, cu titlul „Semenicul”, de către cenaclul literar cu acelaşi nume. În paginile lui s-a tipărit un important studiu pentru exegeza rebreniană, aparţinând prof. Petru Oaldde: Implicaţii la biografia lui Liviu Rebreanu. Vasile Rebreanu, tatăl scriitorului – colaborator al „Gazetei poporului” din Timişoara („Semenicul”, oct. 1975, pp. 38 – 39).

6. Doina Peteanu (1912 – 1972), prozatoare şi poetă afirmată în viaţa literară cu numele de Anişoara Odeanu.

La B.A.R. se află o scrisoare către L.R. din timpul celui de-al doilea război mondial (când a lucrat în redacţia ziarului „Viaţa”, condus de L.R.). Vezi Coresp., nr. 144 139.

7. Lucia Mantu (1889 – 1971), prozatoare.

Răposatul prefect Mocsonyi a lăsat multe regrete. Primit însă cu oarecare adversitate, s-a impus prin amabilitate, caracter, generozitate şi mult cavalerism. A murit tocmai când era pe cale să se însoare. Averea familiei va trece la familia Teleki, ungară. Bătrâna d-nă Mocsonyi a îngropat trei feciori.

Se povestesc şi acum multe amănunte de pe vremea ocupaţiei sârbeşti de tristă memorie8. Sârbii studiau mereu planuri de anexiune. Au descoperit trei sârbi în Lugoj şi pe baza asta pretindeau că trebuie să revie Serbiei. Cereau să se pomenească în biserică regele Petru al lor9. Au oprit pe români să meargă la Alba Iulia10. Sunt urâţi ca dracul pe-aici11.

Un deputat îmi spune cum s-a pierdut bună parte din Banat la conferinţa păcii12. Când s-a văzut că nu se mai poate obţine integritatea Banatului, conform tratatului, Tardieu13 a cerut lui Brătianu14 să indice o frontieră convenabilă pentru cazul când nu s-ar putea câştiga tot. Brătianu a refuzat net. În lipsa lui, sârbii au făcut o propagandă imensă. Şi la sfârşit Clemenceau16 a tras el frontiera…

8. În 1918, Banatul a fost ocupat vremelnic de sârbi, care, alături de trupele franceze, au alungat armata ungară din această provincie românească.

9. Petru I (1844 – 1921).

10. Este vorba de Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, ţinută la 1 Decembrie 1918, cu participarea a peste 100.000 de români veniţi din toate ţinuturile Transilvaniei şi ale Banatului, care „decretează Unirea acestor români şi a teritoriilor locuite de dânşii cu România”.

11. Reflex la dorinţele anexioniste ale unor Karagheorghevici şi ale aparatului de stat subordonat,

reflex anulat ulterior de buna convieţuire a românilor şi sârbilor bănăţeni.

12. Conferinţa de la Paris (1919 – 1920), care, între altele, a fixat şi graniţele României (9 – 11 iun. 1919); cu această ocazie, Consiliul Suprem al Conferinţei a hotărât frontierele dintre România şi Ungaria, România şi Iugoslavia, recunoscând de drept Unirea României cu Transilvania, Crişana, Maramureşul şi Banatul.

13. André Tardieu (1876 – 1945), om politic francez, secretar al Conferinţei de pace de la Paris.

14. Ion I.C. Brătianu.

15. Georges Clemenceau (1841 – 1929), om politic, prim-ministru al Franţei (1906 – 1909, 1917 – 1920), preşedinte al Conferinţei de pace de la Paris.

360 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

Timişoara16

Mi se spusese că la Timişoara se face o propagandă intensă împotriva conferinţei mele de către Urlăţeanu17 în tovărăşie cu el. Grădinaru, care ar fi un fel de consilier cultural al oraşului. Pe acesta nu-l ştiu nici din auzite. Celălalt e cunoştinţă veche; l-am acoperit când s-a lichidat Opera şi când mi s-au raportat atâtea lucruri care meritau atenţia judecătorilor. Nimic mai firesc deci decât să mă ocărască. Şi, fireşte, în „Curentul”, cloaca tuturor dejecţiunilor din care Şeicaru face avere.

Dar Grădinaru? Cine e domnul?

Timişoara are alură de oraş european. Cartiere de fabrici, industrie mare, construită în stil mare, impresionează. Ce păcat că e încă atât de străină!

Piaţa monumentală, în mijlocul căreia lupoaica e cam stingheră. Acolo se cere un monument impozant, care cel puţin el să arate stăpânirea românească. Fiindcă astfel, toate palatele celea sunt străine, proprietate străină. Se zice de altfel că nici zece case româneşti nu sunt în toată Timişoara! E cam puţin18. Capitulăm mereu şi fără niciun folos, nici măcar moral. Primăria e înstrăinată. Interesele româneşti nu pot fi apărate faţă de stăruinţa minoritară.

Cred că a fost o mare greşeală a guvernului naţional-ţărănesc excesul de libertate acordat minorităţilor. S-a transformat în libertinaj, de altfel ca şi în restul ţării. E abuzul de libertate, permanent. Libertate pentru minorităţi înseamnă sfâdarea ţării, din ce în ce mai îndrăzneaţă. Gazetele minoritare întrec în violenţă pe cele româneşti, care doar nu excelează prin moderaţie. N-am văzut relevat absolut nimic bun, niciodată, în nicio gazetă minoritară. În schimb, se caută relele cu lumânarea şi se subliniază cu o bucurie sadică. Ce să mai spun că nicio manifestare

16. Timişoara, oraş menţionat fugitiv în opera scriitorului: Calvarul şi Războiul. Însemnările unui sublocotenent (Opere, vol. 3, p. 92, 278), Ion (Opere, vol.4, p. 372), Adam şi Eva (Opere, vol. 6, p. 276).

17. Radu Urlăţeanu, publicist, fost director adjunct la Operă; pornind de la o polemică avută cu L.R. în presă, R.U. îi va intenta un proces ce se va judeca la Timişoara.

18. Din punct de vedere demografic, structura oraşului păstra, în jurul anului 1931, urmele vechii stăpâniri, marea majoritate a populaţiei româneşti fiind concentrată la sate (este şi cazul Oradiei, ca şi al altor oraşe transilvane, menţionate în însemnările ce se succed). Decalajele comentate – uneori cu o exagerare dictată de nemulţumiri personale şi, în primul rând, de modul cum a fost primit scriitorul în respectivele oraşe – sunt rodul inegalităţii sociale şi naţionale la care fuseseră supuşi românii în cadrul stăpânirii habsburgice.

de cultură, de artă, de ştiinţă, de civilizaţie românească nu se pomeneşte? Ziarele româneşti scriu despre trupele maghiare, pe când ale lor niciodată. Şi doar sunt spectacole care ar putea fi relevate oriunde în lume. D-na Ventura etc.

(a se dezvolta!)

Greşeala vine desigur de-acolo când prima oară guvernul român a făcut cartel electoral cu minoritarii. Restul a fost o urmare firească. Vrăjmăşia partidelor aici e atât de mare, că devine ucigătoare pentru românime. Aici

politica se face cu mai mare pasiune, e mai divizantă, mai distrugătoare, spre bucuria străinilor... Libertăţile nesfârşite n-au făcut decât să sporească pretenţiile lor 19. Niciun guvern n-a fost mai aspru ocărit de minoritari decât cel naţ. ţional] ţăr. [ănesc].

De altfel, presa noastră însăşi contribuie considerabil la adâncirea răului. Lucrurile bune ce se fac se trec sub tăcere şi se subliniază relele, pretinse sau reale. „Curentul", cloaca aceasta de dejecţiuni cu tiraj, nu găseşte nimic de relatat din Timişoara decât că un bordel nu e în regulă. Fireşte, bordelul e elementul lui, produce...

Se combat directoratele, şi totuşi ele sunt un semn al stăpânirii. Aici singur directoratul e centru românesc. Sever Bocu, vice-regele Banatului. Figura lui, opera lui, duşmanii lui, greşelile lui.

19. Este evident că observaţiile lui L.R. cu privire la situaţia socială şi culturală a românilor în raport cu cea a naţionalităţilor conlocuitoare au un caracter oarecum superfâcial, nefiind rezultatele unui studiu atent al stărilor respective de lucruri. (De altfel, chiar datele statistice ale recensământului din 1930 îi contrazic multe dintre afirmaţii.) Este drept însă că, dintr-un anumit punct de vedere, nemulţumirea scriitorului faţă de inegalitatea de pondere a manifestărilor culturale româneşti în raport cu cele ale populaţiilor conlocuitoare din unele oraşe transilvane este justificată; după cum îndreptăţită este şi critica pe care el o aduce guvernelor pentru incuria lor faţă de această stare, ele nefăcând atunci încă nimic spre a o lichida. Este limpede că, la puţini ani după Unire, nu puteau, în atare condiţii, să nu persiste încă, în unele oraşe, urmele fostei dominaţii străine. (Mai ales că multe din aceste manifestări culturale la care se referă L.R. erau, în genere, produsul păturilor suprapuse ale minorităţilor naţionale, şi nu ale populaţiei înseşi.) Scriitorul greşeşte însă profund când consideră că naţionalităţilor conlocuitoare trebuie să li se aplice un regim de restricţii, după modelul de până atunci al claselor stăpânitoare maghiare, germane, aplicat românilor. Soluţia pe care o va

oferi şi verifica istoria contemporană constă în ridicarea participării generale a întregului popor la viaţa socială, politică şi economică a ţării, în aşa fel încât între români şi naţionalităţile conlocuitoare să nu existe deosebiri de tratament. În acelaşi sens se înscriu şi mărturisirile lui L.R. exprimate în interviul publicat de ziarul maghiar „Ellenzek”, XI, nr. 282, din 7 dec. 1928, p. 2 (vezi Addenda, pp. 407 – 408).

362 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

Timişoara
Ionel Teodoreanu Evuţian20
Şcolile: ungurii şi evreii la conferinţă
Autografe
Plimbare, tipuri
Vorba românească
Efectul teatrului românesc […]
Deva21
Călătorie aventuroasă în tren, în el. II-a…
Simeria. Şibot… fârmele gărilor
Deva… Movilele victimelor lui Horia22
Cetatea23
Ungurismul
Cazinoul naţional
Groza24
Bogăţiile judeţului
Scriitorul ungur Pakots şi directorul muzeului Deva
Oamenii în tren: românii, femeie frumoasă cu vocea insuportabilă

20. Sabin Evuţian, intelectual localnic, unul din conducătorii „Astra”-ei bănăţene.

21. Deva, oraş amintit în romanele Ion (Opere, vol. 4, p. 408, 409) şi Crăişorul Horia (Opere, vol. 7, p. 279, 281, 306, 308, 349).

22. Cărora le închină numeroase pagini în romanul consacrat răscoalei de la 1784.

23. Referire la fosta cetate, ale cărei ruini se află pe dealul înalt de lângă oraş, cetate ridicată la mijlocul sec. al

XIII-lea, care a servit drept reşedinţă voievozilor Transilvaniei în sec. al XIII-XVI-lea. În perimetrul Devei s-au descoperit urmele unor vechi aşezări dacice şi romane, care atestă vechimea şi continuitatea elementelor băştinaşe pe aceste meleaguri.

24. Petru Groza (1884 – 1958), avocat în Deva şi om politic; la B.A.R. se află o scrisoare a sa trimisă scriitorului (nr. 143143, datată 1929).

JURNAL 363

Alba Iulia25

Cetatea Unirii… Cetatea Sfântă…

Sunt numele ce le-a dăruit Alba Iuliei nevoia noastră de-a concretiza asupra unui loc anume ideea cea mare a unirii celei mari pe care a realizat-o o clipă Mihai Viteazul, poate fără să-şi dea seama întocmai de actul săvârşit (altfel ar fi luat cunoştinţă mai temeinic despre existenţa românilor în Ardeal şi nu s-ar fi străduit atât să dobândească favoarea naţiunilor nobile). Şi apoi Adunarea Naţională care a proclamat România unită, cu peste 100.000 reprezentaţi ai românilor din toate colţurile.

În realitate, Alba Iulia, fără atributele oferite ei de inimile noastre, e un orăşel mediocru din toate punctele de vedere, mai ales pentru noi. Populaţia românească e încă timidă. Funcţionărimea reprezintă românimea şi un liceu românesc nou, nu prea strălucit. Afară de armată, bineînţeles.

Ungurii se consideră mai băştinaşi aici, întemeindu-se pe institutele lor culturale, fireşte Biblioteca lor e o comoară26, mai puţin muzeul. Catedrala catolică domină triumfătoare. Alături de ea, sărmana noastră catedrală a unirii şi încoronării face o impresie mediocră. Improvizaţie şi în stil şi în construcţie. Şi părăsire. În vreme ce biserica catolică trăieşte, a noastră e pustie. Nu pricep de ce nu s-ar sluji în ea de către preoţii localnici, regulat?… însuşi muzeul pe care vrea să-l facă A.S.T.R.A. nu cred să dea viaţă instituţiei27. Oamenii localnici ai ASTREI nu mi se pare să aibă nici înţelegerea şi nici mai ales elanul necesar pentru a crea şi întreţine o atmosferă culturală. Oamenii

aceştia trăiesc numai pentru frazele la ocazii mari. Încolo sunt nişte burghezi fără nicio preocupare sufletească reală.

Există un teatru botezat cu numele lui Caragiale, care e însă veşnic gol. Un răstimp, trupele călătoare se opreau şi în Alba Iulia. Au întâlnit însă atâta lipsă de înţelegere, încât acuma nimeni nu se mai abate pe-aici. Nici chiar Tănase. Poate trupele ungureşti? Dar se pare că nici ele nu sunt prea norocoase, că nici ungurii nu se

25. Alba Iulia, oraş amintit în nuvela Catastrofa (Opere, vol. 2, p. 239) şi în romanele Pădurea Spânzuraţilor (Opere, vol. 5, p. 27, 33), Gorila (Opere, vol. 10, p. 54 – 56, 131, 172, 242, 283, 437).

26. Biblioteca „Bathyaneum”, renumită şi astăzi prin colecţia cărţilor rare (inclusiv incunabule), care poartă numele întemeietorului ei: Ignatius Bathyany (1783 – 1858), episcop catolic.

27. Între timp muzeul s-a impus prin amploarea, varietatea şi valoarea exponatelor.

364 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

Îmbulzesc… Oraşul e mort din punctul de vedere al mişcării artistice culturale.

Sunt două cinematografe care se luptă cu moartea.

Încolo, nimic, nimic… Te întrebi ce fac oamenii aceştia în afară de mâncare şi somn şi slujbă?… O librărie se zbate în necercetare. Nu cumpără cărţi nimeni. Nu se citeşte nimic. Nici măcar radio… Nimic!

La „Dacia”, o cafenea în piaţa mare, ungurii intelectuali îşi pierd vremea jucând cărţi. Atâta: joc de cărţi!

Şi când te gândeşti că aici a murit pe roată Horia… Aici a fost adunarea cea mare a unirii!… Aici a fost încoronarea!… Aici a fost marea întrunire a opoziţiei naţional-ţărăniste care aştepta să vie salvatorul, prinţul Carol!…

Somnolenţa îngrozitoare!

Şeful poliţiei e însă poet. Un tânăr care se zbuciumă

cu poezii, care vrea să facă literatură… Poate până se va însura?

Numai politica mai înviorează pe oameni. Fiindcă de la politică aşteaptă fiecare câte ceva palpabil.

Cum să ţii conferinţe în asemenea atmosferă?

Sibiu28

Un domn cu căciulă, cu cioc, cu bundă, cu înfăţişare energică şi poruncitoare. Totuşi şade pe coridor, timid, sfios. îi e frig. Şi nu îndrăzneşte să intre în vreun compartiment, unde sunt totuşi locuri, deşi călătorii se uită urât la oricine vine, dintr-un egoism feroce pentru comoditatea proprie… înfăţişarea omului nu concordă cu conţinutul lui sufletesc. Văzându-l, ai crede că ţâşneşte energia din el; şi în realitate e timid.

În restaurant la Copşa Mică, un tânăr, înalt, roşcovan, blond. Cere un ceai şi scoate din pachet de-ale mâncării. îmbucă voinicește. Plăteşte şi nu dă bacşiş. Repede pe chelner şi apoi cere apă. Trei chelneri aleargă să-l satisfacă… Alături, un domn în vârstă, blând, a consumat ceva; dă bacşiş, vorbeşte delicat. Cere apă. Nimeni nu-l satisface.

28. Sibiu, oraş amintit cu generozitate în opera scriitorului: Catastrofa (Opere, vol. 2, p. 239), Războiul. Însemnările unui sublocotenent (Opere, vol. 3, p. 278), Ion (Opere, vol. 4, p. 207, 322, 372, 513 – 515, 520, 525, 527, 534, 553, 558), Pădurea Spânzuraţilor (Opere, vol. 5, p. 27, 279), Crăişorul Horia (Opere, vol. 7, p. 173, 176, 178, 179, 201, 203, 213, 286, 290, 292, 310), Jar (Opere, vol. 9, p. 28), Gorila (Opere, vol. 10, p. 520, 523).

JURNAL 365

În tren, o doamnă grasă, scurtă, voluminoasă. Vine de la Braşov. Vorbeşte mereu. Mulţumită. A avut un proces, o pertractare, şi i-a ieşit bine. N-a fost niciodată la judecăţi. Avocatul n-avea nicio încredere. Şi totuşi a câştigat. E fericită. „Justiţia noastră e eminentă!”

Cu toată înfăţişarea-i germană, Sibiul e românesc. Saşii se încăpăţânează a ignora ce-i românesc, şi totuşi românismul cucereşte. Aici, pulsul vieţii româneşti se

simte. Degeaba vorbesc nemţeşte la primărie, degeaba se zbuciumă.

Şi sforţările noastre nici nu sunt măcar coordonate. Certurile politice dezbină pe oameni ca pretutindeni. Orice prilej e bun pentru a dovedi despărţirile.

Witold Gombrowicz (1904 – 1969) este descendentul unei familii tipice pentru aristocraţia latifundiară poloneză; naşterea sa îl predispunea fie unei stricte obedienţe faţă de valorile tradiţionale, fie revoltei şi avangardei radicale. Atitudinea autorului nu a fost însă niciodată univocă: dacă în acţiunea literară libertatea sa în raport cu formulele consacrate nu s-a dezminţit nicicând, gesturile publice au mărturisit nu o dată fidelitatea sa faţă de un anumit spirit de castă.

A studiat dreptul la Universitatea din Varşovia, iar apoi filosofia şi economia la Paris, însă a abandonat foarte repede cariera juridică pentru a se dedica integral literaturii. Debutează în 1933 cu Pamietnik z okresu dojzrewania (Amintiri din perioada imaturităţii), o culegere de nuvele care, prin subiect, scriitură şi construcţie, marchează un punct de ruptură faţă de venerabila tradiţie realistă din literatura poloneză. Pledoaria lui Gombrowicz are în centru o căutare a autenticităţii, atât în teritoriul expresiei literare cât şi în viaţa obişnuită; acest fapt explică paradoxurile şi contradicţiile deliberate din viaţa şi literatura lui Gombrowicz, refuzul său de a se plia pe formule consacrate sau de succes previziâbil. Itinerarul estetic al autorului poate fi rezumat, în spirit, de peripeţiile eroului primului său roman, (Ferdydurke), 1937: un traseu ezitant şi echivoc între cupluri de noţiuni contradictorii (ca ordine-libertate, vârstă adultă-adolescenţă, cultură-natură etc.) –

Potrivit autorului însuşi, piesa Slub (Cununia), 1953, conţine întregul său program literar şi filosofic; noţiunea centrală este aceea de Formă, în care autorul vede rezultatul inevitabil şi constrângător al relaţiilor interumane: „… fiind uniţi, oamenii îşi impun reciproc un fel sau altul de a fi, de a vorbi, de a se comporta”…

Romanele sale, Trans Atlantyk, 1953, Pornografia, 1960, şi Kosmos, 1965, ilustrează toate aceeaşi problematică.

Gombrowicz a fost şi un asiduu memorialist; deşi a trăit în afara Poloniei din 1939, obsesia sa fundamentală a fost „polonitatea”, mai precis, posibilitatea de a identifica în cultura sa de origine formulele existenţiale şi culturale de rezistenţă la autoritatea fatală a Formei. (Marius Lazurca).

Witold Gombrowicz Amintiri din Polonia.

1918 – 1920. Declinul „formei” 1

În anii aceia, Războiul mondial născu în mine o nostalgie incurabilă a Occidentului. O spun, fiindcă e fără îndoială o trăsătură specific poloneză – la fel de vie astăzi ca şi atunci. […]

Urmăream cu pasiune modificările liniei frontului şi însemnam cu creionul pe hartă, foarte solemn, fiecare sat ocupat, pe lângă Reims sau Amiens – ca şi cum de aceasta ar fi depins soarta războiului. Europa începea pentru mine dincolo de front; ruşii şi nemţii constituiau o realitate secundară ridicolă, barbară, care mă separa de cealaltă – de civilizaţie. Simţeam, ştiam că acolo se găsea lumea mea, patria mea, destinul meu. Când, în 1918, acest baraj se fâsură şi când Occidentul începu să se infiltreze, mai întâi picătură cu picătură, faptul acesta a fost pentru mine la fel de important ca şi recâştigarea independenţei. […]

Condiţii diferite! Pentru mine, Europa era mai cu seamă asta: condiţii diferite. Acolo nu era în vigoare acest teribil realism caracteristic Europei de Est şi despre care i-am auzit vorbind de atâtea ori pe diverşii mei unchi, acest realism făcut dintr-o înfricoşătoare pasivitate în faţa naturii şi din convingerea că ticăloşia era absolut obligatorie, că nu se poate face nimic, că trebuie să te afunzi în ea. Îmi imaginam Franţa şi Anglia ca fiind într-un fel contrariul acestora: ca şi cum acolo puteai ieşi din noroi, să regăseşti pământul tare sub picioare, ca şi cum acolo ai redescoperi siguranţa şi libertatea mişcărilor. […]

Ce an minunat, 1918! Eram încă prea tânăr2 pentru a putea pricepe frumuseţea acestui fânal al Primului

Război Mondial – cu mult mai încărcat de poezie decât Al Doilea. Era o trezire emoţionantă şi promiţătoare, speranţa unei vieţi noi, prăbuşirea tronurilor, a modei gulerelor tari, a mustăţilor şi prejudecăţilor de „onoare”, era înfrângerea redingotei şi a pantofâlor de lac, înflorirea deplină a tinereţii întâmpinându-şi timpul, şi un vânt de libertate când au început să apară, de sub jupoane, genunchii doamnelor. […]

— Witold Gombrowicz, Souvenirs de Pologne, Christian Bourgois Editeur, Paris, 1995 (traducere din poloneză de Christophe Jezewski şi Dominique Autrand; fragmente).

1. Subtitlurile aparţin traducătorului (n.t.).

2. Autorul, născut în 1904, avea 14 ani (n.t.).

368 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

Starea mea de spirit la acea dată, atât de importantă pentru întreaga mea dezvoltare ulterioară, nu e uşor de descris. Eram umilit – şi revoltat –, toată povestea asta3 mă îndemna la anarhie, cinism şi, pentru prima dată, mă ridicam împotriva Patriei, împotriva Statului şi a celorlalte instrumente de presiune ale colectivităţii asupra individului. […]

Cred că anul 1920 a făcut din mine ceea ce am rămas până astăzi: un individualist. Pur şi simplu fiindcă nu am reuşit să mă achit de datoriile faţă de naţiune în momentul în care o nouă ameninţare atârna asupra tinerei noastre independenţe. Acest fapt m-a plasat într-o situaţie impusă – nu aveam de ales. Patriotismul, dacă nu era însoţit de dorinţa de a-ţi sacrifica viaţa pentru patrie, era pentru mine un cuvânt gol. Şi fiindcă această dorinţă nu exista în mine, trebuia să trag toate concluziile. […]

Nu ştiu cum, Dumnezeu dispăruse din viaţa mea – ca să spun drept, continuam să cred, însă credinţa nu mă mai interesa, nu mă mai gândeam la ea. Aşa încât singurătatea mea era absolută. […]

Era epoca în care agonizau anumite forme, altă dată pline de viaţă… iar eu contemplam acest spectacol cu

bucuria unui papă-lapte îndreptat vitejeşte spre viitor… Era agonia onoarei, această onoare de altă dată, solemnă şi înfricoşătoare, cu martori, joben, pistoale şi protocol. Regulile bunelor maniere erau stricte: dacă, în tren, angajai o conversaţie, trebuia ca după câteva fraze să te ridici şi să te prezinţi: „Sunt X. Permiteţi-mi să mă prezint”. […]

Sărutul mâinii era obligatoriu, iar în cursul marilor recepţii bărbaţii puteau fi văzuţi sărutând cu zgomot mâini feminine întinse din adâncul unor canapele. Era însă agonia gulerelor tari, precum şi a ghetrelor, a bastoanelor, a pantalonilor cu dungi, a jachetelor, a redingotelor – şi a unui număr infinit de asemenea obiecte. Câteodată, onoarea îşi făcea încă în mod sângeros apariţia. Într-un tren, un ofâţer refuză să-i prezinte biletul controlorului. „Nu aveţi încredere în cuvântul unui ofâţer polonez?”, îl întrebă el şi, fiindcă funcţionarul chemă un poliţist, trase. […]

Atunci când unele cutume ajung la epuizare, ele suferă un soi de scleroză – ceea ce constituia esenţa lor vie dispare şi nu mai rămâne decât rigiditatea „formei pure”, cum ar fi spus Witkiewicz. Or, acest formalism mă pasiona, mă agasa, însă îmi şi cauza o anumită încântare artistică – opera mea abundă în forme agonizante de acest tip, scena duelului, de pildă, care revine în mai multe rânduri, sau ceremonialul de Curte, aristocratic. Aceste schimbări brutale în comportamente îmi atrăgeau din ce în ce mai mult atenţia asupra rolului formei în viaţă, asupra puternicei influenţe a gestului, a mimicii asupra esenţei noastre intime. Dacă resimţeam toate acestea cu atâta forţă, e fiindcă mi-a fost dat să-mi încep viaţa într-un moment în care formele agonizante ale unei epoci în declin aveau încă o anumită vitalitate, erau capabile încă să „muşte”. La şcoală, de pildă, nu ezitam să ne pălmuim mândru şi zgomotos, chiar dacă nu ajungeam până la duel. Dacă nu dorea să-şi piardă onoarea, cel ofensat trebuia să întoarcă palma primită, fapt care-l punea pe adversar în obligaţia de a riposta la rândul lui, căci

3. Autorul evocă refuzul său de a se angaja în armată.

AMINTIRI DIN POLONIA 369

O lege tacită dicta ca acela care loveşte ultimul să fie câştigătorul. Într-o zi, am traversat curtea şcolii de două ori, Tadzio Kepiński şi cu mine, dându-ne scatoalce peste bot. […]

Una dintre schimbările cele mai importante ale acestei epoci bogate în metamorfoze a fost dispariţia bărbilor şi mustăţilor – o schimbare radicală, primordială, în măsura în care un bărbat ras e un tip uman cu totul diferit de un bărbos sau de un mustăcios. Sunt tentat să cred că acest eveniment a avut consecinţe incomensurabile – în artă, morală, cutume, şi chiar în politică sau în metafizică – fapt, în definitiv, uşor de sesizat. Nu voi uita niciodată strigătul uneia dintre verişoare la vederea tatălui meu când a intrat în casă complet ras; îşi lăsase barba şi mustăţile la frizer, conform cu spiritul timpului. Era strigătul ascuţit al unei femei ofensate în pudoarea sa cea mai profundă. Dacă tata ar fi apărut gol puşcă, n-ar fi făcut un scandal mai teribil – şi, de fapt, avea dreptate. Această apariţie subită şi desigur, şocantă, a unui chip disimulat până atunci era într-adevăr o impudoare de primă mărime. […]

Dintre toate mediile, dintre toate stilurile care au cunoscut un recul după Primul Război Mondial, cel al nobilimii, al latifundiarilor, a trăit declinul cel mai somptuos. Spiritul lor impozant domnea încă în ajun asupra ţării, spirit format de tradiţie, lustruit de literatură, îmbogăţit cu tot fastul limbii poloneze. Ce spectacol ofereau aceşti boiernaşi, bravi şi afabili, corpolenţi şi mărginiţi, constrânşi să se opună modernităţii – în momentul în care totul începea să li se scurgă printre degete –, înarmaţi doar cu un pumn de truisme împrumutate de la Weyssenhoff sau Sienkiewicz! O adevărată mană cerească pentru un tinerel sadic. […]

Un alt patriotism

Cum s-ar putea defini patriotismul generaţiei mele? Nu mai avea nimic de-a face cu spiritul romantismului –

asta o ştia toată lumea –, însă trebuie de asemenea să adaug că nu mai aveam în niciun fel sentimentul onoarei, acea „onoare” din ce în ce mai demodată şi mai ridicolă. O extremă pudoare se asocia pentru noi cu noţiunea de patrie, fapt care ne distingea fără îndoială de generaţia lui Żeromski, iubitoare de fâlfâit de drapele şi de parăzi militare. În această privinţă camarazii îmi semănau – efuziunile patriotice în versuri sau proză li se păreau din ce în ce mai deplasate, sensibilitatea lor se apăra prin cinism, iar ei preferau să glumească în loc să declame. Experienţele timpurii ale războiului au contribuit fără îndoială la această luciditate. Aşadar, nu numai că ne făceam intrarea în independenţă fără iluzii şi interesându-ne mai ales de aspectele practice, dar nici măcar nu aveam limba necesară pentru a exprima ataşamentul faţă de Polonia, fiindcă cea pe care am moştenit-o îmbătrânise în mod fatal şi nu exista nimeni care să ne înveţe una nouă, autentică, pe măsura noastră, pe măsura genului nostru, a stilului nostru inedit. […]

Pentru a înţelege însă acest straniu patriotism, aproape mascat, al tinerilor de vârsta mea, trebuie să nu se piardă din vedere nici faptul că această generaţie era într-un anumit sens „prost trezită”, cu alte cuvinte că, în ciuda lucidităţii caracteristice, era totuşi departe de realitate. Nu ar trebui poate să ne mirăm, fiindcă între 1914 şi

1920, de pildă, a avut loc un salt teribil – transformările se succedau într-un ritm infernal, în toate domeniile. Iar aceasta a atenuat sensibilitatea noastră, mai ales că eram încă nişte copii în epoca acestui marş frenetic înainte. Cea mai mare descoperire a noastră a fost, probabil, că nu se întâmpla nimic extraordinar şi că nu trebuia să iei lucrurile prea tare în serios. O explozie a avut loc în Polonia? Visurile Marilor Poeţi şi ale nepoeţilor s-au împlinit? Foarte bine, Polonia exista şi cu asta basta. Einstein, Skamander, futurismul, emanciparea femeilor,

suprarealismul, democraţia, Liga Naţiunilor? Toate bune, şi ce-i cu asta?

Cafeneaua literară în fiecare seară, cam pe la nouă, mă duceam la cafenea – la „Ziemiańska”, aproape de piaţa Warecki. Mă aşezam la o masă, comandam o cafea neagră şi aşteptam să se adune cercul tovarăşilor mei nocturni.

Frecventarea unei cafenele poate deveni un viciu, exact ca şi votca. Pentru un veritabil obişnuit al unui astfel de loc, a nu te duce o dată echivala cu a te îmbolnăvi pur şi simplu. În foarte scurt timp, am deprins atât de bine această manie, încât abandonam toate celelalte ocupaţii de seară, precum teatrul, cinematograful, viaţa mondenă. Trebuie amintit că, faţă de alte cafenele, cele din Varşovia – „Ziemiańska” în special – erau cu totul diferite: venind din stradă, din pricina căldurii şi fumului aveai impresia că intri într-o pastă fierbinte; zăreai ivindu-se din neant chipuri surprinzătoare, siluete gesticulând şi încercând să se facă auzite în tumultul general. Trăsăturile acviline ale câte unui schongeistei, adică om de spirit, se învecinau cu căpăţânile rotunde ale ţăranilor veniţi în ajun din regiunea Lublin-ului sau din apropiere de Lvov, dădeai uneori peste mutra isteaţă a câte unui şmecher de mahala sau peste mustaţa bogată a vreunui boiernaş – căci era cafeneaua poeţilor, iar poezia se întindea peste tot precum ciuma.

Cafeneaua „Ziemiańska” avea ierarhia sa, era un soi de construcţie spirituală cu mai multe etaje şi nu era deloc uşor să treci de la parter la un etaj superior.

La parter stătea o tinerime diversă, debutanţi încă necunoscuţi şi lipsiţi în general de dreptul la expresie, precum şi alţi chibiţi, cel mai adesea recrutaţi din medii destul de modeste. Lipsa lor de educaţie îi împiedica să ia parte la banchete. Un soi de cor grec, dar mut, important doar prin prezenţă. […]

La primul etaj, stăteau mai ales „poeţii proletariatului” – acest nume îi desemna nu doar pe cântăreţii clasei muncitoare, ci şi pe cei care, proveniţi din clasele sociale inferioare, s-au transformat în adoratori ai suprarealismului, dadaismului şi ai altor ultramodernisme

care le permiteau să ascundă un primitivism şi un obscurantism funciare. Participau la discuţii, însă nu fără greutate, fiindcă în general nu aveau decât un singur cal de bătaie – de pildă marxismul, estetica poetică a lui Peiper6 sau psihanaliza – toţi ceilalţi cai ai umanităţii rămânându-le complet necunoscuţi. […]

4. În germană în text (n.t.).

5. Tadeusz Peiper (1891 – 1969): scriitor şi teoretician al avangardei poloneze (n.t.).

Etajul superior era ocupat de „marile nume”: autori şi artişti cotaţi, deşi neputând încă să aspire la glorie. Şi sus de tot – în sens literal de altfel, fiindcă pe un balcon deasupra mulţimii strălucea ca un giuvaier masa Skamandriţilor – Slonimski, Tuvim, Iwaskiewicz, Wieniawa-Dlugoszowki6 şi alte somităţi jonglând cu butadele.

Purtarea mea la cafeneaua „Ziemiańska” era marcată de o dezin-voltură care dovedea că nu eram nevoit să-mi „câştig pâinea din scris” şi nici să-mi îndemn cu o grabă prea febrilă cariera de scriitor. Nu mergeam aproape niciodată să-i văd pe Skamandriţi, fiindcă nu eram încă pe picior de egalitate cu ei şi nu-mi puteam permite să mă port în compania lor aşa cum aveam chef. De altfel, nici nu eram prea pretenţios în alegerea tovarăşilor; ca să spun drept, eram destul de indiferent în privinţa identităţii comesenilor mei şi chiar mojicii cei mai teribili îmi erau pe plac – prezenţa lor era cu mult mai imprevizibilă şi mai poetică decât a tipilor cu cravată şi cu mintea bine orânduită. Mărturisesc, roşind cu modestie, dar şi cu justificat orgoliu, că n-a trecut mult până să dobândesc un prestigiu considerabil la „Ziemiańska” şi că masa mi-a fost curând asaltată de un mare număr de chibiţi care luau loc îndată după sosirea mea; butadele mele, schi-mele, proverbele, dialectica, elanurile lirice, enunţurile în materie de filosofie sau de psihologie, declaraţiile artistice, atacurile zdrobitoare sau provocările ascunse, toate acestea îi electrizau pe auditorii mei, mai ales că erau tocmai contrariul a ceea ce se admitea în general la

„Ziemiańska”. Nu idolatrizam poezia, nu eram excesiv de progresist şi nici modern, nu eram un intelectual tipic, nici naţionalist, nici catolic, nici comunist, nici om de dreapta, nu veneram nici ştiinţa, nici arta, nici pe Marx – ce eram aşadar? Cel mai adesea eram pur şi simplu negarea a tot ceea ce afirmase interlocutorul meu terorizat şi care avea nevoie de multe întâlniri pentru a realiza că discuţia era pentru mine un sport şi o distracţie, că eram animat de curiozitate şi de dorinţa de a experimenta la întâmplare contrariul oricărei teze. […]

Polonia dintre războaie

Un filosof – nu-mi mai amintesc care – clasifica naţiunile în două categorii: cele care au o cultură feminină şi cele în care cultura masculină e predominantă. Acest călător – îmi amintesc brusc că e vorba de Keyserling –, care vizitase multe ţări, devenind astfel un eminent specialist în psihologia naţiunilor, spunea că nu e nimic mai simplu decât să stabileşti cărui grup cultural, masculin sau feminin, îi aparţine o naţiune dată. E suficient să analizezi care sunt interesele cele mai bine protejate de către moravurile, legile sau instituţiile naţiunii respective – cele ale bărbatului sau cele ale femeii.

Dacă moravurile sunt severe, iar domnişoarele se află sub controlul părinţilor, dacă pentru a te plimba cu iubita trebuie întâi să te prezinţi oficial drept pretendent, iar tăticul şi mămica se ţin scai de tine, dacă dorinţele tale de celibatar nu pot găsi nicio ocazie de a fi potolite şi dacă totul este aranjat, manevrat atât de ingenios, încât simţi în gât

6. Bolesław Wieniawa-Dlugoszowki (1881 – 1942): general şi diplomat, în tinereţe poet (n.t.).

372 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

O mână invizibilă târându-te spre altar, dacă, în plus, veniturile tale şi stabilitatea lor sunt considerate de către societate ca o garanţie a căminului – atunci lucrurile sunt clare: te găseşti într-o societate cu dominantă feminină, organizată într-o perspectivă matrimonială.

Dacă, dimpotrivă, tânărul becher are viaţa uşoară, dacă opinia publică se arată indulgentă, dacă legile sunt suple şi femeile accesibile, dacă, în fâne, se însoară doar cei care se simt cu adevărat chemaţi atunci cultura erotică masculină predomină.

Or, Polonia dintre cele două războaie era în ochii mei o ţară în curs de transformare: trecea de la o cultură erotică feminină la una masculină. […]

„Îmi este imposibil să nu vorbesc despre ei…”

Evreii jucau un rol atât de specific şi de eminent în dezvoltarea Poloniei în acei ani, încât îmi este imposibil să nu vorbesc despre ei. Mă atrăgeau încă de tânăr, îmi plăceau vivacitatea lor intelectuală, neliniştile lor spirituale, simţul critic şi raţionalismul lor, dar în acelaşi timp mă distrau formidabil, copleşiţi fiind de slăbiciune şi ridicol.

Te-ai fi putut aştepta ca originile mele de nobil latifundiar să-mi fi inoculat virusul antisemit. Nici vorbă! În familia mea, cel puţin, antisemitismul era considerat un simptom al micimii spirituale şi niciunul dintre noi nu simţea vreo ostilitate faţă de evrei, deşi păstrasem, la rândul nostru, anumite prejudecăţi de natură socială… Dar, în general, antisemitismul nobililor nu era periculos: se condamna „rolul distructiv” al evreilor, însă fiecare aristocrat îşi avea „propriul” israelit împreună cu care petrecea ore întregi în discuţii misterioase înaintea reşedinţei sale, ilustrând astfel o coexistenţă de secole.

La şcoală aveam foarte puţine contacte cu evreii, fiindcă învăţam într-o instituţie supercatolică şi conservatoare. Cei câţiva evrei care o frecventau aparţineau acelui mediu de plutocraţi care se înghesuiau în jurul aristocraţiei şi manifestau un snobism nelimitat. Aceşti băieţi erau bine îmbrăcaţi, aveau bani, practicau sporturi elegante precum tenisul, se distingeau prin acea clasă pe care o conferă numeroasele călătorii în străinătate – şi totuşi era suficient să-i frecventezi, să intri în casele lor, să le cunoşti familia, pentru ca toată această elegantă aparenţă să înceapă să crape la încheieturi,

descoperind dedesubturi dezagreabile şi ridicole. Aveam de asemenea şi câţiva unchi însuraţi cu unele dintre acele evreice din mediul plutocraţiei, însă îi vedeam rar; după câte îmi amintesc, văzute de departe, acele mătuşi aveau un aer mai degrabă plăcut şi chiar distins.

Doar la universitate m-am apropiat cu adevărat de mediul semit şi i-am descoperit dintr-odată particularitatea: puteam să mă mişc între ei cu infinit mai multă libertate, fiindcă aveau ceva dementţial şi incontrolabil… Începând cu acel moment, prietenia mea cu evreii a început să crească într-atât, încât la „Ziemiańska" a ajuns să mi se spună „regele evreilor", fiindcă era suficient să mă pun la o masă pentru a vedea aşezându-se în jurul meu o mulţime de semiţi: erau în acea vreme ascultătorii mei cei mai amabili. Oare doar libertatea şi îndrăzneala intelectuală mă atrăgeau într-atât către evrei – înclinaţia mea nu avea oare o bază mai precisă? Mi-a trebuit ceva timp

AMINTIRI DIN POLONIA 373

— Şi câteva cărţi scrise – pentru a-mi da până la urmă seama, în cursul ultimilor ani dinaintea războiului, că aveam cu ei un soi de punct comun: e vorba de atitudinea noastră faţă de formă.

Evreii sunt un popor tragic care, în timpul secolelor de exil şi de opresiune, au suferit numeroase deformări – nimic uimitor aşadar în faptul că „forma" unui evreu, aspectul său, felul său de a fi şi de a se exprima trimit câteodată la caricatură; evreii bărboşi, în caftane, din ghetou, poeţii extatici din cafenelele artistice, milionarii de la bursă erau cu toţii groteşti într-un fel sau altul… nişte fenomene incredibile… Iar ei simt aceasta, fiindcă sunt inteligenţi; o simt, dar nu ştiu cum să se elibereze de forma lor nefericită, de unde şi faptul că se percep atât de des pe ei înşişi ca pe nişte contrafaceri, rezultate ale unei glume stranii a Creatorului. […]

Camarazii mei evrei m-au înconjurat de la început cu o simpatie vie. Cred că secretul succesului meu în ochii lor era că nu le făceam nicio concesie, chiar dimpotrivă, cu

spiritul meu înnăscut de contradicţie, accentuam în mine toate trăsăturile ariene, rurale, nobile. Cunoaşteţi deja politica mea… Or, evreul, după mine, are o slăbiciune pentru nobilul polonez, fiindcă nobilul îl amuză, fiindcă înaintea lui se simte încă mai evreu, adică el însuşi, iar acest fapt îi permite să existe într-un fel mai colorat, mai intens. Şi cum, în spatele micului meu joc, nu se disimula niciun fel de antipatie, niciun fel de morgă, ci mai degrabă respect, a început să ne placă teribil: ne delectam cu particularităţile fiecăruia, iar evreii, cu simţul lor foarte dezvoltat al umorului, lăsau să le apară o lumină isteaţă în ochi de îndată ce mă apropiam de ei. Ne jucam de-a Boierul şi Evreul şi, prin acest joc, depăşeam o problemă arzătoare mai bine decât prin declaraţii pedante despre egalitate şi alte proclamaţii „progresiste”, atât de dragi inteligheţiei.

Nu m-am ataşat însă cu adevărat de ei decât odată cu intrarea mea în literatură şi după ce am început să-mi exersez în fiecare noapte rolul în cafenelele artistice ale capitalei.

S-a dovedit foarte repede că exista între noi o legătură spirituală care nu avea nimic superficial. Cine m-a susţinut, cine s-a bătut pentru mine pe terenul literar dacă nu ei? Cine a îndrăznit cel dintâi să-mi consacre întregul său entuziasm atunci când dezbaterea în jurul lui Ferdydurke devenea din ce în ce mai vie, dacă nu marele şi mult regretatul meu prieten Bruno Schulz? Cine mi-a deschis o cale în Polonia de dinainte de război şi apoi de după război, dacă nu Artur Sandauer7? Iar în emigraţie, cine mă susţinea, în afara lui Jozef Wittlin? Evreii erau pretutindeni şi întotdeauna cei dintâi care înţelegeau şi simţeau activitatea mea de scriitor. Era chiar atât de evident, încât mă întrebam câteodată dacă vreo picătură din sângele lor nu curgea prin venele mele – dar nu, eu sunt blond, am un nas slav şi, chiar cercetând foarte adânc genealogia familiei mamei mele, n-am putut găsi niciun strămoş evreu. Totuşi, poate tocmai datorită faptului că descindeam prin mama dintr-un neam în care abundau

aberaţiile psihice, exista în mine ceva din decadenţa şi din mentalitatea lor.

În româneşte de MARIUS LAZURCA

7. Artur Sandauer (născut în 1913): critic literar (n.t.).

Emil Cioran (1913 – 1997) – filosof, eseist, publicist. După o etapă românească (Pe culmile disperării, 1934, Cartea amăgirilor, 1936, Schimbarea la faţă a României, 1936, Lacrimi şi sfinţi, 1937, Amurgul gândurilor, 1940), caracterizată prin nihilism, negativism, exaltări nietzscheene, Emil Cioran se stabileşte în Franţa. Scriind doar în limba franceză, eseistul îşi construieşte, cu migală, un stil. Cu Precis de decomposition (Tratat de descompunere), 1949, La Tentation d'exister (Ispita de a exista), 1956, Histoire et utopie (Istorie şi utopie), 1960, La chute dans le temps (Căderea în timp), 1964, Le Mauvais Demiurge (Demiurgul cel rău), 1969, Aveux et anathemes (Mărturisiri şi ana-teme), 1987, Cioran devine „cel mai artist dintre filosofii secolului al XX-lea". împletind nihilismul cu exaltarea, scepticismul cu negaţia euforică, eseistul se racordează unei tradiţii europene şi, în special, central-europene.

Fragmentul selectat face parte dintr-o Scrisoare pentru un prieten de departe: un răspuns lui Noica, prietenul rămas în România comunistă. Găsim aici nu numai rădăcinile gândirii cioraniene, ci şi o „scurtă autobiografie" a unui cetăţean al Imperiului. Explicitându-şi viziunea asupra lumii, mereu aşezată sub semnul agonicului, Cioran numeşte sursele acesteia. Detestând jurnalul (tipul discursiv de literatură), preferând aforismul, Cioran se mărturiseşte uneori. Paginile ce urmează aparţin unui moment confesiv ce merită a fi reţinut. (Sorin Tomuţa)

Emil Cioran Despre două tipuri de societate.

Scrisoare către un prieten de departe1

Din acea ţară care a fost a noastră şi care nu mai e a nimănui, stărui, după atâţia ani de tăcere, să-ţi dau amănunte despre preocupările mele cât şi despre lumea

„minunată” în care, îmi spui, am norocul să trăiesc şi să umblu în voie. Ţi-aş putea răspunde că sunt un om lipsit de preocupări şi că această lume nu-i deloc minunată. Dar un răspuns atât de laconic nu ar putea, în ciuda exactităţii sale, să îţi astâmpere curiozitatea, nici să lămurească numeroasele întrebări pe care mi le pui. Una dintre acestea, echivalând aproape cu un reproş, m-a frapat îndeosebi. Ai vrea să ştii dacă am intenţia să revin cândva la limba noastră, a amândurora, sau dacă înţeleg să-i rămân credincios cesteilalte, în mânuirea căreia, fără niciun temei, bănuieşti că aş avea o uşurinţă pe care n-o am – şi n-o voi avea niciodată. Ar însemna să-ţi spun o poveste de groază dacă ţi-aş relata în amănunt istoria relaţiilor mele cu acest idiom de împrumut, cu toate aceste cuvinte gândite şi răzgândite, şlefuite, subtile până la inexistenţă, gârbovite sub jugul nuanţei, inexpresive tocmai pentru că au exprimat totul, de o precizie înfiorătoare, istovite şi delicate, sobre chiar şi atunci când sunt vulgare. Cum s-ar putea deprinde cu ele un scit, cum le-ar putea pătrunde înţelesul exact şi mânui cu migală şi dreaptă cumpănire? Nu există măcar un cuvânt a cărui eleganţă vlăguită să nu-mi dea ameţeli: n-a mai rămas nici urmă de ţărână, de sânge şi de suflet în ele. O sintaxă de o înţepeneală, de o demnitate cadaverică le încorsetează şi le hotărăşte un loc de unde nici Dumnezeu n-ar putea să

Emil Cioran, Istorie şi utopie, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, traducere de Emanoil Marcu (fragment).

Prietenul de departe căruia îi este adresată această Scrisoare e Constantin Noica; citind-o în „Nouvelle Revue Française”, unde a fost publicată iniţial (în 1957), Noica scrie, la rândul său, Răspuns al unui prieten îndepărtat. Cele două scrisori-eseu au fost publicate împreună în 1991, într-un mic volum intitulat L’a-mi lointain, Paris-Bucarest, apărut la editura pariziană Criterion. Cititorul român poate găsi Răspunsul lui Noica în adenda acestei cărţi (n.ed.).

*

*

1.
1.
376 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

le smulgă. Câtă cafea, câte ţigări şi câte dicţionare mi-au trebuit ca să pot scrie o frază mai mult sau mai puţin corectă în această limbă inabordabilă, prea nobilă şi prea distinsă pentru gustul meu! Din nefericire, când mi-am dat seama de toate acestea era prea târziu ca să fac cale întoarsă, altfel n-aş fi abandonat nicicând limba noastră; mi se întâmplă să-i regret şi acum mirosul de prospeţime şi putre-ziciune, amestecul de soare şi bălegar, urâţenia nostalgică şi superba neglijenţă. Să mai revin la ea, nu pot; cea pe care am fost silit s-o adopt mă leagă şi mă stăpâneşte prin chiar preţul suferinţelor cu care-am plătit-o. Să fâu oare un „renegat”, cum dai de înţeles? „Patria nu-i decât un popas în deşert”, spune un text tibetan. Eu nu merg chiar atât de departe: aş da toate priveliştile lumii pentru aceea a copilăriei mele. Adaug însă că, de fac din ea un rai, de vină sunt doar plăsmuirile şi slăbiciunile memoriei. Suntem cu toţii obsedaţi de rădăcinile noastre; sentimentul pe care mi-l inspiră ale mele se exprimă obligatoriu în termeni negativi, în limbajul autopedepsirii, al umilinţei asumate şi proclamate, al acceptării dezastrului. Asemenea patriotism ţine cumva de psihiatrie? Sunt de acord, dar altul nu pot concepe şi, având în vedere destinele noastre, el îmi apare – de ce ţi-aş ascunde-o? – ca singurul rezonabil.

Mai norocos decât mine, te-ai resemnat cu ţărâna noastră natală; aveai, în plus, puterea de-a suporta orice regim, inclusiv pe cele mai intolerante. Nu că ţi-ar lipsi nostalgia fanteziei şi a dezordinii, dar nu cunosc vreun spirit mai refractar la superstiţiile „democraţiei”. A fost o vreme, e drept, când le detestam la fel de mult ca tine, dacă nu chiar mai mult: eram tânăr şi nu puteam admite alte adevăruri decât ale mele, nici recunoaşte adversarului dreptul să le aibă pe ale lui, să profite de ele, să le impună. Faptul că mai multe partide se pot înfrunta fără să se

nimicească depăşea puterea mea de înţelegere. Ca pe o ruşine a Speciei, simbol al unei omeniri vlăguite, fără pasiuni şi convingeri, lipsită de viitor, mărginită în toate cele, incapabilă să se înalţe spre absolut, nici spre acea superioară înţelepciune care-mi spunea că obiectul unei discuţii este anihilarea adversarului – astfel priveam regimul parlamentar. În schimb, sistemele ce voiau să-l elimine spre a-i lua locul îmi păreau admirabile fără excepţie, armonizate cu mişcarea Vieţii, divinitatea mea din vremea aceea. Pe cel care n-a cunoscut, până la treizeci de ani, fascinaţia tuturor extremismelor, mă întreb dacă trebuie să-l admir sau să-l dispreţuiesc, să-l consider un sfânt – sau un cadavru. Din lipsă de resurse biologice, nu s-a plasat acela deasupra ori dedesubtul timpului? Deficienţă pozitivă ori negativă, ce importanţă mai are! Lipsindu-i dorinţa, ca şi voinţa de a distruge, el este suspect, căci l-a învins pe demon sau, şi mai grav, nu a fost posedat niciodată. A trăi cu adevărat înseamnă să-i refuzi pe ceilalţi; ca să-i accepţi, ar trebui să ştii să renunţi, să te stăpâneşti, să acţionezi împotriva propriei tale naturi, să te debilitezi; libertatea o concepi doar pentru tine însuţi; aproapelui tău o cedezi doar cu

preţul unor eforturi epuizante; de aici slăbiciunea liberalismului, sfâdare la adresa instinctelor umane, izbândă efemeră şi miraculoasă, stare de excepţie, la antipodul imperativelor noastre profunde. În mod natural, ea ne este străină; doar sleirea forţei din noi ne face s-o descoperim. E mizeria unei rase ce se înnobilează doar în măsura în care se moleşeşte; niciun reprezentant al ei, afară de cazul unei decrepitudini precoce, nu se conformează principiilor „umane”. Fruct al unei flăcări stinse, al unui dezechilibru – provocat nu de prea multă, ci de prea puţină energie –, toleranţa nu-i poate seduce pe tineri. Amestecul în luptele politice nu e lipsit de riscuri; epoca noastră îşi datorează amprenta sângeroasă faptului că tinerii au fost obiectul unui cult: recentele convulsii pornesc de la ei, de la uşurinţa cu care-şi însuşesc o

aberaţie şi o traduc în fapte. Daţi-le speranţa sau prilejul unui masacru – vă vor urma orbeşte. La ieşirea din adolescenţă eşti prin definiţie fanatic; eu însumi am fost, şi încă până la ridicol. Îţi mai aminteşti de vremea când debitam butade incendiare? O făceam nu atât din plăcerea scandalului, cât din nevoia de a potoli o fierbinţeală care, fără supapa demenţei verbale, n-ar fi întârziat să mă mistuie. Convins că relele societăţii se trag de la bătrâni, am conceput ideea lichidării tuturor cetăţenilor trecuţi de patruzeci de ani, început al sclerozei şi al mumificării, cotitură începând cu care – îmi plăcea să cred – orice individ devine o insultă pentru naţiune şi o povară pentru colectivitate. Acest proiect mi s-a părut atât de admirabil, încât n-am şovăit să-l fac public; dar cei în cauză nu l-au apreciat în aceeaşi măsură şi m-au taxat drept canibal: cariera mea de binefăcător al obştii începea sub auspicii cam sumbre. Tu însuţi, atât de generos totuşi, şi – când îţi căşuna – atât de temerar, m-ai împins, copleşindu-mă cu îndoieli şi obiecţii, la renunţare. Să fi fost proiectul meu condamnabil? Nu exprima, în fond, decât dorinţa pe care orice bărbat iubitor de ţară o are în străfundul inimii: lichidarea unei jumătăţi a compatrioţilor săi.

Când mă gândesc la acele momente de entuziasm şi furie, la speculaţiile nebuneşti ce-mi pustiau şi-mi întunecau spiritul, nu le mai atribui, acum, visurilor de filantropie şi distrugere, nici obsesiei unei purităţi nu prea clar desluşite, ci unei tristeţi bestiale care, sub masca entuziasmului, se desfăşura pe socoteala dar şi cu complicitatea mea, încântat cum eram că între searbăd şi cumplit nu trebuia să aleg, asemeni altora, atâţia… Cumplitul îmi aparţinea de drept, ce mai puteam dori în plus? Aveam o inimă de lup, iar ferocitatea mea, hrănindu-se din sine însăşi, mă împlinea, mă fermeca: eram, într-un cuvânt, cel mai ferice dintre licantropi. Tânjeam după glorie, dar o şi ocoleam: o dată obţinută, cât preţuieşte oare, de vreme ce ne face cunoscuţi şi ne impune doar generaţiilor prezente şi viitoare, excluzându-se însă din trecut? La ce bun să te ştie lumea întreagă, dacă nu te va fi

ştiut cutare înţelept sau nebun, un Marc Aureliu sau Nero? Pentru atâţia dintre idolii noştri, nu vom fi existat nicicând, numele

nostru nu va fi tulburat niciunul din secolii de până la noi; cât despre cei ce vor veni, ce mai contează? Cât poate să conteze viitorul, această jumătate a timpului, pentru cel împătimit de veşnicie?

Prin ce frământări şi cum am izbutit să mă eliberez de-atâtea patimi n-am să-ţi spun, căci ar dura prea mult; ar fi nevoie de una din acele interminabile discuţii în care balcanicii sunt – sau mai curând erau – specialişti. Dar orice frământări m-ar fi muncit, ele n-au fost nici pe departe singura cauză a reorientării mele; a contribuit în mare măsură un fenomen mai natural şi mai întristător, vârsta, cu simptomele ei ce nu pot să înşele: începeam să dau tot mai multe semne de toleranţă, prevestitoare, mi se părea, a vreunei dereglări lăuntrice – o boală probabil de nelecuit. Un lucru mă neliniştea mai mult decât orice: nu mai aveam puterea să doresc moartea unui duşman; din contră, îl înţelegeam, comparam veninul lui cu al meu; el exista şi, cumplită decădere, eram mulţumit că există. Ura, izvor al euforiilor mele, mi se potolea, scădea de la o zi la alta şi, îndepărtându-se, ducea cu ea tot ce era mai bun în mine. Ce-i de făcut? Către ce genune alunec? – mă întrebam întruna. Pe măsură ce energia mă părăsea, mi se accentua pornirea către toleranţă. În mod vădit, nu mai eram tânăr: celălalt mi se părea posibil, ba chiar real.

Mă despărţeam pentru vecie de Unicul şi proprietatea sa2; înţelepciunea mă ispitea: eram, oare, un om sfârşit? Asta şi trebuie să fii pentru a deveni un sincer democrat. Spre marea mea fericire, mi-am dat seama că nu ajunsesem chiar până acolo, că mai păstram rămăşiţe de fanatism, resturi de tinereţe: nu făceam nicio concesie în privinţa noilor mele principii, eram un liberal intolerant. Aşa sunt şi acum. Fericită contradicţie, absurditate care mă salvează. Doresc uneori să fâu un moderat desăvârşit;

în acelaşi timp mă felicit că nu reuşesc, într-atât ramolirea mă-ngrozeşte. Va veni şi vremea când, eliberat de spaima aceasta, mă voi apropia de cumpătarea ideală pe care-o visez câteodată; iar dacă – precum sper – vei cunoaşte, cu anii, o decădere asemănătoare, poate vom sta către sfârşitul veacului alături, într-un parlament reînviat din morţi, unde, senili deopotrivă, vom fi spectatorii unei feerii nesfârşite. Devenim toleranţi doar în măsura în care ne pierdem vigoarea şi, căzând cu blândeţe în mintea copiilor, suntem prea istoviţi ca să-i mai chinuim pe ceilalţi cu dragostea sau ura noastră.

După cum vezi, am vederi „largi" asupra oricărei chestiuni. Atâta sunt de largi, că nu mai ştiu pe ce poziţie mă situez cu nicio problemă. Judecă tu însuţi. Astfel, la întrebarea: „Stărui în prejudecăţile contra micii noastre vecine din Vest? Nutreşti faţă de ea aceleaşi sentimente?", nu ştiu ce răspuns să îţi dau; pot cel mult să te surprind ori să te decepţionez. Asta din cauză că, vezi bine, nu avem aceeaşi experienţă în privinţa Ungariei.

2. Der Einzige und seine Eigentum (Leipzig, 1845) de Max Stimer (n.t.).

Născut dincolo de Carpaţi, nu l-ai putut cunoaşte pe jandarmul ungur, teroare a copilăriei mele transilvane. Când zăream vreunul, chiar de departe, intram în panică şi-o luam la goană: era străinul, duşmanul; a urî însemna a-Z urî. Din cauza lui, îi uram pe toţi ungurii cu o patimă curat ungurească. Nu e nevoie să-ţi spun mai mult ca să pricepi cât mă pasionau. Mai pe urmă, schimbându-se împrejurările, n-am mai avut motive să-i duşmănesc. Cu toate astea, multă vreme încă, nu-mi puteam imagina un opresor fără să mă gândesc la tarele şi fascinaţia lor. Cine se revoltă, cine se răzvrăteşte? Arareori sclavul, ci aproape totdeauna asupritorul devenit sclav. Ungurii sunt excelenţi cunoscători ai tiraniei, pentru c-au practicat-o cu o competenţă inega-labilă: ar putea depune mărturie minorităţile fostei Monarhii. Iar pentru că ştiuseră, în trecutul lor istoric, să facă pe stăpânii atât de bine, ei erau,

în epoca noastră, mai puţin dispuşi decât oricare altă naţiune a Europei Centrale să suporte sclavia; de vreme ce-avuseseră gustul poruncii, cum să nu-l aibă pe al libertăţii? Trăgându-şi forţa din tradiţia lor de persecutori, cunoscători ai mecanismului împilării şi intoleranţei, s-au ridicat împotriva unui regim nu mult diferit de cel rezervat de ei înşişi altor popoare. Ci noi, dragă prietene, neavând până acum şansa de-a fi opresori, nu o puteam avea nici pe aceea de-a fi răzvrătiţi. Lipsiţi de această îndoită fericire, noi ne purtăm cum se cuvine lanţurile, şi-aş fi nedrept de aş nega virtuţile cumpătării, nobleţea servituţii noastre, recunoscând totodată că excesul de modestie ne împinge spre extreme neliniştitoare; atâta înţelepciune întrece măsura într-atât, că uneori mă şi descurajează. Invidiez, îţi mărturisesc, aroganţa vecinilor noştri, îi pizmuiesc până şi pentru limba lor, oricât ar fi ea de sălbatică, de-o frumuseţe ce n-are nimic omenesc, cu sonorităţi venind dintr-un alt univers, puternică şi corozivă, făcută pentru rugăciune, pentru răgete de furie şi pentru jeluiri, ieşită din infern ca să-i perpetueze accentul şi strălucirea. Măcar că nu cunosc în această limbă decât înjurăturile, ea îmi place nemăsurat, aş sta o veşnicie s-o ascult, mă fascinează şi mă îngheaţă, mă pierd la farmecul şi la cruzimea ei, la toate acele cuvinte de nectar şi cianură, atât de adaptate la exigenţele unei agonii. Ar trebui să răposăm pe ungureşte – iar dacă nu, să renunţăm a mai muri.

Neîndoielnic, îi urăsc din ce în ce mai puţin pe foştii mei stăpâni. Dacă mă gândesc bine, ei au fost mereu, chiar şi în epoca lor de glorie, singuri în mijlocul Europei, izolaţi în mândria şi regretele lor, fără afinităţi profunde cu alte popoare. După câteva incursiuni în Occident, unde-au putut să-şi desfăşoare şi să-şi risipească sălbăticia originară, s-au retras, cuceritori degeneraţi în sedentari, pe malurile Dunării, unde aveau să cânte, să se tânguie şi să-şi tocească instinctele. Există la aceşti huni rafinaţi o melancolie născută din cruzimea refulată, şi care nu-şi găseşte nicăieri echivalent: ai spune că e sângele ce ar

începe să viseze la el însuşi. Şi care, la urmă, s-ar preschimba în melodie. Rămaşi aproape de esenţa lor, deşi sunt atinşi, chiar marcaţi.

de civilizaţie, conştienţi că provin dintr-o hoardă fără pereche, pătrunşi de un orgoliu în acelaşi timp profund şi teatral, ce le dă un aer mai mult romantic decât tragic, ei nu puteau rata misiunea ce le revenea în lumea modernă: aceea de a reabilita şovinismul, împănându-l cu destul fast şi suficientă fatalitate pentru a-l face pitoresc în ochii observatorului dezabuzat. Sunt cu atât mai înclinat să le recunosc meritul, cu cât prin ei mi-a fost dat să îndur cea mai cumplită umilinţă: aceea de-a te naşte slugă; tot lor le datorez acele „chinuri ale ruşinii”, cel mai greu de îndurat dintre toate, după spusele unui moralist.

Oare n-ai cunoscut la rându-ţi voluptatea ce ţi-o oferă efortul de-a fi obiectiv cu cei care te-au terfelit, te-au spurcat şi lovit, mai ales când le împărtăşeşti în taină viciile şi nimicnicia? N-aş vrea să deduci de-aici că râvnesc să fâu înălţat la rangul de maghiar. Departe de mine asemenea prezumţie: îmi cunosc limitele şi înţeleg să rămân între ele. Le cunosc, de altfel, şi pe ale vecinei noastre – şi e destul ca pasiunea mea pentru ea să scadă cu o fărâmă, ca să nu mai pun niciun preţ pe onoarea ce mi-a făcut-o persecutându-mă.

Popoarele, mai mult decât indivizii, ne inspiră sentimente contradictorii; le iubim şi le urâm în acelaşi timp; obiecte ale simpatiei şi aversiunii noastre, nu merită să nutrim pentru ele un simţământ anume. Atitudinea ta părtinitoare faţă de popoarele Occidentului, ale căror defecte nu le distingi prea clar, este efectul distanţei: eroare de optică sau nostalgie a inaccesibilului. Nu distingi mai bine nici lacunele societăţii burgheze, ba chiar te suspectez că o priveşti cu o anume complezenţă. Faptul că – privitor îndepărtat – ai asupra ei o viziune fantasmagorică e cât se poate de firesc; cum însă eu o cunosc îndeaproape, este de datoria mea să risipesc iluziile

pe care ţi le-ar putea întreţine. Nu vreau să spun că o detest în mod absolut – ştii doar că am o slăbiciune pentru monstruos –, dar risipa de nepăsare necesară pentru a o suporta e în vădită disproporţie cu limitatele mele resurse de cinism. E prea puţin spus că nedreptăţile abundă în această societa-te: e chiar o chintesenţă a nedreptăţii. De bunurile pe care le etalează, de opulenţa cu care se împăunează – delicii şi belşug de suprafaţă – se bucură doar trântorii, profitorii, experţii în mârşăvie, ticăloşii mai mari sau mai mici. Sub lustrul aparent se ascunde o lume a dezolării, de ale cărei detalii am să te cruţ. Cum să explici altfel decât printr-un miracol faptul că nu se spulberă sub ochii noştri ori că nimeni n-o aruncă în aer pe loc?

„A noastră nu-i deloc mai grozavă. Ba dimpotrivă.", îmi vei obiecta. Sunt de acord. Asta-i problema, într-adevăr. Ne găsim în faţa a doua tipuri de societate inacceptabile. Şi ceea ce e grav e că abuzurile societăţii voastre permit acesteilalte să le continue pe ale sale şi să răspundă destul de eficient, cu grozăviile ei, la cele ce se practică la voi. Marea învinuire ce se poate aduce regimului vostru e că a ruinat utopia, principiu de regenerare a instituţiilor şi popoarelor. Burghezia a priceput ce foloase poate trage de aici împotriva adversarilor stătu

quo-Tilui; „miracolul" ce o salvează, ce o fereşte de o nimicire imediată e tocmai eşecul celeilalte părţi, spectacolul unei mari idei desfigurate, decepţia izvorând de-aici, aceea care, punând stăpânire pe spirite, avea să le paralizeze. Decepţie cu adevărat nesperată, sprijin providenţial al burghezului, hrană ce-l ţine în viaţă, sursă a siguranţei lui. Masele nu se pun în mişcare când au de ales doar între relele prezentului şi cele ale viitorului; resemnându-se cu ale momentului, n-au niciun interes să se expună altora, necunoscute, dar sigure. Suferinţele previzibile nu îmboldesc imaginaţia; şi nu se ştie nicio revoluţie izbucnită în numele unui viitor întunecat sau în acela al unor profeţii amare. Cine putea să ghicească, în

veacul trecut, că noua societate – prin viciile şi nedreptăţile ei – avea să-i permită celei vechi să supravieţuiască şi chiar să se consolideze, că posibilul, devenit realitate, avea s-alerge-n ajutorul vechiului?

Suntem cu toţii, aici ca şi acolo, ajunşi la un punct mort, departe de acea naivitate în care se plăsmuiesc visele de viitor. Până la urmă, viaţa lipsită de utopie devine – pentru cei mai mulţi, dacă nu pentru toţi – sufocantă; lumea are nevoie de un nou delir, altfel e condamnată la fosilizare. E singura evidenţă ce se degajă din analiza prezentului. Deocamdată, situaţia noastră, a celor de aici, rămâne destul de ciudată. Imaginează-ţi o societate copleşită de îndoieli, unde, cu excepţia câtorva rătăciţi, nimeni nu crede pe deplin în nimic, unde, neatinşi de superstiţii şi de certitudini, toţi invocă libertatea, dar nimeni nu respectă forma de guvernământ care o apără şi întrupează. Idealuri fără conţinut sau, cu o vorbă la fel de găunoasă, mituri fără substanţă. Voi sunteţi dezamăgiţi de promisiuni ce nu puteau fi ţinute; noi – de promisiuni ce nici măcar n-au fost făcute. Suntem, cel puţin, conştienţi de avantajul oferit inteligenţei de un regim care, pentru moment, o lasă-n voia ei, fără s-o supună rigorilor nici unui imperativ. Burghezul nu crede în nimic, e cert; dar tocmai în asta constă, dacă pot spune aşa, partea pozitivă a neantului său, căci libertatea nu poate să se manifeste decât în absenţa credinţelor, a axiomelor, şi numai acolo unde legile nu au mai multă autoritate decât o simplă ipoteză. Mi s-ar putea obiecta că burghezul crede totuşi în ceva, că banul îndeplineşte pentru el funcţia unei dogme; aş replica spunând că această dogmă, cea mai detestabilă dintre toate, este, oricât ar părea de ciudat, cea mai suportabilă pentru spirit. Le iertăm celorlalţi bogăţiile lor dacă, în schimb, ne lasă libertatea de-a muri de foame în felul nostru. Nu, nu e chiar aşa sinistră această societate ce nu îţi poartă grija, te lasă-n voia sorţii, îţi garantează dreptul de-a o ataca, te pofteşte sau chiar te obligă s-o faci, în ceasurile ei de moleşeală, când n-are suficientă vlagă pentru a se urî ea însăşi. La fel de nepăsătoare, în

ultimă instanţă, la soarta ei ca şi la a ta, nu vrea să îţi înrâurească în niciun fel suferinţele, nici ca să le aline, nici ca să le-adâncească, iar dacă te exploatează, o face din automatism, fără premeditare şi fără răutate, aşa cum le stă bine unor brute plictisite şi îmbuibate, contaminate de

scepticism în aceeaşi măsură ca victimele lor. Diferenţa dintre regi-muri nu-i chiar atât de importantă pe cât pare; pe voi vă silesc să fă-ţi singuri, noi suntem singuri de bunăvoie. Să fie-atât de mare distanţa dintre infern şi un rai deprimant? Toate societăţile sunt rele; dar recunosc că există gradaţii, şi dacă am ales-o pe aceasta e pentru că ştiu să fac deosebirea între nuanţele răului.

În româneşte de EMANOIL MARCU

Czesław Miłosz Anul vânătorului

*

3 august 1987

Transcriu câteva însemnări pe care mi le-am notat în carnet acum vreo doi ani, fiindcă au legătură cu observaţia mea de ieri: cartea lui Marek Zaleski, Aventura celei de-a doua avangarde; e ca şi cum m-aş fi descoperit întrupat într-o altă apariţie, îndepărtată. Neg: nu pot fi eu. Şi totuşi: sunt eu. Curios, fiindcă am găsit fragmente de articole şi scrisori pe care uitasem că le-aş fi scris vreodată. Îmi descopăr logica propriei alienări. Faptul că volumaşele mele de versuri, ca şi cele ale colegilor mei, nu au apărut în tiraje mai mari de o sută sau trei sute de exemplare nu înseamnă că au şi avut atâţi cititori. Pe vremea aceea eram convinşi că tot ceea ce scriam era destinat unui public nu mai mare de zece – treizeci de persoane, poeţi ca şi noi; de un timp, convingerea asta mi-a revenit. Lângă noi, sute de inşi aşteaptă cu urechile ciulite la orice aluzie politică, gata să ne transforme în slujitori ai cauzei. A uneia stângiste, desigur. Sub noi, marea masă analfabetă sau semialfabetizată care nu citeşte nimic, masa pentru care a fost inventată televiziunea. Ceva mai sus, departajarea strictă între: de o parte, progresism, stângism,

permeabilitate faţă de inovaţie, snobism, intelectualism dubios, graniţa fluidă dintre poloneză şi idiş (în Vilnius, dintre rusă şi idiş) – toate aparţinând unui mediu evreiesc în proporţie de 80%; de cealaltă, tendinţe de dreapta, catolicism ritualic, absenţa interesului intelectual. Destinul meu a fost influenţat de aversiunea traumatică faţă de acest din urmă mediu. Cald, şi mai cald, fierbinte. Să fie acest cuvânt – „traumatic" – cheia de boltă a întregii mele existenţe? Un intelectual împotriva primitivismului? Un evreu împotriva goym-ilor? Un înţelept împotriva proştilor? Un mistic împotriva credincioşilor unei religii populare în care Maica Domnului îşi mai joacă încă rolul ancilar? Fără îndoială că a invoca originea mea lituaniană e un alt mod de a-i alunga pe realii sau imaginarii mei persecutori polonezi. Nu am probabil dreptate, ceea ce nu înseamnă nimic, de vreme ce eu nu vreau să fac aici o analiză sociologică sau politologică a acelor ani. Aşa am simţit atunci. Şi totuşi, unde se află cheia traumei mele?

— Text apărut în „Partisan Review", nr. 3, 1994.

384 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

Toată acea avangardă îmi pare azi ridicolă, câţiva indivizi dezorientaţi, consumând o existenţă marginală în cele câteva oraşe universitare ale ţării. Dar ce mai contează acum slujbele lor, distracţiile, iubirile, căsătoriile, naşterile, poveştile lor secrete – au dispărut toate de parcă n-ar fi fost niciodată. Au venit criticii literari şi au conferit realitate numai lucrurilor care supravieţuiseră în limbaj. Şi chiar dacă e imposibil să verifici la ce deformări a fost supusă realitatea în teoriile şi operele avangardei, e foarte probabil că poeţii acelei perioade au fost marcaţi de aceleaşi traume care m-au marcat şi pe mine. Cu toate astea, pot numi scriitori care, deşi din aceeaşi generaţie cu mine, au experimentat lumea într-un mod cu totul diferit, cu alte idei şi cu alte percepţii.

Isaac Bashevis Singer vorbeşte despre Polonia anilor treizeci în cartea sa autobiografică Dragoste şi exil. Nu am călcat niciodată în clubul scriitorilor evrei din Varşovia,

dar, cu toate astea, am avut ocazia să-mi fac o opinie. Era o epocă în care tinerii evrei abandonaseră credinţa şi obiceiurile părinţilor lor nu pentru o gândire deschisă şi liberală, ci pentru a se afunda în ura fanatică dintre stalinişti şi troţkişti, care le însoţea noua credinţă. Alienarea lui Singer seamănă destul de mult cu a mea. Fiu de rabin, s-a întors împotriva credinţei, ajungând aproape ateu; a fost totuşi suficient de inteligent pentru a percepe cultul lui Moloch care rezida în comunismul colegilor săi scriitori. Nu s-a înţeles bine nici cu sioniştii şi, prin intermediul limbii idiş, a început să pună la punct o artă a distanţei, a eschivei. A scrie în idiş… dar pentru cine? Când Hitler a ajuns la putere în Germania, cercurile intelectuale cărora le aparţinea şi Singer au înţeles că nu va trece mult timp şi Polonia va fi ocupată. A plecat deci în America şi, pentru mulţi ani, aşa cum el însuşi o mărturiseşte, a suferit din pricina neputinţei de a scrie – consecinţă logică, s-ar părea, a unei pierderi care s-a dovedit mai târziu providenţială: în căutarea unui punct de sprijin, Singer a redescoperit lumea evreiască tradiţională a copilăriei sale. Şi, ce e mai important, marile întrebări metafizice care îl preocupaseră încă de copil. Şi eu am căutat, în timpul crizei pe care am traversat-o la începutul emigraţiei, lumea definitiv pierdută a copilăriei. De-a lungul întregii sale vieţi, Singer, al cărui talent de povestitor mă face extrem de invidios, s-a învârtit în jurul unei singure întrebări: de ce permite Dumnezeu atât de mult rău în lume. Tragedia evreiască, Iov strigând în numele a milioane de victime, e disimulată în toată opera sa, deşi repulsia faţă de umanitatea păcătoasă, complice la crimele lui Hitler şi Stalin, erupe în mod deschis în Penitentul, ultimul său roman. Ideea damnării, sentimentul limpede al prezenţei diavolului, credinţa în Providenţă – toate acestea m-au obsedat şi pe mine. Când am citit Penitentul, mi-am spus că Singer are aceeaşi atitudine faţă de ortodoxia hasidică pe care o am eu faţă de catolicismul ortodox. Iată sursa sincerei mele admiraţii faţă de Singer, autor mult mai puternic decât mulţi prozatori în viaţă, fie

ei polonezi sau americani. Premiul Nobel, deci, pentru doi autori alienaţi…

ANUL VÂNĂTORULUI 385

11 august 1987

Un artist e o figură excepţională, o abatere de la normă. Încă din perioada romantică, am fost învăţaţi să credem asta. Arta ca maladie. Thomas Mann a trecut această idee în centrul preocupărilor sale. Sub influenţa romantismului probabil, am considerat arta ca pe o activitate compensatorie, ca pe un substitut, dar niciodată nu am fost sedus de ideea „geniului bolnav”. Cine ştie dacă ambiţiile mele nu ar fi fost mai bine slujite de o dotare medie, chiar dacă asta ar fi însemnat să nu mai creez nimic.

Mediocritatea ca ideal? Poate fiindcă astfel aş fi scăpat de acel sentiment persistent de vinovăţie pentru existenţa altora. La Berkeley îmi face plăcere când cineva mi se adresează cu „domnule doctor”, cu „domnule profesor”. Mă satisface faptul că aparţin unui clan respectat, dar nu abuzez de acest sentiment, pentru că până la urmă „toate se plătesc” – vorba diavolului întrupat într-un director-adjunct de hotel din piesa lui Leszek Kołakowski Hotel Eden.

Seara trecută, cină la Leonard Nathan şi discuţie legată de modul în care trebuie frazat refuzul de a participa la acţiuni lipsite de sens în sprijinul unor cauze mondiale. Decenţa ne impune să oferim motivele pentru care credem că dezbaterile despre cum pot fi întronate democraţia, toleranţa şi pacea în lume sunt o absolută pierdere de vreme. Numai că oamenilor le place să călătorească la Paris pe cheltuiala altora… Oricum, orice refuz va trebui formulat într-un mod politicos.

12 august 1987

Marek a pregătit pământul, iar eu am plantat bougainvillea. E delicată şi nu se adaptează uşor altundeva. Cealaltă, pe care am cumpărat-o anul trecut pentru Nela din vechiul oraş Menton, a fost multă vreme bolnavă. Şi-a pierdut în întregime frunzele.

Prin urmare, încerc să-mi înţeleg viaţa. Trebuie să mărturisesc că teroarea geniului-bolnav a fost pentru mine de-a dreptul obsedantă, şi ea explică multe dintre deciziile pe care le-am luat de-a lungul timpului. Încăpăţânat, suspicios, refractar, precaut – un adevărat litu-anian –, am hotărât să-mi cruţ resursele, fiind convins că personalitatea mea se va dezintegra dacă nu îmi voi ţine în frâu slăbiciunile. Sunt căsătorit de aproape cincizeci de ani, în ciuda tuturor problemelor. Am ales-o pe Janke pentru ca privirea ei, pentru ca judecata ei să domnească asupra existenţei mele, şi i-am pricinuit multă suferinţă. Poate din teamă faţă de mareea întunecată a iresponsabilităţii şi a nebuniei mi-am organizat eu viaţa cu o disciplină atât de strictă; am fost atât de ordonat, de precis, de punctual, încât aş fi putut deveni fără efort modelul tuturor brutarilor, al oamenilor de ştiinţă şi al antreprenorilor.

În California sfârşitului de veac, eu, care cunosc atât de bine iadurile Europei, mă simt asemenea domnului Sammler din romanul lui Saul Bellow. Cu toate acestea, am păstrat un anumit scepticism faţă

de privilegiul pe care îl reclamă poeţii americani, şi anume acela de a fi consideraţi nebuni. Alcoolism, droguri, internări în clinici psihiatrice, sinucideri – acestea sunt considerate aici semnele talentului excepţional. America nu a încetat să creadă asta începând cu Edgar Allan Poe. Poate că aşa e, dar trebuie să remarc că mitul romantic care identifică măreţia cu deviaţia a căpătat un stimul nou odată cu apariţia societăţii permisive de astăzi şi că el începe să dea abia acum rezultate reale, şi nu imaginare. Totuşi, ori de câte ori aud că Robert Lowell a aterizat într-o clinică psihiatrică nu mă pot abţine să îmi închipui că, dacă cineva i-ar croi cincisprezece curele la fundul gol, şi-ar veni în fire imediat. Recunosc, vorbeşte invidia. Dacă eu nu îmi permit anumite lucruri, de ce i-aş obliga pe alţii să facă la fel? […]

16 septembrie 1987

Cei care au devenit comunişti în 1945 aveau toate argumentele logice de partea lor. Alternative nu existau nici măcar în cazul tinerilor scriitori. Ţara fusese inclusă în noul imperiu pentru totdeauna; era destul să te uiţi pe hartă ca să înţelegi. Cine putea să se sustragă? Cei care nu înţelegeau nimic din ceea ce se întâmplă în jurul lor, cei care contau pe un nou război sau cei care aşteptau un miracol şi aşa mai departe. Aceştia erau unii. Ceilalţi erau cei care nu cădeau de acord cu estetica religioasă a comunismului, cei care, familiarizaţi cu fenome-nul rusesc, aveau o mai bună cunoaştere a lui decât scriitorii polonezi. Nu puţini dintre ei citiseră Demonii, profeticul roman al lui Dostoievski, şi ştiau la ce să se aştepte. Pe de altă parte, mai era populaţia catolică, având o înţelegere a fenomenului bazată pe instinct şi căreia îi era de ajuns să descopere în tot ceea ce se petrecea mâna diavolului. Dintre intelectuali, cei religioşi au făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru a-şi păstra credinţa (Jerzy Turowicz, Hanna Malewska), chiar dacă asta a însemnat acceptarea martiriului, lucru pe care astăzi îl uităm adesea.

4 octombrie 1987

Fascinaţia pentru dualitatea spirit-trup – latura metafizică a poe-ziei scrise în secolul XX. Tortura, remuşcarea amară care se exprimă în acest raport arată cum a devenit poezia un ghid al teologiei şi al filosofiei, discipline care şi-au pierdut darul de a atinge chestiunile ultime. Numai poezia mai meditează asupra timpului, asupra misterului timpului – cel mai mare dintre toate potrivit lui Simone Weil. Tot ceea ce face ca poezia să semene căutărilor „naive” ale gândirii presocratice se află aici.

2 noiembrie 1987

Pe plajă, citesc o discuţie între germani legată de responsabilitatea lor faţă de crimele din perioada 1933 – 1945. Sunt incapabili să privească din exterior, cu ochii unor negermani. De aici, eterna întrebare: cum a fost posibil? Dacă ar deveni fie şi pentru un moment polonezi

sau ruşi (ceea ce, dacă mă gândesc la lipsa lor de imaginaţie, e aproape imposibil), ar înţelege multe lucruri. Fiindcă hitlerismul nu a fost un moment de criză. Şi înainte, şi după Hitler nemţii s-au lăsat conduşi de contraste: curat-murdar, respectabil-nerespectabil, lumină-întu-neric, nobil-josnic, cultural-barbar. Cel de-al doilea termen al acestor perechi de contraste se aplică desigur teritoriilor de dincolo de graniţa răsăriteană a Germaniei. Şi chiar „soluţia fânală" trebuie că îşi are originea tot în repulsia lor faţă de polonez, de estic, de evreu.

25 decembrie 1987

Nu cu mult timp în urmă, mi-a picat destul de rău lectura unui volumaş de amintiri şi recenzii legate de revista pariziană „Cultura". Chiar trebuie să fâu pedepsit pentru toate stupidităţile pe care le-am emis de-a lungul vremii? La începutul şederii mele în Maisons-Laffâtte, toţi îşi închipuiau că trebuie să mă educe, iar eu, ca să scap, îmi deschideam larg ochii, privindu-i ca un copil: „Nu se poate? Chiar au înfiinţat lagăre de muncă forţată?" în amintirile ei din 1951, biata Zofia Romanowicz luase de bune cuvintele mele.

Astea se întâmplau demult; acum ne apropiem de sfârşitul secolului şi vine vremea socotelilor. Dar paravane, ceţuri, voaluri ne acoperă vederea, şi ne e din ce în ce mai dificil să distingem lucrurile şi să stabilim ce a fost important şi ce nu. Oricine s-a aplecat câtva timp asupra istoriei literaturii ştie cât de superflue sunt clasificările în şcoli şi curente şi cât de repede se ofilesc laurii după zece sau douăzeci de ani. Poate că ultimul criteriu în aprecierea unui scriitor va fi doza de realitate prezentă în cărţile sale, loialitatea sa faţă de adevăr. Numai aşa cărţile care au încercat să împrăştie ceaţa în spatele căreia se ascundea monstrul leninist-stalinist se vor bucura de o cuvenită reabilitare. Căci am observat, de-a lungul vremii, cu câtă reţinere au fost privite aceste cărţi şi cât de repede au fost date uitării.

În Vilniusul anilor treizeci, un anume Oleknovici, fost

prizonier în lagărul de pe insula Solovki, s-a izbit de aceeaşi reacţie din partea polonezilor pe care o vor avea mai târziu englezii faţă de cei proaspăt eliberaţi din lagărele de concentrare: simpatie amestecată cu neîncredere. Aceşti martori, bănuiau probabil şi unii şi ceilalţi, nu puteau fi cu totul inocenţi de vreme ce fuseseră internaţi; în definitiv, nimeni nu e pedepsit pe degeaba. Tot în anii treizeci, Panait Istrati şi André Gide, ultimul prin cartea sa întoarcerea din Uniunea Sovietică, au furnizat pretextul pentru o campanie organizată împotriva deziluzionaţilor, a „trădătorilor". Victor Serge, Arthur Koestler, Ignazio Silone şi George Orwell au fost imediat trecuţi pe listă. Nu peste mult timp a fost adăugat şi numele lui Albert Camus. Intelectualii progresişti au orchestrat o campanie de zvonuri – de fapt, o campanie de gesturi cu subînţeles –, mult mai productivă decât campania de defăimare prin presă. S-au comportat faţă de scriitorii incomozi în acelaşi fel în care o făcuseră cu aliaţii burgheziei: fără a recurge la cuvinte, printr-un

sistem silenţios şi mutual acceptat de grimase, oftaturi, gesturi dezaprobante.

Aş putea transcrie titlurile atâtor cărţi rămase în manuscris sau ucise de tăcere; sau netraduse pentru multă vreme. De exemplu, cărţile lui Josef Czapski Pe planeta inumană şi însemnările de la Starobilsk sau volumul lui Gustav Herling-Grudziński, O lume diferită.

24 februarie 1988

Nu poate fi negat faptul că întregul nostru mod de a medita asupra istoriei religiilor necesită o schimbare fundamentală. Secolele de credinţă ardentă care i-au adunat laolaltă pe ţăran, pe meşteşugar şi pe cleric, acele secole de entuziasm şi râvnă ar putea fi într-o mare măsură creaţia retrospectivă a imaginaţiei noastre. În multe ţări, creştinismul maselor a fost destul de dubios, iar obiceiul credinciosului de a merge la biserică nu însemna că el era şi capabil să răspundă la cele mai simple

întrebări ale catehismului. În secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea, regiunile rurale ale Lituaniei erau creştinate la modul cel mai super-ficial. Chiar şi Franţa, care fusese convertită la creştinism mult mai devreme, avea în secolul al XVIII-lea o numeroasă populaţie urbană care nu îşi făcuse încă nici cea mai mică idee despre propria religie, lucru ce explică probabil lipsa de remuşcări cu care, în timpul Revoluţiei, au fost decapitaţi sfinţii din portalurile catedralelor franceze. Criticându-l pe Dostoievski pentru credinţa lui în pietatea profundă a ţăranului rus, Mihailovski susţinea că mujicul e, prin natura lui, ateu. Exemplele de felul acesta, primele care îmi vin în minte, dau naştere anumitor suspiciuni: nu cumva istoria religiilor, ca şi istoria în general, a fost extrem de marcată de ideile unei „caste a cărturarilor”? Splendoarea arhitecturii, a picturii şi a muzicii a creat imaginea unei civilizaţii creştine în multe privinţe superioare individului mediu, îndeobşte preocupat mai mult cu treburile terestre decât cu cele religioase. E totuşi imposibil să trasăm o demarcaţie strictă între aceste două universuri, după cum nimeni nu poate izola magnificele temple de la Naro şi Kyōto de uimitorul amestec de tradiţii care se cheamă Japonia. Probabil că diferitele piedici care s-au pus în trecut de-a curmezişul religiei (obiceiuri păgâne, sărăcie, analfabetism) au fost înlocuite astăzi, în contrapartidă, de altele, aşa încât efectul lor a rămas constant.

„Moartea lui Dumnezeu” a răscolit casta cărturarilor, iar filosofia, ştiinţele şi arta şi-au croit propriul destin fără a mai ţine seama de părerea teologilor. Aici, în acest moment fundamental în care se produce emanciparea de teologie, văd eu problematica principală a poeziei moderne.

Poezia în locul religiei; poezia impusă de aceleaşi necesităţi care îl împingeau altă dată pe om către religie. O astfel de formulă ar putea fi corectă, dar e prea generală şi admite tendinţe mult prea diferite. Mallarmé nu e aidoma lui Rilke, şi niciunul dintre ei nu se aseamănă

cu Whitman. Nu ar fi o exagerare să căutăm analogii în primul secol al creştinismului, când, ca o consecinţă a răspândirii masive a rafinamentului intelectual (filosofia greacă, noua viziune ştiinţifică asupra lumii etc), noua religie s-a dovedit insuficientă pentru indivizii educaţi, care au preferat să îmbrăţişeze diferitele gnoze ale timpului. Gnosticismul trebuie să fi fost atunci pentru oamenii cu ştiinţă de carte ceea ce este astăzi pentru mulţi poezia (o poezie pe care nu o mai putem reduce sub niciun chip la statutul de „percepţie estetică"). Poezia: cea mai importantă creaţie, explorare a locului pe care îl are omul în univers, rivala diferitelor gnoze istoriozofâce ale lumii de azi.

În româneşte de DORIAN BRANEA

Sub înfăţişări inocente, străine artificiilor romaneşti textualiste, putând fi citite pur şi simplu ca istorii bine scrise, captivante, amuzante, cărţile lui Milan Kundera sunt, la o privire mai atentă, încărcate de elemente subversie şi de provocări. În romanele sale – Zert (Gluma), 1967, Smesne lâsky (Ridicole iubiri), 1969, Život je jinde (Viaţa e în altă parte), 1973, ValDik na rozlou Denou (Valsul de adio), 1979, Nesnesitelnă lehkost byti (Insuportabila uşurătate a fiinţei), 1984, Milan Kundera preferă să-şi disimuleze exigenţele sub aparenţe blânde, insidioase, şi nu îşi declamă opiniile morale cu voce tare.

Eseu scris asemeni unui roman, Testamentele trădate perindă sub ochii cititorului, în nouă capitole diferite, aceleaşi personaje: Straviński şi Kafka, alături de ciudaţii lor prieteni, Ansermet şi Brod; Hemingway şi biograful său; Jana Dek şi mica sa naţiune; Rabelais şi moştenitorii acestuia. Căci arta, mai cu seamă arta romanului, este personajul central al cărţii: procesele intentate artei secolului nostru, de la Céline la Maiakovski, situaţia morală a literaturii confesive, problema pudorii ca valoare existenţială a unei epoci a indivizilor, trădările săvârşite de scriitori, ca şi trădarea pe care, după moarte, au suferit-o din partea executorilor testamentari. (Cătălin Lazurca)

Milan Kundera Testamentele trădate.

[…] Care sunt mijloacele de care dispune un autor pentru a se face înţeles pe deplin? Nu prea numeroase, credea Hermann Broch în Austria anilor treizeci ruptă de Germania fascistă, ca şi mai târziu, în singurătatea exilului: câteva conferinţe, în care-şi prezintă propria estetică a romanului; apoi, scrisorile către prieteni, către cititori, editori, traducători; nu a neglijat nimic, fiind foarte scrupulos, de pildă cu scurtele texte tipărite pe supracoperta cărţilor sale. Într-o scrisoare către editorul său, autorul protestează împotriva afirmaţiei cuprinsă în incartul din Somnambulii, adresat criticii, care-i compara romanul cu cele ale lui Hugo von Hofmannsthal şi Italo Svevo. Şi avansează o contra-propunere: paralela cu Joyce şi cu Gide.

Să ne oprim puţin asupra acestei invitaţii: care este, de fapt, diferenţa dintre contextul Broch-Svevo-Hofmannsthal şi contextul Broch-Joyce-Gide? Primul context este literar, în înţelesul larg şi imprecis al cuvântului; cel de-al doilea este specific romanesc (căci de la Falsificatorii de bani ai lui Gide se reclamă Broch). Primul context e un context minor, adică local, central-european. Cel de-al doilea e un context major, adică internaţional, mondial. Plasându-se alături de Joyce şi de Gide, Broch insistă ca romanul său să fie perceput în contextul romanului european; îşi dă seama că Somnambulii, la fel ca şi Ulysse sau Falsificatorii de bani, e o operă care revoluţionează formula romanului, care instaurează o altă estetică a acestuia, şi că ea nu poate fi înţeleasă decât pe fundalul istoric al romanului ca atare.

Această cerinţă a lui Broch e valabilă pentru orice operă importantă. Nu voi repeta niciodată îndeajuns: valoarea şi semnificaţia unei opere poate fi apreciată doar în context major, internaţional. Acest adevăr capătă deosebită greutate pentru orice artist aflat într-o relativă izolare. Un suprarealist francez, un scriitor al „noului roman”, un naturalist din secolul XIX, sunt cu toţii purtaţi de valul unei generaţii, de o mişcare cunoscută în toată lumea, şi, ca să spunem aşa, programul estetic le precede

opera. Dar Gombrowicz, pe el unde-l putem plasa? Cum putem să-i înţelegem estetica?

Gombrowicz îşi părăseşte ţara în 1939, pe când avea treizeci şi cinci de ani. Ca act de identitate artistică, ia cu sine o singură carte, Ferdydurke, roman genial, foarte puţin cunoscut în Polonia, cu desăvârşire necunoscut în altă parte. Debarcă departe de Europa, în Argentina. E neînchipuit de singur. Niciodată marii scriitori argentinieni nu i-au fost apropiaţi. Diaspora poloneză anticomunistă nu s-a interesat de arta sa. Vreme de paisprezece ani situaţia lui a rămas neschimbată, iar către 1953 Gombrovicz începe să-şi scrie şi să-şi publice Jurnalul.

Milan Kundera, Les testaments trahis, Gallimard, Paris, 1993 (fragmente).

*

392 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

Nu dezvăluie în el prea multe despre propria viaţă. Înainte de toate, întâlnim aici o expunere a poziţiei sale, o perpetuă autoexplicare, estetică şi filosofică, un manual al propriei „strategii" sau, mai precis, un testament; nu că s-ar fi gândit pe atunci la moarte, dar a dorit să impună, ca voinţă ultimă şi definitivă, propria comprehensiune de sine şi propria înţelegere a operei.

Gombrowicz îşi delimitează poziţia prin trei refuzuri-cheie: refuzul de a se supune angajamentului politic al diasporei poloneze (nu pentru că ar fi avut simpatii procomuniste, ci pentru că îi repugna principiul artei angajate); refuzul tradiţiei poloneze (potrivit lui, nu se putea realiza nimic folositor Poloniei decât opunându-te „polonităţii", eliberându-te de stânjenitoarea moştenire romantică); şi, în sfârşit, refuzul modernismului occidental al anilor şaizeci, modernism steril, „necinstit faţă de realitate", neputincios în arta romanului, universitar, snob, absorbit de autoteoretizare (nu e vorba aici de faptul că Gombrowicz ar fi mai puţin modern, însă modernismul său este altul). Mai cu seamă cea de-a treia „clauză testamentară" e importantă, decisivă şi, în acelaşi timp, cu

îndărătnicie neînţeleasă.

Ferdydurke a fost publicat în 1937, cu un an înainte de a apărea Greaţa, însă – Gombrowicz fiind necunoscut, Sartre celebru – Greaţa a confiscat, ca să zic aşa, în istoria romanului, locul cuvenit lui Gombrowicz. În vreme ce în Greaţa filosofia existenţialistă îmbracă haina romanului (ca şi cum, pentru a-şi amuza elevii adormiţi, un profesor s-ar decide să le predea o lecţie sub forma unui roman), Gombrowicz scria un roman adevărat, ce reînnoadă vechea tradiţie a romanului comic (pe urmele lui Rabelais, Cervantes, Fielding) într-aşa fel încât problemele existenţiale, de care autorul nu era mai puţin pasionat decât Sartre, apar aici într-o lumină hilară şi caraghioasă.

Ferdydurke e una dintre acele opere majore (alături de Somnambulii, de Omul fără însuşiri) care inaugurează, după părerea mea, cea de-a treia perioadă a istoriei romanului, prin resuscitarea experienţei uitate a romanului prebalzacian şi prin cucerirea unor domenii considerate odinioară ca rezervate filosofiei. Faptul că Greaţa, şi nu Ferdydurke, a devenit exemplul acestei noi orientări a avut consecinţe dintre cele mai neplăcute: în noaptea nunţii lor, filosofia şi romanul s-au plictisit reciproc. Descoperite douăzeci, treizeci de ani după apariţie, operele lui Gombrowicz, Broch, Musil (şi, bineînţeles, cea a lui Kafka) n-au mai avut forţa necesară pentru a seduce o generaţie şi pentru a da naştere unei mişcări; interpretate de o altă şcoală estetică, care, în multe privinţe, le era opusă, au fost respectate, chiar admirate, dar au rămas neînţelese şi, ca urmare, cea mai importantă revoluţie din istoria romanului secolului nostru s-a petrecut fără a fi luată în seamă.

* * *

La fel s-a întâmplat, am spus-o deja, şi cu Jana Dek. Max Brod s-a pus în slujba lui, la fel cum o făcuse şi în cazul lui Kafka: cu o dăruire total dezinteresată. Să-i acordăm acest merit: Brod s-a pus în slujba

a doi dintre cei mai mari artişti care au trăit vreodată

în ţara în care m-am născut. Kafka şi Jana Dek: amândoi desconsideraţi; amândoi propunând o estetică greu de înţeles; amândoi victime ale mediocrităţii mediului în care trăiau. Praga reprezenta pentru Kafka un imens handicap. Era, aici, izolat de lumea literară şi editorială germană, iar acest lucru i-a fost fatal. Editorii săi sunt prea puţin preocupaţi de acest autor pe care, personal, de abia îl cunoşteau. Joachim Unseld, fâul unui mare editor german, consacra o carte acestei probleme, demonstrând că tocmai aici putem afla motivaţia cea mai probabilă (şi găsesc această idee foarte realistă) a faptului că Franz Kafka nu termina decât romanele care-i erau cerute. Căci dacă un autor nu are perspectiva concretă de a-şi publica manuscrisul, nimic nu-l determină să-l cizeleze, nimic nu-l împiedică să-l dea la o parte de pe masa de scris şi să treacă la altceva.

Pentru germani, Praga nu era decât un oraş de provincie, la fel ca, pentru cehi, Bino. Amândoi, Kafka şi Jana Dek, erau deci nişte provinciali. În vreme ce Kafka era cvasinecunoscut într-o ţară al cărei popor îi rămânea străin, Jana Dek, în aceeaşi ţară, era bagatelizat chiar de ai săi.

Cine doreşte să înţeleagă incompetenţa estetică a fondatorului kafkologiei trebuie să citească monografia acestuia închinată lui Jana Dek. O monografie entuziastă care, desigur, l-a ajutat mult pe maestrul desconsiderat. Dar cât de slabă, cât de naivă! Plină de cuvinte mari, cosmos, iubire, compasiune, umiliţi şi obidiţi, muzică divină, suflet hipersensibil, suflet blând, suflet de visător, şi fără nici cea mai mică urmă de analiză structurală, fără cea mai neînsemnată tentativă de a înţelege estetica concretă a muzicii jana Dekiene. Cunoscând dispreţul muzicologiei pragheze faţă de compozitorul provincial, Brod a dorit să dovedească faptul că Jana Dek făcea parte din tradiţia naţională şi că era pe deplin demn de marele Smetana, idolul ideologiei naţionale cehe. S-a lăsat atât de mult orbit de această polemică cehă, provincială, mărginită, încât a evacuat din carte întreaga muzică a

lumii, iar dintre toţi compozitorii, din toate timpurile, nu-l mai regăsim aici decât pe Smetana.

Ah, Max, Max! Nu trebuie niciodată să te precipiţi pe terenul adversarului! Nu vei întâlni acolo decât gloata ostilă, arbitri vânduţi! Brod n-a ştiut să profite de poziţia sa de non-ceh pentru a-l muta pe Jana Dek în contextul major, în contextul cosmopolit al muzicii europene, singurul în care i se putea lua apărarea şi putea fi înţeles; el l-a reînchis în orizontul naţional, l-a rupt de muzica modernă şi i-a pecetluit izolarea. O dată primele etichete lipite, o operă nu va mai putea să se debaraseze de ele. Tot aşa cum gândirea lui Brod va rămâne pentru totdeauna sesizabilă în întreaga literatură despre Kafka, la fel va suferi mereu Jana Dek de provincializarea impusă de compatrioţii săi şi confirmată, la rândul său, de Brod.

Enigmaticul Brod. îl iubea pe Jana Dek; nu l-a mânat niciun gând ascuns, ci doar dorinţa de a se face dreptate; l-a iubit pentru

ceea ce era esenţial, pentru arta sa. Dar, această artă, n-a înţeles-o nicicând.

N-am pătruns niciodată până la capăt misterul lui Brod. Dar Kafka? Ce credea el despre toate astea? în jurnalul său din 1911, Kafka povesteşte: într-o zi au plecat amândoi să întâlnească un pictor cubist, Willi Novak, care lucra la un ciclu de portrete ale lui Brod, litografii, aproape gata în acel moment; în maniera ştiută a lui Picasso, primul desen era fidel, pe când celelalte, spune Kafka, se îndepărtau din ce în ce mai mult de model, pentru a ajunge la o extremă abstracţiune. Brod s-a arătat stânjenit; nu-i plăceau aceste desene, cu excepţia primului, realist, care, dimpotrivă, îi plăcea mult, pentru că, notează Kafka cu blândă ironie, „... pe lângă asemănare, îl înfăţişa având, în jurul gurii şi al ochilor, trăsături nobile şi calme...”

Brod înţelegea cubismul la fel de puţin cum îi înţelegea pe Kafka şi pe Jana Dek. Făcând totul pentru a-i salva de izolarea socială, el le-a asigurat solitudinea

estetică. Căci devotamentul său exprima următorul fapt: chiar şi cel care-i iubea, şi care, deci, era pe deplin dispus să-i înţeleagă, rămânea străin artei lor.

* * *

Am fost mereu uimit de şocul provocat de (pretinsa) decizie a lui Kafka de a-şi distruge întreaga operă. Ca şi cum o asemenea decizie ar fi aprioric absurdă. Ca şi când un autor n-ar putea avea destule motive să-şi dorească să ia, pe ultimul drum, întreaga operă cu sine.

Se poate, într-adevăr, întâmpla ca într-un moment de bilanţ autorul să-şi dea seama că-şi dispreţuieşte cărţile. Şi că nu vrea să lase în urmă acest lugubru monument al înfrângerii sale. Ştiu, ştiu, veţi obiecta că se înşală, că se lasă pradă unei depresii maladive, dar îndemnurile voastre sunt inutile. Cel ce se simte acasă în opera sa este el, şi nu dumneata, prietene!

Iată un alt motiv plauzibil: autorul îşi iubeşte opera, dar nu iubeşte lumea. Şi nu se poate împăca cu ideea că o lasă aici, la mila timpurilor viitoare, timpuri pe care nu poate decât să le urască.

Apoi, încă un caz: autorul îşi iubeşte opera şi nu e deloc preocupat de viitorul lumii, dar, având propriile sale experienţe cu publicul, şi-a dat seama că arta nu e decât vanitas vanitatum, că e sortită unei inevitabile neînţelegeri (şi nu e vorba de subestimare, căci nu vorbesc despre vanitoşi), neînţelegere de pe urma căreia a suferit în timpul vieţii şi din pricina căreia nu mai vrea să sufere şi postmortem. (Poate că doar scurtimea vieţii îi împiedică pe artişti să înţeleagă pe deplin orgoliul muncii lor şi să-şi pregătească din vreme uitarea, a operei, ca şi a lor înşişi).

Nu sunt oare acestea motive valabile? Ba da. Totuşi, nu ele au fost motivele lui Kafka: era conştient de valoarea celor scrise de el, nu simţea faţă de lume o repulsie declarată şi, prea tânăr şi aproape necunoscut, nu avusese cu publicul experienţe neplăcute, pentru că nu avea un public.

* * *

Testamentul lui Kafka: nu un testament în sensul juridic al cuvântului; de fapt, două scrisori private; şi nici măcar scrisori, de vreme ce n-au fost expediate nicicând. Brod, executorul testamentar al lui Kafka, le-a descoperit după moartea prietenului, în 1924, într-un sertar, laolaltă cu o mulţime de alte hârtii: prima, scrisă cu cerneală, adresată lui Brod, cea de a doua, mai amănunţită, scrisă cu creionul. În a sa Postfaţă la prima ediţie a Procesului, Brod explica: «în 1921, i-am spus prietenului meu că redactasem un testament în care-l rugam să distrugă unele lucruri (dieses und jenes vernichten), să revizuiască altele etc. După asta, Kafka, arătându-mi biletul scris cu cerneală pe care-l voi găsi mai târziu în biroul său, mi-a spus: „Testamentul meu va fi mult mai simplu: te rog să arzi totul”. Îmi amintesc încă foarte bine răspunsul pe care i l-am dat: „(…) te previn de pe acum că n-o voi face.”» Evocând această întâmplare, Brod îşi justifica nesupunerea faţă de dorinţa testamentară a prietenului său; Kafka, spune el mai departe, „cunoştea veneraţia fanatică pe care o aveam pentru fiecare cuvânt al său”; ştia deci că nu va fi ascultat şi că „ar fi trebuit să-şi aleagă un alt executor testamentar, dacă propriile sale dispoziţii ar fi fost cu adevărat de o seriozitate deplină şi necondiţionată”. Dar este acest fapt atât de sigur? în testamentul său, Brod îi cerea lui Kafka „să-i distrugă câteva lucruri”; de ce, atunci, să nu i se fi părut normal şi lui Kafka să-i ceară lui Brod acelaşi lucru? Şi, dacă primul ştia sigur că nu va fi ascultat, de ce ar mai fi scris acea a doua scrisoare în creion, ulterioară convorbirii din 1921, în care-şi dezvoltă şi îşi precizează dispoziţiile? Dar să trecem peste asta: nu vom şti niciodată ce-şi vor fi spus cei doi prieteni asupra acestui subiect care, de altfel, nu era, pentru ei, dintre cele mai urgente, având în vedere că niciunul dintre ei, şi mai cu seamă Kafka, nu se putea considera ameninţat de nemurire.

Se spune adesea: dacă Franz Kafka ar fi dorit cu adevărat să-i fie distrusă opera, ar fi distrus-o el însuşi. Dar cum? Scrisorile sale erau în posesia celor cu care

coresponda. (El n-a păstrat nicio scrisoare din câte a primit.) Cât despre jurnale, e adevărat, ar fi putut să le ardă. Dar e vorba de jurnale de lucru (mai degrabă carnete decât jurnale), ele îi erau utile atâta vreme cât scria, şi a scris, de fapt, până în ultimele sale zile. Putem spune acelaşi lucru despre prozele neter-minate. Iremediabil neterminate n-ar fi fost decât în cazul morţii; în timpul vieţii, putea oricând să revină la ele. Dar o nuvelă pe care o consideră ratată nu-i este inutilă unui scriitor, ea îi poate sluji ca material pentru o altă nuvelă. Scriitorul nu are niciun motiv să distrugă ceea ce a scris atâta vreme cât nu e pe moarte. Însă, muribund fiind, Kafka nu se află la el acasă, ci într-un sanatoriu, şi deci nu poate distruge nimic, poate doar să conteze pe sprijinul amicului său. Neavând prea mulţi prieteni, în fâne, neavând decât unul singur, se aşteaptă ca acesta să-l ajute.

Se mai spune: a dori să-ţi distrugi propria operă nu e decât un gest patologic. În acest caz, nesupunerea faţă de voinţa unui Kafka distructiv devine fidelitate faţă de celălalt Kafka, creatorul. Şi astfel.

ajungem la cea mai mare minciună a legendei ţesute în jurul testamentului său: Kafka nu dorea să-şi distrugă opera. Se exprima, în cea de a doua scrisoare, cu deplină precizie: „Din câte am scris, sunt valabile (gelten) doar cărţile: Verdictul, Fochistul, Metamorfoza, Colonia penitenciară, Un medic de ţară şi o nuvelă: Un artist al foamei. (Cele câteva exemplare ale Cugetărilor pot să rămână, nu vreau să las nimănui corvoada de a le distruge, dar nu trebuie retipărit nimic din ele.)”. Deci, nu doar că nu-şi reneagă opera, dar, de fapt, realizează un bilanţ încercând să separe ceea ce trebuie să rămână (ceea ce poate fi retipărit) de ceea ce nu corespunde exigenţelor sale; tristeţe, severitate, dar nicidecum nebunie, orbire datorată disperării, în judecata sa: considera valabile toate cărţile sale tipărite, cu excepţia primei, Cugetări, pe aceasta crezând-o, poate, imatură (şi ar fi dificil să-l

contrazicem). Refuzul său nu se referea numaidecât la cărţile nepublicate, căci aşază printre operele sale „valabile” nuvela Un artist al foamei care, în momentul în care concepea scrisoarea, nu exista decât în manuscris. Mai târziu, el va adăuga alte trei nuvele (Prima suferinţă, O femeie mică, Joséphine cântăreaţa) pentru a alcătui o carte; la sanatoriu, pe patul morţii, se va ocupa chiar de corectura acestei cărţi: dovadă aproape patetică a faptului că nu avea nimic de-a face cu legenda autorului care doreşte să-şi distrugă opera.

Dorinţa distructivă se referea doar la două categorii de scrieri, clar delimitate: în primul rând, cu deosebită insistenţă, scrierile intime (scrisori, jurnale); în al doilea rând, nuvelele şi romanele pe care, după părerea lui, nu reuşise să le ducă la bun sfârşit.

* * *

Privesc, în faţa mea, o fereastră. Către seară se aprinde lumina. Un bărbat intră în cameră. Cu capul plecat, umblă dintr-o parte în alta; din când în când, îşi trece mâna prin păr. Dintr-odată, îşi dă seama că încăperea e luminată şi că poate fi văzut. Cu un gest brusc, trage draperia. Şi totuşi, nu avea de gând să fabrice bani falşi; nu avea nimic de ascuns, doar pe sine, modul său de a merge prin cameră, felul neglijent în care era îmbrăcat, felul în care îşi mângâia părul. Confortul său e condiţionat de libertatea de a nu fi văzut.

Pudoarea este una dintre noţiunile cheie ale Timpurilor moderne, epocă individualistă, care, pe nesimţite, se înstrăinează azi de noi; pudoara: reacţie epidermică de apărare a vieţii private; a pretinde o draperie la fereastră; a insista ca o scrisoare adresată lui A să nu fie citită de B. Una din situaţiile elementare ale trecerii către vârsta adultă, unul dintre primele conflicte cu părinţii constă în revendicarea unui sertar pentru scrisorile şi carnetele proprii, revendicarea unui sertar cu cheie; pătrundem în maturitate prin revolta pudorii.

Veche utopie revoluţionară, fascistă sau comunistă: viaţa fără secrete, în care existenţa publică şi cea privată

alcătuiesc un tot. Visul suprarealist drag lui Breton: casa de sticlă, casa fără draperii, în care omul trăieşte în văzul lumii întregi. Ah, frumuseţea transparenţei!

Singura împlinire a acestui vis: o societate pe deplin controlată de poliţie.

Vorbesc despre asta în Insuportabila uşurătate a fiinţei: Jan Prochazka, o mare personalitate a Primăverii de la Praga, a devenit, după invazia rusă din 1968, un om strict supravegheat. îl frecventa deseori pe atunci pe un alt mare opozant, profesorul Václav Cerny, cu care îi plăcea să bea şi să stea la taclale. Toate discuţiile lor erau înregistrate, iar eu presupun că cei doi prieteni ştiau asta şi că puţin le păsa. Dar, într-o zi, în 1970 sau 1971, urmărind să-l discrediteze pe Prochazka, poliţia a difuzat aceste convorbiri într-un foileton radio. Din partea poliţiei era un act curajos şi fără precedent. Şi, fapt surprinzător: stratagema n-a reuşit; pe moment, Prochazka a fost discreditat: căci, în intimitate, el spune vrute şi nevrute, îşi vorbeşte prietenii de rău, e grosolan, nu e deloc serios, reproduce glume de prost gust, se repetă, îşi amuză interlocutorul şocându-l cu enormităţi, împărtăşeşte idei eretice pe care nu le mărturiseşte public etc. Bineînţeles, cu toţii ne purtăm asemeni lui Prochazka, în intimitate ne calomniem prietenii, vorbim vulgar; a te purta altfel în spaţiul privat decât în cel public este, dintre toate, experienţa cea mai elementară, fundamentul vieţii individului; în mod straniu, această evidenţă rămâne ca şi inconştientă, nemărturisită, ocultată mereu de reveriile lirice despre transparenţa casei de sticlă, şi e rareori înţeleasă ca valoare supremă ce trebuie apărată cu orice preţ. De abia încetul cu încetul (dar cu o mânie cu atât mai mare) oamenii şi-au dat seama că adevăratul scandal nu se datora cuvintelor îndrăzneţe ale lui Prochazka, ci violului la care îi supuseseră viaţa; şi-au dat seama (aproape ca un şoc) că publicul şi privatul sunt două lumi diferite prin esenţă şi că respectarea acestei diferenţe e condiţia sine qua non pentru ca un om să poată trăi ca om liber; că vălul

ce separă cele două lumi este de neatins şi că cei ce smulg vălurile sunt nişte criminali. Şi, cum cei ce făceau asta se aflau în slujba unui regim urât de toată lumea, au fost, în mod unanim, consideraţi criminali demni de cel mai profund dispreţ.

Când, din această Cehoslovacie împânzită de microfoane, am ajuns mai târziu în Franţa, am văzut aici, într-un magazin, o fotografie imensă înfăţişându-l pe Jacques Brel acoperindu-şi chipul, hăituit de fotografi în faţa spitalului în care îşi îngrijea cancerul deja avansat. Şi, dintr-odată, am avut sentimentul că reîntâlnesc răul de care fugisem atunci când mi-am părăsit ţara; difuzarea conversaţiilor lui Prochazka şi fotografia unui cântăreţ muribund ce-şi acoperea chipul îmi apăreau ca aparţinând unei aceleiaşi lumi; mi-am spus atunci că dezvăluirea intimităţii altuia, când devine obicei şi regulă, anunţă o epocă în care miza cea mare e chiar supravieţuirea sau dispariţia individului.

* * *

În Islanda nu există arbori aproape deloc, iar cei ce pot fi găsiţi se află aproape toţi în cimitire; ca şi cum n-ar exista morţi fără arbori, ca şi cum n-ar exista arbori fără morţi. Nu-i plantează alături de

morminte, ca în idilica Europă Centrală, ci în mijlocul lor, pentru ca trecătorul să fie obligat să-şi imagineze rădăcinile care, dedesubt, străpung trupurile. Mă plimb împreună cu Elvar D. în cimitirul din Reykjavík; se opreşte înaintea unui mormânt al cărui copac e încă mic; a trecut de-abia un an de când şi-a înmormântat prietenul; îşi aminteşte de el, cu voce înaltă: viaţa sa privată era marcată de un secret, de ordin sexual, probabil. „Cum secretele iscă o curiozitate iritată, soţia mea, fiicele mele, oamenii din jurul meu au insistat să le vorbesc despre ele. Până într-atât încât, de atunci, raporturile cu soţia mea s-au deteriorat. Nu puteam să-i iert curiozitatea agresivă, ea n-a putut să-mi scuze tăcerea, dovadă, pentru ea, a puţinei

încrederi pe care i-o acordam”. Apoi, surâzând: „N-am trădat nimic, spune. Căci nu era nimic de trădat. Mi-am interzis dorinţa de a afla secretele prietenului meu, aşa că nu le cunosc”. îl ascult fascinat: din copilărie tot aud spunându-se că prietenul e cel cu care îţi împărtăşeşti secretele şi că ai chiar dreptul, în numele prieteniei, să insişti pentru a le cunoaşte. Pentru islandezul meu, prietenia era altceva: să fii un paznic al porţii în spatele căreia prietenul îşi ascunde viaţa privată; să fii cel ce nu va deschide niciodată această poartă; cel care nu va îngădui nimănui s-o deschidă.

* * *

Mă gândesc la finalul Procesului: cei doi domni aplecaţi peste K., pe care-l înjunghiau: cu ochii tulburi, K. mai reuşi să-i vadă, foarte aproape în faţa sa, obraz lângă obraz, pe cei doi domni urmărind deznodământul: «„Ca un câine” spune K; şi era ca şi cum ruşinea ar fi trebuit să-i supravieţuiască.»

Ultimul substantiv al Procesului: ruşinea. Ultima sa imagine: chipurile străine, apropiate de propriul chip, atingându-l aproape, mar-tore ale stării celei mai intime a lui K., agonia. În ultimul substantiv, în ultima imagine, e condensată situaţia fundamentală a întregului roman: să fii, în oricare moment, accesibil în propriul tău dormitor; să fii disponibil, zi şi noapte, pentru a răspunde la apel; să-ţi vezi confâscate draperiile ce-ţi acopereau fereastra; să nu poţi să te întâlneşti cu cine vrei; să nu-ţi mai aparţi; să-ţi pierzi statutul de individ. Această transformare a omului din subiect în obiect, iată, o resimţim ca pe o ruşine.

Nu cred că, cerându-i lui Brod să-i distrugă corespondenţa, Kafka se temea că aceasta va fi publicată. O astfel de idee nu putea decât cu greu să-i treacă prin cap. Editorii nu se interesau de romanele sale, cum ar fi putut atunci să se arate interesaţi de scrisori? Ceea ce l-a determinat să le dorească distrugerea a fost ruşinea, ruşinea cu totul elementară, nu cea a unui scriitor, ci aceea a unui simplu individ, ruşinea de a-şi vedea târâte sub ochii altora problemele intime, sub privirile familiei, ale

necunoscuţilor, ruşinea de a fi transformat în obiect, ruşinea capabilă „să-i supravieţuiască”.

TESTAMENTELE TRĂDATE 399

Şi totuşi, Brod a făcut publice aceste scrisori; mai înainte, în propriul său testament, îi ceruse lui Kafka să-i „distrugă unele lucruri”; or, Brod va publica totul, fără discernământ; chiar şi acea lungă şi penibilă scrisoare descoperită într-un sertar, scrisoare pe care Kafka nu se hotărâse niciodată s-o expedieze tatălui şi care, datorită lui Brod, a putut fi citită mai apoi de oricine, mai puţin de destinatar. Indiscreţia lui Brod nu are, după părerea mea, nicio scuză. El şi-a trădat prietenul. A acţionat împotriva voinţei acestuia, împotriva sensului şi spiritului voinţei acestuia, împotriva naturii pudice pe care i-o cunoştea prea bine.

În româneşte de CĂTĂLIN LAZURCA

Bohumil Hrabal (1914, Bino – 1997, Praga) e unul dintre cei mai reprezentativi şi mai prolifici autori ai literaturii cehe contemporane. A absolvit facultatea de drept la Universitatea Carolină din Praga, dar nu şi-a profesat nicicând meseria. Începând din 1940, lucrează ca impiegat de mişcare, şef de depozit, apoi, cu toate că devenise între timp posesorul unui doctorat în drept, ca agent de asigurări, siderurgist, angajat al unui centru de colectare a deşeurilor ş.a.m.d. Din 1961, îşi câştigă existenţa ca scriitor liber profesionist.

Bohumil Hrabal a debutat târziu, în 1956, cu volumul de povestiri Pâbitele (Palavragiii). La momentul respectiv, cartea a trecut aproape neobservată. Succesul a venit, în 1963, cu volumul Perli Dka na d-nă (Perla în adâncuri), care obţinea premiul editurii „Ceskoslo-vensky spisovatel”. Dintre titlurile publicate ulterior, cele mai cunoscute sunt: Tane Dni hodiny pro starsî a pokro Dile (Ore de dans pentru vârstnici şi avansaţi), 1964, Ostfe sledovane vlaky (Trenuri strict supravegheate), 1965, Inzerât na dum, ve kierem uz nechei bydlet (Anunţ pentru o casă în care nu mai vreau să locuiesc), 1965, Postfizini (Tăierea părului), 1976, Meste Oko, ve kierem se zastavil Das (Orăşelul în

care timpul s-a oprit), 1978, Kazdy den zâzrak (O minune în fiecare zi), 1979, Jak sem obstuhoval anglickeho krâla (L-am slujit pe regele Angliei), 1980, Pălis hlu D-nă samota (Prea zgomotoasa singurătate), 1980, Harlekynovy miliony (Milioanele arlechinului), 1981, Năzni barbari (Barbarii tandri), 1981. În perioada 1992 – 1996 a apărut ediţia critică a Operelor lui Hrabal, în 19 volume.

Fragmentele următoare au fost extrase din volumul Svadby v dome (Nunţile în casă), trilogie autobiografică reunind Svadby v dome (Nunţile în casă), 1987, Vita nuova (Vita nuova), 1987, şi Ponome fiEJky (Nisipuri mişcătoare), 1988. Carte-bilanţ a unuia dintre cei mai mari scriitori ai secolului, Nunţile în casă rememorează mai bine de douăzeci de ani din viaţa prozatorului, din deceniul cinci până la „normalizarea” din 1963, cu incursiuni în epoca interbelică. Printr-un artificiu stilistic, cel care vorbeşte nu este autorul însuşi, ci soţia acestuia, fapt care conferă naraţiunii o doză remarcabilă de sentimentalism şi o anumită preferinţă pentru detaliul derizoriu, aparent lipsit de importanţă, extrem de grăitor în realitate. (Daciana Banciu)

Bohumil Hrabal Nisipuri mişcătoare.

Rapidul de Viena urma să plece într-un sfert de oră, aşteptam pe peron, când deodată a apărut soţul meu cu o plasă de cumpărături, mai întâi am crezut că băuse, dar el era beat de el însuşi, de noua sa carte, m-a ajutat să urc în vagon şi ţipa... Asta e cea mai bună! Un tiraj de douăzeci de mii... Iar acum sunt obligaţi să desfacă toate pachetele, şapte redactori urmează să verifice textul ca să găsească o singură greşeală! Imaginează-ţi! Undeva în text există o frază... şi o NSU SPORT MARX cu capotă argintie zăcea în şanţ... Ar fi trebuit să culeagă... şi o NSU SPORT MAX cu capotă argintie zăcea în şanţ... Acum, şapte fetiţe se chinuie să depisteze douăzeci de mii de pagini ca să scrie un semn cu peniţa, să ascundă acel... r... \ Apoi, să refacă toate acele pachete de câte douăzeci de exemplare... Iată ce-mi striga soţul meu, iar eu am simţit cum mă înroşesc... Te rog să taci... Şeful gării fluieră plecarea, soţul meu

ridică mâna, mă uit în jur, celorlalţi călători nu le vine să-şi creadă ochilor… Plasa de cumpărături e plină cu bancnote de o sută… Un alt fluierat, soţul meu gesticulează pe peron, îşi agită plasa, ai crede că a cumpărat nişte spanac… trenul se pune în mişcare, soţul meu aleargă în dreptul ferestrei şi îmi explică… Vezi tu… mi-au dat un avans, zece mii de coroane… o să văruiesc baraca, împreună cu Pepi Dek… Apoi rămâne acolo, învârtind în aer plasa de cumpărături, şi bancnotele verzi strălucesc într-adevăr ca spanacul. Abia mă aşez, că doamna din faţa mea intră în vorbă… Soţul dumneavoastră e un bărbat foarte vesel, vă distraţi de minune cu el, nu-i aşa?

Trenul intră încet în gara Franz Josef, stau pe culoar, iar pe peron e fratele meu Karel, Karli… Când ajung jos cu valizele, Karli a zburat deja spre mine, ne strângem în braţe, îmi feresc obrazul plin de lacrimi, da, e chiar Karli, Karli şi cu mine… din nou împreună, după atâţia

Bohumil Hrabal, Les noces dans la maison. Une trilogie autobiographique, Paris, Editions Robert Laffont, 1990 (traducere din limba cehă de Claudia Ancelot, fragmente).

*

402 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

ani. Îmi şterg lacrimile, da, e chiar Karli, elegant ca de obicei, purtând, ca de obicei, un costum de cea mai bună calitate, pantofi de lux, o cămaşă impecabilă, cravata înnodată neglijent. Părul nu-l mai are la fel de des, dar e tot şaten şi uşor ondulat, miroase a apă de colonie, şi-a acoperit cu pudră cicatricea de pe bărbie, urma unei explozii de grenadă care îl lovise undeva pe frontul de Est… După aceea, încărcăm valizele în Simca, acea Simcă la fel de lustruită ca şi pantofii lui Karli, ca întreaga persoană a lui Karli, fratele meu, pe care nu l-am mai văzut de la sfârşitul războiului, de fapt n-am mai putut să ne întâlnim fiindcă pe atunci tata nu era de acord ca fratele meu să aibă prieteni cehi, să frecventeze domnişoare cehoaice, să meargă la clubul de cano-taj din Praga, tata

voia ca el să se dedice fabricii noastre de lemnărie şi placaje, însă Karli prefera să danseze la Praga cu fetele, cu prietenii săi… Am traversat deci Viena în Simca fratelui meu, n-am mers decât de-a lungul lui Kärtnerstrasse şi Mariahilferstrasse, o făcea intenţionat, şi eu priveam uluită la aceste mari bulevarde, la magazinele colorate şi la toţi acei oameni văzându-şi fiecare de treburile lui, ne-am înscris într-un lung şir de maşini, i-am spus că Viena mi se părea mai ameţitoare şi mult mai frumoasă decât pe vremea când, împreună cu fetele din Bfeclav, în loc să mergem la şcoală, săream în tren şi ne duceam la Viena… dar asta era la începutul războiului…

Apoi, la Rodaun, la periferia Vienei, am fost întâmpinată de cumnata mea şi am înţeles imediat că ea dicta în casa fratelui meu Karli, că ea decidea totul, şi nu doar în ce priveşte gospodăria… o femeie agreabilă, genul vienez, cu o siluetă ca de popice, îmi zâmbea, dar nu era prea bucuroasă să mă vadă, de fapt, nu s-a calmat decât atunci când i-am spus că venisem doar pentru treisprezece zile, că apoi o să mă întorc acasă, că acasă însemna, de acum înainte, Praga… îi luasem o piatră de pe inimă, a zâmbit fericită că n-aveam de gând să rămân în Austria pentru totdeauna… între timp, Karli îşi scosese pantofii, îi aşezase pe calapod, acoperindu-i cu o flanelă, îşi luase papucii de casă… m-am descălţat şi eu, am trecut în salon, uşa bucătăriei era deschisă, bucătăria era albă de tot, puteai crede că te afli la dentist, cumnata mea şi-a pus un şorţ alb pentru a ne pregăti masa, s-a aşezat pe un taburet alb, rotativ, cu marginile de nichel, a deschis nişte uşiţe albe, emailate, şi am văzut strălucind câteva spice în culori calde, roşul morcovilor pe care tocmai începuse să-i taie şi verdele firelor de pătrunjel… apoi ne-a servit escalopul nature, întrucât făcea o cură de morcovi… Karli m-a întrebat, pe şoptite, dacă Praga e şi acum la fel de frumoasă ca pe vremea tinereţii lui, când era student şi juca tenis sau baschet pentru clubul universităţii. Nu-i aşa că încă se mai dansează la „Inimioara” şi la „Balul negru”? Dar la cafeneaua „Julis”?

Ştii, dancingul „Vltava” de la primul etaj?... Şi nu-i aşa că mai există încă regatele primăriei? A fost încântat să audă că sunt ospătăriţă la restaurantul Hotelului Palace, se mănâncă şi astăzi la fel de bine la etajul întâi?... Aşa că locuiam cu Karli la Rodaun, în fiecare seară veneam să-l aştept la gardul fabricii, la cinci şi jumătate îl vedeam traversând grăbit, în halatul său alb, curtea acelei fabrici de lemn vieneze, tata era mort, cu atât mai bine, eram mulţumită că nu-l vedea pe Karli care ar fi putut să preia fabrica familiei, dar preferase să-şi facă de cap la Praga cu fetele frumoase, cu prietenii, în loc să se ocupe de afacerile tatii... Karli ştia desigur dinainte cum au să sfârşească toate, tata s-a trezit fără nimic, nu-i trecuse prin cap că, într-o zi, nemţii ar putea să piardă războiul, Karli m-a luat cu maşina la Salzburg şi mi-a arătat o vilă superbă, tata avea din ce să o întreţină, dar de ce o fi cumpărat-o oare, în acel an 1934, când avea o vilă mai frumoasă la Hodonin?...

Tata n-a crezut niciodată că lucrurile aveau să sfârşească aşa cum au sfârşit, nu doar pentru el, ci pentru întreaga familie, fără să-i uităm pe Lizaj şi Wulli... în fiecare zi, Karli mă ducea să vizitez un alt loc, o dată hotelul „Sacher”, apoi „Tallern”, să mâncăm pui, şi cafeneaua „Demel”, unde chelneriţele ţi se adresează la persoana a treia... Was woltihr? Din curiozitate, am mers cu Karli şi la cafeneaua „Hawelka”, apoi la Grinzing, am făcut de asemenea un drum la Klosterneuburg şi ne-am plimbat, din nou, de-a lungul lui Kärtnerstrasse şi al Graben-ului, m-am arătat şi de data această uimită de Viena, de magazinele ei, de nemţii austrieci atât de frumoşi, dacă aş fi putut să-mi iau viaţa de la capăt după război, n-aş fi vrut să trăiesc altundeva decât la Viena, aici eram acasă, oamenii îmi păreau asemănători cu cei pe care îi cunoscusem înainte de 1945, pentru că mama era austriacă, fiica unui pădurar-şef... Cu cât mă entuziasmam mai mult cu privire la Viena, cu atât cumnata mea încerca să mă tempereze, sigur, sigur, numai că la Viena trebuie să

munceşti şi iar să munceşti, ca şi ea, care munceşte în fiecare zi până la şase, la fabrica ei de pantofi… Şi Karli mi-a spus… Sunt străin aici, Viena nu mă acceptă, viaţa mea la Viena înseamnă să merg la serviciu şi să mă întorc de la serviciu, să mă uit la televizor şi să mă culc devreme pentru a pleca din nou la serviciu dimineaţa, să mă spetesc muncind, zi de zi până la ora cinci şi jumătate… Sunt străin aici, numai în concediu pot să plec unde vreau, în concediu pot să fac baie în nu mai contează care dintre mări, de Crăciun pot merge o săptămână la schi unde îmi pofteşte inima… Dar aici, în oraşul ăsta, eu rămân un străin, un neamţ din Sudeţi, deşi anii cei mai frumoşi ai vieţii mele i-am petrecut la Praga, cu prietenii cehi şi cu fetele. La Praga am fost la mine acasă, până în ziua venirii

lui Hitler, mama a mers şi ea să-l vadă când a venit la Viena, îmi amintesc că, la întoarcere, plângea de bucurie că l-a văzut pe Hitler, plângeau de bucurie şi Lizaj şi tanti Pisinka, care a murit anul trecut, dar eu am înţeles dintr-odată că s-a sfârşit cu cehoiacele şi cu toţi prietenii mei praghezi… fiindcă noi trăiam în Sudeţi, eram nemţi, şi eu urma să plec pe front… îmi spunea cu voce joasă Karli, ştergându-şi cu batista bărbia în care o schijă săpase un şanţ…

Doar revenind la Praga am înţeles ceva mai bine că fusesem la Viena, la Vindobona romană. În gara Franz Josef, plângeam la fereastra unui tren, Karli îmi cumpărase un taior nou, un geamantan de lenjerie şi cadouri, stătea pe peron cu faţa ridicată spre mine, îmi zâmbea, nu-l vedeam decât pe trei sferturi, ca pe un rege dintr-un spectacol de marionete, cumnata mea purta un taior, ca de obicei, mă ţinea de mână, îmi zâmbea, era exact femeia de care Karli are nevoie, nici urmă de sentiment, nimic nu o poate atinge, e conştientă de asta, ştie că el nu poate să renunţe la ea, că s-ar duce de râpă… Un fluierat, şi trenul se pune în mişcare, Karli plânge, se şterge la ochi, îşi trece uşor batista peste bărbie, cumnata mea zâmbeşte, e

evident mulţumită că mă întorc, în fine, la Praga, va putea să se odihnească după această vizită de treisprezece zile, îl văd încă pe Karli aplecându-se, scuturându-şi de praf pantalonii, ştergându-şi apoi, cu atâta degajare, pantofii strălucitori…

La Praga, soţul meu mă aşteaptă la gară, în jurul gurii i-au apărut o mulţime de riduri, nu m-a mai îmbrăţişat niciodată aşa, am un moment de recul, o fi făcut vreo prostie, are un aer vinovat, îmi apucă valizele şi, ca şi cum n-ar exista taxiuri, ne urcăm în tramvai, mă uit în urmă şi văd că Praga e plină de hârtii peste tot, că jumătate din stradă e blocată de mizeriile adunate, că periferia a invadat centrul oraşului cu o mulţime de rulote, garduri de scândură, grinzi, traverse de cale ferată, mă mir că nu am remarcat asta până acum, centrul Pragăi seamănă cu Viena, însă nu cu centrul, ci cu periferia… Cât despre soţul meu, el se confundă cu ceea ce văd pe străzi, ca şi când aş descoperi că el însuşi e la fel pe dinăuntru, că gândurile lui, hainele lui seamănă cu bâlciul străzilor pragheze… Intrând pe străduţa noastră, încep să mă clatin, n-am mai văzut niciodată aceste căsuţe gata-gata să cadă, jgheaburile smulse, pereţii leproşi, drumul plin de gunoaie… Simt apoi umezeala intrării, frigul curţii unde doamna Beranovă a deschis robinetul şi aruncă găleată după găleată pe cimentul de sub fereastră… apoi îndepărtează apa cu o mătură din paie de orez… Nu vă obosiţi să-mi spuneţi pe unde aţi umblat! Ştiţi foarte bine că mi-am petrecut douăzeci de ani din viaţă la Hamburg! Urc treptele şi, deodată, ce văd! Dincolo de spalier şi împletitura de viţă-de-vie care

coboară de pe acoperiş, strălucesc nişte ferestre albe… şi o uşă albă… îi zâmbesc soţului meu… când intru în casă, scaunele şi masa vopsite în alb luminează în clar-obscurul încăperii, pereţii sunt daţi cu var şi tot ce se află în faţa oglinzii se reflectă dublu, ceea ce face ca apartamentul nostru să pară plin de scaune şi de măsuţe… pe masă străluceşte încă pachetul legat cu o panglică

roşie, primul exemplar, aşa cum l-am adus de la editură… Soţului meu îi arde de joacă, îl sărut… Ei bine? Iar el îmi răspunde… Perle în adâncuri a apărut ieri şi s-a epuizat într-o singură zi…

În româneşte de DACIANA BANCIU

Eseist, dramaturg, romancier, jurnalist, Esterházy Peter – născut în 1950, ca descendent al unei vechi familii nobiliare maghiare debutează în 1976 cu volumul de nuvele Frânesiko es Pinta (Frânesiko şi Pinta), ajuns astăzi la a patra ediţie. Opera impresionantă a acestui scriitor încă tânăr e tradusă în principalele limbi de circulaţie, ca şi în majoritatea limbilor central-europene – enumerăm aici doar cele mai importante titluri: Furarosok (Căruţaşii), 1983, Kis Magyar Pornografia (Mica Pornografie Ungară), 1984, A sziv segedigei bevezetes a szepirodalomba (Verbele auxiliare ale inimii – introducere în beletristică), 1985, Hahn-Hahn grofnopillantâsa (Privirea contesei Hahn-Hahn), 1991.

Bohumil Hrabal, Dumnezeu, Îngerii Toto şi Vasile, trimişi s-o vegheze pe Ana, soţia scriitorului (cea care poartă o corespondenţă imaginară cu Hrabal), scriitorul (care vrea să dedice o carte confratelui său ceh), Esterházy Peter însuşi, iată personajele care-şi dispută substanţa biografică a romanului Hrabal konyve (Cartea lui Hrabal), apărut în 1990. Dacă biografismul a invadat literatura, la fel de adevărat e şi faptul că livrescul invadează biografiile. Mişcare dublă, regăsibilă şi în romanul lui Esterházy Peter, însă nu doar ca aducere la zi a tehnicilor scriiturii, contact sterp cu subtilităţile textualiste, ci mai ales ca suport al unei povestiri savuroase, curgătoare ca o arie sau sincopată ca un jazz, cu prelungi improvizaţii angelologice, istoriologice sau morale, cu solouri mistice şi epistolare. (Cătălin Lazurca)

Esterházy Peter Cartea lui Hrabal

*

Mărturisire de credinţă1

Să scrii despre un lucru oarecare – ce vrea să spună asta? Nimic. Nimic, doar nerozii, unitatea fondului şi a

formei, dovada existenţei lui Dumnezeu, evoluţia socială, luarea în stăpânire a naturii, cotizaţia sindicală. Scriitorul trebuia să scrie despre Hrabal. Bohumil Hrabal, un ceh. Şaptezeci şi cinci de ani. Un nume! Locotenentul, aici pe pământ, al lui Hašek. Numerele mai mari decât cincizeci şi divizibile cu cinci, cum este cazul lui şaptezeci şi cinci, au un efect special asupra oamenilor de litere, îi vezi excitându-se în cel mai înalt grad, inflamându-se literalmente şi apucându-se să fabrice furtunoase texte de circumstanţă destinate să le calmeze remuşcările – pe deplin întemeiate – sau îndemnându-şi în mod insidios colegii să facă toate lucrurile astea.

O ispită de nivel scăzut nu e o ispită. Adevărata ispită e de prim rang şi pe măsură. E provocare, demonstraţie de forţă, se exercită împotriva respectului de sine şi a înclinaţiilor (în general reprimate) spre ascetism; e o scorneală pe cinste. Mai scurt, scriitorul îl considera pe Bohumil Hrabal un gigant. Se glumeşte adesea zicându-se că a fi maghiar – sau unul dintre acei europeni est-centrali sau central-estici – e o neşansă. Iar acest Hrabal, chiar el, ne spune (potrivit interpretării scriitorului nostru) că nu-i nimic, că asta nu-i o neşansă, ci o tragedie; să fii născut aici e o tragedie – sau încă mai puţin: o comedie. Cu alte cuvinte, o dramă. Recunosc că aceeaşi dramă o întâlnim oriunde altun-deva, dar aici condiţiile de a o înţelege sunt încă mai bine satisfăcute, circumstanţele sunt mai galante, iar noi le facem permanent cunoscute. Iată de ce Dunărea e aproape de cer. Pentru moment, fac ab-stracţie de raporturile dintre observator şi obiectul observat… Şi fac abstracţie şi de acel latent orgoliu al central-europenilor… Aproape de cer, doar atât!? […]

Putem spune că scriitorul cunoştea bine mahalaua, limba şi legile ei, totuşi n-ar fi drept să-l considerăm un scriitor popular. Nu. Literatura

— Peter Esterházy, Le livre de Hrabal, Gallimard, Paris, 1994 (traducere din maghiară de Agnes Kahane, cu colaborarea Clarei Hermann, fragmente). 1. Subtitlurile aparţin traducătorului.

maghiară nu s-a ocupat prea mult de moştenirea populară, fapt pe care-l regret nespus. Într-un anume sens, scriitorul avea impresia că-l înţelege bine pe Hrabal şi, fără ca măcar să fie mândru de asta, constată că ei doi nu sunt foarte diferiţi. Mai precis: cu totul. Erau la fel de diferiţi pe cât sunt de diferite două ouă. Dar, pe bună dreptate, era vorba şi de următorul lucru: scriitorul îşi dădea seama şi de propria alteritate. Mai precis: alteritatea pe care o resimţea în acel moment. Deja am putea numi asta ambiţie. Îşi verifică această alteritate susci-tată de colegul său ceh, căută în toate ceea ce-i era cunoscut, adică ceea ce-l interesa spre folosul propriei producţii literare. Acest scriitor era dintre aceia care, între viaţă şi literatură, aleg fără ezitare literatura, deoarece consideră, şi sunt chiar convinşi, că aceasta din urmă este viaţa lor. Chestiunile vieţii nu sunt aceleaşi cu ale literaturii. Dar ceea ce e adevărat în viaţă e adevărat şi în literatură. […]

Blues central-european

Se poate spune că, fără să se ţină seama de originea, religia, opiniile şi rasa cetăţenilor ei, ţara aceasta a fost deseori zvântată în bătaie. Pusă la punct. (De către cine? Puţin importă, e o ţară mică, de lepădături.) Pusă la punct, ca un copil. Au primit o lecţie s-o ţină minte. De aici li se trage obiceiul de a vorbi despre asta – ca nişte copii: „În noaptea următoare au fost duşi la comisariat, au venit şi poliţiştii din Budapesta, iar ei au căpătat o lecţie s-o ţină minte, unora dintre ei le-au smuls ficaţii, de-atunci se bâlbâie soţul meu, iar cumnatul Feri a ajuns neputincios… Da, o lecţie s-o ţină minte”.

Să-i luăm de pildă pe părinţii şi bunicii Anei şi pe cei ai soţului ei; dacă facem socoteala celor care au fost puşi la punct în mod oficial, să zicem din 1919 – avem astfel o cifră mai „istorică” decât dacă pornim din 1945 –, şi dacă înglobăm în conceptul punerii la punct deosebit de seriosul avertisment primit de mama scriitorului în 1957 din partea

poliţiştilor (simulare de lovituri, înjurături rezervate târfelor – natură moartă cu doi domni înverşunaţi şi ajunşi la capătul răbdării, într-o cămăruţă jalnică şi cenuşie), obţinem şase exemplare de unguri puşi la punct din doisprezece posibili (doi părinţi, câte doi părinţi la un părinte, de două ori), adică cincizeci la sută. În concluzie, unii au fost puşi la punct, alţii nu. Toată lumea a trecut prin asta, toate familiile, nu există o singură stradă, o singură casă în Ungaria care să nu fi fost atinsă. (Iar această ipoteză e întărită de regula generală că bă-tăuşii au încasat-o şi ei, la rândul lor… Sunt şi dintre cei care au replicat, însă asta e altceva. De exemplu, mama scriitorului, pentru că i-a fost cu adevărat frică în momentul în care i s-a făcut frică, i-a expediat, din pur reflex, un pumn în figură poliţistului cel mai apropiat, iar acesta din urmă s-a apucat s-o înjure. „Niciodată, dragule, n-am fost atât de fericită să fâu tratată ca o târfă… să fâu o târfă în viaţă.”) Dacă într-o singură familie s-a produs o asemenea cantitate

de orori şi infamii („Unchiul tău a fost executat astăzi.”), câte trebuie să se fi produs în total? Şi cine le ţine socoteala? Eu, spune scriitorul cu o emoţie bine stăpânită, argumentând că lui îi revine sarcina de a-şi aminti de toţi şi de toate, să-şi amintească de mama lui, de tatăl lui, fie că vrea, fie că nu, de fraţii şi surorile sale, de vecini, de poliţistul binevoitor, de tot… Ana strâmbă din nas: nu e cumva prea mult, dragul meu?

Strălucirile violete ale schimbătorului de viteze începeau să pălească. Cei doi tineri îşi aruncară priviri drăgăstoase. Pielea îngerilor are delicateţea baloanelor de săpun. Din grădină ajungea până la ei fluieratul Anei, care încerca o arie: o bucată din Ray C. Sartorius, puţin cunoscută, dar care, la începutul anilor douăzeci, nu exagerez, făcuse furori în New Orleans. […]

Începu să râdă cu un aer jenat. La început, Ana îi cânta bluesuri, dar mai târziu a renunţat. Preferatul Georginei era Carisson, micul Carisson, părintele bluesului

din Stockholm; toată lumea, dar absolut toată lumea credea că la Stockholm nu-i cu putinţă să cânţi blues, dar era fals – T-Bone Walker nu ajunsese încă solist la The Hite Band, nu se bâţâia încă îmbrăcat într-un compleu aurit cu paiete, aveau să treacă mai bine de două decenii înainte ca Elvis Presley să cânte – şi să popularizeze – acea genială miniatură a micului Carisson, Breezy Crazy Nose Blood Blues:

De te pufneşte sângele pe nas, Nu căuta unde, nu căuta când, De te pufneşte sângele pe nas, Inima-ţi ştie că va muri curând.

Textul era al nu ştiu cărui norvegian.

Acum, că rana din suflet nu-ţi mai plânge Curând, în lira-mi o coardă se va (pauză!) frânge.

Coarda lui Carisson se va frânge şi ea; când, în 1945, află adevărul despre lagărele de concentrare, îi scrie o scrisoare marelui rabin al Berlinului (pe a cărui fiică o cunoştea, căci o întâlnise la un concert, în Copenhaga), anunţându-l că ar dori să se convertească la iudaism. În răspunsul său, marele rabin îl va refuza politicos: „E suedez cel care-şi spune suedez, dar, dragul meu fâu, e evreu cel desemnat să fie evreu (şi a cărui mamă e evreică): evreu natus, şi nu evreu doctus. Crede-mă, nu-ţi scriu toate acestea din orgoliu. Nici pentru mine nu e prea uşor. Nu-i uşor nici pentru un evreu, şi nici pentru un pretendent la iudaitate. De la Iudith, pe care o cunoşti bine, nu am nicio veste. Ultima dată a fost văzută la Leipzig, printre oameni de treabă; dacă ar fi fost aici, nu mă îndoiesc că ţi-ar fi trimis salutările ei. În lipsă de altceva, planul Copenhagăi, agăţat deasupra patului ei, îi va trezi amintirile”.

410 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

Carisson nu a mai cântat niciodată. A existat, în vremea Beatles-ilor, un reportaj radio care a scandalizat întreaga lume: un jurnalist l-a întrebat pe Carisson dacă tăcerea lui poate fi considerată un fel de parafrază a lui Adorno. Carisson era deja foarte bolnav, cancer al pielii

sau mai ştiu eu ce, slăbise, era mărunţel, fârav ca un jockeu şi bea mult; care Adorno şi care parafrază, habar n-avea.

— Nu mai cântaţi deoarece, după Auschwitz, dacă înţeleg bine, nu se mai poate cânta blues?

Carisson tuşeşte, îşi drege vocea, toate se aud perfect pe înregistrare.

— Astea-s tâmpenii. Sunt doar răguşit. […]

Epistolar hrabalesc

Ţi-aş da mâna, te-aş strânge uşor de cot; nu te-ai înfiora, totuşi, după un anumit timp ai face şi dumneata la fel. Am pălăvrăgi până ni s-ar usca gâtlejul. Ţi-aş arăta Ungaria. Sau lumea întreagă? Sau o cameră? în orice caz, în doi, doar dumneata şi cu mine, am ajunge să întemeiem Confederaţia dunăreană! Oamenii ne-ar privi cu ochi mari! La dumneata acasă lucrul acesta n-ar fi bine văzut? Soţul meu nici măcar nu şi-ar da seama… s-ar bucura doar că vede rezolvată problema micilor naţiuni. Am fi prezenţi, chiar aşa, prezenţi la Praga şi prezenţi la Budapesta, zburătăcindu-ne de colo-colo, ţi-ar fi întotdeauna rău în avion, ai avea mâinile jilave, ai spune o grămadă de prostii, n-ai fi un companion agreabil, ai fi îngrozit, ţi-ai lăsa capul pe umărul meu, în definitiv e umărul unei tinere femei! Iar eu te-aş ţine de mâna acoperită de pete întunecate, ţi-aş contempla ridurile feţei, aş vedea defilând unul câte unul personajele din romanele dumitale! Acei memorabili cehi pântecoşi… Un romancier e în acelaşi timp un povestitor! Şi, ca atare, un favorit al Fortunei. […]

E adevărat că hrabal înseamnă „a răzui”, „a chiureta”? (Nici nu vreau să-mi duc ideea până la capăt.) (Mă hrabalez după tine, puişor… Mă dehrabalează. Voi fi o primă fată hrabalizată. E hrabalesc. Un zid hrabalat. Hârtie de hrabalaj.) […]

Dragă Bohumil. Tăcere. Stau întinsă în pat pe întuneric. Visez la dumneata. My melancholy baby. Eşti pentru mine un credit de încasat. Hold it. Hold it. Once more. Try it again. Dac-aş avea cu douăzeci de ani mai puţin sau cu douăzeci de ani mai mult, aş renunţa la tot, m-

aş instala provizoriu la Praga, pe o ulice, poate că aş închiria într-un nâmesti un mic apartament cu ferestrele spre most, iar dumneata, în fiece zi, fără să te plângi, ai trece pe la mine după-amiaza între orele trei şi şase, mi-ai citi ce-ai scris în ziua aceea, apoi te-ai întoarce acasă. Şi apoi, la naiba! De ce să fâu numai eu cea care aşteaptă? Din când în când ar fi rândul dumitale, te-ai plimba fără rost prin casă, ţi-ai ghiftui pisicile cu de-a sila tot aşteptându-mă.

— Nu c-aş vrea să-mi urc preţul, dar sunt zile în care ochii mei se prefac în ochi de pisică.

CARTEA LUI HRABAL 411

Să nu te aştepţi, doar pentru atâta lucru, la scutiri de taxe din partea mea. Am cumpăra totuşi un butoi de bere, de bino învechit, pe care l-am da de duşcă. Trebuie să remarci că am exact vârsta pe care trebuie să o am; cred, fără să exagerez, că am avut-o întotdeauna. […]

Stau întinsă în pat. Acum oceanul e negru, scânteietor, negru ca abanosul. Unde eşti? Nu eşti nicăieri, vorbeşti doar aiurea – sau nici măcar. Ce vrei de la mine? Vrei ceva de la mine? Rămâi la Praga, încuie-te în cameră, scrie la maşina ta de scris Perkeo, trosneşte, ferească Dumnezeu să te mişti de acolo! Ceea ce faci e deosebit de important, toată această operă artistică, vasta mistificare, bucuria de a trăi în Europa Centrală! Să ştii că mă doare undeva de tot, de Europa dumitale Centrală, asta nici măcar nu există! Există doar în imaginaţia dumitale, acolo trebuie să şi rămână, iar dumneata în casa de prefabricate, cu fundul pe scaun, şi încetează să-mi tot intri şi să-mi ieşi pe fereastră. Unde eşti, aşadar? De ce m-ai tot amânat până a fost prea târziu? Nu văd decât întunericul, negrul ocean al Budapestei. […]

Peisaj mistic

Când era nemulţumit îi plăcea să observe cum se construieşte turnul catedralei din Ulm, revenea aici deseori, supraveghind, deşi poate un pic cam neglijent, muncitorii, calitatea materialelor, fânisajul, dantelăria de piatră. Dantelărie de piatră pe care nimeni, de oriunde ar

fi privit, nu putea s-o vadă niciodată, cu excepţia lui şi a zidarilor.

Lucrul ăsta îl ştiau până şi zidarii.

Aşa s-a născut probabil legenda potrivit căreia vârful turnului catedralei din Ulm ar fi locul în care omul se află cel mai aproape de Dumnezeu. (Eu, în orice caz, l-am suit cu greu şi am numărat 761 de trepte din cele 768 menţionate în reclame, după care, cu genunchii frânţi, am rămas multă vreme aşezat pe malul Dunării, încercând să-mi imaginez o moleculă de apă, o fărâmă de apă în clipa în care ajunge la Budapesta, apoi mai departe…) Se mai vorbeşte şi de întâmplarea ambiţiosului Jakob Stieger, Jakob Căţărătorul, un tânăr zidar care îşi dorea neapărat să fie prezent atunci când s-ar fi pus ultima piatră la construcţia turnului – aproape de Dumnezeu! – şi pe care întregul oraş l-a văzut prăvălindu-se din înalt. Cu viteza unui aerolit. Chiar făcând abstracţie de rezistenţa aerului, asta a durat mai bine de cinci secunde! Un oraş care timp de cinci secunde se gândeşte la viaţă şi la moarte… Lui Dumnezeu îi plăcea Ulmul.

Dar nu-i plăcea, n-avea cum să-i placă privirea tânărului Jakob în clipa în care mâna acestuia, desfăcută de-un cârcel, scăpase dantela de piatră, şi anume la începutul căderii. Nu era o privire încărcată de groază, nici de îndârjire, privirea aceea exprima dezamăgirea, vidul, era deci încărcată de ură: nu-i mai aparţinea. Nuuu! Cinci secunde de nu. Ceva pentru ceva. Amor sui usque ad contemptum Dei (iubire

de sine până la dispreţul de Dumnezeu) a spus Sfântul Augustin, care se gândea la toate. Dar s-a gândit el oare, se gândea Domnul la ce s-ar întâmpla dacă în locul lui sui l-am pune tot pe Dei? Cuvinte. […] Priveşte în jos, spre Ulm, ca să-i vadă pe lucrătorii din turn. Îl vede pe Jakob Căţărătorul urcând, mă vede şi pe mine odihnindu-mă, gâfâind, cu părul vâlvoi, cu o sudoare rece scurgându-mi-se pe spate şi pe frunte; vede la ce mă gândesc, vede

tot ceea ce am uitat pe ziua de azi şi nu vreau să-mi aduc aminte, totul ca un întreg, întinderea de spaţii, scurgerea timpului, o ramură de măceş, Pădurea Neagră şi Marea Neagră, pe Jan Hus şi o ireparabilă greşeală de tipar dintr-un roman mediocru, bătălia de la Termopile, flăcările lui Jan Palach şi naşterea unui băieţel botezat Marcel şi o micoză pe gamba aceluiaşi băieţel, vede intrarea tancurilor ruseşti în Praga, în Budapesta, Moscova, San Diego, vede un comis-voiajor al fârmei Harry Klofanda, un ovul în dezvoltare, un cadavru acoperit de muşte în cimitirul municipal din München, o frază complicată despre temerara solitudine umană, un maxilar care refuză să se deschidă, un „hamac marcând zero kilometri la bord”, un fotoliu în grădină, un şezlong uitat afară, vede cum mă bronzez la soare, vede pila atomică a lui Fermi şi pe trio Ganelin, îl vede pe Ganelin la pian, Tarasov la baterie cu piciorul stâng stâlcit, pe micuţul Cekasin cântând la saxofonul lui cu două muştiucuri şi la clarinetul de fontă (!), îl vede pe Thomas Mann, după cină, ascultând muzică de cameră franceză şi citind „Die Neue Weltbühne”, unde Heinrich face, plin de umor, cronica discursului lui Hitler, vede faimoasa mişcare lentă a ultimei sonate, opus 11, de Beethoven, cu bruştele sale măsuri alerte, adevărată prefigurare a stilului boogie-woogie („Beethoven auzea dinainte!”, cum spunea Sha), îl vede pe John Coltrane cu degetele lui nemăsurat de lungi, Blue Hours, berea din Einbeck, băutura preferată a lui Luther, tunurile de apă din strada Kaprovka, îl vede pe scriitor, mă vede pe mine, discursurile lui János Kádár, autosatisfacerea lui Rudolf al II-lea, trei săptămâni înainte să moară („masturbarea, care poate nu duce la nimic, dar creează totuşi spaţiul-timp uniform, geneza oricărei opere de artă; nu e un ritm, e o palpitaţie!”), toate pietricelele ce se pot găsi pe Pământ, mai cu seamă cea din Rhodos, vede toţi copacii, mai ales pe cel albastru de colo, toate câmpiile, mai ales pe cea maghiară, toate torturile aniversare, mai ales pe cele stropite cu lichior, toţi pistruii Creaţiei, mai ales pe cei al marocanei cu părul împurpurat, vede toate frazele care-au

fost vreodată scrise, pronunţate şi ucise, mai ales pe aceasta: „Unchiul tău a fost executat azi.”, vede pitorescul oraş Hodmezovâsârhely şi pitoreasca Mondsee, toate spanioloaicele, şi le contemplă îndelung pe cele care chiar în acel „moment” îi erau de ajuns, vede vestoanele, pantofii uşori şi apetitivele italiene, are o slăbiciune pentru italieni (mic detaliu caracteristic: pentru el, Platini era italian), îl vede pe Glenn Gould fredonând în timpul înregistrării unui disc, îl vede pe Satan izbutind câte ceva, vede încă o dată privirea lui Jakob şi pe mine pe cea de-a 526-a treaptă, vede un crap

CARTEA LUI HRABAL 413

sub Neu-Ulm, apoi acelaşi crap în bătrânul Regensburg, apoi acelaşi crap, pane, pe o farfurie austriacă pentru cartofi sote, nu prea crocanţi, mai degrabă carbonizaţi, o vede pe mama Anei pe când era fată, o vede pe mama lui Bohumil Hrabal pe când era tânără femeie, îl vede pe tatăl scriitorului la optsprezece ani, în costum folcloric maghiar, vede o mierlă fluierând, îl vede pe scriitor, o vede pe Ana şi fraza pe care, în afară de el, n-o vede nimeni, cea în care scriitorul şi Ana sunt cuvinte, şi se vede pe sine. Turnul se construia mai departe. […]

În româneşte de CĂTĂLIN LAZURCA

Kazimierz Brandys se naşte în 1916 la Łódź. Face studii de drept la Varşovia, iar primul roman, Drewniany kon (Calul de lemn), îi apare în 1945. În 1948 primeşte Premiul literar al Varşoviei pentru volumul Miasto niepokonane (Oraşul invincibil). Scrie o impresionantă tetralogie, Miedzy Wojnami (între războaie), 1948 – 1951. Intră în Partidul Comunist în 1946 şi-l părăseşte abia peste douăzeci de ani. În 1972, publicarea volumului Variaţiuni poştale provoacă scandal, iar presa oficială îl atacă virulent. Emigrat în Statele Unite, continuă să scrie, publicând două opere non-fictionale: A Warsaw Diary (Jurnal varşovian), 1979 – 1981, şi Paris/New York, 1982 – 1984.

Terminat în 1976, romanul W Polsce, czyli nigdze (în

Polonia, adică nicăieri) nu a putut fi publicat în ţară multă vreme. Construit sub forma unui interviu sociologic în care capitolele devin benzi înregistrate, romanul impune două personaje: scriitorul, intelectual polonez dizident, lucid, şi Polonia, ţara incapabilă să întrezărească – în propria istorie – Istoria, trăind mereu acelaşi perfect simulacru ce ascunde dramele indivizilor în spatele măreţului şi tragicului destin al naţiunii. Răspunzând chestionarului, scriitorul disecă două realităţi aflate în conflict: Polonia şi propriul sine. Căci, vorbind despre „irealitatea poloneză", analizând această permanentă ispită a polonezilor de a-şi făuri o imagine fantezistă despre ei înşişi, autorul realizează că nu poate trăi acest decalaj dintre ficţiune şi realitate decât prin sfâşiere lăuntrică şi dizidenţă. (Cătălin Lazurca)

Kazimierz Brandys în Polonia, adică nicăieri..."

Banda nr. 1

Am vorbit despre profesiunea tatălui meu. Faptul că era pedagog nu explică mare lucru: ar trebui să încerc să-i definesc în linii mari mentalitatea, ca şi influenţa pe care a exercitat-o asupra mea. Figura tatălui are adesea însemnătatea unui prototip, tatăl este prima persoană sau cel puţin primul bărbat cu care avem de a face, cu care ne comparăm, primul om pe care îl judecăm. El e, în viaţa noastră, o siluetă misterioasă, înzestrată cu o a patra dimensiune: trecutul. Copilul nu cunoaşte categoria devenirii, îşi trăieşte viaţa cu o curiozitate impacientă, într-un soi de irealitate, între „azi" şi „mâine". Ceea ce s-a întâmplat înainte de a ne naşte, faptele care ne vor întemeia pentru multă vreme legendele şi simbolurile, toate acestea sunt legate de figura tatălui. Formula „când eram de vârsta ta", pe care o auzim pe parcursul întregii noastre copilării, constituie prima luare de contact cu Istoria. Primul nostru Tacit, primul nostru Plutarh este bărbatul care ne-a îndreptat privirile spre trecut.

Tata mi-a făcut cunoştinţă cu secolul al XIX-lea. Au existat revoluţii şi insurecţii, au existat dezvoltarea industrială, opresiunea şi emigraţia. Toate acestea le-am

aflat în casa lui, probabil de foarte devreme, iar din ele a rezultat un soi de iconografie a vieţii sale. Deşi era născut abia către sfârşitul secolului trecut, el era pentru mine un insurgent, un emigrat, un deportat în Siberia şi un pozitivist. O astfel de icoană a Istoriei întrupate e asemănătoare unui vis din care ne dezmeticim pe măsură ce creştem. Cu toate astea, mulţi oameni rămân o viaţă înnămoliţi în aceste visuri infantile. Mi-ar fi foarte greu să stabilesc cu precizie momentul în care am început să gândesc pe cont propriu. Poate că de-abia în timpul războiului. În timpul primelor luni de ocupaţie, tata purta o caschetă de feroviar. De ce, n-aş putea să spun. Dar atunci când l-am văzut pentru prima oară astfel, am fost cuprins de uimire şi groază. Cu siguranţă, această imagine m-a eliberat pentru totdeauna de visurile copilăriei. Din acel moment, tata a devenit pentru mine un personaj contemporan, cascheta de feroviar îl transformase într-un simplu trecător.

— Kazimierz Brandys, En Pologne, c'est-ă-dire nulle part... Editions du Seuil, Paris, 1978 (traducere din poloneză de Adam Lach, fragmente).

416 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

În general, cunoaştem mai întâi Istoria în forma sa naivă; abia mai târziu încep demonii ei să ne hărţuiască. Atunci când preşedintele Narutowicz1 a fost asasinat la Varşovia, eu aveam opt ani. Nu reuşeam să pricep motivele omului care-l ucisese, îmi aduc doar aminte cum, într-o zi înnegurată, tata s-a întors acasă, cu cizmele pline de noroi, şi a spus: „Ei sunt". Existau deci nişte „ei". Mi-am zis atunci că îmi era tăinuită adevărata Istorie – la fel se întâmpla cu anumite cărţi din mica noastră bibliotecă: nu aveam voie să le citesc, nu eram îndeajuns de mare. Îmi erau tăinuite păcatele lumii, mizeria, politica, prostituţia şi misterele sexului. Era vorba de principiul însuşi al educaţiei. Şi, dacă mă gândesc bine, nici nu era chiar o prostie – oricum, nu mai mare decât educaţia Primului Om. Fără fructul interzis, nu există Eden, dar mărul cunoaşterii

se coace pentru a fi cules.

Toate astea sunt puţin neclare; mi-e greu să mă imaginez separat de micul grup al camarazilor de şcoală. Nu ne construim convingerile în singurătate, ci atrăgându-ne unii pe alţii spre Pomul Cunoaşterii. Cu doi ani înainte de bacalaureat, unii dintre noi aveau deja convingeri. Nu intenţionez să le rezum aici, ele erau vii chiar înainte ca noi să fi avut timpul să le făurim. Ne aşteptau, aşa cum nişte unităţi militare îşi aşteaptă recruţii. Unul s-a făcut socialist, altul naţionalist. Cât despre mine, s-a întâmplat să-mi revină moştenirea toleranţei democratice. Simţul măsurii şi spiritul de înţelegere m-au atras la sânul lor. N-aş putea spune mai multe despre asta: toate s-au întâmplat pur şi simplu, deşi într-un mod destul de neclar.

Care sunt factorii, care sunt împrejurările care au influenţat concepţia mea despre lume? Am două concepţii asupra lumii. Cea dintâi, în momentele de depresie, cealaltă, când intru într-o fază de virilitate. În afară de asta, mi se întâmplă să am păreri despre oameni şi fapte – nu cred, totuşi, că acestea ar alcătui concepţia mea despre lume. Aş putea să reflectez cel mult asupra relaţiilor mele cu lumea, dar asta e o chestiune puţin diferită, aş spune chiar: mai apropiată de concepţia pe care lumea o are despre mine decât invers.

La drept vorbind, unele puncte ale chestionarului nu corespund propriei mele experienţe. De pildă, în ceea ce priveşte studiile universitare, pare să fie admis faptul că de-a lungul acestor ani spiritul meu s-a „îmbogăţit cu o sumă de cunoştinţe” în domeniul pe care l-am ales… Această presupoziţie e falsă, în măsura în care spiritul meu s-a îmbogăţit atunci într-o modalitate mai concretă, cu o învăţătură cu totul aparte. Vreau să vorbesc despre traumatismul cranian căruia i-am fost victimă, cineva pocnindu-mă cu o bâtă în cap. E un episod important al istoriei relaţiilor mele cu lumea, care m-a făcut să resimt de o manieră cu adevărat frapantă concepţia pe care o avea ea, lumea, despre propria mea persoană. Acest lucru m-a incitat la reflecţie cu mult mai mult decât cursurile de

drept roman.

1. Om politic polonez (1865 – 1922), ministru de externe al Republicii poloneze. Ales şef al statului la 9 decembrie 1922, a fost asasinat la doar câteva zile după aceea.

ÎN POLONIA, ADICĂ NICĂIERI 417

Dădeam examenele în grupe de câte trei sau patru studenţi. Destul de bine pregătit, trecusem examenele de teorie a dreptului, de istorie a instituţiilor poloneze, ca şi pe cel de istorie a funcţionării tribunalelor. M-am decis să iau puţin aer şi am ieşit cu un camarad în curte. Nu-mi mai rămăsese decât un singur examen, chiar acela de drept roman. Ne plimbam pe dinaintea clădirii bibliotecii, când am auzit în spatele nostru zgomotul unor paşi repezi urmat de cel al unui ţipăt. M-am întors: un bărbat, căzut la pământ, încerca să-şi protejeze capul cu mâinile. În aceeaşi clipă, mai mulţi studenţi purtând caschetele „Ajutorului frăţesc” ne-au tăiat calea, unul dintre ei înarmat cu o bâtă şi încălţat cu cizme. Imediat după aceea, pe când încercam să-l ajut pe bărbatul ce zăcea înaintea mea, am fost năucit de o durere ascuţită în ceafă şi mi-am pierdut cunoştinţa pentru câteva secunde – asta în mod sigur, căci nu-mi aduc aminte să mă fi întors în clădire pe propriile picioare. Nu-mi amintesc nici întrebările de drept roman la care am răspuns, ştiu doar că după ultima dintre ele m-am prăbuşit. După ce m-a ridicat, profesorul mi-a spus: „Sunteţi admis, în ciuda surme-najului dumneavoastră”. A doua zi, m-am trezit pe un pat de spital, spitalul „Pruncul Iisus”. Aveam un traumatism cranian, provocat, după cum spuneau, de „lovirea cu un corp contondent”.

Acesta a fost primul meu contact cu teroarea fizică. Astfel de momente sunt suportate cu mare ruşine, trebuie că mă simţeam aproape ca o femeie violată. Neputinţă şi furie, cu o notă de sordid pe deasupra. Şi, în afară de asta, comicul chaplinesc al situaţiei: salvatorul căzut laolaltă cu victimele pe care dorise să le ajute. Toate astea clocoteau în mine: trebuia să mă descarc pe cineva. Iar tata a picat

de ţap ispăşitor. Liniştit în privinţa stării mele de sănătate, ca şi a succesului la examen, a crezut că poate trece peste incident cu ajutorul unui vechi dicton polonez: „O să-ţi treacă pân' te-nsori!". Am rămas siderat. Până la urmă mi-am recăpătat vocea, ştiind că fiecare cuvânt al meu îl rănea. Am descoperit în el o trăsătură stranie, care mă irita fără a o putea defini cu precizie: un soi de onestitate şovăielnică şi încă ceva pe deasupra… care scotea la iveală simulacrul şi ipocrizia.

Nu aveam nici cea mai vagă idee despre ce voia să însemne vechea şcoală a tăcerii. Bineînţeles, tata era un om drept, până într-atât că spiritul său nu putea cuprinde dimensiunile mişeliei umane. Dar îi cunoşteam şi o altă latură: era suficient de înţelept pentru a înţelege semnificaţia păţaniei mele de la universitate. Faptele erau hidos de limpezi, ajutasem să se ridice un om bătut la sânge şi, în schimb, căpătasem o lovitură de baston peste cap. Abjecţia acestui act îl zguduise fără doar şi poate. Totuşi, atunci când i-am spus că în facultăţile poloneze oamenii erau măcelăriţi pentru simpla vină de a fi evrei, am simţit că vorbele mele – punând sub acuzaţie pe aceiaşi indivizi ignobili – îi provocau tatii o revoltă de alt gen. În mod evident, dorea ca eu să spun pe nume lucrurilor pe care el le trecea sub tăcere. Convenise acest lucru din anumite raţiuni delicate, socio-familiale şi civice. Tata ar fi preferat să nu audă cuvinte ca „evreu", „sânge" sau „masacru". Fără îndoială, pentru că nu era antisemit şi nu putea suporta brutalitatea, considera că orice aluzie la antisemitism şi la violenţa fizică

e dovada unei vulgare lipse de tact. Şi totuşi, nu ignora faptele ce se petreceau în universităţi. Mi-am spus că a şti şi a cunoaşte adevărul nu sunt unul şi acelaşi lucru. Dar faptul că un om care nu se cunoaşte pe sine e incapabil să cunoască adevărul, asta nu înţelegeam încă. Discuţia noastră se desfăşura la masă. Observând subterfugiile tatii – părea preocupat să-şi înmoaie un

croissant în ceaşca de cafea –, am lansat câteva remarci despre felul în care polonezii adoptaseră tradiţia pogromurilor ruse. După care, l-am întrebat dacă, după asasinarea lui Narutowicz, îi făcuse tot atâta plăcere să-şi deguste croissantul. În acel moment, tata s-a ridicat brusc şi m-a pălmuit. […]

Banda nr. 2

Scena cu tatăl meu s-a desfăşurat exact aşa cum am descris-o, dar comentariul e cel de azi. În vremea aceea, eram încercat cel mult de suspiciuni. Ceva ne dezbinase: chiar în felul său şovăitor, tata era onest, iar eu eram incapabil să-mi exprim onest propria onestitate. Poate părea cam complicat, dar în fond e foarte simplu. Eram amândoi oameni oneşti, sau – ca să vorbesc precum tatăl meu – polonezi oneşti: doar că eu eram un polonez ce suferise un traumatism cranian.

Lovitura de bâtă m-a buimăcit mai întâi; dar, după ce mi-am recă-pătat cunoştinţa, am început să văd altfel lucrurile. Să-mi văd ţara, patria reală, în mişcare. Nu numai prin intermediul literaturii sau prin cel al istoriei. Polonia a pus mâna pe mine, m-a pătruns, m-a zvântat în bătaie. Din pământ, eu nu auzeam venind nici cântece, nici psalmi. Nu auzeam decât tumult şi vacarm. Era şocant, desigur. Dar cel puţin asta provoca o reacţie. Furia şi umilinţa căutau argumente. A doua zi, eram gata să dau peste gură oricui, la nimereală, din principiu, pentru a-mi apăra cauza. Am reacţionat deci normal: ca un om liber. Ca un francez ori ca un american. O luptă cu sine. În acea clipă, tata a început să şovăie, căci pentru el cu sine însemna ai săi între ei. Presupun că el putea concepe obedienţa doar faţă de propria ţară. Se simţea liber pentru că trăia într-o Polonie guvernată de polonezi.

Îmi vine în minte un aforism al lui Sienkiewicz, scris în albumul unui prieten în 1914, la puţin timp după naşterea mea şi cu doi ani înainte de moartea scriitorului: „Vai de naţiunile care preferă patriei libertatea…”. Şapte naţiuni au pornit docile să se masacreze între ele, în numele a şapte patrii. Cât despre Sienkiewicz, el se

gândea probabil la Polonia nobililor şi la dezmembrările succesive pe care le-am suferit. La drept vorbind, nenorocirile Poloniei nu se explică printr-o prea mare dragoste de libertate. Ele ţin mai degrabă de prea mare dragoste revărsată asupra unei fărâme a naţiunii. Cel puţin aşa înţeleg eu gândul romancierului. Nu-i însă deloc neadevărat că formula sună straniu pentru noi, cei care, hic et nunc, vedem cum dictaturile au ajuns experte în arta de a impune libertăţii „şantajul patriei" (şi vice-versa). Lucrul acesta, Sienkiewicz nu-l prevăzuse. Poate că, trecând peste toate, ar fi trebuit să-şi dea seama de caracterul nesăbuit al alternativei: ori patria, ori libertatea. E adevărat, însă pentru a între – ÎN POLONIA, ADICĂ NICĂIERI 419

vedea în acest „ori-ori" ameninţarea unui dublu şantaj, ar trebui, chiar şi în ziua de azi, ca mai mult decât un singur polonez să primească o lovitură de ciomag peste cap, pocnit – pe strada Krakowskie-Przedmiescie, care mai există încă –, şi asta din partea unui alt polonez, ca şi mine la vremea mea. Vreţi să vă vorbesc despre mine însumi. Sunt dispus să fac asta: acel traumatism cranian a trezit în mine o emisferă de conştiinţă adormită până în acel moment. Am ajuns capabil să gândesc normal, aşa cum ajungi să poţi respira normal după ce ţi se face un pneumotorax.

Evocând figura tatălui meu, am dorit să mă aplec asupra unui anumit tip de polonez. Un tip robust şi fecund, aş zice, cu descendenţi şi arbore genealogic. În jurnalul lui Tolstoi – îl citeam chiar înainte de a pleca – am găsit o mică notiţă închisă într-o singură frază: „Tipul rusului pur, prin lipsa de contacte cu viaţa". E remarca unui scriitor rus cu privire la unii ruşi ai timpului său. Această observaţie, în justeţea sa, nu se aplică nici tatălui meu, nici mie însumi, şi totuşi ea m-a frapat.

În acest gen de declaraţii, polonezii nu sunt prea prodigioşi. Aţi remarcat tonul calm al frazei: Tolstoi a subliniat în trecere o trăsătură ce i s-a părut un dat psihologic caracteristic anumitor ruşi. La noi, un asemenea

element specific, dacă nu rămâne cu totul neobservat, e pe dată ridicat la rang de polonitate eternă. Ca şi cum oamenii din Polonia nu ar avea psihologie individuală, ca şi cum ar exista doar o psihologie naţională. Vorbind despre tata, am avut în minte chiar un tip psihologic de polonez. După cum am spus, un polonez cu arbore genealogic şi o descendenţă numeroasă. Fără îndoială, asemănător „rusului inocent" al lui Tolstoi, rupt de realitate. Poate că Tolstoi vedea reflectându-se în acest personaj anumite tradiţii, anumite consecinţe decurgând din asta. Oricum ar fi, el l-a reprodus după natură. Aceste personaje intrând apoi în domeniul literaturii, oamenii le-au recunoscut acolo. La fel s-a întâmplat şi în Anglia, şi în Franţa.

O remarcă: în Polonia, literatura îşi împrumuta şi ea personajele din viaţa reală, însă în circumstanţe foarte precise. Nu se punea problema de a analiza psihologia în adevărata ei complexitate, umană sau inter-umană: cenzura interioară îşi făcea datoria. Eroul romanului polonez nu putea fi mânat pe drumuri ce riscau să-l conducă la decadenţă, nebunie sau crimă! Tot ceea ce se întâmplă în operele lui Balzac sau Dostoievski – în care un om îl deposedează uneori pe un altul de întreaga avere sau ucide din dragoste o femeie – nu era acceptabil în literatura noastră. În scrierile poloneze, eroul reprezintă naţiunea, iar intriga constă în povestea de iubire dintre el şi patria sa. Cu asemenea limitări, e imposibil să înfăţişezi adevărate pasiuni sau să creezi caractere umane complete. Imposibil, căci unele forţe care-i mişcă pe oameni trebuie să rămână disimulate. Trebuie făcut asta – pentru că tocmai ele sunt cele care-i mână spre situaţiile cele mai aparte, cele mai scabroase. E imposibil să fie aduse la lumină componentele sociale, biologice sau metafizice ale vieţii, atâta vreme cât toate acestea nu pot fi dezvoltate în viaţa eroului până la capăt, atâta vreme cât trebuie

să te opreşti înainte de ultimele consecinţe. Sunt interzise nebunia, trădarea, omorul, dezonoarea datorată

slăbiciunilor. Ce mai poate fi făcut în asemenea condiţii dacă vrei să nu te compromiţi, fie chiar şi numai literar? Să te arunci sub o locomotivă. Însă chiar şi aşa, polo-nezul suicidar va fi tras de pe şine de un alt polonez. Atunci, ce mai rămâne? O dispariţie misterioasă. Şi totuşi, în această ţară, ca şi în altele, se pedepseau omorul, corupţia, violul, egoismul, prostituţia. Era o ţară locuită de bărbaţi şi de femei, cu ticăloşiile lor, cu păcatele lor. Spirite romantice, visători, da, dar şi neguţători, artizani şi târfe. Într-un roman polonez, eroul se cuvine să fie un romantic, şi industriaşul un patriot. Iar vreme de două sute de ani, unicul personaj feminin al literaturii poloneze a fost umbra unei fetiţe moarte…

Rezultatul: societatea a încetat să se mai cunoască pe sine. Din când în când, doar din când în când, conştiinţa de sine a Poloniei s-a manifestat prin „auto-pamflete”. După cum ştiţi, face şi asta parte din cultura noastră, cultură care a învăţat de multă vreme să se parodieze. Am afirmat că Polonia suferă, fapt întristător, de un complex provincial, de orgoliu şi de un aristocratism cam pervers. E ca în cazul unor familii decăzute ce-şi râd de propria ruină şi de propriile extravaganţe, dar care nu pot trăi decât în cercul lor, neputând să-şi relateze anecdotele nicăieri în altă parte. Căci nimeni din afară n-ar putea să le guste. Cu trecerea anilor, cercul se închide: devine imposibilă departajarea între ceea ce provine din necesitate şi ceea ce se supune alegerii. În cele din urmă, vezi apărând câteva fantome, însă doar excentricii cărora acestea le vorbesc mai pot să le înţeleagă bolboroselile. Fiindcă ei sunt singurii care-şi pot da seama că, în aceste avertismente şi aluzii, în această mormăială incomprehensibilă profanilor, există un grăunte de adevăr. Un adevăr care nu e mai puţin adevărat doar pentru că rămâne de neînţeles străinilor – în general, nu cunoaştem decât adevărurile pe care le-am experimentat. Şi, o dată în plus, îndoiala iese la lumină: sunt oare aceste adevăruri locale sau universale?

Să revenim la chestiune. În remarcile mele de

adineaori asupra inhibiţiilor literaturii noastre, nu există în fond nimic nou. S-au spus şi s-au scris astfel de lucruri chiar cu şaizeci, o sută de ani înainte. Însă eu le-am formulat evocându-l pe tata. Toate aceste limitări erau înrădăcinate în el. Anume, acea modalitate de a trece sub tăcere partea hidoasă pe care o comportă adevărul. Acel refuz de a observa cu luciditate faptele şi oamenii – ca şi cum i-ar fi fost frică de realitate. Totul zăvorât sub carapacea naţiunii, ca într-un recipient care s-ar putea sparge sub acţiunea unui conţinut prea rece sau prea fierbinte. Dacă tata ar fi fost scriitor, ar fi putut cu siguranţă să scrie acest tip de literatură. Ar fi putut fi autorul tuturor marilor noastre romane. Insist: doar al acelora, aşa cum sunt ele, cu întreaga lor specificitate, şi a nici unui altuia. Se născuse aproape odată cu ele, iar din operele mai vechi n-a păstrat decât partea cea mai comodă, adică cea mai puţin critică la adresa naţiunii. Mă întreb dacă ştia măcar să urască ceva, afară de imaginea pe care şi-o făcuse despre ruşi şi prusaci. În ziua asasinării lui Narutowicz, atunci când, intrând în casă, a afirmat:

ÎN POLONIA, ADICĂ NICĂIERI 421

„Ei sunt.”, părea sincer bulversat. Şi totuşi, chiar şi atunci a trecut ceva sub tăcere, a dat înapoi în faţa a ceva. Fără îndoială, în faţa denumirii partidului: „Naţional”.

În timpul primelor luni ale ocupaţiei, am întâlnit pe stradă o cunoştinţă de dinainte de război, un antrenor de la clubul sportiv YMCA. După păţania de la universitate, m-am apucat să fac box. Pe antrenorul meu îl chema Rabezyn. Era un bărbat taciturn, stăpân pe sine. În timpul antrenamentelor, îşi rostea sfaturile pe un ton calm, îl vedeai rareori surâzând. Faptul care m-a determinat să particip la rezistenţă a fost tocmai întâlnirea noastră din 1940. Grupul reprezentat de Rabezyn avea un caracter militar – eu însumi, după înfrângerea din 1939, evadasem dintr-o coloană de prizonieri, scăpând astfel de lagărul de ofâţeri – şi, cum acest grup rămăsese un nucleu director al luptei armate, m-am considerat ca fiind supus ordinelor acestuia. Mi-am dat deci acordul. […]

Vorbind adineaori despre tatăl meu, l-am definit ca fiind tipul de polonez fecund. Rabezyn făcea şi el parte dintre descendenţii spirituali ai acestei varietăţi poloneze, trăsăturile sale de caracter şi reacţiile sale îmi aduceau adeseori aminte de tata. Mă uimea nespus să observ forţa şi tenacitatea cu care aceste trăsături traversau generaţiile şi epocile. Concepţia pe care o avea Rabezyn despre lume – nu vorbesc atât despre ideile sale, cât despre felul său de a trăi în lume – era cu desăvârşire limitată la scara naţională: excludea dimensiunile individului şi ale umanităţii. Când i-am vorbit într-o zi despre boala mamei mele – operată de cancer în timpul războiului –, i-am sesizat uimirea.

„Aşa e", a murmurat el după câteva clipe, „polonezii sunt cei ce suferă cel mai mult. Aşa e…". Am rămas uluit: operaţia mamei mele nu avea cu adevărat nicio legătură cu suferinţele naţiei, boala ei se declanşase chiar înainte de 1939. În acest ilogism, pe care nu aveam nici măcar dreptul să-l răstorn, am regăsit un aer familiar. Rabezyn era un om cumsecade, îi admiram soliditatea morală, energia şi curajul. Totuşi, mă lăsa uneori fără replică. Fiindcă acest om onest, care nu era nici pe departe prost, nu vedea în război, în persecuţii, în mizeria şi nefericirea oamenilor, decât tragedia naţională a Poloniei. Iar dacă începeam să-i vorbesc despre suferinţele evreilor, ale ruşilor sau olandezilor, nu mă contrazicea, însă rămânea mut. La fel, părând oarecum distrat, tăcea atunci când abordam în cursul conversaţiilor noastre vreun fapt referitor la patimile omeneşti. Ori se prefăcea că ignoră tot ceea ce era legat de ură sau vanitate, ori nu credea în existenţa lor. Pentru mine, asta mirosea a ipocrizie. Poate că, în cele din urmă, pentru el Dumnezeu şi Omul erau polonezi. Poate că-şi închipuia că tot ceea ce este divin sau uman prosperă în mod sănătos numai pe pământ polonez, şi că dincolo de acesta se întinde tărâmul viciat al consideraţiilor psihologice şi filosofice. […]

În româneşte de CĂTĂLIN LAZURCA

Dominik Tatarka (1913 – 1989), prozator, eseist şi

publicist, e unul dintre cei mai însemnaţi reprezentanţi ai literaturii slovace din secolul XX. A studiat la Praga şi la Paris. A lucrat o vreme ca profesor, iar în 1944 s-a angajat activ în Insurecţia naţională slovacă, devenind membru al partidului comunist. După război a fost ziarist, traversând, până în 1956, o perioadă dogmatică. În timpul Primăverii de la Praga a devenit unul dintre promotorii de frunte ai transformărilor democratice. În 1969 şi-a dat demisia din partid, în 1971 a fost exclus din uniunea scriitorilor şi i-a fost retras dreptul de semnătură. Operele sale au dispărut din biblioteci, iar autorul a fost pus sub supraveghere permanentă. A păstrat totuşi legăturile cu dizidenţa cehă, fiind unul dintre semnatarii „Chartei 77”.

Tatarka publică primul volum de proză în 1942: V ilzkosti hl adania (Cu îndoiala căutării), carte inspirată de existenţialismul creştin. Urmează apoi volumul cu tentă suprarealistă Panna zâzra Dnica (Fe-cioara minunată), 1944, apoi romanul Farskă republika (Republica popilor), 1948, un pamflet la adresa clericalismului primului stat independent slovac. După câteva opere schematice, apare „tratatul fantastic de la sfârşitul epocii staliniste”, Demon suhlasu (Demonul afirmativ). Vor urma volumul Rozhovory bez konca (Convorbiri fără sfârşit), 1959, şi nuvela Prutene kreslă (Fotolii de răchită), 1963. Trilogia Pisa Dky (Scrieri), 1984 – 1988, alcătuită din listy de veDnosti (Scrisori către veşnicie), Sâm proti noci (Singur împotriva nopţii) şi Pisa Dky (Scrieri), se tipăreşte în samizdat şi la editurile din exil, ca o colecţie de însemnări intime, fragmente de jurnal sau scrisori, în care un loc important îl ocupă satira societăţii comuniste, dar şi reflecţiile privitoare la erotism, la moarte şi singurătate. Cea mai profundă operă a lui Tatarka, apărută tot în Occident, este Navrâva Dky (Ziceri), 1988. În afară de cele amintite, Tatarka a mai publicat volume de eseuri şi jurnale de călătorie.

Fragmentul antologat, extras din volumul Singur împotriva nopţii, este edificator pentru valenţele artistice şi umaniste ale unui autor important al spaţiului central-european, valorificând în cel mai înalt grad tocmai

apartenenţa scriitorului la acest spaţiu. (Ondrej Stefanko)

Dominik Tatarka Singur împotriva nopţii.

Cântec de haiduc pe un fir de iarbă

După Nahum Goldmann, cel din urmă supravieţuitor dintre fondatorii sionismului, ultimul dintre părinţii fondatori ai statului Israel, veniră (în America) nişte ziarişti şi-l întrebară: are Israelul şanse să supravieţuiască? A murit sionismul? De fapt, evreii au dreptul să trăiască în Israel?

Autorul ideii centrului spiritual al poporului ales şi fondatorul (unul dintre fondatorii) statului Israel declară astăzi, după douăzeci şi cinci de ani: dacă Israelul se va transforma într-un stat ca toate celelalte, îşi va pierde propria sa raison d'etre.

Totul se raţionalizează, totul se integrează. Înţelege: se asimilează. Sentimentul şi condiţia celui „ales" dispar. Apartenenţa la o anumită comunitate sau mişcare este invalidată. „Încotro se îndreaptă Israelul?" – întreabă disperat înţeleptul Nahum. Şi încotro mă îndrept eu? Dar noi? (Asta nu ca să ne comparăm. Tu ai avut şi ai încă dreptate.) Nu-mi pot permite ca oamenii să creadă despre mine că… Tu, însă, eşti pentru mine o minune alături de care, prin care vorbesc, gândesc, îţi scriu, exist. Toate astea nu pot să se piardă… Ce ai cu el? Eşti tânără, frumoasă, ai minte. Trebuie să recunoaştem că, de fapt, aici e vorba despre un lucru legitim.

Ce am vrut să spun? La întrebarea pe cine iubeşte, pe cine urăşte, dacă aparţine stângii sau, ferească Dumnezeu, dreptei, André Malraux a răspuns că el nici nu iubeşte, nici nu urăşte, că nu aparţine stângii, nici, ferească Dumnezeu, dreptei, fiindcă de dreapta nu se mai declară astăzi nimeni, a răspuns aşadar, la şaptezeci şi patru de ani: Je fais la mort.

Cu puţină vreme înainte, până ce nu-i murise marea şi ultima sa iubire, ar fi putut răspunde de asemenea: Je fais l'amour. În slovacă se iubeşte, iubesc sau nu iubesc ar fi deci consecinţa, iar ăsta e un dar; în franceză dragostea se face, cum se fac toate lucrurile.

Să presupunem că am şti cum se face dragostea. Dar cum se face moartea (ca să merite acest efort)? Omul face dragoste atunci când

— Dominik Tatarka, Sâm proti noci, Editura Arkyf, München, 1984 (fragmente).

nu ştie, nu bănuieşte ce e dragostea, face copii atunci când nu ştie ce sunt copiii, toată viaţa o face pe activistul local, judeţean sau naţional, aşadar face altceva decât crede, decât este, şi numai la urmă, în ultimii ani ai vieţii, el trebuie să se facă pe sine, să-şi facă propria moarte.

Dar asta ce înseamnă? Să te laşi ademenit în Societatea Prietenilor Incinerării, să faci economii pentru sicriu etc. O idee foarte bună, evident. (Fată frumoasă, ai de ce să te bucuri.) însă omul ar trebui să-şi continue activitatea până la sfârşit – şi dincolo de sfârşitul său. Ani de zile, Matuska s-a îngrijit să fie adus acasă, lângă mamă-sa, în cimitir, Malraux nu trebuie să-şi facă griji, poporul îl va conduce, desigur, cu mult fast spre veşnicie. Îşi scrie deci vastele sale Antimemorii. Sau altfel: în timp ce îşi scrie Antimemoriile, el se sinucide şi se nemureşte. Face abstracţie de sine? Exagerează? Gândeşte cu privire la sine însuşi.

O femeie se culcă cu cineva (şi se satură de atâta dormit, doarme pe săturate, se satură pe culcate), începând de la un anumit nivel cultural se cugetă, nu se gândeşte doar sau nu se face numai abstracţie de ceva. La fel am cugetat şi eu ce mutare ar trebui să fac: am făcut o rocadă. Tot cugetând pentru şi despre mine, mi-a ieşit că, dacă până-n pensie voi face pe trepăduşul, trepăduş voi rămâne, aşa că o să încep să mă integrez. Sau, sau…

Formularea lui Nahum Goldmann mă incită: statul Israel a fost gândit (să fie centrul religios şi cultural al Diasporei) … Şi când, prin practica politică, va deveni un stătuleţ ca multe altele, îşi va pierde propria sa raison d’etre.

Această republică a noastră, la fel de tânără, a fost şi

ea gândită de Gottwald, de pildă – ca o republică democrat-populară, care va ajunge în socialism pe un drum aparte. Deocamdată, până să ajungă acolo, ea are nevoie de o menire. În ediţia operelor sale unde era menţionat acest lucru, cenzura operase prompt, nu se va mai merge pe niciun drum aparte şi gata, iar parlamentul şi noi nici nu am remarcat.

Dar vieţile noastre au fost gândite altfel? Acum ei trec sub tăcere această cale diferită. Ar fi o glumă dacă am începe să vorbim despre cea de-a doua, a treia sau a cincea viaţă a noastră, cele precedente fiind gândite romantic, religios, burghez, oportunist, stângist, fiindcă acestea, se înţelege, nu sunt valabile, valabilă este doar cea de-a cincea viaţă a mea, de acum, din luna august a lui ’68, când ea este gândită corect, internaţionalist, ştiinţific, realist, economic, integrator. Cu ce-a de-a treia nevastă a mea din cea de-a treia viaţă, şi cu atât mai puţin cu copiii avuţi cu prima nevastă din cea de-a doua, nu mă pot integra, aşa că administrativ m-am izolat şi acum mulţumesc, mulţumesc fără încetare, fiindcă mă realizez, fără oprelişti, în public, dar şi în sectorul privat, prin amante, prin femei tinere, răsărite din procesul educaţional al zilelor noastre.

Integrare deci, a mă integra.

SINGUR ÎMPOTRIVA NOPŢII 425

Noi nu posedăm, nu ne însuşim nici cunoştinţe, nici lumea materială, şi nici femei, secretara îmi va scrie discursul şi mă va integra astfel, iar eu, în schimb, am să mă integrez cu ea. […]

* * *

Pentru mine, scrisul e descrierea celor trăite. Scrisul e autoconşti-entizare. Creştinii îşi întrebau conştiinţa. Cred că e păcat că astăzi, în societatea noastră, nimeni nu-i învaţă pe oameni să-şi întrebe conştiinţa. (Mai întâi ar trebui să editǎm cărţi care i-ar învăţa pe oameni cuvintele prin care să-şi exprime procesele psihice prin care ei există şi se manifestă.) Omul însuşi este un proces psihic. Omul însuşi este un proces îndreptându-se din pântecul

mamei înspre strămoşi. Cred că ne enervăm degeaba când spunem că ne îndreptăm spre dispariţie, că ne înghite treptat neantul. Eu sunt de părere să ne întrebăm conştiinţa şi să afirmăm că ne îndreptăm către strămoşii noştri din veşnicie. Fiindcă geniul limbii se întreabă: unde a dispărut tinereţea mea? Unde a dispărut viaţa mea? La aceste întrebări putem răspunde doar noi înşine, dacă ne întrebăm, pe cât posibil, într-o stare de luciditate, atunci când suntem capabili să ne cultivăm conştiinţa.

Birocratul m-a jefuit de aproape toate posibilităţile de a mă exprima material. De pildă, de posibilitatea de a cultiva trandafâri pe care să-i dăruiesc femeilor. (De fapt, i-aş putea cumpăra, dacă, dacă, dacă… între a cumpăra trandafiri pentru o femeie şi a cultiva trandafâri pentru o femeie e totuşi o oarecare diferenţă.) Birocratul m-a jefuit, de asemenea, de capacitatea mea de a mă exprima prin cuvânt, în particular, de a mă exprima prin tăcere, îmi spionează şi scuipă în scrisorile mele particulare. Fiindcă deocamdată, din anumite motive, n-a putut să ordone uciderea mea, a provocat, involuntar, în mine o desfătare care constă în cultivarea propriei mele conştiinţe. Am fost nevoit să mă întorc la starea de insectă, la starea păianjenului uman sau divin care, din propria sa fiinţă, îi ţese iubitei o plasă de cuvinte. Încerc să mă conving, sit venia verbis, că în această lume mai există încă iubite care se simt mai bine în plasa cuvintelor decât în plasa banilor. Care se dăruiesc din tot sufletul – chiar dacă banii, degeaba… Amantul prin cuvinte şi amantul prin bani. Pentru femeie, bărbatul s-a împărţit în două fiinţe: amantul prin cuvinte şi amantul prin bani. Amantul prin cuvinte, din cuvinte dăruind libertate femeii, sunt eu, păianjenul cuvintelor. Totuşi, nu, nu sunt eu acela… O femeie, Erina, mă vrea fără cuvinte, fără vorbe, mă vrea fără cuvinte şi fără bani, în ciuda…

Dar eu am vrut să spun altceva. Încotro ne îndreptăm… în niciun caz spre neant. Neantul nu ne va înghiţi. Noi ne îndreptăm spre strămoşii noştri. Tatăl meu, pe care nu l-am cunoscut, îmi zice zâmbind pe sub mustăţi:

ce bine, ce bine-i că eşti aici, că ai venit. (Eşti bărbat ca şi mine, odată am băut cu prietenii caii pe care i-am cumpărat la Nitra, la iarmaroc. Mamă-ta, pe care o iubeşti, a vrut să te vadă ajuns

la Nitra, unde erai la şcoală, şi să vadă cum arată Nitra aia, oraşul unde eu am băut caii cu prietenii.)

Asta se poate defini ca o autoproiectare în veşnicie, fiindcă măcar ceva trebuie să fie veşnic valabil. Să mă judece aşadar, să le plac, şi după aia să mă preţuiască bătrânii, copiii, femeile…

Mama mea, veşnică fie-i pomenirea, a avut odată un vis, pe care nouă, copiilor, ni l-a povestit imediat (e amintit într-o carte de-a mea care a apărut, puteţi să mă verificaţi). Bunica, deja neputincioasă, s-a dus la biserică, îmbrăcată ca de Crăciun, cu hainele bune. Biserica-i plină. Dar când intră ea, atât de frumoasă, oamenii se dau la o parte, să-i lase cale liberă până la altar. Acolo, paracliserul a coborât pe pământ lumina veşnică. Nu tocmai lumina veşnică, ci un rubin şlefuit, ca un curcubeu, iar în el se află o canapea roşie. Bunica, în hăinuţe albe şi opinci, se aşază. Şi lumina veşnică se înalţă la ceruri cu ea… Pe noi, copiii, după acel vis, mama ne-a sculat îndată. Acum să ne rugăm pentru bunica. A murit, a murit chiar acum, a plecat spre gloria cerească (cum se zicea pe atunci). Mergem s-o conducem pe ultimul ei drum.

Am plecat cu primul tren. Mama n-a mai aşteptat telegrama, ca s-o anunţe cineva, ea trăise deja, lăuntric, evenimentul morţii; ne-a trezit fără întârziere: sculaţi, copii, bunica a murit. (Acolo. La treizeci de kilometri distanţă, într-un sat de pe graniţa cu Polonia, de unde, cu ani în urmă, am migrat spre pământuri mai mănoase. Nu ne scriam deloc, iar de vizitat, ne vizitam rareori.) Visul mamei mi-l pot explica doar ca pe o participare permanentă la moartea mamei sale.

Bunica mea, bunica noastră a plecat astfel (pentru mama şi pentru mine) spre gloria cerească. S-a îmbrăcat

sărbătoreşte, gorală fiind, în biserica plină de oameni îi făcură lor respectuoşi, în faţa altarului s-a aşezat pe canapeaua aflată în rubinul şlefuit şi s-a înălţat precum lumina veşnică. Mama mea s-a dus după tatăl meu cel uşuratic, care a băut, la Nitra, toţi banii de pe cai. Acolo, ei au zâmbit unul către celălalt, cu zâmbetul îngăduinţei omeneşti. Şi eu? Eu de ce să renunţ la iluzia bucuriei că şi eu mă voi înălţa într-o zi spre gloria cerească, alături de strămoşii mei, alături de cei aleşi (printre care vor fi şi destui scriitori, sculptori, artişti, prietenii care au reuşit să mă suporte)? Datorită unei femei care, sclav fiind, m-a făcut să înţeleg printr-un gest: totul îţi aparţine, şi eu m-am lepădat de chinuri, am încetat să mă sprijin pe iluzia că am să mă întorc la strămoşi. Bineînţeles, nu mă voi sinucide de disperare.

Unii activişti nu vor, desigur, să ajungă în veşnicie. Şi acolo, ei ar fi nevoiţi să se bâţâie, să danseze tot kazaciok. De aceea, ei, pângăriţii, încearcă să ne supună lăuntric, să ne închidă în cuşca dogmatismului lor. E o absurditate, e interzis să te proiectezi pe ecranul eternităţii. Tu, activist-trepăduş, dacă ar trebui să mă duc cu tine în veşnicie, mai bine abandonez totul imediat, îmi ridic o cabană, biroul meu privat de codoş, îmi cumpăr, cu bani norocoşi, femei frumoase şi, prin puterea mea, prin aservirea mea, prin poziţia obţinută drept răsplată pentru

trădare, fac din ele nişte curve, prin puterea mea le curvesc, apoi mă omor – doar că n-am curajul să o fac de unul singur. Mai bine m-ar ucide o putere mondială, o catastrofă universală. […]

* * *

În timpul vieţii, mama a ştiut totul despre mine; după moarte, ştie totul despre mine, fiindcă îi povestesc totul. (Credeţi-mă că nu mă laud deloc în faţa ei, recunosc că m-am îmbătat, că am minţit, că m-am legat de o femeie pe care n-o iubesc, pentru care nu sunt în stare să fac nimic. Mama mea este lumina veşnică, infailibilă în simţire, mai ales dacă faţă de femei mă comport ca fâul ei. Mama mea

a crescut, a lecuit animale, din cauza acestei experienţe, ea ştie că un bărbat şi o femeie… că tandreţea e o religie care va trebui să supravieţuiască.)

Mama mea, în veşnicie fiind, este strămoşul meu, o conştiinţă vie, prezentă. Mama mea este, în mine, caracterul meu slovac, cântecul haiducesc de libertate cântat în limba mea, limba slovacă. Cu siguranţă, eu am fost plămădit din protoplasma străpungerii, violării şi iubirii slavo-carpato-polono-ungaro-mongolo-valahe. Până şi după moarte, sufletul meu de haiduc va ridica baltagul, dacă veţi vrea să mă asimilaţi vreunui grup etnic sau mă veţi categorisi drept un naţionalist burghez, un idiot care, într-un moment de trecătoare nebunie, a ucis, unul care este altul decât mine. Sufletul meu slovaco-mon-golo-valah iubeşte întâlnirile cu fiinţe neasemănătoare, pentru a afla despre sine cum este cu adevărat, dacă va rezista la violenţă, la iubire şi la tandreţe. Cel mai mult sufletul meu a fost atras de simţirea evreicei, ei am vrut să-i fâu mereu pe plac; dacă binevoieşte să mă îmbrăţişeze, să mă ierte pentru toate violenţele pe care le-am făptuit în istorie. O evreică pierdută s-a trezit lângă mine la viaţă, m-a îmbrăţişat cu toată imemoria sa iudaică, spunându-mi că sunt om, bărbat, băiat frumos, care a lăsat departe în urma sa gestul absurd al scalpării. De ce să decad din nou în starea etnică, starea care, în numele chiar al acestei etnicităţi, ucide triburile vecine şi pe cei mai frumoşi reprezentanţi ai lor? Pe mine, un slovac, un haiduc carpatin, mă iubesc doar popoarele libere. Impozant, ştiu să stau la taclale cu ele, să beau şi să vorbesc. Îmi pare rău că nu am învăţat ungureşte, nici nemţeşte, că îi incomodez, la distracţii, pe unguri şi pe nemţi atunci când, din cauza mea, sunt nevoiţi să explice frumoasele metafore ale vorbelor şi gesturilor lor, pe care tocmai le-au descoperit.

Nu mă coborâţi la starea etnică, naţională, de masă. Eu sunt acela şi acela, ale cărui mamă şi bunică s-au înălţat la ceruri precum lumina cea veşnică. Şi eu, în ciuda tuturor, am să ajung acolo cândva, împreună cu prietenii

mei, cu poetul ceh şi cu cel polonez, cu înro şi Albert, cu soră-mea Zofia.

Această autoproiectare în veşnicie e nemaipomenit de frumoasă. Acesta-i cântecul meu de libertate, cântecul meu de dragoste şi de prietenie.

428 IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE

Voi, birocraţii, voi, cei care v-aţi lăsat înrolaţi, violaţi, nu vreţi să ştiţi nimic despre asta, nu vreţi să vă amintiţi de copilărie. Citiţi doar fel de fel de rezoluţii, citiţi mereu nişte materiale. (Şi între timp vă futeţi secretara. S-ar dezbrăca oricum în faţa voastră, dar voi îi porunciţi dinainte: dezbracă-te odată!) De barbarie, de marea barbarie ne-am lăsat cotropiţi atunci când am început să-i uităm pe strămoşi. (Spun că, trădându-i astfel, trădându-i ideologic pe strămoşii voştri, voi trădaţi criteriile universale, atemporale. Trădarea rămâne trădare în toate împrejurările, la fel cum tandreţea rămâne, în orice împrejurare, tandreţe.)

Voi, birocraţilor, nu-i huliţi pe zei, nu-i huliţi pe strămoşii voştri. Strămoşii mei (şi ai voştri) au ştiut când cineva îi asupreşte, de aceea au cântat libertatea. Din vremurile vechi, teatrele au fost pentru domni, iar ei obişnuiau să petreacă în cârciumi. Acolo, ei au trăit în libertate, au convieţuit liber, acolo s-au bătut, s-au umplut de sânge unii pe alţii. (Scena istoriei poporului nostru. Pe ea, tatăl meu şi-a băut cu prietenii caii, caii domneşti, nepotriviţi pentru ham.) Voi nu vă puteţi permite să intraţi într-o cârciumă – şi cu atât mai puţin în veşnicie. Fiindcă nici cârciuma, nici femeia, nici veşnicia nu vă acceptă. Şi doar din neruşinare, auzi minune, vă mai prefaceţi că voi aţi accepta pe cineva în… ştim prea bine unde. […]

În româneşte de ONDREJ STEFANKO

V. Nevroza de catifea

Lou Andreas-Salome.

Rosa Mayreder.

Alma Mahler-Werfel

Lou Andreas-Salome (1861, Petersburg – 1937,

Göttingen) – prozatoare şi eseistă germană. Fiica unui general rus, de origine germano-baltică. A părăsit Rusia în 1880, pentru a studia la Zürich ştiinţele religiei, filosofia şi istoria artelor. Anii care au urmat au adus-o în preajma celor mai importanţi reprezentanţi ai cercurilor literare şi ştiinţifice: Paul Ree şi Friedrich Nietzsche. În 1887, se căsătoreşte cu iranistul F.C. Andreas. Mai multe zăboviri în Paris, Viena şi München au dus la legături strânse cu cei mai de seamă literaţi ai momentului. O prietenie profundă şi intimă o leagă în 1897 de Rainer Maria Rilke. În 1911, s-a dedicat psihologiei abisale şi studiului psihanalizei, împreună cu Freud. A scris peste 100 de articole în reviste şi ziare. Romanele şi povestirile sale au în centrul lor problematica modernă a femeii, accentuând pe discrepanţa spirituală şi captivitatea emoţională. Alte teme: pierderea credinţei şi căutarea lui Dumnezeu, nostalgia Rusiei. Romane şi povestiri: Im Kampfum Gott (în căutarea lui Dumnezeu), Rodinka, Ruth, Ma, Drei Briefe an cinen Knaben (Trei scrisori către un puştan); autobiografii: Lebensriickblick (Retrospectiva vieţii), in der Schule bei Freud (La şcoala lui Freud); eseuri: Friedrich Nietzsche în seinen Werken (Friedrich Nietzsche în scrierile sale), Die Erotik (Erotica), Rainer Maria Rilke, Mein Dank an Freud (Mulţumirile mele către Freud) etc.

Înainte de război şi de-atunci încoace este un fragment din lucrarea memorialistică Retrospectiva vieţii, în care sunt evocaţi anii începutului de secol: stabilirea familiei la Göttingen, descripţia încărcată de afectivitate a căminului şi a ambianţei sale naturale, totul fiind străbătut de nostalgia perioadei ruseşti şi de tentaţia autopsihanalizării. (Bogdan Mihai Dascălu)

Lou Andreas-Salome Retrospectiva vieţii

*

Înainte de război şi de-atunci încoace în toamna târzie a lui 1903, ne-am mutat la Göttingen, unde soţul meu a fost chemat în calitatea sa de iranist. În afară de asta, ni se împlini, între altele, şi dorinţa de a locui la ţară, căci împrejurimile Göttingenului erau mult mai

promiţătoare decât cele ale Berlinului. Ca printr-o mică minune salvatoare, aşa cum apar doar în poveşti, am ajuns, după o lungă căutare în cursul căreia am refuzat toate locuinţele din oraş, pe înălţimile Ronului, la căsuţa noastră din bătrâna livadă. Pe atunci era înconjurată de atâta linişte încât, din când în când, apăreau în fundul grădinii tinere vulpi.

Apropierea de natură acţiona de fiecare dată asupra mea ca o adevărată împlinire a vieţii. Indiferent de unde am revenit aici, de-a lungul a trei decenii, anotimpurile îmi apăreau ca fiind reale numai pe acest petec de pământ. M-am deprins cu un trai minunat: după fiecare şedere mai îndelungată în altă parte, am început să preţuiesc, în timpul plimbărilor matinale – aşa-zis rustice –, amestecul de impresii acumulate cu tot ceea ce contrazicea tufăşurile şi copacii.

În cea dintâi primăvară de după mutare, am făcut o călătorie de refacere, cerută de sănătatea mea precară, împreună cu un prieten medic. Tocmai înfloreau pomii: un uriaş păr bătrân (abia anul trecut a fost rupt de furtună) îşi legăna, în faţa uneia dintre ferestrele odăii mele de lucru, crengile vopsite în alb; părea aproape un păcat să pleci de acolo; m-am gândit însă că atmosfera primăvăratică va dura tot timpul anului; şi, ce să vezi?! în anul următor părul înverzi iar. Se dărui mult prea mult, izbutind să mai traverseze un mai; această explicaţie nu îmi modifică deloc starea melancolică. O mulţime de ferestre, prin care soarele intră în casă. Cele două camere ale mele, de la catul superior, formau un fel de umbrar, înconjurate cum erau de tei cu crengi puternice, care formau o perdea verde ce proteja împotriva luminii orbitoare; însă toamna târziu, după ce primele rafale ale furtunilor smulgeau frunzele, o lumină consolatoare începea să pătrundă nestânjenită în odăi. Pereţii, tapetaţi de mine cu stofă de un albastru-cenuşiu închis, începură să pălească, fără însă ca tonurile fundamentale să dispară; astfel dobândita neutralitate coloristică devenise aidoma cu cea a împletiturilor făcute de ţăranii ruşi. Fireşte: nu aveai voie

să atârni şi nici să sprijini nimic pe perete; dindărăt

Lou Andreas-Salome, Lebensruckblick, Insel-Verlag, Taschenbuch, 1968 (fragmente).

*

*

432 NEVROZA DE CATIFEA

răzbătea mereu albastru-cenuşiul, rămas credincios celui ce fusese cândva. Aşa se face că pe peretele central se păstrase tabloul favorit al lui Heinrich Vogeler1, pe care el însuşi mi l-a aşezat acolo şi care era, de fapt, proprietatea lui Rainer2. Nici acum nu sunt adepta unor transformări prea frecvente în încăperile locuinţelor, prin adaptarea la stările interioare sau la moda vremii. (La Rainer, toate acestea mergeau mult prea departe, ca urmare a unei confuzii necondiţionate între exterioritatea dispoziţiilor trecătoare şi interioritatea intenţionalităţii – ceea ce făcea ca el să cadă uşor victimă erorii.) Rainer îmi iubea nespus încăperile, şi nu în ultimul rând din pricina acelor pete puternice şi profunde de culoare ce persistau în spatele mobilelor şi tablourilor, deschise ca nişte drumuri ascunse ale unei reîntoarceri la cele trecute: mici porţi spre nepieritor.

Cele două blănuri de urs, provenind din periculoasele expediţii cinegetice ale lui Willy Brandt în Rusia, stăpâneau odaia de lucru, înconjurate de rafturi simple din brad. Cu cărţile întreţineam o relaţie ciudată, şi nu doar după moartea soţului meu, când am început să vând sau să arunc din lucrurile sale. M-am abţinut (ceea ce a fost şi bine, şi potrivit!) încă mai de mult să achiziţionez alte cărţi noi pentru a-i înmulţi biblioteca, nu doar din necesitate, ci şi dintr-un sentiment al său de fericire. Cea mai importantă parte a bibliotecii mele, de pe vremea lecturilor din copilărie, am abandonat-o în Rusia: atât marii noştri poeţi, germani şi ruşi, cât şi cărţile folosite în perioada studiilor, pe jumătate tăinuite şi pe care le procurasem prin vânzarea bijuteriilor primite cadou (de ex. Spinoza). Dar motivul esenţial al stării deplorabile în care se afla biblioteca mea era următorul: grosimea ori greutatea unei

cărţi mă incomoda într-atât la lectura în poziţie orizontală, încât le citeam de obicei desprinse şi nu le duceam decât rareori la legat. În sfârşit, mai totdeauna am împrumutat şi am cadorisit în special cărţile cele mai importante pentru mine, fapt ce are un motiv special, nebunesc mă tem: desconsiderarea exemplarului de hârtie, multiplicat şi răsmultiplicat, în totală discordanţă cu conţinutul său.

Într-o povestire (Casa), locuinţa noastră devenise, deja în 1904, scena unor întâmplări în vederea cărora am metamorfozat – înlocuindu-le vârsta, destinele şi relaţiile interumane – o sumedenie de persoane apropiate, chiar şi pe Rainer: un puşti care trăieşte între doi soţi fericiţi; cu acordul lui am valorificat şi o scrisoare pe care mi-a adresat-o. Înainte de aceasta, însă, terminând-o încă în Schmargendorf, mi-am transpus în scris dorul de casă, de Rusia – astfel s-a născut Rodinka3, care aş fi dorit din tot sufletul să fi fost citită, căci povesteşte despre cele ruseşti. Îmi păstram biblioteca mea de manuscrise într-un

1. Heinrich Vogeler (1872 – 1942), pictor german. Tabloul menţionat în text poartă titlul Iubire şi înfăţişează doi îndrăgostiţi, înveşmântaţi în straie medievale, care admiră, unul în braţele celuilalt, un peisaj de basm; în fundal, un geniu al dragostei cântă la harfă.

2. Rainer Maria Rilke (1875 – 1926), poet german, prieten şi tovarăş de călătorii al autoarei.

3. Volum care cuprinde amintiri din copilărie şi impresii asupra călătoriei în Rusia împreună cu Rilke.

seif al unei bănci, din care luam, din cele mai „vulgare” motive, şi anume din ruşinoasele motive financiare – şi adesea cât de fără plăcere! – câte un exemplar vandabil. Era vorba despre eseuri dintre cele mai diverse, pe care le-am răspândit, fără să le mai recuperez, în întreaga lume; le-am scris, pe de-o parte, din pricina temei care mi se părea foarte importantă şi actuală totodată, iar pe de altă parte, pentru că mi-au fost prilejuite de anumite dificultăţi băneşti.

Aici aş vrea să dezvălui o adevărată minunăţie:

pentru muncile intelectuale mă simţeam mult mai fortificată decât pentru vreo îndeletnicire femeiască; când era vorba despre tot ce avea tangenţă cu poezia, mă simţeam mai vulnerabilă decât în cazul vreunei trude masculine. Iată motivul pentru care personajele feminine îmi apar în faţa ochilor ca şi când ar fi privite de un bărbat. Explicaţia acestor două părţi ale fiinţei mele se găseşte în copilărie şi adolescenţă: căci tot ce e conceptual (m-a învăţat prietenul meu4) include afectivitatea mea feminină, în timp ce mobilul fanteziei se află sub interdicţia ei şi poate să se sustragă obedienţei numai printr-o predispoziţie încăpăţânată. Nici nu e de mirare că – aşa cum activităţile intelectuale sunt adânc înrădăcinate în subconştient – urmările tuturor acestora au dispărut la o vârstă destul de înaintată – la aproximativ 60 de ani. […]

Duzina de ani ce ne desparte acum de război, nu-i fu de ajuns acestuia să se sfârşească, în ciuda tuturor strădaniilor şi a mijloacelor la care se recurse pentru a-l termina. Încă înainte de finalul său oficial, revoluţia rusească a fost cea care a dus la despărţirea mea definitivă de familie şi de locurile natale.

Atât în timpul războiului, cât şi după aceea, activitatea mea în domeniul psihologiei freudiene abisale mi-a acaparat tot mai mult întreaga viaţă privată, vizând deopotrivă cercetarea şi metodele de vindecare.

Nu există nimic ce s-ar petrece în chip belicos în afară de descoperirea, fără rezervă, a tot ce este spirit polemic în noi, în străfundurile noastre sufleteşti. Nu există nimic îndărătul oricărei stări conflictuale – pe un spaţiu infim, de la om la om, care se întinde la limita păcii – decât pângărirea comună a fondului nostru sufletesc.

Şi atunci, ce se întâmplă? Doar atât, că un străin pătrunse în încăpere, fără să simtă nici dragoste, nici ură, implicându-se efectiv în această activitate.

Trecură anii, rândurile generaţiei mele se răriră datorită vârstei, la fel cum războiul împuţinase rândurile tinerilor – dar străinul rămase.

În ultimele zile ale lui 1926, muri Rainer; la 4

octombrie – soţul meu. […]

În afară de asta, viaţa noastră personală nici nu este atât de importantă cum ne place să credem; ne pare prea mult să experimentăm existenţa prin fericire şi durere în fiecare moment al ei… Căci vă rămâne un desen-ghicitoare: care ne cuprinde, desenaţi în misterul lui pururea deschis.

În româneşte de BOGDAN MIHAI DASCĂLU

Sigmund Freud.

4

4

Dincolo de a ne înfăţişa gândirea şi sentimentele uneia dintre primele feministe austriece, jurnalele Rosei Mayreder (1858 – 1938) sunt un document istoric al sfârşitului de secol vienez. Scrise mai întâi ca un manifest al introspecţiei în vederea construirii metodice a propriei personalităţi, apoi cu scopul de a rămâne o descriere a tinereţii şi a experienţelor ce au format-o şi, în cele din urmă, ca proiecţie a unei lumi virtuale, spaţiu al refugiului din faţa realităţilor primului război mondial, jurnalele Rosei M. acoperă o viaţă de om, de la vârsta de 14 ani, până în anul morţii.

Rosa Mayreder este una dintre personalităţile „escort” a tot ceea ce a însemnat Viena sfârşitului de secol. Făcea parte din burghezia considerată radicală, implicându-se în mişcările feministe şi pacifâste, ajungând vicepreşedintă a Uniunii Femeilor Austriece şi co-fondatoare a revistei „Documentele femeii”, publicaţie a opoziţei feministe. Este în acelaşi timp eseistă, publicând cu succes Zur Kritik de Weiblichkeit (Critica feminităţii) şi Geschlecht und Kultur (Sex şi cultură), nuvelistă, poetă, memorialistă, autoare a unei filosofii a suferinţei, a unei variante feminine a dramei lui Faust şi a multor articole de presă.

Jurnalele Rosei Mayreder, descoperite în 1984 de către cercetătoarea americană Harriet Anderson la Biblioteca Naţională din Viena, sunt importante, pe de-o parte, ca o cheie de descifrare a operei acesteia, pe de

alta, pentru noua perspectivă pe care o oferă asupra unor personalităţi ce au marcat sfârşitul de secol vienez. Însemnările Rosei Mayreder vădesc o profundă înţelegere a complexităţii unei vieţi sfâşiate între iubirile instinctuale, aproape masochiste, şi moderna ideologie feministă pe care o reprezenta oficial. (Ioana Copil-Popovici)

Rosa Mayreder Jurnalul unei feministe.

5 octombrie 1914

Ieri, pe o zi ploioasă şi furtunoasă de toamnă, ne-am plimbat înainte de prânz în parcul Maria Josef, unde l-am întâlnit pe Theodor Goldscheid1. Cum a dat cu ochii de noi, a şi început să ne facă reproşuri: de ce n-am făcut una, de ce n-am făcut-o pe cealaltă; că ar fi trebuit… ar fi fost bine… ar fi fost obligatoriu să… Am ajuns foarte nervoasă, după-amiaza, la gustarea de la Rudolf Goldscheid2. Teoretizările sociologice îmi par de-a dreptul iritante, acum, când atâtea mii de oameni sunt obligaţi să plătească cu propria viaţă greşelile potentaţilor. Când Gilbert3 mi-a reproşat sentimentele patriotice, nu m-am mai putut abţine. Oare chiar nu-şi dau seama cu toţii că Austria este deja bolnavă, că prin constituţia ei dualistă este incapabilă de supravieţuire şi că există în continuare doar printr-o lege a inerţiei? Pe deasupra, se află şi la cheremul unui bătrân matusalemic, reprezentantul sistemului de muşamalizare, care conduce de 66 de ani acest regim, cu mâna lui nefericită! Când o astfel de ţară este implicată într-un război, cum ar putea ieşi învingătoare? Atunci, Goldscheid a exclamat: „Ah., de-abia acum vă înţeleg personalitatea. Sunteţi mai pesimistă decât noi toţi laolaltă!”. Nu am putut nega; însă diferenţa dintre mine şi ceilalţi este că, în circumstanţele date, eu consider tăcerea ca fiind singura atitudine demnă. M-a contrazis. N-a trecut nicio zi de când l-am supărat pe Kubin4, spunându-i: „Cel a cărui credinţă nu e în stare să mute munţii din loc, nu va reuşi niciodată ceva cu adevărat!”. El s-a opus prin experienţa lui de-o viaţă. Da.

Rosa Mayreder, Tagebucher 1873 – 1937, Insel Verlag, Frankfurt am Main.

1988 (fragmente).

Theodor Goldscheid – fratele lui Rudolf Goldscheid. (Notele aparţin traducătoarei.)

Rudolf Goldscheid (1870 – 1931) – scriitor austriac, profesor, cunoscut mai ales pentru preocupările sale ştiinţifice în domeniul economiei şi sociologiei. Simpatizant al doctrinei social-democratice. Din 1922, editează revista pacifâstă „Friedenswarte”.

Leo Gilbert – inginer, fizician şi autor al unui roman satirico-fantastic.

Excelenţa Sa, Automatul, care i-a adus renumele.

Paul Kubin – consilier ministerial la Praga, din 1902 până în 1905 amantul Rosei Mayreder.

*

*

1.

1.

2.

2.

3.

3.

4.

4.

436 NEVROZA DE CATIFEA

asta-i situaţia! Toţi aceşti oameni moderni consideră opinia personală ca fiind adevărul suprem şi nu ştiu că, de fapt, părerea lor nu valorează nici cât o ceapă degerată dacă le paralizează activitatea. Cu toţii cred că-şi vor salva astfel poziţiile, umflându-se în pene cu superioritatea lor şi lăsând lucrurile să meargă mai departe aşa cum merg. Însă cel care nu face nimic n-ar trebui nici să vorbească. Goldscheid susţine că în Austria eşti oricum împiedicat să acţionezi, chiar dacă ai cea mai mare voinţă în acest sens. În fânal, aproape scoasă din fire, am spus: „Mi-a fost reproşat patriotismul – dar oare ne gândim noi la soarta Austriei şi la cei care vor simţi pe pielea lor incredibilul faliment al civilizaţiei provocat de acest război? Admirăm măreţia Germaniei – dar, învingători sau învinşi, vom fi la

fel de mult implicaţi în acest eşec”. „Dacă dumneavoastră susţineţi asta”, adăugă Goldscheid, „atunci suntem cu toţii de acord”.

28 mai 1917

Restaurantul Holler; în cafenea se desfăşoară o înfocată conversaţie despre cazul Fritz Adler6, a cărui judecare tocmai are loc. Goldscheid oscilează între a admira energia lui activă şi repulsia în faţa crimei ca metodă de acţiune. Găsesc ipocrită şi incoerentă motivaţia lui Adler, care susţine că fapta lui a fost simbolică şi că a vrut doar să arate că se poate acţiona revoluţionar până şi în această Austrie ruşinos decăzută; crima poate să instige doar la o nouă crimă – acţiunea socială pozitivă, pe care Adler însuşi nu a reuşit să o realizeze, nu-şi va adjudeca prin această faptă niciun fel de precedent. Într-o ţară ca Austria, unde precedentele lipsesc cu desăvârşire, o asemenea faptă nu-şi mai poate revendica nici măcar o importanţă simbolică. Şi, pe deasupra, crima este o metodă învechită, perimată; îi lipseşte originalitatea unei descoperiri geniale şi revoluţionare, amplificată de noutatea agresiunii sugestive. Privind subiectiv, nu putem să-i negăm acţiunii lui Adler curajul; privind obiectiv, însă, ca reacţie la cele desfăşurate, ea este lipsită de valoare – un act de violenţă absurd, în ciuda interpretărilor date de făptaş. Gestul lui Adler nu pare să fie provocat decât de lipsa de vitalitate, independenţă şi iniţiativă care domină Austria în întregime. Dar faptul că aceste carenţe apar ca expresie generală, atât la creştini, cât şi la evrei, la proletariat, la burghezie, dar şi la nobili, cu aceeaşi intensitate, ar fi trebuit să-i dovedească că avem de-a face cu un simptom ale cărui cauze sunt mult mai profunde, un fenomen care iese din determinările geografice şi istorico-politice şi care nu poate fi dislocat prin mişcări revoluţionare, chiar dacă acestea sunt temporare şi victorioase. Responsabilitatea asumată de Adler denunţă public, fără milă, această stare de fapt, dar nu din perspectiva sorţii grele, împărtăşită de aproape un secol de austriecii spiritualizaţi, într-o renunţare dureroasă, ci

din perspectiva ruşinii, la care el este părtaş.

5. Fritz (Friedrich) Adler (1879 – 1960) – asasinul ministrului Graf Strughk, la 21 octombrie 1916. Marxist austriac, conducător al stângii socialiste şi editor al revistelor „Völkerrechte" şi, fler Kampf.

JURNALUL UNEI FEMINISTE 437

17 iunie 1917

Ieri noapte, pentru prima dată, războiul, pe care până acum mi-l închipuisem doar, a devenit pentru mine realitate. Am fost trezită de o explozie teribilă; la scurt timp, au urmat altele – atac aerian! Imediat după aceea, întreaga casă a fost cuprinsă de panică; se auzeau tropăituri şi zgomot de potcoave pe stradă, împuşcături undeva departe şi, din nou, explozii. Nehotărâtă şi cu genunchii tremurând, stăteam în hol lângă camera fetelor, în timp ce Lino6 se întoarse liniştit pe partea cealaltă şi adormi. Se lumină treptat; peste o oră încetară împuşcăturile îndepărtate şi ne culcarăm din nou. Sentimentul fricii de neînvins şi al aşteptării neputincioase era îngrozitor; niciodată până acum arbitrarul vieţii şi al morţii nu a răzbit atât de aproape de previzibila mea existenţă.

26 februarie 1918

Rusia acceptă fără rezerve condiţiile de pace, sub formă de ultima-tum, ale Germaniei. Deci, au câştigat aceia care impuneau dreptatea prin sabie. Cu scopul de a declanşa o revoluţie în interiorul Puterilor Centrale, Troţki a acceptat toate condiţiile impuse de imperialismul german. Nu ne puteam imagina un fâasco mai mare. Seara are loc discursul lui Goldscheid, urmat de cina comună. Niciunul din această societate nu pare marcat de înfrângere. Chamatz7 găseşte că Troţki este un copil într-ale politicii şi că în puţine săptămâni se va afla fie în exil, fie pe eşafod.

6 martie 1918

Straniu: nimeni nu se bucură de pacea cu Rusia şi toţi sunt uimiţi că nimeni nu se bucură. Fie această pace este considerată de toţi ca un act de agresiune ce conţine

germenele unei noi duşmănii, fie iminenta ofensivă din Vest îşi aruncă asupra acestui pact umbra mult prea ameninţătoare – sau, poate, letargia cauzată de atâtea înfrângeri face orice reacţie de bucurie imposibilă. După părerea mea, acesta din urmă este motivul.

1 aprilie 1918

După-masă la Goldscheid. O discuţie foarte plăcută şi interesantă; el este preocupat de o nouă problemă – „psihologia schimbării de opinie" –, prin care reuşeşte în sfârşit să depăşească abordarea politică a problemelor legate de război. Victoriile germane din Vest par să-l fi îndepărtat de acest tip de abordare; el consideră că, dacă un popor cum sunt germanii doreşte să se afirme în faţa unei lumi întregi.

6. Nume de alint al lui Karl Mayreder, soţul Rosei Mayreder, arhitect şi rector al Universităţii tehnice din Viena. În 1912, Karl M. se îmbolnăveşte psihic.

7. Richard Chamatz (1879 – 1965) – istoric şi publicist, o lungă perioadă redactor la „Neuer Freien Presse". Una din specializările lui era istoria Austriei în secolul al XIX-lea.

atunci trebuie să se poată conta pe invincibilitatea lui. După părerea mea, ar trebui să nu mai aclamăm umilirea Rusiei de către germani. Dacă Rusia se desparte cu adevărat de maşina diabolică a mercantilismului imperial ce stăpâneşte lumea noastră, dacă doreşte să meargă pe un alt drum – fiind singura în stare din Europa –, atunci această pace, care îi retează pentru totdeauna orice perspectivă imperialistă, este cea mai bună soluţie. Nicio Germanie învingătoare şi nicio Anglie sau o Americă victorioase nu ar avea ceva nou de oferit lumii; în Rusia, însă, există condiţiile istorice, economice şi sociale pentru aşa ceva.

15 mai 1918

Conferinţa lui Schumpeter8 despre criza statului fâscal. Un omuleţ foarte inteligent, versat şi obişnuit cu vorbitul în public, al cărui zâmbet de superioritate are

ceva impertinent. După o controversă politicoasă între el şi Goldscheid, vorbeşte Max Weber. Lasă impresia unui om serios, cu un puternic autocontrol. Diferenţa dintre un german din Nord şi un austriac iese în evidenţă; ceea ce este tipic intelectualului, în general, lipsa combativităţii, îl caracterizează pe austriac în toate împrejurările: el este asemenea unui crater stins. Cresc tot felul de plante pe un astfel de pământ, dar el nu mai are puterea eruptivă de a se transforma.

19 mai 1918

O primăvară superbă. După-amiază la Goldscheid. Când vine familia Goldmann9, începe o discuţie politică de tipul „am spus noi că aşa se va întâmpla”. Indispoziţia, ba chiar repulsia mea, devine atât de mare că amuţesc. Pe masă se află nişte garoafe roz şi nişte crenguţe frumos mirositoare – în cercul acesta intelectual, atât de vienez, şi totuşi, ca mediu, atât de străin mie, se numesc iasomie; o rază de soare aprinde în garoafe nuanţe minunate, şi în mijlocul discuţiei politice mă gândesc că planta este fiinţa cea mai orientată spre estetic; ea şi-a convertit propria sexualitate într-o supremă frumuseţe. Comparat cu o astfel de existenţă – ce lucru trist, plin de vanitate este omul fără simţ estetic!

La plecare, Goldscheid mă întreabă plin de înţelegere dacă îmi lipseşte ceva. Oare pot să-i spun ce sentiment de înstrăinare mă cuprinde în cercul lui? Ce criză spirituală se naşte tot mai ameninţător în mine? Dacă ar trebui să traduc această criză, ar trebui să o definesc ca pe o despărţire de intelectualism. Dar încotro, încotro? Toată viaţa am considerat scrisul ca pe o necesitate culturală, şi dezbaterile pe probleme spirituale – un element preţios al existenţei. Acum aceste discuţii îmi par doar nişte bârfe neputincioase, iar cărţile, o maculatură inutilă.

8. Joseph Schumpeter (1883 – 1950) – economist şi, în 1919, ministrul austriac al finanţelor, pentru o perioadă scurtă.

9. Emil Goldmann (1872 – 1942) – profesor de istoria dreptului la Universitatea din Viena, membru al Societăţii

de Sociologie din Viena.

JURNALUL UNEI FEMINISTE 439

3 iunie 1918

Discuţie despre Lino cu dr. Steiner10, cu care avusesem data trecută o întrevedere mai lungă conversând despre Anda Renata11, pe care i-am dat-o să o citească. Întâlnirile cu el îmi amintesc de povestea unui om ce vizitează un spital de nebuni şi este condus prin saloane de un bărbat foarte educat, deştept şi plăcut, motiv pentru care vizitatorul îl ia drept medicul instituţiei. La sfârşit, acesta îi prezintă un ultim pacient despre care spune: „Boala acestui om constă în faptul că se crede împăratul Chinei – dar, după cum puteţi prea bine vedea, împăratul sunt eu!”. Discursurile noastre coincid până la punctul când ajunge să vorbească despre el şi munca lui – aici devine brusc împăratul Chinei.

Despre Anda Renata, cu toate că îi recunoaşte mari calităţi artistice, nu spune nimic concret; şi în ce-l priveşte pe Lino, se comportă ca toţi ceilalţi medici pe care îi critică: după o întrevedere de o oră, comunică cu o siguranţă infailibilă diagnosticul şi pronosticul. Crede în semnificaţia cifrei 7, căci Lino s-a îmbolnăvit când avea 8 x7 ani. […] Nu mă impresionează defel, pentru că sunt sătulă atât de specialişti, cât şi de diletanţi.

25 iunie 1918

Este frig şi plouă de o săptămână întreagă; ofensiva împotriva Italiei a eşuat din cauza inundaţiilor. La Buenos Aires a nins pentru prima oară în istoria omenirii. Oare şi-a ieşit natura din minţi, şi războiul ar fi atunci doar o consecinţă firească a acestui fapt? Dar războiul a existat în stare latentă pe tot timpul păcii. Dacă omul vrea să se justifice prin natură, atunci nu are nevoie de excepţii ale mersului acesteia ca argumente; categoria umană ca atare este la fel de lipsită de raţiune, la fel de elementară şi la fel de indestructibilă ca şi natura. Individul raţional apare mult prea târziu. El este o excepţie, care nu se potriveşte în lume – fenomenul conştiinţei, cu care natura nu ştie ce să facă şi de care este privată. Dacă excludem conştiinţa

individuală, împreună cu suferinţa ce-i aparţine, atunci natura care se hrăneşte cu propriile odrasle, înglobând toate vieţuitoarele, este cel mai bine organizată – viaţa şi moartea sunt unul şi acelaşi lucru pe tărâmul eternităţii. Numai conştiinţa individuală i se opune: îi este atât de potrivnică, încât şi-a creat în forma spiritului uman o a doua lume, un paradis, unde evadează pentru a-şi putea apăra valoarea şi durata împotriva naturii.

15 iulie 1918

Se scoate covorul din sufragerie. M-am hotărât să-l vând, pentru că valoarea lucrurilor şi impozitul pe proprietate au crescut inegal.

10. Rudolf Steiner (1861 – 1925) – scriitor, filosof şi profesor. În 1912 înfiinţează Societatea Antroposofâcă. Între 1879 – 1889, trăieşte la Viena, unde studiază la Facultatea tehnică.

11. Anda Renata – drama a Rosei Mayreder, publicată în 1934.

Nu am ştiut nici cum să acopăr în această perioadă deficitul produs de inflaţie. Dar acum că „înflorata câmpie”, cum îmi numeam eu covorul, a dispărut, m-a cuprins o mare tristeţe – probabil potenţată de tensiunea din atmosferă; însuşi declinul vieţii noastre mi s-a părut simbolizat de acest eveniment.

Cercul nostru este tot mai restrâns. Fără teatru, fără muzică, fără pictură, fără petreceri! Asta nu înseamnă însă o simplificare a atitudinii faţă de viaţă, cum se întâmplă la bătrâneţe, ci doar faptul că grija agoni-sirii nevoilor zilnice, termenul de garanţie al vieţii, înghite întregul nostru timp liber şi, mai rău, întreaga noastră energie creatoare. Înţeleg să te limitezi atunci când doreşti să-ţi creezi un spaţiu de lucru spiritual; dar să te limitezi atunci când dispar puterea şi posibilitatea de a crea?...

7 octombrie 1918

Destul de ciudat – politica îmi este complet indiferentă, pentru că nu am posibilitatea de a-mi forma o părere obiectivă, prin cunoaşterea reală a circumstanţelor

şi evenimentelor; cu toate acestea, pasionalitatea mea iese la suprafaţă în dezbaterea politică mai puternic ca oricând. Dacă ar trebui să judec după propria mea experienţă, nu cred că există obiectivitate în treburile politice; aici par să acţioneze fragmente de sensibilitate provenite din instinctele refulate, pe care nu le înţelegem foarte bine. De aceea mă las, probabil, în ciuda tuturor reproşurilor pe care mi le fac, tot timpul prinsă în discuţie.

8 octombrie 1918

De ce mă mai preocupă, totuşi, atât de mult discuţiile de duminică? Este oare iminenta desprindere de Goldscheid cea care se anunţă în această tulburare a mea? Nu pot să-mi ascund faptul că, până acum, fiecare dintre prieteniile mele au urmat acelaşi curs. Probabil că este cursul normal al tuturor relaţiilor umane, în măsura în care sunt construite pe idolatrie, corectată mai apoi prin experienţă. Ştiu foarte bine că acest proces este dureros şi periculos; de aceea încerc din toate puterile să mi-l ascund mie însămi, şi încă şi mai mult obiectului său. În cazul de faţă, singura soluţie este să fii reţinut până când circumstanţele dezamăgirii, care se află în relaţiile cu aceste persoane, dispar. Dar pierd, prin Goldscheid, şi cercul acestuia: ultimul fâr care mă lega de lumea exterioară.

28 octombrie 1918

Transformarea Austriei, prin decret imperial, într-un stat feudal.

28 octombrie 1918

Izolarea şi indispoziţia mea au ajuns într-un punct care face imposibilă orice muncă intelectuală. Cel care cunoaşte poporul germano-austriac în impotenţa lui politică şi în indecizia lui, ba mai mult, în decăderea lui, nu poate spera ca acesta să fie ajutat de nişte schimbări exterioare, chiar radicale; el va fi întotdeauna doar o rămăşiţă sau un pandantiv neputincios, dispreţuit şi pus la zid. Ieri seară am trecut

pe strada Kärtner şi am observat o mare adunătură

de oameni. În sfârşit! Oare pregăteau un asediu, fuseseră adunaţi oficial, ca în alte oraşe? Nici vorbă. Ceea ce-i interesa atât de mult nu era decât o vitrină imensă, în spatele căreia se schimbau hainele unui manechin de ceară.

4 noiembrie 1918

Ieri au fost anunţate condiţiile armistiţiului. Profundă umilire. De-abia spre miezul nopţii mi-am dat seama, în totala mea amnezie, că războiul a încetat – războiul a încetat! Astăzi, pentru prima oară după săptămâni de vreme posomorâtă, albastrul cerului se iveşte dintre norii de ceaţă şi trezeşte primele sentimente de fericire datorate păcii. Războiul s-a încheiat! Oricât de crude i-ar fi urmările: dintre toţi participanţii, Austria a avut cel mai mult de câştigat. Pentru că acel imperiu nefericit şi învechit s-a destrămat; dacă pentru germanii din Austria mai există o speranţă de regenerare, atunci ea poate să apară acum. Răsar oameni noi: deşi nu cred că, în esenţă, sunt diferiţi de cei vechi, dar aduc cu ei alte ideologii, care vor trebui să se dovedească valabile măcar pentru o vreme.

12 noiembrie 1918

La ora 4 după-amiaza se proclamă, din clădirea Parlamentului, Republica germană a Austriei, după ce ieri împăratul Karl a abdicat. În Berlin, Republica a fost proclamată deja cu două zile în urmă.

15 noiembrie 1918

22 de dinastii au refuzat tronul pe parcursul acestei zile. Dreptul de vot pentru femei a fost acceptat în toate republicile. Majorităţii covârşitoare a femeilor i se oferă brusc un drept pentru care a luptat un grup infim. Astfel că trebuie să ne temem că cele mai multe dintre femeile aparţinând burgheziei şi ţărănimii nu vor şti cum să se folosească de acest drept.

Evenimentele, oricât de însemnate ar fi, nu reuşesc să trezească în mine nicio rezonanţă. Poate că e o consecinţă a subnutriţiei; am slăbit 19 kg în doi ani; trăim cu găluşte negre, cartofi, grâu măcinat de noi, toate

pregătite cu minimum de grăsime. Sau, poate, cauzele acestei apatii să fie totuşi de natură spirituală? Părerea mea despre evenimente este împărţită. Nu cred în „popor” ca într-o putere capabilă să organizeze lumea, nu cred decât în personalităţi, purtătoare ale unei voinţe puternice, pusă în slujba unor idei înalte. Acum, însă, toate schimbările au avut loc datorită înfrângerii militare a vechii puteri; furtuna este cea care a împins vasul pe noi ţărmuri, nu un navigator conştient de ţinta călătoriei. În orice caz, cehoslovacii constituie o excepţie; ei au lideri în adevăratul sens al cuvântului: cei care au păstrat neschimbat cursul în timpul războiului.

Ce poate însemna artistul într-o lume exclusiv politică? Sau omul spiritual, avertizat că salvarea nu vine nicicând din realităţile exterioare?

În româneşte de IOANA COPIL-POPOVICI

Biografia Almei Mahler-Werfel este cea a unei femei care, cu o sensibilitate specială, a iubit şi s-a făcut iubită de câţiva din cei mai mari artişti ai Europei Centrale. Fiică a celebrului pictor vienez Schindler, Alma se naşte în 1879, se bucură de o educaţie aleasă, iar în 1902 se căsătoreşte cu dirijorul şi compozitorul Gustav Mahler. Totuşi, înainte de Mahler, pe când Alma era doar o fetiţă, mai existase o pasiune, Gustav Klimt, căsătoria prea timpurie fiind împiedicată de intervenţia mamei. După moartea lui Mahler, o nouă relaţie, de mare pasionalitate, se înfiripă între Alma şi Oskar Kokoschka, elev al lui Klimt. În 1915, Alma se căsătoreşte cu arhitectul Walter Gropius. După despărţirea de acesta, va deveni, în 1929, soţia lui Franz Werfel, împreună cu care va fugi de ameninţarea nazistă în Italia, apoi în Franţa, Spania şi, în cele din urmă, SUA. Werfel moare în 1945; Alma îi supravieţuieşte până în 1964.

Memorialistica acestei extrem de dotate femei reprezintă nu numai o mărturie a unei vieţi trăite în cercurile artistice cele mai înalte, ci şi, în acelaşi timp, reflecţiile unei conştiinţe atente la transformările istorice şi psihologice ale epocii în care Alma a trăit. Fragmentul

ales face parte dintr-un capitol ce poartă numele unei conferinţe ţinute de Franz Werfel la Paris, Viitorul literaturii (1937), o conferinţă care va debuta, profetic, cu expresia „Finis poesiae!”. Într-adevăr, anii care urmează sunt cei ai prigoanei naziste, ani în care muzele vor trebui să tacă. (Tinu Pârvulescu)

Alma Mahler-Werfel Viaţa mea.

[…] Franz Werfel şi-a petrecut toate serile de la Paris cu scriitorul James Joyce, în mici restaurante, pe care trebuiau să le schimbe destul de des, deoarece generaseră o serie de antipatii datorită ariilor lui Verdi, cântate împreună peste tot cu voce tare. James Joyce îl adora pe Verdi, ca de altfel şi Franz Werfel – mai presus de toate Werfel, care era literalmente vrăjit de această nouă prietenie muzicală. Un impediment serios îl constituia, ce-i drept, boala lui James Joyce: era aproape orb. Trebuia să fie condus, iar o plimbare împreună nu putea fi veselă. A murit… dar numele său trăieşte şi va trăi.

Franz Werfel, enervat de ciocnirile repetate cu domnul şi doamna Feuchtwanger, s-a întors la Viena.

Octombrie

Bittner m-a chemat din nou la el. Eu sunt singura pe care o suportă în jurul său, atunci când se simte foarte prost. Avea din nou crize de inimă. îi simt sfârşitul. Dar cu câtă demnitate îşi suportă destinul!

Un sfânt, ca şi Manon1.

Zace aşa de ani de zile… are ambele picioare amputate. Şi-a terminat de scris Te Deum-ul… am discutat despre Palestrina lui Hans Pfâtzer, pe care o consideră „cea mai inteligentă operă a timpului nostru”, deşi „posedă puţină fantezie”. Credea că întreaga liturghie a lui Palestrina trebuia să fi fost inclusă în operă, pentru a impresiona. Dar asta era imposibil de realizat fără Sanctus şi Benedictus. „Eu însumi înţeleg revenirea artistului protestant la eternul catolicism ca pe întruchiparea cea mai reuşită a harului divin, har pe care Dumnezeu îl acordă şi muritorilor, dacă-i place, cum se observă şi în a doua versiune a lui Faust de Goethe, în Parsifal-vi lui

Wagner sau Palestrina lui Pfâtzner. Transpunerea acestei idei în operă le-a reuşit lui Wagner, lui Goethe, nu însă şi lui Pfâtzner… chiar dacă pasajul cu clopotele din Roma din opera Palestrina este unul din cele mai frumoase ale lui. Lipsa de fantezie este însă de netăgăduit. Julius Bittner îşi simţea moartea apropiată. A spus: „Oamenii nu-mi înţeleg suferinţele, doar eu ştiu ce are de gând Dumnezeu să facă cu mine. Şi l-am văzut pe El stând lângă patul meu. Pe Iisus Christos! Mie nu mi se poate întâmpla nimic. Numai fâii mei mă mai reţin în viaţă!”

— Alma Mahler-Werfel, Mein Leben, Fischer Verlag, Frankfurt am Mein.

1960 (fragment). 1. Manon Gropius – fiica autoarei; moare la şaptesprezece ani.

444 NEVROZA DE CATIFEA

Vorbea îndurând îngrozitoare dureri de inimă şi dispnee. Dacă ar mai avea cineva credinţa lui!

Mai târziu

Astăzi am fost la un chiromant. El mi-a descoperit latura artistică în liniile palmei, chiar lângă însemnul religiozităţii. Mi-a spus că aş avea o mână de ghinionistă şi s-a minunat prin câte am trecut şi câte am îndurat.

Acum însă, referitor la viitor:

În cel de-al cincizeci şi nouălea an al vieţii mele îmi voi schimba locuinţa, emigrând în altă ţară, unde voi şi rămâne; posibil să schimb şi continentul, ceea ce însă chiromantului îi era imposibil să prevadă. Voi sta alături de un bărbat cu care voi fi trăit din al treizeci şi cincilea an al vieţii mele. Vom fi legaţi unul de celălalt printr-o prietenie intimă şi liniştită. Nu voi mai avea parte de necazuri. După şase ani, împinsă de dorul de casă, mă voi întoarce la Viena… dar, nemaiplăcându-mi, o voi părăsi din nou. Când am ajuns acasă, i-am povestit lui Franz Werfel cu lux de amănunte ce mi-a spus ghicitorul. Franz Werfel a rămas puţin pe gânduri, apoi a exclamat: „Dar eu unde voi fi atunci? A spus că vom pleca împreună?…” Şi nu contenea să întrebe dacă totuşi nu fusese vorba şi despre el.

Ghicitorul mi-a mai spus că voi avea bani puţini… o

prevestire care la acea vreme l-a agitat nespus pe Franz Werfel. Ceea ce avea să se adeverească: voi avea bani puţini! Nu o să am parte de bani.

Completare

S-au scurs cei şapte ani, iar sărmanul meu soţ Franz Werfel nu mai este cu mine.

Johannes Hollnsteiner spune: „Diferenţa în gândire dintre evreu şi creştin este aceasta: evreii se raportează la ei înşişi, sunt nişte ideologi declaraţi… Creştinii sau arienii: idealişti împiedicându-se necontenit de realitate”.

Ieri am participat la concertul celei de-a treia simfonii a lui Gustav Mahler, într-o interpretare de mare clasă. Pe lângă ea, totul devine nimic, dacă ţi se dă şansa să simţi ceea ce am simţit şi eu atunci. Această capodoperă, de neegalat, sub bagheta lui Hermann Scherchen, a însemnat renaşterea profundei mele emoţii de atunci, din anul 1903, de la concertele ce avuseseră loc la Köln şi Krefeld.

Acum ştiu cât de mare a fost Gustav Mahler. Cu greu am putut să-mi stăpânesc lacrimile. Mă gândeam mereu la el, învăluit într-o aură iubitoare, şi îi auzeam vocea de atunci, când, după prima propoziţie, a coborât la mine în sală şi a spus: „Şi Domnul văzu că era bine…”. Apoi s-a corectat zâmbind şi spuse: „Şi domnul Mahler văzu…”

Aceasta se întâmplase la Köln, după prima repetiţie de la prima lectură, în sala de concerte Gurzenich. Scherchen a apreciat just această capodoperă şi a executat-o impecabil. Lipsa de genialitate nu a fost un impediment pentru a da acestei opere anumite efecte geniale: prin muncă, subtilitate şi dăruire nemărginită.

VIAŢA MEA 445

Decembrie 1937

O, am trăit un Crăciun îngrozitor! Franz Werfel şi, ciudat, chiar Anna Mahler2 au rămas insensibili la neliniştea mea. Eram atât de disperată…” Această sărbătoare a bucuriei în lumea întreagă” mi-a fost revelată cu adevărat doar de abisala putere de a iubi a lui Manon… fără ea nu mai pot sărbători Crăciunul. Ea se află mereu în

jurul meu, atât de aproape de mine, dar în zile precum aceasta simt că durerea mă sfâşie.

Franz Werfel şi Anna Mahler s-au pronunţat: „E doar o zi ca toate celelalte!”. Ce ştiu ei? Ce au simţit celulele bunicilor lor în această zi?

Nu vreau brad, nici cadouri; vreau ca această sărbătoare să devină din nou ceea ce a fost odată. Dimineaţa am mers la împărtăşanie, la Hollnsteiner, apoi m-am întors acasă şi am donat unui spital toate florile pe care le primisem. M-am dus la slujba de la miezul nopţii, care, din păcate, nu m-a impresionat deloc… M-am plimbat de colo-colo, cu ochii înroşiţi de plâns; nimeni nu m-a compătimit, cu excepţia maicii stareţe protestante şi, bineînţeles, a lui Hollnsteiner. Dar ce folos? El trebuia să plece chiar în dimineaţa următoare la St. Florian, iar eu eram lăsată pradă chinurilor mele. M-am bucurat când în sfârşit am putut să călătorim din nou şi fiindcă bronşita gravă a lui Franz Werfel a trecut. Doream să petrec Crăciunul în străinătate, ca şi anul trecut, la Milano, la fel şi noaptea de Revelion, această noapte idioată, absurdă, în care te minţi că, în anul ce va veni, vei avea parte de ceva mai bun şi mai frumos!

Şi într-o lume pe care Franz Werfel o respinge.

Maurice Ravel, acest om şi prieten peste măsură de rafinat şi de plăcut, a murit pe 28 decembrie 1937, la Paris. După sfârşitul războiului, şi-a prezentat la Viena Rapsodia spaniolă şi a locuit, în anul 1920, pe timpul repetiţiilor, la mine – pentru câteva săptămâni. Au fost zile extrem de relaxante, pline de voie bună, în ciuda faptului că Ravel era pentru mine un străin. Transformasem sufrageria într-un dormitor agreabil, iar în salonul cel mic locuia, în acelaşi timp, şi compozitorul italian Alfredo Casella. Ravel era o fiinţă fâravă ca o plantă, puţin narcisic… punând foarte mare preţ pe igiena personală. Casella era un om mai „natural” şi se distra pe seama agitaţiei celuilalt.

Oskar Fried, un compozitor talentat şi, categoric, un non-dirijor, fusese desemnat să dirijeze Rapsodia spaniolă

a lui Ravel, dar, deoarece Fried nu ştia să citească nicio partitură, m-a rugat să-i pun la dispoziţie doi pianişti străluciţi, Steuermann şi Serkin, şi ei au interpretat la prima vedere partiturile rapsodiei în faţa amărâtului şi neştiutorului Fried. Fried solicită pe un ton imperativ un pupitru şi după ce i-au făcut rost de unul a învăţat să dirijeze simfonia. Nu mai văzusem până atunci un asemenea diletant. Mai întâi, Casella improviză strălucit la pian, pe anumite teme din rapsodie, la început domol.

2. Anna Mahler – fiica autoarei.

apoi mai sonor, iar la sfârşit de trei /. Ravel dormea încă, dar, speriat de zgomotul infernal, ieşi din camera sa.

În anul 1936, Madariaga se afla la Viena şi m-a informat despre starea deznădăjduită a lui Ravel, care suferea de ramolisment.

Madariaga fusese şi el un om deosebit, inteligent şi ingenios. Venea des pe la noi când stătea la Viena. Maurice Ravel a devenit astăzi un compozitor standard… Totuşi, părerea mea este că Debussy şi Stravinsky au fost şi sunt mai buni şi mai originali. Ravel era asemenea unei luni prinse între doi sori.

Începutul lui 1938 – Milano

Eram din nou la Milano, fiind cazaţi tot la Grand Hotel. Locuiam exact în aceleaşi camere în care locuise şi Verdi, intram zilnic în camera lui de lucru, care se afla lângă dormitorul nostru, atingeam pianul său mic şi vechi care-şi făcea acolo somnul de veci (această cameră nu putea fi locuită) … Ca de obicei, mergeam în fiecare seară la Scala şi era ca întotdeauna… şi totuşi atât de diferit.

Teama şi neliniştea creşteau în adâncul sufletelor noastre. Într-o seară am fost la Scala, la piesa Mignon pe care Franz Werfel a trăit-o de astă dată altfel ca de obicei. Am vorbit despre această operă încântătoare jumătate de noapte. Franz Werfel însă era atras de munca lui; deci, după o scurtă şedere la Neapole, ne-am continuat călătoria spre Capri.

Capri

Ne-am ales o locuinţă minunată, cu o cameră de lucru pe colţ şi o verandă; ne-am simţit imediat ca acasă. Franz Werfel începuse să scrie din nou poezii, după o lungă pauză. Era inspirat de frumuseţea naturii de pe insulă. Şi aici, ca peste tot, am găsit prieteni noi, printre care Alberti, care fusese destituit din înalta funcţie pe care o deţinuse la ziar, datorită unei oarecare nesupuneri faţă de Mussolini. Mergeam adesea la excelenta operă din Neapole şi ne întâlneam întotdeauna cu prietena noastră O. din Nervi, al cărei soţ murise de curând. Ea mai stătea încă în locuinţa în care trăiseră împreună. Aşa am ajuns să facem cunoştinţă cu întreaga familie, şi aceasta l-a inspirat pe Franz Werfel să scrie o continuare la Fraţii din Neapole. Ne-a fermecat mai ales nepoţica de nouă ani, Franca Maria Contessa Balsamo, când ne-a pus în scenă o piesă de teatru concepută de ea însăşi, în care un vrăjitor fierbea microbi şi răspândea nenorociri. Ne plimbam ore în şir pe insulă… contemplam ruinele palatului lui Tiberiu şi ne bucuram de viaţă. O bucurie, însă, umbrită de teamă. Pe urmă s-a declanşat bomba. Franz Werfel năvăli cu ziarul în camera mea: Schuschnigg era la Berchtesgaden…

Am făcut imediat bagajele… şi ne-am dus la Neapole.

Eram conştientă că Franz Werfel nu trebuia să se întoarcă la Viena împreună cu mine. N-ar mai fi scăpat niciodată.

Ne-am adunat, împreună cu câţiva prieteni interesanţi, pentru ultima oară în casa doamnei O. Unul dintre ei l-a sfătuit pe Franz Werfel să-l consulte pe Benedetto Croce. Franz Werfel manifestase întotdeauna un interes pentru el şi s-a dus bucuros la acest personaj de vază.

Ştiam că existenţa Austriei se afla în pericol. Ceea ce nu ştiam încă era că Austria murise deja de mult. M-am despărţit de Franz Werfel la Neapole, urmând ca acesta să mai stea câteva zile aici şi după aceea să se întoarcă pe insula Capri. Iubea Neapole-ul şi se ducea seară de seară la operă, fie şi numai pentru a-şi învinge teama.

Pe 28 februarie 1938 am părăsit Neapole-ul, când Schuschnigg îşi ţinea celebrul discurs în faţa Parlamentului. În timpul călătoriei am fost foarte neliniştită, iar aceasta părea să nu mai ia niciodată sfârşit. N-am chemat pe nimeni să mă aştepte la gară, în afară de maica stareţă Ida Gebauer. Nici pe Hollnsteiner, nici pe Moll3. Pe nimeni. Aşa că am rămas pentru două zile incognito, timp în care, analizând-o îndeaproape, am descoperit o Vienă care nu mă mai recunoştea. M-am întâlnit cu soţia ministrului învăţământului, Pemter, care bântuia străzile cu o expresie rătăcită şi cu părul vâlvoi. M-a informat numaidecât că soţul ei este foarte îngrijorat, fiindcă armata regală nu-şi încheiase încă toate conturile cu naziştii. Se zvoneşte că la Innsbruck şi Graz ar avea loc lupte de stradă violente. Se trage cu muniţie de război. În străinătate nu se ştiau lucrurile astea. A alergat mai departe, ea, care de obicei era o femeie cu maniere desăvârşite, iar eu am rămas consternată în urmă. L-am sunat pe Hollnsteiner. N-a dat crezare nici unui cuvânt din cele spuse de mine şi era foarte optimist.

Hollnsteiner şi Anna Mahler credeau că presa din străinătate m-ar fi „întărâtat”. Acum vedeam adevărata poziţie a aşa-zisei mele familii. Ei se aflau în posesia adevărului. Victoria îi îmbătase şi se amuzau copios de prostiile pe care le făcea Schuschnigg, cuprins de o teribilă frică de moarte.

În urma întâlnirii de la Berchtesgaden, toţi naziştii au fost încarceraţi şi puşi cu botul pe labe, iar acum Hitler ordona eliberarea lor. Salutul lui Hitler era acum îngăduit, svastica nu mai era considerată un atentat la fiinţa naţională. Eram împreună cu Hollnsteiner şi cu ministrul Pemter la Ilka Wertheimer, o prietenă de-a ministrului, şi niciunul dintre noi nu bănuia că fiecare convorbire era înregistrată. Am observat că toţi prietenii, chiar şi bunul meu amic Ferdinand Bloch-Bauer, cheltuiseră, pentru mobilizarea muncitorimii, din propriile buzunare şi din ale altora, imense sume de bani. Era însă prea târziu şi Austria era prea săracă pentru a-i face concurenţă Germaniei.

Anna Mahler, fiica mea, se afla în centrul unei mişcări ce făcea reclamă neîncetat plebiscitului instituit de către Schuschnigg. Fusese la fostul primar Seitz, se adresase noului primar Schmitz, care mai nou era de partea muncitorilor... Eaânsăşi se aflaân pericol fără să ştie. La rândul meu, şi eu aveam să aflu de pericolul prin care trecusem câţiva ani mai târziu, la Paris. În primele zile, m-am dus la Banca Naţională, am achitat ipoteca pe casă şi am ridicat restul banilor gheaţă. Maica stareţă era de acord să transporte banii la Zürich şi am ascuns bane-notele blestemate de o sută de şilingi în cingătoarea ei. Bancnotele mai mari nu puteau fi cheltuite. (Aceştia aveau să fie primii bani pe care-i găseam la Zürich).

3. Carl Moll – tatăl vitreg al autoarei.

Anna Mahler şi Hollnsteiner m-au înjurat pentru comportamentul meu lipsit de patriotism. Toţi prietenii din Viena nu mai erau decât o turmă de oi, ascultătoare, ce behăiau la comandă. Nu erau capabili sau nu voiau pur şi simplu să vadă adevărul. Cuplul Zuckmayer îşi sărbătorea noua cetăţenie austriacă, iar eu le-am strigat: „Ce, acuma, când Austria este pierdută?”. Au râs de mine. Ultima seară, aparent fericită, am petrecut-o cu cuplul Zuckmayer, Odón von Horváth (pe care nu mi-era dat să-l mai revăd vreodată), Csokor şi fiica trimisului italian Salata, invitându-i pe toţi la restaurantul evreiesc Neugroschl. Era aproape pustiu, iar gazda a plâns de bucurie, fiindcă, în sfârşit, auzea din nou „râsete” în localul ei nemaifrecventat acum. În această seară, Maria Salata îmi răspunse la întrebarea referitoare la atitudinea Italiei: „Crezi într-adevăr că Mussolini ar vrea o graniţă cu Germania la Brenner! L-a trimis doar pe Papa aici pentru a-i întări poziţia lui Schuschnigg...”. Însă eu n-o credeam.

Zilnic treceam pe strada Kärntner spre Hohe Warte, la mama. Zilnic creşteau mormanele de flori în faţa oficiului german de turism, unde trona portretul uriaş al lui Hitler. Drumul era impracticabil. Florile invadau şoseaua. Femeile depuneau îngenunchind ofrande în faţa

portetului Führerului.

Apăru un ziar nou, „Wiener Beobachter”, care îl întrecea în josnicie pe cel german, „Volkischer Beobachter”. L-am sunat pe ministrul Pemter să oprească apariţia acestui ziar. El însă era complet neputincios. Schuschnigg a trebuit să capituleze; se terminase cu opoziţia ce a durat cinci ani, începând cu pactul de la Berchtesgaden. Caricaturile evreilor şi textele alăturate întreceau orice limită.

Pe 9 martie mă sună Zuckmayer şi ne invită pe mine şi pe Anna la Reichsbar; toţi erau deja beţi, dar convinşi că adevărata veselie se va isca doar odată cu venirea noastră. Egon Friedell era deja acolo, cu Zuckmayer, de pe la ora zece. Acesta îl găsise rătăcind întristat pe străzi şi-l luase cu el pentru a-l bine dispune. Friedell, care era beat de-a binelea, deveni foarte serios când i-am spus despre presimţirea mea că Hitler s-ar afla deja la porţile Vienei. „Nu voi supravieţui acestei veniri… n-am ce căuta pe lumea asta… dar nici nu voi pleca. Am cu mine cianura” (mi-a arătat o fâolă mică), „o dau pe gât dacă va veni!”. Totul era spus cu un umor tragic…

Curând ne-am săturat, aşa că ne-am luat rămas bun. Clătinându-se, Egon Friedell ne-a condus la maşină, unde ne-a ciupit de fund pe amândouă, ignorându-l pe şofer. Era ultima oară când îl vedeam aşa.

La două zile după venirea lui Hitler, s-a aruncat pe fereastră, crezând că oamenii de la Siguranţă care sunaseră la uşa lui aveau de gând să-l ridice. Viaţa sa nu mai avea niciun sens pe lumea asta, iar el o ştia şi bine a făcut.

Cu câteva zile înainte de capitulare vorbisem cu fostul cancelar imperial german Wierth. El credea într-un rezultat favorabil al plebis-citului. Hitler ştia şi el acest lucru, aşa că l-a interzis.

Vineri, 11 martie 1938

Anton Kuh a sunat dis-de-dimineaţă, să mă întrebe dacă poate contacta prin intermediul meu un ministru încă la putere. De preferat

chiar în dimineaţa aceea. I-am dat un răspuns afirmativ şi l-am sunat pe Pemter, care s-a declarat imediat de acord să se ducă la fiica mea, Anna Mahler. La ora unsprezece, a sosit în atelierul ei. Atunci Kuh ne-a demonstrat cum ar trebui să le vorbească Schuschnigg muncitorilor, cum ar trebui să-l ducă de nas pe Seitz, toate astea expuse strălucit, astfel încât, în ciuda momentului de criză, am râs copios.

Din senin, cineva a bătut cu putere în geamul spart al atelierului. Ministrul Pemter era chemat de urgenţă la minister. El o simţise instinctiv… toţi ştiau că ceva teribil era pe cale să se întâmple. Nu l-am mai văzut niciodată pe Pemter, deoarece a fost dus, la puţin timp după aceste evenimente, în lagărul de concentrare Dachau.

Am evadat din atelierul strâmt. Strada era acoperită de manifestele pentru plebiscitul amărâtului de Schuschnigg. Textul trăda teamă şi suna silit. Nimeni nu ridica manifestele, doar vântul se juca nemilos cu ele.

(Mai târziu, la New York, Kuh se amuza, păcălindu-i pe toţi, şi le povestea că imediat după întrevederea cu Pemter ar fi părăsit de urgenţă ţara, deoarece un stat în care un ministru activ vorbeşte cu un Kuh este neîndoielnic sortit pierzaniei.)

După-amiaza mi-am petrecut-o cu prietenul meu Franz Theodor Csokor şi un alt cunoscut, într-o cameră mică de hotel. Eram la pământ. Când, deodată, năvăli Ilka Wertheimer în cameră. Nu i se dădea legătura cu ministerul învăţământului. L-am sunat imediat pe Johannes Hollnsteiner şi l-am întrebat ce se întâmplă. El nu ştia nimic, dar luă legătura la rândul lui cu cabinetul cancelarului, pentru a-l contacta personal pe Schuschnigg. Hollnsteiner ne sună după câteva minute: „Plebiscitul este anulat!”. Dezamăgirea era totală. Ne-am îmbrăţişat şi-am ştiut că Austria, împreună cu noi toţi, era pierdută. În ciuda tuturor acestora, Hollnsteiner rămăsese optimist… însă doar fiindcă era inconştient; şi eu îl crezusem un diplomat! Nu era: situaţia îl depăşea, cum avea să se

dovedească mai târziu.

Seara i-am avut musafâri pe Anna Mahler, Hollnsteiner şi maica stareţă Ida. Toţi eram profund deprimaţi. L-am rugat pe Hollnsteiner să distrugă toate documentele care ar fi putut să-l compromită. M-a întrebat copilăros: „Dar de ce, doar n-am făcut nimic!”. Anna Mahler nici nu voia să audă de plecare. Era cu o trupă de băieţi de stânga şi cu prietenul ei de atunci; le-a dat toţi banii pe care-i avea şi i-a condus, apoi, într-o noapte, la gară. Sâmbătă dimineaţa am implorat-o să mă însoţească în ziua următoare la Praga. Atunci, în sfârşit, trezindu-se singură, a consimţit şi a apărut după-amiaza cu un geamantan minuscul. Am trimis-o acasă să-şi ia bijuteriile şi lenjeria; era deja periculos să circuli cu maşina fără svastică pe ea. Dar şi de această dată a venit doar cu strictul necesar. Se încăpăţânase să se întoarcă la Viena după doar două zile.

Am fost la Hohe Warte şi mi-am luat rămas bun de la mama, pe care ştiam că n-o voi mai revedea niciodată. Am lăsat-o să creadă că mă voi întoarce în opt zile. Anturajul ei nazist o prostise, îmi tot spunea că Hitler nu dorea de fapt violenţa, că aceasta era doar o perioadă de tranziţie… că el avea să aducă Paradisul. Şi că eu nu m-aş afla nicidecum în pericol!

L-am reţinut pe Hollnsteiner în acea noapte la hotel, împreună cu noi, şi am discutat toată noaptea. Cerul răsuna de zgomotul infernal produs de avioanele care anunţau sosirea lui Hitler în acea duminică. În drumul meu spre Hohe Warte am văzut oameni ce se îmbrăţişau ameţiţi de fericire, fiecare împodobit deja cu banderole şi steguleţe cu svastici. Mă dezgustară.

Cumnatul meu nazist, Eberstaller, se temea pentru mine, pentru că nu aveam însemnele pe maşină, şi a trimis un nepot care să mă însoţească (acesta era membru NSDAP de ani de zile). Peste tot se auzeau voci ameninţătoare, dar eu nu m-am lăsat înduplecată să las acest steguleţ să-mi fluture pe maşină.

Pe 13 martie, am plecat cu noaptea-n cap la gară şi l-am lăsat pe Hollnsteiner, care era foarte calm (nu se simţea în pericol), singur în hotel. De acolo a trebuit să se furişeze. A plătit scump pentru această nechibzuinţă, cu un an de detenţie în lagărul de concentrare Dachau.

Noi am luat micul dejun la bar şi ne-am comportat normal, fără să devenim suspecte. Un poliţist austriac bătrân s-a apropiat de masa noastră şi i-a şoptit maicii stareţe la ureche că mai bine n-aş lua obiecte de preţ cu mine, pentru că la graniţă se fac percheziţii corporale. Aşa că am lăsat toţi banii la maica stareţă şi am luat cu mine doar ce era permis. Moll a venit la gară şi m-a privit emoţionat, cu nişte ochi trişti, de căţeluş. Dar cum nu-l crezusem niciodată pe acest om, nici acum n-am dat crezare privirii şi emoţiei lui. Fusese întotdeauna duşmanul meu de moarte. Aveam cu mine doar două geamăn-tane mici, nu puteam să iau nimic, deoarece îmi închiriasem casa şi nu voiam să fâu văzută acolo. Nu mai aveam decât lucrurile ce se aflau deja la Capri.

Ajunse la graniţă, a trebuit mai întâi să prezentăm certificatele de naştere. Apoi am fost băgate separat într-o cabină drapată şi dezbrăcate la pielea goală; ne-au lăsat doar ciorapii. La graniţa cehă, toţi evreii au fost trimişi înapoi. La Praga ne-a întâmpinat Hanna von Fuchs, sora mai mare a lui Franz Werfel, care ne-a ajutat, plină de compasiune, şi care a vărsat lacrimi sincere alături de noi şi nu mai contenea să ne spună: „Am vrut dintotdeauna să vă mutaţi la Praga… aici aţi fi fost în siguranţă!…” Am prevenit-o de pasiunea oarbă a lui Hitler de a ataca; nu m-a crezut. După doar un an a fost şi ea nevoită să fugă. Anna Mahler şi cu mine am călătorit mai departe până la Budapesta, unde aveam de gând să ne odihnim câteva ore… Noaptea am stat înghesuiţi, câte opt, într-un compartiment. Consulul austriac ne rezervase camere şi ne trimisese trandafâri, dar n-a îndrăznit să se arate în public cu noi. Pe bună dreptate. Străzile erau pline de băieţii cu ciorapi albi ai lui Hitler. Ne-am continuat călătoria, şezând înghesuiţi toată noaptea, via Agram,

Triest, spre Milano. Dar, de data asta, Milano nu ne-a mai încântat. Mulţumesc lui Dumnezeu că acum era şi Franz Werfel cu noi. Am acceptat invitaţia lui Marianne Rieser, sora mai mică a lui Franz Werfel, de a merge la ei, la Zürich. Aceasta era prima perioadă tristă a emigrării noastre. Cine era de vină: noi sau ei? Nu ştiu. În orice caz, vinovată era îngrozitoarea situaţie.

I-am scris, din Zürich, o scrisoare de adio prietenului meu Gerhart Hauptmann. În toamna anului 1937, când fusese la Viena, Hauptmann

se purtase ca un laş. De obicei, atunci când venea, mă informa de sosirea sa din timp şi voia să fie primit cu o petrecere. Însă de această dată nu primisem nicio veste, şi când, în sfârşit, l-am sunat eu pe el, n-a vrut să ne acorde decât o oră, după-amiaza, care (fiind scurtă) era întotdeauna perioada lui cea mai capricioasă din zi.

Am refuzat şi în numele lui Franz Werfel. Mă jignea pe mine, chiar dacă, din păcate, Franz Werfel era cel vizat de duşmănoasa sa atitudine. Tocmai lui Gerhart Hauptmann, scriitorul care crease Ţesătorii, nu-i era îngăduit aceasta. Dar acum era şi el în pericol.

Din Zürich i-am scris că lunga noastră prietenie, ce înfruntase timpul, fusese ceva atât de neobişnuit încât, tocmai de aceea, aş dori să-i pun capăt. Pe viitor ar putea deveni mai puţin frumoasă şi ceea ce în trecut fusese adevărat nu era neapărat nevoie să rămână astfel şi în viitor…

Începutul lui iunie, Londra

Acum trebuia să mă salvez singură, prin propria-mi forţă, să mă trag cumva afară din mlaştină.

Trebuia să-i arunc pe toţi cei pe care-i iubeam la Viena peste bord…

Toţi sunt probabil complet metamorfozaţi.

Trebuie şi vreau să uit…

Lui Franz Werfel îi este mai uşor. Duce tratative cu editorii. Noul oraş i-a stârnit interesul… Are talent lingvistic, citeşte deja ziarele de aici cu interes şi

uşurinţă… şi se miră de disperarea mea nestă-pânită, desigur, fără a fi în stare să mă ajute. S-au dat multe dineuri mari în cinstea lui. Majoritatea au fost plictisitoare. Franz Werfel s-a întors beat turtă de la o astfel de festivitate. Încă nu cunoştea efectul wiskey-ului.

Îmi doresc un pian, cărţi şi o căsuţă sau o locuinţă undeva… şi să scriu…

Tot ceea ce am gândit şi am oferit în viaţa mea!…

Din punct de vedere politic, însă, îmi păstrez dreptul de a gândi şi a spune ce vreau.

Aici, la Londra, suntem lefteri; eu nu am nicio carte în limba germană, niciun pian… nicio fiinţă care să vorbească germana. O metropolă rece… Toţi oamenii sunt lipsiţi de înţelegere faţă de destinul Austriei… este insuportabil.

Nimeni nu ne-a dat crezare, nouă şi strigătelor noastre de alarmă. După o şedere de trei săptămâni la Londra, ne-am săturat şi ne-am întors din nou la hotelul nostru sărăcăcios, la Paris. Între timp se făcuse vară şi era caniculă.

În româneşte de CARINA DUICĂ

VI. Ultimul cerc

Elie Wiesel, Primo Levi.

Danilo Kis, Ivan Klima.

Alexander Wat

Romancier, povestitor, dramaturg, poet şi eseist de origine română, Elie Wiesel s-a născut la Sighet, în 1928, din părinţi evrei. La vârsta de 15 ani este deportat la Auschwitz şi apoi la Buchenwald, unde îşi va pierde familia. Numărându-se printre foarte puţinii supravieţuitori ai lagărelor de concentrare, scriitorul din Ardeal, stabilit în Franţa, îşi va dedica viaţa şi opera procesului tragediei prin care a trecut. Martorul devine acuzator, denunţându-şi propria experienţă ca pe o dovadă a existenţei răului absolut. Wiesel îşi face studiile la Paris şi colaborează de-a lungul carierei sale la diverse reviste israelite, franceze şi americane. Se va stabili ulterior în Statele Unite ale Americii, unde va fi profesor de ştiinţe

umaniste la Boston University. În 1986 i se decernează Premiul Nobel pentru Pace. Din cele douăsprezece romane ale sale amintim: L'Aube (Zorii), 1960, Le Jour (Ziua), 1961, Les Villes de la chance (Oraşele norocului), 1961, Le Mendiant de Jerusalem (Cerşetorul din Ierusalim), 1968, Un juif aujourd'hui (Un evreu astăzi), 1977, Le Testament d'un poete juif assassine (Testamentul unui poet evreu asasinat), 1980, Le Cinquième Fils (Al cincilea fiu), 1983, Signes d'exode (Semne ale exodului), 1985, Le Crepuscule au loin (Crepuscul, de departe), 1987; din cărţile de mai sus, publicate între 1960 şi 1987 şi scrise toate în limba franceză, se desprinde o conştiinţă lucidă, motivată de credinţa că a nu transmite o experienţă înseamnă a o trăda. Fragmentele de faţă inaugurează romanul autobiografic Noaptea, publicat în 1958 în Franţa şi tradus în româneşte în 1989, împreună cu o altă operă ce evocă spaţiul ardelenesc, Porţile pădurii. Document istoric şi mărturie a unui fapt trăit, La Nuit (Noaptea) relatează deportarea de către soldaţii lui Horthy şi ai lui Hitler a familiilor de evrei din Sighet şi exterminarea lor în lagărele de la Auschwitz, Buna, Birkenau şi Buchenwald. (Ioana Copil-Popovici)

Elie Wiesel Noaptea.

I se spunea Moşe-Ţârcovnicul, de parcă n-ar fi avut niciodată un nume de familie. Slujea ca „om la toate" într-o sinagogă hasidică1. Evreii din Sighet – orăşelul acela din Transilvania unde mi-am petrecut copilăria – ţineau mult la el. Era foarte sărac şi trăia ca vai de lume. Îndeobşte, locuitorii oraşului meu nu îndrăgeau calicii, chiar dacă-i ajutau. Cu Moşe-Ţârcovnicul, lucrurile stăteau altfel. Nu supăra pe nimeni. De faţă cu el, nimeni nu se simţea stingherit. Ajunsese maestru în arta de a fi luat drept o fiinţă neînsemnată, se pricepea să treacă nebăgat în seamă.

La înfăţişare, era stângaci ca o piatră. Sfâala sa de orfan te făcea să zâmbeşti. Îmi plăceau ochii lui visători, cu privirea pierdută în depărtare. Vorbea puţin. Cânta; sau, mai curând, îngâna. Acele frânturi de cuvinte ce puteau fi

înţelese vorbeau despre suferinţa divinităţii, despre Exilul lui Dumnezeu care, aşa cum spune Cabala2, aşteaptă să fie mântuit prin mântuirea omului.

L-am cunoscut spre sfârşitul lui 1941. Aveam doisprezece ani. Nu-tream o credinţă adâncă. Ziua studiam Talmudul 3, iar când se înnopta, alergam la sinagogă ca să jelesc dărâmarea Templului4.

Într-o zi, i-am cerut tatălui meu să-mi găsească un profesor care să mă călăuzească în studiul Cabalei.

Elie Wiesel, Noaptea, Editura Univers, Bucureşti, 1989, traducere şi note de Bianca Zamfirescu (fragmente).

Hasidism, mişcare religioasă în rândul israeliţilor, iniţiată de Israel Baal

Şem în secolul al XVIII-lea; pune accentul pe slujirea divinităţii prin veselie, entuziasm şi comuniune frăţească (n.ed.).

Cabala (în ebraică: kabbalah, tradiţie), concepţie esoterică asupra divinităţii şi a universului, datând din secolul II î.e.n. Teologia Cabalei este panteistă: tot ceea ce suntem, tot ceea ce se vede rezultă dintr-un proces prin care divinitatea se exprimă pe ea însăşi.

Talmud (în ebraică: studiu), vastă operă a literaturii religioase israelite, concepută între secolele III î.e.n. – V e.n.; face cunoscută legea orală, care o întregeşte pe cea scrisă, Tora, cuprinsă în cele cinci cărţi ale lui Moise.

Primul Templu al Evreilor, dărâmat de Nabucodonosor, regele Babilonului, în anul 486 î.e.n.; al doilea Templu a fost distrus în anul 70 de către împăratul Titus.

*

*

1.
1.
2.
2.
3.
3.
4.

4.

456 ULTIMUL CERC

— Eşti prea tânăr pentru asta. Mamonide6 a spus că numai la treizeci de ani ai dreptul să te încumeţi pe tărâmul plin de primejdii al misticii. Mai întâi trebuie să studiezi materiile de bază, pe care eşti în stare să le pricepi.

Tata era om învăţat, cu o fire nu prea sentimentală. Nu-şi dădea frâu liber simţămintelor nici măcar în familie. Se gândea mai mult la alţii decât la ai săi. Comunitatea evreiască din Sighet avea pentru el o stimă cât se poate de mare; i se cerea adesea sfatul în treburile obşteşti şi chiar în cele particulare. Familia noastră număra patru copii. Hilda, fata cea mai mare; apoi, Bea; eu eram al treilea şi singurul băiat; iar Judith, mezina.

Părinţii mei ţineau o prăvălie. Hilda şi Bea îi ajutau în treburile lor. În ce mă privea, locul meu era la „Casa învăţăturii" 6, spuneau ei.

— La Sighet nu sunt cabalişti, repeta tata.

Ţinea să-mi scoată din minte acest gând. Dar zadarnic. Mi-am găsit eu însumi un profesor, şi acela era Moşe-Ţârcovnicul. Mă văzuse odată pe când mă rugam, în amurg.

— Pentru ce plângi când te rogi? mă întrebă, ca şi cum m-ar fi cunoscut de mult.

— Nu ştiu, am răspuns foarte tulburat.

Întrebarea aceasta nu-mi trecuse niciodată prin minte. Plângeam fiindcă… în adâncul fiinţei mele ceva simţea nevoia să plângă. Mai mult nu ştiam.

— De ce te rogi? mă întrebă după o clipă.

De ce mă rugam? Ciudată întrebare. De ce trăiam? De ce respiram?

— Nu ştiu, i-am răspuns şi mai încurcat.

Din ziua aceea l-am văzut deseori. Îmi lămurea foarte stăruitor că orice întrebare avea în sine o tărie care nu mai era cuprinsă în răspuns…

— Omul se înalţă spre Dumnezeu prin întrebările pe care i le pune, îi plăcea să repete. Iată ce înseamnă să stai

într-adevăr de vorbă. Omul întreabă şi Dumnezeu răspunde. Dar răspunsurile lui nu sunt înţelese. Nu pot fi pricepute. Fiindcă vin din adâncul sufletului şi rămân acolo până la moarte. Adevăratele răspunsuri, Eliezer, nu le vei afla decât în tine însuţi.

— Şi tu de ce te rogi, Moşe? l-am întrebat.

— Mă rog lui Dumnezeu, care e în adâncul sufletului meu, să-mi dea tăria să-i pun întrebări adevărate.

Aproape în fiece seară stăteam astfel de vorbă. După ce toţi credincioşii părăseau lăcaşul, rămâneam în sinagogă, aşezaţi pe întuneric, la lumina pâlpâitoare a câtorva lumânări pe jumătate arse.

Într-o seară, i-am mărturisit cât mă simt de nefericit fiindcă la Sighet nu găsesc un profesor care să mă înveţe Zoharul, cărţile Cabalei.

5. Moise Mamonide (1135 – 1204), medic, teolog şi filosof evreu din Spania. Cartea sa, Cea de-a doua lege (1180), este o sinteză a normelor vieţii individuale, familiale şi sociale a israeliţilor.

6. Sinagogă unde credincioşii îşi fac rugăciunile şi învaţă Tora.

să mă îndrume în tainele misticii ebraice. Surâse îngăduitor. După o lungă tăcere, zise:

— Sunt o mie şi una de porţi pe care poţi să pătrunzi în livada adevărurilor. Fiece fiinţă omenească îşi are poarta ei. Nu trebuie să înşele şi să vrea să pătrundă în livadă pe altă poartă. E primejdios pentru cine intră, ca şi pentru cei care se află acolo dinainte.

Şi Moşe-Ţârcovnicul, sărmanul coate-goale din Sighet, îmi vorbea ore îndelungate despre ceea ce era limpede în Cabala şi despre misterele acesteia. Cu el mi-am început ucenicia. Reciteam împreună, de zeci de ori, una şi aceeaşi pagină din Zohar7. Nu ca s-o învăţ pe de rost, ci ca să înţeleg din însăşi slova ei esenţa adevărului. Şi de-a lungul acestor seri, am dobândit convingerea că Moşe-Ţârcovnicul m-ar fi putut duce cu el întru veşnicie, în vremea când întrebarea şi răspunsul erau cuprinse într-

unul.

* * *

Şi-apoi, într-o bună zi, evreii străini fură deportaţi din Sighet. Jandarmii unguri îi îngrămădeau în vagoane de vite, iar ei plângeau înăbuşit. Pe peronul de la care plecau, lăcrimam şi noi. Trenul dispăru în zare; în urmă nu rămase decât un fum gros şi murdar.

Am auzit cum, în spatele meu, un evreu spunea cu un suspin:

— Ce să-i faci? E război…

Cei surghiuniţi fură repede daţi uitării. La câteva zile după ce plecaseră, se zvoni cum că s-ar fi aflat în Galiţia, unde lucrau, ba erau chiar mulţumiţi de soarta lor, se zicea.

Zilele treceau. Se scurseră săptămâni, luni. Viaţa reintrase pe făgaşul obişnuit. Un vânt domol şi liniştitor sufla prin toate casele. Negustorilor le mergea bine, cei studioşi îşi duceau viaţa printre cărţile lor, iar copiii se jucau în stradă.

Într-o zi, pe când intram în sinagogă, l-am zărit pe o bancă, lângă uşă, pe Moşe-Ţârcovnicul.

Istorisi ce li se întâmplase lui şi tovarăşilor săi. Trenul cu deportaţi trecuse graniţa maghiară şi, pe teritoriul Poloniei, fusese lăsat în seama Gestapoului. Acolo se oprise. Evreii trebuiră să coboare şi să urce în camioane. Acestea se îndreptară spre o pădure. Li se ordonă să se dea jos. Fură puşi să sape nişte gropi uriaşe. Când îşi terminară treaba, oamenii Gestapoului trecură la fapte. Fără înverşunare, pe îndelete, îşi uciseră prizonierii. Fiecare deţinut trebuia să se apropie de groapă şi să stea cu ceafa la vedere. Unii prunci erau azvârliţi în

Sefer Ha Zohar (ebr.), Cartea minunăţiilor, operă importantă a literaturii cabalistice, care s-a bucurat de o mare popularitate; scrisă în aramiană de către Moise din Leon, exeget evreu din Spania secolului al XIII-lea; analiză a textelor biblice, al căror sens ascuns îl caută; cosmogonie dua-listă: universul este împărţit între imperiul luminii şi cel al întunericului.

aer şi luaţi drept ţintă cu pistolul mitralieră. Asta s-a petrecut în pădurea Galiţiei, de lângă Kolomay. Iar el, Moşe-Ţârcovnicul, cum izbutise să scape? Printr-o minune. Rănit la picior, fusese luat drept mort…

Cât era ziua de lungă, intra dintr-o casă evreiască într-alta şi istorisea ce se întâmplase cu Malca, fata care trei zile s-a chinuit să-şi dea sufletul, şi povestea lui Tobi, croitorul, cum acesta se ruga fierbinte să fie ucis înaintea fiilor săi…

Moşe se schimbase. Ochii nu-i mai sclipeau de bucurie. Nu mai cânta. Nu-mi mai vorbea despre Dumnezeu sau Cabala, ci doar despre ceea ce văzuse. Lumea nu numai că nu voia să-i dea crezare, dar nici măcar nu-şi pleca urechea la cele istorisite.

— Încearcă să ne trezească mila. Ce scorneli… Sau:

— S-a scrântit, sărmanul. Iar Moşe plângea:

— Ascultaţi-mă, evrei. Asta-i tot ce vă cer. Nici bani, nici milă. Nu vă cer decât să-mi daţi ascultare, striga el în sinagogă, între rugăciunea din amurg şi cea de seară.

Nici eu nu-l credeam. După slujba de seară, stăteam adesea împreună cu el şi-l ascultam cum povestea, iar între timp încercam să-i înţeleg amărăciunea. Nu-mi stârnea decât milă.

— Oamenii mă iau drept nebun, murmură, şi din ochii lui curgeau lacrimi ca picăturile de ceară.

Odată, l-am întrebat:

— De ce ţii atât de mult ca lumea să-ţi dea crezare? în locul tău nici nu mi-ar păsa, lasă-i să creadă ce vor…

Închise ochii ca şi cum ar fi vrut să fugă de timp.

— Nu pricepi, spuse deznădăjduit. Nu poţi să pricepi. Am scăpat printr-o minune. Am izbutit să mă întorc aici. De unde am luat această tărie? Voiam să mă întorc la Sighet ca să povestesc cum am murit. Ca să vă pregătesc cât mai e timp. Să trăiesc? Nu mai ţin la viaţă. Sunt singur. Dar am vrut să mă întorc şi să vă spun ce vă ameninţă. Şi

uite: nimeni nu mă ascultă…

Era spre sfârşitul anului 1942.

După aceea, viaţa a reintrat pe făgaşul obişnuit. Postul de radio Londra, pe care îl ascultam în fiece seară, transmitea ştiri îmbucurătoare: bombardamente zilnice asupra Germaniei, Stalingrad, pregătiri pentru deschiderea celui de-al doilea front, iar noi, evreii din Sighet, aşteptam zilele acelea mai bune ce acum aveau să vină fără întârziere.

Mă lăsam mai departe absorbit de studiile mele. Ziua mi-o închinam Talmudului, seara – Cabalei. Tata se îndeletnicea cu treburile prăvăliei şi ale comunităţii. Bunicul venise să petreacă Anul Nou cu noi, ca să ia parte la slujba ţinută de vestitul rabin de la Borşa. Mama începea să-şi spună că ar fi timpul să se găsească un băiat potrivit pentru Hilda.

Astfel se scurse anul 1943.

Primăvara lui 1944. Veşti strălucite de pe frontul rusesc. Cât despre înfrângerea Germaniei, nu mai încăpea nicio îndoială. Atâta doar că trebuia să mai treacă un timp: nişte luni sau, poate, câteva săptămâni.

Pomii erau în floare. Era un an precum atâţia alţii, cu primăvara lui, cu logodnele, căsătoriile şi copiii care se năşteau. Lumea spunea:

— Armata Roşie înaintează cu paşi uriaşi. Hitler, chiar să vrea, nu va mai fi în stare să ne facă niciun rău…

Da, ne îndoiam chiar şi de faptul că voia să ne nimicească.

Să nimicească un popor întreg? Să stârpească o populaţie răspândită prin atâtea ţări? Milioane de oameni! Cu ce mijloace? Şi în plin secol XX!

Şi astfel, oamenii se preocupau de toate – strategie, diplomaţie, politică, credinţă, dar nu şi de propria lor soartă.

Până şi Moşe-Ţârcovnicul amuţise. Obosise vorbind. Rătăcea prin sinagogă sau pe străzi, cu ochii în jos, încovoiat, şi se ferea să se uite la cei din jur.

Pe vremea aceea, încă mai era cu putinţă să dobândeşti cu ajutorul banilor un certificat de emigrare în Palestina. îi cerusem tatălui meu să vândă tot ce aveam, să termine cu totul şi să plecăm.

— Sunt prea bătrân, băiete, mi-a răspuns. Prea bătrân ca să încep o viaţă nouă. Prea bătrân ca s-o iau iar de la capăt, într-o ţară îndepărtată.

Radio Budapesta anunţă că puterea a fost preluată de partidul fascist. Horthy Miklós fu nevoit să ceară unuia dintre conducătorii partidului, Nyilas, să formeze noul guvern. Nu aveam încă destul temei ca să ne îngrijorăm. Auzisem, desigur, vorbindu-se despre fascişti, dar pentru noi nu existau în realitate. Nu era decât o schimbare de guvern.

A doua zi, o altă ştire îngrozitoare: trupele germane pătrunseseră, cu consimţământul guvernului, pe teritoriul Ungariei.

Ici-colo, oamenii începeau să se frământe. Bercovici, un prieten de-al nostru, care se întorsese din Capitală8, ne povesti:

— Evreii din Budapesta se tem şi sunt îngroziţi. Pe străzi, în trenuri, au loc zi de zi incidente antisemite. Fasciştii atacă magazinele evreilor, sinagogile.

Veştile se răspândiră prin Sighet ca o dâră de pulbere. Curând, se vorbea pretutindeni despre cele auzite. Dar pentru scurt timp. Optimismul reînvie numaidecât.

— Nemţii n-or să ajungă până aici. Or să rămână la Budapesta. Din motive strategice, politice…

Nu apucaseră să treacă nici trei zile, când automobilele armatei germane se iviră pe străzile noastre.

Spaimă. Soldaţii germani – cu căştile de oţel şi emblema lor, un cap de mort.

Totuşi, prima impresie pe care ne-o făcură nemţii fu dintre cele mai liniştitoare. Ofâţerii fură încartiruiţi în case particulare – şi chiar la evrei. Se purtau rece, dar politicos cu gazdele. Nu cereau niciodată

8. Prin Dictatul de la Viena (august 1940), Germania

nazistă impusese României cedarea a 43.492 km² din teritoriul său Ungariei horthyste. Acesta cuprindea partea de nord a Transilvaniei (inclusiv Maramureşul şi Crişana), cu o populaţie de peste două milioane jumătate de locuitori, din care majoritatea români.

460 ULTIMUL CERC

ceea ce era peste putinţă să li se ofere, nu făceau observaţii răuvoitoare şi uneori chiar zâmbeau către stăpâna casei. Un ofâţer german locuia în clădirea din faţa locuinţei noastre. Avea o cameră la familia Kahn. Se spunea că e un om fermecător: potolit, plăcut şi binecrescut. La trei zile după ce se mutase, îi adusese doamnei Kahn o cutie cu bomboane de ciocolată. Optimiştii îşi frecau mâinile de bucurie:

— Ei? Ce vă spuneam? Nu voiaţi să credeţi. Uite-i pe nemţii voştri. Ce părere aveţi? Unde e faimoasa lor cruzime?

Nemţii se aflau în oraş, fasciştii ajunseseră la putere, sentinţa fusese dată, iar evreii din Sighet tot mai zâmbeau.

Cele opt zile de Paşti. Vremea era minunată. Mama îşi făcea de lucru prin bucătărie. Nu mai existau sinagogi deschise. Ne adunam prin case: nu trebuia să-i întărâtăm pe nemţi. În fapt, locuinţa fiecărui rabin era prefăcută într-un lăcaş de rugăciune.

Oamenii beau, mâncau, cântau. Biblia ne poruncea să ne veselim în timpul celor opt zile de Paşti, să fâm fericiţi. Dar nu ne trăgea aţa. De câteva zile, inima bătea mai tare. Toţi doreau să treacă sărbătoarea, ca să nu mai fie nevoiţi să se prefacă.

În cea de-a şaptea zi a Paştelui, cortina se ridică: nemţii îi arestară pe conducătorii comunităţii evreieşti.

Din clipa aceea, totul se desfăşură cu mare repeziciune. Începuse drumul spre moarte.

Prima măsură: timp de trei zile, evreii nu vor avea dreptul să-şi părăsească locuinţele, cei ce se vor face vinovaţi vor fi pedepsiţi cu moartea.

Moşe-Ţârcovnicul sosi alergând la noi acasă şi-i strigă tatii:

— Eu v-am spus… Şi, fără să mai aştepte un răspuns, o luă la fugă. În aceeaşi zi, poliţia maghiară dădu năvală în locuinţele evreilor din oraş: evreii nu mai aveau dreptul să deţină în casele lor aur, bijuterii, obiecte de valoare, trebuiau să predea totul autorităţilor, sub ameninţarea pedepsei cu moartea.

Tata coborî în pivniţă şi îngropă economiile noastre.

Acasă, mama îşi vedea mai departe de treburile ei. Din când în când se oprea să ne privească în tăcere.

La capătul celor trei zile, o nouă ordonanţă: fiecare evreu trebuia să poarte steaua galbenă.

Membrii de frunte ai comunităţii veniră să-l vadă pe tatăl meu, care avea legături în înaltele cercuri ale poliţiei maghiare, şi îi cerură părerea despre cele ce se petreceau. Tata nu vedea lucrurile prea în negru – sau nu voia să-i descurajeze, să le pună sare pe rană.

— Steaua galbenă? Ei şi? Nu se moare din asta… (Sărmane tată! Atunci din ce ţi s-a tras moartea?)

Dar se şi dădeau noi dispoziţii. Nu mai aveam dreptul să intrăm în restaurante, cafenele, să călătorim cu trenul, să mergem la sinagogă, să umblăm pe stradă după ora şase seara.

Apoi urmă ghetoul.

La Sighet au luat fiinţă două ghetouri. Unul mare, în centrul oraşului, care cuprindea patru străzi, şi un altul, mai mic, ce se întindea

pe mai multe ulicioare de la margine. Strada pe care locuiam noi, Strada Şerpilor, făcea parte din prima suprafaţă împrejmuită. Am rămas aşadar în casa noastră. Dar cum clădirea alcătuia colţul străzii, ferestrele care dădeau spre strada din afara ghetoului au trebuit să fie astupate. Am dat câteva dintre camerele noastre în folosinţa unor rude care fuseseră alungate din locuinţele lor.

Încetul cu încetul, viaţa reintrase pe făgaşul obişnuit. Gardul de sârmă ghimpată care ne înconjura ca un zid nu ne trezea, într-adevăr, teama. Ba chiar ne simţeam foarte

bine astfel: eram cu desăvârşire noi între noi. O mică republică evreiască... Luă fiinţă un Consiliu evreiesc, o poliţie, un birou de asistenţă socială, un comitet al muncii, un departament al igienei – un întreg aparat guvernamental.

Toată lumea se minuna. N-aveam să mai vedem în faţa ochilor feţele acelea duşmănoase, privirile pline de ură. Se isprăvise cu teama, cu neliniştea. Aveam să trăim între evrei, între fraţi.

Mai erau desigur, şi unele clipe neplăcute. Zi de zi, nemţii veneau să caute oameni care să încarce cărbuni în trenurile militare. Pentru asemenea munci se găseau foarte puţini voluntari. Dar, în afară de aceasta, în jur domneau pacea şi liniştea.

Toată lumea era de părere că aveam să rămânem în ghetou până la sfârşitul războiului, până la sosirea Armatei Roşii. După aceea, totul va fi la fel ca înainte. În ghetou, stăpâni nu erau nici nemţii, nici evreii: puterea aparţinea iluziilor.

În sâmbăta dinaintea Rusaliilor, oamenii se plimbau fără grijă pe străzile care colcăiau de lume. Flecăreau voioşi. Pe trotuare, copiii se jucau cu alune. În grădina lui Ezra Malik, studiam împreună cu câţiva colegi un tratat talmudic.

Se înseră. La noi în curte se adunaseră vreo douăzeci de inşi. Tata le spunea anecdote şi-şi dădea cu părerea asupra felului în care se desfăşurau lucrurile. Ştia să povestească.

Deodată, poarta curţii se deschise şi Ştern – un fost negustor, acum poliţist – intră şi-l luă de o parte pe tata. În ciuda întunericului ce începea să ne învăluie, am văzut cum tata a pălit.

— Ce e? întrebară ceilalţi.

— Nu ştiu nimic. Sunt chemat la o şedinţă extraordinară a Consiliului. Trebuie să se fi întâmplat ceva.

Anecdota aceea bună pe care tocmai era pe cale să ne-o spună rămase neterminată.

— Mă duc numaidecât. Mă întorc de îndată ce va fi

cu putinţă. O să vă povestesc totul. Aşteptaţi-mă.

Toţi erau gata să-l aştepte ore întregi. Curtea semăna cu anti-camera unei săli de operaţie. Oamenii nu aşteptau decât să se deschidă din nou poarta, să se deschidă cerul. Alţi vecini, cărora freamătul vocilor le dăduse de veste, ni se alăturaseră. Toată lumea se uita la ceasul de la mână. Timpul se scurgea foarte încet. Ce putea să însemne o şedinţă atât de lungă?

— Inima parcă-mi spune ceva rău, zise mama. Azi după-amiază, am zărit nişte figuri noi prin ghetou. Doi ofâţeri nemţi; cred că erau de la Gestapo. De când suntem aici, nu s-a arătat niciun ofâţer…

462 ULTIMUL CERC

Era aproape miezul nopţii. Nimeni nu avea poftă să se ducă la culcare. Unii se repezeau până acasă ca să vadă dacă totul e în ordine. Alţii plecau, dar cereau să fie înştiinţaţi de îndată ce tata se va întoarce.

În sfârşit, poarta se deschise şi iată-l că se ivi – era alb la faţă. Lumea se adună numaidecât în jurul lui.

— Povesteşte! Spune ce se întâmplă! Zi ceva…

În clipa aceea îşi doreau cu toţii, nespus de mult, să audă o vorbă menită să le insufle încredere, o frază care să spună că nu au nicio pricină să se teamă, că fusese o întrunire obişnuită, ca oricare alta, că se discutaseră probleme sociale, sanitare… Era însă de ajuns să priveşti chipul palid al tatii, ca să înţelegi că nu mai rămânea nicio nădejde.

— O veste groaznică, făcu el cunoscut în cele din urmă. Deportarea. Ghetoul trebuia desfiinţat în întregime. Plecarea va avea loc în ordinea străzilor, începând de a doua zi.

Oamenii voiau să ştie totul, să cunoască toate amănuntele. Vestea ne năucise, dar ţineam să bem până la ultima picătură cupa plină de amar.

— Unde ne duc?

Era o taină. Pentru toţi, în afară de unul singur: preşedintele Consiliului evreiesc. Dar acesta nu voia să o dezvăluie, nu putea să o dea la iveală. Gestapoul îl

ameninţase că, dacă trăda secretul, avea să fie împuşcat.

Cu o voce frântă, tata atrase luarea aminte:

— După cum se zvoneşte, suntem deportaţi undeva în Ungaria, ca să lucrăm în fabricile de cărămidă. Aici frontul e prea aproape, asta pare să fie cauza.

Şi după o clipă de tăcere adăugă:

— Fiecare are dreptul să ia cu el doar obiectele personale. O desagă, hrană, câteva veşminte. Nimic altceva.

Şi-apoi, din nou, o tăcere apăsătoare.

— Duceţi-vă să sculaţi vecinii, zise tata. Să se pregătească…

În jurul meu se deşteptară umbre ce păreau să se trezească după un somn îndelungat. Se împrăştiară tăcute, spre cele patru zări.

* * *

O clipă am rămas singuri. Dintr-odată, Batia Reich, o rudă care locuia la noi, intră în cameră:

— Bate cineva în fereastra astupată, cea care dă în afara ghetoului!

Numai după război am aflat cine bătuse. Era un inspector al poliţiei maghiare, prieten cu tata. Înainte de mutarea noastră în ghetou, ne spusese: „Fiţi liniştiţi. Dacă o să vă ameninţe vreo primejdie, am să vă spun”. Dacă în seara aceea ar fi putut să ne vorbească, am mai fi avut timp să fugim… Dar când am izbutit să deschidem fereastra, era prea târziu. Afară nu se mai vedea nimeni.

Ghetoul s-a trezit. În spatele ferestrelor, luminile se aprinseră una după alta. Am intrat la un prieten al tatălui meu. L-am deşteptat pe stăpânul casei, un bătrân cu barba colilie şi ochi visători, gârbovit de cât veghease asupra textelor studiate.

— Sculaţi-vă, domnule. Sculaţi-vă! Pregătiţi-vă de drum. Mâine o să fă-ţi scos din oraş, dumneavoastră şi familia, dumneavoastră şi toţi evreii. Unde veţi fi dus? Nu-mi cereţi să vă spun, domnule, nu-mi puneţi întrebări. Numai Cel-de-Sus ar putea să vă răspundă. Sculaţi-vă,

pentru Dumnezeu…

Nu înţelesese nimic din vorbele mele. Gândea, desigur, că m-am ţicnit.

— Ce tot îndrugi? Să mă pregătesc de drum? Care drum? Pentru ce? Ce s-a întâmplat? Ai înnebunit?

Buimăcit de somn, mă privea ţintă, cu ochi plini de groază, parcă s-ar fi aşteptat să izbucnesc în râs şi în cele din urmă să-i mărturisesc:

— Culcaţi-vă din nou, dormiţi. Visaţi. Nu s-a întâmplat nimic. N-a fost decât o farsă…

Gâtlejul mi se uscase şi vorbele se sugrumau acolo, înăuntru, mi se încleştase gura. Nu mai puteam să-i spun nimic.

Şi atunci înţelese. Se dădu jos din pat şi, fără să gândească, începu să se îmbrace. Apoi se apropie de patul în care dormea soţia şi, cu o duioşie nespusă, îi puse mâna pe frunte; femeia deschise ochii şi pare-mi-se că un zâmbet îi flutură pe buze. După aceea se duse la paturile celor doi copii şi-i trezi brusc, smulgându-i din visele lor. Am fugit.

Orele treceau în zbor. Se şi făcuse patru dimineaţa. Tata alerga istovit dintr-o parte într-alta, îşi alina prietenii, dădea o fugă până la Consiliu, ca să vadă dacă între timp dispoziţia nu fusese revocată; până în ultima clipă, în inimi trăia încă un germene de speranţă.

Femeile fierbeau ouă, prăjeau carne, coceau prăjituri, coseau desagi, copiii se foiau de colo-colo, cu capul în jos, fără să ştie unde să se aşeze sau să-şi găsească un loc, ca să nu-i stingherească pe cei mari. Curtea noastră ajunsese un adevărat bâlci. Lucruri preţioase, covoare scumpe, candelabre de argint, cărţi de rugăciune şi alte obiecte de cult acopereau ţărâna prăfoasă, sub albastrul minunat al cerului, biete lucruri ce păreau să fi fost dintotdeauna ale nimănui.

La opt dimineaţa, oboseala, precum plumbul topit, se închegase în vine, în mădulare, în creier. Eram pe cale să-mi fac rugăciunea, când deodată, în stradă, izbucniră ţipete. Mi-am scos numaidecât filacterele şi m-am repezit la fereastră. Jandarmii unguri pătrunseseră în ghetou şi

urlau pe strada vecină:

— Toţi jidanii afară! Fără multă vorbă!

Poliţiştii evrei intrau prin case şi spuneau cu voce frântă:

— A sosit clipa... Toate astea trebuie lăsate aici... Jandarmii unguri loveau cu patul puştii, cu bastoanele, dădeau în oricine, fără nicio pricină, izbeau în dreapta şi-n stânga, bătrâni şi femei, copii şi schilozi.

Casele se goleau, una după alta, şi strada se umplea de oameni şi pachete. La ora zece, toţi osândiţii erau afară. Jandarmii făceau apelul – o dată, de două ori, de zeci de ori. Era mare arşiţă. Pe faţa şi trupul oamenilor curgeau şiroaie de năduşeală.

În româneşte de BIANCA ZAMFIRESCU

Primo Levi, reprezentant de marcă al literaturii italiene contemporane, s-a născut la Torino, în 1919. A fost deportat în 1944 în lagărul de la Auschwitz, experienţă traumatizantă, care şi-a pus definitiv amprenta asupra existenţei sale. Se sinucide în aprilie 1987.

Opera sa cuprinde romane, culegeri de povestiri, eseuri şi poezii. Romane – Se questo e un uomo (Mai e acesta un om?), 1947, La tregua (Armistiţiul), 1963, ÎI sistema periodico (Sistemulperiodic), 1975, La chiave a stella (Cheia englezească), 1978, Se non ora, quando (Dacă nu acum, atunci când), 1982, 1 sommersi ei salvati (Naufragiaţii şi salvaţii), 1986. Trei sunt culegerile de povestiri – Storie naturali (Istorii naturale), 1966, apărută sub pseudonimul Damiano Malabaila; Vizio di forma (Viciu de formă), 1971, Lilit e altri racconti (Lilit şi alte povestiri), 1981. Ca traducător, a tălmăcit în italiană, între altele, Procesul lui Kafka. În 1982 a câştigat, pentru romanul. Se non ora, quando, premiile „Viareggio” şi „Câmpiello”, cele mai importante distincţii literare din Italia. La tregua a obţinut, de asemenea, premiul „Câmpiello”, în 1963.

La tregua este continuarea romanului autobiografic. Se questo e un uomo şi reprezintă povestea întoarcerii de la Auschwitz în Italia, de-a lungul unui itinerar foarte complicat şi ilogic. Călătoria durează din ianuarie 1945

(data eliberării din lagăr) până pe 19 octombrie 1945, data sosirii în patrie, traversând Polonia, Ucraina, România, Ungaria, Slovacia, Austria, o porţiune din Germania şi, în cele din urmă, Italia. Autorul însuşi caracterizează acest periplu ca „foarte lung, imprevizibil şi absurd”. Spre sfârşitul drumului, convoiul trece prin România. Fragmentul tradus oferă o imagine a acestui spaţiu, aşa cum îi apare el scriitorului italian, cu tot farmecul său insolit. (Afrodita Cionchin)

Primo Levi Armistitiul.

Am trecut prin Zmerinka la fel de neîncrezători, fără a uita zilele pline de nelinişte pe care le trăiserăm aici cu câteva luni în urmă; trenul înainta de astă dată fără probleme şi, în seara de 19 septembrie, lăsând în urmă Basarabia, am ajuns la punctul de frontieră de pe malul Prutului. În loc de rămas bun, grănicerii sovietici au supus convoiul cufundat în beznă unui control zgomotos şi dezordonat, încercând – ni s-a spus – să ne oprească a scoate ruble peste graniţă. Noi însă le cheltuiserăm deja pe toate, aşa că n-au găsit nimic. Imediat ce am trecut podul, trenul s-a oprit, iar noi am încercat să dormim, aşteptând cu nerăbdare lumina zilei, care să ne dezvăluie pământul românesc.

Şi a fost într-adevăr o revelaţie. În zori, când am deschis uşile, ni s-a înfăţişat privirilor o imagine surprinzător de domestică: stepa imensă, geologică, lăsase loc dealurilor înverzite ale Moldovei, cu case de ţară, căpiţe de fân, rânduri de viţă-de-vie; în locul plăcuţelor acoperite cu litere chirilice, ne-a apărut, chiar în faţa vagonului, o casă dărăpănată pe care am putut citi: „Lapte, pâine, vin, cârnăciori de purcel”. În faţa casei văzurăm o femeie care trăgea cu mâna, dintr-un coş aflat la picioarele ei, un cârnat enorm, măsurându-l ca pe o sfoară.

Vedeam ţărani ca şi ai noştri, cu faţa trasă şi fruntea palidă, îmbrăcaţi în negru, în cămaşă, vestă şi cu lanţul de la ceas spânzurând în dreptul burţii; şi fete mergând pe jos sau cu bicicleta, îmbrăcate aproape ca şi pe la noi, de parcă ar fi fost veneţience sau abruteze. În rest, capre, oi,

vaci, porci, găini. La un moment dat, parcă în ciuda iluziilor de care ne lăsam purtaţi, ne-a ieşit în faţă o cămilă, care ne-a împins subit într-o altă emisferă: o cămilă obosită, încovoiată sub povară şi totuşi plină de o îngâmfare prostească. La rândul ei, limba acestor locuri ne suna la fel de paradoxal: rădăcini şi desinenţe cunoscute, modificate însă şi contaminate de-a lungul secolelor cu altele, străine şi sălbatice; o limbă apropiată şi plină de o muzică familiară, dar ermetică în ceea ce priveşte sensul.

La frontieră a avut loc ceremonia complicată şi neplăcută a transbordării din vagoanele sovietice în cele occidentale, de asemenea uzate;

— Primo Levi, La tregua, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1965 (fragmente).

466 ULTIMUL CERC

câteva minute mai târziu intram în gara din Iaşi, unde convoiul a fost împărţit în trei. Manevra a luat mult timp şi s-a făcut cu greutate.

La Iaşi s-au întâmplat două lucruri care merită să fie amintite: primul, legat de cele două nemţoaice care se iviseră ca din senin din pădure, şi al doilea, dispariţia italienilor căsătoriţi din convoi. Contrabanda celor două nemţoaice a fost pare-se organizată cu mare curaj şi pricepere de un grup de militari italieni. Nimeni nu cunoştea detaliile acestei afaceri, dar se vorbea că cele două fete trecuseră frontiera ascunse sub burta vagonului, între tamburii frânelor şi arcuri. Le vedeam acum plimbându-se dezinvolt pe peron, înfofolite în haine militare sovietice pline de noroi şi grăsime. Se simţeau, se vede, în siguranţă.

În acelaşi timp, izbucniseră conflicte violente în vagoanele ocupate de familiile româno-italiene. Cei mai mulţi dintre italienii demobilizaţi fuseseră incluşi în corpul diplomatic şi se stabiliseră în România, căsătorindu-se cu localnice. La sfârşitul războiului, aproape toţi au optat pentru repatriere. Ruşii le puseseră la dispoziţie un tren până la Odesa, iar de acolo urmau să se îmbarce pentru Italia. La Zmerinka au fost însă alipiţi jalnicului nostru

convoi; astfel, ei şi-au unit destinele cu ale noastre, şi nimeni nu mai ştia acum dacă lucrurile se petrecuseră în conformitate cu un plan sau din cauza dezordinii care domnea în Rusia. Româncele erau furioase: avuseseră parte de destule surprize, aventuri, convoaie şi tabere. Acum se aflau în sfârşit acasă şi nu intenţionau să plece în altă parte sub niciun motiv: unele discutau şi plângeau, altele încercau să-şi înduplece soţii. Cele mai multe însă erau dezlănţuite: aruncau din vagoane bagajele şi proviziile, în timp ce copiii fugeau de colo-colo strigând înspăimântaţi. Ruşii care ne escortau şi-au făcut imediat apariţia dar, neînţelegând ce se petrece, s-au mulţumit să privească pasivi şi nehotărâţi.

Cum staţionarea noastră în Iaşi ameninţa să se prelungească cu încă o zi, am ieşit din gară şi am luat-o pe străzile pustii ale oraşului, printre casele pământii. Un singur tramvai, mic şi vechi, străbătea oraşul dintr-o parte într-alta; la cap de linie stătea un vânzător de bilete care vorbea idiş – era evreu. Până la urmă am reuşit să ne înţelegem, deşi ne-a luat ceva efort. De la el am aflat că prin oraş mai trecuseră convoaie cu foşti combatanţi, de toate naţionalităţile, care se repatriau: francezi, englezi, greci, italieni, olandezi, americani. Printre ei se aflau şi evrei care necesitau ajutor, şi comunitatea evreiască din localitate organizase un centru de asistenţă în acest scop. Dacă mai aveam ceva timp, ne-a spus el, puteam să mergem şi noi până acolo. Cum tramvaiul era pe punctul de a pleca, ne-a îndemnat să urcăm. El urma să ne arate locul unde trebuia să coborâm.

Cei care au acceptat să meargă au fost Leonardo, domnul Unverdorben şi cu mine. Străbătând oraşul întunecat, am ajuns la o clădire sărăcăcioasă şi dărăpănată, cu scânduri montate în locul ferestrelor şi al uşilor. Într-un birou prăfuit şi slab luminat, ne-au ieşit în întâmpinare doi bătrâni patriarhi, cu o înfăţişare ceva mai prosperă în comparaţie cu a noastră. Plini de solicitudine, ne-au invitat să ne aşezăm.

copleşindu-ne cu atenţii şi povestindu-ne în grabă, într-un amestec de idiş şi franceză, încercările cutremurătoare prin care trecuseră ei şi încă mulţi alţii. Povestind, plângeau şi râdeau în acelaşi timp. Înainte de a pleca, ne-au propus să toastăm cu alcool distilat şi ne-au dat un coş de struguri, să-i împărţim evreilor din convoi. Ne-au dăruit apoi toţi banii pe care îi aveau la ei şi pe care îi găsiseră prin sertare. Suma ni se păruse astronomică; după ce i-am împărţit şi am calculat inflaţia, ne-am dat seama că aveau doar o valoare simbolică.

De la Iaşi la Linea

Străbătând câmpiile scăldate în lumina verii, lăsând în urmă oraşe şi sate cu nume barbare şi sonore (Ciurea, Scânteia, Vaslui, Piscul, Brăila, Pogoanele), înaintam cu scurte popasuri spre sud. În noaptea de 23 septembrie, lângă Ploieşti, am văzut strălucind focurile sondelor incendiate; a doua zi, după ce misteriosul reper a dispărut din faţa ochilor noştri, am înţeles, urmărind poziţia soarelui, că traseul nostru se schimbase şi că urcam de acum spre nord. Am admirat, fără a-l recunoaşte însă, castelul Peleş, reşedinţa regală.

În scurt timp, banii pe care îi primiserăm fură cheltuiţi şi am început să vindem tot ceea ce avea o oarecare valoare sau să facem troc cu lucrurile pe care le adusesem cu noi. Când nu ne lovea vreun noroc sau nu ne mergea la furat, mâncam numai ce se îndurau ruşii să ne dea. N-aş spune că era o situaţie disperată, ci, mai degrabă, una confuză şi enervantă.

N-am reuşit să aflăm niciodată cine se ocupa cu aprovizionarea. Cel mai probabil, vreunul din escortă, care lua ce îi cădea sub mână de prin depozitele militare şi civile pe care le întâlneam în drumul nostru. Ori de câte ori trenul se oprea, fiecare vagon îşi desemna doi delegaţi care să meargă la vagonul ruşilor, transformat pe nesimţite într-un haotic bazar ambulant. Ruşii împărţeau proviziile după cum îi tăia capul, fără să ţină seama de nicio regulă. Era un joc al hazardului, ceea ce făcea ca raţiile să fie când insuficiente sau chiar inexistente, când ciclopice; cât

despre calitatea hranei, nimeni n-ar fi putut prezice, aşa cum se întâmplă cu tot ce e rusesc, cum va arăta următorul transport. Cel mai des primeam morcovi, iar şi iar, zi de zi. Când terminam cu morcovii, aveam parte de fasole. Fasole uscată, tare ca piatra: ca să o putem găti, trebuia lăsată câteva ore în apa de ploaie adunată în gamelele, bidoanele sau borcanele pe care le agăţasem de tavanul vagonului. Noaptea, la vreo frână mai bruscă, vasele începeau să se mişte violent şi tot conţinutul lor se revărsa peste cei care dormeau întinşi în întunericul vagonului, provocând strigăte indignate, râsete şi o harababură de nedescris. Veneau apoi cartofii, „kaşa”, castraveţii – fără ulei, căci acesta venea, cam o jumătate de gamelă de persoană, abia după ce se terminau –, seminţele de floarea-soarelui, o adevărată probă a răbdării. Într-o zi ne-au dat pâine şi cârnaţi în cantităţi îndestulătoare, şi toţi am răsuflat uşuraţi: apoi însă, timp de o săptămână, doar grâu, de parcă am fi fost găini.

Sobe aveau numai vagoanele destinate familiilor. În celelalte, mâncarea era pregătită la focuri aprinse în pripă pe terasament şi stinse la fel de repede, cu mâncarea pe jumătate preparată, printre înjurături şi blesteme, când trenul dădea semne că se pune în mişcare. Totul se desfăşura pe fugă, cu urechea la fluierul locomotivei şi ochii la pâlcurile de vagabonzi flămânzi care apăreau ca din pământ, atraşi de fum ca şi copoii de vânat. Pregăteam mâncarea ca strămoşii noştri, slujindu-ne de trei pietre; şi, fiindcă acestea nu putea fi găsite întotdeauna, fiecare vagon urmărea să-şi facă propria dotare. Aşa au apărut frigările, proptelele ingenioase şi chiar oalele de Cantarella.

Mai greu era cu lemnele de foc şi cu apa. Nevoia însă a simplificat lucrurile: au fost jefuite cu viteza fulgerului magaziile de lemne ale oamenilor şi stavilele împotriva zăpezii, care, pe acolo, zac în lunile de vară lângă calea ferată; alteori, furam scândurile adăposturilor distruse sau bârnele care sprijineau şinele; o dată, am devastat chiar un

întreg vagon de marfă. Providenţială a fost atunci printre noi prezenţa Brunetului şi a faimoasei lui securi. Cât priveşte apa, era nevoie de vase adecvate, şi fiecare vagon a trebuit să-şi procure o găleată, fie tocmind-o în natură, fie cumpărând-o sau furând-o. A noastră, achiziţionată pe cale cinstită, s-a dovedit a fi plină de găuri: am reparat-o cu leucoplastul primit de la infirmerie şi a ţinut în mod miraculos până la Brennero, unde bandajul a cedat.

În general, era imposibil să ne facem provizii de apă prin gări: în faţa fântânii (acolo unde exista vreuna) se făcea în câteva clipe o coadă interminabilă, şi puţini erau cei care reuşeau să-şi umple găleţile. Unii se strecurau pe furiş până la acele „tender" unde se ţinea apa necesară locomotivei; dacă mecanicul observa ceva suspect, îi bombarda pe temerari cu înjurături şi cărbuni incandescenţi. Cu toate acestea, am reuşit de câteva ori să sustragem apa caldă din rezervorul locomotivei; era vâscoasă şi plină de rugină şi nu am putut să o folosim la gătit, ci numai pentru spălat.

Sursa cea mai bună rămâneau fântânile de pe câmp. Trenul se oprea deseori la semafoare şi putea staţiona câteva secunde, dar şi câteva ore. Ne scoteam atunci curelele de la pantaloni şi făceam cu ele o funie lungă, după care cel mai sprinten din vagon pleca repede cu funia şi cu o găleată în căutarea unei fântâni. Cel mai iute din vagon eram eu, aşa că am repetat de multe ori această manevră. O dată era însă să pierd convoiul: coborâsem deja găleata şi o ridicam cu greu, când am auzit semnalul de plecare. Dacă abandonam găleata cu curele cu tot, adică acea preţioasă proprietate comună, aş fi fost dezonorat pentru totdeauna. Atunci am tras cu putere de funia de piele, am înşfăcat găleata vărsându-i conţinutul şi am luat-o la goană, împiedicându-mă în curele, spre trenul care se pusese deja în mişcare. O secundă de întârziere ar fi fost la fel de lungă, în situaţia în care mă aflam, cât o lună întreagă; aşa că am alergat într-un suflet pentru a-mi salva viaţa, sărind peste două bariere şi un gard, călcând pe pietrişul mişcător, în timp ce înaintea mea trenul rula

din ce în ce mai repede. Vagonul meu dispăruse, mâini miloase se întindeau spre mine.

prinzând curelele şi găleata, iar altele, încleştându-mi-se în păr, de umăr şi de haine, m-au tras în ultimul vagon, unde am zăcut aproape leşinat cam o jumătate de oră.

Trenul continua să înainteze spre nord. Traversând o vale din ce în ce mai îngustă, am trecut Alpii Transilvaniei prin pasul Predeal la 24 septembrie şi am început, pe un frig cumplit, să coborâm spre Braşov printre munţii golaşi, lipsiţi de vegetaţie. După ce am ajuns în oraş, locomotiva a fost desprinsă de garnitură şi a început binecunoscutul ceremonial: inşi cu aer suspicios şi aspru, umblând de colo-colo prin gară şi prin împrejurimi, certându-se pentru puţină apă, furând un braţ de fân de prin căpiţe, făcând comerţ cu localnicii; copii în căutare de distracţie şi mici prăzi; femei spălând sau spălându-se în public, trecând de la un vagon la celălalt şi colportând ştiri, întreţinând scandalurile deja existente sau provocând altele. Focurile au fost aprinse în grabă pentru pregătirea cinei.

Lângă convoiul nostru staţiona un tren militar sovietic care transporta camioane, tancuri şi carburant. Era păzit de două femei robuste, de vârstă nedefinită şi cu un aer impasibil şi distant, îmbrăcate în uniformă de campanie şi purtând pe umeri puşti prevăzute cu baionetă. Când au văzut că aprindem focuri lângă cisterne, s-au indignat pe bună dreptate în faţa inconştienţei noastre şi ne-au ordonat să le stingem strigând „Nelzja, nelzja!”

Înjurând, toată lumea s-a supus, mai puţin un grup de vânători de munte, oameni duri, foşti combatanţi pe frontul de Est, care se puseseră să prăjească o gâscă. Îşi continuau discuţia pe un ton solemn, în vreme ce femeile, în spatele lor, nu conteneau să ţipe. La un moment dat, doi dintre ei, desemnaţi de ceilalţi, s-au ridicat în picioare şi, cu mina severă şi hotărâtă a celor care sunt pe punctul de a se sacrifica în numele întregului grup, au început să le înfrunte pe cele două femei cu voce joasă, aproape în

şoaptă. Tratativele au fost surprinzător de scurte: femeile au coborât ţevile armelor şi toţi patru au dispărut din privirile noastre, apucând-o pe o cărăruie ce dădea în gară. S-au întors după un sfert de oră, femeile mergând înainte, mai tensionate şi mai puţin impasibile, iar bărbaţii în urmă, mândri şi senini. Gâsca era aproape gata: cei patru s-au aşezat în jurul focului, aproape de ceilalţi; au mâncat fără să scoată o vorbă, după care scurtul armistiţiu luă sfârşit şi femeile apucară din nou armele, reluându-şi poza marţială.

De la Braşov am luat-o spre Apus, spre graniţa cu Ungaria. Începuse să plouă şi situaţia noastră devenea dramatică. Ne era din ce în ce mai greu să aprindem focul, şi cămăşile ude ni se lipeau de piele. Eram plini de noroi. Acoperişul vagonului nu fusese bine izolat şi ploaia se scurgea în interior, abia câteva locuri mai rămăseseră uscate. Din această cauză, la ora culcării se iscau tot felul de altercaţii şi certuri fără rost. […]

Am călătorit prin ploaia care ne făcea irascibili şi trişti timp de trei zile, aproape fără popasuri, oprindu-ne doar pentru câteva ore într-un oraş acoperit de noroi care purta gloriosul nume de Alba-Iulia. În seara de 26 septembrie, după ce am parcurs mai mult de opt sute

de kilometri pe pământ românesc, ne aflam la frontiera cu Ungaria, lângă Arad, într-un sat numit Curtici.

Sunt sigur că locuitorii din Curtici îşi mai amintesc încă tristul nostru convoi. E posibil ca noi să fi intrat chiar în memoria locului: staţionarea noastră la frontiera ungară trebuie că mai e pomenită uneori prin eresurile depănate la gura sobei, aşa cum în alte părţi se mai vorbeşte încă de Atila şi Gingis-Han. Fiindcă această secvenţă a călătoriei noastre rămâne, la rândul ei, destul de tulbure. Potrivit tuturor aparenţelor, autorităţile militare sau cele feroviare române voiau să scape de noi şi ne „descărcaseră”, dar cele maghiare întârziau să ne accepte, şi pentru moment refuzau „să ne ia în primire”. Pe scurt, convoiul nostru rămase blocat la Curtici timp de şapte zile. Cum ne aflam

într-o situaţie disperată, nu e de mirare că mulţi dintre noi au început să devasteze mărunta localitate de frontieră.

Curticiul era pe atunci o aşezare agricolă destul de prăpădită, care nu număra mai mult de o mie de suflete. Venirea noastră o pusese în situaţia de a hrăni 1400 de inşi hămesiţi; în şapte zile, am secat toate fântânile, am prăpădit toate lemnele de foc, după care am dat iama în cotele de combustibil ale căilor ferate; cât despre toaletele din gară, ce să mai vorbim…; am provocat o înfricoşătoare creştere a preţului la lapte, pâine, porumb, păsări de curte; după câteva zile, puterea noastră de cumpărare scăzând aproape de zero, am început să furăm, mai întâi noaptea, pe urmă în miezul zilei, pe faţă. Gâştele, care, după câte ne-am dat seama, constituiau principala sursă de hrană a localnicilor şi care până la venirea noastră păşeau pe cărările noroioase în cârduri ordonate şi solemne, au dispărut cu totul, în parte capturate, în parte pitite prin coteţe.

În fiecare dimineaţă deschideam uşile vagonului cu speranţa de-şartă că trenul o luase din loc pe nesimţite în timpul nopţii, în timp ce dormeam; de fiecare dată însă, sub ochi ni se desfăşura aceeaşi privelişte: cerul acoperit cu nori întunecaţi, casele, noroiul. Trenul rămăsese tot nemişcat şi neputincios, ca o epavă prinsă de nisipuri. După ce ne trezeam, ne aplecam să controlăm roţile, acele roţi care trebuiau să ne ducă acasă. Nu nu se mişcaseră nici măcar un centimetru, păreau lipite de şine şi rugineau încet sub ploaie. Ne era frig şi foame. Ne simţeam abandonaţi şi uitaţi.

Într-a şasea zi, Cezar, cel mai furios şi mai dezlănţuit dintre noi, ne-a părăsit brusc, declarând că se săturase de Curtici, de ruşi, de tren, de tot; că nu voia să înnebunească şi nici să moară ucis de curticeni; că oricine avea un dram de experienţă putea să se descurce şi pe cont propriu. Mai spunea că el se săturase de mizerie, era pregătit să îşi asume orice riscuri, numai să se termine odată cu acest drum interminabil, şi că avea de gând să se întoarcă la Roma cu avionul. Dacă voiam puteam să i ne alăturăm.

Niciunul dintre noi nu a făcut-o însă, şi Cezar a plecat de unul singur: a luat un tren până la Bucureşti şi, după multe aventuri, s-a îmbarcat într-un avion care pleca spre Roma şi astfel a ajuns în sfârşit acasă, deşi mai târziu decât noi. Dar asta e o altă poveste de haute grâce, pe care mă voi abţine să o spun în rusă – sau poate că o voi face când Cezar o să-şi dea consimţământul.

ARMISTIŢIUL 471

Dacă în România gustasem, cu o delicată plăcere filologică, nume ca Galaţi, Alba-Iulia, Turnu Severin, la intrarea în Ungaria am fost întâmpinaţi de cuvinte ca Bekescsaba, Hodmezovasarhely şi Kiskunfelegyháza. Câmpia maghiară zăcea îmbibată de apă, cerul era plumburiu şi mai presus de toate resimţeam lipsa lui Cezar. Plecarea lui a lăsat în noi un gol dureros: în absenţa sa nimeni nu mai ştia despre ce să vorbească, nimeni nu mai reuşea să-şi învingă plictiseala călătoriei interminabile şi povara celor nouăsprezece zile de convoi. Ne priveam între noi stăpâniţi de sentimentul unei vagi culpe: de ce îl lăsaserăm să plece? în ciuda numelor imposibile pe care încercam să le descifrăm intrând în Ungaria, ştiam că ajunsesem în sfârşit în Europa, sub aripa unei civilizaţii pe care o simţeam a noastră, la adăpost de surprize alarmante cum fusese aceea a cămilei care ne răsărise în faţă la intrarea în Moldova.

În româneşte de AFRODITA CIONCHIN

Cazul lui Danilo Kise oarecum aparte printre scriitorii Mitteleuropei: deşi un perpetuu exilat, mereu surghiunit, asemeni celorlalţi autori din spaţiul central-european – fie ei marginali în propria patrie, fie aflaţi într-o depărtată şi deloc solidară Diasporă, Danilo Kis pare că s-a simţit peste tot acasă. „M-am stabilit la Paris – Arondismentul 10 – şi nu sufăr de nostalgie. Când mă trezesc, uneori nici nu ştiu unde sunt, dar aud la fereastră cum vorbesc concetăţenii mei şi din maşinile parcate răsună la casetofon acordeonul”. – scria el în 1983. Vocaţia cosmopolită îi vine poate pe cale genealogică (tatăl – evreu, mama – muntenegreancă), poate e o tehnică de adaptare şi

supravieţuire, poate – o înclinaţie natural-estetică (studiază în copilărie artele plastice, apoi vioara; – va fi o vreme lăutar, interpret ocazional de muzică ţigănească şi tangouri ungureşti; în liceu traduce poezie maghiară, rusă şi franceză).

Scrise înaintea capodoperelor Grobnica za Borisa Davidovică (Criptă pentru Boris Davidovici), 1976, şi Enciklopedija mrtvih (Enciclopedia morţilor), 1983, volumele ce alcătuiesc trilogia Circului de familie – Basta, pepeo (Grădină, cenuşă), 1969, Rani jadi: Za decu i osetijive (Suferinţe timpurii), 1970, şi Pes Danik (Clepsidra), 1972 – seduc lectorul mai cu seamă prin talentul plastic de care dă dovadă autorul. Căci, spune Kis, „Suferinţe timpurii e asemeni unor schiţe dintr-un bloc-notes, în culori decise; Grădină, cenuşă e un desen cu cărbune pe pânză, peste care se aşază paleta sumbră a Clepsidrei”. Filonul central al ciclului nu mai este, aşa cum suntem obişnuiţi de pildă din Enciclopedia morţilor, unul bibliografic ci, de această dată, biografic. Pentru că Circul de familie e un bildungsroman. (Cătălin Lazurca)

Danilo Kis Circul de familie *

Omul care venea de departe

Vreme de trei zile şi trei nopţi au trecut soldaţi pe dinaintea casei noastre. Vă puteţi închipui cam câţi soldaţi înseamnă asta, să-ţi treacă vreme de trei zile şi trei nopţi pe dinaintea casei, fără întrerupere. Erau pe jos şi în căruţe, călare sau în camioane. Vreme de trei zile şi trei nopţi. Iar eu, eu am rămas tot timpul în ascunzătoarea mea, sub liliac. În după-amiaza celei de-a treia zile, a trecut şi cel din urmă soldat. Avea capul bandajat şi un papagal pe umăr. Am aşteptat să treacă, apoi am ieşit de sub arbust. Nimic nu lăsa să se vadă că, vreme de trei zile, soldaţii traversaseră satul. Poate doar liniştea.

Deja regretam un pic că niciun soldat nu mai trecuse după aceea prin sat. Când, vreme de trei zile şi trei nopţi, îţi trec soldaţi pe dinaintea casei, începi să te obişnuieşti cu ei. După, totul pare pustiu. Nu mai auzi tropăitul cailor, nici sunetul armonicii.

Am văzut atunci, chiar la capătul satului, o şaretă ieşind dintr-un nor de praf, şi-am crezut că sunt din nou soldaţi. Dar era un singur atelaj, o căruţă mică şi caraghioasă. Era trasă de doi măgari (de fapt, catâri, după cum aveam să aflu mai apoi). Praful le schimbase într-atât de mult culoarea, încât semănau mai degrabă cu doi şoareci, decât cu doi catâri sau cu doi măgari. Doi şoareci ieşiţi dintr-un sac de făină.

Cum, la ora aceea, nu mai era altcineva în sat care să caşte gura pe uliţă, bărbatul mi s-a adresat mie. Mi-a spus ceva într-o limbă străină, iar eu nu l-am înţeles prea bine. Ştiam doar că, atunci când un bărbat şi o femeie vin de departe cu o teleguţă atât de mică, au cu siguranţă nevoie de apă. Iată de ce le-am spus:

„Veniţi, desigur, de departe?”

Ştiam că mă înţelegeau. Tatăl meu îmi explicase într-o zi că două persoane ce vorbesc limbi diferite pot totuşi să se înţeleagă, dacă sunt oameni dezgheţaţi şi binevoitori. În acest caz, trebuie să vorbim rar şi limpede şi, asta e de la sine înţeles, mai cu seamă nu trebuie să punem întrebări dificile. Iată de ce i-am întrebat, foarte rar şi foarte simplu, dacă veneau de departe. În plus, am ridicat mâna spre

— Danilo Kis, Le cirque de famille, Gallimard, Paris, 1989 (traducere din limba sârbă de Pascal Delpech şi Jean Decât; traducerea a fost super-vizată de autor, având garantată conformitatea cu originalul, fragmente).

orizont, în direcţia din care veniseră. Voiam astfel să clarific sensul cuvintelor mele.

„Tinere”, mi-a spus călătorul coborând din teleguţă, „află dar că venim de departe şi că suntem grăbiţi. Spune-ne unde putem adăpa catârii”.

„Credeam că-s măgari”, i-am spus eu. „Deşi seamănă mai degrabă cu nişte şoareci. Iar pentru apă, puteţi intra în curtea noastră”.

Bărbatul şi-a apucat catârul de-o ureche şi a mânat căruţa în curtea noastră. Am alergat în casă pentru a-i spune mamei că ne venise în vizită un om ce venea de

departe şi care vorbea într-un fel pe care-l puteam înţelege, deşi era străin. Am luat o găleată şi am adus apă din puţ. Verii noştri nu se întorseseră încă de la câmp, aşa că eu eram stăpânul curţii şi al grajdului. I-am spus deci bărbatului că putea să deshame.

În timp ce se spăla (femeia lui rămăsese în căruţă), l-am întrebat dacă, pe drum, nu-l întâlnise din întâmplare pe tata. Căci, atunci când un om vine de departe, e sigur că a întâlnit multă lume pe drum. I-am spus că tatăl meu era înalt, puţin adus de spate, că purta o pălărie neagră cu boruri tari, ochelari cu o ramă de oţel şi un baston de fier. „A fost luat acum vreo doi sau trei ani, i-am spus, şi de atunci n-am mai primit nicio veste de la el”.

Omul mi-a răspuns că, într-adevăr, întâlnise mulţi oameni pe drum, căci, atunci când un om vine de departe, întâlneşte multă lume. „Printre ei, mi-a spus el, erau şi câţiva cu pălărie neagră şi baston”. Şi unul dintre aceştia era fără îndoială tatăl meu.

„Păşeşte”, i-am spus, „puţin ciudat: are picioarele plate”. Şi l-am întrebat dacă, printre oamenii pe care-i întâlnise şi care aveau pălărie neagră şi baston, nu era unul care să fi avut mersul puţin ciudat.

„Se poate”, a spus bărbatul, „ca una dintre persoanele pe care le-am întâlnit să fi avut într-adevăr picioarele plate. Când cineva călătoreşte luni de zile la rând, întâlneşte cu siguranţă pe cineva care să aibă mersul puţin ciudat”.

„Când a plecat de acasă”, am spus eu, „purta redingotă şi pantaloni negri cu dungi albe. Avea cărare pe mijloc şi un guler detaşabil înalt”. Nu întâlnise cumva pe drum pe cineva asemănător?

„Oh”, mi-a spus râzând bărbatul – îşi închipuia că-s vreun mincinos dat naibii ori un farsor de rând – „chiar am întâlnit pe cineva asemănător. Purta o pălărie neagră cu boruri tari, ochelari cu o ramă de oţel, baston şi toate celelalte. Avea mersul puţin ciudat şi era îmbrăcat cu redingotă şi pantaloni negri cu dungi albe. Avea şi guler detaşabil înalt. Asta era exact acum patru ani, la Bucureşti.

Omul ăsta, dragule, era ministrul japonez al Industriei grele”.

Pagini dintr-un album de catifea întunericul cuprinsese dintr-odată pădurea. Mama are o intuiţie, un presentiment sumbru. Ne luă de mână şi ne zori să ne întoarcem. Duceam fiecare câte un sac cu conuri de brad. Preţuiam această tristă recoltă a toamnei noastre. Mama nu se înşelase: ajungând în sat, am

văzut lumină în casa verilor noştri; se zărea în spatele ferestrei lucirea fantomatică a unui foc aţâţat. Ne-au trecut fiorii. Oare mama îşi dorea cu adevărat ca el să se întoarcă? Inima ei bună îl iertase cu totul? Desigur. Căci, atunci când am intrat în curte, nu fără o teamă superstiţioasă, când am bătut la uşa doamnei Rebecca, mama a dat înapoi. Se aştepta desigur să-l găsească înăuntru pe tata, să-i afle adunaţi la un loc pe toţi verii noştri şi pe părinţii lor, reconciliaţi acum de suferinţa comună, îndurată pe drumul crucii seminţiei noastre. Dar în casă n-am găsit-o decât pe mătuşa Rebecca, iar înfăţişarea ei nu ne-a insuflat nicidecum încredere. Am rămas muţi de uimire. Dumnezeule, cât de mult se schimbase! Din exuberantul ei păr nu mai rămăsese aproape nimic, cocul său negru se pipernicise, buclele de pe tâmple erau roşcate, păreau arse. Stătea în picioare şi ţinea în mână un sfeşnic greu cu şapte braţe, iar noi am remarcat cu uimire că ardea în el o singură lumânare. Acest sfeşnic cu o singură lumânare aprinsă avea fără îndoială rostul de a ne semnala, prin flăcările ce-i lipseau, prin braţele moarte, ceea ce chiar mătuşa Rebecca avea să ne vestească (îşi scuturǎ capul ofilit, încet, cu demnitate, cu o expresie încărcată de înţelesuri, mai întâi la stânga, apoi la dreapta, apoi din nou, încă şi mai încet): el nu mai este. Ne simţim uşuraţi sau ceea ce ne cuprinde e disperarea mută? Tatăl meu – mort! în orice caz, de moartea lui mă îndoiam cu toată puterea. Eram convins că mătuşa Rebecca nu spunea adevărul, deşi atitudinea ei şi mişcările capului aveau un aer tragic. Asta nu conta, căci

eu vedeam în toate acestea o mare mistificare, dorinţa doamnei Rebecca de a-l şterge pe tata de pe faţa pământului în modul cel mai puţin dureros cu putinţă: prin această lentă legănare a capului. Cu privirile aţintite spre noi (căci devenise mioapă), apropiindu-ne flacăra de obraz, continua să-şi legene capul în faţa fiecăruia dintre noi, adoptând de fiecare dată o nouă expresie, încărcată de înţelesuri: pentru mama, un soi de compasiune sinceră, pentru Ana, un aer moralizator – iar acum, draga mea verişoară, atenţie! –, pentru mine, o tainică bucurie malignă: credinţa ta că el n-ar muri niciodată va fi numaidecât risipită, micule vanitos; timpul îţi va da peste cap certitudinile! Clipind cu un aer înţelegător din ochii ei vii şi răutăcioşi, dar cu chipul şi buzele încremenite, mi-a ţinut mult timp flacăra lumânării lângă obraz, privindu-mă drept în ochi, legănându-şi nasul ei mare de la stânga la dreapta. Pantomima ei semnifica oare şi altceva? Ce se mai ascundea în ochii ei mari şi negri, străbătuţi de o licărire dementă? Cred că acel aer răutăcios trăda dorinţa ei de a mă anunţa că tatăl meu nu numai că nu murise ca un erou, cu o frază nemuritoare pe buze, pe care posteritatea o va ţine minte şi o va cita ca exemplu al unei atitudini filosofice şi al unei înţelepte stăpâniri de sine în faţa grozăviei morţii, ci că, dimpotrivă, în faţa călăilor săi… Oh, nu mă îndoiesc de asta! Presimţise desigur urmarea jocului perfând în care fusese antrenat, iar atunci când l-au aşezat la stânga, laolaltă cu femeile şi copiii, cu cei bolnavi şi cu cei inapţi de muncă (fiindcă era concomitent câte ceva din toate astea, un mare bolnav şi o femeie isterică, o femeie veşnic însărcinată cu un fals embrion asemeni unei imense tumori, şi era şi copil, uriaşul copil al epocii şi seminţiei sale.

după cum era şi inapt pentru muncă, pentru orice fel de muncă, atât intelectuală, cât şi fizică, deoarece curba geniului său deviase în mod periculos, revenind în traiectoria sa circulară la punctul de plecare, la zero absolut, la deplina sa negaţie), la stânga deci, de

Dumnezeu şi de viaţă, s-a gândit o clipă, o clipă doar, că i se juca o farsă, simţul umorului, arta sa de a scăpa cu faţa curată din situaţiile cele mai încurcate, pentru a simţi, desigur, imediat după aceea, în vintre şi sub ţeasta înnebunită, că se aşezase de bunăvoie de partea morţii, prosteşte, că se lăsase deci dus de nas ca un copil… Puteai citi în ochii doamnei Rebecca tristul şi tragicul adevăr: înaintând în această coloană de nenorociţi şi de bolnavi, printre femei înspăimântate şi copii înnebuniţi, mergând împreună cu ei, înalt şi cocârjat cum era, fără ochelarii şi bastonul pe care i le confâscaseră, înaintând cu pasul său împiedicat şi şovăielnic în această coloană de sacrificaţi, ca un păstor cu turma sa, ca un rabin cu oile sale, ca un profesor înaintea elevilor… oh, nu! îl lovesc cu bastoanele de cauciuc şi cu bâtele, el geme şi se prăbuşeşte, femeile îl ridică şi-l încurajează, iar el, vai, plânge ca un copil, în timp ce în jurul lui se răspândeşte mirosul propriului trup, groaznica duhoare a intestinelor care au trădat.

Pogromul

Dorinţa de a nu lipsi de la evenimentul care adunase, învălmăşite laolaltă, personalităţile străzii, mai mult sau mai puţin cunoscuţi de-ai mei, ca şi intenţia secretă de a descâlci iţele tuturor evenimentelor ce-mi invadaseră viaţa în ultima vreme, toate acestea m-au determinat să mă alătur cu curaj mulţimii celor care alergau cu respiraţia tăiată şi care mă antrenaseră şi pe mine în mijlocul lor. Mergeam alături de inspectorii de finanţe şi de pompieri, gâfâiam sleit de puteri şi-mi reglam respiraţia după cadenţa paşilor lor. Credeam că voi putea înţelege în felul ăsta sensul faptelor ce-mi zdruncinaseră viaţa în ultimele zile şi pe care chiar mama nu ştiuse să mi le explice. Înaintam chinuit de frică. Zăpada scârţâia sub paşii noştri şi se bătătorea, devenind dură, casantă şi răsunătoare ca o lespede. Mulţimea tropăia prin zăpadă ca un enorm cârcâiac din ale cărui nenumărate guri ieşeau aburi imaculaţi. Prin perdeaua emanaţiilor urât mirositoare şi a respiraţiilor fetide, puteam percepe, în ciuda filtrului zăpezii, efluviile de parfumuri ieftine şi mirosul acru de

transpiraţie care ieşeau din uniformele verzi ale inspectorilor de finanţe şi din pelerinele pompierilor. S-a auzit brusc zgomotul geamurilor sparte strălucind fulgerător pe deasupra capetelor, apoi, asemeni unui ecou îndepărtat, trosnetul scândurilor, iar la urmă, un prelung suspin de uşurare, atunci când porţile au cedat presiunii.

Mă încăpăţânam să rămân sub ferestrele magaziei, agăţându-mă de pulpanele jachetelor, de fustele femeilor, zdrobit şi înghesuit, revenind mereu şi strecurându-mă prin pădurea de picioare, mânat de teamă, convins că tocmai acolo, în chiar inima pericolului, eram protejat de aceşti oameni, conştient că nu trebuia să părăsesc adăpostul

sigur al furiei lor, că nu trebuia să mă îndepărtez nici măcar cu un deget de această masă tentaculară, căci aş fi fost recunoscut şi călcat în picioare.

Pentru că poarta magaziei se deschidea spre exterior şi pentru că nimeni nu dorea să se dea înapoi din primele rânduri, le-a fost imposibil să pivoteze canatul, aşa că a urmat o buluceală infernală, ţipete şi bâte ridicate, oameni striviţi în picioare şi strigăte de ajutor. Brusc, nu ştiu prin ce minune, poarta cea mare cu un singur canat a spintecat masa întunecată asemeni unei lame de cuţit. În curte – un imens pătrat întunecat – se aşternea deja un amurg albăstriu, alunecând ca un enorm ascensor între pereţii cuştii. Aerul mirosea a petrol şi săpun, iar din magazia deschisă ieşeau valuri de parfumuri din cele mai diverse, de portocale şi lămâi, de săpun de toaletă şi mirodenii. Apoi s-au coborât, ca un ridicol concert de fierătănii, cutii pătrate de con-servă aruncând în întuneric străluciri inofensive de tinichea, câteva cuţite de tablă, pachete de lumânări învelite în hârtie de ambalat care sunau ca nişte oase uscate, fructe care cădeau cu zgomot surd, imediat strivite sub picioare ca într-o presă. Zahărul se scurgea din nişte saci mari de carton, scârţâia sub picioare şi se amesteca în zăpada bătătorită. Oamenii reuşeau cu greu să iasă din mulţime, strângând în braţe, ca pe un copil,

preţioasa lor pradă. Făina de grâu şi de orez plutea prin aer, se aşeza pe sprâncene, iar oamenii căpătau un aer solemn, deşi puţin caraghios, un aer sărbătoresc. O femeie sfâşia cu dinţii un balot de mătase pe care-l scosese la iveală de sub palton. Sub flăcăruia unui chibrit care i-a luminat pentru o clipă faţa am putut vedea, oglindită în mătase, strălucirea aurie a dinţilor. Am zărit un sul de pânză înflorată care se înfăşura cu încăpăţânare în jurul picioarelor şi al coapselor, ca beteala în noaptea Anului Nou. Această pânză multicoloră începuse să se strângă periculos de mult; femeile s-au pornit să ţipe. Dar, ca şi cum mişcările mulţimii n-ar fi putut deveni decât încă şi mai vijelioase, oamenii s-au pornit să se agite şi să se înghesuie, să sfâşie cu mânie pânza, însă ea continua să se scurgă de nu se ştie unde, năvălind ca un fluviu. Atunci când n-au mai rămas în magazie decât zidurile goale şi întunericul, gloata s-a împrăştiat cu mare rapiditate, fiecare ducându-şi prada sub haină.

Mă ţineam acum alături de ei, ca unul dintre cei drepţi, scutiţi de pedeapsă. O femeie bună la inimă m-a zărit atunci şi, trecând pe lângă mine, mi-a strecurat în mâini o conservă acoperită de o etichetă multi-coloră pe care era scris cu litere mari şi roşii SPAGHETTI A LA MILANESE. Am ţinut încă multă vreme în mâini această cutie, fără să ştiu ce să fac cu ea, neavând curaj nici s-o arunc, nici s-o duc cu mine acasă. Înspăimântat, îl priveam pe domnul Anton, un inspector de la finanţe, care, cocoţat pe un butoi, chiuia şi arunca în sus pumni de confetti.

În româneşte de CĂTĂLIN LAZURCA

Născut la Praga, în 1931, deportat în lagărul de la Terezin, redactor şi, mai apoi, director de reviste literare, romancier, eseist, drama-turg, Ivan Klima, autor interzis în Cehoslovacia vreme de mai bine de douăzeci de ani, reia în romanul autobiografic Lâska e smeti (Dragoste şi gunoaie), apărut în 1988, experienţa sa de exilat în propria ţară, de om obligat să trăiască marginal, la periferie. Copil, locuind în ghetou, scriitor, căzut în dizgraţia autorităţilor comuniste şi nevoit, pentru a supravieţui, să îmbrace vesta

portocalie a măturătorilor stradali, iată extremele existenţiale între care, punctată de ritmul egal al măturatului, balansează povestea: drumul printre gunoaiele oraşului, drumul către crematoriul municipal suscită adu-cerea aminte a „scursorilor umane” mistuite de crematoriile holo-caustului, provoacă o meditaţie asupra libertăţii şi totalitarismului, asupra literaturii în general şi a lui Kafka în special, meditaţia unui om care a ales literatura pentru a-i readuce la viaţă pe cei „arşi ca nişte gunoaie”.

Portret răscolitor al unui bărbat şi al unui artist ce nu se poate împlini în iubire, Dragoste şi gunoaie e socotit de critică „cel mai important roman din Cehoslovacia de dinaintea lui Havel”. (Cătălin Lazurca)

Ivan Klima Dragoste şi gunoaie

*

Copil fiind, locuiam la periferia Pragăi, nu departe de aeroportul Kbely, într-o vilă din vecinătatea unui han, hanul la care trăgeau vizitiii. În fiecare zi, înainte de prânz, sosea acolo şi măturătorul comunal. Se oprea cu căruciorul în locul unde-şi ţineau birjarii caii, scotea o lopată, rânea aproape ceremonios balega de cal şi, dacă era nevoie, alte murdării, le arunca în cărucior, apoi trăgea căruciorul lângă perete şi intra în debitul de băuturi. Îmi plăcea acest om, avea o caschetă cu cozoroc, chiar dacă nu era o caschetă de căpitan, şi o mustaţă pe care o lăsase să crească în amintirea ultimului nostru împărat. Îmi plăcea şi meseria lui, aveam impresia că, din câte fuseseră vreodată, era una dintre cele mai importante şi că, prin urmare, măturătorii erau oameni deosebit de respectaţi. În realitate, se întâmpla mai degrabă contrariul. Oamenii ce curăţă pământul de mizerii şi şobolani n-au fost niciodată preţuiţi. De curând am citit că, acum vreo două sute de ani, în biserica Sfântul Gheorghe, un stucator oarecare, părăsit de iubită, a pus mâna pe cuţit şi i-a spintecat faţa, gura şi umerii; a fost aruncat în temniţă, apoi dus la spânzurătoare. I s-a acordat însă iertarea, cu condiţia să cureţe străzile oraşului timp de trei ani la rând. În general,

nu se bucură de respect decât oamenii ce elimină scursorile umane, fie că sunt ei războinici, judecători sau inchizitori.

Pe când aveam vreo douăzeci de ani, lucram la o nuvelă în care vorbeam despre măcelărirea cailor şi imaginasem o scenă apocaliptică ce se petrecea în mijlocul cuptoarelor pentru arderea gunoaielor. Dorisem să vizitez crematoriul praghez pe care altă dată, copil fiind, îl văzusem arzând, preschimbându-se el însuşi într-o unică şi imensă masă de zgură, dar directorul a refuzat să ne lase să intrăm. Trebuie să presupun că mă bănuia c-aş fi fost interesat să descopăr, în crematoriul lui, cine ştie ce lipsuri.

Mulţi ani după aceea, lucram ca infirmier la spitalul din Kre şi, în fiecare dimineaţă, transportam gunoaie la cuptorul cel mare, pansamente mânjite cu sânge, tifon îmbibat de puroi, păr, zdrenţe murdare mirosind a excremente umane şi, bineînţeles, o grămadă de hârtii, de cutii de conserve, sticlă spartă şi material plastic. Înarmat cu o lopată.

Ivan Klima, Amour et ordures, Editions du Seuil, Paris, 1992 (traducere din cehă de Claudia Ancelot, fragmente).

*

*

aruncam totul în cuptor şi priveam cu uşurare cum mizeria se zvârcolea, se dezagrega, ascultam cum exploda sticla, apoi murmurul victorios al focului. Într-o zi, n-am înţeles niciodată de ce, era focul prea dezlănţuit sau, dimpotrivă, şovăitor, ori poate din pricina vântului, în fâne, gunoaiele au refuzat să ardă, curentul de aer ce sufla în cuptor le-a aspirat, iar gura înaltă a hornului le-a scuipat în văzduh, în timp ce eu, uimit, împietrit, îmi priveam gunoaiele – zdrenţele, hârtiile, petecele de pansament însângerat – întorcându-se înapoi pe pământ, agăţându-se de ramuri, iar cele ce reuşiseră să evite copacii, zburând către ferestrele deschise ale pavilionului. Şi i-am văzut

apoi alergând pe idioţii şi debilii din institutul de ajutor social însărcinaţi cu întreţinerea parcului spitalului, scoţând grohăituri entuziaste şi arătând cu degetul în direcţia unui brad mare, argintiu, acoperit cu podoabe ca un pom de Crăciun.

[…] Gunoaiele sunt ca moartea. Ce mai cunoaştem atât de indestructibil? Vecinii noştri, hangiii, aveau cinci copii, cel mai mic dintre ei purtând acelaşi nume ca şi mine şi fiind de aproape aceeaşi vârstă. Ne jucam împreună, preţuiam această prietenie, căci îmi îngăduia să pătrund în ungherele secrete ale hanului, în pivniţa în care, chiar şi în miezul verii, se păstrau blocuri albe de gheaţă, tăiate precis, şi butoaie de bere enorme (cel puţin în ochii mei), în grajdul care mai adăpostea doar o iapă sură, dar ai cărui pereţi miroseau încă a urină de cal şi care servea ca locuinţă unei mulţimi de pisici de toate vârstele şi culorile.

Băiatul acesta s-a îmbolnăvit de difterie şi a murit după o săptămână. La cinci ani, nu înţelegeam ce era moartea, iar părinţii nu m-au luat cu ei la înmormântare. I-am văzut doar pe hangiul îmbrăcat în negru şi pe soţia sa înlăcrimată, pe cei veniţi să însoţească sicriul la cimitir şi am ascultat fanfara cântând marşuri nemaipomenit de lente.

Mai târziu, la întrebarea când se va întoarce celălalt Ivan, mama mea a şovăit o clipă, pentru a-mi răspunde apoi că nu se va întoarce niciodată, că era plecat definitiv. Am vrut să aflu unde, dar mama nu mi-a spus nimic mai mult. Doar mai târziu am îndrăznit s-o interoghez pe bătrâna slujnică de la han, care mi-a spus că era, bineînţeles, în rai. Acum sufletul său nevinovat sălăşluieşte în acea frumoasă grădină, se hârjoneşte cu îngerii şi, dacă voi fi foarte cuminte, într-o zi am să-l reîntâlnesc acolo.

Trăiam într-o casă unde nu se auzeau rugăciuni niciodată şi, de fapt, dintre grădini, nu o ştiam decât pe cea care se întindea sub ferestrele noastre, dar aici nu zbura niciun înger, treceau doar trenuri, cu zgomot mare, chiar în spatele gardului.

Am vrut să aflu mai multe despre această grădină a raiului şi despre sufletele ce sălăşluiesc în ea, dar mama s-a eschivat şi m-a trimis să-l întreb pe tata.

Tata, acest om raţional despre care ştiam că inventase maşinăria ce punea în mişcare cel mai rapid tren din câte ne treceau pe sub ferestre, ca şi motoarele avioanelor ce huruiau pe deasupra capetelor noastre – fapte care i-au adus respectul oamenilor –, tata s-a minunat

de întrebarea mea. M-a luat de mână, m-a scos afară şi mi-a ţinut un lung discurs: despre originea lumii, despre vaporii calzi şi răcirea materiei, despre atomii minusculi, chiar invizibili, care se învârtesc fără oprire peste tot şi în toate. Ei sunt de fapt cei care alcătuiesc scoarţa pământului, pietrele drumului pe care mergem şi picioarele ce ne susţin. Toate astea în timp ce ne plimbam, în timp ce traversam o pădurice rară de la periferie pentru a o apuca în sus, în direcţia aeroportului. Acum zgomotul trenurilor venea de jos, în vreme ce pe deasupra capetelor noastre vâjâiau biplanele armatei. Tata mi-a mai spus că oamenii au suferit mult din toate timpurile, înlănţuiţi de acest pământ pe care nu trebuiau şi nu puteau să-l părăsească. Dar, pentru că visau să se elibereze, şi-au imaginat grădina raiului, cea în care se aflau toate lucrurile la care tânjeau, pe care nu le-au putut avea în timpul vieţii, au imaginat fiinţe asemănătoare lor dar înzestrate cu aripi. Însă lucrurile pe care oamenii le visaseră doar erau pe cale să se realizeze, şi tata îmi arătă cerul senin. Nu existau îngeri, însă oamenii puteau zbura. Desigur, nicăieri nu există o grădină a raiului în care să locuiască sufletele oamenilor, dar într-o zi voi înţelege că important e ca oamenii să trăiască fericiţi şi să se facă utili aici, pe Pământ.

N-am înţeles nimic din explicaţiile tatii, însă, lucru straniu, m-am întristat; cuprins de o inexplicabilă nelinişte, am izbucnit în lacrimi. Atunci, ca să mă consoleze, tata mi-a făgăduit că, de ziua aviaţei – la care trebuia să

participăm duminica următoare –, o să mă suie într-un avion şi o să zburăm deasupra Pragăi.

Într-adevăr, duminica m-a aşezat într-o maşină huruitoare care a pornit tresăltând peste iarbă; spre uimirea şi groaza mea, s-a ridicat de la pământ şi s-a înălţat cu mine, apoi, pe măsură ce urca în aer, pământul a pornit să se clatine dedesubt, şi toate câte se aflau acolo au început să se micşoreze, să dea înapoi până la dispariţia totală. Mai întâi au pierit oamenii, apoi trăsurile şi automobilele pentru ca, în cele din urmă, chiar şi casele să dispară. Am închis ochii cu putere şi am fost imediat înghiţit de întunericul tunător. În acea clipă, m-a cuprins groaza că n-aş mai putea să mă întorc niciodată pe pământ, asemeni celuilalt Ivan, cel care, după cum mi se spusese, era mort.

[…] Cunoştea numele tuturor plantelor, chiar şi al celor mai exotice, şi locurile de unde proveneau. Ea mi-a fost, pe timpul când mă însoţea prin ţara Khmerilor, călăuză de-a lungul Gangelui, m-a întovărăşit prin mulţimea de pe străzile sufocante, mi-a fost alături când am pătruns în junglă şi, mai apoi, într-un ashram, pentru a asculta un guru vorbind despre felul în care viaţa trebuie trăită. Îmi vorbea de familia ei, în care puteai număra industriaşi şi dascăli patrioţi, ca şi un mare explorator ce se stabilise pe versantul de vest al Alpilor, îmi povestea despre romantica ei mătuşă, care, nereuşind să-l păstreze pe bărbatul iubit, se hotărâse să moară de foame; îmi spunea şi despre un genial student la drept – cunoştea codurile pe de rost, dar, sătul de drept, se apucase de filosofie, pentru ca apoi, iremediabil convins de vanitatea acţiunilor umane, să redacteze un testament filosofic al

cărui mesaj era acela că fericirea nu-i decât un vis, iar viaţa – o înlănţuire de suferinţe: chiar deasupra manuscrisului, şi-a tras un glonte în cap, şi sângele împroşcat din rană a pus punctele de suspensie ale testamentului său.

[…] Aş fi vrut să-i pot povesti şi eu istorii

asemănătoare despre strămoşii mei, însă destinele lor îmi erau necunoscute. Unii erau veniţi de departe, dar n-aş fi putut spune dacă asta se întâmplase acum două secole sau acum o mie de ani. Presupun că, încă de pe atunci, ştiau să citească, deşi într-un alfabet diferit de al meu, şi că se rugau într-o limbă din care eu nu mai înţeleg niciun cuvânt. Ştiam din ce trăiau. Cele două bunici ale mele veniseră la Praga şi încercaseră să se apuce de negustorie, fără succes însă, cei doi bunici erau şi ei de la ţară. Bunicul dinspre tată studiase chimia şi lucrase ca inginer într-o fabrică de zahăr, departe, în partea ungară a Imperiului. Acolo – tata avea pe atunci unsprezece ani –, şi-a găsit moartea căzând sub un plug tras de un cablu. Bunicul matern, mort la o vârstă foarte înaintată, fost copist la tribunal, trăise al doilea război mondial la optzeci de ani, fusese constrâns să poarte un semn, pentru ca mai apoi să fie deportat. Chiar şi aşa, în privinţa acestui bătrânel cu mustăţile cărunte, puţin îngălbenite de tutun, nu aveam nimic deosebit de spus, în afară de faptul că, aşa cum străbunii lui crezuseră cu tărie în venirea unui Mesia, el se agăţa de viziunea revoluţiei sociale. Această viziune l-a ajutat să depăşească loviturile sorţii, moartea soţiei, pierderea căminului, umilinţa, foametea, neajunsurile din închisoare. În acest loc nenorocit, ţinea adesea predici oricărui om dorea să-l asculte şi, de cele mai multe ori, mă trezeam că sunt singurul. Încerca să mă convingă şi pe mine să nu cred în Dumnezeu, invenţie a oamenilor, cu care bogaţii îi îmbrobodesc pe săraci pentru ca aceştia să suporte mai uşor povara destinului. Pe măsură ce îmbătrânea, discursurile sale se transformau în litanii, într-o rugăciune imuabilă şi fosilizată pe care o cunoşteam de acum pe de rost şi pe care nu mai aveam nevoie s-o ascult. Mai târziu, într-o noapte, m-am trezit, toată lumea era deja adormită şi, dintr-un ungher al încăperii în care dormea bunicul, mi-a ajuns la ureche un murmur. Am recunoscut vocea bătrânului şi into-naţia tânguitoare a rugăciunilor rostite într-o limbă pe care el o mai cunoştea încă şi din care eu nu înţelegeam nimic, o rugăciune către Dumnezeu.

Nemişcat, uimit, ascultam acel glas ce părea să vină de foarte departe, din noaptea timpurilor. Pentru prima dată, am înţeles că adâncul sufletului omenesc e insondabil.

Din când în când, tatăl ei abandona planşa de desen şi pleca la munte ca să escaladeze pereţii de stâncă. O lua cu el şi o învăţa să nu se teamă de înălţimi. Tatăl meu nu hoinărea decât prin acel tărâm al cifrelor, tărâm care-i oglindea viziunile mecanice. Calculele le lua cu sine chiar şi în vacanţe, iar atunci când îi venea vreo idee, o soluţie inedită – şi dintr-astea îi veneau tot timpul –, noi ceilalţi nu mai existam. Mai târziu, când apărea la fereastră sau la masa aşternută pentru cină, era foarte surprins să ne găsească acolo. îl izgoniseră cu

DRAGOSTE ŞI GUNOAIE 483

brutalitate din ţara care-i era atât de cunoscută, îl înveşmântaseră în uniforma de deţinut şi-l înconjuraseră de fire electrice a căror instalare nu prezenta nicio problemă de calcul. Şi-a încordat atunci întreaga voinţă, întreaga energie pentru a supravieţui, pentru a supravieţui cu demnitate şi pentru a regăsi ţara pe care o iubea. În afară de cifre şi de maşini, tata, aşa cum am înţeles mai târziu, iubea femeile frumoase şi visul socialiştilor de a construi o lume mai bună. Ca orice îndrăgostit, şi-a întemeiat şi el pe obiectul adoraţiei sale speranţe excesive şi mincinoase.

[...] Tata nu încerca să-mi facă educaţia, nu-mi impunea şi nu-mi interzicea nimic. În schimb, din când în când, ne lua la plimbare, pe mama şi pe mine, cel mai ades în direcţia aeroportului; bineînţeles, tata iubea pădurea, parcurile şi orice întindere de apă, dar cu adevărat pasionat era de maşini, şi mai ales de maşinile capabile să se ridice în aer. Când ajungeam la aerodrom, privea avioanele care rulau pe pistă, biplanele masive, planoarele uşoare, şi în aceeaşi clipă uita cu totul de prezenţa noastră, pleca să discute cu oamenii îmbrăcaţi în combinezon, în timp ce noi rămâneam încremeniţi acolo, pe platoul măturat de vânt.

Pe tata îl interesa tot ceea ce putea să zboare. Mă

învăţa să construiesc avioane de hârtie, şi nu vorbesc de acele banale rândunici ce sunt lansate spre tablă când profesorul e cu spatele la clasă, ci de adevărate aeronave care pluteau prin aer cu o superbă dezinvoltură, iar uneori, înainte de a coborî, descriind cercuri largi, pe pământ, reuşeau chiar să ia altitudine.

Mai fabricam apoi zmee şi, înainte ca jocurile noastre să ia sfârşit, am construit din beţişoare, balsa şi hârtie subţire, dar rezistentă, chiar o machetă de avion. O fâşie de cauciuc trecea prin fuselaj, trebuia s-o înfăşori, apoi să-i dai drumul, pentru ca elicea să se învârtă. Avionul acesta, tata mi-o făgăduise, era capabil să se înalţe atât de sus încât ar fi putut survola chiar şi turnul bisericii din Proseky.

Într-adevăr, într-o duminică dimineaţa, l-am dus la aerodrom, i-am remontat elicea, avionul a zvâcnit, s-a pornit înainte şi, după o clipă doar, a început să se înalţe spre cer pentru a descrie marele cerc pe care noi îl anticipasem. Dar cercul nu s-a mai închis, nu ştiu ce s-a putut întâmpla, avionul a şovăit, apoi s-a frânt dintr-odată şi s-a prăbuşit în vrie.

Când am ajuns alergând în locul unde se sfărâmase, n-am mai găsit decât o grămăjoară de beţe, de balsa şi bucăţi de hârtie întinsă.

Cum suspinam şi mă lamentam din pricina acestei pierderi, tata mi-a spus: „Adu-ţi aminte că un bărbat nu plânge niciodată”. Aceasta a fost una dintre rarele sale lecţii. Râdea înaintea micii ruine şi, strângând rămăşiţele, a mai adăugat că asta era soarta tuturor lucrurilor, nu folosea la nimic să-ţi faci sânge rău.

[…] Tânărul cu chip de fetiţă şi-a ascuns cu greu un surâs, iar eu am văzut deodată cum moartea plutea deasupra lui. Mi se mai întâmplase şi altă dată, mai ales pe când eram copil: priveam pe cineva şi, brusc, eram îngrozit ştiind că acea fiinţă avea să dispară cât de curând.

De atunci, m-am înşelat de foarte multe ori. Există oameni pe deplin sănătoşi şi care întreaga lor viaţă poartă

stigmatele morţii.

În timpul războiului, tata trăia în aceeaşi fortăreaţă, în spatele aceloraşi redute, dar eu nu puteam să-l văd, o mulţime de ziduri şi de interdicţii ne despărţeau unul de celălalt. Dar, într-o bună zi, uşa s-a deschis şi l-am putut zări. Slăbit, cu capul proaspăt tuns, în salo-petă de muncă, apăruse în cadrul uşii cu privirile scormonind în adâncul încăperii. Am scos un ţipăt, atunci m-a zărit şi mi-a spus: „Fără gălăgie, fără gălăgie, am venit doar să repar firele electrice”. Şi a râs. Apoi m-a luat în braţe, deşi eram deja mare, m-a strâns cu putere spunând: „Micuţul meu!”. Continua să râdă, dar, în mod ciudat, ochii i s-au umezit şi, privindu-i mai de aproape, am văzut că tatăl meu, atât de mare, atât de puternic, atât de reţinut, tatăl meu plângea.

După război, când mi-am dat seama că toţi cei pe care-i iubisem, îi cunoscusem erau morţi, că îi gazaseră ca pe nişte păduchi, că îi aruncaseră în flăcări ca pe nişte gunoaie, am fost cuprins de disperare. Aproape noapte de noapte, mergeam alături de ei, intram împreună cu ei în încăperi strâmte, eram cu toţii goi şi, dintr-odată, începeam să ne sufocăm. Încercam să ţip, dar îmi era cu neputinţă, ascultam horcăitul tovarăşilor mei, le priveam chipurile schimonosite ce-mi deveneau străine. Mă trezeam cu groază, mi-era teamă să adorm la loc, deschideam ochii mari în întunericul sterp. În acea vreme, dormeam în bucătărie, la câţiva paşi de gazinieră. Mă ridicam mereu din pat pentru a mă asigura că nu există nicio scurgere. Ştiam prea bine că rămăsesem în viaţă printr-o inadvertenţă, datorită unei scăpări care risca să fie îndreptată dintr-un moment în altul. Prins în această menghină de nelinişte şi teroare, am sfârşit prin a mă îmbolnăvi. Derutaţi de cazul meu, medicii au încercat să-şi dea seama pe unde-mi intraseră microbii în inimă, dar adevărata poartă n-au descoperit-o niciodată.

Mi-au poruncit să rămân la pat, cât se poate de liniştit. Dar, chiar şi aşa, găseam mijloacele de a mă înconjura de prietenii mei care, în liniştea aceea, se transformau în spectre, reuşeam chiar să-mi petrec alături

de ei timpul ce se scurgea leneş, să mă las răpit de timpul lor, care nu se mai scurgea deloc. Nu vorbeam nimănui despre ei, dar rămâneam împreună, ei mă chemau, repetau tot timpul această chemare, iar eu am înţeles până la urmă că trebuia, la rândul meu, să mor.

Cu toate acestea, continua să-mi fie teamă de moarte, atât de teamă că nu îndrăzneam nici măcar să mă privesc în oglindă. Astfel, săptămâni la rând, am rămas nemişcat, până în ziua în care mama mi-a adus cele trei volume din Război şi pace, le-a aşezat pe măsuţa de lângă divan şi mi-a poruncit ca nu cumva să le ridic de unul singur, erau prea grele pentru mine. Eram cu adevărat slăbit, de-abia am reuşit să apuc un singur volum, deşi era în formatul obişnuit. Dar, atunci când mama mi-a întins ea unul, l-am sprijinit de genunchi şi l-am citit stând în pat. Citind, m-am regăsit încetul cu încetul, într-o altă tovărăşie. Din când în când, îmi spuneam că oamenii despre care se povestea erau şi ei morţi, că aveau să moară oricum, chiar dacă

moartea nu-i lovea în paginile cărţii. Dar, în acelaşi timp, erau vii. Atunci am descoperit puterea miraculoasă a literaturii şi a imaginaţiei: ea reînvia morţii şi îngăduia celor vii să nu se stingă. Am fost zguduit de acest miracol, de strania forţă a scriitorului şi am simţit născându-se în mine dorinţa de a face şi eu acelaşi lucru.

I-am cerut mamei să-mi cumpere caiete. Apoi, când rămâneam singur, mă apucam să născocesc propriile mele istorii, să dau viaţă celor care nu mai erau; atunci spectrele au început să dea înapoi, privirile lor fixe, îngheţate, disperate, s-au estompat puţin câte puţin. Când, după şase luni, doctorul mi-a dat voie să mă ridic, morţii dispăruseră cu toţii, ca şi cum ar fi apucat-o pe un alt drum. Nu mai eram în stare să mi-i amintesc şi, atunci când îmi arătau fotografia vreunuia dintre ei, spuneam: „Nu ştiu cine este”. Şi nu era vorba de uitarea pe care o aduce cu sine moartea sau de cea în care se complace epoca noastră, o uitare în abisul căreia dispar atât cei morţi cât şi cei vii, cei ce ne stânjenesc şi-i acoperim de

tăcere, o uitare care sufocă până şi cuvântul. Era o uitare de alt ordin, asemeni celei care-i ridică pe morţi din propria cenuşă şi încearcă să-i reînvie.

[…] în autobiografia sa, Hoss, comandantul lagărului de la Auschwitz, descrie amănunţit metoda eficace şi economică de a debarasa lumea de mizeriile umane. Textul său se potriveşte epocii noastre revoluţionare, ideilor şi obiectivelor sale.

Evreii care trebuiau lichidaţi erau conduşi, cu foarte mult calm, spre crematoriu – bărbaţi şi femei separat. După ce erau dezbrăcaţi, evreii intrau într-o cameră de gazare dotată cu duşuri şi conducte de apă, în aşa fel încât credeau că merg la baie. Erau introduşi mai întâi copiii şi femeile, apoi bărbaţii… Uneori, în timp ce se dezbrăcau, femeile se apucau dintr-odată să ţipe, ţipetele lor te pătrundeau până în măduva oaselor, îşi smulgeau părul din cap, sepurtau ca nişte nebune. Atunci ne grăbeam să le scoatem afară pentru a le ucide cu un glonţ în ceafă…

Apoi se închideau repede uşile, dezinfectorii erau gata şi, prin deschizăturile din tavan, deversam zyklonul care trecea, prin nişte ţevi speciale, până sub podea. Ceea ce provoca de îndată formarea gazului. Printr-o lucarnă în uşă se putea vedea cum cei aflaţi cel mai aproape de aceste ţevi mureau imediat.

Hoss era un călău entuziast. Înlocuitorii fiind foarte uşor de găsit, a fost înlocuit de mai multe ori.

În această epocă revoluţionară, personajul călăului entuziast face parte din lumea noastră. În această lume, un om care întrupează vidul şi vanitatea, cruzimea şi neantul moral, e autorizat să creadă că oricine e diferit de el poate fi socotit un gunoi, pe care trebuie să-l mături pentru a purifica faţa pământului. Armeni, kulaci, ţigani, contrarevoluţionari, savanţi, evrei, ibo, cambodgieni, preoţi, negri, nebuni, hinduşi, proprietari de uzine, musulmani, săraci sau prizonieri. Într-o nu prea îndepărtată zi, vor fi măturaţi toţi oamenii. Măturile sunt din

ce în ce mai puternice. Apocalipsa – cea care va purifica lumea, cea care o va izbăvi de oameni şi de orice urmă de viaţă – devine, pe zi ce trece, doar o problemă tehnică.

Hoss descrie flăcările ce urcau neîntrerupt spre înaltul cerului, flăcările în care se pârjoleau trupurile victimelor sale. Flăcările erau prea înalte şi prea luminoase, comandamentul D.C.A. se plânsese de asta şi, în plus, fumul greu şi urât mirositor, toate acestea îi înspăimântau pe oamenii din împrejurimi. Iată motivul care, spune el în Memorii, a condus la construirea grabnică a crematoriilor. Cele două crematorii special concepute pentru lagăr aveau fiecare cinci cuptoare mari: în douăzeci şi patru de ore, puteau fi arse aici două mii de cadavre; dar asta nu era îndeajuns; s-au mai construit două crematorii suplimentare, şi încă nu era destul. Numărul maxim de trupuri gazate şi arse în douăzeci şi patru de ore, scrie el, s-a situat cu puţin sub cifra de nouă mii.

Iată cum se petreceau lucrurile şi, dacă o privim din punct de vedere tehnic, metoda era destul de rudimentară. Dar, în epoca noastră revoluţionară, inteligenţa umană n-a stat degeaba: flăcările de care dispun călăii de azi pot să mistuie un număr oricât de mare de oameni, şi asta fără a-i mai scoate din case.

Dar, în lume, nimic n-a dispărut, nimic nu dispare. Sufletele celor care au fost asasinaţi, sufletele tuturor victimelor, ale celor arşi de vii, gazaţi, îngheţaţi, doborâţi cu puşca sau cu hârleţul, măturaţi, spânzuraţi, morţi de foame, sufletele tuturor fiinţelor trădate, smulse din pântecul maicii lor, sufletele acestea plutesc pe deasupra pământului şi al apelor şi umplu înaltul cu tânguirea lor. […]

Grădina raiului, aşa cum a descris-o un rabin învăţat acum două mii de ani, are două porţi împodobite cu rubine. La fiecare poartă stau şaizeci de mii de mângâietori. Chipurile lor nemaiîntâlnit de frumoase strălucesc precum lumina bolţii cereşti. Când li se

înfăţişează un om drept şi credincios, îl dezbracă de veşmintele cu care a ieşit din mormânt şi-l înveşmântează în opt rânduri de straie asemeni norilor de slavă, îi aşază pe cap două coroane, una din nestemate şi perle, cealaltă din aur de Parvajim, îi pun în mână opt rămurele de mirt şi-i spun: „Du-te de te bucură de hrana ta”.

Fiecare, potrivit cinstirii ce i se cuvine, are propria încăpere în care curg patru izvoare: de lapte, vin, balsam şi miere. Şase îngeri zboară deasupra fiecărui om drept şi credincios. Şi îi repetă: „Du-te şi bucură-te de miere, căci tu te-ai închinat Torei ce este asemenea mierii, bea vinul, căci te-ai închinat Torei ce-i este vinului deopotrivă”.

Pentru cei drepţi nu mai există noapte, ceasurile nopţii se preschimbă în trei timpi de veghe. În primul rând, cel drept redevine copil, se regăseşte printre copii şi începe să se joace cu aceştia. În al doilea timp, cel drept e tânăr, se regăseşte printre tineri şi se dedă jocurilor acestora. În al treilea, cel drept e bătrân, se află printre bătrâni şi se dedă jocurilor acestora. În mijlocul grădinii raiului se înalţă Pomul Vieţii, ramurile lui se întind peste întreaga grădină şi dau cinci sute de mii de soiuri de fructe – cu gust şi înfăţişare diferite.

DRAGOSTE ŞI GUNOAIE 487

[…] Am fost goniţi din paradis, dar paradisul n-a fost distrus, a scris Kafka. Şi tot el a adăugat: într-un anume sens, izgonirea noastră din paradis a fost o şansă, căci, dacă n-am fi fost exilaţi, paradisul ar fi trebuit distrus.

Ideea paradisului dăinuie în noi şi, odată cu ea, ideea că nu vom mai fi singuri. Căci în paradis nu există singurătate, omul sălăşluieşte alături de îngeri şi în apropierea lui Dumnezeu. În paradis, intrăm într-o ordine superioară şi veşnică, ce ne-a fost refuzată pe acest pământ pe care am fost aruncaţi, exilaţi.

Visăm la paradis şi visăm să ne eliberăm de singurătate.

Încercăm să ne eliberăm şi aici, căutând marea iubire sau rătăcind de la unul la altul cu speranţa că, în cele din urmă, cineva ne va lua în seamă, va dori să ne întâlnească

sau măcar să ne vorbească. Asta îi împinge pe unii să scrie poeme, să strige Ura! să se identifice cu eroii foiletoanelor televizate, să creadă în Dumnezeu sau în camaraderia revoluţionară, să devină turnători pentru a fi, măcar atât, bine primiţi într-un birou al poliţiei. Sau chiar să sugrume pe cineva. Asasinatul e şi el o întâlnire între două fiinţe.

Ca şi dragostea, ura îi poate oferi omului şansa de a scăpa de singurătate. E o greşeală să consideri ura ca fiind opusă iubirii, de fapt ea stă de aceeaşi parte cu iubirea, iar opusul lor e singurătatea. Adesea ne închipuim că cea care ne leagă unii de alţii e dragostea, când de fapt e vorba doar de ură – dar ura ne apare ca preferabilă singurătăţii.

Ura ne va întovărăşi mereu atâta timp cât nu vom fi capabili să ne acceptăm singurătatea ca pe un dat posibil sau, mai degrabă, necesar.

În româneşte de CĂTĂLIN LAZURCA

Născut odată cu secolul, Alexander Wat este fâul unui rabin din Varşovia. Foarte de tânăr se angajează în mişcarea avangardistă poloneză, apoi, căutând ceva în care să creadă, după cum îi va mărturisi lui Czestaw Miłosz, aderă la mişcarea comunistă. Deşi dezamăgit de intervenţiile lui Stalin în interiorul partidului comunist polonez, de disputele şi procesele moscovite, de pactul Ribbentrop – Molotov, se refugiază, în 1940, în partea de Polonie ocupată de Armata Roşie. În ciuda concesiilor pe care le face, trădat de cel mai bun prieten, Wat va cunoaşte închisorile sovietice, apoi domiciliul forţat la Alma-Ata. Înapoiat în ţară în 1946, îşi va manifesta în mod din ce în ce mai deschis opoziţia faţă de regimul comunist. În 1958, călătorind în Occident pentru a-şi îngriji sănătatea, decide să rămână în Franţa. Se sinucide în 1967, suferind de o boală incurabilă pe care o contractase în închisorile sovietice şi pe care o interpreta ca pe o pedeapsă pentru faptul că făcuse „pactul cu diavolul”.

În afară de Moj wiek (Veacul meu), volumul din care am selectat aceste fragmente, Alexander Wat e important pentru istoria literaturii poloneze mai ales prin volumul de nuvele Bezrobotny Lucyfer (Lucifer în şomaj), 1990, şi prin

poeziile din ciclul Poemelor medite-raneene, cuprinse în volumul Wiersze (Poeme), 1957, care-l consacră ca pe unul dintre cei mai mari poeţi polonezi contemporani. (Cătălin Lazurca)

Alexander Wat Veacul meu.

Graffâti-urile ruşilor, când nu erau în blatnoi1, erau filosofice. Multe versuri ceastuşki2, cel mai adesea porcoase, nu lipsite însă de o anume energie sălbatică. Scrise în autenticul argou al urkilor3 sau în pseudoargoul confecţionat de intelectuali. Până azi, cuvintele îmi răsună în minte: „De la Vorkuta, merg ocnaşii. Hoţi, târfe, înşiraţi milioane”. Şi versuri lirice, opera unui adevărat poet, pătrunzătoare. Era vorba de cugetări, grele de sens, făcând asupră-mi cea mai puternică impresie. Le-am regăsit, aceleaşi, mai târziu, în fiecare închisoare provincială: „Fii blestemat, tu, cel ce-ai născocit numele lagărului de corecţie...”. Erau primele versuri ale unui poem. Cea mai frumoasă era următoarea maximă ancestrală: „Nu lepăda nici desagii, nici puşcăria. Tu, cel ce intri, nu deznădăjdui; tu, cel ce ieşi, nu te bucura!”. Păreau murmurul unui cor, din tragedia seculară a poporului rus. Prin această veche maximă a pelerinilor şi a iobagilor fugari se exprima acum pe deplin, în modul cel mai autentic, soarta unui întreg popor. Am fost vrăjit de gravitatea acestei sentinţe, de adevărul său nemilos. Însă eu, venit dintr-o altă lume, mă apăram de farmecele sale: „Constrângerea cu ajutorul căreia rămân la putere bolşevicii n-ar fi putut niciodată să se perpetueze dacă poporul nu accepta desagii şi puşcăria; ideile-forţă, ivite în Occident sub monstruoasa presiune a nedreptăţilor şi represaliilor, au aflat în Rusia un tărâm ales”. Iată ce-mi spuneam în de-râdere. Când însă mă întoarcem la patul meu, în mijlocul disputelor nefericiţilor mei camarazi, până nu de mult atât de occidentali, şi când, în ritm grav de anapest, îmi repetam acele cuvinte, îmi dădeam seama că vorbeau de lucruri sfinte. Închideam ochii şi mă străduiam să-mi reprezint chipul unui prizonier necunoscut care, pe zidul soios al unei latrine din închisoare, în loc de „scapă

cine poate”, scrisese demn aceste umile cuvinte. Un condamnat din popor? Unul între ată-tea milioane? în absurditatea şi inutilitatea propriei suferinţe, la

— Alexander Wat, Mon siècle (convorbiri cu Czestaw Mitosz), „Le journal littéraire”, no 2, 1987 (traducere din limba poloneză de Gerard Conio, fragmente). (Notele aparţin traducătorului.)

1. Argou al hoţilor.
2. Un fel de strigături.
3. Tineri vagabonzi.

cheremul tuturor dezlănţuirilor oarbe ale hazardului, el a descoperit sensul destinului poporului său. La douăzeci şi cinci de ani după, când am citit o zi din viaţa lui Ivan Denisovici sau Gospodăria Matrionei, îmi veneau din nou în minte cuvintele şi chipul imaginat atunci, chipul acelui înţelept creştin şi stoic al Rusiei lagărelor... „Fii blestemat, tu, cel ce-ai născocit numele lagărului de corecţie...”, acea mânie suscitată de nume, de sensul cuvintelor, de semantică... înrobirea, arbitrarul, bejenia, foamea ar fi fost incomparabil mai uşor de suportat pentru el dacă n-ar fi fost silit să le numească „libertate”, „dreptate”, „binele poporului”. Exterminările masive nu sunt accidente excepţionale în istorie, cruzimea e în natura oamenilor, a societăţilor. Dar aici, toate acestea căpătau o nouă, o a treia dimensiune, care dezvăluia o opresiune încă mai profundă şi mai subtilă: o gigantică acţiune de corupere a limbajului uman. De n-ar fi existat decât minciuna şi ipocrizia! Minciuna e în natura umană, toate guvernările sunt ipocrite. Dar ipocrizia guvernanţilor provoacă revolta. Aici, orice posibilitate de revoltă era înăbuşită încă din faşă, o dată pentru totdeauna. Minciuna e o infirmitate, o pervertire a limbii şi, fiindcă vocaţia naturală a limbajului uman este aceea de a stabili adevărul sau adevărurile, minciunile sunt, prin natura lor, parţiale şi efemere; confruntate cu aspiraţia limbii spre adevăr, ele se dezvăluie ca atare. Dar aici, posibilitatea de a le denunţa a fost confâscată pentru totdeauna de sistemul poliţienesc.

Individul a fost deposedat de legăturile obişnuite sau pur şi simplu logice şi naturale dintre cuvinte şi lucruri, dintre cuvinte şi fapte: aceste legături au fost înstrăinate, etatizate pentru totdeauna, în asemenea măsură încât fiecare cuvânt poate desemna orice, după bunul plac al uzurpatorului tuturor cuvintelor, al tuturor înţelesurilor, al tuturor lucrurilor şi tuturor sufletelor. Cu cât faptele erau mai nelegiuite, cu atât numele lor era mai pompos. Măcar dacă acest procedeu n-ar fi servit decât disimulării metodelor criminale, scopurilor infame! Aşa ceva s-a întâmplat nu o dată în istoria popoarelor, în istoria războaielor, a tiraniilor, a anexiunilor. Dar acum, cu ostentaţie, cu o sistematică şi diabolică perseverenţă, se alăturau într-un ansamblu coerent cuvintele pompoase şi realităţile monstruoase pe care acestea le negau şi, sub ameninţarea exterminării, erai obligat să te încrezi pe deplin în identitatea dintre ele. S-ar putea găsi în trecut, în epoci tulburi, anticipări ale acestei experienţe, însă numai aici, pentru întâia oară în istorie la o scară atât de largă, într-un asemenea ritm şi cu o asemenea logică, s-a realizat pieriekovka, reeducarea poliţienească a sufletelor. Kolhoznicii muritori de foame erau siliţi să vizioneze fâlme în care mesele se prăbuşeau de atâtea bucate: sub ameninţarea pedepsei cu moartea, ei trebuiau să creadă că acele ospe-te, şi nu propria mizerie de cerşetori, înfăţişau realitatea kolhozurilor, veritabilă şi tipică. Tineri entuziaşti cântau îmbătaţi: „Nu cunosc vreo altă ţară în care omul să respire atât de liber!”, în vreme ce părinţii lor putrezeau în lagăre. Dar pentru spiritele încă nereeducate, nimic nu era atât de odios ca această corupţie globală a cuvintelor. Ea îi aducea la cel mai înalt grad de disperare. îi chinuia ca un coşmar, îi

sufoca asemeni unui ştreang. Când am fost liber, în Rusia pacificată deja, ca un cimitir, am văzut bătrâni, şi asta nu doar o dată, riscându-şi viaţa pentru a striga sus şi tare că sclavia e sclavie şi nu libertate. Ceva mai târziu, în Polonia lui Bierut, în anii cei mai negri, aceasta era o

atitudine curentă. De altfel, eu însumi am fost unul dintre acei disperaţi şi am plătit destul de scump. În latrinele închisorii (şi numai acolo) poate fi descoperit adevărul nud, omenescul adevăr despre statul lui Stalin [...]

Era un etimologoman îngrozitor, cu adevărat asta îl ţinea în viaţă. Faptul de a fi rămas complet izolat la Lubianka în aceeaşi celulă cu un asemenea maniac al etimologiei a avut asupra mea, ca scriitor, un impact considerabil, chiar şi numai într-o modalitate indirectă. Găseam, de fapt, că bizareriile sale sunt mai degrabă comice. Însă, indirect, ele au avut asupra evoluţiei mele o influenţă decisivă. Şi mă întreb dacă nu tocmai în acest fel s-a pus capăt avangardismului meu. Vreau să spun că, atunci când eşti închis pentru mai multe luni alături de unul care cercetează rădăcinile şi istoria fiecărui cuvânt şi care, prin rădăcinile şi istoria fiecărui cuvânt, recreează o anumită realitate istorică, în cazul acesta nu mai poţi crede în ceea ce constituie esenţa avangardismului, în orice caz, în ceea ce însemna aceasta pentru mine, şi, în ceea ce mă priveşte, începând din acel moment am început să-mi pierd avangardismul. Ceea ce declanşase la mine Marinetti cu sloganul său despre „cuvintele în libertate". Nihilismul, materialismul lingvistic, cuvântul ca obiect, acel ceva cu care putem face orice, orice ne-ar fi fost pe plac. Pentru mine, aşa putea fi înţeleasă poetica. Şi chiar mai mult decât poetica, fiindcă ceea ce distinge viziunea despre lume a unui poet avangardist de cea a unui tradiţionalist, a unui paseist, sau, dacă doriţi, a unui clasic, e tocmai considerarea cuvântului ca lucru material. Am intrat în jocul lui Dunaievski, un joc epatant, bun ca să ne mai omorâm timpul. Mi se oferea perceperea biologică a legăturii cuvintelor cu istoria: era într-adevăr vorba despre o legătură dintre cele mai adânci, nu minerală, ci biologică, şi chiar arhetipală, întreţesută viu cu destinele umane, cu destinele generaţiilor, cu destinele popoarelor. Iar eu mă simţeam din nou responsabil pentru fiecare cuvânt, pentru folosirea cuvenită a fiecărui cuvânt. Era vorba de o veritabilă convertire la adevărata natură a

cuvintelor. Şi atunci, în mod intuitiv – căci abia mai târziu am analizat întregul proces –, am avut sentimentul acestei responsabilităţi şi am înţeles că ceea ce-i distinge probabil pe poeţi de ceilalţi oameni este tocmai faptul că sarcina sau misiunea lor – sau nu ştiu ce instinct al poetului – e aceea de a descoperi din nou nu sensul fiecărui cuvânt, ci doar încărcătura, gravitatea lui. […]

Cel care, în Occident, nu-şi dă seama de această „cortină de fier" care se află în orice spirit, acela nu va înţelege mare lucru din psihoideologia şi nici chiar din revolta tinerilor din U.R.S.S. Pentru a se elibera „sufleteşte" cu adevărat de moştenirea lui Stalin, ei trebuie mai întâi „să se rupă de duşman"; precum şerpii primăvara, ei trebuie să se lepede nu doar de orice teorie a stalinismului, comunismului.

revizionismului etc, ci chiar de aceste cuvinte, pur şi simplu pentru că sunt urâte. În acest sens, de pildă, adevăraţii oameni liberi nu sunt Voznesenski, Evtuşenko sau Tarsis, ci oameni precum poetul Brodski, precum Soljeniţîn, cel din Gospodăria Matrionei, precum Tertz-Sineavski, cel din ultimele opere, cu totul apolitice. Fiindcă politica, pe parcursul unei lungi, lungi jumătăţi de secol, a fost într-atât de denaturată şi într-atât de coruptă dintr-o parte şi cealaltă, că trebuie început prin a-i smulge rădăcinile din suflet, prin a dezţeleni terenul, pentru a-l semăna cu un grăunte politic sănătos şi uman, care va deveni virtu pentru cetăţeanul liber. Lucru pe care anticomuniştii occidentali nu-l înţeleg. Desigur, acţiunile de revoltă politică şi mai ales revolta politică a spiritelor sunt utile, deoarece obligă puterea la concesii, dar totuşi vor mai trece mulţi ani în imperiul rus, ani sterili şi neputincioşi, până să se pornească mişcările maselor. Personal, nu de la ele aştept salva-rea Rusiei, ci de la viaţă, de la fiinţă (Sein), dinspre un cu totul alt spaţiu spiritual. […]

În româneşte de CĂTĂLIN LAZURCA

VII. Apocalipsa după apocalipsă

Heimito von Doderer, Hilde Spiel

Heimito von Doderer (1896 – 1966) – fâu al unui arhitect, s-a născut la 5 septembrie 1896 la Schloss Weidlingen, în apropierea Vienei, petrecându-şi copilăria şi adolescenţa în capitala Austriei. Ca tânăr ofiţer participă la primul război mondial, cade în 1916 prizonier pe frontul rusesc, îndurând patru ani de captivitate în Siberia. Îşi desăvârşeşte studiile după război, apoi se dedică exclusiv literaturii. Participă (căpitan de aviaţie) şi la al doilea război mondial. Moare în decembrie 1966 la Viena.

Romanele sale socio-psihologice, în care grotescul şi umorul mă-cabru reclamă o viziune ironică asupra lumii, surprind cele mai variate aspecte ale societăţii vieneze din prima jumătate a secolului XX. Volumul de poezii Gassen und Landschaft (Uliţe şipcisaj), 1923, şi romanele: Das Geheimnis des Reiches (Secretul împărăţiei), 1938, şi Ein Umweg (Drum cotit), 1940, nu-i aduc notorietatea meritată în epocă. De abia după vârsta de 55 de ani, se impune prin romanele: Die Strudihofstiege, 1951, şi, mai ales, Die Dämonen (Demonii), 1956, un roman de factură dostoievskiană, adevărată istorie a Europei de după 1918, văzută din perspectivă vieneză.

Tocmai de aceste două cărţi este legată opera memorialistică a lui Doderer, apărută sub două titluri: Tangenten, Tagebuch eines Schriftstellers (Tangente. Jurnalul unui scriitor) şi Comentarii (Bd. I, 1951 – 1956, Bd. II, 1957 – 1966). Autorul caracterizează acest jurnal ca fiind un laborator privat, ce poate să trezească interes doar cititorului dornic să cunoască originea unor idei care au prins mai apoi formă şi au devenit publice. Nu întâlnim în aceste caiete personale pasaje fânisate din romanele autorului, ca în cazul lui Kafka, de exemplu, dar structura nevăzută a construcţiei romaneşti interferează cu aforisme, definiri, autodefiniri, cu fragmente ale sondării inconştientului, acele „extrema” (extr. – fragmente din trăirile inconştiente ale autorului) înserate cu sau fără comentarii în text. (Radu C. Păiuşan)

Heimito von Doderer Comentarii, 1951*

Caietul portocaliu sâmbătă, 1 septembrie

Rezultatul unui astfel de jurnal, ţinut în cunoştinţă de cauză, ar fi o autobiografie de-a-ndoaselea, în care oficialul-conştient ar forma cu timpul doar contururile, nişte margini luminoase sau ca de spumă. Da, fără nicio îndoială, găsim în viaţa noastră de până acum rezerve de lumină, dimensiuni nebănuite, nescoase în vreun fel la iveală…

duminică, 2 septembrie

Este păcat, ca să nu folosesc o expresie mai tare, că, aruncând o privire fugară peste viaţa mea de până acum, nu găsesc în ea urmele unei evoluţii, ale unei armonii, ale unei împliniri, nimic din toate acestea, doar nişte fârâmituri – scuzabile poate doar prin ceea ce a rezultat. Arătându-le, mi-aş cere iertare, de nu mi s-ar părea şi ele cam incerte.

Acest jurnal trebuie să forţeze limitele unui adevăr personalizat in extremis, adevăr care ne este refuzat, împingându-ne înapoi ca un prag de netrecut. Din Hamburg până în Ţările Dunărene, acolo unde Thea Rokitzer l-a aşteptat în zadar pe Melzern, orizonturile îşi pierd contururile, atingându-se.

miercuri, 5 septembrie

DD1. – tema principală. Micul protocol tehnic privind Demonii (pagina 67, din 24 august) nu conţine tocmai ceea ce e de la sine înţeles: tema principală, elementul istoric propriu-zis, a doua realitate. Acest lucru mi-a sărit în ochi de dimineaţă, când am răsfoit acest caiet; aşa am şi notat. Ca şi în sensul-umbră al acestor cuvinte – * Heimito von Doderer, Comentarii, Band I, 1951 – 1956, Biederstein, München, 1976. (Ordinea fragmentelor selectate a fost stabilită de către traducător.)

1. DD.

— Die Dämonen, romanul Demonii. (Notele aparţin traducătorului.)

496 APOCALIPSA DUPĂ APOCALIPSĂ

„Profunzimea este în afară” – posibilitatea, ba chiar necesitatea unei autoreprezentări spirituale depinde de mine. […]

joi, 6 septembrie, Viena în ultima sa scrisoare (din 28 august 1951, de ziua Sfântului Augustin, înaintea plecării la Florenţa), Gutersloh2 îmi mărturiseşte că poate să-şi schimbe mereu atitudinea faţă de lume, fără să se simtă ameninţat în poziţia sa statutară. Durerile prefacerii (sau ce alte eufemisme am alege, pentru prostia tinerească, lene sau o conştiinţă încărcată) îi sunt străine omului nostru.

vineri, 7 septembrie extr.3 Bariera moale a foarte aproapelui trebuie tot timpul străpunsă dacă vrem să ajungem la materialul aspru şi trainic, care să păstreze linia pe care o scrijelim.

O toamnă caldă e tocmai ceea ce îmi doream. Totul e abur de aşteptare. Pe marginile mătăsoase ale cerului e fixată o membrană întoarsă spre interior. Substanţa din mine tace. Într-adevăr, domneşte o linişte deplină, netulburată de vântul vreunei intenţii.

duminică, 9 septembrie

Baia din Voslau: ce visuri mă încercau acolo? Totul părea ieşit dintr-un vis: canalul liniştit din partea nouă a Vienei şi prăbuşirea întregii Austrii în aluatul luminos al unei administraţii militare cu care, în esenţă, nu aveam nimic în comun. Dar au existat şi mai există oameni solitari, care răspândesc răul, iar despre oameni solitari putem vorbi şi în cazul nostru, oricât am discuta noi despre istorie.

Comentarii, 1953 Caietul albastru deschis luni, 18 mai extr/DD.4 în cavernele de la Neudegg5: ce ar putea fi? O aventură, presupun: în esenţă, întâlnirea a trei oameni, care nu au nimic în comun. Acţiunea lor convergentă, căci despre asta este vorba, e impul-sul spre un ţel (numai de autor cunoscut) în viaţa lui Stangeler. Faptul

2. Albert Paris Gütersloh (pseudonimul lui Albert Conrad Kientreiber), pictor şi poet, considerat, alături de Musil şi Broch, unul din cei mai reprezentativi autori austrieci. Doderer îl considera maestrul său.

3. extr. – extrema (sinnliche data ohne Kommentar) – fragment din trăirile inconştiente ale autorului, fără

comentarii.

4. extr/DD. – fragmente din trăirile inconştiente ale autorului împreună cu elemente din romanul Demonii.

5. În cavernele de la Neudegg – fragment din romanul Demonii.

că personajul Jan Herzka6 a fost astfel realizat încât se proiectează într-o altă persoană nici el însuşi nu l-ar putea concepe vreodată, dacă i s-ar spune. Chiar şi pentru mine este un lucru aproape de neînţeles. Situaţia din cavernele de la Neudegg este rezultatul mecanismului vieţii exterioare, care, până la urmă, ne este mai incomprehensibil decât cel al vieţii interioare. Până şi Grete Siebenschein7 se lasă ghidată mai mult de legităţi exterioare decât de evoluţii interioare (dacă se poate vorbi despre evoluţie în cazul ei). Descoperi şi camere mai luminoase, dacă priveşti înapoi. Ar fi trebuit să ne aşezăm, dar noi le străbăteam mult prea repede. Eram străini, la fel de străini ca nişte turişti conduşi prin saloanele unui castel. Nu le este permis să se aşeze în aceste camere cu ferestre înalte şi luminoase. Mobila e învelită în damasc roşu, încăperile din dreapta şi din stânga sunt interzise de şnururi groase de mătase, lăsând doar în mijloc un culoar de trecere.

DD. Multe aspecte din viaţa noastră, de fapt, nu ne aparţin. îi trăim pe alţii: Jan Herzka îl trăia pe Stangeler8, cu toate că acest fapt îl durea foarte a tare. De altfel, cu ce rezultat?

Jan Herzka

Agnes Gebaur9

căsătoriţi marţi, 19 mai extr. În urma unei astfel de stări de totală deschidere te părăseşte teama de a-ţi apropia şi ceea ce îţi este mai îndepărtat. Dacă renunţi să te cramponezi de ceea ce îţi este aproape şi foarte aproape şi să le delimitezi de alteritate, atunci se dizolvă şi diferenţa dintre departe şi aproape, dintre ceea ce ne aparţine şi ceea ce nu ne aparţine.

miercuri, 20 mai extr. Camera copiilor din

Walfâschgasse, din casa verişoarei mele Stella, actuală baroană Klimburg... O încăpere prietenoasă. Remarcabil de multe amănunte mi-au rămas în minte. Poate că am trecut mai des pe acolo. Doamna von Haidj.

extr/rep ex.10 Viena – societatea dinainte de 1914.

Societatea vieneză din acea vreme era constituită dintr-o serie de oameni uniţi doar prin impotenţă, ca un cod al bunelor maniere, ba chiar mai mult, ca o premisă a lor. Cine o mărturisea prin propria-i fizionomie (o expresis verbis nu se pretindea, deoarece prostiei nu îi place să-şi spună pe nume) era adoptat într-un sistem de valori care

6. Jan Herzka – personaj din romanul Demonii.

7. Grete Siebenschein – personaj din romanul Demonii.

8. Stangeler – personaj din romanul Demonii.

9. Agnes Gebaur – personaj din romanul Demonii.

10. extr/rep ex. – fragmente comentate din trăirile inconştiente ale autorului.

consta mai mult sau mai puţin în cunoaşterea unui lung şir de nume, în care toţi se sprijineau reciproc, pentru că singuri nu ar fi putut sta în picioare.

extr. Stau întins în mijloc, jur-împrejur orizontul se desfăşoară plin cu fel de fel de lucruri. (Distanţele sunt egale – imperativul obiectivităţii.) De aici, drept înainte, prin cartiere mărginaşe, străpungând curţi interioare, camere, paturi conjugale aşternute, copaci, apoi case răzleţe şi o stradă asfaltată, raza mea, în cele din urmă, se înfige în pământul plin de vegetaţie al unei păduri de foioase şi dispare. Schimbând însă centrul, fără a-mi părăsi eu însumi, pe cât posibil, poziţia şi primul cerc, aş putea să mai obţin un al doilea cerc, analog celui dintâi, cu care se intersectează. Este deja un câştig, mărturia şi demonstraţia incompatibilităţii lor – dimensiunea spaţială este însă secundară. Cel de-al doilea centru, epicentrul, pe care tocmai l-am introdus, se dovedeşte a fi reprezentativ, ba mai mult, definitoriu, pentru cercul trasat în jurul său, atribuindu-i raporturi şi asociaţii cu totul noi. Acest

epicentru este o respectabilă doamnă în vârstă, cu domiciliul în Floriangasse, văduva creatorului acelei Strudihofstiege. Se subînţelege că unui astfel de epicentru îi corespunde o cu totul altă periferie. Cel puţin aşa sper.

extr. Şi deja alunec pe verticală, cu toate că am vrut să mă agăţ de orizontală... încăperi ce au rămas încremenite, locuite, iluminate, cum erau cu ani înainte. Copilăria mi-a fost plină de teroare. Până şi astăzi mă mai simt terorizat. S-ar zice că e o garanţie a succesului. Mare greşeală. E prea târziu.

Cade şi cade, dar se întinde în spaţiul închis şi întunecat al unor camere obscure.

DD. (Demonii) A6 (4) n – arată exact aşa:

Caverne Ms Vignetă marţi, 26 mai

DD. Cei trei oameni din cavernele de la Neudegg sunt cât se poate de neştiutori în privinţa consecinţelor propriu-zise ale acţiunii lor şi n-ar putea (chiar de-ar încerca) să le plaseze în conjunctura în care ele apar.

vineri, 29 mai extr. Cad până în Stammgasse. Mă întreb ce simbioze să fi fost acelea şi îmi dau seama, în acelaşi timp, fără să pot evita o stare de neplăcere, că ele înseamnă mai mult pentru mine decât toate celelalte fenomene, că, deşi sunt mici şi destul de rare, ele se păstrează încă, perfect conservate, nu pot fi aduse la un numitor comun cu celelalte.

11. A5 – Der Sturz vom Steckenpferd, fragment din romanul Demonii;

A4 – Die Falltur, cavernele din Neudegg, fragment din romanul Demonii.

deasupra cărora le este locul de drept, căci au un sens general, incomparabil cu altceva.

DD. Numele „Ruodlip von der Vlänsch” trebuie să fie o criptogramă. Prea sună neverosimil. Este unul din jocurile atât de îndrăgite ale Evului Mediu târziu.

luni, 1 iunie

DD. Ce se întâmplă, de fapt, la Neudegg? încă se mai târăsc prin caverne. Fiecare nouă analiză a acestei situaţii,

care pentru toţi cei trei implicaţi pare a fi la fel de importantă, demască întregul episod ca fiind fereastra oarbă în spatele căreia se desfăşoară un cu totul alt fel de eveniment, acela care îi asigură lui Stangeler un avans considerabil faţă de evoluţia generală (s-ar putea spune).

Comentarii, 1952 Caietul galben duminică, 16 martie extr. Chiar în imediata mea apropiere se găsesc, în acest cartier, câteva străduţe cuprinse de acea străveche şi împlinită dulceaţă comparabilă doar cu aroma vinului din butoaie. O asemenea atmosferă este extrem de preţioasă, ea se obţine greu şi ajunge după mult timp la maturitate, fără să existe posibilitatea scurtării acestui proces.

marţi, 18 martie extr. Podbal pisat, un miros condimentat din copilărie, dârele de praf de pe uliţele satului, mirosul străzii, om sau maşină, pentru băieţel, toate aduceau a zmeu.

joi, 20 martie

DD. Ceea ce e definitoriu într-o apariţie de genul lui Levielle12 (sau Lasch) nu este nicidecum escrocheria. Aceşti oameni nu pot fi categorisiţi ca ticăloşi patentaţi sau ca escroci de duzină. Nu poate fi vorba despre un fenomen de ordin moral, chiar dacă este numit astfel. Mai degrabă, scopul şi efectul unor asemenea acţiuni se datorează capacităţii şi înclinaţiei înnăscute ale acestor oameni de a combina şi manevra nevăzutul, caracteristici percepute nu ca o degradare a spiritului, ci ca o forţă. Nu întâlneşti la aceşti oameni nicio urmă de tulburare provenită din străfundurile conştiinţei lor, din cauză că bănuiesc acest nevăzut sau din pricina unui pretins grad scăzut de originalitate. Spengler numea acest fenomen gândire mercantilă evreiască. Însă cu aceeaşi forţă se pot înscena şi conduce şi revoluţii

12. Levielle (sau Lasch) – personaj din romanul Demonii.

anticapitaliste, din acelaşi nevăzut cu potenţialitate (o formă a existenţei neantului). Doar în treacăt fie amintit stadiul de înapoiere al vechii evreimi faţă de siguranţa

nezdruncinată cu care evreii de azi folosesc mecanismele civilizaţiei noastre, mecanisme care nouă ne inspiră permanent teamă; lor, în niciun caz. […]

miercuri, 26 martie

Iată-l pe Lajos von Horváth plutind peste cartierul vechi şi ciudat, în care locuise şi el altă dată. În definitiv, oraşul acesta şi-a regăsit atmosfera în totalitate, doar praful de calcar de la 1938 a dispărut. Grădina cetăţii… îmi urmam drumul nebunesc, fără scăpare; dar ţelul atins nu era nebunesc, mi-a adus faimă. Cel din urmă a ajuns cel dintâi. Totuşi, să nu facem din humilitas şi labor scopuri în sine, şi nici din vreo altă virtute.

joi, 27 martie extr. Poţi înfrunta cu stăpânire de sine suferinţele fizice – cum ar fi în cazul meu chinurile lungi şi epuizante ale unei nevralgii –, poţi rezista liniştit durerilor fizice şi să le simţi ca pe o purificare binefăcătoare şi, în timp ce ele se dezlănţuie, tu să-ţi ordonezi mecanismele spirituale, care vor triumfa cu atât mai mult cu cât durerile nu vor mai reprezenta o contragreutate. […]

sâmbătă, 29 martie

Doar într-o povestire, de orice fel ar fi ea, poate să mi se închege gramatica. Pentru aceasta am nevoie de o compoziţie şi de o limbă curgătoare, nu de una parcă împietrită. Trecutul poate fi conjurat, astfel încât să apară viu, în carne şi oase, ca o amintire involuntară. Dar atunci cum rămâne cu principalul rol al mecanismului spiritual? Este o asemenea evocare posibilă? Merită oare să încercăm? […]

joi, 3 aprilie

DD. Aşa-numitul antisemitism nu este, după cum rezultă dintr-o analiză empirică şi echidistantă, o predispoziţie bazată pe experienţă, ci o serie de asocieri impuse de către anturaj încă din perioada copilăriei şi care, mult mai târziu, vor fi folosite ca material de construcţii polemice, cărbuni pentru a menţine presiunea în cazanul valorilor personale. Aceste prejudecăţi pot dăinui multă vreme în om în stare latentă; ele vor fi scoase la iveală doar atunci când va fi nevoie de ele, în cazul unei

înfruntări, de pildă.

Aşa-zisa rasă nu este o naţiune apriori. Cel puţin eu n-am simţit niciodată ceva de genul acesta în raport cu colegii mei de origine evreiască din gimnaziu şi de la şcoala de ofâţeri. Simţeam cel mult, din când în când, o anumită sau, mai bine zis, o nedefinită atracţie

COMENTARII 501

(e şi asta ceva). Abia mult mai târziu, în jurul vârstei de 20 de ani, la începutul luptei dintre sexe, am încercat să-mi convertesc inferioritatea pe acest plan într-o superioritate a rasei. E o atitudine prin care ieşi în pierdere ca individ, foarte asemănătoare celei prin care un proletar caută să dea sens existenţei sale sterpe printr-o organizare de tip socialist, prin credinţa în progresul „en masse et classe", printr-o renunţare la şansa propriei salvări şi iertări, proces exact pe dos decât cazul lui Leonard Kakabsa13.

În româneşte de RADU C. PĂIUŞAN

13. Leonard Kakabsa – personaj din romanul Demonii.

Scriitoare austriacă, născută la Viena, în data de 9 octombrie 1911, Hilde Maria Eva Spiel a studiat filosofia în Viena, obţinând în 1936 titlul de doctor. Este obligată să-şi părăsească ţara în acelaşi an, din cauza ameninţării naziste, şi se stabileşte la Londra, unde se căsătoreşte cu Peter de Mendelssohn. Lucrează în calitate de corespondent al mai multor ziare germane la Londra. Revine în anul 1946 în Viena, unde se stabileşte definitiv în 1963, după anii petrecuţi la Berlin şi Londra, terminarea războiului. Romanele ei evocă o lume interioară descrisă cu sensibilitate, pătrundere psihologică şi abilitate stilistică: Kati auf der Brücke (Kati pe pod), 1933, Verwirrung am Wolfgangsee (Rătăcire la Wolfgangsee), 1935, Flote und Trommeln (Flaut şi tobe), 1947, Lisas Zimmer (Camera Lisei), 1965, Die Friichte des Wohlstands (Roadele bunăstării), 1981. Este autoarea unei serii de cronici dramatice şi traduceri din literatura engleză, dar se remarcă şi ca eseist prin câteva texte dintre care amintim:

Der Park und die Wildnis (Parcul şi sălbăticia), 1953, Welt im Widerschein (Oglindirea lumii), 1960, Kleine Schritte (Paşi mărunţi), 1976, în meinem Garten schlendemd (Hoinărind prin grădina mea), 1981.

Fragmentul selectat din volumul Ruckkehr nach Wien – Tagebuch, 1946 (întoarcerea în Viena – Jurnal, 1946) trasează coordonatele unei reveniri ce nu devine însă şi o regăsire. Întoarcerea în spaţiul natal reprezintă o experienţă dificilă, departe de recuperarea armoniei, marcată de mutaţii irevocabile. (Gabriel Kohn)

Hilde Spiel întoarcerea în Viena

*

Jurnal, 1946: 7 şi 8 februarie

După-amiaza se împuţinează în vreme ce merg către Heiligenstadt, pe urmele copilăriei mele.

Am făcut rost din parcul de maşini de un Jeep aflat la dispoziţia corespondenţilor de presă şi m-am aşezat lângă taciturnul meu şofer englez. Prelata prost legată ne fâlfâie pe la urechi. Ne hurducăim pe caldarâmul străzii principale din Dobling. Zăpada fleşcăită se zvântase între timp. Razele oblice ale unui soare timid de februarie se oglindeau în geamuri. Vedeam pe ici, pe colo câte o casă năruită, dar împrejurimile erau, în rest, aproape neschimbate: doar ceva mai părăginite, mai triste, mai dărăpănate. Din loc în loc, câte o faţadă proaspăt văruită purtând inscripţii multicolore: aici sălăşluiesc învingătorii, în cazul de faţă armata de ocupaţie americană. Cu toate că sunt goale, vitrinele au rămas intacte în aparenţă. Cufundate în visare de când lumea, micile florării, cofetării, papetării se legănau pe valurile timpului.

Ştiu fiecare străduţă, fiecare colţ. În această circumscripţie – a nouăsprezecea – îşi avea de generaţii căminul familia mamei mele. În aproape fiecare casă locuia câte o mătuşă, câte-un unchi sau vreun văr. Cam pe-acolo, în faţă, locuia bunica mea, Melanie. O femeie înaltă, trupeşă şi nefericită, care şi-a adunat un morman de dragoste din lucruri neînsufleţite. Fiecare vază sau cană, fiecare pahar, tavă de argint sau bibelou avea un rol bine

determinat şi era de neclintit de la locul său. Servitoarele şi menajerele o înfuriau pentru că n-aveau, spunea ea, niciun fel de respect faţă de viaţa secretă a lucrurilor. Oricum, majoritatea oamenilor i se păreau malefici: negustorii o înşelau, spălătoresele erau obraznice, orice observaţie nevinovată a portarului ascundea, pentru ea, o ironie. Fusese, totuşi, o fire romantică în tinereţe, scria poezii, cânta la pian piese de Chopin şi cedase în faţa atracţiei irezistibile a panglicuţelor de mătase roz-bombon. I-a fost sortit un mariaj din interes. Atunci când şi-a părăsit bărbatul în noaptea

Fragment publicat în Osterreichische Schriftsteller im Exil, (Hrsg.) Sylvia M. Patsch, Verlag Christian Brandstätter, Wien/München, 1986.

*

*

nunţii, la Grand Hotel, părinţii au trimis-o de îndată înapoi la acesta. O tragedie fin-de-siecle, dar una care s-a prelungit mult în secolul următor împovărând, ba chiar distrugând viaţa copiilor – mai ales a fâului ei. Pe toate aceste străduţe lăturalnice s-a scris istoria acestei familii. Iată grădina în care o bunică excentrică vâna vrăbii trimiţând săgeţi dintr-o ţeavă subţire. Iată balconul în care o verişoară melancolică îşi petrecea fiecare vară stând la soare, încremenită ca un derviş, cu un aer sumbru şi neagră de atâta stat. Iată podul unde prietenii mei transformaseră spălătoria într-un atelier. Ascultam concerte la gramofon, aveau loc diferite întruniri, şedinţe de pictură, ba chiar tainice întâlniri în doi. Doblingul, odinioară un sat, se ridica în mijlocul unor grădini: se trăia aici ca în Hampstead sau Wimbledon. Doamnele în vârstă se ţineau bine în acest cartier mărginaş. Fetele tinere vădeau în obraji prospeţimea aerului de aici. Chiar şi femeile înstărite se îmbrăcau adesea mai degrabă lejer decât în pas cu moda, spre deosebire de elegantele lor prietene de la oraş. Lumea juca tenis sau se aşeza sub un umbrar la o partidă de bridge. Taţii erau odihniţi seara,

după lucru, şi se dovedeau chibzuiţi şi răbdători. Copiii erau voioşi, jucăuşi şi mânjiţi din cap până-n picioare. Cei din Dobling păreau să fie întotdeauna mai puţin ambiţioşi, dar mai fericiţi decât restul vienezilor.

Jeepul meu ajunse sus la Hohe Warte. Aici strada urcă trecând prin faţa câtorva vile. Într-una din ele locuise Franz Werfel împreună cu soţia lui, Alma, înainte de a pleca în exil. L-au izgonit naziştii. Patru ani mai devreme, pe când a fost înfrântă şi ultima rezistenţă serioasă în faţa fascismului, n-a putut sau n-a vrut să împiedice bombardarea cartierului muncitoresc din Karl Marx-Hof cu ajutorul unui obuzier amplasat în grădina lui. Acolo unde colina coboară către vechiul sat Heiligenstadt strada e blocată de un morman înalt de dără-măturі. Ajunsă aici, îl rog pe şofer să vină să mă ia peste o oră din acelaşi loc şi parcurg restul pantei pe jos. Mi-am lăsat mantaua soldăţească şi geanta în maşină. Ultima porţiune a acestui drum vreau să o fac neîmpovărată.

Străzile înguste se scaldă liniştite în lumina serii. Nu se vede picior de om. Cotesc pe Probusgasse, unde mi-am petrecut primii zece ani din viaţă. Strada a fost cruţată. Doar clădirea înaltă de la colţ, un cămin pentru copiii surdo-muţi, a fost atinsă de bombe şi e pe jumătate dărâmată. Se spune că, pe când eram copil, a fost lovită de trăsnet, iar aerul a fost sfâşiat de bubuitura tunetului fără să mă poată trezi din somn. Aplecată deasupra fiicei mele în timpul asurzitoarelor bătă-lii aeriene din nopţile londoneze, mă gândeam adesea la această întâmplare legendară. A reuşit oare prăbuşirea acestei case, atinsă de bombe treizeci de ani mai târziu, să-i scoale din somn pe copiii din vecini? A fost oare cuprinsă de groază o altă generaţie de locatari în faţa nebănuitului dezastru, nu ca pe vremuri, când tunetul bubuia în van pe lângă urechile lor surde?

Se întunecă. De-o parte şi de alta a străzii se înşiruie casele podgo-renilor în culori pale. Iscodesc fiecare curte prin porţile întredeschise. Locuinţa noastră nu se vede,

pentru că dă spre grădină, dar eu bănuiesc îndărătul intrării gangul rece, rece de tot, şi cele două rânduri de trepte pe ambele părţi care duc dedesubtul gangului spre grădină. În mijlocul câmpului stătea un măr răşchirat pe care se putea căţăra până şi un copilandru. Citisem primele basme stând pe o pernă decorativă printre crengile sale. Liliacul şi babiţelul înfloreau în marginea pajiştii.

Cocioaba din grădină, plină de unelte ruginite, mirosea a lemn putred, a putregai dulce. Pe un mic dâmb stăteau doi pitici de grădină pe care îi spărsesem, într-o îngrozitoare dimineaţă, frecându-le nasurile unul de celălalt.

Puţine lucruri din lumea de-afară au pătruns în grădina aceasta. Abia când mama şi cu mine ne-am alăturat regimentului tatălui meu într-un sat din Moravia, Kronau, apoi în garnizoana din Cracovia, abia atunci am auzit despre oraşe pierdute şi recucerite, despre pericolele care-l pândeau şi luptele în care era implicat un tânăr ofâţer al armatei imperiale. La vârsta de patru ani, în Cracovia, am trăit ultima perioadă a monarhiei, în înşelătoarea ei strălucire. Mi-a rămas în memorie un amalgam de impresii vii, dar dezlânate: doamne în rochii uşoare şi înfoiate purtând pălării mari cât roata carului, la braţ cu soţii lor în uniformă; cupole verzi ca nişte bulbi de ceapă pe cerul iernatic al Poloniei; ordonanţe – „prăvădinari” – al căror accent trăda vreo jumătate de duzină din popoarele imperiului, seri de gală la Casino, unde toată lumea se ridica dintr-odată cântând „Gott erhalte”. Întipărită în minte cu limpezimea cristalului mi-a rămas doar o plimbare prin cartierul milităresc al Cracoviei, pe o stradă numită Kindergasse (Strada Copiilor) unde un roi de puşti zdrenţăroşi cu o înfăţişare jalnică se luă în fugă după trăsura noastră cu mâinile întinse a cerşit. Şedeam înspăimântată între părinţii mei, în timp ce birjarul alunga copiii cu pocnituri ascuţite de bici.

Amărăciunea provocată de această întâmplare a fost

egalată doar de o păţanie petrecută la întoarcerea tatălui meu din războiul pierdut. Prinsesem cu urechea, pe vreuna din străzile din Heiligenstadt un cântec ale cărui versuri nu le înţelegeam şi pe care îl cântam pentru că îmi plăcuse melodia.

„Die noblichten Herr n mit die goldenen Stern
die wer n jetzt die Straben aufkehr n „*

Am intrat odată cântând în camera în care şedea tatăl meu cu bărbia sprijinită în palmă, purtând încă frumoasa tunică de militar

1. În traducere aproximativă: „Toţi domnii aceia, se va vedea/ ce stele de aur pe umăr purta/ o să dea cu mătura” (n.t.).

de pe care au fost smulşi epoleţii. Cântecul meu i-a provocat un acces de furie ce mi-a băgat frica-n oase. Au urmat foametea şi epidemia de gripă. Am fost trimisă în Danemarca să mă mai înzdrăvenesc, iar când m-am întors am aflat că iubita noastră căţeluşă, Vera, fusese furată şi mâncată probabil de sătenii înfometaţi. Apoi, într-o zi, proprietarul casei reuşi să ne scoată în stradă, iar menajera noastră, Lizi, a umplut o roabă întreagă cu jucării de-ale mele.

Stau în lumina ce scade în piaţa din faţa parohiei. Aici zace îngropat sufletul meu. De câte ori în cei zece ani ai absenţei mele mă cuprindea dorul de casă, mă atrăgea către acest loc. Îmi apărea în faţa ochilor ori de câte ori auzeam un pasaj din Beethoven sau Schubert. O mică piaţă de sat: în stânga, o casă ţărănească în care a fost scrisă Eroica, o alta în partea dreaptă, iar în mijloc mica biserică Sf. Iacob. În faţa ei, înconjurată de patru copaci, se afla o statuie spălăcită care-l înfăţişa pe Sf. Nepomuc ţinând în braţe un crucifâx, cuprins de un extaz baroc. Copacii sunt goi. La picioarele statuii se vede un buchet de flori uscate. Pe poarta de lemn a bisericii atârnă, ca pe vremea mea, anunţurile pentru enoriaşi, dar nu şi pentru mine. Aici, unde rădăcinile mele sunt mai adânci decât în orice alt loc, mă simt cu totul străină, ca un strigoi.

Păşesc înăuntru. Fără să-mi dau seama, îngenunchez ca pe vremuri, de parcă ar fi duminică, ziua primei împărtăşanii sau când treceau falnicele procesiuni din Joia Verde, care străbăteau tot satul întorcându-se apoi la biserică. Se ţine o slujbă pentru copii, dar fără să se fi aprins măcar singura lustră de cristal, în care au mai rămas doar câteva lumânări răzleţe. Îmi plec capul ţinând mâinile împreunate, lipsită de credinţă, dar tulburată de frumuseţea şi simplitatea credinţei. Thate emoţiile adunate cu timpul şi refulate ani de-a rândul – pe când ofilirea sensibilităţii era preţul curajului –, mâhnirea provocată de înjosirea patriei, toate grijile legate de soarta copiilor mei în acest război, durerea pricinuită de moartea tatălui meu, toate acestea izbucnesc acum. Câţiva băieţandri din primele bănci îşi întorc capul şi o privesc cu ochi mari pe străina în haine soldăţeşti ce stă îngenuncheată lângă uşă şi plânge fără nicio ruşine. Preotul îşi continuă slujba în tăcere, asistat de un copil de strană. Cădelniţa se leagănă cu un clinchet slab, auzit ca prin vis.

Jeepul mă aşteaptă în locul stabilit. Iritat de întârzierea mea, şoferul goneşte pe străzile întunecate către casă, zburând peste toate gropile şi şanţurile.

Ajunsă la cartierul general al corespondenţilor de presă, urcând treptele către camera mea, aud strigăte şi râsete venind din pivniţă. Dau o fugă până sus, îmi arunc mantaua pe pat şi îmi aranjez părul, apoi cobor în „Honky-Tonk”, unde o ceată de oameni pe care îi cunosc deja stau în jurul tejghelei. Aromă plăcută de tutun american, bere şi whiskey, râsete înfundate, şuieratul ce însoţeşte jocul de darts, bancuri rostite cu voce răguşită şi ghionturi prieteneşti. Mi se aduce un taburet înalt şi mi se trânteşte pe masă un drink. Asta-i atmosfera

ÎNTOARCEREA ÎN VIENA 507

În care îmi luam câte un „Fox and Grapes” sau „King of Denmark” într-unul din sutele de pub-uri din Londra şi de la ţară, mai ales în cârciumile din Norfolk, în care am fost de atâtea ori şi unde treceam de la o bere „Mild and Bitter” la alta.

„Şi ce-aţi făcut în după-amiaza asta?”

„Am stat cu nişte amintiri mai vechi”.

Nick se aşază la pian şi cântă cu subtilă ironie Sentimental Journey. Se mai aduce un rând. Bem, apoi luăm o cină zgomotoasă în sala de mese, ne întoarcem, bem mai departe şi jucăm darts până la unu noaptea.

* * *

Venisem de la Londra nu doar cu veşti pentru cei de-acasă, ci şi cu o mulţime de pachete care, alături de cadourile pentru prieteni, mi-au umplut până la refuz geamantanele. N-a mai rămas loc pentru haine civile. Acum kakiul începe să mă cam deranjeze, dar îi recunosc avantajele. Nu trebuie să stau la coadă când am treabă în vreo instituţie publică. Dacă n-ajung să iau un jeep, apuc un loc în orice tramvai, în ciuda înghesuielii, nu mai trebuie să scotocesc prin buzunare după câţiva bănuţi şi nu sunt înghiontită ca restul lumii. În caz că n-am la îndemână un alt mijloc de transport, mă ia maşina de serviciu a englezilor. Şi de câte ori vreau să dau un telefon într-un magazin sau într-un birou al aliaţilor, pun pur şi simplu mâna pe receptor. Fără uniformă n-aş putea să fac nici măcar o zecime din vizitele şi expediţiile mele şi astfel ajung să aflu mai multe despre starea Vienei decât pe orice altă cale.

La nouă luni după terminarea războiului oraşul e încă stăpânit de haos. Grămezi uriaşe de dărâmături blochează unele intrări şi pasaje, clădirile bombardate reprezintă încă un pericol – furtunile din febru-arie, iscate pe neaşteptate, n-au măturat doar ţiglele de pe acoperişuri, ci au dărâmat case întregi – cum ar cea care a îngropat sub ea o căruţă cu birjar şi cal cu tot. Circulaţia e slabă, oamenii stau ciorchini pe treptele tramvaielor, flancaţi de cele mai multe ori de soldaţi sovietici (care se pare că nu sunt doar obişnuiţi cu această formă de transport, ci o şi savurează).

Populaţia aceasta eterogenă care a luat locul vienezilor pare prea înfometată şi prost dispusă pentru a fi cumsecade sau măcar bine-crescută. În plus, s-a accentuat

acea predispoziţie firească de a complica şi mai mult nişte lucruri care sunt oricum încâlcite. În oraşul acesta pachetele erau livrate pe vremuri totdeauna la domiciliu, iar oamenii îşi scriau scrisori în loc să pună mâna pe telefon. Prima Republică mai păstra ceva din acest ceremonial de modă veche. Acum, după o perioadă de reorganizare în stil nemţesc, oamenii au alunecat din nou, uşuraţi, în vechiul laisser faire.

În toate cartierele se poate da peste aceeaşi imagine: magazine baricadate, cafenele goale, restaurante închise. Viaţa s-a retras de pe străzi, dar se simte că ceva se petrece în spatele faţadelor lipsite de viaţă. Pe ici, pe colo se mai vede în câte o vitrină vreun pantof graţios aşezat pe falduri de pânză, o grămadă de zdrenţe aranjate ingenios sau o poşetă de gală. Fetele tinere – copii lipsite de farmec ale vienezelor de odinioară – sunt îmbrăcate prost, deşi deloc sărăcăcios, însă puţinele magazine deschise aflate în inima oraşului oferă câteva modele deosebite, aşteptând parcă o reîntoarcere a gustului feminin.

Pustiit, ştirb şi pârjolit, chipul oraşului mai păstrează încă vechile-i trăsături. Gloria lui supremă, mulţimea de biserici baroce şi palatele, e intactă. De câte ori vremea schimbătoare o permite, apare un soare timid de primăvară ce străluceşte în acoperişurile şi cupolele patinate. Stephansdom-ul îşi înalţă turla înconjurată de o ceaţă gri-albăstruie deasupra conturului delicat al lui Wienerwald. La picioarele acestuia, pe caldarâm, zac o mulţime de cartuşe goale. Tot ce se afla în imediata apropiere a fost distrus. În spatele catedralei, într-o ţesătură încâlcită de străduţe, se află casele de la oraş ale aristocraţiei şi marilor burghezi, a căror ornamentică trădează un bun simţ al proporţiilor şi inventivitate. Griul nobil de odinioară al casei unei văduve de viţă e acum un fumuriu al mâhnirii şi părăsirii.

Într-unul din imobilele care au căzut victime bombardamentelor aeriene la aproape o sută de ani de la ridicarea lor au locuit bunicii mei din partea tatii, la o

aruncătură de băţ de dom. Poarta casei e acum astupată de zidăria prăbuşită a etajelor superioare. Prin fereastra de unde – copil fiind – văzusem trecând pe Ringstrasse cortegiul fune-rar al împăratului Franz Josef, zăresc câte ceva din vechea locuinţă. Apuc să văd urmele tapetului galben din dormitor sau ale celui roşu-burgund din salonul spaţios. Văd dincolo ţevile cazanului din baie – acoperit cu o teracotă a cărei nuanţă am admirat-o mereu – străpungând aerul într-o poziţie nefirească. Măruntaiele unei vieţi ce a durat decenii sunt acum expuse privirilor curioase. S-a dus porţelanul de Meiben cu ornamentul său albastru, dusă e şi mobila pseudorenas-centistă, bogat sculptată, plină de gheare de lei şi capete de acvilă, duse sunt ultimele roade ale bunăstării burgheze salvate din ultimul război mondial şi din dezastrul financiar.

Bunicul meu era negustor, proprietarul unei fârme care-şi avea sediul în vechiul cartier comercial de lângă cheiul Franz Josef. Partea aceasta a oraşului a fost cel mai puternic devastată. Cele mai sălbatice lupte din vremea asediului au avut loc pe cele două maluri ale Dunării, când batalioanele SS aflate în retragere se baricadaseră (ce ironie!) tocmai în fostul ghetou, bombardând oraşul de pe malul pe care se aflau. Cheiul acesta, simbol al unei epoci mercantile, a fost distrus aproape în întregime de tunurile germane. Toate podurile, cu excepţia unuia, au fost aruncate în aer, iar resturile lor se odihnesc în apa fluviului, ce pare blocat la suprafaţă şi de epavele unor şlepuri. Trecând

pe lângă acest şir de ruine împreună cu un alt corespondent de presă, asist cum un viscol neaşteptat conferă tabloului o tristeţe barbară. Cădem de acord că acum a venit vremea să vizităm Praterul. Ce-a mai rămas din el arată, pe o vreme ca asta, de parcă s-ar fi produs aici un dezastru natural.

Praterul, un alt simbol al marelui secol burghez, a slujit dintotdeauna drept loc de desfătare pentru oamenii din toate păturile societăţii. Doamnele mai în vârstă,

însoţite de distinşi domni, se îndreptau fără grabă către Freudenau pentru a urmări cursele de cai, în timp ce tinerii înstăriţi îşi etalau bogăţia, atrăgând privirile, pe Bhimmenkorso. Perechile de îndrăgostiţi se plimbau sub castanii înfloriţi în alb şi roz. Familiile numeroase luau un prânz bogat şi tihnit pe una din cele trei terase de pe marginea aleii principale sau în restaurantele ungureşti, cehe, sârbeşti, poloneze şi italieneşti de lângă Wurstelprater. În partea aceasta, mai „poporană", a Praterului se amuzau copiii, bucătăresele şi soldaţii. Atracţia principală era Trenul groazei, care-i purta prin grote întunecate unde apăreau şi dispăreau cu mare repeziciune scene din basme sau imagini terifiante: lupi arătându-şi colţii, gnomi adunaţi în jurul unei comori fabuloase sau o scenă de groază înfăţişând cutremurul din Lisabona care se derula sub ochii lor însoţit de bubuituri asurzitoare. Ajunşi din nou sub cerul liber, erau întâmpinaţi de ţipetele celor purtaţi de vijeliosul „Scenic Railway", ale celor din caru-selul cu cai, elefanţi, zmei, unicorni şi tot felul de animale heraldice care se învârteau în ritm de polcă. Cel mai venerabil carusel se rotea în jurul unei figuri gigantice înfăţişând un chinez numit „Kalafatti" – se spune, deşi nu mi se pare prea convingător, că ar fi vorba de folosirea aberantă a cuvântului „califat". Pentru cei mici exista un teatru de păpuşi în care apărea acel „Wurstel" (bufon, măscărici) al cărui nume îl purta parcul. Din 1873, anul expoziţiei mondiale, acesta era şi locul Roţii gigantice, cu cabinele ei multicolore, împodobite cu lampioane, în care se călătorea prin înaltul cerului.

Dintre toate desfătările copilăriei mele, aceasta era cea pe care doream să o împart într-o zi cu copiii mei. Christine, care era îndrăgostită de toate parcurile de distracţii, de poneii vii sau din lemn, de baloanele mari şi viu colorate, aştepta de mult această clipă. Avea deja o imagine clară, deşi inexactă, a Praterului, pe care şi-a construit-o citind o cărticică americană pentru copii care se numea Gigi the Merry-go-round Horse şi m-a implorat să-i scriu dacă mai erau toate la locul lor: „Gigi, a cărei

mamă era Pădurea, iar tată îi era Vântul ce bate prin Wienerwald”, „Victorine, iapa castanie, şi călăreţul ei, Alteţa Sa, fâul cel mic al împăratului”.

Dar nici utopia americanizată, nici imaginea mea interioară a Praterului nu se regăsesc în peisajul sălbatic ce i-a luat locul. Tirul aruncătoarelor de grenade şi flăcările care au muşcat nestingherite din lemnăria şi vopseaua tarabelor l-au şters de pe suprafaţa pământului, de parcă n-ar fi existat niciodată. Imaginea teribilă, de neuitat

a cutremurului din Lisabona s-a transformat în realitate. Locul parcului de distracţii a fost luat de un deşert în care se văd grinzi carbonizate şi stâlpi de oţel, deasupra cărora se ridică Roata gigantică strâmbată şi fără cabine, într-o singurătate chinuitoare.

Cobor din maşină şi fac câţiva paşi prin zăpada proaspăt căzută. Citisem de curând undeva că morţii ne-au fost definitiv răpiţi, aşa încât nu mai contează dacă au murit ieri sau acum o mie de ani. Aici, în cimitirul Praterului, mă simt de parcă aş fi la Pompei. Scotocesc, cu interesul rece al istoricului căutând sub cenuşă, o epocă ce pare să fie cel puţin la fel de adânc îngropată în pântecul timpului precum aceea a Imperiului Roman.

În româneşte de GABRIEL KOHN

Postfaţă

1. Alte proiecte de coşmar

La sfârşitul anului 1913 puteau fi zăriţi în celebra Cafe Central din Viena, aşezaţi la mese diferite, înconjuraţi de prieteni, de adepţi, de tovarăşi, de tineri rebeli sau de artişti famelici, Freud, Lenin, Stalin, Hitler, Troţki, Stefan Zweig şi alţii pe care o să-i mai numim pe parcursul acestei postfeţe: mulţi alţii care prelungeau dialogurile, discuţiile, taclalele până peste marginile suportabilului. La doi paşi era Hofburgul, reşedinţa bătrânului împărat, a preabătrânului împărat căruia, fără îndoială, îi trecuse timpul. Era din 1848, de şaizeci şi cinci de ani, pe tronul unui imperiu ce părea fără de început şi fără de sfârşit: un

imperiu ireal, dacă numărăm doar şirul de supravieţuitori pe care îi propune începutul veacului. Fiindcă, după Mayerling, un nou raport îşi descoperă întâietatea: acela dintre viaţă şi supravieţuire.

În acest imperiu ireal, în această lume în care imaginile realităţii sunt copleşite de imaginile proiectelor, tinerii (încă) adunaţi în Cafe Central ştiau, simţeau că lumea aceea nu mai există. Ei erau siguri că în Hofburg nu mai domneşte un om, ci o fantomă. Ei existau în numele lumii de mâine. Proiectele lor nu sunt (cu mici excepţii) foarte limpezi, dar viaţa lor le va împlini. Viaţa lor înseamnă, marchează o epocă inaugurală. Totul va fi memorabil; totul e deosebit de important. Oameni cu destin, ei definesc Lumea nouă. În foarte multe dintre scrierile lor ei vor folosi, cu o neobişnuită insistenţă, persoana întâi. Ceea ce au făcut până în acel moment evocă drepturile lor sacre. Numeşte temeinicia programului lor reformator. Demonstrează că ei au în această lume o misiune de excepţie.

Şi dacă ei n-au scris jurnal în sensul consacrat al cuvântului e ca şi cum l-ar fi putut scrie. Mein Kampfpoate ţine loc de jurnal. E chiar o specie nouă de jurnal, aşa cum îl propune Europa Centrală.

Faptul că falsificatori ingenioşi au pus pe piaţă, jurnalul lui Hitler" arată în ce măsură cititorul aşteaptă un asemenea document. Dacă a existat Mein Kampf, dacă a existat jurnalul lui Goebbels, de ce n-ar exista jurnalul lui Hitler? Insul are (avea) un exerciţiu al confesiunii. Doctrinarii extremei drepte sau doctrinarii extremei stângi, „demonii" acestui timp al dezastrelor nu ezitau să se confeseze: făcea parte din disciplina muncii lor. Ei, zeii noii lumi, confirmau şi aşa deitatea lor.

Jurnalele lor reale sau posibile sunt hagiografii „de tip nou". Ele vor să înlocuiască vechile cărţi sacre, în care doar cei aşezaţi în preajmă mărturiseau miracolul. Mein Kampf presupune un şir de mărturisiri, un, jurnal", dar este, înainte de toate, Cartea. O carte care (ca şi cărţile de tip confesiv ale lui Lenin, ca şi jurnalul lui Troţki) face

rocada: în faţa unei lumi desa-cralizate aduce învăţătura mântuitoare. Folosind o figuraţie comună, ele inaugurează Imperiul demonilor. O categorie a jurnalelor Europei Centrale.

jurnale pe care le vom cuprinde în volumul al doilea al acestei încercări de sistematizare, evocă Imperiul Demonilor. Dacă unul dintre Centrele Mitteleuropei este Auschwitz-ul, atunci ele sunt cele care definesc centralitatea acestui loc. O parte dintre bravii bărbaţi ai Cafenelei Central vor fi chiar liderii acestui timp al subteranei.

2. Demonizare, des-demonizare între cei care stau (totuşi, nu chiar atât de mult) în această cafenea, atât de apropiată de reşedinţa imperială, de sediul bătrânului împărat, un loc aparte îl ocupă Freud. Am putea spune: locul central. E foarte important să subliniem, în acest punct al postfeţei, că locul central trebuia ocupat de un medic. Un medic care descoperă o terapie nouă, într-o lume în care vechile soluţii (într-o medicină în care vechile leacuri) deveniseră lipsite de eficienţă. Forţând puţin lucrurile, am putea afirma că în măsura în care e timpul demonilor, începutul de secol e timpul medicilor. Subterana fiinţei trebuie să identifice personajul cel rău. Să-l scoată la lumină.

Intimitatea omului nu mai e un loc în care nimeni nu are dreptul să pătrundă: intimitatea e un loc de afirmare a noii terapii. Fiindcă ea e zona de unde începe boala.

Atunci când numim noua terapie, când evocăm psihanaliza, începem, firesc, cu Freud. Dar Freud înseamnă un lung şir de medici şi scriitori sau de medici-scriitori care fac, în acelaşi timp cu el, sondaje abisale. Jurnalul lui Schnitzler şi câteva nuvele ale lui Schnitzler (şi el personaj posibil în fotografia din 1913) ar fi putut evoca şi un (alt) descoperitor al psihanalizei. Un lung şir de autori vienezi, consideraţi învăţăcei ai lui Freud, ar fi putut descoperi singuri arta confesiunii. Ar fi putut ei înşişi (şi fără lectura lui Freud) să aşeze în pagină confesiunile

tulburi ale personajelor lor. Afinităţile elective sunt cele care îl leagă pe Stefan Zweig de părintele psihanalizei: o solidaritate vieneză provoacă nuvelele din Simţuri rătădte.

3. Alt timp al copilăriei (adolescenţei, maturităţii, senectuţii)

Rănile sunt vechi – zice noua terapie, spun noii medici. Noua terapie focalizează altfel acest timp, până acum al inocenţei. Ce îşi aminteşte pacientul de copilăria lui? Ce e nemărturisit din această copilărie? Aceşti oameni care trebuie mântuiţi trebuie întâi să-şi evoce istoriile trecute, până acum, sub tăcere. Să spună cât de păcătoşi sunt.

Noua istorie a sufletului începe un pic mai devreme. Sau, dacă am încerca să intrăm în fondul problemei: începe din ce în ce mai devreme. Deşteptarea primăverii ar fi emblema sub care s-ar putea aşeza această literatură confesivă. Jurnalul nu mai începe cu istoria personală, cu timpul conştientizării, ci cu epoca în care inconştientul patronează gesturi inavuabile.

Poate că literatura are rolul de a masca mărturia; de a camufla poziţia. Bănuim în Rătăcirile elevului Törless o istorie personală, dar trebuie să ajungem la jurnalele de creaţie, la caietele adunate postum în două volume masive, aluvionare, pentru a înţelege suavul raport jurnal/roman!

Nici că visau aceşti ficţionari ai începutului de secol, încă vegheaţi de umbra de la Hofburg, ce se va întâmpla în următoarele decenii. Va trebui ca antisemitismul să se afirme sălbatic pentru ca Lumea de ieri să apară (în

viziunea lui Stefan Zweig) ca o lume a echilibrului şi a înţelepciunii, iar Imperiul un garant al fericirii personale.

Înţelegem deci că ideea de confesiune, de jurnal, aşa cum o propune Europa Centrală, se afirmă în jurul Auschwitzului, dar şi în jurul Vienei recâştigate. Se construieşte pe ideea de vină, dar şi pe necesitatea terapiei, Impulsionează spiritul ficţionar, gata să recupereze regatul imaginar al Austro-Ungariei.

Jurnalul intim din acest spaţiu se deosebeşte

substanţial de cel propus de ceilalţi. Dacă vom porni de la diferenţierile stabilite, de pildă, de Alain Girard (Le journal intime, P.U.F., 1963) sau la Les Journaux intimes, ale lui Michele Leleu, Paris, P.U.F., 1952, sau Georges Gusdorf, La découverte de soi, P.U.F., 1948, vom observa că, la mijlocul secolului nostru, cercetarea asupra Jurnalelor" („intime") s-a stabilizat asupra unui şir de nume. Dacă mai luăm în consideraţie Anthologie du journal intime, cu o introducere şi note de Maurice Chapelan, Paris, Lafont, 1947, putem să-i numim pe Joubert, Maine de Biran, Benjamin Constant, Stendhal, Alfred de Vigny, Jules Michelet, Guerin, Amiel, Marie Bashkirtseff, Novalis, Katherine Mansfield, Byron, Kafka, Kirkegaard, Thoreau, Jules Renard, Pierre Louis, Lavater, Leon Bloy, Samuel Pepys, Loti, Emerson, Léautaud, Barbey d'Aurevilly, Gide, Tolstoi, Goethe, John Wesley. Aceştia ar fi „eroii jurnalului intim", iluştrii în jurul cărora se defineşte (s-a definit) genul. Alain Girard reţine trei tipuri de jurnal:

1. Jurnalele meditativilor sau ale visătorilor, de la Biran la Amiel. Termenul de meditativ i se pare lui Alain Girard mai explicit decât sentimental, pe care îl folosiseră alţi cercetători ai genului, în special Michele Leleu.

2. Jurnalele nervoşilor, Byron, Constant sau Stendhal, care aruncă o privire asupra vieţii lor pentru a intra în vârtejul ei o clipă şi a scăpa de sentimentul de irealitate pe care ea li-l dă.

3. Jurnalele pasionaţilor, aceia pe care noi îi numim cu plăcere puternici, prin opoziţie cu ceilalţi, mai vulnerabili şi mai instabili, şi pentru că saturaţia de ei înşişi nu i-a împiedicat să construiască o operă, care se impune prin abundenţă şi continuitate.

Mai scrie cercetătorul, în încheierea primei părţi a studiului: „Timiditatea şi-a făcut intrarea în literatură prin Rousseau, pe care noi îl considerăm încă în punctul de plecare al intimismului. [...] Toţi intimiştii, fără nicio excepţie, au fost nişte timizi..."

Termenul timid, legat de termenul (folosit totuşi!) de vulnerabilitate numeşte o inadecvare socială. Autorul de

jurnal intim, aşa cum e el văzut, înţeles, gândit până la jumătatea secolului XX, trăieşte din plin neadecvarea, inadaptabilitatea, incapacitatea de a stabili şi de a afirma o relaţie. Greutatea s-ar deplasa asupra visătorilor, „nervoşif fiind legaţi de sentimentul de irealitate. Iar jurnalele pasionaţilor, ale puternicilor, s-ar defini (şi) prin raportare la cei vulnerabili şi instabili, prin opoziţie faţă de aceştia.

Goethe ar intra în ultima categorie. Dar românul Maiorescu nu ilustrează oare Jurnalele puternicilor? Mai ales că el trăieşte şi printr-o opoziţie acută cu jurnalele pe care fiinţele fragile ale culturii române le-au propus. Jurnalele lui Maiorescu, analizate mult în ultimele decenii, pot câştiga dacă le citim vizavi de operele confesive ale marilor scriitori din a doua jumătate a secolului XX.

Aşadar, niciun moment, boala, agonia, moartea. Cel mult clipa:

„Un om care ţine un jurnal ascultă, de fapt, de o somaţie pe care o trăieşte fiecare om: aceea de a scăpa de beţia insignifianţei şi de inanitatea clipei, de

a se ignora în timp, în căutarea unei identităţi şi a unei unităţi care, în ansamblul ei, îi scapă; de a ocupa o poziţie conformă cu aspiraţiile sale, recunoscută de ceilalţi. Fiecare, după caracterul său, brodează asupra acestei teme variaţiuni proprii. Mărturisind pentru ei înşişi, intimiştii cei mai reprezentativi mărturisesc pentru ceilalţi…” (Alain Girard, op. cit., p. 132).

Suntem, cu sinteza lui Alain Girard, pe promontoriul deceniului al şaptelea. Jurnalul intim fusese definit până acum într-un anumit fel, de reprezentanţii unor anumite culturi. În fiecare dintre definiţiile lui un loc important îl joacă relevanţa socială a naratorului: capacitatea lui de a fi într-un mediu social. Interioritatea pune în cumpănă exterioritatea, după cum amândouă sunt puse sub semnul întrebării de un termen nou: intimitate.

Dar „noul termen” nu angajează statutul social al fiinţei decât în măsura în care incapacitatea relaţiei propune o retragere: în măsura în care autorul defineşte o

existenţă insulară. Cartea lui Alain Girard (şi cărţile cu care se încheie prima jumătate a secolului Jurnalelor) este ca un manual de călătorie în căutarea unui arhipelag aproape exotic.

Jurnalele Europei Centrale nu mai propun existenţe insulare. Ele nu mai vorbesc despre boală, agonie şi moarte „în trecere”. Ele îşi centrează preocupările. Ele trăiesc (sunt scrise) sub semnul bolii şi al agoniei. Ele realizează moartea aici. Substanţa lor se coagulează presimţind moartea. A simţi înseamnă a presimţi finalul.

Tema morţii „acestei lumf trebuie coroborată cu tema „naşterii celei mai bune lumi cu putinţă”. Presentimentul morţii personale pune în cumpănă sentimentul renaşterii. Trupul devine un instrument de cunoaştere, dar şi de salvare. Lumea e redusă la el. El trebuie vindecat, el trebuie renăscut, el trebuie „scris”. Dacă lumea poate fi salvată, atunci ea poate fi salvată prin documentele… magice. Jurnalul devine auxiliar terapeutic, dar şi carte magică: paginile lui, cuvintele, literele îşi capătă o spectaculoasă identitate. Se desprind de subiect: trăiesc.

Existenţa zilnică, frustrantă, se împlineşte prin speranţa minunii posibile. Oamenii obişnuiţi erau mântuiţi de o terapie a sufletului – de o terapie a speranţei. Ei puteau descoperi forţa paginii, a cuvântului, a învăţăturii. Pasionaţii, puternicii lui Alain Girard există şi în această lume. Jurnalele celor puternici pot fi întâlnite (la prima vedere) peste tot. Cu o precizare: sunt jurnalele celor care respiră Ordinea imuabilă.

Jurnalul este un raport despre viaţa şi despre faptele de zi cu zi. Dacă ar avea un adresant, el ar fi fără îndoială insul de la Hofburg. Fantoma imperială.

Textul e administrativ, aparţine unei birocraţii imperiale. A trăi în Imperiu înseamă a te supune acestei birocraţii – a te subordona unei ierarhii. Orice eficienţă umană se măsoară aici prin capacitatea de a te supune sistemului: prin purificarea de orice subiectivism, interioritate, intimitate.

Recitim jumalele şi scrisorile tânărului, dar şi ale

maturului Titu Maiorescu. Ale copilului (!) care încearcă să-şi pună ordine în tot ceea ce face. Sau, cum spune G. Călinescu, în a sa Istorie a literaturii române de la origini până în prezent (ed. a doua, Minerva, 1986, pp. 397 – 398):

„Copilul e teribil de precoce. La 15 ani începe să-şi întocmească un jurnal, jurnal nu de tânăr cu viaţă interioară excesivă, ci de ambiţie care ţine să se înfrâneze şi să se corecteze. Acolo îşi notează piesele de teatru văzute de la vârsta de 5 ani, la Sibiu, Bucureşti, Braşov, Viena şi pune note artiştilor cu un dogmatism de cronicar bătrân: rău, bine, excelent, excelentissime. Fără îndoială, omul se revelă de la început o personalitate, dar cu structura omului care va izbuti în viaţă, nicidecum a geniului. Nicio dezordine, nicio ridicare

uriaşă de nori nu se observă la această minte cristalină, ce se naşte clară de la început şi nu mai face progrese, cum se întâmplă de ordinar în cazurile de precocitate. Mentalitatea e a unui bucher suficient şi inuman de serios”.

Uşoara literaturizare (suntem în perimetrul geniului călinescian!) nu trebuie să ne împiedice să observăm că jurnalul nu funcţionează altfel decât ca document intelectual. Tânărul scrie în numele unei obligaţii, al unui proiect ce trebuie a fi dus până la capăt. El traduce o ordine interioară. Chiar dacă nu atât de „precoce”, alte jumale ale cărturarilor ardeleni din imperiu evocă aceeaşi disciplină: aceeaşi subordonare faţă de proiectul pedagogic. Paginile lui Iosif Blaga, de pildă, profesor la Braşov, nu ies din tipic. Nicio mişcare sufletească nu le tulbură. Niciun gând nu iese în afara comandamentului pedagogic.

Exegeţii mai noi ai lui Maiorescu (şi îndeosebi N. Manolescu) citesc din nou jurnalul pentru a descoperi aici vibraţiile unui suflet modern. Nu sunt multe, dar ele trebuie sesizate: în stilul lui reţinut, sobru, criticul se gândeşte la sinucidere. E o soluţie!

Să legăm această soluţie de apartenenţa la un tip de

civilizaţie?

La o lume care îşi epuizează mesajul? Poate că bărbatul caută o soluţie virilă, conform unui cod cavaleresc. A fost un luptător, a fost în întreaga sa viaţă un bărbat al onoarei. Dacă trupul său îl trădează, dacă el anunţă sfârşitul, e mai bine să-şi trăiască sfârşitul lucid – să exprime până la capăt Ordinea lumii. Ateu, Maiorescu nu trăia sub semnul păcatului. Păcat putea fi pentru el ieşirea în afara Ordinii, a disciplinei, a rigorii – a construcţiei – pe care le numeau acestea toate.

Şi totuşi, gândul maiorescian se lega de acest final. Educaţia sa vieneză nu era (şi) în afara acestei soluţii.

Maiorescu adulterin (libertin), sinucigaş, ateu. Cei trei termeni se leagă strâns de ceea ce Nicolae Manolescu numea Contradicţia lui Maiorescu. Marele critic nu era desprins (deşi la prima vedere aşa pare) de mesajul paşoptismului transilvan – al generaţiei părintelui său. Acţiunea sa e biva-lentă: pe de o parte, ea numeşte un final de epocă, pe de altă parte, ea trăieşte resurecţia unei naţiuni. Vom observa aceeaşi ambivalenţă în jurna-lele unor scriitori ca Aron Cotruş (sau în paginile care echivalează jurnalul) sau Lucian Blaga. Dar vom observa această ambivalenţă în scrisul lui Slavici.

4. „Închisorile mele”.

Un caz aparte în literatura Europei Centrale şi a României este al lui Ion Slavici, unul dintre clasici. Nu s-a subliniat cu destulă tărie influenţa pe care anii vienezi au avut-o asupra scriitorului. Cunoscător perfect al limbii germane, el aparţine, cum aparţin toţi cei de la margine, „austricităţii”. E, ca să folosim o idee a lui Roth, mai austriac decât vienezii. E mai categoric decât vienezii (care cântă Wacht am Rhein) în apărarea identităţii austro-ungare. Modelul, germanic, cu tot ceea ce are el bun sau rău, acţionează asupra lui cu o neobişnuită forţă. Dar acest model nu înseamnă doar ordine, disciplină, ci înseamnă şi doctrinarii antisemiţi, înseamnă o dinamică socială intolerantă, exprimată mai târziu în acţiuni antisemite.

Nu putem înţelege „confesiunea”, „jurnalul” în

literaturile Europei Centrale dacă nu înţelegem că bătăliile pentru identitatea naţională, duse mai ales în perioada 1848 – 1918, configurează o imagine specifică acestui

spaţiu: bătăliile pentru identitatea naţională nu afectau neapărat unitatea Imperiului. Corifeii luptelor naţionale erau, de foarte multe ori, partizanii federalizării. Dar federalizare nu însemna neapărat toleranţă: nu însemna obligatoriu acceptarea tuturor în acest spaţiu. Modelul german (austro-ungar) este legat, de foarte multe ori, de un antisemitism, direct sau subiacent). În 1878, după Congresul de la Berlin, reacţiile lui Eminescu şi Slavici au o notă ieşită din comun. Un pamflet aproape uitat, „Soll" şi „Haben". Cestiunea ovreilor din România, atrage atenţia asupra unui Slavici pe care cititorul român al secolului XX l-a ignorat aproape cu desăvârşire: acela al reacţiilor necontrolate, legate de prestigiul modelelor sale. Sau cum scrie Carol Iancu în a sa cercetare Evreii din România (1866 – 1919). De la excludere la emancipare (traducere de C. Litman, Ed. Hasefer, Bucureşti, 1996, pp. 240 – 241):

„Dacă prinţul Bismarck are dreptul să expulzeze pe iezuiţi şi pe socialişti, Slavici se întreabă de ce li se refuză românilor aceeaşi atitudine faţă de evrei, care reprezintă «o conjuraţie contra societăţii moderne»". «Noi nu-i persecutăm pe socialişti pentru că avem mai puţini decât Germania, dar putem persecuta în anumite întrebări pe evreii pe care îi avem mai mulţi decât îi are Germania pe iezuiţi, pe socialişti şi pe evrei împreună.» Dacă Apusul va şti să impună cu forţa emanciparea evreilor, românii vor şti să reziste. Cu un simţ profetic macabru, Slavici (scrie Carol Iancu) a prevăzut soluţia fânală: «Dacă va ajunge cuţitul la os, Europa creştină şi iudeo-germană va fi pentru noi şi nu pentru semiţii mozaici! Ştim cât de iubiţi sunt evreii în ţările occidentale! Să încerce să ne ducă până la disperare şi atunci să nu ne învinovăţească dacă focul aprins…»".

Să încercăm să recitim aceste pagini, să

recunoaştem, cu totul neaşteptate: ele exprimă poziţia unuia care „ştie” ce se întâmplă în Europa Centrală. A fost pe acolo, e la curent cu istoria şi cu isprăvile lui Bismarck.

Publicistica lui Slavici, multă şi eterogenă, are un centru de greutate: viaţa românilor din Ungaria – din Imperiul Austro-ungar. Director al „Tribunei”, el este un ideolog, un purtător de cuvânt, un apărător al românilor de aici. La Sibiu, Slavici intră, pentru prima dată, în contact cu forţele represive. Va fi condamnat la închisoare.

Primul jurnal de închisoare al lui Slavici (să numim aşa prima parte din închisorile mele) nu este, cred, foarte diferit de alte jurnale de închisoare scrise de liderii politici cehi, ucraineni, sârbi ş.a.m.d. E solidar cu unii şi se desolidarizează de alţii, în funcţie de interesele imediate ale românilor. Paginile sale de publicistică au mereu note virulente asupra obiceiurilor unora sau ale altora. Nu sunt, aşa cum se spune, senine. Suntem destul de departe de tolerantul Slavici, pe care îl ştim din Mara. Suntem departe de textele literare ale lui Slavici.

Ieşite din serie sunt paginile scrise de Slavici în închisoarea de la Văcăreşti, după ce e condamnat pentru colaboraţionism. Slavici este tipărit cu grăbire în 1948, anul interdicţiilor, fiindcă se manifestase ca „socialist”, fiindcă în ultima dintre închisorile sale fusese admirator al internaţionaliştilor.

Dacă la Maiorescu vom descoperi foarte rar propoziţii care ilumineză intimitatea, în închisorile mele dăm, surprinzător, de situaţii în care vârsta îşi divulgă crizele. Omul e bătrân, e bolnav. E neputincios. Nimeni nu ia în seamă vârsta: nimeni nu ţine seama de valoarea scriitorului. E umilit şi el receptează din plin umilinţa. Transcrie, fără cruţare pentru sine şi pentru cititor, atitudinile dispreţuitoare ale celorlalţi. A ajuns un paria. Şi-a câştigat

statutul de evreu pe care îl evocase, cu atâta dispreţ, în 1878. Am putea spune că în literatura europeană jurnalul lui Slavici inaugurează noua serie de jurnale

carcerale, celebre după 1945.

5. Bifurcări

Slavici face închisoare pentru prima dată pentru un delict de presă. E condamnat pentru că apără drepturile românilor din Ungaria. E trimis în temniţă fiindcă e un luptător al cauzei naţionale. În Transilvania secolului al XIX-lea era greu să fi fost altfel.

Închisorile mele este o carte precursoare; ea devansează alte jurnale carcerale care evocă vieţile unor luptători aruncaţi în temniţă şi de „duşmanf, şi de „ai lor”. Intră la închisoare şi în numele unei „utopii imperiale”, şi în numele uneia „naţionale”. Abia mai târziu vor apărea jurnalele celor ce au intrat la închisoare pentru opţiunile lor rebel-politice, ca să intre din nou la închisoare după ce profeţiile lor politice s-au împlinit.

O parte dintre jurnalele „imperiale” vizează utopia imperială, altele utopia marxistă. Luptătorii şi fanaticii revoluţiei roşii, ca şi luptătorii şi fanaticii revoluţiilor naţionaliste vor propune cărţi care vor deveni repede best-seller. După primul război mondial va abunda acest tip de jurnal. Autorii lor, soldaţi ai revoluţiei mondiale sau naţional-socialiste, au fanatismul solemn „al noii credinţe”. Sunt hagiografii propriei lor istorii. Jurnalele revoluţiei mondiale (cele politice!) nu au fost selectate pentru acest volum. Dar trebuie să numim Reportaj cu ştreangul de gât al lui Julius FuDik ca un prototip al cărţii „de închisoare” – ca jurnal al condamnaţilor la moarte. Deschiderea şi devotamentul faţă de grup, faţă de Utopia tangibilă au, de fiecare dată, anvergură. Spectaculoasele lupte ale soldaţilor şi ale războiului „din subterană” sunt subsumate credinţei în noua lume: în cea mai bună lume cu putinţă. Creaţia literară hrănită cu proiectele „celei mai bune lumi cu putinţă” este nu o dată viabilă.

Am scris – cu altă ocazie că scriitorii români „din Imperiu” – Blaga, Aron Cotruş, Cioran încearcă a recupera în cărţile lor (şi, mai cu seamă, în jurna-lele lor) imaginile imperiului pierdut. Şi scriitorii sârbi, croaţi, cehi ai anilor treizeci încearcă acelaşi lucru. O parte din jurnalele lor se

reîntorc, obsesiv, la „imaginile imperiale”.

Modelul imperial funcţionează chiar şi în jurnalele de călătorie ale lui Rebreanu, călător încruntat prin Banat, dar călător fericit când întâlneşte într-un tren oarecare cămăşi negre: Mussolini a făcut ordine! El e un iubitor al Ordinii!

În România nu au fost prizate la dreapta valoare nici Hronicul şi cântecul vârstelor şi nici Luntrea lui Caron de Lucian Blaga. Primul e scris după modelul goethean din Poezie şi adevăr, al doilea deturnând istorii personale

*

*

*

*

din anii 1945 – 1956. Memorialistica (jurnalele) lui Blaga trebuie citită sub semnul „mitului Imperial” (naţiunea va trebui să fie ceea ce a fost imperiul: să ocrotească adevăratele valori imperiale), cât şi sub semnul mitului Creaţiei. Filosoful „învie” – e creat şi, la rându-i, creează – în numele iubirii: abia iubirea m-a întemeiat sună versul tutelar din Hronicul şi cântecul vârstelor. Viena avangardelor artistice îl lasă rece; Viena zguduirilor spirituale îl atinge doar în treacăt. Tânărul e dominat de iubire. Luntrea lui Caron, corolar al operei postume, este însă o carte despre supravieţuire. Lecţiile de iubire devin lecţii despre moarte. O Venus pământească şi una cerească rămân alături de poetul care e exclus de regimul comunist din Universitate, din lumea literară, dintre intelectuali. Exilul interior convine (!) filosofului şi poetului care, reducându-şi relaţiile sociale, recompune o interioritate (o intimitate) fertilă.

*

Unul dintre momentele cele mai înalte ale literaturii publicate după 1989 a fost acela al literaturii de formulă confesivă a lui I.D. Sârbu. Jurnalul unui jurnalist fără jurnal înregistrează cu umor, cu inteligenţă, cu fână ironie, evenimentele unei epoci a dezastrelor. Elev şi prieten al lui

Lucian Blaga, I.D. Sârbu este „mitteleuropean”: mama lui vine din Boemia în Banat unde îl întâlneşte pe tatăl său. În arborele genealogic al scriitorului (care vorbeşte germana, maghiara ş.a.m.d.) există, pe lângă români, cehi, germani, evrei. Dialogurile sale cu culturile din „fostul imperiu” sunt de o senzualitate cuceritoare: „comediile” lui I.D. Sârbu se bazează pe vocaţia de actor, de „bufon” a unui autor care trăieşte o existenţă fabuloasă. Închisoarea a nuanţat – a dat profunzime acestui mare personaj al ultimelor decenii.

Dacă A.E. Baconsky (unul dintre liderii culturali care l-au marginalizat în Clujul anilor ’50 pe I.D. Sârbu) ar fi ţinut jurnal în perioada 1947 – 1978, fără îndoială că am fi avut în faţă una dintre cele mai importante opere ale Centrului şi Estului european. Poet exponenţial al realismului socialist la începutul anilor cincizeci, autor rebel după 1955, el rămâne după 1960 într-un Bucureşti ostil. În exil interior, el va trăi, graţie unor burse, etape ale formării sale târzii, în Viena sau în Berlin. E primul (sau printre primii) care „recucereşte”, pentru cultura română, spaţiul mitteleuropean. De la Kafka la Ingeborg Bachmann, el va recupera valori interzise în anii cincizeci. Dar importante sunt Jurnalele” sale de călătorie, notele care evocă însingurarea sa într-o lume nefamiliară. Fervent al utopiei comuniste în anii tinereţii sale poetice, încrezător în „viitorul fericit” în cea mai bună lume cu putinţă, A.E. Baconsky va parcurge un drum pe care toţi autorii-vedetă din anii cincizeci ai estului comunist (cei care „au crezut”) l-au parcurs: cel de la exaltarea fanatică la mizantropiile acute. Jurnalele sale „din Occident”, scrise în anii şaptezeci, aparţin viziunilor negre despre lume.

Poetul şi prozatorul au coborât în infern.

Pandant al infernurilor descoperite în călătorii e romanul Biserica neagră. E o carte-parabolă despre universul concentraţionar, un fel de contrautopie kafkiană. Jurnalele baconskiene se hrănesc copios din antimodelele literaturii absurde.

Prieten şi emul al lui A.E. Baconsky, Petre Stoica (traducător eminent din literaturile austriacă, germană,

maghiară, sârbă ş.a.m.d.), specialist în Trakl, scrie Jurnalul unui cultivator de mărar. E victoria idilicului autoironic într-un gen în care vizionarii sumbri abundă.

Scriitorul îşi regizează „contextele” ca un adevărat artist al scenografiei. Artist până în vârful unghiilor, importantul scriitor găseşte o formulă de jurnal care, fără îndoială, va avea ecou.

6. Cărţile celor puternici şi cărţile autodistrugerii

Jurnalele stării de criză domină „cărţile Europei Centrale”. Starea de criză e numită de poeme, romane, piese de teatru. Specia numită, jurnal” se infiltrează şi recompune genurile liric, epic şi dramatic. Starea de criză este, deopotrivă, una a presimţirilor, dar şi a simţurilor „rătăcite” care sesizează boala, fânalul, dezastrul, apocalipsa. Jurnalele celor puternici nu sunt doar cele scrise de cei care, aici, ordonează lumea conform legilor sale: sunt şi ale celor care trăiesc, deja, dincolo.

Scriitorul nu mai e un timid în sensul consacrat al termenului. Nu inaptitudinea de a se angaja ca ins social îl face să scrie jurnal. Dar e o fiinţă pentru care folosirea cuvântului Eu uzurpă o istorie a umanităţii. Presimţind fânalul („inevitabila noastră prăbuşire”, scrie Cioran), scriitorul nu face altceva decât să se pună în acord cu Imperiul: să-şi trăiască fânalul.

Procesul de autodistrugere e cel mai „vital” pe care îl trăieşte scriitorul Europei Centrale. Jurnalele acestor scriitori (reale, camuflate) propun sisteme de autoanihilare. Ei vor să se autodistrugă „în limba lor”: să traducă în limbajul lor propriu discursul autodesfiinţator. El se va autodistruge „în efigie”. Jurnalele lui Gombrowicz, Cioran, Krleza pun sub semnul întrebării patria, religia, familia. Tot ce dă – asigură – identitatea e, încă o dată, devalorizat.

Dacă Europa (Centrală) e un tărâm al demonilor, de ce n-ar realiza aceste jurnale (cele numite, dar mai ales altele) o des-demonizare? Dacă lumea e rea, dacă ea e aşezată sub semnul răului, de ce n-ar fi scriitorul de jurnal

cel care să despartă apele?

Marii scriitori ai Europei Centrale (excepţiile confirmă regula) nu au scris jurnale pentru a le da publicităţii. Operele lor erau altele, jurnalele nu erau decât un drum către operă. Ele defrişau paraginile cotidianului. Ele subliniau dificultatea de a ajunge la un cuvânt definitiv, la o formă acceptabilă. Ele mutau accentele pe efortul (nu acoperit de succes) de a salva Cartea (Lumea).

Bruioanele – cărţi involuntare, mărturii ale eşecului – au trecut pe primul loc. Ele erau mai importante decât opera! Proiectul devenea mai convingător decât rezultatul final. El era mărturia. Iar mărturia începe să capete, mai ales după Auschwitz, mai ales după Gulag (oamenii de la mesele din Cafe Central proiectaseră Auschwitzul şi Gulagurile), un sens mai adânc.

Utopiile artisticului se aliniază celorlalte utopii şi sunt puse, şi ele, sub semnul bănuielii. Jurnalele Europei Centrale, care au mizat pe începutul unei noi lumi, evident paradiziace, sunt analizabile, azi, sub semnul acelui raport iscat de relaţia Călău/Victimă. Între călăii care au proiectat cea mai bună lume cu putinţă şi victimele care au suportat cumplita teroare a celor confâscaţi de proiectul lor.

Cui aparţin cărţile călăilor? Cui aparţin cărţile victimelor? Afirmaţia că după Auschwitz nu se mai poate scrie poezie (că după Gulag intimitatea

*

*

rămâne un cuvânt lipsit de substanţă) activează alte raporturi între creatorul de jurnal şi cititorul lui.

*

Fericita epocă a jurnalelor a fost circumscrisă, la începutul deceniului al şaptelea, de Alain Girard. După conştientizarea „lagărelor" începe epoca literaturii care supravieţuieşte. Sau a jurnalelor care supravieţuiesc altfel, în numele altui tip de mesaj. Poate că eşecul lui Kafka (prin eşecul lui au ieşit la lumină Jurnalele), prin inadecvarea prietenilor lui (a contemporanilor lui) la voinţa lui, e

simbolic pentru fânalul şi renaşterea jurnalului, ca gen, în Europa Centrală. Şi nu numai aici.

Cornel Ungureanu

CUPRINS

Cuvânt înainte de Adriana Babeţi
I. PARADISUL CA UNIVERS BAROC / 19
1. Centrul/21
Stefan Zweig
Lumea statorniciei / 23
Elias Canetti
Jocul privirilor / 39
Milos Cinjański
Itaca / 57
Carolus L. Cergoly Complexul împăratului / 65
Bozidar S. Nikolajevic
Viaţa e vis / 73
Franyo Zoltán în arhivele de război / 79
A.E. Baconsky
Remember / 85
2. Provinciile / 93
Johannes Urzidil
Testamentul unui tânăr / 95
Italo Svevo Profil autobiografic /105
Carolus L. Cergoly
Fragmente dintr-un jurnal intim / 115
Joseph Roth
Lvov /119
Czesław Miłosz
Oraşul tinereţii mele / 123
Miroslav Krleza Pagini de jurnal / 131
Sándor Mârai
Confesiunile unui burghez / 137
Lucian Blaga Hronicul şi cântecul vârstelor / 147
Illyes Gyula Illyes despre Illyes/151
I.D. Sârbu Exerciţii de luciditate / 155
3. Micro-armonia / 157 Milos Cinjański
Itaca /159
Camil Petrescu

Itinerar / 165
Cora Irineu
Scrisori bănăţene /175 Meliusz József
Statui şi umbre / 187
Andrei A. Lillin
Carouri dintr-un fâlm autobiografic / 199
Virgil Nemoianu
Familia mea / 205
Livius Ciocârlie
Clopotul scufundat/219
II. CLASICII IMPERIULUI AGONIC / 229
Robert Musil
Jurnale/231
Arthur Schnitzler
Jurnal /239 Karl Kraus
Despre două oraşe/245
Franz Kafka o călătorie/251
Hermann Bahr
Profetul modernilor / 259
Max Brod Prietenia / 269
Lucian Blaga
Segmente / 279
Miroslav Krleza
Kakania, altfel/285 Andrzej Kusniewicz
Mărturie/291
III. INTERMEZZO. MOARTEA UNEI REVOLUŢII ROŞII/293
1. Utopia/ 295
Arthur Koestler
Comuna din Budapesta / 297 Arthur Schnitzler
„Revoluţie universală!” / 303
Illes Bela în emigraţie / 307
2. Post scriptum / 311
Rodion Markovits
Garnizoana din Siberia/313 Wilhelm Stepper-Tristis
Spaţiul meu vital / 325
IV. IDENTITĂŢI VULNERABILE, IDENTITĂŢI INVULNERABILE / 337

Ioan Slavici
Drumul în care am umblat / 339
Karel Dapek în captivitatea cuvintelor / 353
Liviu Rebreanu
Jurnal /357 Witold Gombrowicz
Amintiri din Polonia / 367
Emil Cioran
Despre două tipuri de societate/375
Czesław Miłosz
Anul vânătorului / 383
Milan Kundera
Testamentele trădate/391
Bohumil Hrabal
Nisipuri mişcătoare / 401
Esterházy Peter Cartea lui Hrabal / 407
Kazimierz Brandys în Polonia, adică nicăieri... /415 Dominik Tatarka
Singur împotriva nopţii / 423
V. NEVKOZA DE CATIFEA/429
Lou Andreas-Salome
Retrospectiva vieţii/431
Rosa Mayreder Jurnalul unei feministe / 435
Alma Mahler-Werfel
Viaţa mea / 443
VI. ULTIMUL CERC / 453 Elie Wiesel
Noaptea / 455
Primo Levi
Armistiţiul / 465 Danilo Kis
Circul de familie / 473
Ivan Klima
Dragoste şi gunoaie/479 Alexander Wat Veacul meu / 489
VII. APOCALIPSA DUPĂ APOCALIPSĂ / 493
Heimito von Doderer
Comentarii / 495
Hilde Spiel întoarcerea în Viena/503
Postfaţă de Cornel Ungureanu / 511
În colecţia A TREIA EUROPĂ

au apărut:

1. Adriana Babeţi, Cornel Ungureanu (coord.) – Europa Centrală.

Nevroze, dileme, utopii

2. Revista A treia Europă, nr. 1

3. Jacques Le Rider – Mitteleuropa

4. Carl E. Schorske – Viena, sfârşit de secol

5. Michael Pollak – Viena 1900. O identitate rănită

6. Andrei Corbea – Paul Celan şi „meridianul" său

7. Adriana Babeţi, Cornel Ungureanu (coord.) – Europa Centrală.

Memorie, paradis, apocalipsă în pregătire:

William Johnston – Spiritul vienez. O istorie socială şi intelectuală.

1848 – 1938 Vladimir Tismăneanu, Mircea Mihăieş – Vecinii lui Franz Kafka

* * * Caietele „A treia Europă" – Sacher Masoch

* * * Dicţionarul romanului central-european din secolul XX Revista A treia Europă, nr. 2

Bun de tipar: septembrie 1998. Apărut: 1998

Editura Polirom, B-dul Copou nr. 3

P.O. Box 266 6600, Iaşi Tel. & Fax (032) 214100; (032) 214111 (032) 217440 (difuzare); E-mail: polirommail. dntis.ro Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, el. 7; Tel.: (01) 3138978 E-mail: poliromdnt.ro

Tiparul executat la Polirom S.A. 6600 Iaşi

Calea Chişinăului nr. 32 Tel.: (032) 230323; Fax: (032) 230485